§. XLV.

Meritorum non habita ratione, multi, atque in his praesertim ADRIANVS TVRNEBVS, *z*) iureconsultum nostrum multorum criminum student facere reum. Vlpianum ambitiose, aiunt, affectare sapientiae munus: vt eo quidem ornamento suae quaereret arti decus. Sapientiam rerum diuinarum et humanarum cognitionem esse: hanc illum in iurisprudentiae definitione philosophis adimere, suis vero tribuere Contumeliam theologorum, et inuidiam philosophorum interpretantur, quod iurisconsultos sacerdotes, et verae non simulatae philosophiae cultores appellauit: philosophos autem numero professorum exemit. *a*) Originem habere ex Tyriorum colonia, *b*) qui perdita audacia, velut omnis Musae mancipia, Romae sese extulerint, licet nullam philosophiae partem attigissent: bilingues fuisse, et Punica fide mercari solitos: vt VIRGILIVS *c*) etiam *Tyrios bilingues*, i. e. fallaces vocarit: et IVVENALIS *d*) Phoenicum πολυμαθείας professionem, Romanis molestam, perstrinxerit. SCIPIO quoque GENTILIS, Iureconsultus celeberrimus, *e*) non tantum ex Vlpiani fragmentis, sed ex singulis etiam ATHENAEI *f*) paginis animum eius cauillis deditum elucere putat, eamque arbitratur caussam esse, cur a Cynicis, quos interrogatiunculis vexarit, σοφιστής et κειτούκειτος appelletur. Sed his atque aliis diuersorum conuiciis nostri seculi Vlpianus, EVERHAR-

DVS

z) Aduersar. l. 8. c. 20. *a*) L. 1. §. 4. D. de extraord. cognit. *b*) L. 1. init. D. de censibus. *c*) Aeneid. L. 1. v. 651. *d*) Satyr. 3. v. 75. *e*) Parerg. l. 1. c. 6. *f*) Deipnos. l. 3. c. 18. 19.

DVS [illegible] g) elegantissima oratione de ve[illegible] simulata, ICtorum philosophia, satis erudite respondit.

§. XLVI.

Qui summa Vlpiani agnoscunt merita in iure ciuili, et raras viri virtutes negare nequeunt; eius tamen accusant superstitionem, et Christianis insontibus, si quidem potuisset, nocendi cupiditatem. Ita BERNARDINVS RVTILIVS: h) *illud integritati Vlpiani (vt omnibus aliquid fato negatum est) defuit, quod Christi pietatem, a qua non valde princeps eius abhorrebat (siquidem Christum in larario atque Abraham coluit) est insectatus. Nam libro quinto de officio proconsulis rescripta principum contra Christianos collegit, vt doceret, quibus poenis affici oporteret eos, qui se cultores veri Dei confiterentur. Sed id nimirum vitio temporum Vlpiano contigit.* IOHANNES BERTRANDVS quoque i) inueteratum Vlpiani accusat in Christianos odium. Et IANVS VINCENTIVS GRAVINA: k) *quamuis tanta fuerit hominis doctrina, nescias tamen, plusne profuerit humano iuri, quam obstiterit diuino. Siquidem auctoritatem omnem et gratiam suam apud principem direxit aduersus Christianos: a quibus beneuolum imperatoris animum, seminibus etiam nostrae religionis, imitatione Mammaeae matris, imbutum, detorsit, mitissimumque principem, collectis omnibus imperatorum constitutionibus in Christianos conditis, in eos, exemplo superiorum principum, incitabat.* Prouocant omnes ad LACTANTII locum: l) *Domitius de officio proconsulis libro septi-*

g) Apud SLEVOGTIVM de sectis et philosophia ICtorum opusculis pag. 275. seqq. h) Vitis ICtorum c. 72. §. 5. i) De iurisperitis l. 1. c. 22. §. 11. k) Originum iuris ciuilis l. 1. c. 100. l) Diuinarum institut. l. 5[illegible] 11. extr.

ptimo rescripta principum nefaria collegit: vt doceret, quibus poenis affici oporteret eos, qui se cultores Dei confiterentur. Hinc XYSTVS BETVLEIVS *m*) fatetur, cum antea semper Iustiniano fuerit iniquior, quod, libris veterum Iurisperitorum abolitis, pandectarum centones confici iusserit: eum nunc propterea laudare, quod incestas illas et sacrilegas sustulerit. Notat vero etiam, fuisse, qui Domitium non Vlpianum, sed Labeonem intellexerint. Vlpianum quoque defendunt, et Domitium alium quempiam, sub imperatore quodam Christianis infenso, septem libris de officio proconsulis, vetera edicta aduersus istos collegisse, pluribus GVIL. GROTIVS, *n*) CHRISTOPH. CELLARIVS, *o*) CORNELIVS VAN ECK, *p*) alii demonstratum iuerunt. Sed litem vereor ne agitent de lana caprina. Domitium Vlpianum decem de officio proconsulis reliquisse libros, nisi in iure ciuili plane hospes, nemo negabit. Et eosdem esse, quos Lactantius notarit, cum pluribus aliis et suo tempore politioris iurisprudentiae instaurator, IAC. CVIACIVS, *q*) et nostri seculi ornamentum. CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK, *r*) et Lactantii optimus interpres, CHRIST. AVG. HEVMANNVS, *s*) affirmare non dubitarunt. Haud immerito quidem, praeterquam quod ICto nostro vel maculae tantillum inurere studuerint. Potuit iuris et antiquitatis studio atrocissima collegisse imperatorum edicta; minime vero gentium eo animo,

 vt

m) Comment. ad dictum Lactantii locum edit. Basil. pag. 304.
n) De vitis ICtorum l. 2. c. 10. §. 8. *o*) Notis ad Lactant. diu. inst. l. 5. c. 11. *p*) Orat. de religione et pietate veterum ICtorum, apud SLEVOGTIVM de sectis et philosoph. ICtorum opusculis p. 379. seqq. *q*) Obseruat. l. 10. c. 34. *r*) Obseruat. iuris Romani l. 5. c. 23. p. 83. *s*) Notis ad Lactant. diu. instit. l. 5. c. 11.

vt ad idem facinus patrandum excitaret alios, vel insontes opprimere et persequi vellet. Alioqui pari gradu peccarent omnes, qui et hodie, et ex deuoto Christi populo, monumenta vetustissima, quotquot eorum haberi possunt, suis libris conseruare conantur. Et iuris libri multa ostendunt, quae aliis aliisque rationibus emendant: et meliora prioribus abrogatis substituunt. Vel si ius vocauit, vt LACTANTIVS loquitur, *t*) carnificinas veterum tyrannorum, aduersus innocentes rabide saeuientium, memores illius Corneliani, non eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia maiorum institutis iudicari, valde mirari non possumus, sua quemque tueri sacra, et viuere secundum leges et consuetudines patriae. Magna certe iniquitas esset verae cultum religionis, et sincerum nominis Christiani amorem in illis quoque desiderare, quibus in veterata superstitionis caligine, cum diuinis oraculis, illud salutare veritatis lumen defuit. Nostrum vero, ex insigni iuris et aequi studio, suum cuique tribuisse, vel inde patet, quod memoriae item prodidit, eis, qui iudaicam, superstitionem sequantur, a Diuis Seuero et Antonino, honores adipisci, permissum; et eis necessitates impositas, qui superstitionem eorum non laederent. *v*) Ecquis non videt, haec de Christianis intelligenda esse: quos vtplurimum profani *x*) Iudaeos vocarunt, quod ex eorum sacris originem trahunt, et communi studio gentilem idololatriam auersantur? Et si tam infe-

t) Diu. inst. l. 5. c. 12. init. *v*) L. 3. §. vlt. D. de decurionibus et filiis eorum. *x*) Confer. TACITVS annal. l. 15. c. 44. SVETONIVS Claudio c. 25. vbi diserte, *Iudaeos*, inquit, *impulsore Christo assidue tumultuantes, Roma expulit.*. Et PITHOEVS aduers. l. 2. c. 3. pl. demonstrat, illius seculi more tum Graecos, tum Latinos, Iudaeorum nomine Christianos fuisse complexos.

infesto in Christianos fuisset animo: alia quoque consilia imperatori Alexandro Seuero suppeditasset, qui tantum eius tribuit sapientiae et iuris studio, vt eum non modo suum tutorem, parentem, et amicum nominarit, verum etiam totus ab eo dependere voluerit. Sed optimus ille princeps merito inter maximos nominis Christiani fautores numerandus est. Nam et, AELIO LAMPRIDIO teste, *y*) Christo templum facere voluit, eumque inter Deos recipere. In larario certe eum suo, cum Abrahamo, et aliis illustribus viris, habuit: vt rem illi faceret diuinam. *z*) Cum Christiani locum quendam occupassent, qui publicus fuerat: et popinarii dicerent, sibi eum deberi: rescripsit, *melius esse, vt quomodocunque illic Deus colatur, quam popinariis dedatur.* *a*) Et NB. clamabat saepius, quod a quibusdam siue Iudaeis, siue Christianis audierat, et tenebat; idque per praeconem, cum aliquem emendaret, dici iubebat, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris:* quam sententiam vsque adeo dilexit, vt et in palatio, et in publicis operibus praescribi iuberet. *b*) Denique TERTVLLIANO teste, *c*) clarissimas feminas et viros sciens huius sectae esse, non modo non laesit, sed et testimonio exornauit, et populo, contra eos furenti, palam restitit. *d*) Hinc interpretandum censemus, quod in martyrologio Romano relatum legimus: *S. Martina virgo Romae, sub Alexandro imperatore, diuersis tormentorum generibus cruciata, tandem gladio martyrii palmam adepta est.* Et VI. Non.

Mar-

y) Alexandro Seuero c. 43. *z*) Ibid. c. 29. *a*) Ibid. c. 49. extr. *b*) Ibid. c. 51. extr. *c*) Ad Scapulam. *d*) Confer. EVSEBIVS hist. eccles. l. 6. c. 16. vbi legimus, matrem Alexandri Mammaeam doctrinae ac sapientiae Origenis, Christiani doctoris, maxime studiosam fuisse.

Martii *item Romae plurimorum ſanctorum martyrum, qui ſub Alexandro imperatore, et Vlpiano praefecto, diu cruciati, ad extremum capitali ſententia damnati ſunt.* Haec, inuito et abſente imperatore, poſſunt eſſe peracta. Perperam vero, et ſine vlla auctoritate, in martyrologio Adonis, Archiepiſcopi Treuirenſis, *e*) ſcribitur: *martyrum plurimorum, ſub Alexandro imperatore paſſorum, quos diu cruciatos, impius Alexander capitali ſententia in extremo damnauit.* Neque PANZIROLVS audiendus eſt, *f*) qui ſine vllo antiquitatis teſtimonio, atque adeo omni deſtitutus fide, de noſtro non veretur affirmare, quod, cum praefectus praetorio eſſet, in eo magiſtratu nominis Chriſtiani inimicus multos, inſcio Alexandro, martyrio affecerit. Etiam Chriſtianos ait vocare impoſtores: quod ego certe nullibi reperire poſſum. De medicis et exorciſmo quid ſtatuendum pronunciat: *g*) *medicos fortaſſis quis accipiet etiam eos, qui alicuius partis corporis, vel certi doloris ſanitatem pollicentur: vtputa ſi auricularius, ſi fiſtulae, vel dentium. Non tamen ſi incantauit, ſi inprecatus eſt, ſi, vt vulgari verbo impoſtorum vtar, ſi exorcizauit: non ſunt iſta medicinae genera, tametſi ſint, qui hos ſibi profuiſſe, cum praedicatione affirment.* Nulla hic de Chriſtianis mentio: quos omnium minime exorcizare decet. Et ICtus recte iudicat, impoſtores eſſe, qui neſcio quibus incantationibus, vanitate et ſuperſtitione ſua hominibus imponere ſtudent. Nulla hic nominis Chriſtiani calumnia. Verum potius ethnica notatur inueterata ſuperſtitio: quae et XII. tabularum legibus olim prohibita fuit. Id genus exor-

e) Apud SVRIVM de probatis ſanctorum hiſtoriis tomo 7. p. 308.

f) De claris legum interpretibus l. 1. c. 57. *g*) L. 1. §. 3. D. de extraordinariis cognitionibus.

exorcistas etiam TERTVLLIANVS persibilat, et *qua*, inquit, *constantia exorcisant alumnos suos. h*)

§. XLVII.

Fuit Vlpianus vt in philosophia, ita in iure eclecticus: *i*) vtpote qui omnium sectarum simulatam sapientiam insectatur, etiam Pythagoreorum, quos *ἀληθῶς πρεσταμένους φιλοσοφίας*, *vere philosophiae praeesse*, CLAVDIVS imperator epistola ad Apollonium, et ipse APOLLONIVS scribunt. *k*) Optima vndecunque siue ex Aristotele, siue ex Platone, siue ex Pythagoreis, siue ex Stoicis, siue ex aliis mutuatus est. *l*) Atque ita illustris reip. Bremensis hodie Syndicus et Antecessor longe meritissimus, EVERARDVS OTTO *m*) intelligendus est, vbi: *de Vlpiano, ICtorum coryphaeo, praestat tacere, quam pauca loqui, tot tamque illustria huius disciplinae vestigia in fragmentis eius supersunt. Mentiar, nisi plus decem in vnico titulo de iustitia et iure reperiuntur. Florentinus ibidem cognationem a natura inter omnes constitutam commendat, quod purum putum Stoicum est. Et singula quid referam? Idem principium, idem finis, eadem omnium doctrinarum radix apud Stoicos, quae apud Iurisconsultos.* Et alia oratione: *n*) *Ipse Vlpianus cum plerisque ICtis ingenium ex Stoicorum fontibus proluerat; quia Zeno a rebus gerendis minime auocabat, et Chry-*

h) Confer. GVIL. GROTIVS de viris iurisconsultorum l. 2. c. 10. §. 8. extr. *i*) Vid. CHR. OTT. A BOECKELEN de diuersis familiis veterum ICtorum, apud SLEVOGTIVM de sectis et philosophia ICtorum p. 58. Illustris EVERARDVS OTTO orat. de vera ICtorum philosophia ibid. p. 308. seq. Et GOTFRIDVS MASCOVIVS V. C. de sectis Sabinianorum et Proculianorum c. 8. §. 7. *k*) Epist. 50. et 53. *l*) Vid. PANCIROLVS var. lect. l. 1. c. 80. *m*) Orat. de Stoica veterum ICtorum philosophia. *n*) De vera, non simulata ICtorum philosophia.

Martii *item Romae plurimorum ſanctorum martyrum, qui ſub Alexandro imperatore, et Vlpiano praefecto, diu cruciati, ad extremum capitali ſententia damnati ſunt.* Haec, inuito et abſente imperatore, poſſunt eſſe peracta. Perperam vero, et ſine vlla auctoritate, in martyrologio Adonis, Archiepiſcopi Treuirenſis, *e*) ſcribitur: *martyrum plurimorum, ſub Alexandro imperatore paſſorum, quos diu cruciatos, impius Alexander capitali ſententia in extremo damnauit.* Neque PANZIROLVS audiendus eſt, *f*) qui ſine vllo antiquitatis teſtimonio, atque adeo omni deſtitutus fide, de noſtro non veretur affirmare, quod, cum praefectus praetorio eſſet, in eo magiſtratu nominis Chriſtiani inimicus multos, inſcio Alexandro, martyrio affecerit. Etiam Chriſtianos ait vocare impoſtores: quod ego certe nullibi reperire poſſum. De medicis et exorciſmo quid ſtatuendum pronunciat: *g*) *medicos fortaſſis quis accipiet etiam eos, qui alicuius partis corporis, vel certi doloris ſanitatem pollicentur: vtputa ſi auricularius, ſi fiſtulae, vel dentium. Non tamen ſi incantauit, ſi inprecatus eſt, ſi, vt vulgari verbo impoſtorum vtar, ſi exorcizauit: non ſunt iſta medicinae genera, tametſi ſint, qui hos ſibi profuiſſe, cum praedicatione affirment.* Nulla hic de Chriſtianis mentio: quos omnium minime exorcizare decet. Et ICtus recte iudicat, impoſtores eſſe, qui neſcio quibus incantationibus, vanitate et ſuperſtitione ſua hominibus imponere ſtudent. Nulla hic nominis Chriſtiani calumnia. Verum potius ethnica notatur inueterata ſuperſtitio: quae et XII. tabularum legibus olim prohibita fuit. Id genus exor-

e) Apud SVRIVM de probatis ſanctorum hiſtoriis tomo 7. p. 308.
f) De claris legum interpretibus l. 1. c. 57. *g*) L. 1. §. 3. D. de extraordinariis cognitionibus.

exorcistas etiam TERTVLLIANVS persibilat, et *qua*, inquit, *constantia exorcisant alumnos suos. h*)

§. XLVII.

Fuit Vlpianus vt in philosophia, ita in iure eclecticus: *i*) vtpote qui omnium sectarum simulatam sapientiam insectatur, etiam Pythagoreorum, quos *ἀληθῶς προεστηκότων φιλοσοφίας*, *vere philosophiae praeesse*, CLAVDIVS imperator epistola ad Apollonium, et ipse APOLLONIVS scribunt. *k*) Optima vndecunque siue ex Aristotele, siue ex Platone, siue ex Pythagoreis, siue ex Stoicis, siue ex aliis mutuatus est. *l*) Atque ita illustris reip. Bremensis hodie Syndicus et Antecessor longe meritissimus, EVERARDVS OTTO *m*) intelligendus est, vbi: *de Vlpiano, ICtorum coryphaeo, praestat tacere, quam pauca loqui, tot tamque illustria huius disciplinae vestigia in fragmentis eius supersunt. Mentiar, nisi plus decem in vnico titulo de iustitia et iure reperiuntur. Florentinus ibidem cognationem a natura inter omnes constitutam commendat, quod purum putum Stoicum est. Et singula quid referam? Idem principium, idem finis, eadem omnium doctrinarum radix apud Stoicos, quae apud Iurisconsultos.* Et alia oratione: *n*) *Ipse Vlpianus cum plerisque ICtis ingenium ex Stoicorum fontibus proluerat: quia Zeno a rebus gerendis minime auocabat, et Chry-*

h) Confer. GVIL. GROTIVS de vitis iurisconsultorum l. 2. c. 10. §. 8. extr. *i*) Vid. CHR. OTT. A BOECKELEN de diuersis familiis veterum ICtorum, apud SLEVOGTIVM de sectis et philosophia ICtorum p. 58. Illustris EVERARDVS OTTO orat. de vera ICtorum philosophia ibid. p. 308. seq. Et GOTFRIDVS MASCOVIVS V. C. de sectis Sabinianorum et Proculianorum c. 8. §. 7. *k*) Epist. 50. et 53. *l*) Vid. PANCIROLVS var. lect. l. 1. c. 80. *m*) Orat. de Stoica veterum ICtorum philosophia. *n*) De vera, non simulata ICtorum philosophia.

Chrysippus iusserat πολιτεύεσθαι τὸν σοφὸν, *nisi prohiberetur.* Nam paulo post ipse verborum suorum optimus interpres subiungit: *Deinde Vlpianus, eique aequales, miscellam magis amarunt philosophiam, quam vt in verba Stoicorum iurassent: vnde feliciter placarunt dissidia Sabinianorum et Proculianorum, ex diuerso philosophandi genere enata. Quod si postremo ex zizaniis de tota segete iudicare liceret, infinitos Pseudo-Stoicorum in scaenam producere possem, qui aliter vixerunt, quam viuendum esse praeceperant, quibusque Vlpianus vere objicere potuisset, quod Herodes Atticus cuidam dicebat: barbam et pallium video, philosophum non video.* De semetipso institutionum libro primo scribit ita: *o*) *Ius est ars boni et aequi. Cuius merito quis nos sacerdotes appellet. Iustitiam namque colimus: et boni, et aequi notitiam profitemur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes: bonos non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram, nisi fallor, philosophiam, non simulatam affectantes.*

§. XLVIII.

Magnum Papinianum inter, Paulum atque Vlpianum aemulationem fuisse, vt alter alterius sententias impugnarit, in elegantissima dissertatione de diuersis familiis veterum ICtorum, Nobiliss. D. CHR. OTT. A BOECKELEN *p*) pluribus demonstrat. Docet idem, *q*) Vlpianum e secta Proculeiorum fuisse, quod sectae Sabinianae, cui Paulus fuerit addictus, non dubitauerit aperte satis impugnare dogmata. Sed potuit etiam, vt dixi, ecle-

o) L. 1. §. 1. D. de iustitia & iure. *p*) Apud SLEVOGTIVM, de sectis et philosophia iurisconsultorum opusculis p. 66, seqq. *q*) Ibid. p. 71. seq.

eclecticus esse, et ex vna quaque secta eligere, quod placet, refutare contra, quod aduersus veritatem et aequitatem dici videtur. Animi fuisse videtur satis moderati. Certe mediam plerumque sequitur viam, atque praefractis aliorum sententiis aliquod temperamentum adhibet: vt pro viribus saltem inter se diffidentes conciliaret.

§. XLIX.

Vlpiani lingua, quamuis Tyrium semetipsum profiteatur, vere Romana fuit, sed ea loquendi ratio, quae hac vegeta senectute, et Alexandri Seueri temporibus valebat, et quam longissime a pristina castitate et elegantia videbatur esse diuersa. Scribendi genere vsus est leni, temperato, et facili: ita quidem, vt grauitas in eo nunquam desiderata fuerit. Inprimis verborum expressit proprietatem: quorum adeo studiosus fuisse dicitur, et curiosus inuestigator: vt Theodorus Cynulcus apud ATHENAEVM *r*) superstitionem hominis, et inutilem subtilitatem fastidierit. Vnde spinarum collector appellatus. Molestiam enim familiaribus obiiciebat crebris quaestiunculis, de singulis vocabulis rogitando, atque contendendo, nullique cedendo. Et cum inter epulas aliquando de cuiusque cibi appellatione percontaretur, extaretne alicubi verbum, an non extaret, κειτούκειτος fuit appellatus: quamuis, secundum Casauboni et eruditissimorum quorumque sententiam, sophista ille sit alius ab Vlpiano ICto nostro. *s*) Vterque Tyrius, sed fuerunt dispares aetate.

r) Deipnosoph. l. 3. c. 18.

s) Hos vero perperam IOH. BERTRANDVS de iurisperitis l. 1. c. 22. §. 8. confundit. Eodemque errore CVIACIVS fuit obseru. l. 24. c. 39. et IACOBVS GOTHOFREDVS animaduers. iuris ciuilis c. 8.

aetate. Ille Pancratem poetam, qui ſub Hadriano floruit, ſibi notum fuiſſe affirmat. Hic ſub Alexandro Seuero ICtus, et praetorio praefectus, nominis immortalitatem meruit. *t*) Illuſtris D. CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK *v*) nihil definire voluit, ſed de ſtilo Vlpiani ICti agere quam accuratiſſime inſtituit. Graeciſmos minime ferendos notat plurimos: eumque nouaturientem magiſtrum affirmat ſaepe vocabula vſurpaſſe, quae Latinis auribus placere non potuerint. Ex ſolo Vlpiano, vt in pandectas eſt relatus, erui poſſe magnam ſyllogen vocum et dictionum, quas alibi fruſtra quaeras. Excutienda modo, quae Vlpiani ſunt, in BRISSONII libro ſingulari *παρέργων*, in defenſore veterum ICtorum contra Vallam, *x*) et in MORHOFII epiſtola de Latinitate pandectarum: et nullum ſupereſſe dubium. Nec quemquam haec omnia, propter Latinitatem minus receptam, Vlpiano abiudicaſſe. Inprimis Doctiſſimus et Elegantiſſimus Batauae iuſtitiae Praeſes ineptas orationis impurae ſtribligines exagitat ex commatibus ſeptimo et octauo legis viceſimae ſecundae digeſtorum, ſoluto matrimonio, dos quemadmodum petatur. *y*) Simul atque variorum refellit ſententiam, veterum ICtorum pleraque a Triboniano corrupta eſſe. Quamuis etiam non velit ire inficias, Tribonianum in ſcriptis ICtorum quaedam accommodaſſe ad rationem noui iuris: cum celeberrimo

t) Vid. illuſtris EVERH. OTTO elegant. de vera, non ſimulata ICtorum philoſophia oratione. Apud SLEVOGTIVM de ſectis et philoſophia ICtorum opuſculis p. 277. Et HEINECCIVS V. C. elegantisſimo programmate de Vlpiani ICti Hebraiſmis, pag. 4. *v*) Obſeruat. Iuris Romani l. 8. c. 15. p. 336. ſeq. *x*) Pag. 318. ſeqq. *y*) Pandectarum lib. 24. tit. 3.

rimo D. DVKERO z) tamen, vbi ea ratio non eſt, in ſingulis verbis, quae nobis non ſatis elegantia videntur, Triboniani manum quaerendam non exiſtimat. Paſſim ergo facile obſeruabis in Vlpiani fragmentis occurrere inficeta, incomta, et neſcio quibus barbariei ſordibus contaminata. Et ſunt, qui eius dictioni ſtribliginis aliquid contendunt haerere, ac locutiones, auribus Latinis inauditas, ad Hebraiſmi potius, quam ad Romanae eloquentiae genium, compoſitas. Huius generis dictiones plurimas ANTONIVS AVGVSTINVS a) collegit, atque illis ſubiungit: *quod iuriſconſulti aliquid ex tam barbara lingua mutuentur, nemini mirum videri debet, qui nouit, Vlpianum ipſum ex Syria Phoenice fuiſſe, quod ipſe teſtatum reliquit, Seuerumque imperatorem ex Phoeniſſa vxore Antoninum ſuſcepiſſe, cognomento Caracallam: b) quo interfecto Antoninus Heliogabalus, et paulo poſt Alexander, imperarunt, homines et genere, et natura Phoenices. Illis temporibus maxima pars noſtrorum ICtorum fuit, quibus neceſſe erat, vt multa ex aliena lingua in vſu eſſent populi Romani.* Satis magnam quoque ſimilium Hebraiſmorum ſaturam GILBERTVS REGIVS c) exhibet, qui ſe obſeruationem hanc praeceptori ſuo, orientalis literaturae peritiſſimo, debere profitetur. Et huius diligentiam laudans illuſtris D. EVER. OTTO d) tanto minus putat mirandum, quod Papinianus, Vlpianus, et Modeſtinus ſemiiudaei fuerint. HEINECCIVS autem V. C. e) noſtrum quammaxime defendit, ac minime de-

Gggg 2 mon-

z) De Latinitate veterum ICtorum p. 393. a) Emendat. l. 4. c. 8. b) Non Caracallam, ſed Getam. c) Enantioph. iuris ciuilis l. 2. c. 20. d) Praefat. tom. 2. theſauri iuris ciuil. p. XXI. e) Elegantiſſimo programmate de Vlpiani Iuriſconſulti Hebraiſmis.

monstrat sequi, vt omnes Tyro orti Syrophoenices ac semiiudaei fuerint. Fuisse enim eam coloniam iuris Italici splendidissimam. Multas ibi penates constituisse familias Romanas, et in his Domitiam, ex qua Vlpianus prodierit. Facile quidem concedit, Vlpiani orationem aliquid singulare habere: quod et DVKERVS V. C. *f*) accuratissimus in hoc genere censor, obseruare potuit. Neque inficiatur, eum aliquando vocabula triuialia ac plebeia arripuisse. At Hebraismos in eius fragmentis reperiri negat, ac pernegat: eiusque exempla quaedam eruditissime examinat.

§. L.

Eiusdem cum Vlpiano et Papiniano aetatis fuit IVLIVS PAVLVS, qui vulgo creditur esse Patauinus, propter statuam eius supra ostium aedium magistratus Patauini positam. BERTRANDVS vero *g*) eum credidit fuisse Tyrium, et nationis quidem Graecae: sed eiusmodi argumentis nititur, quibus LAVRENTIVS PIGNORIVS *h*) qui eum Romae patriae asserere studet, scripto edito singulari, et GVIL. GROTIVS *i*) facili negotio respondere potuerunt. Nomen certe atque cognomen Romanum est, et, si quid coniicere licet, filius illius fuit Iulii Pauli, qui sub Hadriano vixit Romae, A. GELLII amicus, homo doctissimus, *k*) poeta, vir, bonus

f) De Latinitate veterum ICtorum p. 322. et 392. *g*) De iurisperitis l. 1. c. 25. §. 1. HOTOMANNVS et MARCILIVS eum quoque hominem Graecum existimarunt; quos simul PIGNORIVS refellit. *h*) Symbolar. epistolic. l. 1. epist. 41. ad Annibalem Campegium ICtum Ticinensem. *i*) De vitis Iurisconsultorum l. 2. c. 10. §. 10. *k*) A. GELL. noct. Attic. l. 1. c. 22. l. 5. c. 4. BERTRANDVS l. c. putat, patrem eius fuisse Pau-

bonus et rerum literarumque veterum impenſe doctus, doctosque ſaepius ad ſeſe in praediolum, quod in agro Vaticano tenue poſſidebat, oluſculis pomisque ſatis comiter copioſeque inuitare conſueuit. *l*) Quoquo ſe res habeat modo, Paulus noſter ab ineunte aetate liberalioribus Muſis conſecratus, ſatis mature ſtudium fori adiit, et vtilem cauſſis defendendis nauauit operam. *m*) Papiniani fuit ſodalis atque diſcipulus, *n*) eiusque cum Vlpiano aſſeſſor in auditorio, quod ſub imperatore Septimio Seuero praefectus praetorio habuit. *o*) Et noſter quidem, cum ad libellos Vlpianus, in eo iudicio ad memoriam paruit: *p*) vt ille ſcrinii, hic vero memoriae vocetur magiſter: *q*) et GRAVINA *r*) perperam haec officia confundat, qui Paulum ſcribit ſcrinii memoriae magiſtrum creatum fuiſſe. Eadem vero vterque fata expertus eſt, et poſtquam ſibi etiam ſub Caracalla et Macrino imperatoribus minime vulgarem iurisprudentiae laudem acquiſiuerant, ab Heliogabalo, vt boni viri, qui hominis ſpurciſſimi iſtius atque tyranni decreta probare non poterant, in exilium eiecti ſunt. Sed paulo poſt ab Alexandro Seuero, optimo Principe, reſtituti, et magnis honoribus cumulati, imperatoris facti ſunt conſiliarii, tandemque praetorio praefecti: quamuis ſint, qui iam tum velint ab Heliogabalo eam dignitatem acce-

 pis-

Paulum Tyrium, qui, vt SVIDAS teſtatur, Hadriani temporibus orator, legatione Romam miſſus, Tyrum metropolim effecit. Sed a PIGNORIO l. c. refutatur.

l) Noct. Attic l. 19. c. 7. init. *m*) L. 78. §. 6. D. de legatis et fideic. 3. *n*) LAMPRIDIVS Alexandro Seuero c. 68.

o) LAMPRID. Alex. Seu. c. 26. Et l. 40. init. D. de rebus creditis. *p*) SPARTIANVS Peſcennio Nigro c. 7. *q*) LAMPRIDIVS Alex. Seu. c. 26. *r*) Originum iuris ciuilis l. 1. c. 101.

pisse. *s*) Quanta viri fuerit auctoritas atque erga eum Alexandri imperatoris beneuolentia, vel ex eo patet, quod cum Vlpiano illi contra institutum auctor fuit, ne seruos ab liberis, humiliores ab altioris sortis hominibus certo vestitus genere distingueret. *t*) Nam dicebant, plurimum rixarum fore, si faciles essent homines ad iniurias. Qui praeturam scribunt, ac deinde consulatum gessisse, eius rei nullum, praeter subsequens Patauinum monumentum, quod recentioris est aeui, idoneum possunt afferre argumentum. Pluribus conferendi sunt BERNARDINVS RVTILIVS, *v*) IOH. BERTRANDVS, *x*) GVIL. GROTIVS, *y*) ANT. SCHVLTINGIVS, *z*) GOTFR. MASCOVIVS, *a*) GVIDO PANCIROLVS, *b*) CHRIST. GODOFR. HOFFMANNVS, *c*) WOLFGANGVS FREYMONIVS, *d*) GEORG. EBERLINVS. *e*) Edidit ex professo NICOL. RITTESHVSIVS vitam Pauli *Norimbergae* 1566. et IOH. STRAVCHIVS vitam Pauli inter programmata, quorum collectionem *Ienae* 1723. Celeberr. D. BVDERO acceptam referimus. *Wezlariae* 1724. 4. prostat HENR. THEODORI PAGENSTECHERI gryphorum magister Paulus iniuria vapulans, siue de stilo Pauli. Patauinum supra memoratum venerandae antiquitatis

s) Confer. LAMPRIDIVS Heliogabalo c. 16. et Alexandro Seuero c. 26. AVRELIVS VICTOR de Caesaribus c. 24. n. 6. et SPARTIANVS Pescennio Nigro c. 7. *t*) LAMPRIDIVS Alex. Seu. c. 27. *v*) Vitis ICtorum c. 73. *x*) De iurisperitis l. 1. c. 25. *y*) De vitis ICtorum l. 2. c. 10. §. 10. seqq. *z*) Annotat. ad Bertrandum et Grot. in iurisprudentia anteiustinianea. *a*) De sectis Sabinianorum et Proculianorum pag. 141. seqq. *b*) De claris legum interpretibus l. 1. c. 58. passim. *c*) Hist. iuris vol. 1. p. 155. *d*) Symphonia iuris fol. 601. seqq. *e*) De origine iuris c. 52. §. 20. pag. 507. seqq.

tis monumentum eſt in ea vrbe Iulii Pauli imago in foribus palatii cum hac inſcriptione, quae, niſi me fallunt omnia, etiam hodie legitur: PAVLVS. PATAVINVS. IVRISCONSVLTOR. CLAR. HVIVS. CIVITATIS. DECVS. AETERNVM. ALEXANDRI. MAMMEAE. TEMPORIBVS. FLORVIT. AD. PRAETVRAM. PRAEFECTVRAM. CONSVLATVMQ. EVECTVS. CVIVSQ. SAPIENTIAM. TANTI. FECIT. IVSTINIANVS. IMPERATOR. VT. NVLLA. CIVILIS. IVRIS. PARTICVLA. HVIVS. LEGIBVS. NON. DECORETVR. QVI. SPLENDORE. FAMAE. IMMORTALITATIS. OCVLIS. POSTERITATIS. ADMIRAND. INSIG. IMAGINE. HIC. MERITO. DECORATVR. Eſt, fateor, recentioris aeui opus, ſed quod inſigni perſuaſione de patria et meritis tanti ICti aliquot retro ſeculis, eius memoriam conſeruare potuit.

§. LI.

Librorum, quos edidit, numero omnes huius aeui Iuriſconſultos ſuperauit: et vix vllam iuris particulam videtur intactam reliquiſſe. Sequimur ordinem chronologicum ex indice alphabetico, quem Celeberrimus Anteceſſor et Fautor noſter, D. ABRAHAMVS WIELING iurisprudentia reſtituta *f*) exhibet. Et ſcripſit 1) de adulteriis libros tres. 2) Breuium, ſiue breuis edicti libros viginti tres. 3) De cenſibus libros duos. 4) Decretorum libros tres. 5) Ad edictum praetoris libros octoginta. 6) Ad edictum aedilium curulium libros duos. 7) Epitomatorum Alfeni digeſtorum libros quinque. 8) Fideicommiſſorum libros tres. 9) Inſtitutionum libros duos. 10) De iure fiſci libros duos. 11) Ad

f) Pag. LXXXV. ſeqq.

Ad legem Aeliam Sentiam libros tres. 12) Ad legem Iuniam libros duos. 13) Ad legem Iuliam et Papiam libros decem. 14) Ad legem Iuliam librum vnum. 15) Manualium libros tres. 16) Ad Neratium libros quatuor. 17) De officio proconfulis libros duos. 18) Ad Plautium libros duodeuiginti. 19) Quaeftionum libros viginti fex. 20) Regularum libros feptem. 21) Regularum librum fingularem. 22) Refponforum libros viginti tres. 23) Ad Sabinum libros fedecim. 24) Sententiarum receptarum libros quinque. 25) Sententiarum, aut factorum libros fex. 26) Ad Vitellium Sabinum libros quatuor. 27) De actionibus. 28) De concurrentibus actionibus. 29) De adulteriis. 30) De appellationibus. 31) De articulis liberalis cauffae. 32) De affignatione libertorum. 33) De cenfibus libros quatuor. 34) De cognitionibus. 35) De conceptione formularum. 36) De donationibus inter virum et vxorem. 37) De dotis repetitione. 38) De excufationibus tutorum. 39) De extraordinariis criminibus. 40) De tacito fideicommiffo. 41) De forma teftamenti. 42) De gradibus et affinibus. 43) De inofficiofo teftamento. 44) De inftructo et inftrumento. 45) De interceffionibus feminarum. 46) De publicis iudiciis. 47) De feptemuiralibus iudiciis. 48) De iure codicillorum. 49) De iure fifci. 50) De iure libellorum. 51) De iure patronatus. 52) De iure patronatus, quod ex lege Iulia et Papia venit. 53) De iure fingulari. 54) De iuris et facti ignorantia. 55) Ad legem Cinciam. 56) Ad legem Falcidiam. 57) Ad legem Fufiam Caniniam. 58) Ad legem Velleam. 59) De legibus. 60) De legitimis hereditatibus. 61) De liberali cauffa. 62) De libertatibus dandis. 63) Ad municipalem. 64) De officio

ficio assessorum. 65) De officio consulis. 66) De officio praefecti vigilum. 67) De officio praefecti vrbi. 68) De officio praetoris tutelaris. 69) Ad orationem Diui Antonini et Commodi. 70) Ad orationem Diui Marci. 71) Ad orationem Diui Seueri. 72) Ad orationem Diui Seueri et Commodi. 73) De poenis militum. 74) De poenis omnium legum. 75) De poenis paganorum. 76) De portionibus, quae liberis damnatorum conceduntur. 77) Ad regulam Catonianam. 78) De secundis tabulis. 79) De senatus consultis. 80) Ad senatus consultum Libonianum, seu Claudianum. 81) Ad SC. Orfitianum. 82) Ad SC. Silanianum. 83) Ad SC. Tertyllianum. 84) Ad SC. Turpillianum. 85) Ad SC. Velleianum. 86) De testamentis. 87) De variis lectionibus. 88) τῶν ὑποθηκαρίων. 89) De vsuris. 90) Notas ad libros digestorum Iuliani. 91) Notas ad libros quaestionum Papiniani. 92) Notas ad libros responsorum Papiniani. 93) Notas ad Scaeuolam. In corporis Iustinianei digesta leges translatae sunt ex Pauli *de adulteriis libro primo* l. 8. de ventre in possessionem mittendo. *g*) l. 30. ad leg. Iul. de adult. *h*) Ex *libro de adulteriis secundo* l. 18. de testibus. *i*) l. 9. de diuortiis et repudiis. *k*) l. 36. soluto matrimonio. *l*) l. 31. ad leg. Iul. de adult. *m*) l. 8. de quaestionibus. *n*) Ex *libro tertio de adulteriis* l. 14. de fundo dotali. *o*) l. 13. qui et a quibus manumissi. *p*) l. 42. de solut. et liberat. *q*) l. 3. de accusat. et inscript. *r*) l. 13. ad SC. Turpillianum. *s*) Ex *libro tertio breuis edicti* l. 8. ex quibus caussis maiores. *t*) Ex

g) 37. 9. *h*) 48. 5. *i*) 22. 5. *k*) 24. 2. *l*) 24. 3. *m*) 48. 5. *n*) 48. 18. *o*) 23. 5. *p*) 40. 9. *q*) 46. 3. *r*) 48. 2. *s*) 48. 16. *t*) 4. 6.

Ex *libro Sexto breuis edicti* l. 22. de pecunia constituta. *v*) l. 21. de pigneratitia actione. *x*) l. 6. de exercitoria actione. *y*) l. 12. ad SC. Velleianum. *z*) Ex *libro septimo breuis edicti* l. 13. de impensis in res dotales factis. *a*) l. 12. de action. rerum amotarum. *b*) Ex *libro octauo breuis edicti* l. 21. de testamentaria tutela. *c*) l. 14. de administr. et peric. tutor. *d*) l. 10. et 12. de tutelae, et rationibus distrahendis. *e*) Ex *libro decimo sexto breuis edicti* l. 26. de rebus auctoritate iudicis possidendis. *f*) l. 55. de verbor. signif. *g*) l. 148. de diuersis reg. iuris. *h*) Ex *libro secundo de censibus* l. 8. de censibus. *i*) Ex *libro decretorum primo* l. 38. de minoribus. *k*) l. 41. familiae erciscundae. *l*) l. 8. quod cum eo, qui in aliena potestate. *m*) l. 13. de distractione pignorum et hypothecarum. *n*) l. 16. de vsuris et fructibus. *o*) l. 92. de heredibus instituendis. *p*) l. 81. ad SC. Trebell. *q*) l. 24. de iure patronatus. *r*) l. 87. de furtis. *s*) l. 47. de iure fisci. *t*) l. 9. de decurionibus. *v*) l. 240. de verb. signif. *x*) Ex *decretorum libro secundo* l. 28. de tutoribus et curator. datis. *y*) l. 53. de administrat. et pericul. tutor. *z*) l. 27. et 97. de legat. et fideicomm. 3. *a*) l. 113. de condit. et demonstr. *b*) l. 74. ad SC. Trebellianum. *c*) l. 10. de manumissionibus. *d*) l. 48. de iure fisci. *e*) Ex *decretorum libro tertio* l. 24. de compensationibus. *f*) l. 97. de acquirenda vel omittenda hereditate. *g*) l. 38. de fideicommissariis libertatibus. *h*) l. 33. de obligat. et action. *i*) l. 68.

v) 13. 5. *x*) 13. 7. *y*) 14. 1. *z*) 16. 1. *a*) 25. 1. *b*) 25. 2. *c*) 26. 2. *d*) 26. 7. *e*) 27. 3. *f*) 42. 5. *g*) 50. 16. *h*) 50. 17. *i*) 50. 15. *k*) 4. 4. *l*) 10. 2. *m*) 14. 5. *n*) 20. 5. *o*) 22. 1. *p*) 28. 5. *q*) 36. 1. *r*) 37. 14. *s*) 47. 2. *t*) 49. 14. *v*) 50. 2. *x*) 50. 16. *y*) 26. 5. *z*) 26. 7. *a*) 32. 1. *b*) 35. 1. *c*) 36. 1. *d*) 40. 2. *e*) 49. 14. *f*) 16. 2. *g*) 29. 2. *h*) 40. 5. *i*) 44. 7.

l. 68. de fideiussor. et mandat. *k*) l. 20. de quaestionibus. *l*) l. 40. de poenis. *m*) l. 50. de iure fisci. *n*) Ex *libro primo ad edictum praetoris* l. 20. de iurisdictione. *o*) l. 19. et 21. de in ius vocando. *p*) l. 2. si quis in ius vocatus non ierit. *q*) l. 1. in ius vocati vt eant. *r*) l. 4. de feriis et dilationibus. *s*) l. 4. de heredit. petition. *t*) l. 5. de damno infecto. *v*) l. 35. de obligat. et action. *x*) l. 2. de popular. actionib. *y*) l. 26. et 28. ad municipalem. *z*) l. 7. de administrat. rerum ad ciuit. pertinentium. *a*) l. 2. et 4. de verb. signif. *b*) l. 103. et 105. de diuersis regulis iuris. *c*) Ex *libro secundo ad edictum praetoris* l. 12. de offic. procons. et legat. *d*) l. 6. de iurisdictione. *e*) l. 1. de receptis. *f*) l. 4. de vsufructu. *g*) l. 1. de operis seruorum. *h*) l. 6. depositi. *i*) l. 6. de rescindend. vendit. *k*) l. 15. de tutorib. et curat. datis. *l*) l. 68. de verbor. obligat. *m*) l. 5. et 7. de verbor. signif. *n*) l. 106. de diuersis regulis iuris. *o*) Ex *libro tertio ad edictum praetoris* l. 9. de iurisdictione. *p*) l. 2. quod quisque iuris in alterum. *q*) l. 2. 5. 7. et 9. de edendo. *r*) l. 2. 4. 6. 11. 13. 15. 17. 19. 21. 23. 25. et 27. de pactis. *s*) l. 40. ad legem Aquiliam. *t*) l. 4. de noxalibus actionibus. *v*) l. 14. de iureiurando. *x*) l. 7. de nautico foenore. *y*) l. 22. de administr. et peric. tutor. *z*) l. 38. de obligat. et action. *a*) l. 4. de popular. action. *b*) l. 8. de verb. signif. *c*) Ex *libro quarto ad edictum praetoris* l. 1. 5. 7. 9. et 11. de in ius vocando. *d*) l. 3.

k) 46. 1. *l*) 48. 18. *m*) 48. 19. *n*) 49. 14. *o*) 2. 1. *p*) 2. 4. *q*) 2. 5. *r*) 2. 6. *s*) 2. 12. *t*) 5. 3. *v*) 39. 2. *x*) 44. 7. *y*) 47. 23. *z*) 50. 1. *a*) 50. 8. *b*) 50. 16. *c*) 50. 17. *d*) 1. 16. *e*) 2. 1. *f*) 4. 8. *g*) 7. 1. *h*) 7. 7. *i*) 16. 3. *k*) 18. 5. *l*) 26. 5. *m*) 45. 1. *n*) 50. 16. *o*) 50. 17. *p*) 2. 1. *q*) 2. 2. *r*) 2. 13. *s*) 2. 14. *t*) 9. 2. *v*) 9. 4. *x*) 12. 2. *y*) 22. 2. *z*) 26. 7. *a*) 44. 7. *b*) 47. 23. *c*) 50. 16. *d*) 2. 4.

l. 3. in ius vocati vt eant. *e*) l. 2. et 4. ne quis eum, qui in ius vocat. *f*) l. 4. qui satisdare cogantur. *g*) l. 23. de iniuriis et famosis libellis. *h*) l. 108. de diuersis regulis iuris. *i*) Ex *libro quinto ad edictum praetoris* l. 4. de postulando. *k*) l. 5. 7. 9. 12. et 14. de his, qui notantur infamia. *l*) l. 13. de sponsalibus. *m*) l. 109. de diuersis regulis iuris. *n*) Ex *libro sexto ad edictum praetoris* l. 16. qui satisdare cogantur. *o*) l. 2. si ex noxali caussa agatur. *p*) l. 2. de eo, per quem factum erit. *q*) l. 6. de procurator. et defensor. *r*) l. 6. de rei vindicat. *s*) l. 12. de noxalibus actionibus. *t*) l. 15. de iureiurando. *v*) l. 17. de auctorit. et consensu tutorum. *x*) l. 110. de diuersis regulis iuris. *y*) Ex *libro septimo ad edictum praetoris* l. 5. de in integr. restitut. *z*) l. 9. ad leg. Iul. de vi publica. *a*) l. 14. de verborum signif. *b*) Ex *libro octauo ad edictum praetoris* l. 10. et 16. de his, qui notantur infamia. *c*) l. 2. 4. 11. 14. 16. 20. 22. 24. 26. 32. 36. et 42. de procurat. et defensor. *d*) l. 86. de solut. et liberat. *e*) l. 1. et 5. de popular. action. *f*) l. 112. de diuersis regulis iuris. *g*) Ex *libro nono ad edictum praetoris* l. 41. 43. et 45. de procurat. et defens. *h*) l. 4. et 6. quod cuiusque vniuersitatis nomine. *i*) l. 7. 13. 15. 18. et 21. de negotiis gestis. *k*) l. 40. mandati. *l*) l. 24. de administr. et peric. tutor. *m*) l. 41. ad legem Falcid. *n*) l. 51. de solut. et liberat. *o*) l. 18. de verborum signif. *p*) l. 114. de diuers. reg. iuris. *q*) Ex *libro decimo ad edictum praetoris* l. 2. et 7.

e) 2. 6. *f*) 2. 7. *g*) 2. 8. *h*) 47. 10. *i*) 50. 17. *k*) 3. 1. *l*) 3. 2. *m*) 23. 1. *n*) 50. 17. *o*) 2. 8. *p*) 2. 9. *q*) 2. 10. *r*) 3. 3. *s*) 6. 1. *t*) 9. 4. *v*) 12. 2. *x*) 26. 8. *y*) 50. 17. *z*) 4. 1. *a*) 48. 6. *b*) 50. 16. *c*) 3. 2. *d*) 3. 3. *e*) 46. 3. *f*) 47. 23. *g*) 50. 17. *h*) 3. 3. *i*) 3. 4. *k*) 3. 5. *l*) 17. 1. *m*) 26. 7. *n*) 35. 2. *o*) 46. 3. *p*) 50. 16. *q*) 50. 17.

et 7. de calumniatoribus. *r*) l. 8. de obsequio parentibus et patronis praestando. *s*) l. 115. de diuersis regulis iuris. *t*) Ex *libro vndecimo ad edictum praetoris* l. 4. 8. 15. et 21. quod metus caussa gestum. *v*) l. 2. 4. 10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 25. 27. et 29. de dolo malo. x) l. 10. 14. 23. et 26. de minoribus. *y*) l. 3. 5. 7. et 9. de capite minutis. *z*) l. 5. de alienatione iudicii mutandi caussa facta. *a*) l. 7. de rei vindicat. *b*) l. 6. de obsequio parent. et patronis praestando. *c*) l. 42. de acquirendo rerum dominio. *d*) l. 40. de obligat. et action. *e*) l. 21. de verbor. signif. *f*) l. 117. de diuersis regulis iuris. *g*) Ex *libro duodecimo ad edictum praetoris* l. 6. qui satisdare cogantur. *h*) l. 6. 13. 16. 18. 22. 24. 27. et 30. ex quibus caussis maiores. *i*) l. 8. de alienat. iudicii mutandi caussa facta. *k*) l. 8. de rei vindicat. *l*) l. 2. 4. 6. et 8. quod falso tutore auctore gestum. *m*) l. 8. de vsurpat. et vsucap. *n*) l. 120. de diuers. reg. iuris. *o*) Ex *libro decimo tertio ad edictum praetoris* l. 4. 8. 10. 12. 16. 19. 22. 24. 26. 28. 30. 32. et 34. de receptis. *p*) l. 4. nautae, caupones, stabularii vt recepta restituant. *q*) l. 12. de pecunia constituta. *r*) l. 42. locati, conducti. *s*) l. 36. ad SC. Trebellianum. *t*) l. 121. de diuers. reg. iuris. *v*) Ex *libro decimo quarto ad edictum praetoris* l. 8. qui satisdare cogantur. *x*) Ex *libro decimo quinto ad edictum praetoris* l. 2. de publicis iudiciis. *y*) Ex *libro decimo sexto ad edictum praetoris* l. 8. de heredit. petition. z) l. 124. de diuers. reg.

r) 3. 6. *s*) 37. 15. *t*) 50. 17. *v*) 4. 2. *x*) 4. 3. *y*) 4. 4. *z*) 4. 5. *a*) 4. 7. *b*) 6. 1. *c*) 37. 15. *d*) 41. 1. *e*) 44. 7. *f*) 50. 16. *g*) 50. 17. *h*) 2. 8. *i*) 4. 6. *k*) 4. 7. *l*) 6. 1. *m*) 27. 6. *n*) 41. 3. *o*) 50. 17. *p*) 4. 8. *q*) 4. 9. *r*) 13. 5. *s*) 19. 2. *t*) 36. 1. *v*) 50. 17. *x*) 2. 8. *y*) 48. 1. *z*) 5. 3.

l. 3. in ius vocati vt eant. *e*) l. 2. et 4. ne quis eum, qui in ius vocat. *f*) l. 4. qui ſatisdare cogantur. *g*) l. 23. de iniuriis et famoſis libellis. *h*) l. 108. de diuerſis regulis iuris. *i*) Ex *libro quinto ad edictum praetoris* l. 4. de poſtulando. *k*) l. 5. 7. 9. 12. et 14. de his, qui notantur infamia. *l*) l. 13. de ſponſalibus. *m*) l. 109. de diuerſis regulis iuris. *n*) Ex *libro ſexto ad edictum praetoris* l. 16. qui ſatisdare cogantur. *o*) l. 2. ſi ex noxali cauſſa agatur. *p*) l. 2. de eo, per quem factum erit. *q*) l. 6. de procurator. et defenſor. *r*) l. 6. de rei vindicat. *s*) l. 12. de noxalibus actionibus. *t*) l. 15. de iureiurando. *v*) l. 17. de auctorit. et conſenſu tutorum. *x*) l. 110. de diuerſis regulis iuris. *y*) Ex *libro ſeptimo ad edictum praetoris* l. 5. de in integr. reſtitut. *z*) l. 9. ad leg. Iul. de vi publica. *a*) l. 14. de verborum ſignif. *b*) Ex *libro octauo ad edictum praetoris* l. 10. et 16. de his, qui notantur infamia. *c*) l. 2. 4. 11. 14. 16. 20. 22. 24. 26. 32. 36. et 42. de procurat. et defenſor. *d*) l. 86. de ſolut. et liberat. *e*) l. 1. et 5. de popular. action. *f*) l. 112. de diuerſis regulis iuris. *g*) Ex *libro nono ad edictum praetoris* l. 41. 43. et 45. de procurat. et defenſ. *h*) l. 4. et 6. quod cuiusque vniuerſitatis nomine. *i*) l. 7. 13. 15. 18. et 21. de negotiis geſtis. *k*) l. 40. mandati. *l*) l. 24. de adminiſtr. et peric. tutor. *m*) l. 41. ad legem Falcid. *n*) l. 51. de ſolut. et liberat. *o*) l. 18. de verborum ſignif. *p*) l. 114. de diuerſ. reg. iuris. *q*) Ex *libro decimo ad edictum praetoris* l. 2. et 7.

e) 2. 6. *f*) 2. 7. *g*) 2. 8. *h*) 47. 10. *i*) 50. 17. *k*) 3. 1. *l*) 5. 2. *m*) 23. 1. *n*) 50. 17. *o*) 2. 8. *p*) 2. 9. *q*) 2. 10. *r*) 3. 3. *s*) 6. 1. *t*) 9. 4. *v*) 12. 2. *x*) 26. 8. *y*) 50. 17. *z*) 4. 1. *a*) 48. 6. *b*) 50. 16. *c*) 3. 2. *d*) 3. 3. *e*) 46. 3. *f*) 47. 23. *g*) 50 17. *h*) 3. 3. *i*) 3. 4. *k*) 3. 5. *l*) 17. 1. *m*) 26. 7. *n*) 35. 2. *o*) 46. 3. *p*) 50. 16. *q*) 50. 17.

et 7. de calumniatoribus. *r*) l. 8. de obſequio parentibus et patronis praeſtando. *s*) l. 115. de diuerſis regulis iuris. *t*) Ex *libro vndecimo ad edictum praetoris* l. 4. 8. 15. et 21. quod metus cauſſa geſtum. *v*) l. 2. 4. 10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 25. 27. et 29. de dolo malo. x) l. 10. 14. 23. et 26. de minoribus. *y*) l. 3. 5. 7. et 9. de capite minutis. *z*) l. 5. de alienatione iudicii mutandi cauſſa facta. *a*) l. 7. de rei vindicat. *b*) l. 6. de obſequio parent. et patronis praeſtando. *c*) l. 42. de acquirendo rerum dominio. *d*) l. 40. de obligat. et action. *e*) l. 21. de verbor. ſignif. *f*) l. 117. de diuerſis regulis iuris. *g*) Ex *libro duodecimo ad edictum praetoris* l. 6. qui ſatisdare cogantur. *h*) l. 6. 13. 16. 18. 22. 24. 27. et 30. ex quibus cauſſis maiores. *i*) l. 8. de alienat. iudicii mutandi cauſſa facta. *k*) l. 8. de rei vindicat. *l*) l. 2. 4. 6. et 8. quod falſo tutore auctore geſtum. *m*) l. 8. de vſurpat. et vſucap. *n*) l. 120. de diuerſ. reg. iuris. *o*) Ex *libro decimo tertio ad edictum praetoris* l. 4. 8. 10. 12. 16. 19. 22. 24. 26. 28. 30. 32. et 34. de receptis. *p*) l. 4. nautae, caupones, ſtabularii vt recepta reſtituant. *q*) l. 12. de pecunia conſtituta. *r*) l. 42. locati, conducti. *s*) l. 36. ad SC. Trebellianum. *t*) l. 121. de diuerſ. reg. iuris. *v*) Ex *libro decimo quarto ad edictum praetoris* l. 8. qui ſatisdare cogantur. *x*) Ex *libro decimo quinto ad edictum praetoris* l. 2. de publicis iudiciis. *y*) Ex *libro decimo ſexto ad edictum praetoris* l. 8. de heredit. petition. *z*) l. 124. de diuerſ.

 reg.

r) 3. 6. *s*) 37. 15. *t*) 50. 17. *v*) 4. 2. *x*) 4. 3. *y*) 4. 4.
z) 4. 5. *a*) 4. 7. *b*) 6. 1. *c*) 37. 15. *d*) 41. 1. *e*) 44. 7.
f) 50. 16. *g*) 50. 17. *h*) 2. 8. *i*) 4. 6. *k*) 4. 7. *l*) 6. 1.
m) 27. 6. *n*) 41. 3. *o*) 50. 17. *p*) 4. 8. *q*) 4. 9. *r*) 13. 5.
s) 19. 2. *t*) 36. 1. *v*) 50. 17. *x*) 2. 8. *y*) 48. 1. *z*) 5. 3.

reg. iuris. *a*) Ex *libro decimo ſeptimo ad edictum praetoris* l. 12. de iudiciis. *b*) l. 3. et 12. de interrogationibus in iure faciendis. *c*) l. 9. depoſiti. *d*) l. 3. 36. et 38. de re iudicata. *e*) l. 6. de vi et vi armata. *f*) l. 35. de verbor. ſignif. *g*) Ex *libro duodeuiceſimo ad edictum praetoris* l. 22. 24. et 26. de noxalibus actionibus. *h*) l. 2. 4. 8. 10. 17. 20. 22. 26. 28. et 30. de iureiurando. *i*) l. 20. depoſiti. *k*) l. 14. de action. rerum amotarum. *l*) l. 7. de aqua et aquae pluuiae arcendae. *m*) l. 5. de exceptionibus. *n*) l. 76. de verbor. obligat. *o*) l. 29. de fideiuſſ. et mandat. *p*) l. 136. de diuerſ. reg. iuris. *q*) Ex *libro vndeuiceſimo ad edictum praetoris* l. 2. 4. 6. 10. et 12. de Publiciana in rem actione. *r*) l. 4. et 6. de his, qui effuderint, vel deiecerint. *s*) l. 2. 4. 6. 8. 10. 12. 14. de ſeruo corrupto. *t*) l. 2. et 4. de aleatoribus. *v*) l. 6. de iureiurando. *x*) l. 18. de pignoribus et hypoth. *y*) l. 11. de vſurpat. et vſucap. *z*) l. 26. de iniuriis et famoſis libellis. *a*) l. 128. de diuerſ. reg. iuris. *b*) Ex *libro viceſimo ad edictum praetoris* l. 23. de negotiis geſtis. *c*) l. 14. 19. 22. 24. 26. 28. 30. 32. 34. 36. 38. et 40. de heredit. petition. *d*) l. 2. de fideicommiſſoria hereditatis petitione. *e*) l. 38. 40. et 42. ad SC. Trebellianum. *f*) l. 2. quorum bonorum. *g*) l. 4. de exceptionibus. *h*) l. 1. vi bonorum raptorum. *i*) l. 127. de diuerſis regulis iuris. *k*) Ex *libro viceſimo primo ad edictum praetoris* l. 2. 4. 10. 12. 14. 16. 21. 23. 27. 31. 33. 35. et 74. de rei vindicatione. *l*) l. 1. et 3. ſi ager vectigalis,

a) 50. 17. *b*) 5. 1. *c*) 11. 1. *d*) 16. 3. *e*) 42. 1. *f*) 43. 16. *g*) 50. 16. *h*) 9. 4. *i*) 12. 2. *k*) 16. 3. *l*) 25. 2. *m*) 39. 3. *n*) 44. 1. *o*) 45. 1. *p*) 46. 1. *q*) 50. 17. *r*) 6. 2. *s*) 9. 3. *t*) 11. 3. *v*) 11. 5. *x*) 12. 2. *y*) 20. 1. *z*) 41. 3. *a*) 47. 10. *b*) 50. 17. *c*) 3. 5. *d*) 5. 3. *e*) 5. 6. *f*) 36. 1. *g*) 43. 2. *h*) 44. 1. *i*) 47. 8. *k*) 50. 17. *l*) 6. 1.

is, id est emphyteuticarius petatur. *m*) l. 6. si vsusfru-ctus petatur. *n*) l. 3. et 6. de seruitutibus. *o*) l. 1. de ser-uitut. praed. vrban. *p*) l. 7. de seruitut. praed. rustic. *q*) . 5. 7. et 9. si seruitus vindicetur. *r*) l. 2. quemadmodum seruitutes amittuntur. *s*) l. 2. ad exhibendum. *t*) . 51. de contrahenda emtione et venditione. *v*) l. 43. ocati, conducti. *x*) l. 12. de vsurpat. et vsucap. *y*) . 25. et 28. de verbor. signif. *z*) l. 129. de diuersis egul. iuris. *a*) Ex *libro vicesimo secundo ad edictum raetoris* l. 6. nautae, caupones, stabularii etc. *b*) l. 2. t 4. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. *c*) l. 6. o. 14. 22. 24. 26. et 30. ad legem Aquiliam. *d*) l. 10. 17. t 19. de noxalibus actionibus. *e*) l. 8. de interrogationi-us in iure faciendis. *f*) l. 22. commodati. *g*) l. 45. lo-ati, conducti. *h*) l. 41. de obligat. et action. *i*) l. 11. rborum furtim caesarum. *k*) l. 1. vi bonorum rapto-um. *l*) l. 131. de diuersis regulis iuris. *m*) Ex *libro vi-simo tertio ad edictum praetoris* l. 1. 4. et 6. finium re-undorum. *n*) l. 9. 11. 15. 21. 23. 25. 27. 29. et 56. fami-ae erciscundae. *o*) l. 1. 8. et 10. communi diuidundo. *p*) x *libro vicesimo quarto ad edictum praetoris* l. 24. de egotiis gestis. *q*) l. 6. si mensor falsum modum dixerit. *r*) 29. de pecunia constituta. *s*) l. 26. de administr. et eric. tutor. *t*) l. 10. de auctorit. et consensu tutor. *v*) 7. de vi et vi armata. *x*) l. 73. de verborum obligat. *y*) 1. rem pupilli saluam fore. *z*) l. 1. iudicatum solui. *a*) l. 32.

m) 6. 3. *n*) 7. 6. *o*) 8 1. *p*) 8. 2. *q*) 8. 3. *r*) 8. 5. *s*) 8. 6. *t*) 10. 4. *v*) 18. 1. *x*) 19. 2. *y*) 41. 3. *z*) 50. 16. *a*) 50. 17. *b*) 4. 9. *c*) 9. 1. *d*) 9. 2. *e*) 9. 4. *f*) 11. 1. *g*) 13. 6. *h*) 19. 2. *i*) 44. 7. *k*) 47. 7. *l*) 47. 8. *m*) 50 17. *n*) 10. 1. *o*) 10. 2. *p*) 10. 3. *q*) 3. 5. *r*) 11. 6. *s*) 13. 5. *t*) 26. 7. *v*) 26. 8. *x*) 43. 16. *y*) 45. 1. *z*) 46. 6. *a*) 46. 7.

l. 32. et 34. de verbor. ſignif. *b*) Ex *libro viceſimo quinto ad edictum praetoris* l. 2. et 4. ſi menſor falſum modum dixerit. *c*) l. 28. de fideiuſſ. et mandat. *d*) Ex *libro viceſimo ſexto ad edictum praetoris* l. 42. de rei vindicatione. *e*) l. 10. et 12. ad exhibendum. *f*) l. 6. de in litem iurando. *g*) l. 31. de manumiſſ. teſtamento. *h*) l. 37. de verbor. ſignif. *i*) Ex *libro viceſimo ſeptimo ad edictum praetoris* l. 25. de negotiis geſtis. *k*) l. 43. de rei vindicatione. *l*) l. 4. quemadmodum ſeruitutes amittuntur. *m*) l. 3. 11. 21. 23. 25. et 32. de religioſis et ſumtibus funerum. *n*) l. 27. de iniuriis et famoſis libellis. *o*) l. 4. de ſepulcro violato. *p*) l. 138. de diuerſ. reg. iuris. *q*) Ex *libro viceſimo octauo ad edictum praetoris* l. 2. et 6. de rebus creditis. *r*) l. 24. et 35. de iureiurando. *s*) l. 27. de condictione indebiti. *t*) l. 5. et 7. de eo, quod certo loco. *v*) Ex *libro viceſimo nono ad edictum praetoris* l. 4. 8. 10. 13. 15. 17. 19. et 21. de pecunia conſtituta. *x*) l. 2. 15. et 17. commodati. *y*) l. 14. 16. 18. et 20. de pigneratitia actione. *z*) l. 3. et 5. de exercitoria actione. *a*) l. 16. de inſtitoria actione. *b*) l. 36. de euictionibus et duplae ſtipulatione. *c*) Ex *libro triceſimo ad edictum praetoris* l. 41. de negotiis geſtis. *d*) l. 4. 6. et 17. de inſtitoria actione. *e*) l. 2. 4. 6. et 10. de tributoria actione. *f*) l. 5. quod cum eo, qui in aliena poteſtate. *g*) l. 8. 10. et 12. de SC. Macedoniano. *h*) l. 20. 26. 31. et 43. de peculio. *i*) l. 2. quando de peculio actio annalis eſt. *k*) l. 8. et 11. de in rem ver-

l) 50. 16. *c*) 11. 6. *d*) 46. 1. *e*) 6. 1. *f*) 10. 4. *g*) 12. 3. *h*) 40. 4. *i*) 50. 16. *k*) 3. 5. *l*) 6. 1. *m*) 8. 6. *n*) 11. 7. *o*) 47. 10. *p*) 47. 12. *q*) 50. 17. *r*) 12. 1. *s*) 12. 2. *t*) 12. 6. *v*) 13. 4. *x*) 13. 5. *y*) 13. 6. *z*) 13. 7. *a*) 14. 1. *b*) 14. 3. *c*) 21. 2. *d*) 3. 5. *e*) 14. 3. *f*) 14. 4. *g*) 14. 5. *h*) 14. 6. *i*) 15. 1. *k*) 15. 2.

erso. *l*) l. 2. quod iussu. *m*) l. 1. 3. et 11. ad SC. Vellenum. *n*) l. 2. de aestimatoria actione. *o*) l. 22. de exeptione rei iudicatae. *p*) l. 184. de verbor. signif. *q*) x *libro tricesimo primo ad edictum praetoris* l. 2. et 13. epositi. *r*) l. 31. de acquirendo rerum dominio. *s*) l. 22. e exceptione rei iudicatae. *t*) l. 12. de nouat. et deleat. *v*) Ex *libro tricesimo secundo ad edictum praetoris* 42. de negotiis gestis. *x*) l. 16. de rebus creditis. *y*) 28. de condictione indebiti. *z*) l. 9. de compensationius. *a*) l. 1. 3. 5. 9. 22. et 26. mandati. *b*) l. 1. 3. 13. 65. 67. pro socio. *c*) l. 7. locati, conducti. *d*) l. 1. de reum permutat. *e*) l. 71. ad legem Falcid. *f*) l. 9. de doli nali except. *g*) Ex *libro tricesimo tertio ad edictum raetoris* l. 70. pro socio. *h*) l. 1. 17. et 34. de contrah. nt. et vendit. *i*) l. 8. de in diem addictione. *k*) l. 5. 9. 4. et 16. de hereditate vel actione vendita. *l*) l. 3. de reindenda venditione. *m*) l. 8. de peric. et commod. rei enditae. *n*) l. 21. de action. emt. et vend. *o*) l. 5. de euiionibus et duplae stipulat. *p*) l. 188. de verbor. signif. *q*) x *libro tricesimo quarto ad edictum praetoris* l. 2. ad leg. hod. de iactu. *r*) l. 1. 20. 22. et 24. locati, conducti. *s*) 189. de verbor. signif. *t*) Ex *libro tricesimo quinto ad lictum pract.* l. 6. et 23. de adoptionibus. *v*) l. 7. de sponlibus. *x*) l. 2. 10. 14. et 16. de ritu nuptiarum. *y*) l. 41. e iure dotium. *z*) l. 12. 14. 16. et 20. de pactis dotalibus.

l) 15. 3. *m*) 15. 4. *n*) 16. 1. *o*) 19. 3. *p*) 44. 2. *q*) 50. 16. *r*) 16. 3. *s*) 41. 1. *t*) 44. 2. *v*) 46. 2. *x*) 3. 5. *y*) 12. 1. *z*) 12. 6. *a*) 16. 2. *b*) 17. 1. *c*) 17. 2. *d*) 19. 2. *e*) 19. 4. *f*) 35. 2. *g*) 44. 4. *h*) 17. 2. *i*) 18. 1. *k*) 18. 2. *l*) 18. 4. *m*) 18. 5. *n*) 18. 6. *o*) 19. 1. *p*) 21. 2. *q*) 50. 16. *r*) 14. 2. *s*) 19. 2. *t*) 50. 16. *v*) 1. 7. *x*) 23. 1. *y*) 23. 2. *z*) 23. 3.

bus. *a*) l. 1. et 3. de diuortiis et repudiis. *b*) l. 191. de verbor. signif. *c*) l. 48. de diuerſ. reg. iuris. *d*) Ex *libro tricesimo sexto ad edictum praetoris* l. 1. et 3. de fundo dotali. *e*) l. 36. de donation. inter virum et vxorem. *f*) l. 23. et 25. soluto matrim. *g*) l. 4. et 10. de impensis in res dotales factis. *h*) Ex *libro tricesimo septimo ad edictum praetoris* l. 38. de iureiurando. *i*) l. 22. et 24. de vsur. et fructib. *k*) l. 26. soluto matrimonio. *l*) l. 9. et 21. de action. rerum amotar. *m*) l. 2. si ventris nomine mulier in possess. *n*) l. 49. de verbor. obligat. *o*) l. 4. de publicis iudiciis. *p*) Ex *libro tricesimo octauo ad edictum praetoris* l. 1. de tutelis. *q*) l. 20. de testamentaria tutela. *r*) l. 6. et 8. de legitimis tutoribus. *s*) l. 12. de administr. et peric. tutor. *t*) l. 5. de fideiuss. et nominat. *v*) l. 28. de solut. et liberat. *x*) Ex *libro tricesimo nono ad edictum praetoris* l. 48. ad legem Aquiliam. *y*) l. 9. de noxal. action. *z*) l. 11. et 13. de condict. furtiua. *a*) l. 3. de manumissionibus. *b*) l. 1. et 53. de furtis. *c*) l. 8. de arborib. furtim caesis. *d*) l. 50. de diuerſ. reg. iuris. *e*) Ex *libro quadragesimo ad edictum praetoris* l. 10. vsufructuarius quemadmodum caueat. *f*) l. 16. de Carboniano edicto. *g*) l. 16. 18. et 20. de operis libertorum. *h*) Ex *libro quadragesimo primo ad edictum praetoris* l. 11. de senatoribus. *i*) l. 62. de legat. et fideic. 1. *k*) l. 6. de bonor. possess. *l*) l. 4. 6. et 11. de bonorum possess. contra tabulas. *m*) l. 9. 11. et 15. de legat. praestand. *n*) l. 2. et 12.

a) 23. 4. *b*) 24. 2. *c*) 50. 16. *d*) 50. 17. *e*) 23. 5. *f*) 24. 1. *g*) 24. 3. *h*) 25. 1. *i*) 12. 1. *k*) 22. 1. *l*) 24. 3. *m*) 25. 2. *n*) 25 5. *o*) 45. 1. *p*) 48. 1. *q*) 26. 1. *r*) 26. 2. *s*) 26. 4. *t*) 26. 7. *v*) 27. 7. *x*) 46. 3. *y*) 9. 2. *z*) 9. 4. *a*) 13. 1. *b*) 40. 1. *c*) 47. 2. *d*) 47. 7. *e*) 50. 17. *f*) 7. 9. *g*) 37. 10. *h*) 38. 1. *i*) 1. 9. *k*) 30. 1. *l*) 37. 1. *m*) 37. 4. *n*) 37. 5.

et 12. de collat. bonor. *o)* l. 2. de coniungendis cum emancipato liberis. *p)* l. 2. et 4. de ventre in possessionem mittendo. *q)* l. 6. et 16. de Carbon. edicto. *r)* l. 3. de bonor. possess. secundum tabul. *s)* l. 7. de popular. action. *t)* Ex *libro quadragesimo secundo ad edictum praetoris* l. 4. et 9. de bonis libertor. *v)* l. 5. si quid in fraudem patron. *x)* l. 53. de diuers. regul. iuris. *y)* Ex *libro quadragesimo tertio ad edictum praetoris* l. 16. de testament. militis. *z)* l. 18. de bonis libertor. *a)* l. 3. vnde legitimi. *b)* Ex *libro quadragesimo quarto ad edictum praetoris* l. 1. de iuris et facti ignorantia. *c)* l. 2. si quis aliquem testari prohib. *d)* l. 3. quis ordo in possess. seruetur. *e)* Ex *libro quadragesimo quinto ad edictum praetoris* l. 9. de condition. institut. *f)* l. 9. testamenta quemadmodum aper. *g)* l. 9. si quis omissa caussa testam. *h)* l. 16. de iniuriis et famos. libell. *i)* l. 5. ad municipalem. *k)* Ex *libro quadragesimo sexto ad edictum praetoris* l. 6. et l. ad SC. Silanianum. *l)* Ex *libro quadragesimo septimo ad edictum praetoris* l. 66. de vsufructu. *m)* l. 26. de seruitut. praed. rustic. *n)* l. 3. de damno infecto. *o)* Ex *libro quadragesimo octauo ad edictum praetoris* l. 31. de seruitut. praed. vrban. *p)* l. 10. de interrogat. in iure faciendis. *q)* l. 72. de legat. et fideic. 1. *r)* l. 17. vt legat. seu fideic. seru. caussa caueatur. *s)* l. 4. et 8. de operis noui nunciat. *t)* l. 10. 12. 14. 16. et 18. de damno infecto. *v)* l. 5. de stipulat. praetoriis. *x)* l. 166. de diuers. reg.

o) 37. 6. *p)* 37. 8. *q)* 37. 9. *r)* 37. 10. *s)* 37. 11. *t)* 47. 23. *v)* 38. 2. *x)* 38. 5. *y)* 50. 17. *z)* 29. 1. *a)* 38. 2. *b)* 38. 7. *c)* 22. 6. *d)* 29. 6. *e)* 38. 15. *f)* 28. 7. *g)* 29. 3. *h)* 29. 4. *i)* 47. 10. *k)* 50. 1. *l)* 29. 5. *m)* 7. 1. *n)* 8. 3. *o)* 39. 2. *p)* 8. 2. *q)* 11. 1. *r)* 30. 1. *s)* 36. 3. *t)* 39. 1. *v)* 39. 2. *x)* 46. 5.

reg. iuris. *y*) Ex *libro quadragesimo nono ad edictum praetoris* l. 10. de seruitut. praed. rustic. *z*) l. 2. 5. 9. 11. et 14. de aqua et aquae pluuiae arcendae. *a*) l. 77. de verbor. signif. *b*) l. 167. de diuers. reg. iuris. *c*) Ex *libro quinquagesimo ad edictum praetoris* l. 54. de procurat. et defens. *d*) l. 56. de contrah. emt. et vendit. *e*) l. 3. de seruis exportand. *f*) l. 12. de manumissionibus. *g*) l. 17. de manumissis vindicta. *h*) l. 35. de manumiss. testam. *i*) l. 23. de liberali caussa. *k*) l. 47. de acquirendo rerum dominio. *l*) l. 6. quibus ex caussis in possess. eatur. *m*) l. 2. et 4. de iniuriis et famos. libell. *n*) l. 75. de verbor. signif. *o*) Ex *libro quinquagesimo primo ad edictum praetoris* l. 15. 17. 19. et 24. de liberali caussa. *p*) l. 76. de verbor. signif. *q*) l. 164. de diuers. reg. iuris. *r*) Ex *libro quinquagesimo secundo ad edict. praet.* l. 4. de publicanis et vectigal. *s*) Ex *libro quinquagesimo tertio ad edictum praetor.* l. 31. ex quibus caussis maiores. *t*) l. 42. de euiction. et duplae stipulat. *v*) l. 39. de verbor. signif. *x*) Ex *libro quinquagesimo quarto ad edictum praetoris* l. 14. de legibus. *y*) l. 49. de procurat. et defens. *z*) l. 52. de contrah. emt. et vendit. *a*) l. 4. de auro, argento, mundo legato. *b*) l. 1. 3. et 7. de acquir. vel amittenda possess. *c*) l. 2. et 4. de vsurpat. et vsucap. *d*) l. 2. pro emtore. *e*) l. 1. pro donato. *f*) l. 2. pro derelicto. *g*) l. 2. et 4. pro legato. *h*) l. 2. pro dote. *i*) l. 2. pro suo. *k*) l. 2. de rebus auctorit. judicis possidendis. *l*) l. 8. de

y) 50. 17. *z*) 8. 3. *a*) 39. 3. *b*) 50. 16. *c*) 50. 17. *d*) 3. 3. *e*) 18. 1. *f*) 18. 7. *g*) 40. 1. *h*) 40. 2. *i*) 40. 4. *k*) 40. 12. *l*) 41. 1. *m*) 42. 4. *n*) 47. 10. *o*) 50. 16. *p*) 40. 12. *q*) 50. 16. *r*) 50. 17. *s*) 39. 4. *t*) 4. 6. *v*) 21. 2. *x*) 50. 16. *y*) 1. 3. *z*) 3. 3. *a*) 18. 1. *b*) 34. 2. *c*) 41. 2. *d*) 41. 3. *e*) 41. 4. *f*) 41. 6. *g*) 41. 7. *h*) 41. 8. *i*) 41. 9. *k*) 41. 10. *l*) 42. 5.

e vi et vi armata. *m*) l. 3. vi bonorum raptorum. *n*) l. 4. e incend. ruina, naufrag. *o*) l. 8. de lege Iulia repetund. *p*) 141. de diuers. reg. iuris. *q*) Ex *libro quinquagesimo quinto ad edictum praetoris* l. 6. 8. 10. et 18. de iniuriis et amosis libellis. *r*) l. 4. ad legem Iuliam de vi priuata. *s*) Ex *libro quinquagesimo sexto ad edictum praetoris* l. 1. de onfessis. *t*) l. 5. de cessione bonor. *v*) l. 54. de solut. et berat. *x*) l. 47. de verb. signif. *y*) l. 142. de diuers. reg. uris. *z*) Ex *libro quinquagesimo septimo ad edictum praetoris* l. 52. et 77. de procurat. et defens. *a*) l. 35. de vsur. t fructibus. *b*) l. 57. de heredib. instituendis. *c*) l. 2. de ure deliberandi. *d*) l. 70. de acquir. vel omitt. hered. *e*) 17. de operis noui nunciat. *f*) l. 5. de fideicommissariis bertat. *g*) l. 6. et 9. quibus ex caussis in possess. eatur. *h*) 4. de rebus auctor. iud. possid. *i*) l. 1. de curatore bo- is dando. *k*) l. 18. de nouat. et delegat. *l*) Ex *libro uinquagesimo octauo ad edictum praetoris* l. 20. de iudi- iis. *m*) l. 9. de iure deliberandi. *n*) l. 4. quibus ex caussis n possess. eatur. *o*) l. 6. de rebus auctor. iud. possid. *p*) 77. de verbor. obligat. *q*) Ex *libro quinquagesimo no- o ad edictum praetoris* l. 19. de acquirenda vel omitten- la heredit. *r*) l. 10. 12. et 14. de rebus auctorit. iud. ossid. *s*) l. 2. ne vis fiat ei, qui in possess. *t*) l. 53. et 57. e verb. signif. *v*) Ex *libro sexagesimo ad edictum prae- oris* l. 46. de peculio. *x*) l. 21. depositi. *y*) l. 28. pro so- io. *z*) l. 2. de iure dotium. *a*) l. 24. si quis omissa caussa

 testam.

m) 43. 16. *n*) 47. 8. *o*) 47. 9. *p*) 48. 11. *q*) 50. 17. *r*) 47. 10. *s*) 48. 7. *t*) 42. 2. *v*) 42. 3. *x*) 46. 3. *y*) 50. 16. *z*) 50. 17. *a*) 5. 3. *b*) 22. 1. *c*) 28. 5. *d*) 28. 8. *e*) 29. 2. *f*) 39. 1. *g*) 40. 5. *h*) 42. 4. *i*) 42. 5. *k*) 42. 7. *l*) 46. 2. *m*) 5. 1. *n*) 28. 8. *o*) 42. 4. *p*) 42. 5. *q*) 45. 1. *r*) 29. 2. *s*) 42. 5. *t*) 43. 4. *v*) 50. 16. *x*) 15. 1. *y*) 16. 3. *z*) 17. 2. *a*) 23. 3.

teſtam. b) l. 45. ad legem Falcid. c) l 16. de damno infecto. d) l. 6. de fideicommiſſar. libertat. e) l. 25. de re iudicata. f) l. 18. 20. et 23. de rebus auctorit. iud. poſſid. g) l. 6. quod vi aut clam. h) l. 56. de ſolut. et liberat. i) Ex *libro ſexageſimo primo ad edictum praet.* l. 45. de peculio. k) Ex *libro ſexageſimo ſecundo ad edictum praetoris* l. 9. de pactis. l) l. 74. pro ſocio. m) l. 4. de annuis legat. n) l. 65. de condit. et demonſtr. o) l. 7. et 9. quae in fraudem credit. p) l. 78. de verb. oblig. q) l. 56. de ſolut. et liberat. r) l. 144. et 146. de diu. reg. iuris. s) Ex *libro ſexageſimo tertio ad edictum praetoris* l. 5. de acquirenda vel amittenda poſſeſſ. t) l. 2. de interdict. ſiue extraordin. action. v) l. 2. quod legatorum. x) Ex *libro ſexageſimo quarto ad edictum praetoris* l. 34. de relig. et ſumt. funerum. y) l. 11. de manumiſſionibus. z) l. 2. de tabulis exhibendis. a) l. 1. ne quid in loco publico. b) l. 151. de diu. reg. iuris. c) Ex *libro ſexageſimo quinto ad edictum praetoris* l. 8. et 11. de acquirenda vel amitt. poſſeſſ. d) l. 2. et 9. de vi et vi armata. e) l. 2. vti poſſidetis. f) l. 61. de verb. ſignif. g) l. 153. et 155. de diu. reg. iuris. h) Ex *libro ſexageſimo ſexto ad edictum praetoris* l. 5. quemadmodum ſeruitutes amittuntur. i) l. 2. et 6. de itinere actuque priuato. k) l. 2. de riuis. l) l. 29. de verbor. ſignif. m) Ex *libro ſexageſimo ſeptimo ad edictum praetoris* l. 4. de interdict. ſiue extraord. actionib. n) l. 6. et 16. quod vi aut calm. o) l. 64. de verb.

b) 29. 4. c) 35. 2. d) 39. 2. e) 40. 5. f) 42. 1. g) 42. 5. h) 43. 24. i) 46. 3. k) 15. 1. l) 2. 14. m) 17. 2. n) 33. 1. o) 35. 1. p) 42. 8. q) 45. 1. r) 46. 3. s) 50. 17. t) 41. 2. v) 43. 1. x) 43. 3. y) 11. 7. z) 40. 1. a) 43. 5. b) 43. 8. c) 50. 17. d) 41. 2. e) 43. 16. f) 43. 17. g) 50. 16. h) 50. 17. i) 8. 6. k) 43. 19. l) 43. 21. m) 50. 16. n) 43. 1. o) 43. 24.

verb. signif. *p*) Ex *libro sexagesimo octauo ad edictum praetoris* l. 7. et 12. de pignoribus et hypoth. *q*) l. 15. qui potiores in pignor. vel hypoth. *r*) l. 14. de acquirend. vel amittenda possess. *s*) l. 4. et 13. quae in fraudem :reditor. *t*) Ex *libro sexagesimo nono ad edictum prae-'oris* l. 3. 5. et 7. si quis cautionibus. *v*) l. 60. de aedilitio :dicto. *x*) l. 2. de probat. et praesumt. *y*) l. 4. de tabulis :xhibendis. *z*) l. 17. quod vi aut clam. *a*) l. 19. de nouat. :t delegat. *b*) l. 211. de diuers. reg. iuris. *c*) Ex *libro :ptuagesimo ad edictum praetoris* l. 17. de exceptioni-ıus. *d*) l. 6. 12. et 14. de except. rei iudicatae. *e*) l. 3. de loli mali except. *f*) l. 159. et 162. de diuers. reg. iu-is. *g*) Ex *libro septuagesimo primo ad edictum praeto-is* l. 58. de procurat. et defens. *h*) l. 14. de donat. inter irum et vxorem. *i*) l. 6. de exceptionibus. *k*) l. 1. 3. et 5. e doli mali except. *l*) l. 2. quarum rerum actio non atur. *m*) l. 2. iudicatum solui. *n*) Ex *libro septuagesi-ıo secundo ad edictum praetoris* l. 43. de obligat. et :tion. *o*) l. 83. de verbor. obligat. *p*) l. 29. de stipulat. ruorum. *q*) l. 34. de fideiuss. et mandat. *r*) l. 20. de ouat. et delegat. *s*) Ex *libro septuagesimo tertio ad :ictum praetoris* l. 16. de tutorib. et curat. datis. *t*) l. 2. : stipulat. praetoriis. *v*) l. 70. de verbor. signif. *x*) Ex *ro septuagesimo quarto ad edictum praetoris* l. 46. man-ıti. *y*) l. 34. de manumiss. testam. *z*) l. 44. de obligat. action. *a*) l. 84. de verb. obligat. *b*) l. 8. et 11. iudica-tum

p) 50. 16. *q*) 20. 1. *r*) 20. 4. *s*) 41. 2. *t*) 42. 8. *v*) 2. 11.
x) 21. 1. *y*) 22. 3. *z*) 43. 5. *a*) 43. 24. *b*) 46. 2. *c*) 50. 17.
d) 44. 1. *e*) 44. 2. *f*) 44. 4. *g*) 50. 17. *h*) 3. 3. *i*) 24. 1.
k) 44. 1. *l*) 44. 4. *m*) 44. 5. *n*) 46. 7. *o*) 44. 7. *p*) 45. 1.
q) 45. 3. *r*) 46. 1. *s*) 46. 2. *t*) 26. 5. *v*) 46. 5. *x*) 50. 16.
y) 17. 1. *z*) 40. 4. *a*) 44. 7. *b*) 45. 1.

teftam. *b*) l. 45. ad legem Falcid. *c*) l 16. de damno infecto. *d*) l. 6. de fideicommiffar. libertat. *e*) l. 25. de re iudicata. *f*) l. 18. 20. et 23. de rebus auctorit. iud. poffid. *g*) l. 6. quod vi aut clam. *h*) l. 56. de folut. et liberat. *i*) Ex *libro fexagefimo primo ad edictum praet.* l. 45. de peculio. *k*) Ex *libro fexagefimo fecundo ad edictum praetoris* l. 9. de pactis. *l*) l. 74. pro focio. *m*) l. 4. de annuis legat. *n*) l. 65. de condit. et demonftr. *o*) l. 7. et 9. quae in fraudem credit. *p*) l. 78. de verb. oblig. *q*) l. 56. de folut. et liberat. *r*) l. 144. et 146. de diu. reg. iuris. *s*) Ex *libro fexagefimo tertio ad edictum praetoris* l. 5. de acquirenda vel amittenda poffeff. *t*) l. 2. de interdict. fiue extraordin. action. *v*) l. 2. quod legatorum. *x*) Ex *libro fexagefimo quarto ad edictum praetoris* l. 34. de relig. et fumt. funerum. *y*) l. 11. de manumiffionibus. *z*) l. 2. de tabulis exhibendis. *a*) l. 1. ne quid in loco publico. *b*) l. 151. de diu. reg. iuris. *c*) Ex *libro fexagefimo quinto ad edictum praetoris* l. 8. et 11. de acquirenda vel amitt. poffeff. *d*) l. 2. et 9. de vi et vi armata. *e*) l. 2. vti poffidetis. *f*) l. 61. de verb. fignif. *g*) l. 153. et 155. de diu. reg. iuris. *h*) Ex *libro fexagefimo fexto ad edictum praetoris* l. 5. quemadmodum feruitutes amittuntur. *i*) l. 2. et 6. de itinere actuque priuato. *k*) l. 2. de riuis. *l*) l. 29. de verbor. fignif. *m*) Ex *libro fexagefimo feptimo ad edictum praetoris* l. 4. de interdict. fiue extraord. actionib. *n*) l. 6. et 16. quod vi aut calm. *o*) l. 64. de verb.

b) 29. 4. *c*) 35. 2. *d*) 39. 2. *e*) 40. 5. *f*) 42. 1. *g*) 42. 5.
h) 43. 24. *i*) 46. 3. *k*) 15. 1. *l*) 2. 14. *m*) 17. 2. *n*) 33. 1.
o) 35. 1. *p*) 42. 8. *q*) 45. 1. *r*) 46. 3. *s*) 50. 17. *t*) 41. 2.
v) 43. 1. *x*) 43. 3. *y*) 11. 7. *z*) 40. 1. *a*) 43. 8. *b*) 43. 8.
c) 50. 17. *d*) 41. 2. *e*) 43. 16. *f*) 43. 17. *g*) 50. 16. *h*) 50. 17.
i) 8. 6. *k*) 43. 19. *l*) 43. 21. *m*) 50. 16. *n*) 43. 1. *o*) 43. 24.

verb. signif. *p*) Ex *libro sexagesimo octauo ad edictum praetoris* l. 7. et 12. de pignoribus et hypoth. *q*) l. 15. qui potiores in pignor. vel hypoth. *r*) l. 14. de acquirend. vel amittenda possess. *s*) l. 4. et 13. quae in fraudem creditor. *t*) Ex *libro sexagesimo nono ad edictum praetoris* l. 3. 5. et 7. si quis cautionibus. *v*) l. 60. de aedilitio edicto. *x*) l. 2. de probat. et praesumt. *y*) l. 4. de tabulis exhibendis. *z*) l. 17. quod vi aut clam. *a*) l. 19. de nouat. et delegat. *b*) l. 211. de diuers. reg. iuris. *c*) Ex *libro septuagesimo ad edictum praetoris* l. 17. de exceptionibus. *d*) l. 6. 12. et 14. de except. rei iudicatae. *e*) l. 3. de doli mali except. *f*) l. 159. et 162. de diuers. reg. iuris. *g*) Ex *libro septuagesimo primo ad edictum praetoris* l. 58. de procurat. et defens. *h*) l. 14. de donat. inter virum et vxorem. *i*) l. 6. de exceptionibus. *k*) l. 1. 3. et 5. de doli mali except. *l*) l. 2. quarum rerum actio non datur. *m*) l. 2. iudicatum solui. *n*) Ex *libro septuagesimo secundo ad edictum praetoris* l. 43. de obligat. et action. *o*) l. 83. de verbor. obligat. *p*) l. 29. de stipulat. seruorum. *q*) l. 34. de fideiuss. et mandat. *r*) l. 20. de nouat. et delegat. *s*) Ex *libro septuagesimo tertio ad edictum praetoris* l. 16. de tutorib. et curat. datis. *t*) l. 2. de stipulat. praetoriis. *v*) l. 70. de verbor. signif. *x*) Ex *libro septuagesimo quarto ad edictum praetoris* l. 46. mandati. *y*) l. 34. de manumiss. testam. *z*) l. 44. de obligat. et action. *a*) l. 84. de verb. obligat. *b*) l. 8. et 11. iudicatum

p) 50. 16. *q*) 20. 1. *r*) 20. 4. *s*) 41. 2. *t*) 42. 8. *v*) 2. 11. *x*) 21. 1. *y*) 22. 3. *z*) 43. 5. *a*) 43. 24. *b*) 46. 2. *c*) 50. 17. *d*) 44. 2. *e*) 44. 2. *f*) 44. 4. *g*) 50. 17. *h*) 3. 3. *i*) 24. 1. *k*) 44. 1. *l*) 44. 4. *m*) 44. 5. *n*) 46. 7. *o*) 44. 7. *p*) 45. 1. *q*) 45. 3. *r*) 46. 1. *s*) 46. 2. *t*) 26. 5. *v*) 46. 5. *x*) 50. 16. *y*) 17. 1. *z*) 40. 4. *a*) 44. 7. *b*) 45. 1.

tum folui. *c*) Ex *libro feptuagefimo quinto ad edictum praetoris* l. 10. et 13. qui fatisdare cogantur. *d*) l. 2. 6. et 8. vfufructuarius quemadmodum caueat. *e*) l. 2. de legat. et fideic. 2. *f*) l. 2. et 4. fi cui plus, quam per legem Falcid. *g*) l. 15. vt legat. feu fideic. feru. cauffa caueatur. *h*) l. 85. et 87. de verbor. obligat. *i*) l. 4. de ftipulat. praetoriis. *k*) Ex *libro feptuagefimo fexto ad edictum praetoris* l. 9. de euict. et duplae ftipul. *l*) l. 73. de fideiuff. et mandat. *m*) l. 5. rem pupilli faluam fore. *n*) l. 13. ratam rem haberi. *o*) l. 72. de verb. fignif. *p*) Ex *libro feptuagefimo feptimo ad edictum praetoris* l. 53. de euict. et duplae ftipul. *q*) Ex *libro feptuagefimo octauo ad edictum praetoris* l. 25. 27. et 31. de damno infecto. *r*) Ex *libro primo ad edictum aedilium curulium* l. 9. de alienat. iudic. mutandi cauffa facta. *s*) l. 54. de contrah. emt. et vend. *t*) l. 2. 30. 39. et 43. de aedilitio edicto. *v*) Ex *libro altero ad edictum aedilium curulium* l. 55. de contrah. emt. et vend. *x*) l. 41. et 44. de aedilitio edicto. *y*) l. 35. 41. et 56. de euict. et duplae ftip. *z*) l. 48. ad leg. Falcid. *a*) l. 74. de verbor. fign. *b*) Ex *libro primo epitomarum* l. 15. communia praedior. *c*) Ex *libro fecundo epitomarum* l. 11. de vfufructu. *d*) l. 16. de feruit. praedior. vrban. *e*) l. 29. de feruit. praed. ruftic. *f*) l. 28. de condit. et demonftr. *g*) l. 204. de verb. fign. *h*) Ex *libro tertio epitomarum* l. 9. fi pars heredit. petatur. *i*) l. 58. de rei vindicat. *k*) l. 27. communi diuidundo. *l*) l. 7.

c) 46. 7. *d*) 2. 8. *e*) 7. 9. *f*) 31. 1. *g*) 35. 3. *h*) 36. 3. *i*) 45. 1. *k*) 46. 5. *l*) 21. 2. *m*) 46. 1. *n*) 46. 6. *o*) 46. 8. *p*) 50. 16. *q*) 21. 2. *r*) 39. 2. *s*) 4. 7. *t*) 18. 1. *v*) 21. 1. *x*) 18. 1. *y*) 21. 1. *z*) 21. 2. *a*) 35. 2. *b*) 50. 16. *c*) 8. 4. *d*) 7. 1. *e*) 8. 2. *f*) 8. 3. *g*) 35. 1. *h*) 50. 16. *i*) 5. 4. *k*) 6. 1. *l*) 10. 3.

l. 7. de lege Rhod. de iactu. *m*) l. 71. pro socio *n*) l. 12. et 14. de peric. et commod. rei vend. *o*) l. 27. de action. emt. et vend. *p*) Ex *libro quarto epitomarum* l. 30. de seruit. praed. rustic. *q*) l. 19. ad exhibendum. *r*) l. 40. de contrah. emt. et vend. *s*) l. 205. de verbor signif. *t*) Ex *libro quinto epitomarum* l. 33. de seruit. praed. vrban. *v*) l. 36. de condict. indebiti. *x*) l. 30. de pignerat. action. *y*) Ex *fideicommissorum libro primo* l. 6. et 8. de legat. & fideic. 3. *z*) l. 56. de manumissis testamento. *a*) Ex *libro fideicommissorum secundo* l. 29. ad leg. Falcid. *b*) l. 8. 15. et 66. ad SC. Trebellian. *c*) l. 91. de verb. signif. *d*) Ex *libro fideicommiss. tertio* l. 33. et 36. ad leg. Falcid. *e*) l. 25. 27. 29. 31. et 33. de fideicommiss. libertat. *f*) l. 17. ad legem Cornel. de fals. *g*) Ex *libro institutionum primo* l. 41. de acquir. vel amittenda possess. *h*) Ex *libro institut. altero* l. 4. de seruitut. praed. vrban. *i*) l. 3. de obligat. et action. *k*) Ex *libro primo de iure fisci* l. 5. de his, quae vt indign. auf. *l*) Ex *libro primo ad legem Aeliam Sentiam* l. 16. de auctorit. & consensu tutor. *m*) l. 43. et 55. de heredib. instituendis. *n*) l. 15. de manumissis vindicta. *o*) l. 27. de manumissis testam. *p*) Ex *libro secundo ad legem Aeliam Sentiam* l. 6. de iure patronat. *q*) Ex *libro tertio ad legem Aeliam Sentiam* l. 11. si quid in fraudem patron. *r*) l. 16. qui et a quibus manumissi. *s*) l. 66. de verb. oblig. *t*) Ex *libro primo ad*

m) 14. 2. *n*) 17. 2. *o*) 18. 6. *p*) 19. 1. *q*) 8. 3. *r*) 10. 4. *s*) 18. 1. *t*) 50. 16. *v*) 8. 2. *x*) 12. 6. *y*) 13. 7. *z*) 32. 1. *a*) 40. 4. *b*) 35. 2. *c*) 36. 1. *d*) 50. 16. *e*) 35. 2. *f*) 40. 5. *g*) 48. 10. *h*) 41. 2. *i*) 8. 2. *k*) 44. 7. *l*) 34. 9. *m*) 26. 8. *n*) 28. 5. *o*) 40. 2. *p*) 40. 4. *q*) 37. 14. *r*) 38. 5. *s*) 40. 9. *t*) 45. 1.

ad legem Iuniam l. 15. qui et a quibus manumiſſi. *v*) Ex *libro primo ad legem Iuliam et Papiam* l. 44. de ritu nuptiar. *x*) l. 129. de verbor. ſignif. *y*) Ex *libro ſecundo ad legem Iuliam et Papiam* l. 6. de ſenatoribus. *z*) l. 4. de teſtibus. *a*) l. 47. de ritu nuptiar. *b*) l. 63. ſoluto matrimonio. *c*) l. 63. ad leg. Falcid. *d*) l. 35. et 37. de operis libertor. *e*) l. 134. et 137. de verb. ſignif. *f*) Ex *libro tertio ad legem Iuliam et Papiam* l. 45. de adoptionibus. *g*) l. 35. et 37. ex quibus cauſſis maiores. *h*) l. 8. de captiu. et poſtlim. reuerſ. *i*) l. 132. de verbor. ſignif. *k*) l. 208. de diuerſ. reg. iuris. *l*) Ex *libro quarto ad legem Iuliam et Papiam* l. 87. de legat. et fideic. 3. *m*) l. 138. de verb. ſignif. *n*) Ex *libro quinto ad legem Iuliam et Papiam* l. 28. de legibus. *o*) l. 71. de heredib. inſtituend. *p*) l. 68. et 80. de aequirend. vel omittenda heredit. *q*) l. 20. de iure codicillorum. *r*) l. 49. de legat. et fideic. 2. *s*) l. 88. de legat. et fideic. 3. *t*) l. 6. de adimend. vel transfer. legatis. *v*) l. 4. pro herede vel pro poſſeſſore. *x*) l. 29. de rebus auctorit. iudicis poſſidendis. *y*) Ex *libro ſexto ad legem Iuliam et Papiam* l. 12. de condictione cauſſa data, cauſſa non ſecuta. *z*) l. 29. de legat. et fideic. 1. *a*) l. 89. de legat. et fideic. 3. *b*) l. 29. de liberat. legat. *c*) l. 65. ad leg. Falcid. *d*) l. 24. quando dies legat. cedat. *e*) l. 35. de mortis cauſſa donat. *f*) l. 140. et 142. de verbor. ſignif. *g*) Ex *libro ſeptimo ad legem Iuliam et Papiam* l. 90. de legat. et fideic. 3. *h*) l. 21. de vſu.

v) 40. 9. *x*) 23. 2. *y*) 50. 16. *z*) 1. 9. *a*) 22. 5. *b*) 23. 2. *c*) 24. 3. *d*) 35. 2. *e*) 38. 1. *f*) 50. 16. *g*) 1. 7. *h*) 4. 6. *i*) 49. 15. *k*) 50. 16. *l*) 50. 17. *m*) 32. 1. *n*) 50. 16. *o*) 1. 3. *p*) 28. 5. *q*) 29. 2. *r*) 29. 7. *s*) 31. 1. *t*) 32. 1. *v*) 34. 4. *x*) 41. 5. *y*) 42. 5. *z*) 12. 4. *a*) 30. 1. *b*) 32. 1. *c*) 34. 3. *d*) 35. 2. *e*) 36. 2. *f*) 39. 6. *g*) 50. 16. *h*) 32. 1.

ſu et vſufructu legat. *i*) l. 60. de condit. et demonſtrat. *k*) 7. ſi cui plus, quam per leg. Falcid. *l*) l. 13. de iure ſci. *m*) Ex *libro octauo ad legem Iuliam & Papiam* 15. de iure patronat. *n*) Ex *libro nono ad leg. Iul. et* *'ap.* l. 5. de iure aureorum annul. *o*) Ex *libro decimo* *d legem Iuliam et Papiam* l. 13. ſi quid in fraudem pa- on. *p*) l. 144. de verbor. ſignif. *q*) Ex *libro* etiam *duo-* *ecimo* perperam fortaſſis notatur l. 2. de concubinis. *r*) x *libro ad legem Iuliam* l. 15. qui et a quibus manumis- . *s*) Ex *manualium libro primo* l. 72. de procurat. et efenſ. *t*) l. 10. quod cuiuscunque vniuerſitat. nomine.) l. 27. quibus modis vſusfructus vel vſus amittatur. *x*) 39. de ſeruitut. praed. vrban. *y*) l. 38. de ſeruitut. praed. ıſtic. *z*) l. 18. communia praedior. *a*) l. 83. pro ſocio. *b*) 48. de acquirenda vel omittenda heredit. *c*) l. 44. de ıortis cauſſa donation. *d*) l. 26. de ſtipulat. ſeruor. *e*) 226. de verbor. ſignif. *f*) Ex *libro manualium ſecun-* *o* l. 89. de heredib. inſtituendis. *g*) l. 7. vt legat. ſeu fi- eic. ſeru. cauſſa caueatur. *h*) l. 51. de operis liberto- ım. *i*) l. 62. de acquirendo rerum dominio. *k*) l. 48. de ſurp. et vſucap. *l*) l. 49. et 51. de re iudicata. *m*) l. 14. e duobus reis conſtit. *n*) l. 27. de ſtipulat. ſeruorum. *o*) 108. de ſolut. et liberat. *p*) l. 85. de furtis. *q*) l. 227. e verbor. ſignif. *r*) Ex *libro primo ad Neratium* l. 26. uibus modis vſusfructus vel vſus amittatur. *s*) l. 4. et 9. e vſufructu earum rerum. *t*) l. 23. de vſu et habitat. *v*) l. 31.

i) 33. 2. *k*) 35. 1. *l*) 35. 3. *m*) 49. 14. *n*) 37. 14. *o*) 40. 10. *p*) 38. 5. *q*) 50. 16. *r*) 25. 7. *s*) 40. 9. *t*) 3. 3. *v*) 3. 4. *x*) 7. 4. *y*) 8. 2. *z*) 8. 3. *a*) 8. 4. *b*) 17. 2. *c*) 29. 2. *d*) 39. 6. *e*) 45. 3. *f*) 50. 16. *g*) 28. 5. *h*) 36. 3. *i*) 38. 1. *k*) 41. 1. *l*) 41. 3. *m*) 42. 1. *n*) 45. 2. *o*) 45. 3. *p*) 46. 3. *q*) 47. 2. *r*) 50. 16. *s*) 7. 4. *t*) 7. 5. *v*) 7. 8.

l. 31. ad SC. Velleian. *x*) l. 25. de legat. et fideic. 3. *y*) l. 96. de condit. et demonstrat. *z*) l. 38. de statuliberis. *a*) l. 66. de fideiuss. et mandat. *b*) l. 32. de nouat. et delegat. *c*) l. 6. expilatae hereditatis. *d*) Ex *libro secundo ad Neratium* l. 19. de negot. gestis. *e*) l. 56. de peculio. *f*) l. 61. mandati. *g*) l. 26. de legat. et fideic. 3. *h*) l. 97. de condit. et demonstrat. *i*) l. 24. de manumissis vindicta. *k*) l. 84. de furtis. *l*) Ex *libro tertio ad Neratium* l. 19. de condict. furtiua. *m*) l. 63. de donat. inter virum et vxorem. *n*) l. 27. de liberis et postum. *o*) l. 16. de annuis legatis. *p*) l. 24. de instruct. vel instrum. legat. *q*) l. 98. de condit. et demonstrat. *r*) l. 47. de vsurpat. et vsucap. *s*) l. 140. de verb. oblig. *t*) l. 67. de fideiuss. et mandat. *v*) Ex *libro quarto ad Neratium* l. 23. de alim. vel cibar. legatis. *x*) Ex *libro primo de officio proconsulis* l. 2. de curatoribus furioso dandis. *y*) l. 7. de pollicitationibus. *z*) Ex *libro secundo de officio proconsulis* l. 14. de accusation. et inscript. *a*) l. 5. ad leg. Corn. de Sicariis. *b*) l. 11. de quaestionibus. *c*) Ex *libro primo ad Plautium* l. 10. si quis cautionib. *d*) l. 61. de procurat. et defens. *e*) l. 55. de iure dotium. *f*) l. 18. de auctorit. et consens. tutor. *g*) l. 72. de acquirenda vel omittenda heredit. *h*) l. 30. de stipulat. seruorum. *i*) l. 168. de diuers. reg. iuris. *k*) Ex *libro secundo ad Plautium* l. 43. de heredit. petition. *l*) l. 26. de rei vindicat.

x) 16. 1. *y*) 32. 1. *z*) 35. 1. *a*) 40. 7. *b*) 46. 1. *c*) 46. 2. *d*) 47. 19. *e*) 3. 5. *f*) 15. 1. *g*) 17. 1. *h*) 32. 1. *i*) 35. 1. *k*) 40. 2. *l*) 47. 2. *m*) 13. 1. *n*) 24. 3. *o*) 28. 2. *p*) 33. 1. *q*) 33. 7. *r*) 35. 1. *s*) 41. 3. *t*) 45. 1. *v*) 46. 1. *x*) 34. 1. *y*) 27. 10. *z*) 50. 12. *a*) 48. 2. *b*) 48. 8. *c*) 48. 18. *d*) 2. 11. *e*) 3. 3. *f*) 23. 3. *g*) 26. 8. *h*) 29. 2. *i*) 45. 3. *k*) 50. 17. *l*) 5. 3.

cat. *m*) l. 33. ad leg. Aquil. *n*) l. 13. de interrog. in iure faciendis. *o*) l. 1. de condict. ex leg. *p*) l. 35. de fideiuss. et mandat. *q*) l. 59. de ſolut. et liberat. *r*) l. 169. de diuerſ. reg. iuris. *s*) Ex *libro tertio ad Plautium* l. 24. et 32. de pactis. *t*) l. 22. de iudiciis. *v*) l. 14. communi diuidundo. *x*) l. 43. de condict. indebiti. *y*) l. 7. de except. *z*) l. 14. ratam rem haberi. *a*) l. 78. de verb. ſignif. *b*) l. 170. de diuerſ. reg. iuris. *c*) Ex *libro quarto ad Plautium* l. 23. de legibus. *d*) l. 29. de rebus credit. *e*) l. 20. de pecun. conſtitut. *f*) l. 14. de inſtitor. action. *g*) l. 47. de peculio. *h*) l. 5. quod iuſſu. *i*) l. 3. de legat. et fideic. 2. *k*) l. 2. de regula Caton. *l*) l. 33. de mortis cauſſa donat. *m*) l. 6. et 60. de ſolut. et liberat. *n*) l. 4. de extraord. cognit. *o*) l. 171. de diuerſ. reg. iuris *p*) Ex *libro quinto ad Plautium* l. 15. communi diuidundo. *q*) l. 30. de rebus creditis. *r*) l. 9. de condict. ob turp. cauſſam. *s*) l. 37. de pignerat. action. *t*) l. 4. depoſiti. *v*) l. 45. mandati. *x*) l. 57. de contrah. emt. et vend. *y*) l. 2. de rerum permut. *z*) l. 13. qui potiores in pign. vel hypoth. *a*) l. 55. ſoluto matrimonio. *b*) l. 6. de contrar. tutel. et vtili action. *c*) l. 1. qui ſine manumiſſ. ad libert. peruen. *d*) l. 13. de vſurp. et vſucap. *e*) l. 8. de re iudicata. *f*) l. 45. de obligat. et action. *g*) l. 61. de ſolut. et liberat. *h*) l. 172. de diuerſ. reg. iuris. *i*) Ex *libro ſexto*

 ad

m) 6. 1. *n*) 9. 2. *o*) 11. 1. *p*) 13. 2. *q*) 46. 1. *r*) 46. 3. *s*) 50. 17. *t*) 2. 14. *v*) 5. 1. *x*) 10. 3. *y*) 12. 6. *z*) 44. 1. *a*) 46. 8. *b*) 50. 16. *c*) 50. 17. *d*) 1. 3. *e*) 12. 1. *f*) 13. 5. *g*) 14. 3. *h*) 15. 1. *i*) 15. 4. *k*) 31. 1. *l*) 34. 7. *m*) 39. 6. *n*) 46. 3. *o*) 50. 13. *p*) 50. 17. *q*) 10. 3. *r*) 12. 1. *s*) 12. 5. *t*) 13. 7. *v*) 16. 3. *x*) 17. 1. *y*) 18. 1. *z*) 19. 4. *a*) 20. 4. *b*) 24. 3. *c*) 27. 4. *d*) 40. 8. *e*) 41. 3. *f*) 42. 1. *g*) 44. 7. *h*) 46. 3. *i*) 50. 17.

ad Plautium l. 16. communi diuidundo. *k*) l. 38. de vsur. et fructib. *l*) l. 39. de ritu nupt. *m*) l. 56. de iure dotium. *n*) l. 56. soluto matrimonio. *o*) l. 5. de gradib. et affinib. *p*) l. 57. de acquirendo rerum dominio. *q*) l. 19. 21. et 23. de re iudicata. *r*) l. 8. de doli mali except. *s*) l. 88. de verb. oblig. *t*) l. 79. de verbor. signif. *v*) l. 173. de diuers. reg. iuris. *x*) Ex *libro septimo ad Plautium* l. 16. de negot. gestis. *y*) l. 23. de iudiciis. *z*) l. 31. de noxal. actionib. *a*) l. 36. de action. emt. et vend. *b*) l. 27. de administr. et peric. tutor. *c*) l. 11. de curator. furioso dandis. *d*) l. 73. de acquir. vel omittenda heredit. *e*) l. 39. de operis libertor. *f*) l. 36. de manumissis testam. *g*) l. 48. de acquirendo rerum dominio. *h*) l. 46. de obligat. et action. *i*) l. 66. de furtis. *k*) Ex *libro octauo ad Plautium* l. 29. de iudiciis. *l*) l. 18. ad SC. Velleianum. *m*) l. 5. testamenta quemadmod. aperiantur. *n*) l. 4. et 7. de legat. et fideic. 2. *o*) l. 13. de optione legat. *p*) l. 7. de auro, argento, mundo legato. *q*) l. 43. de condit. et demonstr. *r*) l. 8. de bonor. possess. *s*) l. 10. de bonor. possess. sec. tab. *t*) l. 3. si a parent. quis manumiss. *v*) l. 21. de damno infect. *x*) l. 11. quibus ex caussis in possess. eatur. *y*) l. 17. de duobus reis constit. *z*) l. 31. de stipulat. seruorum. *a*) l. 62. de solut. et liber. *b*) l. 174. de diuers. reg. iuris. *c*) Ex *libro nono ad Plautium* l. 46. et 48. de vsufructu. *d*) l. 18. de vsu et habit. *e*) l. 27. de legat.

k) 10. 3. *l*) 22. 1. *m*) 23. 2. *n*) 23. 3. *o*) 24. 3. *p*) 38. 10. *q*) 41. 1. *r*) 42. 1. *s*) 44. 4. *t*) 45. 1. *v*) 50. 16. *x*) 50. 17. *y*) 3. 5. *z*) 5. 1. *a*) 9. 4. *b*) 19. 1. *c*) 26. 7. *d*) 27. 10. *e*) 29. 2. *f*) 38. 1. *g*) 40. 4. *h*) 41. 1. *i*) 44. 7. *k*) 47. 2. *l*) 5. 1. *m*) 16. 1. *n*) 29. 3. *o*) 31. 1. *p*) 33. 5. *q*) 34. 2. *r*) 35. 1. *s*) 37. 1. *t*) 37. 11. *v*) 37. 12. *x*) 39. 2. *y*) 42. 4. *z*) 45. 2. *a*) 45. 3. *b*) 46. 3. *c*) 50. 17. *d*) 7. 1. *e*) 7. 8.

gat. et fideic. 1. *f*) l. 8. de legat. et fideic. 2. *g*) l. 8. de auro, argento, mundo legat. *h*) l. 16. et 18. de liberat. legata. *i*) l. 44. de condit. et demonst. *k*) l. 37. de manumissis testam. *l*) l. 49. de acquirendo rerum dominio. *m*) l. 3. de confessis. *n*) l. 89. de verbor. obligat. *o*) l. 23. et 32. de stipulat. seruor. *p*) l. 63. de solut. et liberat. *q*) l. 80. de verb. signif. *r*) Ex *libro decimo ad Plautium* l. 59. de procurat. et defens. *s*) l. 22. de damno infecto. *t*) l. 81. de verb. signif. *v*) Ex *libro vndecimo ad Plautium* l. 85. de legat. et fideic. 1. *x*) l. 175. de diuers. reg. iuris. *y*) Ex *libro duodecimo ad Plautium* l. 33. et 74. de acquirend. vel omitt. heredit. *z*) l. 17. et 20. de rebus dubiis. *a*) l. 49. ad leg. Falcid. *b*) l. 38. de manumissis testamento. *c*) Ex *libro decimo tertio ad Plautium* l. 28. quibus modis vsusfr. vel vsus amittatur. *d*) l. 7. quemadm. seruitut. amitt. *e*) l. 13. de vsu et vsufr. legat. *f*) l. 14. de vsurpat. et vsucap. *g*) l. 14. de iniur. et famos. libellis. *h*) l. 176. de diuers. reg. iuris. *i*) Ex *libro decimo quarto ad Plautium* l. 44. de condict. indebiti. *k*) l. 7. et 13. de hered. vel action. vendit. *l*) l. 37. de action. emt. et vend. *m*) l. 14. qui potiores in pignor. vel hypoth. *n*) l. 3. de inspic. ventre. *o*) l. 21. de rebus dubiis. *p*) l. 8. de exception. *q*) l. 47. de obligat. et action. *r*) l. 33. de stipulat. seru. *s*) l. 36. de fideiuss. et mandat. *t*) l. 22. de nouat. et delegat. *v*) l. 64. de solut. et liberat. *x*) l. 6.

---

f) 30. 1. *g*) 31. 1. *h*) 34. 2. *i*) 34. 3. *k*) 35. 1. *l*) 40. 4. *m*) 41. 1. *n*) 42. 2. *o*) 45. 1. *p*) 45. 3. *q*) 46. 3. *r*) 50. 16. *s*) 3. 3. *t*) 39. 2. *v*) 50. 16. *x*) 30. 1. *y*) 50. 17. *z*) 29. 2. *a*) 34. 5. *b*) 35. 2. *c*) 40. 4. *d*) 7. 4. *e*) 8. 6. *f*) 33. 2. *g*) 41. 3. *h*) 47. 10. *i*) 50. 17. *k*) 12. 6. *l*) 18. 4. *m*) 19. 1. *n*) 20. 4. *o*) 25. 4. *p*) 34. 5. *q*) 44. 1. *r*) 44. 7. *s*) 45. 3. *t*) 46. 1. *v*) 46. 2. *x*) 46. 3.

l. 6. de ftipul. praetoriis. *y*) l. 15. ratam rem haberi. *z*) l. 82. de verb. fignif. *a*) l. 177. de diuerf. reg. iuris. *b*) Ex *libro decimo quinto ad Plautium* l. 20. quibus modis vfusfr. vel vfus amitt. *c*) l. 8. de feruitut. *d*) l. 6. et 35. de feruit. praed. ruftic. *e*) l. 8. et 10. quemadmodum feruit. amitt. *f*) l. 17. de aqua et aquae pluu. arc. *g*) l. 15. de vfurp. et vfucap. *h*) l. 4. de confeffis. *i*) l. 178. de diuerf. reg. iuris. *k*) Ex *libro decimo fexto ad Plautium* l. 78. de iudiciis. *l*) l. 11. de legit. tutorib. *m*) l. 19. de tutorib. et curat. datis. *n*) l. 45. de condit. et demonftrat. *o*) l. 14. de manumiffionibus. *p*) l. 18. de manumiffis vindicta. *q*) l. 39. de manumiff. teftam. *r*) l. 20. de ftatuliberis. *s*) l. 18. qui et a quibus manumiffi. *t*) l. 48. de obligat. et action. *v*) l. 1. et 179. de diuerf. reg. iuris. *x*) Ex *libro decimo feptimo ad Plautium* l. 6. de legibus *y*) l. 24. 26. et 28. de iudiciis. *z*) l. 3. et 5. fi pars heredit. petatur. *a*) l. 47. de rei vindicat. *b*) l. 31. de rebus creditis. *c*) l. 9. de condict. cauffa data. *d*) l. 65. de condict. indebiti. *e*) l. 48. de peculio. *f*) l. 39. de mortis cauffa donat. *g*) l. 91. de verbor. obligat. *h*) l. 37. de fideiuff. et mandat. *i*) l. 180. de diuerf. reg. iuris. *k*) Ex *libro duodeuicefimo ad Plautium* l. 5. de officio eius, cui mandata eft iurisd. *l*) l. 8. de probat. et praefumt. *m*) l. 49. de obligat. et action. *n*) l. 92. de verb. oblig. *o*) l. 20. de poenis. *p*) Ex *quaeftionum libro primo* l. 37. de

y) 46. 5. *z*) 46. 8. *a*) 50. 16. *b*) 50. 17. *c*) 7. 4. *d*) 8. 1. *e*) 8. 3. *f*) 8. 6. *g*) 39. 3. *h*) 41. 3. *i*) 42. 2. *k*) 50. 17. *l*) 5. 1. *m*) 26. 4. *n*) 26. 5. *o*) 35. 1. *p*) 40. 1. *q*) 40. 2. *r*) 40. 4. *s*) 40. 7. *t*) 40. 9. *v*) 44. 7. *x*) 50. 17. *y*) 1. 3. *z*) 5. 1. *a*) 5. 4. *b*) 6. 1. *c*) 12. 1. *d*) 12. 4. *e*) 12. 6. *f*) 15. 1. *g*) 39. 6. *h*) 45. 1. *i*) 46. 1. *k*) 50. 17. *l*) 1. 21. *m*) 22. 3. *n*) 44. 7. *o*) 45. 1. *p*) 48. 19.

de legibus. *q)* l. 15. de in ius vocando. *r)* l. 34. de negot. gestis. *s)* l. 17. quod metus caussa gestum. *t)* l. 32. de minoribus. *v)* l. 21. de compensationibus. *x)* l. 56. de aedilitio edicto. *y)* l. 88. de acquirenda vel omittenda heredit. *z)* l. 18. ad municipalem. *a)* l. 14. de decurionib. *b)* Ex *quaestion. libro secundo* l. 46. de iudiciis. *c)* l. 17. et 19. de inofficioso testam. *d)* l. 66. de rei vindic. *e)* l. 38. de seruit. praed. vrban. *f)* l. 36. familiae ercisc. *g)* l. 29. communi diuidundo. *h)* l. 20. de interrog. in iure faciendis. *i)* l. 42. de action. emt. et vend. *k)* l. 10. de vsur. et fruct. *l)* l. 14. quibus ex caussis in possess. eatur. *m)* l. 125. de verb. oblig. *n)* Ex *quaestionum libro tertio* l. 40. et 44. de relig. et sumtib. funer. *o)* l. 40. de rebus creditis. *p)* l. 8. de condict. ob turp. caussam. *q)* l. 21. et 60. de condict. indebiti. *r)* l. 41. de pignerat. action. *s)* l. 5. ad SC. Macedon. *t)* l. 28. de pignorib. et hypoth. *v)* l. 3. quae res pign. vel hypoth. *x)* l. 16. qui potiores in pign. vel hypoth. *y)* l. 9. de distrah. pignor. vel hypoth. *z)* l. 10. quibus modis pign. vel hypoth. solu. *a)* l. 25. de probat. et praesumt. *b)* l. 126. de verb. oblig. *c)* l. 54. de fideiuss. et mandat. *d)* l. 21. de iure fisci. *e)* l. 84. de diuers. reg. iuris. *f)* Ex *quaestionum libro quarto* l. 26. de legibus. *g)* l. 36. de negot. gest. *h)* l. 10. de eo, quod certo loco. *i)* l. 18. et 52. de peculio.

---

q) 1. 3. *r)* 2. 4. *s)* 3. 5. *t)* 4. 2. *v)* 4. 4. *x)* 16. 2. *y)* 21. 1. *z)* 29. 2. *a)* 50. 1. *b)* 50. 2. *c)* 5. 1. *d)* 5. 2. *e)* 6. 1. *f)* 8. 2. *g)* 10. 2. *h)* 10. 3. *i)* 11. 1. *k)* 19. 1. *l)* 22. 1. *m)* 42. 4. *n)* 45. 1. *o)* 11. 7. *p)* 12. 1. *q)* 12. 5. *r)* 12. 6. *s)* 13. 7. *t)* 14. 6. *v)* 20. 1. *x)* 20. 3. *y)* 20. 4. *z)* 20. 5. *a)* 20. 6. *b)* 22. 3. *c)* 45. 1. *d)* 46. 1. *e)* 49. 14. *f)* 50. 17. *g)* 1. 3. *h)* 3. 5. *i)* 13. 4.

lio. *k*) l. 19. de in rem verſo. *l*) l. 58. mandati. *m*) l. 77. et 79. pro ſocio. *n*) l. 59. ad SC. Trebellian. *o*) l. 71. de fideiuſſ. et mandat. *p*) Ex *quaeſtionum libro quinto* l. 43. de pactis. *q*) l 6. de hered. vel action. vendita. *r*) l. 7. de reſcind. vendit. *s*) l. 9. de ſeruis exportand. *t*) l. 43. et 45. de action. emt. et vend. *v*) l. 5. de praeſcriptis verbis. *x*) l. 57. de aedilitio edicto. *y*) l. 70. de euict. et duplae ſtipul. *z*) l. 36. de ritu nupt. *a*) l. 28. de pactis dotal. *b*) l. 10. de fundo dotali. *c*) l. 44. ſoluto matrim. *d*) l. 44. de bonis libertor. *e*) l. 9. qui ſine manumiſſ. ad libertatem veniunt. *f*) Ex *libro quaeſtionum ſexto* l. 70. de iure dotium. *g*) l. 55. de donat. inter vir. et vx. *h*) l. 45. ſoluto matrim. *i*) l. 18. et 28. de action rerum amot. *k*) l. 30. de teſtam. tutel. *l*) l. 31. de excuſat. *m*) l. 85. de diu. reg. iuris. *n*) Ex *libro quaeſtionum ſeptimo* l. 43. de adminiſtr. et peric. tutor. *o*) l. 32. et 34. de excuſat. *p*) l. 30. et 37. de teſtamento militis. *q*) l. 5. de legat. et fideic. 2. *r*) l. 10. de ventre in poſſeſſ. mittendo. *s*) l. 12. de bonor. poſſeſſ. ſec. tab. *t*) l. 92. de verb. ſignif. *v*) l. 86. de diu. reg. iuris. *x*) Ex *libro quaeſtionum octauo* l. 38. de teſtamento militis. *y*) Ex *quaeſtionum libro nono* l. 46. ſoluto matrimonio. *z*) l. 24. de liberis et poſtumis. *a*) l. 81. de heredib. inſtit. *b*) l. 43. de vulgari et pupill. ſubſtit. *c*) l. 39. de teſtamento militis. *d*) l. 81. de legat. et fideic. 2. *e*) l. 26. de adim. vel transfer. legat.

k) 15. 1.	*l*) 15. 3.	*m*) 17. 1.	*n*) 17. 2.	*o*) 36. 1.	*p*) 45. 1.
q) 2. 14.	*r*) 18. 4.	*s*) 18. 5.	*t*) 18. 7.	*v*) 19. 1.	*x*) 19. 5.
y) 21. 1.	*z*) 21. 2.	*a*) 23. 2.	*b*) 23. 4.	*c*) 23. 5.	*d*) 24. 3.
e) 38. 2.	*f*) 40. 8.	*g*) 23. 3.	*h*) 24. 1.	*i*) 24. 3.	*k*) 25. 2.
l) 26. 2.	*m*) 27. 1.	*n*) 50. 17.	*o*) 26. 7.	*p*) 27. 1.	*q*) 29. 1.
r) 31. 1.	*s*) 37. 9.	*t*) 37. 11.	*v*) 50. 16.	*x*) 50. 17.	*y*) 29. 1.
z) 24. 3.	*a*) 28. 2.	*b*) 28. 5.	*c*) 28. 6.	*d*) 29. 1.	*e*) 31. 1.

legat. *f*) l. 45. de bonis libertor. *g*) Ex *libro quaestionum decimo* l. 44. de vulg. et pupill. subftit. *h*) l. 82. de legat. et fideic. 2. *i*) l. 26. de vfu et vfufr. legat. *k*) l. 7. de optione legat. *l*) l. 11. de alim. et cibar. legatis. *m*) l. 25. et 30. de liberat legat. *n*) L 128. de verb. obligat. *o*) l. 12. de ftipulat. feruor. *p*) l. 89. de diu. reg. iuris. *q*) Ex *libro quaeftionum vndecimo* l. 34. de adopt. et emancip. *r*) l. 53. de peculio. *s*) l. 68. et 83. de legat. et fideic. 2. *t*) l. 18. ad leg. Falcid. *v*) L 60. de SC. Trebell. *x*) l. 55. de fideiuff. et mandat. *y*) Ex *libro quaeftionum duodecimo* l. 5. de his, quae non pro fcriptis habentur. *z*) l. 21. ad leg. Falcid. *a*) l. 22. de manumiffis vindicta. *b*) l. 33. et 52. de manumiff. teftam. *c*) l. 4. quibus ad libertatem proclamare non licet. *d*) Ex *libro quaeftionum decimo tertio* l. 71. de iure dotium. *e*) l. 44. de adminiftr. et peric. tutor. *f*) l. 22. de tutelae et rationib. diftrah. *g*) l. 5. de feparationib. *h*) l. 87. de diu. reg. iuris. *i*) Ex *libro quaeftion. decimo quarto* l. 45. de adminiftr. et peric. tutor. *k*) l. 34. de teftamento militis. *l*) l. 3. de rebus dubiis. *m*) L 103. de condit. et demonftrat. *n*) l. 41. de re iudicata. *o*) l. 30. de except. rei iudicatae. *p*) l. 13. de doli mali except. *q*) Ex *libro quaeftionum decimo quinto* l. 130. et 132. de verb. obligat. *r*) l. 20. de ftipulat. feruorum. *s*) l. 56. de fideiuff. et mandat. *t*) l. 98. de folut. et liberat. *v*) l. 90. de diuerfis reg. iu-

f) 34. 4. *g*) 38. 2. *h*) 28. 6. *i*) 31. 1. *k*) 33. 2. *l*) 33. 5. *m*) 34. 1. *n*) 34. 3. *o*) 45. 1. *p*) 45. 3. *q*) 50. 17. *r*) 1. 7. *s*) 15. 1. *t*) 31. 1. *v*) 35. 2. *x*) 36. 1. *y*) 46. 1. *z*) 34. 8. *a*) 35. 2. *b*) 40. 2. *c*) 40. 4. *d*) 40. 13. *e*) 23. 3. *f*) 26. 7. *g*) 27. 3. *h*) 42. 6. *i*) 50. 17. *k*) 26. 7. *l*) 29. 1. *m*) 34. 5. *n*) 35. 1. *o*) 42. 1. *p*) 44. 2. *q*) 44. 4. *r*) 45. 1. *s*) 45. 3. *t*) 46. 1. *v*) 46. 3.

iuris. *x*) Ex *libro quaestionum decimo sexto* l. 21. de hered. vel action. vendit. *y*) l. 71. de euict. et duplae stipulat. *z*) Ex *libro quaestionum decimo septimo* l. 22. ad leg. Falcid. *a*) l. 4. de sententiam passis, et restit. *b*) l. 91. de diu. reg. iuris. *c*) Ex *libro vndeuicesimo quaestionum* l. 46. soluto matrim. *d*) l. 35. de testam. milit. *e*) Ex *libro quaestionum vicesimo primo* l. 16. de iure codicill. *f*) l. 84. de legat. et fideic. 2. *g*) l. 11. de annuis legatis. *h*) l. 7. de seruit. legat. *i*) l. 27. de adim. vel transfer. legat. *k*) l. 81. de condit. et demonstr. *l*) l. 40. de iure fisci. *m*) Ex *libro quaestionum vicesimo secundo* l. 55. ad leg. Aquil. *n*) l. 58. de fideiuss. et mandat. *o*) l. 14. ad leg. Corn. de fals. *p*) Ex *libro quaestion. vicesimo tertio* l. 33. et 35. de excusat. *q*) l. 84. de heredib. instituendis. *r*) Ex *libro quaestion. vicesimo quarto* l. 46. de action. emt. et vend. *s*) l. 29. de nouat. et delegat. *t*) l. 20. ad municipalem. *v*) Ex *libro quaestionum vicesimo quinto* l. 11. de vsuris et fructib. *x*) l. 6. de nautico foenore. *y*) Ex *libro primo regularum* l. 30. de adopt. et emancipat. *z*) Ex *libro secundo regularum* l. 14. qui testamentum facere possunt. *a*) l. 52. de heredib. instit. *b*) l. 58. de acquir. vel omitt. hered. *c*) Ex *libro tertio regularum* l. 59. de pactis. *d*) l. 33. et 122. de legat. et fideic. 1. *e*) Ex *libro quarto regularum* l. 16. de stipulat. seruor. *f*) Ex *libro sexto regularum* l. 9. et 22. ad SC. Vellei. *g*) l. 32. de liberali caussa. *h*) Ex *regularum libro singulari* l. 10. de postu-

x) 50. 17. *y*) 18. 4. *z*) 21. 2. *a*) 35. 2. *b*) 48. 23. *c*) 50. 17. *d*) 24. 3. *e*) 29. 1. *f*) 29. 7. *g*) 31. 1. *h*) 33. 1. *i*) 33. 8. *k*) 34. 4. *l*) 35. 1. *m*) 49. 14. *n*) 9. 2. *o*) 46. 1. *p*) 48. 10. *q*) 27. 1. *r*) 28. 1. *s*) 19. 1. *t*) 46. 2. *v*) 50. 1. *x*) 22. 1. *y*) 22. 2. *z*) 1. 7. *a*) 28. 1. *b*) 28. 5. *c*) 29. 2. *d*) 2. 14. *e*) 30. 1. *f*) 45. 3. *g*) 16. 1. *h*) 40. 12.

poſtulando. *i*) l. 38. locati, conducti. *k*) l. 30. de vſur. et fruct. *l*) l. 43. de donat. inter virum et vxor. *m*) l. 9. de manumiſſ. *n*) l. 32. de reb. auctorit. iudicis poſſid. *o*) l. 3. de appellat. recip. *p*) l. 10. de re militari. *q*) Ex *reſponſorum libro primo* l. 35. de adopt. et emancip. *r*) l. 43. de poenis. *s*) l. 21. ad municipalem. *t*) l. 9. de vacat. muner. *v*) l. 8. de legationib. *x*) Ex *reſponſorum libro ſecundo* l. 16. de in ius vocando. *y*) l. 14. qui ſatisdare cogantur. *z*) l. 21. de his, qui notantur infamia. *a*) l. 46. de minoribus. *b*) l. 48. de iudiciis. *c*) l. 36. de ſeruit. praed. ruſtic. *d*) l. 5. ad SC. Turpillian. *e*) Ex *reſponſorum libro tertio* l. 69. de procurat. et defenſ. *f*) l. 49. de iudiciis *g*) l. 21. de inofficioſo teſtam. *h*) l. 40. de ſeruit. praed. vrban. *i*) l. 37. de ſeruit. praed. ruſtic. *k*) l. 12. finium regund. *l*) l. 38. familiae erciſc. *m*) l. 11. de in litem iurando. *n*) l. 18. de vſur. et fruct. *o*) l. 3. de fide inſtrumen. *p*) l. 46. de bonis libert. *q*) l. 42. de re iudicata. *r*) l. 31. de except. rei iud. *s*) l. 14. de doli mali except. *t*) l. 4. expilatae heredit. *v*) l. 16. ad leg. Cornel. de falſ. *x*) l. 2. quae ſententiae ſine appellatione reſcindantur. *y*) l. 9. de legationib. *z*) Ex *reſponſorum libro quarto* l. 60. de procurat. et defenſ. *a*) l. 16. ad SC. Macedon. *b*) l. 26. depoſiti. *c*) l. 59. mandati. *d*) l. 11. quibus modis pign. vel hypoth. ſolu. *e*) l. 12. de vſur. et

 fru-

i) 3. 1. *k*) 19. 2. *l*) 22. 1. *m*) 24. 1. *n*) 40. 1. *o*) 42. 5. *p*) 49. 5. *q*) 49. 16. *r*) 1. 7. *s*) 48. 19. *t*) 50. 1. *v*) 50. 5. *x*) 50. 7. *y*) 2. 4. *z*) 2. 8. *a*) 3. 2. *b*) 4. 4. *c*) 5. 1. *d*) 8. 3. *e*) 48. 16. *f*) 3. 3. *g*) 5. 1. *h*) 5. 2. *i*) 8. 2. *k*) 8. 3. *l*) 10. 1. *m*) 10. 2. *n*) 12. 3. *o*) 22. 1. *p*) 22. 4. *q*) 38. 2. *r*) 42. 1. *s*) 44. 2. *t*) 44. 4. *v*) 47. 19. *x*) 48. 10. *y*) 49. 8. *z*) 50. 7. *a*) 3. 3. *b*) 14. 6. *c*) 16. 3. *d*) 17. 1. *e*) 20. 6.

fructib. *f*) l. 85. de legat. et fideic. 2. *g*) l. 29. de obligat. et action. *h*) l. 59. de fideiuſſ. et mandat. *i*) l. 99. de ſolut. et liberat. *k*) Ex *reſponſorum libro quinto* l. 54. locati, conducti. *l*) l. 29. de pignorib. et hypoth. *m*) l. 4. quae res pign. vel hypoth. *n*) l. 12. quibus modis pign. vel hypoth. ſolu. *o*) l. 58. de aedilitio edicto. *p*) l. 30. de nouat. et delegat. *q*) Ex *reſponſorum libro ſexto* l. 76. de contrah. emt. et vend. *r*) l. 47. de action. emt. et vend. *s*) l. 30. de pignorib. et hypoth. *t*) l. 17. qui potiores in pignor. vel hypoth. *v*) l. 10. de diſtrah. pignor. vel hypoth. *x*) l. 11. de euict. et duplae ſtipul. *y*) l. 4. de probat. et praeſumt. *z*) l. 36. de teſtam. militis. *a*) Ex *reſponſorum libro ſeptimo* l. 27. depoſiti. *b*) l. 73. de euict. et duplae ſtipul. *c*) l. 37. et 65. de ritu nuptiar. *d*) l. 57. de donat. inter virum et vx. *e*) l. 49. ſoluto matrim. *f*) l. 11. de dote praelegat. *g*) Ex *libro reſponſorum octauo* l. 72. de iure dotium. *h*) Ex *libro reſponſorum nono* l. 23. de compenſat. *i*) l. 5. de probat. et praeſumt. *k*) l. 32. de teſtament. tutela. *l*) l. 24. de tutorib. et curat. datis. *m*) l. 46. de adminiſtr. et peric. tutor. *n*) l. 19. de auctorit. et conſenſu tutor. *o*) l. 36. de excuſation. *p*) l. 23. de tutelae, et rationib. diſtrah. *q*) l. 8. de fideiuſſ. et nominat. *r*) l. 14. de reb. eorum, qui ſub tutela. *s*) Ex *libro reſponſorum decimo* l. 12. de tutelis. *t*) l. 25. de tutor. et curat. datis. *v*) l. 3. qui petant tutores vel curator.

f) 22. 1.	*g*) 31. 1.	*h*) 44. 7.	*i*) 46. 1.	*k*) 46. 3.	*l*) 19. 2.
m) 20. 1.	*n*) 20. 3.	*o*) 20. 6.	*p*) 21. 1.	*q*) 46. 1.	*r*) 18. 1.
s) 19. 1.	*t*) 20. 1.	*v*) 20. 4.	*x*) 20. 5.	*y*) 21. 2.	*z*) 22. 3.
a) 29. 1.	*b*) 16. 3.	*c*) 21. 2.	*d*) 23. 2.	*e*) 24. 1.	*f*) 24. 3.
g) 33. 4.	*h*) 23. 3.	*i*) 16. 2.	*k*) 22. 3.	*l*) 26. 2.	*m*) 26. 5.
n) 26. 7.	*o*) 26. 8.	*p*) 27. 1.	*q*) 27. 3.	*r*) 27. 7.	*s*) 27. 9.
t) 26. 1.	*v*) 26. 5.				

rator. *x*) l. 100. de solut. et liberat. *y*) l. 221. de verb. signif. *z*) Ex *libro responsorum undecimo* l. 40. de testam. milit. *a*) l. 15. de bonor. possess. *b*) l. 11. de collat. bonor. *c*) l. 7. de dotis collat. *d*) l. 13. de Carboniano edicto. *e*) l. 47. de bonis libertor. *f*) l. 9. si tabulae testam. nullae extabunt. *g*) Ex *responsorum libro duodecimo* l. 25. de liberis et postum. *h*) l. 45. de vulg. et pupill. substit. *i*) l. 90. de acquirenda vel omittenda hereditate. *k*) l. 83. de condit. et demonstrat. *l*) Ex *responsorum libro decimo tertio* l. 46. de vulg. et pupill. substit. *m*) l. 86. de legat. et fideic. 2. *n*) l. 92. de legat. et fideic. 3. *o*) l. 12. de annuis legatis. *p*) l. 28. de usu et usufr. legato. *q*) l. 19. de instruct. vel instrum. legat. *r*) l. 39. de fideicommissar. libertat. *s*) Ex *responsorum libro decimo quarto* l. 14. de usur. et fructib. *t*) l. 29. qui testamentum facere possunt. *v*) l. 87. de legat. et fideic. 2. *x*) l. 7. et 8. de alim. vel cibar. legat. *y*) l. 35. de auro, argent. mundo legat. *z*) l. 84. et 104. de condit. et demonstrat. *a*) l. 24. ad leg. Falcid. *b*) l. 48. et 61. ad SC. Trebellian. *c*) Ex *responsorum libro decimo quinto* l. 31. communi diuidundo. *d*) l. 91. de acquirenda vel omittenda heredit. *e*) l. 53. de manumiss. testam. *f*) l. 40. de fideicommiss. libertat. *g*) l. 38. de liberali caussa. *h*) l. 134. de verbor. oblig. *i*) l. 61. de fideiuss. et mandat. *k*) l. 101. de solut. et liberat. *l*) Ex *responsorum libro decimo sexto* l. 29. ad SC.

x) 26. 6. *y*) 46. 3. *z*) 50. 16. *a*) 29. 1. *b*) 37. 1. *c*) 37. 6. *d*) 37. 7. *e*) 37. 10. *f*) 38. 2. *g*) 38. 6. *h*) 28. 2. *i*) 28. 6. *k*) 29. 2. *l*) 35. 1. *m*) 28. 6. *n*) 32. 1. *o*) 32. 1. *p*) 33. 1. *q*) 33. 2. *r*) 33. 7. *s*) 40. 5. *t*) 22. 1. *v*) 28. 1. *x*) 31. 1. *y*) 34. 1. *z*) 34. 2. *a*) 35. 1. *b*) 35. 2. *c*) 36. 1. *d*) 10. 3. *e*) 29. 2. *f*) 40. 4. *g*) 40. 5. *h*) 40. 12. *i*) 45. 1. *k*) 46. 1. *l*) 46. 3.

SC. Vellei. *m*) l. 15. de vſur. et fructib. *n*) l. 22. de SC. Silanian. *o*) l. 19. de his, quae vt indign. aufer. *p*) l. 43. de re iudicata. *q*) l. 12. de diuerſ. temporal. praeſcript. *r*) l. 3. quae ſententiae ſine appellat. reſcind. *s*) Ex *reſponſorum libro decimo ſeptimo* l. 92. de acquir. vel omitt. hered. *t*) Ex *reſponſorum libro duodeuiceſimo* l. 11. de ſtatu hominum. *v*) l. 36. de adopt. et emancip. *x*) l. 8. pro derelicto. *y*) Ex *reſponſorum libro vndeuiceſimo* l. 12. de ſtatu hominum. *z*) l. 4. de concubinis. *a*) l. 4. de rebus dubiis. *b*) l. 40. ad leg. Iul. de adult. *c*) Ex *reſponſorum libro viceſimo* l. 25. de appellat. et relat. *d*) Ex *reſponſorum libro viceſimo primo* l. 37. de auro, argento, mundo legato. *e*) l. 41. de iure fiſci. *f*) Ex *libro primo ad Sabinum* l. 9. de teſtibus. *g*) l. 3. de ritu nupt. *h*) l. 7. et 9. de liberis et poſtumis. *i*) l. 10. de hered. inſtituendis. *k*) l. 11. de vulgari et pupillari ſubſtit. *l*) l. 3. de condition. inſtitut. *m*) l. 7. de acquirenda, vel omittenda heredit. *n*) l. 5. de legat. et fideic. 1. *o*) Ex *libro ſecundo ad Sabinum* l. 10. de adopt. et emancip. *p*) l. 11. de capite minutis. *q*) l. 44. ex quibus cauſſis maiores. *r*) l. 15. mandati. *s*) l. 11. et 31. de liberis et poſtumis. *t*) l. 9. de iniuſto, rupto, et irrito facto teſtam. *v*) l. 12. et 20. de hered. inſtituendis. *x*) l. 5. de condit. inſtitut. *y*) l. 1. 9. 14. 18. 22. 26. 31. et 65. de acquir. vel omitt. heredit. *z*) l. 7. et 10. de legat. et fideic. 1. *a*) l. 5. de

m) 16. 1. *n*) 22. 1. *o*) 29. 5. *p*) 34. 9. *q*) 42. 1. *r*) 44. 3. *s*) 49. 8. *t*) 29. 2. *v*) 1. 5. *x*) 1. 7. *y*) 41. 7. *z*) 1. 5. *a*) 25. 7. *b*) 34. 5. *c*) 48. 5. *d*) 49. 1. *e*) 34. 2. *f*) 49. 14. *g*) 22. 5. *h*) 23. 2. *i*) 28 2. *k*) 28. 5. *l*) 28. 6. *m*) 28. 7. *n*) 29. 2. *o*) 30. 1. *p*) 1. 7. *q*) 4. 5. *r*) 4. 6. *s*) 17. 1. *t*) 28. 2. *v*) 28. 3. *x*) 28. 5. *y*) 28. 7. *z*) 29. 2. *a*) 30. 1.

de condit. et demonſtrat. *b*) l. 1. quando dies legat. cedat. *c*) l. 10. de bonor. poſſeſſ. *d*) l. 4. ſi tabulae teſtam. nullae extab. *e*) l. 8. et 11. de verbor. oblig. *f*) l. 13. et 17. de captiu. et poſtlim. reuerſis. *g*) l. 163. de verb. ſignif. *h*) l. 5. de diuerſ. reg. iuris. *i*) Ex *libro tertio ad Sabinum* l. 14. 16. 18. 26. et 30. de vſufructu. *k*) l. 7. de vſufr. adcreſc. *l*) l. 9. 11. et 13. quibus modis vſusfructus vel vſus amitt. *m*) l. 5. 9. et 15. de vſu et habitat. *n*) l. 14. de condict. cauſſa data. *o*) l. 4. et 6. de condict. indebiti. *p*) l. 4. de compenſat. *q*) l. 5. de action. emt. et vend. *r*) l. 3. de pactis dotalibus. *s*) l. 7. de teſtamentar. tutela. *t*) l. 15. 23. 25. 31. et 35. de legat. et fideic. 1. *v*) l. 1. 3. et 5. de vſu et vſufr. legat. *x*) l. 4. de option. legat. *y*) l. 20. de aur. arg. mund. legat. *z*) l. 1. de adim. vel transfer. legat. *a*) l. 19. ad SC. Trebellian. *b*) l. 6. quando dies legat. cedat. *c*) l. 1. ſi tabulae teſtam. extab. *d*) l. 9. de mortis cauſſa donat. *e*) l. 16. de diuerſ. temporal. praeſcript. *f*) l. 2. ad leg. Cornel. de falſ. *g*) l. 10. et 12. de diuerſ. reg. iuris. *h*) Ex *libro quarto ad Sabinum* l. 3. et 11. de adopt. et emancip. *i*) l. 2. de offic. praetor. *k*) l. 8. de peculio. *l*) l. 52. de legat. et fideic. 1. *m*) l. 48. 51. 53. 56. et 72. de legat. et fideic. 3. *n*) l. 4. et 12. de tritic. vin. vel oleo legato. *o*) l. 1. 9. et 13. de inſtruct. vel inſtrum. legat. *p*) l. 1. 3. 5. et 9. de peculio legat.

b) 35. 1. *c*) 36. 2. *d*) 37. 1. *e*) 38. 6. *f*) 45. 1. *g*) 49. 15. *h*) 50. 16. *i*) 50. 17. *k*) 7. 1. *l*) 7. 2. *m*) 7. 4. *n*) 7. 8. *o*) 12. 4. *p*) 12. 6. *q*) 16. 2. *r*) 19. 1. *s*) 23. 4. *t*) 26. 2. *v*) 30. 1. *x*) 33. 2. *y*) 33. 5. *z*) 34. 2. *a*) 34. 4. *b*) 36. 1. *c*) 36. 2. *d*) 37. 2. *e*) 39. 6. *f*) 44. 3. *g*) 48. 10. *h*) 50. 17. *i*) 1. 7. *k*) 1. 14. *l*) 15. 1. *m*) 30. 1. *n*) 32. 1. *o*) 33. 6. *p*) 33. 7.

legat. *q*) l. 4. et 5. de penu legat. *r*) l. 3. et 5. de fupell. legat. *s*) l. 11. de condit. et demonftr. *t*) l. 10. de manumiffis teftam. *v*) l. 43. de fideicommiffar. libert. *x*) l. 8. de confeffis. *y*) l. 6. de obligat. et action. *z*) l. 10. de folut. et liberat. *a*) l. 3. de acceptilatione. *b*) l. 168. de verb. fignif. *c*) l. 15. de diu. reg. iuris. *d*) Ex *libro quinto ad Sabinum* l. 7. communia praedior. *e*) l. 11. commodati. *f*) l. 5. 10. 15. 21. 23. et 48. de contrah. emt. et vend. *g*) l. 1. 3. 7. et 14. de in diem addict. *h*) l. 3. 5. et 7. de peric. et commod. rei vend. *i*) l. 2. 4. et 8. de action. emt. et vend. *k*) l. 2. 13. 15. 18. et 26. de euict. et duplae ftipulat. *l*) l. 13. de condit. et demonftrat. *m*) l. 1. 4. 7. et 10. de ftatuliberis. *n*) l. 13. et 15. de furtis. *o*) l. 169. de verb. fignif. *p*) l. 24. de diu. reg. iuris. *q*) Ex *libro fexto ad Sabinum* l. 19. de feruit. praed. vrban. *r*) l. 19. de feruit. praed. ruftic. *s*) l. 44. familiae ercifc. *t*) l. 19. communi diuidundo. *v*) l. 8. de condict. indebiti. *x*) l. 8. 10. 12. 17. 25. 27. 30. 36. 38. 46. 48. 50. et 56. pro focio. *y*) l. 52. de ritu nuptiar. *z*) l. 4. de iure dotium. *a*) l. 16. de adminiftr. et peric. tutor. *b*) l. 15. de folut. et liberat. *c*) Ex *libro feptimo ad Sabinum* l. 36. de legibus. *d*) l. 46. familiae ercifc. *e*) l. 10. et 12. de condictione indebiti. *f*) l. 17. mandati. *g*) l. 11. 17. 20. 22. 25. 28. et 30. de iure dotium. *h*) l. 5. et 8. de pactis dotal. *i*) l. 2. 12. 24. 26. et 28. de donat. inter virum et vxor. *k*) l. 3. 6. 8. 13. 15. 17. et

q) 33. 8. *r*) 33. 9. *s*) 35. 10. *t*) 35. 1. *v*) 40. 4. *x*) 40. 5. *y*) 42. 2. *z*) 44. 7. *a*) 46. 3. *b*) 46. 4. *c*) 50. 16. *d*) 50. 17. *e*) 8. 4. *f*) 13. 6. *g*) 18. 1. *h*) 18. 2. *i*) 18. 6. *k*) 19. 1. *l*) 21. 2. *m*) 35. 1. *n*) 40. 7. *o*) 47. 2. *p*) 50. 16. *q*) 50. 17. *r*) 8. 2. *s*) 8. 3. *t*) 10. 2. *v*) 10. 3. *x*) 12. 6. *y*) 17. 2. *z*) 23. 2. *a*) 23. 3. *b*) 26. 7. *c*) 46. 3. *d*) 1. 3. *e*) 10. 2. *f*) 12. 6. *g*) 17. 1. *h*) 23. 3. *i*) 23. 4. *k*) 24. 1.

17. et 20. soluto matrimonio. *l*) l. 2. 6. 8. et 12. de impensis in res dotales factis. *m*) l. 1. 3. et 6. de action. rer. amot. *n*) l. 3. et 6. de mortis caussa donat. *o*) l. 16 de furtis. *p*) Ex *libro octauo ad Sabinum* l. 27. de contrah. emt. et vend. *q*) l. 4. et 17. de tutelis. *r*) l. 3. de auctor. et consensu tutor. *s*) l. 2. et 4. de tutelae, et ration. distrah. *t*) l. 29. de diuersis reg. iuris. *v*) Ex *libro nono ad Sabinum* l. 3. et 5. de condict. indebiti. *x*) l. 9. de obligat. et action. *y*) l. 22. et 24. de verb. obligat. *z*) l. 4. 6. 11. 18. 20. 22. 24. 26. 28. 32. 34. 38. 40. 42. et 47. de furtis. *a*) l. 1. et 5. arbor. furtim caesarum. *b*) Ex *libro decimo ad Sabinum* l. 40. de negot. gestis. *c*) l. 53. de hered. petit. *d*) l. 46. de rei vindicat. *e*) l. 24. et 31. de vsufructu. *f*) l. 12. 18. 28. 31. et 45. ad leg. Aquil. *g*) l. 16. ad exhibendum. *h*) l. 1. et 3. de condict. ob turpem caussam. *i*) l. 13. et 15. de condict. indebiti. *k*) l. 3. de euictionib. et duplae stipulat. *l*) l. 6. de penu legata. *m*) l. 34. 36. et 38. de damno infecto. *n*) l. 28. de verb. obligat. *o*) l. 8. 21. et 50. de solut. et liberat. *p*) l. 29. 31. et 33. de iniuriis et famos. libellis. *q*) Ex *libro vndecimo ad Sabinum* l. 6. si ex noxali caussa agatur. *r*) l. 12. si quis cautionibus. *s*) l. 20. mandati. *t*) l. 5. 7. 11. 15. et 47. de aedilitio edicto. *v*) l. 24. et 26. de auro, argento, mundo legato. *x*) l. 11. de operis noui nunciat. *y*) l. 10. de nouat. et delegat. *z*) l. 2. ad leg.

Mmmm 2 Iul.

l) 24. 3. *m*) 25. 1. *n*) 25. 2. *o*) 39. 6. *p*) 47. 2. *q*) 18. 1. *r*) 26. 1. *s*) 26. 8. *t*) 27. 3. *v*) 50. 17. *x*) 13. 1. *y*) 44. 7. *z*) 45. 1. *a*) 47. 2. *b*) 47. 7. *c*) 3. 5. *d*) 5. 3. *e*) 6. 1. *f*) 7. 1. *g*) 9. 2. *h*) 10. 4. *i*) 12. 5. *k*) 12. 6. *l*) 21. 2. *m*) 33. 9. *n*) 39. 2. *o*) 45. 1. *p*) 46. 3. *q*) 47. 10. *r*) 2. 9. *s*) 2. 11. *t*) 17. 1. *v*) 21. 1. *x*) 34. 2. *y*) 39. 1. *z*) 46. 2.

Iul. peculatus. *a*) Ex *libro duodecimo ad Sabinum* l. 46. de receptis. *b*) l. 48. familiae ercisc. *c*) l. 20. de vsur. et fructib. *d*) l. 37. de iure dotium. *e*) l. 9. vt legat. seu fideic. seru. caussa caueatur. *f*) l. 11. de obligat. et action. *g*) l. 2. 4. 35. 37. 39. 44. et 46. de verb. obligat. *h*) l. 9. 11. et 14. de acceptilatione. *i*) Ex *libro decimo tertio ad Sabinum* l. 3. de offic. praesid. *k*) l. 8. de feriis et dilationib. *l*) l. 58. de iudiciis. *m*) l. 69. et 71. de rei vindic. *n*) l. 2. de in litem iurando. *o*) l. 12. de operis noui nunciat. *p*) l. 5. de interdict. siue extraord. actionib. *q*) l. 15. de vi et vi armat. *r*) l. 20. quod vi aut clam. *s*) l. 14. de precario. *t*) l. 19. ratam rem haberi. *v*) Ex *libro decimo quarto ad Sabinum* l. 11. de iustitia et iure. *x*) l. 60. de iudiciis. *y*) l. 6. ad exhibendum. *z*) l. 1. de iure dotium. *a*) l. 24. et 26. de acquirendo rerum dominio. *b*) Ex *libro decimo quinto ad Sabinum* l. 14. de seruit. *c*) l. 20. 24. 26. 28. et 30. de seruit. praed. vrban. *d*) l. 21. et 23. de seruit. praed. rustic. *e*) l. 12. communia praedior. *f*) l. 18. quemadmodum seruitutes amitt. *g*) l. 5. finium regundorum. *h*) l. 8. et 10. de donationib. *i*) l. 30. et 32. de acquirenda vel amitt. possess. *k*) l. 4. pro derelicto. *l*) Ex *libro decimo sexto ad Sabinum* l. 12. 15. et 23. de aqua, et aquae pluu. arc. *m*) l. 29. de acquirendo rerum dominio. *n*) l. 5. ne quid in loco publico. *o*) l. 3. de fluminibus. *p*) l. 19. de captiuis et de postlim.

a) 48. 13. *b*) 4. 8. *c*) 10. 2. *d*) 22. 1. *e*) 23. 3. *f*) 36. 3. *g*) 44. 7. *h*) 45. 1. *i*) 46. 4. *k*) 1. 18. *l*) 2. 12. *m*) 5. 1. *n*) 6. 1. *o*) 12. 3. *p*) 39. 1. *q*) 43. 1. *r*) 43. 16. *s*) 43. 24. *t*) 43. 26. *v*) 46. 8. *x*) 1. 1. *y*) 5. 1. *z*) 10. 4. *a*) 23. 3. *b*) 41. 1. *c*) 8. 1. *d*) 8. 2. *e*) 8. 3. *f*) 8. 4. *g*) 8. 6. *h*) 10. 1. *i*) 39. 5. *k*) 41. 2. *l*) 41. 7. *m*) 39. 3. *n*) 41. 1. *o*) 43. 8. *p*) 43. 12.

lim. reuerſis. *q*) Ex libro decimo ſeptimo ad Sabinum l. 4. de donationibus *r*) deſumta eſſe notatur, quae in aliis libris Pomponio tribuitur. Et liber triceſimus ſecundus notatur l. 31. de vſurp. et vſucap. *s*) Imo quadrageſimus ſeptimus liber l. 10. de obligat. et action. *t*) quae in aliis Vlpiano adſcribitur. Ex *libro primo ſententiarum* l. 5. de offic. aſſeſſor. *v*) l. 6. et 17. de in ius vocando. *x*) l. 15. de transactionibus. *y*) l. 30. et 71. de procurat. et defenſ. *z*) l. 37. et 47. de negotiis geſtis. *a*) l. 2. de in integrum reſtit. *b*) l. 2. et 22. quod metus cauſſa geſt. *c*) l. 24. 34. et 48. de minoribus. *d*) l. 39. ex quibus cauſſis maiores. *e*) l. 54. de iudiciis. *f*) l. 9. de ſeruit. praed. ruſtic. *g*) l. 4. de fugitiuis. *h*) l. 19. de iure patronat. *i*) l. 46. de damno infecto. *k*) l. 45. et 54. de re iudicata. *l*) l. 38. de rebus auctorit. iud. poſſid. *m*) l. 3. de via publ. et itin. publ. refic. *n*) l. 11. de extraord. criminib. *o*) l. 41. ad leg. Iul. de adult. *p*) l. 3. et 6. ad SC. Turpillianum. *q*) l. 22. de quaeſtionib. *r*) l. 37. de poenis. *s*) l. 3. de cadauer. punitor. *t*) l. 44. de iure fiſci. *v*) l. 22. ad municipalem. *x*) l. 7. de decurionib. *y*) l. 16. de muner. et honor. *z*) l. 10. et 12. de vacat. ex excuſat. munerum. *a*) l. 10. de legationib. *b*) l. 5. de adminiſtr. rerum ad ciuit. pertin. *c*) Ex *libro ſecundo ſententiarum* l. 37. de adopt. et emancip. *d*) l. 56. ad leg. Aquil. *e*) l. 34. de reb. credit. *f*) l. 6. et 30. de pecun. conſtit. *g*) l. 7. de pignerati-

Mmmm 3 tia

q) 49. 15. *r*) 39. 5. *s*) 41. 3. *t*) 44. 7. *v*) 1. 22. *x*) 2. 4. *y*) 2. 15. *z*) 3. 3. *a*) 3. 5. *b*) 4. 1. *c*) 4. 2. *d*) 4. 4. *e*) 4. 6. *f*) 5. 1. *g*) 8. 3. *h*) 11. 4. *i*) 37. 14. *k*) 39. 2. *l*) 42. 1. *m*) 42. 5. *n*) 43. 11. *o*) 47. 11. *p*) 48. 5. *q*) 48. 16. *r*) 48. 18. *s*) 48. 19. *t*) 48. 24. *v*) 49. 14. *x*) 50. 1. *y*) 50. 2. *z*) 50. 4. *a*) 50. 5. *b*) 50. 7. *c*) 50. 8. *d*) 1. 7. *e*) 9. 2. *f*) 12. 1. *g*) 13. 5.

tia action. *h*) l. 1. de lege Rhodia de iactu. *i*) l. 17. de SC. Macedon. *k*) l. 30. ad SC. Velleian. *l*) l. 29. depositi. *m*) l. 24. mandati. *n*) l. 55. locati, conducti. *o*) l. 8. in quibus caussis pign. vel hypoth. tac. contr. *p*) l. 7. de probat. et praesumt. *q*) l. 1. de fide instrument. *r*) l. 38. et 66. de ritu nuptiar. *s*) l. 73. de iure dotium. *t*) l. 59. de donat. inter virum et vx. *v*) l. 4. de agnosc. et alend. liberis. *x*) l. 5. de concubinis. *y*) l. 15. et 49. de administr. et peric. tutor. *z*) l. 38. et 40. de excusat. *a*) l. 24. de tutelae, et rationib. distrah. *b*) l. 8. de rebus dubiis. *c*) l. 82. de furtis. *d*) l. 223. de verb. signif. *e*) Ex *libro tertio sententiarum* l. 59. de vsufructu. *f*) l. 15. de testibus. *g*) l. 15. de curatorib. furioso dandis. *h*) l. 10. 17. et 30. qui testam. facere possunt. *i*) l. 26. de liberis et postumis. *k*) l. 93. de acquirenda vel omitt. hered. *l*) l. 17. de iure codicill. *m*) l. 66. de legat. et fideic. 3. *n*) l. 19. de optione legata. *o*) l. 22. de instruct. vel instrum. legat. *p*) l. 29. de adim. vel transfer. legat. *q*) l. 39. ad leg. Falcid. *r*) l. 10. vt in possess. legat. *s*) l. 16. de bonor. possess. *t*) l. 20. de iure patronat. *v*) l. 49. de bonis libertor. *x*) l. 28. qui et a quibus manumissi. *y*) l. 7. ratam rem haberi. *z*) l. 18. ad leg. Corn. de fals. *a*) Ex *libro quarto sententiarum* l. 14. de statu homin. *b*) l. 95. de acquir. vel omitt. hered. *c*) l. 4. et 21. de legat. et fideic. 3.

h) 13. 7. *i*) 14. 2. *k*) 14. 6. *l*) 16. 1. *m*) 16. 3. *n*) 17. 1. *o*) 19. 2. *p*) 20. 2. *q*) 22. 3. *r*) 22. 4. *s*) 23. 2. *t*) 23. 3. *v*) 24. 1. *x*) 25. 3. *y*) 25. 7. *z*) 26. 7. *a*) 27. 1. *b*) 27. 3. *c*) 34. 5. *d*) 47. 2. *e*) 50. 16. *f*) 7. 1. *g*) 22. 5. *h*) 27. 10. *i*) 28. 1. *k*) 28. 2. *l*) 29. 2. *m*) 29. 7. *n*) 32. 1. *o*) 33. 5. *p*) 33. 7. *q*) 34. 4. *r*) 35. 2. *s*) 36. 4. *t*) 37. 1. *v*) 37. 14. *x*) 38. 2. *y*) 40. 9. *z*) 46. 8. *a*) 48. 10. *b*) 1. 5. *c*) 29. 2.

deic. 3. *d*) l. 9. de gradib. et affinit. *e*) l. 4. de natalib. restituend. *f*) Ex *libro quinto sententiarum* l. 2. de offic. procurat. Caesar. *g*) l. 10. de feriis et dilationib. *h*) l. 36. de minorib. *i*) l. 60. de vsufr. *k*) l. 21. 23. et 25. quemadmodum seruitutes amitt. *l*) l. 5. quae res pign. vel hypoth. *m*) l. 2. de fide instrumentor. *n*) l. 16. et 24. de testibus. *o*) l. 31. qui testam. facere possunt. *p*) l. 91. de heredib. instit. *q*) l. 23. de legat. et fideic. 3. *r*) l. 21. de his, quae vt indign. aufer. *s*) l. 9. et 11. de publican. et vectig. *t*) l. 34. de donationibus. *v*) l. 39. de liberali caussa. *x*) l. 47. de re iudicata. *y*) l. 39. de rebus auctorit. iud. possid. *z*) l. 3. ne quid in loco sacro. *a*) l. 2. de loco publico fruendo. *b*) l. 7. de aqua cottid. et aestiu. *c*) l. 136. de verb. obligat. *d*) l. 42. de iniuriis et fam. libellis. *e*) l. 1. de extraord. criminibus. *f*) l. 11. de sepulcro violato. *g*) l. 9. de accusat. et inscript. *h*) l. 11. ad leg. Iul. de vi publica. *i*) l. 17. ad leg. Corn. de sicariis. *k*) l. 19. ad leg. Corn. de fals. *l*) l. 18. de quaestionibus. *m*) l. 38. de poenis. *n*) l. 45. de iure fisci. *o*) l. 16. de re militari. *p*) Ex *libro primo ad Vitellium* l. 19. de liberis et postum. *q*) l. 10. de iniusto, rupto et irrito. *r*) l. 18. de heredib. instit. *s*) l. 181. de diuers. reg. iuris. *t*) Ex *libro secundo ad Vitellium* l. 12. de legat. et fideic. 2. *v*) l. 46. et 78. de legat. et fideic. 3. *x*) l. 16. de dote praeleg. *y*) l. 14. et 18. de instructo vel instrum. legat. *z*) l. 32. de

d) 32. 1. *e*) 38. 10. *f*) 40. 11. *g*) 1. 19. *h*) 2. 12. *i*) 4. 4. *k*) 7. 1. *l*) 8. 6. *m*) 20. 3. *n*) 22. 4. *o*) 22. 5. *p*) 28. 1. *q*) 28. 5. *r*) 32. 1. *s*) 34. 9. *t*) 39. 4. *v*) 39. 5. *x*) 40. 12. *y*) 42. 1. *z*) 42. 5. *a*) 43. 6. *b*) 43. 9. *c*) 43. 20. *d*) 45. 1. *e*) 47. 10. *f*) 47. 11. *g*) 47. 12. *h*) 48. 2. *i*) 48. 6. *k*) 48. 8. *l*) 48. 10. *m*) 48. 18. *n*) 48. 19. *o*) 49. 14. *p*) 49. 16. *q*) 28. 2. *r*) 28. 3. *s*) 28. 5. *t*) 50. 17. *v*) 31. 1. *x*) 32. 1. *y*) 33. 4. *z*) 33. 7.

de auro, argent. mundo legato. *a*) l. 21. quando dies legat. cedat. *b*) l. 84. de verbor. signif. *c*) Ex *libro tertio ad Vitellium* l. 1. et 50. de vsufructu. *d*) l. 3. et 19. de vsu et habitat. *e*) l. 11. de tutelis. *f*) l. 46. de condit. et demonstr. *g*) l. 22. de statuliberis. *h*) l. 93. de verbor. obligat. *i*) l. 182. de diuers. reg. iuris. *k*) Ex *libro quarto ad Vitellium* l. 58. de hered. instit. *l*) l. 14. de legat. et fideic. 2. *m*) Ex *libro de concurrentibus actionibus* l. 34. de obligat. et action. *n*) l. 88. de furtis. *o*) Ex *libro de adulteriis* l. 16. ad SC. Turpillianum. *p*) Ex *libro de appellationibus* l. 2. a quibus appell. non licet. *q*) l. 7. de appellat. reip. *r*) Ex *libro de articulis liberalis caussae* l. 41. de liberali caussa. *s*) Ex *libro de assignatione libertorum* l. 59. de ritu nuptiarum. *t*) l. 14. de iniusto, rupto, et irrito. *v*) l. 30. de auro, arg. mundo legat. *x*) l. 15. de adim. vel transfer. legat. *y*) l. 69. de diuers. reg. iuris. *z*) Ex *libro secundo de censibus* l. 8. de censibus. *a*) Ex *libro de cognitionibus* l. 9. de confirmand. tutor. vel curat. *b*) l. 29. de tutoribus et curatorib. datis. *c*) l. 42. et 46. de excusationibus. *d*) l. 5. de veteranis. *e*) l. 228. de verb. signif. *f*) l. 101. de diuers. reg. iuris. *g*) Ex *libro de conceptione formularum* l. 20. de exceptionibus. *h*) Ex *libro de donationibus inter virum et vxorem* leges supersunt nullae. Ex *libro de dotis repetitione* l. 68. de diuers. reg. iuris. *i*) Ex *libro de excusationibus tutorum* l. 4. de confirmand. tutor. vel curat. *k*) l. 11. et 26. de excu-

a) 34. 2. *b*) 36. 2. *c*) 50. 16. *d*) 7. 1. *e*) 7. 8. *f*) 26. 1. *g*) 35. 1. *h*) 40. 7. *i*) 45. 1. *k*) 50. 17. *l*) 28. 5. *m*) 31. 1. *n*) 44. 7. *o*) 47. 2. *p*) 48. 16. *q*) 49. 2. *r*) 49. 5. *s*) 40. 12. *t*) 23. 2. *v*) 28. 3. *x*) 34. 2. *y*) 34. 4. *z*) 50. 17. *a*) 50. 15. *b*) 26. 3. *c*) 26. 5. *d*) 27. 1. *e*) 49. 18. *f*) 50. 16. *g*) 50. 17. *h*) 44. 1. *i*) 50. 17. *k*) 26. 3.

excusat. *l*) Ex *libro de tacito fideicommisso* l. 49. de iure fisci. *m*) l. 229. de verb. signif. *n*) Ex *libro de forma testamenti* l. 98. de legat. et fideic. 3. *o*) Ex *libro de gradibus et affinibus* l. 10. de gradibus et affinibus. *p*) Ex *libro de inofficioso testamento* l. 18. 23. et 32. de inofficios. testam. *q*) Ex *libro de instructo et instrumento* l. 99. de legat. et fideic. 3. *r*) l. 4. de supellect. legat. *s*) Ex *libro de intercessionibus feminarum* l. 24. ad SC. Velleian. *t*) Ex *libro de publicis iudiciis* l. 6. de praeuaricatione. *v*) l. 8. de publicis iudiciis. *x*) l. 7. ad leg. Corn. de sicariis. *y*) l. 9. ad leg. Iul. peculat. *z*) Ex *libro de septemuiralibus iudiciis* l. 7. 28. et 31. de inoffic. testam. *a*) Ex *libro de iure codicillorum* l. 8. de iure codicill. *b*) l. 127. de legat. et fideic. 1. *c*) l. 16. de adim. vel transfer. legat. *d*) l. 38. de condit. et demonstr. *e*) l. 28. de manumiss. testam. *f*) Ex *libro primo de iure fisci* l. 5. de his, quae vt indign. aufer. *g*) Ex *libro de iure libellorum* l. 11. de legationibus. *h*) Ex *libro de iure patronatus* l. 9. de agnoscend. et alendis liberis. *i*) l. 17. et 28. de operis libertor. *k*) Ex *libro de iure singulari* l. 16. de legibus. *l*) l. 63. de vsufructu. *m*) l. 54. soluto matrim. *n*) Ex *libro de iuris et facti ignorantia* l. 9. de iur. et fact. ignor. *o*) Ex *libro ad legem Cinciam* l. 29. de legibus. *p*) Ex *libro ad legem Falcidiam* l. 7. de ritu nuptiar. *q*) l. 6. de legat. et fideic. 2. *r*) l. 1. et 3. ad leg. Falcid. *s*) l. 105. de

l) 27. 1. *m*) 49. 14. *n*) 50. 16. *o*) 32. 1. *p*) 38. 10. *q*) 5. 2. *r*) 32. 1. *s*) 33. 10. *t*) 16. 1. *v*) 47. 15. *x*) 48. 1. *y*) 48. 8. *z*) 48. 13. *a*) 5. 2. *b*) 29. 7. *c*) 30. 1. *d*) 34. 4. *e*) 35. 1. *f*) 40. 4. *g*) 34. 9. *h*) 50. 7. *i*) 25. 3. *k*) 38. 1. *l*) 1. 3. *m*) 7. 1. *n*) 24. 3. *o*) 22. 6. *p*) 1. 3. *q*) 23. 2. *r*) 31. 1. *s*) 35. 2.

de ſolut. et liberat. *t*) Ex *libro ad legem Fuſiam Caninìam* l. 37. de condit. et demonſtrat. *v*) l. 215. de verb. ſignif. *x*) Ex *libro de liberali cauſſa* l. 33. de liberali cauſſa. *y*) Ex *libro de libertatibus dandis* l. 18. de ſtatuliberis. *z*) l. 7. qui ſine manumiſſ. ad libert. peru. *a*) l. 17. qui et a quibus manumiſſ. *b*) Ex *libro de officio aſſeſſorum* l. 21. de offic. praeſid. *c*) l. 1. de offic. aſſeſſ. *d*) l. 73. de procurat. et defenſ. *e*) l. 55. de iudiciis. *f*) Ex *libro de officio conſulis* l. 8. de pollicitationibus. *g*) Ex *libro de officio praefecti vigilum* l. 1. et 3. de offic. praef. vigil. *h*) l 56. locati, conducti. *i*) l. 9. in quib. cauſſ. pign. vel hypoth. tac. contr. *k*) l. 2. de effract. et expilat. *l*) Ex *libro de officio praefecti vrbi* l. 2. de offic. praef. vrbi. *m*) Ex *libro ad orationem Diui Antonini et Commodi* l. 60. de ritu nuptiar. *n*) Ex *libro ad orationem Diui Seueri* l. 2. 4. et 13. de rebus eorum, qui ſub tutela. *o*) Ex *libro ad orationem Diui Seueri et Commodi* l. 20. de ritu nuptiar. *p*) Ex *libro de poenis militum* l. 3. de furibus balnear. *q*) l. 8. de cuſtod. et exhibit. reorum. *r*) l. 14. de re militari. *s*) Ex *libro de poenis omnium legum* l. 10. de lege Pompei. de paricid. *t*) l. 2. ad SC. Turpillianum. *v*) Ex *libro de poenis paganorum* l. 89. de furtis. *x*) l. 2. de receptatoribus. *y*) l. 23. ad leg. Corn. de falſ. *z*) l. 21. de quaeſtionibus. *a*) Ex *libro de portionibus, quae liberis damnatorum conceduntur* l. 7. de ſtatu hominum. *b*) l. 7. de bonis damnat. *c*) Ex *libro ad regulam Catonianam* l. 20.

---

t) 46. 3. *v*) 35. 1. *x*) 50. 16. *y*) 40. 12. *z*) 40. 7. *a*) 40. 8. *b*) 40. 9. *c*) 1. 18. *d*) 1. 22. *e*) 3. 3. *f*) 5. 1. *g*) 50. 12. *h*) 1. 15. *i*) 19. 2. *k*) 20. 2. *l*) 47. 18. *m*) 1. 12. *n*) 23. 2. *o*) 27. 9. *p*) 23. 2. *q*) 47. 17. *r*) 48. 3. *s*) 47. 16. *t*) 48. 9. *v*) 48. 16. *x*) 47. 2. *y*) 47. 16. *z*) 48. 10. *a*) 48. 18. *b*) 1. 5. *c*) 48. 20.

l. 20. de castrensi peculio. *d*) Ex *libro de secundis tabulis* l. 56. de hered. instit. *e*) l. 38. de vulg. et pupill. substit. *f*) l. 126. de legat. et fideic. 1. *g*) Ex *libro de senatusconsultis* l. 26. ad SC. Trebellian. *h*) Ex *libro ad SC. Libonianum* l. 5. quibus ad libertatem proclamare non licet. *i*) l. 22. ad leg. Cornel. de fals. *k*) Ex *libro ad SC. Orsitianum* l. 6. et 7. ad SC. Tertyllianum. *l*) l. 230. de verb. signif. *m*) Ex *libro ad SC. Silanianum* l. 7. 10. et 12. ad SC. Silanianum. *n*) Ex *libro ad SC. Tertyllianum* l. 28. de legat. et fideic. 3. *o*) l. 5. et 7. ad SC. Tertyllianum. *p*) l. 231. de verb. signif. *q*) Ex *libro ad SC. Turpillianum* l. 68. de ritu nuptiar. *r*) l. 12. ad leg. Iul. de vi publica. *s*) l. 21. ad leg. Corn. de fals. *t*) Ex *libro ad SC. Velleian.* l. 23. ad SC. Velleian. *v*) Ex *libro de variis lectionibus* l. 18. de institoria actione. *x*) l. 1. de operis libertor. *y*) l. 22. de exceptionib. *z*) Ex *libro de vsuris* l. 17. de vsuris et fructibus. *a*) Ex *notis ad librum quartum digestorum Iuliani* l. 11. quod metus caussa gestum. *b*) Ex *notis ad librum octau. digestorum Iuliani* l. 4. de rescind. vendit. *c*) Ex *notis ad librum decimum quaestionum Papiniani* l. 16. de Publiciana in rem actione. *d*) Ex *notis ad librum XXXI. quaestion. Papiniani* l. 18. de seruitutibus. *e*) Ex *notis ad lib. V. responsorum Papiniani* l. 16. quae in fraudem creditorum. *f*) Receptarum sententiarum ad filium libros quinque cum interpretatione sua IACOBVS CVIACIVS edidit. *g*)

Nnnn 2 §. LII.

d) 49. 17. *e*) 28. 5. *f*) 28. 6. *g*) 30. 1. *h*) 36. 1. *i*) 40. 13. *k*) 48. 10. *l*) 38. 17. *m*) 50. 16. *n*) 29. 5. *o*) 32. 1. *p*) 38. 17. *q*) 50. 16. *r*) 23. 2. *s*) 48. 6. *t*) 48. 10. *v*) 16. 1. *x*) 14. 3. *y*) 38. 1. *z*) 44. 1. *a*) 22. 1. *b*) 4. 2. *c*) 18. 5. *d*) 6. 2. *e*) 8. 1. *f*) 42. 8. *g*) Operum tomo 1. pag. m. 173. seqq.

§. LII.

AELIVS LAMPRIDIVS *b*) eum iuris peritiſſimum vocat, GORDIANVS, *i*) et DIOCLETIANVS *k*) prudentiſſimum. MODESTINVS *l*) vero eum inter Iuriſconſultorum coryphaeos collocat. Certe magnam eius in iure ciuili ſcientiam fuiſſe, tot eius monumenta, vel ex illis reliqua nobis fragmenta potius ſatis ſuperque teſtantur. Vnde principum ſibi maximum fauorem, eamque apud omnes auctoritatem comparauit: quam pauci aequales attingere potuerunt. BERTRANDVS, *m*) ſine auctoris idonei teſtimonio, Chriſtianis maxime infenſum fuiſſe, quos *deſidiae deditos* iniurioſo nomine appellauit. *n*) Equidem nihil eiusmodi reperire poſſum. Et ipſe Chriſto deuotus omnium minime ferre poſſum cuiuscunque ordinis homines deſidiae deditos. Nec operae fuerit praetium huc referre, quae ſuperius de Vlpiano, eiusdem criminis reo, notauimus. Nam et ille, cetero vir doctus et elegans, *) eum nomini Chriſtiano maxime infenſum fuiſſe, vel inde non dubitat coniicere, quod Vlpiani fuerit coaeuus et ſocius. Et iniuria hinc, quae libro quinto ſententiarum, titulo viceſimo primo, ſcripſit: *qui nouas et vſu, vel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moueantur, honeſtiores deportantur, humiliores capite puniuntur.* Chriſtianorum ibi certe nulla mentio: de quibus ne CVIACIVS quidem cogitare potuit, qui omnium optime de his ſenten-

b) Alexandro Seuero c. 68. *i*) L. 6. C. de nuptiis. *k*) L. 11. C. ad leg. Cornel. de fal. *l*) L. 13. D. de excuſ. *m*) De iuris peritis l. 1. c. 25. §. 3. *n*) L. 25. §. 1. D. de probationibus et praeſumtionibus. Sed ipſe CVIACIVS obſeruat. l. 21. c. 26. in ea lege non omnes Chriſtianos, ſed monachos, inertes et bene ſaginatos ventres, intelligi arbitratur. *) L. c. §. 6.

tentiarum libris est meritus. *o)* Quantum ex antecedentibus et subsequentibus coniicere licet, de impietate et vanitate vaticinatorum, et Aruspicum loquitur, qui hominibus vulgo imponere solent. Nec fore, credo, qui saniora Christi praecepta, rationi esse contraria dixerit.

§. LIII.

Vlpianum, quem disciplina, aetate, honoribus, et Principis gratia aequauit, et collegam perpetuo habuit, insigni ambitione videtur, vt et Papinianum ipsum, aemulatus fuisse. Aequitatis Vlpianus studiosior, atque in iuris definitionibus remissior: Paulus vero seuerior, et religiosior iuris antistes. Meminit IVSTINIANVS *p)* quaestionis inter Papinianum et Paulum agitatae: cui se Martianus, adhibita distinctione, interponit. Diserte ab illo se dissentire profitetur. Ex. gr. *Papinianus*, inquit, *q)* *putabat, repudiasse eum ex priore hereditatem*, etc. *dicebam, non repudiare eum.* Alibi satis quidem aspere: *r)* *Et ait Papinianus* etc. *Sed mihi hoc nequaquam placet, iniquum enim est* etc. Ad hoc enim famae fastigium Papinianus enixus erat, vt ceteris omnibus palmam praeripuisse videretur. Inde sibi cum Pauli, tum Vlpiani et reliquorum sui temporis ICtorum inuidiam concitauit. *s)* Neque minor Paulum inter atque Vlpianum obtrectatio intercessit. Saltem hoc frigusculum fuisse constat, vt nuspiam Vlpianus Pauli, vel Paulus Vlpiani auctoritate vsus reperiatur. Vlpiani sententiam Paulus aperte op-

o) Quos cum eruditissimo CVIACII commentario legimus, in eius operibus tom. 1. p. m. 173. seqq. *p)* L. 10. C. de adopt. *q)* L. 97. D. de acquirenda vel omitt. hereditate. *r)* L. 60. §. 4. D. de ritu nuptiar. *s)* Vid. Celeberr. CHR. OTT. A BOECKELEN de diuersis familiis veterum ICtorum p. 66.

pugnat: *t*) alioqui eum, ex CVIACIO obſeruante BERTRANDO, *v*) et A BOECKELEN, *x*) ſub voce *quidam* plerumque refellit. Hic *y*) pluribus quoque demonſtrat, Paulum Sabini ſententias ſecutum doctores partis aduerſae non paucos impugnaſſe. Durior autem aliquando fuit in reprehendendo, vt ſeuerior in ratiocinando. Q. Mucii ſententiam ineptiſſimam vocat. *z*) Papinianum iniquitatis arguit. *a*) Et Marcelli notas ad Iulianum caſtigans, calumnioſam eius annotationem appellat. *b*) Ita ſcribit multa, vt ab aliis Iurisconſultis aperte diſſentiat: et perplexas dum quaeſtiones tractat, iſtas ipſe non minus obſcure ſoluit. Eius diſputationes vtplurimum tam ambiguae ſunt, tamque verborum tenebris inuolutae, vt, quod de Chryſippo CICERO ſcripſit, non minus de Paulo noſtro valeat, eum totum hoc volumen impleuiſſe oraculis flexiloquis et obſcuris, vt interpres egeat interprete, et ſors ipſa ad ſortes referenda ſit. Diſplicuerunt illi maxime decreta, ſiue ſententiae prolatae in cauſſarum cognitionibus, imperatoris Antonini, eiusque patris Seueri temporibus. Haec decreta ſex libris complexus eſt, quae ipſo Paulo, Vlpiano, aliisque Iureconſultis Papiniano aſſidentibus, Paulo plerumque non approbante, pronunciata fuerunt. *c*)

§. LIV.

Fuit Iulius Paulus noſter Graecae linguae ſtudioſiſſimus, multaque inde hauſit, quae iurisprudentiam illuſtra-

t) L. 43. D. de actionib. emti et vend. *v*) De iuris peritis l. 1. c. 25. §. 8. *x*) De diuerſis familiis veterum ICtorum p. 69. *y*) Celeberr. A BOECKELEN l. c. p. 70. Confer. Celeberr. MASCOVIVS de ſectis Sabinianorum et Proculianorum pag. 142. *z*) L. 3. §. 13. D. de acquir. vel amittenda poſſeſſione. *a*) L. 60. §. 4. D. de ritu nuptiar. *b*) L. 82. §. 2. D. de legat. et fideic. 2. *c*) Confer. IACOB. CVIACIVS obſeruat. l. 2. c. 26.

ſtrare potuerunt. Ita vocem in edicto poſitam *iterum* res ait ſignificare duas, *d*) alteram, qua demonſtraretur tempus ſecundum, quod Graeci δεύτερον dicunt: alteram, quae ad inſequentia quoque tempora pertinet, quae Graece dicitur πάλιν. vt verbum *iterum* pro *ſaepius* accipiatur. Alibi, *e*) ex Homero, Vlyſſem docet ex auro et argento lectum viuentis arboris truncis inaedificatum ornaſſe; quem Penelopa recognoſcendi viri ſignum accepit. Inde vero neutiquam ſequitur, vt BERTRANDVS voluit, *f*) hominem Graecum fuiſſe. Haec enim lingua fuit doctorum communis: et exempla proſtant ICtorum in ipſa vrbe Roma natorum, qui pari modo aliam ex alia lingua illuſtrare ſtuduerunt. Neque, vt is arbitratur, Latinae ignorantiam oſtendit, quod Paulus ſcribit: *g*) *nomen penus mihi traditum eſt omnibus generibus ſumi.* Ecquis noſtratium idem non profitebitur olim a magiſtris in vernaculae quocunque vocabulo didiciſſe? Sunt multa, quae pro dialectis variis multos latent, quaeque a Grammaticis diuerſe diſputantur. Et Romae, A. GELLIO teſte, *h*) *in veſtibulo aedium Palatinarum, omnis fere ordinum multitudo operientes ſalutationem Caeſaris conſtiterant: atque ibi in circulo doctorum hominum, Fauorino philoſopho praeſente, oſtentabat quiſpiam grammaticae rei doctor ſcholaſtica quaedam nugalia, de generibus et caſibus vocabulorum diſſerens, cum arduis ſuperciliis vocisque, et vultus grauitate compoſita, tanquam interpres et arbiter Sibyllae oraculorum: tum adſpiciens ad Fauorinum, quanquam ei etiam nondum ſatis notus eſſet. Penus quoque, inquit, variis generibus dictum, et*

d) L. 7. D. de edendo. *e*) L. 9. §. D. de ſuppellectile legata. *f*) De iuris peritis l. 1. c. 25. §. 1. *g*) L. 4. D. de penu legata. *h*) Noct. Attic. l. 4. c. 1.

et varie declinatum est. Nam et hoc penus, et haec penus, et huius peni, et peneris, et peniteris, et penoris veteres dictăuerunt. Et male BERTRANDVS *i*) ex lege *k*) non satis intellecta iudicat, nostrum proprietatem verborum Latinorum ignorauisse, cum *seruitutes* appellarit *corpora:* sententiam enim alibi *l*) declarat manifeste suam, et *seruitutes*, inquit, *etiamsi corporibus accedunt, incorporales tamen sunt.*

§. LV.

Vlpianum stili grauitate superauit. Vterque ita scripsit, vt aetas linguae ingrauescens tulit: vt vitia non iuris, sed seculo, imputanda videantur. At Paulum hominem Graecum fuisse, et verborum Latinorum proprietatem ignorauisse, vt supra dixi, falsum est. Possunt esse multa in eius fragmentis, contra genium linguae ac mentem ipsius, a Triboniano interpolata: quamuis non omnia, quae satis aperte sunt inquinata, reputandum, ab alia venisse manu: quod celeberr. DVKERVS *m*) recte monuit. Ex. gr. quam IACOBVS CVIACIVS *n*) sibi examinandum sumsit, lex de condictione indebiti *o*) non Triboniani, sed Pauli esse arbitranda, quamuis in ea obueniant minus commode dicta. Propositio quidem haec, *cum de indebito quaeritur quis probare debet*, secundum Cuiacii sententiam, possit esse Pauli. *At cetera*, inquit, *Triboniani esse prolixitas arguit, et scribendi genus, quod Graecum sapit magis, quam Latinum hominem.* Et ego sub-

i) L. c. *k*) L. 17. D. de exceptionibus, praescriptionibus, et praeiudiciis, *si ante viam, deinde fundum Titianum petat, quia et diuersa corpora sunt, et caussae restitutionum dispares, non nocebit exceptio.* *l*) L. 14. D. de seruit. *m*) De Latinitate veterum ICtorum p. 393. *n*) Obseruat. l. 21. c. 26. *o*) L. 25. D. de probation. et praesumtionibus.

ſubdubitarem, ſi Paulus Romae tempore Caeſaris Octauiani Auguſti vixiſſet: vt dictionis prauitas neque cum eius aetate, neque cum ſcriptis aliis conueniret. In ſeculum Graeciſſans Paulus incidit, quod gloriae ſibi duxit, aut elegantiae loco, Graecis literis vti. Et recte LAVRENTIVS PIGNORIVS *p*) ad Annibalem Campegium ICtum Ticinenſem, et in patrio gymnaſio iuris ciuilis interpretem, ſcribit: legis allegatae vitia apud Cuiacium videri acute magis, quam vere perpenſa, cum non vni Paulo, ſed etiam aliis ſint vſurpata, quotquot aetas illius tulit: quae quidem aetas Graeciae omnia Latio permiſcuerit: vt immerito vexetur Tribonianus, tanquam verborum Pauli interpolator. CVIACIVS autem *q*) ferre non potuit, prudentem et attentum patrem familias vocari *ſtudioſum*; probare, aut docere, *oſtendere*; ſpecies, ſiue caſus ante propoſitos, *viſiones*; *r*) iusiurandum *iuramentum*; ſimilia. Sed miror, haec virum eruditiſſimum mirari, quae ſenectutis vegetae, vt hoc Latinae linguae vocamus aeuum, propria, et omnibus fere communia eſſe, tot venerandae antiquitatis monumenta loquuntur.

§. LVI.

p) Symbolar. epiſtolic. lib. I. epiſt. 41. *q*) L. c. *r*) Quod verbum ea ſignificatione, qua themata, ſeu quaeſtiones veniunt, credit tandem Iuſtiniani temporibus inoleuiſſe. Sed fallitur incomparabilis ille iuris politioris inſtaurator. Huius enim ſeculi eſt proprium. Et VLPIANVS l. 25. §. 15. D. de hereditatis petitione, *in propoſita quaeſtione*, inquit, *tribus viſionibus relatis* etc. Et TERTVLLIANVS de anima c. 9. *inde materiae viſionibus ſubminiſtrantur*. Vel ex hoc vltimo loco patet, etiam in eo CVIACIVM errare, quod ſibi perſuadeat, vbicunque in digeſtis ea vox reperiatur, a manu Triboniani eſſe.

§. LVI.

Eiusdem cum Paulo, Vlpiano aliisque cum ordinis tum auctoritatis fuit HERENNIVS MODESTINVS. Hunc GVIL. GROTIVS *s)* arbitratur e Dalmatia fuisse oriundum: quod Vlpianus scripserit, *t)* ab eo de Dalmatia fuisse consultum. Quod certe nullum mihi de viri patria videtur suppeditare argumentum: potuit enim qualicunque negotio expediendo in Dalmatiam venisse, ac inde ad Vlpianum suum scripsisse: quem saepius de rebus dubiis consuluit. Nec inde sequitur, Vlpiani fuisse discipulum, *v)* quod ab eo studiosus appellatur. Verba legis sunt: *x)* *quod et Herennio Modestino studioso meo de Dalmatia consulenti rescripsi.* Equidem, si linguae capio idiotismum, aliud ex eo intelligere non possum, quam honoris gratia eum vocare fautorem suum. Valet enim, alicuius esse studiosum, non de literarum studio, sed de beneuolentia, suaque officia cuiquam praestandi cupiditate significanda. Fuit autem Vlpiani aequalis: vterque vero cum aliis Papiniani discipulus, et iuris postea professor. *y)* Factus etiam vterque, LAMPRIDIO teste, *z)* Alexandro Seuero imperatori a consiliis: qui inter reliquos iurisconsultos eum singulari gratia et omnibus beneficiis cumulauit. Sed falluntur, qui eum putant, *a)* ad consulatum perueniffe, ac Dalmatiam

s) De viris ICtorum l. 2. c. 12. §. 6. *t)* L. 52. al. 53. §. 20. D. de furtis. *v)* Vt PANCIROLVS de claris leg. interpr. l. 1. c. 59. GROTIVS l. c. GRAVINA originum iuris ciuilis l. 1. c. 102. HOFMANNVS hist. iur. vol. 1. p. 155. plures alii memoriae prodiderunt. *x)* L. 52. §. 20. D. de furtis. *y)* Vid. AELIVS LAMPRIDIVS Alexandro Seuero c. 68. *z)* L. c. *a)* Vt RVTILIVS vitis ICtorum c. 75. BERTRANDVS de iuris-

tiam poſtea pro conſule adminiſtraſſe. Impoſuit multis primum vitioſa dictae legis in codicibus gloſſatis *b*) lectio: *quod et Herennio Modeſtino conſuli noſtro de Dalmatia conſulenti reſcripſi.* Et lectionem PACIVS annotat variantem: *Modeſtino proconſuli me de Dalmatia* etc. Emendatiores vero libri plane aliam oſtendunt, quam vidimus. Vt ergo aerem tanto fortius verberarent, in faſtis eum ſibi perſuadent inueniſſe, ſub Alexandro Seuero imperatore, anno ab V. C. DCCCCLXXX. poſt Chriſtum natum CCXXVI. cum Probo conſulem fuiſſe. Is vero, vt in omnibus legitur, non Modeſtinus, ſed Modeſtus fuit. Ita cum reliqui faſtorum conſularium libri omnes, tum ipſe CASSIODORVS in chronico, *c*) et IOH. CVSPINIANVS *d*) inſcriptionis meminit, quam Budae, in theſaurarii domo, ſaxo pulcherrimo quodam ita legit: SCHOLA. SPECVLATORVM. LEGIONVM. I. ET II. ADIVTRICIVM. PIARVM. FIDELIVM. SEVERIANAR. REFECTA. PER. EOSDEM. QVORVM. NOMINA. INFRA. SCRIPTA. SVNT. DEDICANTE. FL. AELIANO. LEG. AVG. PR. PR. CAL. OCTOB. MODESTO. ET. PROBO. COSS. Vnde non modo conſulum vera nomina, ſed Scholam quoque diſcimus, vt literarum, ſic militum dici ab otio, quod Graeci σχολὴν vocant. Vnde ſcholares in ſacro palatio militantes vocantur. Ad noſtrum quod attinet, fuit is non modo, vt dixi, conſiliarius Alexandri Seueri imperatoris, verum etiam Maximini iunioris,

Oooo 2 ad

risperitis l. 1. c. 31. §. 3. GRAVINA orig. l. 1. c. 102. PANCIROLVS de claris legum interpretibus l. 1. c. 2. p. m. 13. et c. 59. p. 58.

b) Ex. gr. Lugdunenſi 1514. Digeſto nouo fol. 213. *c*) Ad annum ab V. C. 980. *d*) Commentario in Caſſiodori conſules pag. 375.

ad iuris comparandam prudentiam, magister. *e*) Et instar oraculi ad Gordiani vsque principatum de iure consulentibus respondit. *f*) Quod quidem nihil impedit, quin a Septimio Seuero et Antonino Caracalla imperatoribus rescriptum accipere potuerit, vt patris defuncti aes alienum, cum fratre coherede pro portionibus hereditariis exolueret. *g*) Facile enim id aetatis attingere potuit, qui Papiniani, vt supra vidimus, erat discipulus, ac iuuenis valde, sub iurisprudentiae rudimentis, post obitum patris istud mandatum accepit: nec prorsus imperatores declarant iuris ignarum fuisse. Immerito hinc GROTIVS *h*) contra BERTRANDVM *i*) affirmare conatur, rescriptum istud ad ICtum nostrum non pertinere, cum quod illud quinque et triginta ante Gordianum annis fuerit emissum: tum quia ex eius inspectione appareat, rem nec aequam, nec vsitatam a Modestino illo fuisse postulatam, quod in tantum ICtum cadere non videatur. Quasi vero, qui Sexagesimum, aut aliquot supra quinquagesimum viuit aetatis annos diuersa non possit eo temporis spatio accipere decreta principum. Et Modestinus iuuenis tantam nominis et Iustitiae famam non habuit, quantam illi maturior aetas atque rerum vsus postea comparauit. Etiam ab optimis non optima semper exspectanda videntur. Homines sumus. Et qui Iustitiae maxime studiosi, in rebus suis aliquando auare et inique agunt: vt magna ingenia magnis vitiis olim fuisse obnoxia deprehendantur. Nec aliam video rationem, quae viros eruditissimos hodie plurimos mouere po-

e) Vid. IVL. CAPITOLINVS Maximino iuniore c. 1. *f*) Vid. L. 5. C. ad exhibendum. *g*) L. 1. C. si certum petatur.
h) De vitis ICtorum l. 2. c. 12. §. 6. *i*) De Iuris peritis l. 1. c. 31. §. 2.

potuerit, vt diuersos Modestinos fuisse crediderint. Praeter illos saepius citatos de vitis ICtorum scriptores Viri illustres consulendi sunt atque iuris excellentissimi antistites HENR. BRENCMAN, *k*) EVER. OTTO, *l*) ABR. WIELING. *m*)

§. LVII.

Fuit Graecarum ac Latinarum literarum inprimis doctus, et scribendi pollens vtraque facultate, pro consuetudine seculi, de excusationibus librum Graece reliquit. *n*) Cum reliquarum artium, tum poetices perquam studiosus etiam periochas versibus scripsit, *o*) quibus Virgiliani operis materiam breuiter complexus est: quamuis celeberr. D. ABR. WIELING *p*) negat, hos versus Modestini Iurisconsulti esse, qui scholastici cuiusdam poetae venam sapiant, et in praefatione Nasonis nomen prae se ferant. *q*) At multa iurisprudentiae specimina edidit: 1) Differentiarum libros nouem. 2) Excusationum libros sex. 3) Regularum libros decem. 4) Responsorum libros vndeuiginti. 5) Pandectarum libros duodecim. 6) De poenis libros quatuor. 7) Librum singularem de dotis differentia. 8) De enucleatis casibus. 9) De eurematicis, siue heurematica potius, Latinis inuenta.

k) Comment. ad eurematica Modestini c. 1. §. 18. *l*) Praefat. Thes. Iur. Rom. p. 16. tom. 1. *m*) Iurisprudentia restituta, indice iurisconsultorum alphab. pag. LXXXIV. Alii laudantur bibliotheca iuridica Lipenio-Ienichiana p. 376. *n*) Vid. L. 1. D. de excusat. *o*) Quae in Taubmanniana et aliis Virgilii editionibus leguntur. *p*) Iurisprudentia restituta, indice ICtorum alphab. pag LXXXIV. *q*) Vid. Catalecta Virgiliana edit. Gregor. Bersmani p. 639.

Virgilius magno quantum concessit Homero,
Tantum ego Virgilio Naso poeta meo, etc.

ta. 10) De inofficioſo teſtamento. 11) De legatis et fideicommiſſis. 12) De manumiſſionibus. 13) De praeſcriptionibus. 14) De ritu nuptiarum. 15) De teſtamentis. 16) Ad Q. Mutium libros triginta et vnum. 17) De praeſcriptionibus libros quatuor. Extant vero hodie tantum fragmenta in corporis Iuſtinianei digeſtis. Ex *libro differentiarum primo* l. 40. de adoptionib. *r*) l. 38. de pigneraticia actione. *s*) l. 3. de vulgari et pupillari ſubſtitut. *t*) l. 11. de fideicommiſſar. libertat. *v*) l. 22. de poenis. *x*) Ex *libro differentiarum ſecundo* l. 23. depoſiti. *y*) l. 20. de re iudicata. *z*) Ex *libro differentiarum tertio* l. 21. quibus modis vſusfr. vel vſus amitt. *a*) l. 32. de iureiurando. *b*) Ex *libro differentiarum quarto* l. 14. de ſponſalibus. *c*) l. 4. de legitimis tutorib. *d*) l. 32. ad municipalem. *e*) l. 9. de pollicitationibus. *f*) Ex *libro differentiarum quinto* l. 51. de condit. et demonſtrat. *g*) l. 10. de munerib. et honorib. *h*) Ex *libro differentiarum ſexto* l. 63. de procurat. et defenſ. *i*) l. 46. de hered. petition. *k*) l. 11. de ſeruitutib. *l*) l. 7. de his, quae vt indign. auf. *m*) l. 5. de coniung. cum emancip. lib. *n*) l. 10. de ſuis et legitim. hered. *o*) l. 3. pro derelicto. *p*) l. 3. de diuerſ. temporal. praeſcript. *q*) l. 17. de accuſat. et inſcript. *r*) l. 16. de appellat. et relat. *s*) l. 194. de diu. reg. iuris. *t*) Ex *libro differentiarum ſeptimo* l. 22. de pignorib. et hypoth. *v*) l. 4. de teſtamentar. tutela. *x*) l. 20. de tutorib. et curat. datis. *y*) l. 1. qui petant tutores vel curat. *z*) l. 52. de condit. et demonſtrat. *a*) l. 8. de

r) 1. 7. *s*) 13. 7. *t*) 28. 6. *v*) 40. 5. *x*) 48. 19. *y*) 16. 3. *z*) 42. 1. *a*) 7. 4. *b*) 12. 2. *c*) 23. 1. *d*) 26. 4. *e*) 50. 1. *f*) 50. 12. *g*) 35. 1. *h*) 50. 4. *i*) 3. 3. *k*) 5. 3. *l*) 8. 1. *m*) 34. 9. *n*) 37. 8. *o*) 38. 16. *p*) 41. 7. *q*) 44. 3. *r*) 48. 2. *s*) 49. 1. *t*) 50. 17. *v*) 20. 1. *x*) 26. 2. *y*) 26. 5. *z*) 26. 6. *a*) 35. 1.

de assignandis libertis. *b*) l. 195. de diuers. reg. Iuris. *c*) Ex *libro differentiarum octauo* l. 10. de capite minutis. *d*) l. 32. de rei vindicat. *e*) l. 62. de aedilit. edicto. *f*) l. 18. de adim. vel transfer. legat. *g*) l. 22. de donationib. *h*) Ex *libro differentiarum nono* l. 51. de vsufructu. *i*) l. 12. de seruit. praed. rustic. *k*) l. 39. de vsur. et fructib. *l*) l. 81. de legat. et fideic. 3. *m*) l. 25. de statuliberis. *n*) l. 101. de verb. signif. *o*) Ex *libro primo excusationum* l. 21. de tutor. et curat. datis. *p*) l. 2. qui petant tutores vel curat. *q*) l. 31. de administr. et peric. tutor. *r*) l. 1. de excusat. *s*) l. 35. ad municipalem. *t*) Ex *libro secundo excusationum* l. 4. de constitut. princip. *v*) l. 2. 4. et 6. de excusationib. *x*) l. 104. de verb. signif. *y*) Ex *libro tertio excusationum* l. 8. 10. et 12. de excusationibus. *z*) Ex *libro quarto excusationum* l. 13. de excusationibus. *a*) Ex *libro quinto excusationum* l. 22. de tutorib. et curat. datis. *b*) l. 14. de excusationibus. *c*) Ex *libro sexto excusationum* l. 49. locati, conducti. *d*) l. 1. de confirmand. tutor. vel curat. *e*) l. 15. de excusationibus. *f*) Ex *regularum libro primo* l. 7. et 40. de legibus. *g*) l. 1. et 24. de ritu nuptiar. *h*) l. 26. de iure dotium. *i*) l. 10. de diuort. et repud. *k*) l. 31. de legat. et fideic. 2. *l*) l. 27. de rebus dubiis. *m*) l. 31. de operis libertor. *n*) l. 16. de manumissionibus. *o*) l. 19. qui et a quibus manumissi. *p*) l. 34. ad leg. Iul. de adulter. *q*) Ex *regu-*

---

b) 38. 4. *c*) 50. 17. *d*) 4. 5. *e*) 6. 1. *f*) 21. 1. *g*) 34. 4. *h*) 39. 5. *i*) 7. 1. *k*) 8. 3. *l*) 22. 1. *m*) 32. 1. *n*) 40. 7. *o*) 50. 16. *p*) 26. 5. *q*) 26. 6. *r*) 26. 7. *s*) 27. 1. *t*) 50. 1. *v*) 1. 4. *x*) 27. 1. *y*) 50. 16. *z*) 27. 1. *a*) 27. 1. *b*) 26. 5. *c*) 27. 1. *d*) 19. 2. *e*) 26. 3. *f*) 27. 1. *g*) 1. 3. *h*) 23. 2. *i*) 23. 3. *k*) 24. 2. *l*) 31. 1. *m*) 34. 5. *n*) 38. 1. *o*) 40. 1. *p*) 40. 9. *q*) 48. 5.

locati, conducti. *f*) l. 44. de vſur. et fructibus. *g*) l. 1. de nautico foenore. *h*) l. 5. pro emtore. *i*) Ex *pandectarum libro vndecimo* l. 24. de poenis. *k*) l. 11. de muneri. et honorib. *l*) l. 4. et 6. de operibus publicis. *m*) l. 12. de pollicitationib. *n*) Ex *pandectarum libro duodecimo* l. 4. de gradib. et affinib. *o*) l. 7. ad leg. Iul. maieſtat. *p*) l. 13. ad leg. Cornel. de ſicariis. *q*) l. 9. de leg. Pompei. de paricid. *r*) l. 30. ad leg. Cornel. de falſ. *s*) l. 5. de requirend. vel abſentib. damnand. *t*) l. 25. de poenis. *v*) Ex *libro primo de poenis* l. 25. de in ius vocando. *x*) l. 21. de liberali cauſſa. *y*) l. 32. ad leg. Cornel. de falſ. *z*) l. 30. de poenis. *a*) Ex *libro ſecundo de poenis* l. 6. de publican. et vectigal. *b*) l. 20. de accuſat. et inſcript. *c*) l. 8. ad leg. Iul. de vi priuata. *d*) l. 13. ad leg. Iul. peculat. *e*) l. 1. ad leg. Iuliam ambit. *f*) l. 17. de iure fiſci. *g*) Ex *libro tertio de poenis* l. 4. ſtellionatus. *h*) l. 12. de publicis iudiciis. *i*) l. 16. ad leg. Corn. de ſicariis. *k*) l. 33. ad leg. Corn. de falſariis. *l*) l. 16. de quaeſtionibus. *m*) l. 31. de poenis. *n*) Ex *libro quarto de poenis* l. 14. de cuſtod. et exhibit. reorum. *o*) l. 3. de re militari. *p*) Ex *libro de differentia dotis* l. 13. de iure dotium. *q*) Ex *libro de enucleatis caſibus* l. 33. ex quibus cauſſis maiores. *r*) l. 15. de ſponſalibus. *s*) l. 20. qui et a quibus manumiſſi. *t*) l. 29. ad leg. Cornel. de falſ. *v*) l. 19. de appellat. et relat. *x*) Ex *libro de heurema-*

f) 19. 2. *g*) 22. 1. *h*) 22. 2. *i*) 41. 4. *k*) 48. 19. *l*) 50. 4. *m*) 50. 10. *n*) 50. 12. *o*) 38. 10. *p*) 48. 4. *q*) 48. 8. *r*) 48. 9. *s*) 48. 10. *t*) 48. 17. *v*) 48. 19. *x*) 2. 4. *y*) 40. 12. *z*) 48. 10. *a*) 48. 19. *b*) 39. 4. *c*) 48. 2. *d*) 48. 7. *e*) 48. 13. *f*) 48. 14. *g*) 49. 14. *h*) 47. 20. *i*) 48. 1. *k*) 48. 8. *l*) 48. 10. *m*) 48. 18. *n*) 48. 19. *o*) 48. 3. *p*) 49. 16. *q*) 23. 3. *r*) 4. 6. *s*) 23. 1. *t*) 40. 9. *v*) 48. 10. *x*) 49. 1.

rematicis l. 65. de procurat. et defenf. *y*) l. 25. ad SC. Velleian. *z*) l. 63. de iure dotium. *a*) l. 58. foluto matrimonio. *b*) l. 9. de fufpectis tutoribus. *c*) l. 4. de vulgari et pupill. fubftit. *d*) l. 50. de acquirenda vel omitt. hered. *e*) l. 19. de vfu et vfufr. legat. *f*) l. 53. de condit. et demonftr. *g*) l. 45. ad SC. Trebell. *h*) Ex *libro de inofficiofo teftamento* l. 9. de inoffic. teftam. *i*) Ex *libro de manumiffionibus* l. 6. de agnofc. et alend. liberis. *k*) l. 7. de iure patronat. *l*) l. 33. de bonis libertor. *m*) l. 43. de manumiffis teftam. *n*) l. 12. de fideicommiffar. libertat. *o*) l. 33. ad municipalem. *p*) Ex *libro de praefcriptionibus* l. 12. de inofficiof. teftam. *q*) l. 20. de appellat. et relat. *r*) l. 10. de iure fifci. *s*) l. 106. de verbor. fignif. *t*) Ex *libro de ritu nuptiarum* l. 42. de ritu nupt. *v*) l. 197. diuerf. reg. iuris. *x*) Ex *libro decimo quarto ad Q. Mutium* l. 53. de acquirendo rerum domin. *y*) Ex *libro tricefimo primo ad Q. Mutium* l. 54. de acquir. rer. dominio. *z*) Ex *libro quarto de praefcriptionibus* l. 101. de verb. obligat. *a*)

§. LVIII.

Iurisperitia ad fummum honoris gradum peruenit, adeo quidem vt principes et qui cum imperio fuerant, continuo eius confiliis vterentur. GORDIANVS imperator *b*) eum non contemnendae auctoritatis vocat iurisconfultum, et nihil contra id, quod Sabiniano militi refpondit, in iudicio decernere voluit. Moris enim erat, vt qui preces imperatoribus offerrent, fententias ICtorum

y) 3. 3. *z*) 16. 1. *a*) 23. 3. *b*) 24. 3. *c*) 26. 10. *d*) 28. 6. *e*) 29. 2. *f*) 33. 2. *g*) 35. 1. *h*) 36. 1. *i*) 5. 2. *k*) 25. 3. *l*) 37. 14. *m*) 38. 2. *n*) 40. 4. *o*) 40. 5. *p*) 50. 1. *q*) 5. 2. *r*) 49. 1. *s*) 49. 14. *t*) 50. 16. *v*) 23. 2. *x*) 50. 17. *y*) 41. 1. *z*) 41. 1. *a*) 45. 1. *b*) L. 5. C. ad exhibendum.

rum apponerent, quos consuluerant. *c*) Modestinum autem GRAVINA *d*) postremam vocat iurisprudentiae vocem: quo sublato, huius doctrinae oracula conticuerint ac superstitibus riuis, iuris exaruerint fontes. Hermogenianum enim, Constantini temporibus clarum, aliosque nihil prodidisse novi, sed vetera tantum retractasse, aut explicare studuisse, remissoque prisco illo ex grauissimo instituto respondendi, scholas tantum docendo iuri ciuili aperuisse. Ab ARCADIO CHARISIO *e*) cum insigni honoris significatione citatur, quod et notando, et disputando bene et optima ratione decreuerit. VIGLIVS ZVICHEMIVS, ICtus eximius, *f*) suum appellat Modestinum: Eumque HOFMANNVS *g*) iudicat vltimum fuisse ICtorum, qui famam apud posteros singularem nacti sunt. In sententiis modestus fuit, et non tam aliorum opiniones destruere, quam cautelis defectibus earum succurrere voluit. Quicquid vero aduersus aequitatem esse credidit, liberrime reiecit, ac meliora stabilire quouis modo studuit.

§. LIX.

Huc quoque referunt vulgo FVRIVM ANTHIANVM, *h*) quamuis nihil certi habeamus de illius aetate. Scripsit ad edictum libros quinque: ex quorum primo in pan-

c) Vid. L. 14. C. de praediis et aliis reb. minor. L. 4. C. de contrah. et committ. stipulat. BERTRANDVS de iurisperitis l. 1. c. 31. §. 3. *d*) Originum iuris ciuilis l. 1. c. 103. *e*) L. vlt. §. 3. D. de mun. et hon. *f*) Ad tit. instit. de vulgari et pupillari substit. *g*) Historia iuris vol. 1. p. 155. *h*) Qui et *Anthus*, et *Anthius*, et *Antianus* ab *Antio* oppido vocatur. Vid. Celeberr. WIELING iurisprudentia restituta pag. LXXIII. Confer. RVTILIVS vitis ICtorum c. 76. BERTRANDVS de iurisperitis l. 1. c. 36. GROTIVS de vitis ICtorum l. 2. c. 11. §. 8.

pandectis Iustinianeis leguntur l. 62. de pactis. *i)* l. 40. de dolo malo. *k)* l. 80. de rei vindicatione. *l)*

§. LX.

De IVLIO AQVILA, quem vulgo cum *Gallo* confundunt, *m)* GROTIVS vero *n)* ante Seuerum vixisse contendit, nihil est, quod moneamus, quam quod responsorum reliquerit librum, ex quo in pandectis Iustinianeis extant l. 34. de administr. et peric. tutor. *o)* et l. 12. de suspectis tutoribus. *p)*

§. LXI.

RVTILIVS MAXIMVS, cum *Cornelio Maximo* non confundendus, qui Seruii Sulpitii successor fuit, atque Trebatium erudiuit, *q)* scripsit ad legem Falcidiam librum singularem, ex quo unica superest l. 125. de legat. et fideic. 1. *r)*

§. LXII.

Inter Alexandri Seueri consiliarios a LAMPRIDIO *s)* nominatur FLORENTINVS, ad quem imperator ille etiam sua responsa direxit. *t)* Quo fuerit praenomine incertum: neque aliud nobis de vita fatisque viri innotuit. Scripsit libros institutionum duodecim: ex quibus fragmenta quaedam in digestis Iustinianeis leguntur. Ex *libro primo* l. 3. de iustitia et iure. *v)* l. 14. de adim. vel transfer. legat. *x)* Ex *libro tertio* l. 1. et 3. de sponsalibus. *y)* l. 24. de pactis dotalib. *z)* Ex *libro sexto* l. 3. de

i) 2. 14. *k)* 4. 3. *l)* 6. 1. *m)* Vid. Celeberr. WIELING Iurispr. restit. pag. LXXVIII. *n)* De vitis ICtorum l. 2. c. 11. §. 12. *o)* 26. 7. *p)* 26. 10. *q)* Vid. PANCIROLVS de claris legum interpretibus l. 1. c. 15. Confer. Celeberr. D. WIELING Iurisprud. restit. p. LXXXIII. *r)* 50. 1. *s)* Alexandro Seuero cap. 68. *t)* L. 8. C. de inofficioso testamento. *v)* 1. 1. *x)* 34. 4. *y)* 23. 1. *z)* 23. 4.

ficar. *n*) l. 4. de iure immunitatis. *o*) Ex *regularum libro septimo* l. 21. de statu hominum. *p*) l. 27. de donat. inter vir. et vx. *q*) l. 5. de natalib. restit. *r*) l. 52. de acquirendo rerum dominio. *s*) l. 35. de stipulat. seruorum. *t*) l. 14. de vacat. et excusat. munerum. *v*) l. 15. de legationib. *x*) l. 102. de verb. signif. *y*) Ex *regularum libro octauo* l. 25. de pignorib. et hypoth. *z*) l. 6. de distract. pignor. vel hypoth. *a*) l. 2. de testibus. *b*) l. 17. ad SC. Silanianum. *c*) l. 3. ad SC. Tertyllianum. *d*) l. 100. de verb. obligat. *e*) l. 75. de solut. et liberat. *f*) l. 1. de termino moto. *g*) l. 35. ad leg. Iul. de adult. *h*) l. 6. ad leg. Iul. de vi publica. *i*) l. 12. ad leg. Corn. de sicar. *k*) l. 27. ad leg. Corn. de fals. *l*) l. 14. de quaestionib. *m*) l. 23. de poenis. *n*) l. 17. de appellat. et relat. *o*) l. 3. quis et a quo appellatur. *p*) l. 16. de legationib. *q*) l. 8. de administrat. rerum ad ciuit. pertinentium. *r*) l. 103. de verb. signif. *s*) l. 196. de diu. reg. iuris. *t*) Ex *regularum libro nono* l. 32. ex quibus caussis maiores. *v*) l. 52. de vsufructu. *x*) l. 17. communi diuidundo. *y*) l. 28. qui testamentum facere possunt. *z*) l. 25. de conditionib. institut. *a*) l. 32. de testamento militis. *b*) l. 18. de SC. Silaniano. *c*) l. 9. et 32. de legat. et fideic. 2. *d*) l. 82. de legat. et fideic. 3. *e*) l. 9. de auro, arg. mund. legat. *f*) l. 19. de liberat. legat. *g*) l. 8. de his, quae vt in-

n) 48. 8. *o*) 50. 6. *p*) 1. 5. *q*) 24. 1. *r*) 40. 11. *s*) 41. 1. *t*) 45. 3. *v*) 50. 5. *x*) 50. 7. *y*) 50. 16. *z*) 20. 1. *a*) 20. 5. *b*) 22. 5. *c*) 29. 5. *d*) 38. 17. *e*) 45. 1. *f*) 46. 3. *g*) 47. 21. *h*) 48. 5. *i*) 48. 7. *k*) 48. 8. *l*) 48. 10. *m*) 48. 18. *n*) 48. 19. *o*) 49. 1. *p*) 49. 3. *q*) 50. 7. *r*) 50. 8. *s*) 50. 16. *t*) 50. 17. *v*) 4. 6. *x*) 7. 1. *y*) 10. 3. *z*) 28. 1. *a*) 28. 7. *b*) 29. 1. *c*) 29. 5. *d*) 31. 1. *e*) 32. 1. *f*) 34. 2. *g*) 34. 3.

indign. aufer. *h*) l. 58. ad leg. Falcid. *i*) l. 9. de iure patron. *k*) l. 4. ad SC. Tertyllianum. *l*) l. 13. de fideicommiſſar. libertat. *m*) l. 26. de ſtatuliberis. *n*) Ex *reſponſorum libro primo* l. 26. de negot. geſtis. *o*) l. 12. de iure patronat. *p*) l. 27. de re iudicata. *q*) l. 36. ad municipalem. *r*) l. 10. de decurionibus. *s*) l. 10. de pollicitationibus. *t*) Ex *reſponſorum libro ſecundo* l. 35. de pactis. *v*) l. 27. de negotiis geſtis. *x*) l. 29. de minoribus. *y*) l. 16. de excuſationib. *z*) Ex *reſponſorum libro tertio* l. 11. de inofficioſo teſtamento. *a*) l. 35. de rebus creditis. *b*) l. 41. de vſuris et fructibus. *c*) Ex *reſponſorum libro quarto* l. 39. de pigneratitia action. *d*) l. 26. de pignorib. et hypoth. *e*) l. 9. quibus modis pign. vel hypoth. ſolu. *f*) l. 28. ad leg. Cornel. de falſ. *g*) Ex *reſponſorum libro quinto* l. 39. de action. emt. et vend. *h*) l. 63. de euiction. et duplae ſtipulat. *i*) l. 26. de ritu nuptiar. *k*) l. 62. de iure dotium. *l*) l. 7. de agnoſc. et alend. liberis. *m*) l. 102. de verb. obligat. *n*) Ex *reſponſorum libro ſexto* l. 30. familiae erciſc. *o*) l. 32. de adminiſtr. et peric. tutor. *p*) l. 8. de magiſtratib. conueniendis. *q*) l. 76. de ſolut. et liberat. *r*) Ex *reſponſorum libro ſeptimo* l. 72. de furtis. *s*) Ex *reſponſorum libro octauo* l. 25. de legibus. *t*) l. 47. de heredit. petition. *v*) l. 61. de heredib. inſtit. *x*) l. 27. de conditionib. inſtitut. *y*) Ex *reſponſorum libro nono* l. 33. de legat. et fideic. 2. *z*) l. 16. et 18. de vſu et vſufr.

h) 34 9. *i*) 35. 2. *k*) 37. 14. *l*) 38. 17. *m*) 40. 5. *n*) 40. 7. *o*) 3. 5. *p*) 37. 14. *q*) 42. 1. *r*) 50. 1. *s*) 50. 2. *t*) 50. 12. *v*) 2. 14. *x*) 3. 5. *y*) 4. 4. *z*) 27. 1. *a*) 5. 2. *b*) 12. 1. *c*) 22. 1. *d*) 13. 7. *e*) 20. 1. *f*) 20. 6. *g*) 48. 10. *h*) 19. 1. *i*) 21. 2. *k*) 23. 2. *l*) 23. 3. *m*) 25. 3. *n*) 45. 1. *o*) 10. 2. *p*) 26. 7. *q*) 27. 8. *r*) 46. 3. *s*) 47. 2. *t*) 1. 3. *v*) 5. 3. *x*) 28. 5. *y*) 28. 7. *z*) 31. 1.

vsufr. legat. *a*) l. 8. et 13. de supellect. legat. *b*) Ex *responsorum libro decimo* l. 34. de legat. et fideic. 2. *c*) l. 83. de legat. et fideic. 3. *d*) l. 5. de annuis legat. *e*) l. 4. de aliment. vel cibar. legat. *f*) l. 20. de liberat. legat. *g*) l. 66. de condit. et demonstr. *h*) l. 44. de manumissis testamento. *i*) l. 14. de fideicommissar. libertat. *k*) Ex *responsor. libro vndecimo* l. 42. de vsuris et fructib. *l*) l. 6. de annuis legatis. *m*) l. 5. de aliment. vel cibar. legat. *n*) l. 19. de adim. vel transferendis legatis. *o*) l. 105. de verbor. signif. *p*) Ex *responsorum libro duodecimo* l. 22. de statu hominum. *q*) l. 15. de probat. et praesumt. *r*) l. 28. de re iudicata. *s*) l. 10. de exceptionibus. *t*) l. 20. de iniuriis et famosis libellis. *v*) Ex *responsorum libro decimo tertio* l. 11. de exceptionibus. *x*) l. 41. de fideiuss. et mandat. *y*) Ex *responsorum libro decimo quarto* l. 8. vnde cognati. *z*) Ex *responsorum libro decimo quinto* l. 23. de donationibus. *a*) Ex *responsorum libro decimo sexto* l. 35. de legat. et fideic. 2. *b*) Ex *responsorum libro decimo septimo* l. 18. de accusat. et inscript. *c*) l. 5. de leg. Fab. de plagiar. *d*) l. 17. ad SC. Turpillianum. *e*) l. 18. de appellat. et relat. *f*) l. 9. de iure fisci. *g*) Ex *responsorum libro duodeuicesimo* l. 43. de vsur. et fructib. *h*) Ex *pandectarum libro primo* l. 23. de statu hominum. *i*) l. 11. de his, qui sui, vel alieni iuris. *k*) l. 42. de adoptionib. *l*) l. 4. de capite minutis. *m*) l. 13. de iure patronat. *n*) l. 21. de manumissis vindicta. *o*) l. 27. de statu

Pppp 2 libe-

a) 33. 2. *b*) 33. 10. *c*) 31. 1. *d*) 32. 1. *e*) 33. 1. *f*) 34. 1. *g*) 34. 3. *h*) 35. 1. *i*) 40. 4. *k*) 40. 5. *l*) 22. 1. *m*) 33. 1. *n*) 34. 1. *o*) 34. 4. *p*) 50. 16. *q*) 1. 5. *r*) 22. 3. *s*) 42. 1. *t*) 44. 1. *v*) 47. 10. *x*) 44. 1. *y*) 46. 1. *z*) 38. 8. *a*) 39. 5. *b*) 31. 1. *c*) 48. 2. *d*) 48. 15. *e*) 48. 16. *f*) 49. 1. *g*) 49. 14. *h*) 22. 1. *i*) 1. 5. *k*) 1. 6. *l*) 1. 7. *m*) 4. 5. *n*) 37. 14. *o*) 40. 2.

de diuision. rerum et qualit. *a*) l. 2. 4. 6. et 16. de acquirendo rerum dominio. *b*) l. 26. de captiu. et de postlim. reuers. *c*) Ex *libro septimo* l. 42. de relig. et sumtib. fun. *d*) l. 17. depositi. *e*) l. 36. locati, conducti. *f*) Ex *libro octauo* l. 57. de pactis. *g*) l. 35. de pignerat. action. *h*) l. 43. de contrah. emt. *i*) l. 54. de acquir. vel omittenda hered. *k*) l. 65. de verb. obligat. *l*) l. 7. de duobus reis constituendis. *m*) l. 15. de stipulat. seruorum. *n*) l. 22. de fideiuss. et mandat. *o*) l. 16. de nouat. et delegat. *p*) l. 2. de solut. et liberat. *q*) l. 18. de acceptilatione. *r*) l. 211. de verb. signif. *s*) Ex *libro nono* l. 4. de statu hominum *t*) Ex *libro decimo* l. 24. qui testamentum facere possunt. *v*) l. 17. de liberis et postumis. *x*) l. 49. de hered. instit. *y*) l. 37. de vulgari et pupillari substit. *z*) l. 17. de conditionib. institut. *a*) l. 24. de testam. milit. *b*) l. 28. de bonis libertor. *c*) l. 209. de verb. signif. *d*) Ex *libro undecimo* l. 42. de vsufructu. *e*) l. 39. de peculio. *f*) l. 116. de legat. et fideic. 1. *g*) l. 2. de supellect. legat. *h*) l. 29. de auro, arg. mund. legat. *i*) l. 14. de adim. vel transfer. legat. *k*) l. 34. de condit. et demonstr. *l*) l. 90. ad leg. Falcid. *m*)

§. LXIII.

CLAVDIVS TRYPHONINVS *n*) Papiniani fuit aequalis, et sub Antonino Caracalla Syriae praefuit, quod ex

a) 1. 8. *b*) 41. 1. *c*) 49. 15. *d*) 11. 7. *e*) 16. 3. *f*) 19. 2. *g*) 2. 14. *h*) 13. 7. *i*) 18. 1. *k*) 29. 2. *l*) 45. 1. *m*) 45. 2. *n*) 45. 3. *o*) 46. 1. *p*) 46. 2. *q*) 46. 3. *r*) 46. 4. *s*) 50. 16. *t*) 1. 5. *v*) 28. 1. *x*) 28. 2. *y*) 28. 5. *z*) 28. 6. *a*) 28. 7. *b*) 29. 1. *c*) 38. 2. *d*) 50. 16. *e*) 7. 1. *f*) 15. 1. *g*) 30. 1. *h*) 33. 10. *i*) 34. 2. *k*) 34. 4. *l*) 35. 1. *m*) 35. 2. *n*) Male ab aliis *Tryphonius* nominatur, atque etiam ab ANGELO PO-

ex ipſo imperatoris reſcripto *o*) diſcimus. Et Tryphoninus *p*) ſe in auditorio iudicaſſe ſcribit. Attamen inter iuris profeſſores atque ſplendidiſſimi Papiniani diſcipulos nomen profiteri non erubuit. Extremo Alexandro Seuero imperatori a conſiliis fuit. *q*) Ex monumentis eius laudantur diſputationum libri viginti et vnus; ac notae ad Scaeuolae libros digeſtorum. Hodie, praeter fragmenta quaedam in digeſtis Iuſtinianeis, nihil ſupereſt. Ex *diſputationum libro primo* l. 5. de fugitiuis. *r*) l. 6. de in rem verſo. *s*) l. 225. de verb. ſignif. *t*) Ex *diſput. lib. ſecundo* l. 46. de pactis. *v*) l. 38. de negot. geſtis. *x*) l. 54. de adminiſtr. et pericul. tutor. *y*) l. 44. de excuſation. *z*) l. 11. de SC. Silanian. *a*) l. 13. de legat. praeſtand. *b*) l. 48. de re iudicata. *c*) l. 42. ad leg. Iul. de adult. *d*) Ex *diſp. lib. tertio* l. 37. de minoribus. *e*) Ex *diſp. libro quarto* l. 19. de quaeſtion. *f*) l. 12. de captiu. et de poſtlim. reuerſ. *g*) Ex *diſp. libro quinto* l. 11. de poſtulando. *h*) l. 22. de his, quae vt indign. aufer. *i*) Ex *diſp. libro ſexto* l. 29. de iureiurando. *k*) l. 75. de iure dotium. *l*) l. 9. de dotis collatione l. 7. de coniungend. cum emancip. liberis. *m*) Ex *diſp. libro ſeptimo* l. 62. de vſufructu. *n*) l. 64. de condictione indebiti. *o*) l. 52. ſoluto matrimonio. *p*) l. 63. de acquirendo rerum dominio. *q*) l. 33. de nouat. et delegat. *r*) Ex *diſput. lib. octa-*

LITIANO l. 5. epiſt. vlt. *Triphonianus.* Praenomen *Claudii* ſuppeditat nobis inſcriptio L. 1. C. de Iudaeis et coelic.

o) Dicta l. 1. C. de Iudaeis. *p*) L. 78. §. penult. D. de iure dot. *q*) LAMPRIDIVS Alex. Seuero c. 68. *r*) 11. 4. *s*) 15. 3. *t*) 50. 16. *v*) 2. 14. *x*) 3. 5. *y*) 26. 7. *z*) 27. 1. *a*) 29. 5. *b*) 37. 5. *c*) 42. 1. *d*) 48. 5. *e*) 4. 4. *f*) 48. 18. *g*) 49. 15. *h*) 3. 1. *i*) 34. 9. *k*) 12. 2. *l*) 23. 3. *m*) 37. 8. *n*) 7. 1. *o*) 12. 6. *p*) 24. 3. *q*) 41. 1. *r*) 46. 2.

ıſtauo l. 23. de pignerat. action. *s*) l. 57. de peculio. *t*) .33. de pignorib. et hypothec. *v*) l. 20. qui potiores in ›ignor. vel hypoth. *x*) l. 12. de diſtract. pignor. vel hy-›oth. *y*) l. 13. quibus modis pign. vel hypoth. ſolv. *z*) .45. de iure dotium. *a*) l. 27. de liberat. legat. *b*) Ex *'iſput. lib. nono* l. 31. depoſiti. *c*) l. 8. locati, condu-ti. *d*) l. 67. de ritu nuptiar. *e*) l. 76. de iure dotium. *f*) .69. de fideiuſſ. et mandat. *g*) l. 86. de furtis. *h*) Ex *'iſput. lib. decimo* l. 15. de ſtatu hominum. *i*) l. 77. de ıre dotium. *k*) l. 30. de pactis dotal. *l*) l. 16. de donat. ıter vir. et vx. *m*) l. 39. de poenis. *n*) Ex *diſp. lib. vn-'ecimo* l. 78. de iure dotium. *o*) l. 16. de fundo dotali. *p*) 29. de actione rerum amotarum. *q*) Ex *diſp. lib. duo-'ecimo* l. 53. ſoluto matrim. *r*) l. 50. et 52. de re iudi-ata. *s*) Ex *diſp. libro decimo tertio* l. 4. qui petant tu-ɔres vel curat. *t*) l. 39. et 45. de excuſationib. *v*) l. 16. e curatorib. furioſo dand. *x*) Ex *diſp. libro decimo uarto* l. 27. de teſtamentaria tutela. *y*) l. 8. et 10. de onfirmand. tutor. vel curat. *z*) l. 55. de adminiſtr. et pe-c. tutor. *a*) l. 6. vbi pupillus educari vel morari de-eat. *b*) Ex *diſp. libro decimo quinto* l. 37. de noxal. ction. *c*) l. 20. de condictione furtiua. *d*) l. 19. de bo-or. poſſeſſ. contra tab. *e*) l. 23. de iure patronat. *f*) 19. de vi et vi armata. *g*) Ex *diſp. libro decimo ſexto* 7. et 24. de legat. praeſtand. *h*) l. 7. de coniungend.

 cum

s) 13.7. *t*) 15.1. *v*) 20.1. *x*) 20.4. *y*) 20.5. *z*) 20.6. *a*) 23.3. *b*) 34.3. *c*) 16.3. *d*) 19.2. *e*) 23.2. *f*) 23.3. *g*) 46.1. *h*) 47.2. *i*) 1.5. *k*) 23.3. *l*) 23.4. *m*) 24.1. *n*) 48.19. *o*) 23.3. *p*) 23.5. *q*) 25.2. *r*) 24.3. *s*) 42.1. *t*) 26.6. *v*) 27.1. *x*) 27.10. *y*) 26.2. *z*) 26.3. *a*) 26.7. *b*) 27.2. *c*) 9.4. *d*) 13.1. *e*) 37.4. *f*) 37.14. *g*) 43.16. *h*) 37.5.

cum emancip. liberis. *i*) Ex *disp. lib. decimo septimo* l. 22. de inofficioso testam. *k*) l. 10. de obseq. parent. et patron. praest. *l*) l. 15. et 50. de bonis libertorum. *m*) Ex *disp. libro duodeuicesimo* l. 18. et 41. de testam. milit. *n*) l. 19. de castrensi peculio. *o*) Ex *disp. libro vndeuicesimo* l. 20. de bonor. possess. contra tabul. *p*) Ex *disp. libro vicesimo* l. 28. de liberis et postumis. *q*) Ex *disput. libro vicesimo primo* l. 90. de heredib. instit. *r*) l. 9. de rebus dubiis. *s*) Ex *notis ad Scaeuolae digesta* l. 36. de legat. et fideic. 3. *t*) l. 17. de fideicommissar. libertat. *v*)

§. LXIV.

Eiusdem Alexandri Seueri imperatoris consiliarius, iuris professor et Papiniani splendidissimi discipulus fuit Q. VENVLEIVS SATVRNINVS, *x*) ad quem etiam magistratu aliquo fungentem imperator scripsit. *y*) Cum Claudio Saturnino confundendus non est, de quo supra egimus. *z*) Nullo etiam auctore GVILIELMVS GROTIVS *a*) tres nobis Saturninos confingit, Claudium, Quintum, et Venuleium. Scripsit noster 1) actionum libros decem. 2) Disputationum libros septem. 3) Interdictorum libros sex. 4) De officio proconsulis libros quatuor. 5) De poenis paganorum librum singularem. 6) De publicis iudiciis libros tres. 7) Stipulationum libros vndeuiginti. In pandectis Iustinianeis fragmenta ho-

i) 37. 8. *k*) 5. 2. *l*) 37. 15. *m*) 38. 2. *n*) 29. 1. *o*) 49. 17. *p*) 37. 4. *q*) 28. 2. *r*) 28. 5. *s*) 34. 5. *t*) 32. 1. *v*) 40. 5.
x) LAMPRIDIVS Alex. Seu. cap. 68. *y*) L. 1. C. quibus non obiicit. long. temp. praescr. *z*) Huius cap. §. 29. Confer. PANCIROLVS var. lect. l. 2. c. 139. Et illustris hodie Bremensis reip. Syndicus D. OTTO Tom. 1. thesauri iuris Roman. praefat. p. 16. *a*) De vitis ICtorum l. 2. c. 12. §. 2.

hodie leguntur, ex *libro quarto actionum* l. 21. de precario. *b)* Ex *libro quinto action.* l. 65. de aedilitio edicto. *c)* Ex *libro septimo action.* l. 44. de liberali caussa. *d)* Ex *libro octauo action.* l. 11. de stipulat. praetoriis. *e)* Ex *libro decimo action.* l. 43. de vsu et vsufr. legat. *f)* l. 32. de adim. vel transfer. legat. *g)* Ex *disputationum libro septimo* l. 18. iudicatum solui. *h)* Ex *interdictorum libro primo* l. 52. de acquir. vel amitt. possess. *i)* l. 4. de itinere actuque priuato. *k)* l. 4. de riuis. *l)* l. 2. de cloacis. *m)* Ex *interdictorum libro secundo* l. 2. 4. 8. 10. 12. et 22. quod vi aut clam. *n)* Ex *interdict. libro tertio* l. 7. et 22. de precario. *o)* Ex *interdictorum libro quarto* l. 2. et 4. de homine libero exhibendo. *p)* l. 5. de liberis exhibendis. *q)* Ex *interd. libro quinto* l. 53. de acquir. vel amitt. possess. *r)* l. 15. de diuers. temporal. praescript. *s)* Ex *interdict. libro sexto* l. 66. de acquirendo rerum dominio. *t)* l. 8. 11. et 25. quae in fraudem creditor. *v)* Ex *libro primo de officio proconsulis* l. 2. si ingenuus esse dicetur. *x)* l. 9. de custodia et exhibit. reor. *y)* l. 6. ad leg. Cornel. de sicar. *z)* l. 15. de poenis. *a)* Ex *libro secundo de officio proconsulis* l. 11. de offic. proconf. et legat. *b)* l. 22. de testibus. *c)* l. 10. de custod. et exhib. reor. *d)* l. 2. quis et a quo appellatur. *e)* Ex *libro primo de publicis iudiciis* l. 23. de testib. *f)* Ex *lib. secundo de publ. iud.* l. 20. d. t. *g)* l. 13. de SC. Silanian. *h)* l. 39. de iniur. et famos. libell. *i)* l. 5. de praeuari-

b) 43. 26. *c)* 21. 1. *d)* 40. 12. *e)* 46. 5. *f)* 33. 2. *g)* 34. 4. *h)* 46. 7. *i)* 41. 2. *k)* 43. 19. *l)* 43. 21. *m)* 43. 23. *n)* 43. 24. *o)* 43. 26. *p)* 43. 29. *q)* 43. 30. *r)* 41. 2. *s)* 44. 3. *t)* 41. 1. *v)* 42. 8. *x)* 40. 14. *y)* 48. 3. *z)* 48. 8. *a)* 48. 19. *b)* 1. 16. *c)* 22. 5. *d)* 48. 3. *e)* 49. 3. *f)* 22. 5. *g)* Ibid. *h)* 29. 5. *i)* 47. 10.

uaricatione. *k*) l. 12. de accusat. et inscript. *l*) l. 5. de custod. et exhibit. reorum. *m*) l. 6. ad leg. Iul. maiest. *n*) l. 7. ad leg. Iul. peculat. *o*) Ex *libro tertio de publ. iudic.* l. 4. et 5. de leg. Iul. repetund. *p*) l. 8. ad leg. Iul. peculat. *q*) Ex *stipulationum libro primo* l. 137. de verbor. obligat. *r*) l. 21. de stipulat. seruor. *s*) l. 9. de stipulat. praetoriis. *t*) Ex *stipulat. lib. secundo* l. 18. de SC. Macedon. *v*) l. 12. de duobus reis constit. *x*) Ex *stipulat. lib. tertio* l. 13. de duob. reis constit. *y*) l. 31. de nouat. et delegat. *z*) Ex *stipulat. libro quarto* l. 138. de verbor. obligat. *a*) Ex *stipulat. lib. sexto* l. 51. de administr. et peric. tutor. *b*) l. 139. de verb. obligat. *c*) l. 17. iudicatum solui. *d*) Ex *stip. lib. septimo* l. 7. familiae erciscundae. *e*) l. 224. de verb. signif. *f*) Ex *stipul. libro nono* l. 19. iudicatum solui. *g*) Ex *stipulat. lib. vndecimo* l. 21. de acceptilatione. *h*) Ex *stipulat. libro duodecimo* l. 4. vsufructuar. quemadmod. caueat. *i*) l. 25. de stipulat. seruorum. *k*) l. 99. de diuers. regul. iuris. *l*) Ex *stipulat. libro decimo tertio* l. 6. ad leg. Falcid. *m*) Ex *stipulat. lib. decimo quinto* l. 8. ratam rem haberi. *n*) Ex *stipul. libro decimo sexto* l. 75. de euict. et duplae stipul. *o*) Ex *stipul. libro decimo septimo* l. 76. de euict. et duplae stipulat. *p*) l. 6. de vi bonorum raptor. *q*)

§. LXV.

Inter Alexandri Seueri consiliarios et iuris professores a LAMPRIDIO *r*) etiam nominatur CALLISTRATVS,

k) 47. 15. *l*) 48. 2. *m*) 48. 3. *n*) 48. 4. *o*) 48. 13. *p*) 48. 11. *q*) 48. 13. *r*) 45. 1. *s*) 45. 3. *t*) 46. 5. *v*) 14. 6. *x*) 45. 2. *y*) Ibid. *z*) 46. 2. *a*) 45. 1. *b*) 26. 7. *c*) 45. 1. *d*) 46. 7. *e*) 10. 2. *f*) 50. 16. *g*) 46. 7. *h*) 46. 4. *i*) 7. 9. *k*) 45. 3. *l*) 50. 17. *m*) 35. 2. *n*) 46. 8. *o*) 21. 2. *p*) Ibid. *q*) 47. 8. *r*) Alex. Seu. cap. 68.

TVS, de quo quicquid dici poteſt, nuper Celeberr. D. GOTTLOB AVGVSTVS IENICHEN perquam amice nobiſcum elegantiſſima diſſertatione *s*) communicauit. Erudite refellit eos, qui Lampridii locum pro ſubdititio et adulterino declararunt. Huius fide nobiſcum fretus Calliſtratum docet ſub Diuis Fratribus quidem fuiſſe natum: ac Principum illorum reſcripta prae aliis diligenter excusſiſſe, ſuoque aſſenſu comprobauiſſe: at, Septimio Seuero et Antonino Caracalla imperatoribus, nobilem reip. tandem curam ſuſcepiſſe, ſplendidis praefuiſſe muneribus, atque nominis ſcribendo ſibi comparauiſſe famam. Aetatis vero et gloriae maximo flore ſub Alexandro Seuero de iure reſpondiſſe, et inter amicos imperatoris receptum, de rebus difficillimis ſententiam ſuam candide ac libere dixiſſe. Haec et alia multis et ſtringentibus argumentis probat. Deinde, pro ſingulari eruditione ac iuris peritia, de Calliſtrati philoſophia, praeceptoribus, ingenio, moribus, ſententiis, vitae ac ſcribendi ratione, tandemque de operibus agit, quae notatu ſunt maxime digna, lectuque iucunda. Scripſit Calliſtratus 1) cognitionum libros ſex. 2) Ad edictum monitorium libros ſex. 3) Inſtitutionum libros tres. 4) De iure fiſci libros quatuor. 5) Quaeſtionum libros duos. Quae superſunt, fragmenta in pandectis Inſtinianeis extant. Ex *libro primo cognitionum* l. 9. et 19. de officio praeſid. *t*) l. 3. de in ius vocando. *v*) l. 36. de iudiciis. *x*) l. 26. de poenis. *y*) l. 37. ad municipalem. *z*) l. 11. de decurionibus. *a*) l. 14. de munerib. et honor. *b*) l. 5. de iure immu-

s) Quam inſcripſit Singularia de Calliſtrato ICto, nuptiis Hüblerio-Seyfferthianis ſacra. Lipſiae 1742. 4.

t) 1. 18. *v*) 2. 4. *x*) 5. 1. *y*) 48. 19. *z*) 50. 1. *a*) 50. 2. *b*) 50. 4.

munitatis. *c*) l. 5. de extraord. cognit. *d*) Ex *libro secundo cognitionum* l. 31. de re iudicata. *e*) l. 5. de decret. ab ordine faciend. *f*) l. 7. de operib. publ. *g*) Ex *libro tertio cognitionum* l. 16. de seruit. praed. rustic. *h*) l. 14. de supellect. legat. *i*) l. 3. qui sine manumiss. ad libertat. peruen. *k*) l. 32. de re iudicata. *l*) l. 2. de termino moto. *m*) l. 31. ad leg. Corn. de falsis *n*) l. 2. de nundinis. *o*) Ex *libro quarto cognit.* l. 3. de testib. *p*) l. 33. de administr. et peric. tutor. *q*) l. 6. de suspect. tutorib. *r*) l. 17. de excusationib. *s*) l. 6. si cui plus, quam per leg. Falcid. *t*) l. 3. de collus. detegend. *v*) l. 127. de verb. signif. *x*) Ex *libro quinto cognition.* l. 13. quod metus caussa. *y*) l. 37. de iudiciis *z*) l. 2. de SC. Silanian. *a*) l. 33. de re iudicata. *b*) l. 3. de termino moto. *c*) l. 19. de accusat. et inscript. *d*) l. 12. de custod. et exhibit. reor. *e*) l. 7. ad leg. Iul. de vi priuat. *f*) l. 15. de quaestionibus. *g*) l. 27. de poenis. *h*) Ex *libro sexto cognitionum* l. 3. de offic. procurat. Caes. *i*) l. 2. de fugitiuis. *k*) l. 3. de abigeis. *l*) l. 13. de custod. et exhibit. reor. *m*) l. 14. ad leg. Corn. de sicariis. *n*) l. 6. de lege Fab. de plagiar. *o*) l. 7. et 28. de poenis. *p*) l. 2. de bonis damnator. *q*) l. 12. de iure fisci. *r*) l. 12. de decurionib. *s*) Ex *libro primo ad edictum monitorium* l. 2. in ius vocati vt eant. *t*) l. 12. de edendo. *v*) l. 4. de in integr.

c) 50. 6. *d*) 50. 13. *e*) 42. 1. *f*) 50. 9. *g*) 50. 10. *h*) 8. 3. *i*) 33. 10. *k*) 40. 8. *l*) 42. 1. *m*) 47. 21. *n*) 48. 10. *o*) 50. 11. *p*) 22. 5. *q*) 26. 7. *r*) 26. 10. *s*) 27. 1. *t*) 35. 3. *v*) 40. 16. *x*) 50. 16. *y*) 4. 2. *z*) 5. 1. *a*) 29. 5. *b*) 42. 1. *c*) 47. 21. *d*) 48. 2. *e*) 48. 3. *f*) 48. 7. *g*) 48. 18. *h*) 48. 19. *i*) 1. 19. *k*) 11. 4. *l*) 47. 14. *m*) 48. 3. *n*) 48. 8. *o*) 48. 15. *p*) 48. 19. *q*) 48. 20. *r*) 49. 14. *s*) 50. 2. *t*) 2. 6. *v*) 2. 13.

egr. restit. x) l. 45. de minoribus. y) l. 41. de rece- ıtis. z) l. 58. de obligat. et action. a) l. 85. de solut. et berat. b) l. 6. de incend. ruin. naufr. c) Ex *libro se- undo ad edictum monitor.* l. 2. 4. 9. 11. 14. ex quibus auffis majores. d) l. 50. de rei vindicat. e) l. 32. de no- al. action. f) l. 1. de interrog. in iure faciend. g) Ex *ibro tertio ad edict. monit.* l. 29. de negotiis gestis. h) 18. de testamentar. tutela. i) l. 13. vt in possess legat. k) 38. de operis libertor. l) Ex *libro quarto ad edict. ıonitor.* l. 63. de legat. et fideic. 2. m) Ex *institutionum ibro secundo* l. 29. de adopt. et emancip. n) l. 41. de re- g. et sumt. funer. o) l. 12. et 25. de acquirendo rerum lominio. p) Ex *instit. lib. tertio* l. 21. ad SC. Velle- ın. q) Ex *libro primo de iure fisci* l. 27. de SC. Sila- ıian. r) l. 4. ne de statu defunct. s) l. 1. de bonis da- nnat. t) l. 1. de iure fisci. v) Ex *libro secundo de iure fisci* l. 2. et 23. h. t. x) Ex *lib. tertio de iure fisci* l 3. ı. t. y) Ex *libro primo quaestionum* l. 38. de legibus. z) 47. de iudiciis. a) l. 10. de in litem iurando. b) l. 64. ıro. socio. c) l. 15. ad leg. Corn. de falsis. d) l. 35. de ıoenis. e) Ex *libro altero quaestionum* l 4. de lege Rhod. le iactu. f) l. 72. de euiction. et duplae stipulat. g) l. 5. le fide instrum. h) l. 64. de ritu nuptiar. i) l. 8. de iure lotium. k) l. 48. soluto matrim. l) l. 82. de condit et de-

x) 4. 1. y) 4. 4. z) 4. 8. a) 44. 7. b) 46. 3. c) 47. 9. d) 4. 6. e) 6. 1. f) 9. 4. g) 11. 1. h) 3. 5. i) 16. 2. k) 36. 4. l) 38. 1. m) 31. 1. n) 1. 7. o) 11. 7. p) 41. 1. q) 16. 1. r) 29. 5. s) 40. 15 t) 48. 20. v) 49. 14. x) Ibid. y) Ibid. z) 1. 3. a) 5. 1. b) 12. 3. c) 17. 2. d) 48. 10. e) 48. 19. f) 14. 2. g) 21. 2. h) 22. 4. i) 23. 2. k) 23. 3. l) 24. 3.

demonſtr. *m*) l. 37. de liberali cauſſa. *n*) l. 59. de acquir. rerum dominio. *o*) l. 20. quae in fraud. credit. *p*) l. 7. de incend. ruin. naufr. *q*) l. 220. de verbor. ſignif. *r*)

§. LXVI.

LICINIVS RVFINVS *s*) ſub Antonino Caracalla, Alexandro Seuero, Gordiano, et Decio imperatoribus floruit: qui omnes ad eum, aliquo magiſtratu fungentem, mandata ſua miſerunt. *t*) Iulii Pauli videtur fuiſſe auditor, quem ipſe poſtea nonnunquam conſuluit. *v*) Scripſit regularum libros duodecim, quorum particulae in pandectis Iuſtinianeis extant. Ex *libro primo* l. 51. de ritu nuptiar. *x*) l. 32. de ſtatuliberis. *y*) l. 25. de vſurpat. et vſucap. *z*) Ex *libro ſecundo* l. 6. de teſtibus. *a*) l. 74. de hered. inſtit. *b*) l. 210. de diuerſ. reg. iuris. *c*) Ex *libro tertio* l. 15. de offic. proconſ. et legat. *d*) Ex *libro quarto* l. 38. de iudiciis. *e*) l. 62. de legat. et fideic. 2. *f*) l. 21. de adim. vel transfer. legat. *g*) Ex *libro quinto* l. 16. de fideicommiſſar. libertat. *h*) Ex *libro ſexto* l. 41. de donat. inter vir. et vx. *i*) Ex *libro ſeptimo* l. 155. de verb. ſignif. *k*) Ex *libro octauo* l. 70. de contrah. emt. et vendit. *l*) l. 59. de obligat. et actionib. *m*) Ex *libro decimo* l. 156. de verbor. ſignif. *n*) Ex regularum libro decimo tertio perperam fortaſſis notatur fuiſſe deſumta L. 34. de re iudicata. *o*)

§. LXVII.

m) 35. 1. *n*) 40. 12. *o*) 41. 1. *p*) 42. 8. *q*) 47. 9. *r*) 50. 16.

s) Quem IACOB. CVIACIVS obſeru. l. 7. c. 2. extr. ſed nullo auctore, vel argumento, Chriſtianum fuiſſe, tradidit.

t) L. 3. C. de fideic. L. 1. C. etiam per procur. cauſ. in integr. reſtit. agi poſſe. L. 8. C. de tranſaction. L. 3. C. de acquir. poſſeſſ.

v) L. 4. D. quibus ad libertat. proclam. non licet.

x) 23. 2. *y*) 40. 7. *z*) 41. 3. *a*) 22. 5. *b*) 28. 5. *c*) 50. 17. *d*) 1. 16. *e*) 5. 1. *f*) 31. 1. *g*) 34. 4. *h*) 40. 5. *i*) 24. 1. *k*) 50. 16. *l*) 18. 1. *m*) 44. 7. *n*) 50. 16. *o*) 42. 1.

§. LXVII.

AEMILIVS MACER, cum illo non confundendus, quem inter poetas adultae Latinitatis descripsimus, *p*) floruit sub Alexandro Seuero, qui ad eum mandata misit. *q*) Attamen sua eruditionis monumenta post Vlpianum, Menandrum, et Paulum, edidit, quorum subinde mentionem fecisse legimus. *r*) Scripsit 1) de appellationibus libros duos. 2) De re militari libros duos. 3) De officio praesidis libros duos. 4) De publicis iudiciis libros duos. 5) Ad legem vicesimam Hereditatium libros duos. Fragmenta, quae in pandectis Iustinianeis leguntur, hodie pauca supersunt. Ex *libro primo de appellationibus* l. 15. qui satisdare cogantur. *s*) l. 2. et 4. de appellat. et relat. *t*) l. 2. quando appellandum sit. *v*) l. 4. de appellat. recipiend. *x*) Ex *libro de appellationibus altero* l. 8. de in integr. restit. *y*) l. 63. de re iudicata. *z*) l. 9. de appellat. et relat. *a*) l. 3. quand. appelland. sit. *b*) l. 6. de appellat. recipiend. *c*) l. 1. quae sent. sine appellat. rescind. *d*) l. 2. an per al. caussae appellat. reddi poss. *e*) l. 1. si pendente appellat. mors. *f*) Ex *libro de re militari primo* l. 12. h. t. *g*) Ex *libro de re militari altero* l. 26. de testam. milit. *h*) l. 92. ad leg. Falcid. *i*) l. 1. de veteran. et milit. success. *k*) l. 14. de poenis. *l*) l. 13. de re militari. *m*) l. 11. de castrensi pe-

R 2 cu-

p) Commentar. de virili aetate L. L. part. 1. c. 4. §. 18.
q) L. 3. C. de calumn. Confer. L. 1. D. si pend. appell.
r) L. 68. D. ad Leg. Falc. L. 5. D. de vacat. muner. L. 14. D. de poenis. L. penult. D. quando appelland. sit.
s) 2. 8. *t*) 49. 1. *v*) 49. 4. *x*) 49. 5. *y*) 4. 1. *z*) 42. 1. *a*) 49. 1. *b*) 49. 4. *c*) 49. 5. *d*) 49. 8. *e*) 49. 9. *f*) 49. 13. *g*) 49. 16. *h*) 29. 1. *i*) 35. 2. *k*) 38. 12. *l*) 48. 19. *m*) 49. 16.

culio. *n*) Ex *libro primo de officio praesidis* l. 1. et 16. h. t. *o*) l. 4. de officio eius, cui mandata est iurisd. *p*) l. 3. de offic. assessor. *q*) l. 61. de acquir. vel omitt. hered. *r*) Ex *libro altero de officio praesidis* l. 7. de custod. et exhibit. reor. *s*) l. 12. de poenis. *t*) l. 5. de vacat. et excusat. muner. *v*) l. 3. de operib. public. *x*) Ex *libro primo de publicis iudiciis* l. 8. de sepulcro violato. *y*) l. 2. de concussione. *z*) l. 2. de abigeis. *a*) l. 3. de praeuaricatione. *b*) l. 1. de publicis iudiciis *c*) l. 18. 24. et 32. ad leg. Iul. de adult. *d*) l. 3. ad leg. Iul. de vi priuata. *e*) l. 10. ad leg. Cornel. de falsis. *f*) l. 3. 5. et 7. ad leg. Iul. repetund. *g*) Ex *libro altero de publicis iudiciis* l. 14. de offic. praesid. *h*) l. 63. de furtis. *i*) l. 40. de iniur. et famos. libell. *k*) l. 9. de sepulcro violato. *l*) l. 4. de praeuaricatione. *m*) l. 7. de publicis iudiciis. *n*) l. 8. et 11. de accusat. et inscript. *o*) l. 9. et 15. ad SC. Turpillian. *p*) l. 2. et 4. de requirendis vel absentib. damnand. *q*) l. 10. de poenis. *r*) l. 2. de bonis eorum, qui ante sentent. *s*) l. 34. de iure fisci. *t*) Ex *libro primo ad leg. vicess. hereditatium* l. 13. de transactionibus. *v*) l. 37. de relig. et sumtib. funer. *x*) l. 7. qui testament. facere possunt. *y*) l. 154. de verb. signif. *z*) Ex *libro ad leg. vicess. hereditatium altero* l. 68. ad leg. Falcid. *a*)

§. LXVIII.

AVRELIVS ARCADIVS CHARISIVS fuit magister

n) 49. 17. *o*) 1. 18. *p*) 1. 21. *q*) 1. 22. *r*) 29. 2. *s*) 48. 3. *t*) 48. 19. *v*) 50. 5. *x*) 50. 10. *y*) 47. 12. *z*) 47. 13. *a*) 47. 14. *b*) 47. 15. *c*) 48. 1. *d*) 48. 5. *e*) 48. 7. *f*) 48. 10. *g*) 48. 11. *h*) 1. 18. *i*) 47. 2. *k*) 47. 10. *l*) 47. 12. *m*) 47. 15. *n*) 48. 1. *o*) 48. 2. *p*) 48. 16. *q*) 48. 17. *r*) 48. 19. *s*) 48. 21. *t*) 49. 14. *v*) 2. 15. *x*) 11. 7. *y*) 28. 1. *z*) 50. 16. *a*) 35. 2.

fter libellorum, *b*) et floruit Cari, Carini, et Numeriani, imperatorum, temporibus, qui ad eum de calumniae poena rescripserunt, *c*) ipsis COSS. augustis anno ab V. C. MXXXIV. post Christum natum CCLXXXIII. Et PANCIROLVS *d*) credit, quod ad eum Syriae praesidem Diocletianus et Maximianus imperatores direxerint rescriptum, *e*) vbi pro *Charisio* mendose *Charissimus* legatur: *f*) et alia ad ipsum eorundem principum rescripta extare, *g*) in quibus per errorem legatur *Aurelio Chresimo* pro *Charisio:* etsi nomen Chresimi etiam in marmoribus antiquis inueniatur. Quoquo se res habeat modo, post Modestinum suos libros edidit, quem citat saepius, atque illustrare conatur. Atqui eum, sed nullo auctore, IACOB. CVIACIVS *h*) Christianum fuisse tradit: quod merito in dubium vocamus. Scripsit de muneribus ciuilibus librum singularem. 2) De officio praefecti praetorio librum singularem. 3) De testibus librum singularem. In pandectis Iustinianeis extant ex *libro de muneribus ciuilibus* l. 18. de muner. et honorib. *i*) . Ex *libro de officio praefecti praetorio* l. vn. h. t. *k*) . Ex *libro de testibus* l. 1. 21. et 25. h. t. *l*) l. 10. de quaestionibus. *m*)

R 3 §. LXIX.

b) Vid. inscriptio legis vnicae D. de officio praefecti praetorio.

c) L. 4. C. de calumniatoribus. *d*) De claris legum interpretibus l. 1. c. 64. Confer. BERTRANDVS de iurisperitis l. 1. c. 34. Et GROTIVS de vitis ICtorum l. 2. c. 11. §. 11.

e) L. 9 C. de quaestion. *f*) In aliis vero, CONTIO obseruante, est ad *Carium.* *g*) L. 27. C. de pact. et L. 1. C. ne rusticani ad vllum obsequium deuocentur. Huius vero legis inscriptio neminem ostendit. Illius in aliis *Archesimo*, vt opinor, satis quidem mendose habet. *h*) Obseru. l. 7. c. 2. extr.

i) 50. 4. *k*) 1. 11. *l*) 22. 5. *m*) 48. 18.

§. LXIX.

HERMOGENIANVS, *n)* quasi a Mercurio genitus, vulgo creditur esse *Hermogenes* ille Alexandri Seueri consiliarius, cuius LAMPRIDIVS *o)* meminit: qua quidem opinione BVDAEVM *p)* et CVIACIVM, *q)* iurisprudentiae politioris instauratores, fuisse legimus. Hermogenes vero plures fuerunt, qui cum Hermogeniano confundendi non sunt. GROTIVS *r)* autem pluribus demonstrat, hunc circa Diocletiani tempora vixisse. Et PANCIROLVS *s)* eundem fuisse putat, qui Diocletiano et Maximiano imperantibus praefectus praetorio fuit, et in senatu de persecutione in Christianos decernenda retulit, cum in circo clamatum esset, vt tollerentur: atque decretum etiam obtinuit. *t)* Contra BERTRANDVS *v)* ex l. 60. D. de donat. inter vir. et vx. opinatur Christianum fuisse, quod scripserit diuortia saepe fieri propter sacerdotium, vel etiam sterilitatem. Quasi vero pagana superstitio nulla fecerit propter sacerdotium diuortia. Ecclesiae autem Christo deuotae suaque perpetuo gementis calamitate pietas atque castitas tanta fuit, vt sanctius amoris atque matrimonii vinculum seruare instituerit. Deficiente iam Christianorum integritate, post ea tempore sero tandem, quod tradidit, euenisse videmus. Auctor quoque creditur fuisse *codicis Hermogeniani*, in quo leges a Claudio vsque ad Diocletianum col-

n) Cuius alii praenomen *Claudii*, alii *Eugenii* faciunt. *o)* Alex. Seuer. c. 68. *p)* De asse lib. 5. *q)* Obseruat. l. 2. c. 27. Confer. BERTRANDVS de iurisperitis l. 1. c. 38. *r)* De vitis ICtorum l. 2. c. 12. §. 8. *s)* De claris legum interpretibus l. 1. c. 65. *t)* Vid. acta D. Sabini episcopi Spoletani, a BARONIO recitata annal. anno Domini 301. *v)* De iurisperitis l. 1. c. 38. §. 2.

collectae sunt. *x*) Alii vero docent, auctorem a nostro longe diuersum fuisse. *y*) Scripsit epitomarum libros sex. *z*) Fideicommissorum libros. Particulae in pandectis Iustinianeis extant ex *libro primo epitomarum* l. 5. de iustit. et iure. *z*) l. 35. de legibus. *a*) l. 2. et 13. de statu hominum. *b*) l. 16. de transactionib. *c*) l. 8. 17. et 25. de minoribus. *d*) l. 53. de iudiciis. *e*) l. 48. de administr. et peric. tutor. *f*) l. 94. de condit. et demonstr. *g*) l. 38. ad leg. Falcid. *h*) l. 24. de manumissionibus. *i*) l. 23. de manumiss. vindicta. *k*) l. 27. qui et a quib. manumissi. *l*) l. 53. de re iudicata. *m*) l. 6. ratam rem haberi. *n*) l. 36. et 42. de poenis. *o*) l. 16. et 23. ad municipalem. *p*) l. 8. de decurionib. *q*) l. 1. et 17. de muneribus et honor. *r*) l. 11. de vacat. et excusat. muner. *s*) Ex *epitomarum libro secundo* l. 10. de offic. praesid. *t*) l. 45. de pactis. *v*) l. 52. de hered. petit. *x*) l. 2. de condict. caussa data. *y*) l. 5. de lege Rhod. de iactu. *z*) l. 23. et 25. mandati. *a*) l. 75. de contrah. emt. *b*) l. 7. de lege commissor. *c*) l. 23. de hered. vel action. vendit. *d*) l. 19. de peric. et commod. rei vend. *e*) l. 49. de action. emt. et vend. *f*) l. 12. et 23. locati, conducti. *g*) l. 74. de euict. et duplae stipul. *h*) l. 60. et 62. de donat. inter vir. et vx. *i*) l. 51. soluto matrimonio. *k*) l. 16. de action. rerum

x) Vid. ANT. AVGVSTINVS de nomin. prop. pand. ANT. SCHVLTING ad tit. 1. Cod. Gregor. p. 683. Iurispr. anteiustin. *y*) Confer. Celeberr. WIELING Iurispr. restitut. pag. LXXIX. *z*) 1. 1. *a*) 1. 3. *b*) 1. 5. *c*) 2. 15. *d*) 4. 4. *e*) 5. 1. *f*) 26. 7. *g*) 35. 1. *h*) 35. 2. *i*) 40. 1. *k*) 40. 2. *l*) 40. 9. *m*) 42. 1. *n*) 46. 8. *o*) 48. 19. *p*) 50. 1. *q*) 50. 2. *r*) 50. 4. *s*) 50. 5. *t*) 1. 18. *v*) 2. 14. *x*) 5. 3. *y*) 12. 4. *z*) 14. 2. *a*) 17. 1. *b*) 18. 1. *c*) 18. 3. *d*) 18. 4. *e*) 18. 6. *f*) 19. 1. *g*) 19. 2. *h*) 21. 2. *i*) 24. 1. *k*) 24. 3.

rerum amotar. *l*) l. 7. de confirm. tutore vel curat. *m*) l. 10. de legitim. tutor. *n*) l. 27. de tutor. et curat. dat. *o*) l. 50. de adminiſtr. et peric. tutor. *p*) l. 41. et 43. de excuſat. *q*) l. 10. de tritic. vin. vel oleo legat. *r*) l. 48. de operis libertor. *s*) l. 6. pro donato. *t*) l. 46. de re iudicata. *v*) l. 32. de obligat. et action. *x*) l. 64. de fideiuſſ. et mandat. *y*) l. 5. expilatae hered. *z*) l. 26. de appellat. et relat. *a*) l. 222. de verb. ſignif. *b*) Ex *epitomarum libro tertio* l. 87. de heredib. inſtit. *c*) l. 12. de conditionib. inſtit. *d*) l. 94. et 96. de acquir. vel amitt. heredit. *e*) l. 30. ſi quis omiſſa cauſſa teſtam. *f*) l. 20. de his, quae vt indign. aufer. *g*) l. 2. et 18. de bonor. poſſeſſ. contra tab. *h*) l. 23. de legat. praeſtand. *i*) l. 3. de ventre in poſſeſſ. mittendo. *k*) l. 15. de Carbon. edicto. *l*) l. 21. de iure patron. *m*) l. 6. vnde legitimi. *n*) l. 2. ne quid in loco ſacro. *o*) l. 97. de diuerſ. regul. iuris. *p*) Ex *epitomarum libro quarto* l. 22. de legat. et fideic. 3. *q*) l. 95. de condit. et demonſtr. *r*) l. 40. ad leg. Falcid. *s*) l. 11. vt in poſſeſſ. legat. *t*) l. 98. de diuerſ. reg. Iuris. *v*) Ex *epitomarum libro quinto* l. 74. de iure dotium. *x*) l. 25. de tutelae et rationib. diſtrah. *y*) l. 10. de publican. et vectigal. *z*) l. 40. de liberali cauſſa. *a*) l. 5. de colluſ. detegend. *b*) l. 50. de acquir. vel amitt. poſſeſſ. *c*) l. 46. de vſurpat. et vſucap. *d*) l. 9. pro legato. *e*) l. 45. de iniur. et

l) 25. 2. *m*) 26. 3. *n*) 26. 4. *o*) 26. 5. *p*) 26. 7. *q*) 27. 1. *r*) 33. 6. *s*) 38. 1. *t*) 41. 6. *v*) 42. 1. *x*) 44. 7. *y*) 46. 1. *z*) 47. 19. *a*) 49. 1. *b*) 50. 16. *c*) 28. 5. *d*) 28. 7. *e*) 29. 2. *f*) 29. 4. *g*) 34. 9. *h*) 37. 4. *i*) 37. 5 *k*) 37. 9. *l*) 37. 10. *m*) 37. 14. *n*) 38. 7. *o*) 43. 6. *p*) 50. 17. *q*) 32. 1. *r*) 35. 1. *s*) 35. 2. *t*) 36. 4. *v*) 50. 17. *x*) 23. 3. *y*) 27. 3. *z*) 39. 4. *a*) 40. 12. *b*) 40. 16. *c*) 41. 2. *d*) 41. 3. *e*) 41. 8.

et fam. libell. *f*) l. 9. ad leg. Iul. maieſt. *g*) l. 27. de appellat. et relat. *h*) l. 2. ſi tutor. vel curat. appell. *i*) Ex *epitomarum libro ſexto* l. 3. de except. rei vend. *k*) l. 33. de donat. *l*) l. 3. ne de ſtatu defunctorum. *m*) l. 61. de acquir. rerum dominio. *n*) l. 2. de liberis exhibend. *o*) l. 24. de exceptionib. *p*) l. 13. de diuerſ. temporal. praeſcript. *q*) l 16. de doli mali et metus except. *r*) l. 65. de fideiuſſ. et mandator. *s*) l. 11. ratam rem haberi. *t*) l. 10. de accuſat. et inſcript. *v*) l. 10. ad leg. Iul. maieſt. *x*) l. 20. ad leg. Cornel. de falſis. *y*) l. 7. de lege Fab. de plagiar. *z*) l. 46. de iure fiſci. *a*) Ex *fideicommiſſorum libro quarto* l. 14. ad SC. Trebellian. *b*)

§. LXX.

Fuerunt plures alii aequales illis, quos hactenus recenſere potuimus: ſed nihil prorſus hodie ex illorum monumentis ſupereſt. Ac ſufficiens cognitio virum ex illis repeti poteſt, qui data opera veterum iurisconſultorum hiſtoriam ſcriptitarunt. *c*) Nos, omiſſis omnibus, quorum ne fragmenta quidem hodie in iuris ciuilis theſauro Iuſtinianeo leguntur, ea ſuggerenda duximus, quae vegetam Latinae linguae ſenectutem monumentis ſuis aliquomodo illuſtrare videntur. Inſtituti ratio requirit, vt ordine etiam notatu digniores hiſtoricos perluſtremus.

f) 47. 10. *g*) 48. 4. *h*) 49. 1. *i*) 49. 10. *k*) 21. 3. *l*) 39. 5. *m*) 40. 15. *n*) 41. 1. *o*) 43. 30. *p*) 44. 1. *q*) 44. 3. *r*) 44. 4. *s*) 46. 1. *t*) 46. 8. *v*) 48. 2. *x*) 48. 4. *y*) 48. 10. *z*) 48. 15. *a*) 49. 14. *b*) 36. 1.

c) Qui longa ſerie laudantur in iucundiſſima bibliotheca iuridica Lipenio-Ienichiana, tit. *hiſtoria iuris ciuilis* p. 243. et *vitae iurisconſultorum*, part. 5. p. 41.

CAPVT VIII.
De vegetae senectutis clarioribus historicis.

§. 1.

Iustinus quis fuerit. 2. *Trogi Pompeii historiam Philippicam compendio proposuit.* 3. *Auctoris sui nomine commendatam.* 4. *Eius merita.* 5. *Errores.* 6. *Stilus.* 7. *Editiones seculi decimi quinti.* 8. *Decimi sexti.* 9. *Decimi septimi.* 10. *Decimi octaui recensentur.* 11. *Iulii Obsequentis fata.* 12. *Scripta.* 13. 14. 15. *Editiones enumerantur.* 16. *Solini vita.* 17. *Scripta.* 18. *Merita.* 19. *Stilus.* 20. 21. 22. *Editiones.* 23. Ποντικὰ *examinantur.* 24. *Censorinus.* 25. *Modestus.* 26. *Spartianus.* 27. *Capitolinus.* 28. *Lampridius.* 29. *Vulcatius Gallicanus.* 30. *Trebellius Pollio.* 31. *Vopiscus laudantur.* 32. *Scriptorum historiae augustae institutum.* 33. *Dicendi character.* 34. *Merita.* 35. 36. 37. *Editiones recensentur.* 38. *Aurelii Victoris vita.* 39. *Scripta.* 40. *Stilus.* 41. 42. 43. *Editiones describuntur.* 44. *Eutropii vita.* 45. *Scripta.* 46. *Auctoritas.* 47. *Merita.* 48. *Stilus.* 49. 50. 51. 52. *Editiones.* 53. *Pauli Diaconi continuatio recensentur.* 54. *Sextus Rufus quis fuerit.* 55. *Eius breuiarium* et 56. *Stilus examinantur.* 57. *Ammiani Marcellini vita.* 58. *Scripta.* 59. *Memoria.* 60. *Merita.* 61. *Stilus.* 62. *Vitia.* 63. *Laudes.* 64. 65. 66. *Editiones recensentur.* 67. *Vegetius.* 68. *De re militari scripsit.* 69. *Cuius merita* et 70. 71. *Editiones recensentur.* 72. *Ambrosius.* 73. *Hieronymus.* 74. *Ruffinus de historia bene meriti sunt.* 75. *Ruffini scripta.* 76. *Auctoritas.* 77. *Stilus.* 78. *Contemtores.* 79. *Merita.* 80. *Editiones indicantur.* 81. *Augustinus historica scripsit atque* 82. *Paulinus.* 83. *Orosii vita.* 84. *Historiarum libri.* 85. *Scripta alia notantur.* 86. *Cur liber historicus hormesta vocetur.*

87. *Me-*

87. *Merita.* 88. 89. 90. 91. *Editiones recensentur.* 92. *Hilario chronicon scripsit.* 93. *Sulpicii Seueri vita.* 94. *Scripta.* 95. *Merita.* 96. *Vitia.* 97. *Stilus.* 98. 99. 100. *Editiones recensentur.* 101. *Alius Seuerus.* 102. *Auitus.* 103. *Numatianus laudantur.*

§. I.

Aetatis dubiae, sed optimis, propter dictionem, propior IVSTINVS est, de cuius vita fatisque certi prorsus nihil cognouimus: cum Iustini fuerint plures eruditione ac meritis illustres: *a*) neque adeo in eius nomine conueniant. GERH. IOH. VOSSIO *b*) et IACOBO BONGARSIO *c*) testibus, in codice quodam manu exarato, qui apud Antonium Arnoldum fuit, *Iustinus Frontinus*, et in alio vetustiori et optimae notae, qui in bibliotheca Medicea est, *M. Iunianus Iustinus* vocatur. Atque etiam, vt ABR. GRONOVIVS et post eum FABRICIVS *d*) memoriae prodiderunt, in codice Mayliabequiano Iustinus traditur philosophus celeberrimus et Trogi discipulus fuisse. Imo GVALTERVS BVRLEVS Anglicus *e*) eum Trogi filium nominare non veretur.

 Quod

a) Vid. REINESIVS epistolis ad Hofmannum pag. 410. MOLLERVS differt. de Iustino. FABRICIVS biblioth. Latin. volum. 3. p. 56. *b*) De historicis Latinis l. 1. c. 32. *c*) Notis ad Iustini praefat. n. 5. Conf. FABRICIVS bibl. Lat. volum. 1. p. 528. *d*) Bibl. Lat. vol. 3. p. 56. *e*) Lib. de vita philosophorum, qui anno 1472. editus est. Et insignis est MARTINI POLONI sub Antonino Pio oscitantia, vbi: *eo tempore floruit Pompeius Trogus, natione Hispanus, qui totius orbis historias a tempore Nini, regis Assyriorum, vsque ad monarchiam Caesaris Latino sermone deduxit, distinguens per libros XLIV. quorum abbreuiationem fecit Iustinus, eius discipulus. Qui Iu-*

Quod illius feculi dandum eft ignorantiae. Sunt qui eum fufpicantur vixiffe, poftquam imperium Conftantinopolin translatum fuit: propterea, quod in hiftoriarum Philippicarum epitome, fua notans tempora, memoriae prodiderit: *f*) *Graeciam etiam* nunc *et viribus, et dignitate, orbis terrarum principem, regum certe gentiumque femper victricem et multarum adhuc vrbium dominam, alienis excubare fedibus, aut rogantem bellum, aut deprecantem.* Sed iam tum viri eruditiffimi obferuarunt, haec de Graecia Iuftini aeuo praedicari non potuiffe: et particulam *nunc* eandem vim habere, quam tunc: vt paulo etiam inferius *Thebanos Lacedaemoniosque, antea inter fe imperii, nunc Graeciae imperantis aemulos* vocat. Vbi *nunc* valet de eo tempore, cuius res geftae exponuntur. *g*) Noftrum haud ab re VOSSIVS *h*) arbitratur fub Antoninis imperatoribus vixiffe: fuam vero epitomen non Pio, fed Philofopho dicaffe crediderim. Ita enim Iuftini praefatio habet in principe Romana editione, ac in aliis codicum fide exaratis: *quod ad te, imperator Antonine, non tam cognofcendi, quam emendandi cauffa, transmifi: fimul vt et otii mei, cuius et Cato reddendam operam putat, apud te ratio conftaret.* BONGARSIVS illud *imp. Antonine* expunxit quidem, quod in codicibus MStis fuis non reperiret: fed poffunt alii meliores fuiffe, quorum fidem fecuti primum auctoris fententiam ediderunt integram: nec mihi tam facile perfuaferint, dolo quodam, aut ignorantia librariorum haec

Iuftinus philofophus Antonio Pio librum de Chriftiana religione compofitum tradidit, et benignum eum Chriftianis fecit.

f) Lib. 8. cap. 4. *g*) Vid. BERNEGGERVS, VORSTIVS, SCHEFERVS et GRAEVIVS ad h. l. *h*) De hiftoricis Latinis l. 1. c. 32.

haec verba in alios aliosque libros tandem irrepsisse. At, inquiunt, verosimile non videtur, Iustinum emendandi caussa opus suum ad imperatorem mittere voluisse. *i*) Certe non verosimile, si nostris haec fuerint diiudicanda moribus. Sed quae quis vnquam vix fuerit ausus facere, doctis atque prudentibus viris apud Antoninum Philosophum omnino licuerunt: qui tanto dignitatis fastigio non veritus est ipse per plateas portare libellum, et sapientum adire scholas: qui semetipsum quotidie emendauit et alios, et cateruatim multos aluit bonarum artium studiosos. Imo noster imperatori videtur adulari, cum probe nouerit medicam Trogi historiam non desiderare manum: imperatoris iudicio tamen omnia subiicere voluit: vt si qua re peccatum, pro insigni, qua doctos consueuerit amplecti, gratia, non aliorum ex plebe commodis, verum sibimet potius ipsi emendare et recte consulere velit. Neque offendere quemquam debet familiaris illa oratio, qua imperatorem compellare veteres consueuerunt. Nam et PLINIVS *k*) Vespasianum vocat *suum*, et *iucundissimum imperatorem*. Vossium hinc quoque PONTANVS, VORSTIVS, et alii *l*) sequuntur. Omnium vero minime Iustinus, Trogi abbreuiator, confundendus est cum Iustino Martyre, viro sub Antoninis imperatoribus itidem literis claro, qui suam vtrique pro Christianis scriptam apologiam tradidit. *m*) Fuit noster a sacris Christianorum alienus, Martyr Christo deuotus: et quomodo inter se differant, VOSSIVS *n*) quam disertissime exponit.

Ssss 3 §. II.

i) Vid. BERNEGGERVS ad h. l. FABRICIVS bibl. Lat. vol. I. p. 529. *k*) Hist. natur. praefat. *l*) Obseru. ad Iustini praefationem. *m*) Confundit autem MARTINVS POLONVS in Chronico: quem et plures alii sequuntur. *n*) De hist. Lat. l. I. c. 32.

§. II.

Exſtant hiſtoriarum Philippicarum, et totius mundi originum, et terrae ſitus ex Trogo Pompeio excerptarum libri XLIV. a Nino ad Caeſarem vſque Octauianum Auguſtum, ſub quo Trogus vixit: *o)* ſuamque hiſtoriam a potiori ſui parte, rebus videlicet Macedonicis, quas a libro ſeptimo ad quadrageſimum primum exſequitur, *Philippicam*, Theopompi exemplo, inſcripſit. *p)* Inde Iuſtinus ait, cum in vrbe verſaretur, per otium ſe cognitu quaeque digniſſima excerpſiſſe, et omiſſis, quae nec cognoſcendi voluptate iucunda, nec exemplo neceſſaria iudicaret, florum quaſi breue corpuſculum feciſſe. Sic ſane, etiam AVGVSTINO *q)* affirmante, *Graecam, vel potius peregrinam, Trogum Pompeium ſecutus, non Latine tantum, ſicut ille, verum etiam breuiter ſcripſit hiſtoriam.* Sunt, qui cum Floro, Xiphilino, Treboniano, Iuſtinum quoque reprehendunt, quod illorum opera intempeſtiua ſit factum, vt Trogi, Liuii, Dionis, vberrimae hiſtoriae, et veterum Iureconſultorum libri interierint. Hiſtoriarum Philippicarum compendio in BONGARSII editione, ac inde in pluribus aliis ſubiiciuntur *prologi, ſiue periochae hiſtoriarum Philippicarum Trogi Pompeii*, cuiusmodi fere ſunt Liuii argumenta, quae Flori nomine vulgo commendantur. Sed BERNARDVS MONTFAVCONVS *r)* negat prologos iſtos ſae-

o) Vid. comment. de virili aetate L. L. parte altera c. 5. §. 7.

p) Nam et regnum Macedoniae Philippo Magno, Alexandri parenti, multum debet. Septem vero libros primos BONGARSIVS cenſebat eſſe *mundi origines:* quas veterum librorum inſcripdo pollicetur: at *terrae ſitus*, quos itidem promittunt, arbitratur eſſe deſcriptiones regionum, quae a Iuſtino fuerint omiſſae. *q)* De ciuitate Dei l. 4. c. 6. *r)* Diario Italico p. 76.

ıepius occurrere in Iustini codicibus MStis. Sunt, qui bı persuadent, ab ipso Trogo profectos: *s*) quod non auca prae se ferant, a Iustino omissa, et in his praeserm ea, quae Trogus de situ terrarum scripserat. Enim ero etiam codices, quibus THOMAS HEARNE vsus est, t duo e Bongarsianis, Iustinum eorum auctorem profientur. At ille vir eruditissimus a librariis imperitis ad:ctos putat: istud quippe nomen *prologi* ea significatioe, qua vsurpatur, barbarum; ex quo et illud intelligi ossit, eorum auctorem, quicunque ille fuerit, his eruitis temporibus non vixisse, quibus aliqua superfuisset nguae Latinae gloria. Et phrasis *in excessu*, qua saeissime vtitur, nihil aliud denotat, quam *per digressioem:* vnde TAN. FABER iudicauit, hominem fuisse Graeulum, quippe qui dicere consueuerint, ἐν παρεκβάσει, el διὰ παρεκβάσεως.

§. III.

Pluribus antiquis Iustini codicibus adscriptum legiur *Trogi Pompeii*, cuius opera iam diu deperdita sunt, peciosum nomen. Vnde LVPVS FERRARIENSIS, *t*) ETRVS BLESENSIS, *v*) ALVEREDVS BEVERLACENIS, *x*) et alii, quoties Trogum citant, Iustini epitomen ıtelligunt. Et WAGENSEILIVS *y*) narrat, prae gauio se exiliisse, cum in bibliotheca Scorialensi Trogum 'ompeium codici praecipuae magnitudinis inscriptum viisset: et apud se dixisse: quam ego laeto nuncio exhiırabo viros doctos, quot et quanta mihi dabunt euanelia! At librum vix aperuisse, et statim illi ob mendacem

s) Vid. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. I. p. 530. *t*) Epist. 20. *v*) Epist. 85. et 94. *x*) Annalibus regum Britanniae pag. 24. *y*) In Sota p. 576.

cem titulum, sibimet quoque ipsi nimis credulo indignatum fuisse, quod praeter Iustinum nihil inuenerit. Sic et alii integram Trogi historiam in Marquardi Gudii bibliotheca fuisse, mentiti sunt. Et Aldus Manutius spe magna se lactabat, apud amicorum quemdam doctum ac fidei spectatae Philippicas Trogi historias extare, et fore vt propediem typis mandari possent. Sed et illa spes vana fuit, et auctor ille seculi melioris in hunc vsque diem reperiri nusquam potuit.

§. IV.

Scriptorem nostrum certe vtilissimum plurimis obseruationum politicarum, ad quotidianum vsum accommodatarum, flosculis abundare, BOECLERVS animaduertit. z) Et verissime BONGARSIVS olim, qui vir optime de Iustino meritus est, suasit, ab hoc inchoandum esse studium historicum. *Ad historiarum,* scribit, *a*) *studium vt accedas, requirit aetas tua; requirunt haec tempora, quibus mature firmare animum expedit constantibus exemplis. Ea vnde petas, nisi ex historiis? Historiarum autem cognitione si inchoare a Sallustii, Liuii, Taciti lectione volueris, neque recte feceris, neque ordine. Abrupta est, aut interrupta in eorum libris historiae series. Ab hoc tibi auctore* (Iustino) *principium sit historici studii.* Sed huiusmodi consilia hodie parui penduntur. Omnium regnorum et rerumpublicarum, quae ante Seruatoris nostri natalem floruerunt, origines, processus, et finem persecutus est: vt auctor nullus, GRAEVIO etiam Iudice, *b*) tyrociniis studii historiarum accom-

z) Differt. tom. 3. p. 426. Bibliographia critica p. 182. *a*) Epistola ad Ioh. Noelium, exceptionibus eius chronologicis, ad Iustini historiam accommodatis, praemissa. *b*) Dedicatione ad Illu-

commodatior Iuſtino eſſe poſſit. Sunt, qui eum, ſicut tempore, dictionis etiam candore et elegantia multum antecellunt; Nepos, Caeſar, Salluſtius, Liuius, alii, maxima cum vſura et voluptate ab omnibus legendi, ac deuorandi prope toti: ſed vnius populi res geſtas, nec eadem ſerie, abrupta bella, imperatorum ſingularia deſcripſerunt, neque ſine aliarum gentium hiſtorica cognitione exactiori facile intelligi poſſunt. Hanc vero in primis Iuſtinus, et terſe, et ſufficienter nobis ſuppeditabit: vt qui hodie vnus minime contemnendus Trogi ſupereſt epitomator. Quamuis etiam ſtili non eadem appareat venuſtas, atque in ceteris veteribus optimae notae auctoribus: pleraque tamen et verba, et phraſes Trogi retinuit, ſicuti Gellium quoque feciſſe conſtat. Neque is tam propter ſtilum et formandam orationem, quam propter hiſtorias et deſcriptionem rerum, in orbe inde ab antiquiſſimis temporibus geſtarum, legendus eſt. Nec ab re BOECLERVS c) iudicat: *qui eloquentiam penitius ſcrutantur, haurire poſſunt inde aliquid e melioris ſeculi literatura. In plurimis enim non minus Trogum exſcripſit, quam Xiphilinus Dionem. Si candide et citra moroſam cenſuram agendum eſt, non video, quid repudiare in eo poſſit noſtri ſeculi politicus, vel in verbis, vel in ſententiis, quatenus expoſitioni rerum ſeruiendum eſt. Nam elegantiam contexendae orationis, aut ornandi argumenti, aliunde rectius forte petiueris.*

§. V.

De Iudaeis Trogo parum innotuit. Certe quae Iuſtinus

Illuſtriſſimos et Praepotentes dioeceſeos Traiectinae Ordines, Iuſtino praemiſſa.

c) Differt. tom. I. p. 113. et bibliographia critica p. 181.

ftinus *d*) de Iudaeorum origine, Ifrahele, Iofepho, Moyfe, et aliis memoriae prodidit, diuinis oraculis plane aduerfantur. *e*) Sed nihil mirum, hiftoricos in earum gentium rebus geftis impingere, a quibus lingua, facris, ritibus, confuetudine, tota mente fuerunt diuerfi. Romanis fere omnibus non fatis cognitas fuiffe res Iudaeorum, facile intelliget, qui cum diuinis et domefticis populi monumentis, praeter Iuftinum, diligentius paulo DIODORVM, *f*) DIONEM CASSIVM, *g*) TACITVM, *h*) STRABONEM, *i*) et alios conferre non dedignatus fuerit. Sed iam tum quoque IOSEPHVS *k*) Graecorum commentis multa ab hiftorica fide abhorrentia de Iudaeis prodita fuiffe teftatur. Et SVIDAS auctor eft, Alexandrum Milefium, cognomine Polyhiftora, qui Sullae temporibus vixit, praeter alia quinque de Roma libros fcripfiffe, in quibus, *Hebraeam fuiffe mulierem, Mofo nomine, a qua perfcripta fit lex Hebraeorum:* deprauato et fextu, et nomine legislatoris noftri. Ita fcilicet qui extra Numinis fancti gregem verfabantur, et fibi videbantur fapere folis, vel fponte fua caecutientes aliquot diuinae veritatis ftricturas in ipfis tenebris peruidere potuerunt. Ex veteribus HIERONYMVS, *l*) OROSIVS, *m*) et AVGVSTINVS *n*) de Iuftino mentionem fecerunt.

§. VI.

Iuftini ftilus hiftoricus fatis paffim elegans, et ipfius Flori,

d) Lib. 36. c. 2. et 3. *e*) Confer. BENEDICTVS PERERIVS in Danielem c. 40. Et IOH. IACOBVS SCHVDT in compendio hiftoriae Iudaicae e gentilium fcriptis collecto: quod Francofurt. 1700. 8. prodiit. *f*) Ecloga ex Diodori l. 40.
g) Lib. 37. *h*) Hiftor. l. 5. *i*) Geogr. l. 16. *k*) Aduerfus Appionem l. 1. *l*) In Danielem prooemio. *m*) Lib. 1. c. 8. et 10. *n*) De ciuitate Dei l. 4. c. 6.

Flori, superioris aeui scriptoris, affectationis pleni, dictione multo melior atque purior est: vt Trogi illius, aetatis optimae historici, cuius epitomen contexuit, verba propemodum in pluribus videatur retinuisse: et inter omnes huius Latinae linguae aetatis scriptores quammaxime tersus et elegans habeatur. Attamen ex aetate sua non paucos immiscet melioris seculi monumentis idiotismos et dictiones, quae profecto passim locorum probandae non sunt. Neque satis caute CASP. SCIOPPIVS o) inter aureae aetatis scriptores eum locauit: aduersus quem OLAVS BORRICHIVS p) multis sententiam probat contrariam, atque Iustinum ad hanc Latinae linguae deteriorem aetatem refert. Quamuis ipse SCIOPPIVS q) quoque consultatione altera de prudentiae et eloquentiae parandae modis, in adolescentis cuiusdam Germani vsum, Trogi affirmet historiam a Iustino non solum admutilatam, verum etiam non vno loco verbis ferrea demum aetate vsurpari coeptis inquinatam fuisse. Pari modo vt ANDR. BORRICHIVS r) tersam quidem cultamque fatetur esse Iustini dictionem; sed eam laudem non tam Iustino, multoque minus ei, quo vixit, seculo, tribuendam esse, quam disertissimo viro, Pompeio Trogo, qui aurea aetate floruerit, ex cuius libris contractam Iustinus dederit historiarum epitomen, alieno et adscito cultu nitidus, quem tamen ipsemet adspersis quibusdam sui seculi fecibus interdum foedarit. Lipsiensium actorum clarissimi auctores s) de Iustino ita iudicarunt:

Tttt 2

o) Consultationibus de Scholarum et studiorum ratione. pag. 53.

p) Cogitationibus de variis Latinae linguae aetatibus pag 4.

q) L. c. pag. 41. r) De fatis et aetat. Lat. linguae p. 62.

s) Act. Erud. Lips. 1683. pag. 179. Confer. GRAEVII epistola dedicatoria Iustino praemissa.

runt: *nullum ex vetuſtis ſcriptoribus, qui ex foeda barbariei tempeſtate, triſtique rei literariae naufragio quaſi eluctati ad nos peruenerunt, tyrociniis ſtudii hiſtoriarum eo accommodatiorem eſſe, viri doctiſſimi cenſent. Tam terſe ſane, tam emendate ſcripſit, vt ſeculi ſui captum ſuperare, nec ſolarum rerum, ſed et verborum floſculos ex Trogo, optimi aeui ſcriptore, delibaſſe videatur. Nec praeter eum quisquam amplius extat eorum, qui ſecundum ſeriem temporum res plerarumque gentium digeſſerunt, in iisque ordine pertexendis elaborarunt: omnibus, ſiue totis, ſiue maximam partem abſorptis, et longa ſuperioris memoriae nocte, optimarumque artium fatali ſilentio deletis.* Sic prope iisdem Graeuii verbis vtuntur, ac rem acu tangere in primis videntur. Vir fumme reuerendus, D. IOH. GEORG. WALCHIVS *t*) bene notat, de ſtilo Iuſtini criticos et philologiae doctores non vno modo iudicare, aliis eum laudantibus, aliis reprehendentibus, iuſto vehementius. Scribendi genus medium eſſe, nec habere longiores, nec breuiores periodos. Satis quidem eſſe perſpicuum; minus vero adeo purum, vt nihil a probatiſſima Latinitate alienum admiſiſſet.

§. VII.

Prima Iuſtini editio videtur illa eſſe *Romana* ſine annotato impreſſionis anno, fol. apud Vdalricum Gallum, verſibus inſignita:

Anſer, Tarpeii cuſtos Iouis, vnde quod alis
Conſtreperes, Gallus decidit: vltor adeſt
Vldricus Gallus: ne quem poſcantur in vſum,
Edocuit, pennis nil opus eſſe tuis.

Romana altera cum Floro prodiit 1472. fol. per Conradum

t) Hiſtoria critica Latinae linguae c. 8. §. 13.

dum Sweynheim et Arnoldum Pannartz. Primam proxime secuta est *Veneta* 1470. fol. ad cuius calcem legitur:

Historias veteres peregrinaque gesta reuoluo
Iustinus. Lege me: sum Trogus ipse breuis.
Me Gallus Veneta Ianson Nicolaus in vrbe
Formauit, Mauro Principe Christophoro.

Veneta altera prodiit 1479. fol. per Philippum Condam Petri. Tertia 1493. fol. *Mediolanensis* 1474. fol. his versibus insignita:

Historias veteres peregrinaque gesta reuoluo
Iustinus. Lege me: sum Trogus ipse breuis.
Quem manus Antoni Zarotho sanguine creti
Impressit solers, Insubribusque dedit.

Mediolanensis altera 1476. fol. per Christophorum Baldarfer Ratisbonensem. Sub finem huius, vel initium sequentis seculi, Iustini historia ex Trogo Pompeio quattuor et triginta epithomatis collecta, Lucii Flori epithomata quattuor quam cultissima in decem Titi Liuii decadas, Sexti Ruffi consularis viri de historia Romana opus dignissimum, quarto, sine anni et loci annotatione, si quid coniicere licet, Parisiis, vna prodierunt, Marci Antonii Sabellici cura, scripta ad Iohannem Mattheum Contarenum, virum patricium, epistola nuncupatoria, qua dolet quam maxime, hanc quasi meliorum auctorum vmbram non nisi mendosam, claudam, et corruptam, librariorum siue inscitia, siue incuria, ad posteros transmissam fuisse. Praefixum quoque est carmen Iohannis Lermite de Monte mirabili ad bonarum literarum studiosos, lectu dignum:

Quisquis amas Italo resonantes ore Camoenas;
Historiasque omnis noscere quisquis amas;

Aurea nunc adsunt Latio perfusa lepore
Scripta: quibus nullum tersius extat opus.
Vos procul hinc timidi, procul hinc discedite segnes:
Lautior haec non est coena parata pigris.
Haec teneant docti triuiali haud iudice digna:
Ad claros spectant scripta seuera viros.
Iste Titi paruo innumeras epithomate claudit
Historias: quis nunc tempora prisca patent.
Contrahit ast alter tenui signata papyro
Pompeius nobis quae dedit ampla Trogus.
Iustinus Latia illius grauitate refulget:
Maiestate Titi flore venustus ades.
Ast quod plus laudes, vbi finem conficit alter,
Incipit hic, scriptis vnio tanta suis.
Tertius aduenians his Romae computat annos:
Quis ducibus recta est, quaue sit aucta manu.
His stilus emunctus, dulcis, concinus, amoenus,
Atque lacaena ipsi sunt breuitate pares.
Hinc vos, quos pallas gremio tritonia dulci
Suscipit, excultum quaeso legatis opus.

§. VIII.

Seculo post Christum natum XVI. Iustinus prodiit *Venetiis* 1502. fol. 1510. 8. e Sabellici castigatione, curante Augusto Bechario Mortariensi, vna cum Floro, Sexto Rufo, et aliis. 1512. fol. 1522. 8. apud Aldum, cum Cornelio Nepote. Hanc editionem MORHOFIVS v) primam credidit fuisse: et Aldum insigniter deceptum notat, qui sibi ab amico persuaderi passus sit, Trogum Pompeium ipsum in eius bibliotheca extare, breui etiam edendum. 1594. fol. *Mediolani* 1510. fol. *Florentiae* 1525.

v) Polyhist. lit. I. 4. c. 14. §. 1.

1525. 8. apud Iuntas, cuius editionis magna fuit apud Graeuium auctoritas. *Parisiis* 1530. 8. apud Sim. Colineum, cum Aurel. Victore. 1543. 8. apud. Rob. Stephanum. 1581. 8. ex emendatione, cum notis tabulisque chronologicis Iacobi Bongarsii, qui eximiam prae ceteris Iustino nauauit operam, eumque ex Puteani, Cuiacii, et aliis sex codicibus MStis emendauit. *Lugduni* 1542. et 1555. 8. apud Seb. Gryphium, cum Aurelio Victore. 1557. 1559. et 1573. 12. additis in Victorem Eliae Vineti notis. *Antuerpiae* 1543. 8. 1552. 12. *Coloniae* 1533. et 1543. 8. Georgii Maioris. *Argentorati* 1506. 4. cum Floro et Plinio (Aurel. Victore) de viris illustribus. *Hagenoae* 1526. et 1533. 4. cum scholiis Georgii Maioris, et Philip. Melanchthonis praefatione. *Basileae* 1530. 8. Ioh. Sichardi. 1539. 4. Simonis Grynaei. 1553. 8. cum Sichardi castigatione et Maioris annotationibus. 1562. 8. cum praefatione Sim. Grynaei de vtilitate legendae historiae, subiectis ad calcem Henrici Loritti Glareani notis. *Francofurti* 1587. et 1591. 12. apud Ioh. Wechelum ex Francisci Modii castigatione, cum eiusdem et Bongarsii notis.

§. IX.

Elegantiori habitu Iustinus prodiit seculo post Christum natum XVII. *Parisiis* 1632. 12. 1677. 4. in vsum Delphini illustratus a Petro Iosepho Cantelio, addita in margine temporum notatione. *Salmur.* 1668. et 1671. 8. cum notis Tanaquilli Fabri. *Oxonii* 1674. 8. cum breuibus notis et lectionibus variis. *Londini* 1686. 8. *Vpsaliae* 1678. 8. cum notis Ioh. Scheferi, et Freinshemii indice. *Hagae - Comitis* 1663. 8. notis compendiosis, in vsum studiosae iuuentutis, dilucidatus opera et industria Titi Liuii. *Vltraiecti* 1669. 12. cum notis Ioh. Georg. Grae-

Graeuii. *Lugduni Batau.* 1640. 12. apud Elzeuirios cum Isaaci Vossii notis. 1650. 8. cum notis variorum, curante Antonio Thysio. 1669. 8. cum variorum notis, curante Cornelio Schreuelio. 1683. 8. ex officina Hakiana cum notis variorum integris, accurante Ioh. Georg. Graeuio. *Amstelodami* 1637. 12. ex officina Guil. Blaeu. 1638. 1645. et 1660. 12. ex noua M. Zuerii Boxhornii recensione, apud I. Ianſonium. 1659. 1663. et 1669. 8. cum notis variorum, curante Cornelio Schreuelio, apud Elzeuir. 1671. 12. apud Dan. Elzeuirium. 1673. et 1688. 12. Isaaci Vossii. 1694. 12. cum notis Ioh. Georg. Graeuii. *Vrsellis* 1602. 8. cum Victorini Strigelii commentario. 1610. 8. cum Strigelii, Bongarsii et Theophili Cangiseri notis. *Argentorati* 1613. et 1627. 8. cum Victorini Strigelii commentario et aliorum notis. 1631. 1651. 1653. 1662. et 1666. 8. Matthiae Berneggeri, qui Bongarsii, Modii, Strigelii, et aliorum suis addidit notas, et Ioh. Freinshemii indicem subiecit. *Marpurgi* 1612. 8. Iani Gruteri. *Francofurti* 1630. 8. Danielis Parei. 1659. 12. *Hamburgi* 1678. 12. cum notis Ioh. Scheferi et Freinshemii indice. *Berolini* 1673. 8. cum notis Ioh. Vorstii et Freinshemii indice. *Vratislauiae* 1660. 8. cum notis variorum, curante Cornel. Schreuelio. 1688. 8. ex recensione Ioh. Georg. Graeuii, cum integris variorum notis, et amplissimo Ioh. Freinshemii indice, Ioh. Shefferi et aliorum accessionibus aucto.

§. X.

Seculo nostro elegantiori habitu Iustinus prodiit *Parisiis* 1709. minori forma cum eruditis ad prologos Abbatis de Longerue notis. *Londini* 1701. 8. in vsum Delphini, cum Petri Iosephi Cantelii illustratione. 1714. forma minore, cum indice, curante Mich. Maittaire. *Oxo-*

Oxonii 1705. 8. e theatro Sheldon. cum breuibus notis et variis lect. curante Thoma Hearne. *Amstelodami* 1706. 24. 1707. 8. ex emendatione et cum notis I. G. Graeuii. *Traiecti ad Rhenum* 1708. 8. ex recensione Graeuii. *Lugduni Batau.* 1701. 8. cum integris variorum notis, accurante Graeuio. 1719. 8. cum integris variorum notis, accurante Abrahamo Gronouio. *Augustae Vindelicorum* 1717. 8. cum annotationibus Emanuelis Sinceri Germanicis. *Lipsiae* 1701. 1709. 1715. et 1725. 12. cum notis Christiani Iunckeri, ad modum Minellii. *Berolini* 1731. et 1740. 8. cum annotationibus Emanuelis Sinceri Germanicis.

§. XI.

IVLIVS OBSEQVENS aetatis incertae scriptor longae posteritati vix aliter innotuit, quam huius nominis aliquem de prodigiis libellum scripsisse, cuius fragmentum perexiguum ad tempora vsque nostra aetatem tulit. Nec ab re tamen ex praenomine *Iulii* gentis vetustissimae Romanum, ex argumento profanae religioni addictum, ex stilo et sermone castigato, quo vtitur, meliori aeuo propiorem fuisse suspicantur. Nisi, quod in Iustino satis constat, ex optimis adultae Latinae linguae monumentis, praestaret dicere, eum cum rebus ipsis dictionem quoque i. e. seculi alieni aurum retinuisse. In primis Liuium secutus est, cuius etiam verba frequenter conseruat. VOSSIO iudice, *x*) minimum ante Honorii tempora vixit, quibus cum Augustino virisque illustribus aliis Paulus Orosius floruit. SEBASTIANVS CORRA-

x) De histor. Latinis l. 3. parte altera pag. 711.

RADVS *y*) vero in alia ſententia fuiſſe videtur, qui, cum vtriusque faceret mentionem, Oroſium praemittit.

§. XII.

Scripſit *prodigiorum librum*, quo notabiliora exponit prodigia Romae, vel in regionibus Romanae ditioni ſubiectis, viſa vel audita, temporum ordine ſeruato. Ab vrbe condita videtur hanc materiam ad aetatem vſque ſuam perduxiſſe. At melior pars operis interiit, cuius perexiguum fragmentum, a L. Scipione et C. Laelio COSS. ſeu anno vrbis DLXIII. *z*) ad Paulum Fabium et Q. Aelium COSS. qui ab vrbe condita fuerunt anno DCCXLII. Caeſare Octauiano Auguſto imperante. Atque etiam iſtud valde mutilatum eſt, Lycoſtenis opera ex aliis reſtituendum. Hic enim partem libelli non modo priorem ab vrbe condita, verum etiam paſſim fragmenti ſuperſtitis lacunas non paucas, ad Caeſarem vſque Auguſtum, ex Liuio, Dionyſio Halicarnaſſenſi, Eutropio, Oroſio, et aliis, reſtituere et ſupplere conatus eſt, adeo quidem vt ipſi nihil plane deeſſe videatur. Ea vero capita, et quicquid vbique eius induſtria adiectum fuit, quod ipſe indicat, *a*) aſteriſco * notare placuit: vt quae Obſequentis, quaeque ipſi aſſuta eſſent, melius dignoſci poſſet. At peſſimo conſilio poſtea iſtae notae in aliis editionibus fuerunt omiſſae. Vnde haud raro fieri ſolet, vt graui errore Lycoſtenes paſſim pro Obſequente lega-

y) In quaeſtura pag. 41. *z*) Vid. faſti conſulares h. a. BALTASSARIS BONIFACII de Romanae hiſtoriae ſcriptoribus p. 29. errorem FABRICIVS biblioth. Lat. vol. I. p. 536. imponere ſibi patitur, vt prodigiorum iſtud fragmentum non vereatur ab anno vrbis DV. deriuare, quo C. Aurelius Cotta et P. Seruilius Geoninus conſules fuerunt.

a) Epiſtola dedicatoria ad Auguſtinum Bacgut p. II.

legatur; atque etiam pro eo nonnunquam ab eruditiſſimis viris ad partes aduocetur. BALTHASAR BONIFACIVS *b*) Iulium Obſequentem putat, ex Frontini imitatione, prodigia, quaecunque ſparſim habebantur, collegiſſe. Quod FABRICIVS *c*) ita intelligendum eſſe notat, vt, quemadmodum Frontinus dicta et facta ſollertium ducum, ita Obſequens prodigia in vnum librum congeſſerit. Neque enim Frontinus ex inſtituto prodigia collegit, quamuis nonnulla in ſtrategematum libris attigerit. Obſequentis libellus ille quidem, doctorum omnium iudicio, plurimum deprauatus eſſe, et alienis paſſim conſulibus prodigia notare creditur: ſed tamen, quod ad ſtilum et elocutionem attinet, vere candidus, et defaecatus, et ex probata antiquitate cuiuis exaequandus, vitia ſeculi quoquo modo euitare ſolet.

§. XIII.

Primus Obſequentis fragmentum, ſibi a Iucundo Veronenſi donatum *Venetiis* 1508. 8. Aldus Manutius edidit. 1518. 8. Franciſcus Aſulanus, Aldi ſocer. *Florentiae* 1515. 8. Philippus Iunta, una cum Plinii epiſtolis et panegyrico, libro de viris illuſtribus, et Suetonii de grammaticis ac rhetoribus *Argentorati* 1514 8. Beatus Rhenanus, vna cum libro de viris illuſtribus, et Suetonio de grammaticis et rhetoribus. *Pariſiis* 1529. 1539. et 1544. 8. Robertus Stephanus, vna cum iisdem ſcriptoribus. *Antuerpiae* 1532. et 1542. 8. *Baſileae* 1521. et 1530. 8. cum iisdem ſcriptoribus. 1552. 8. apud Oporinum, Conradus Lycoſtenes Rubeaquenſis Iulii Obſequentis prodigiorum librum ab vrbe condita vſque ad

Uuuu 2 Augu-

b) De Romanae hiſtoriae ſcriptoribus p. 29.

c) Biblioth. Latin. vol. 1. p. 535.

Augustum Caesarem, cuius tantum extabat fragmentum, historiarum beneficio *d*) integritati suae restituit. Adiuncti sunt Polydori Vergilii Vrbinatis de prodigiis libri tres, et Ioachimi Camerarii de ostentis libri duo. *Lugduni* 1539. 8. Iulius Obsequens prodiit, cum Aurel. Victore de viris illustribus et Suetonio de grammaticis ac rhetoribus. 1553. 12. apud Ioh. Tornaesium et Guil. Gazeium Iulii Obsequentis libellus de prodigiis cum Conradi Lycostenis supplementis, addito Polydoro Vergilio de prodigiis et Ioachimo Camerario de ostentis, quam nitidissime et accuratissime recusus est: nec omissis asteriscis, quibus Lycostenes sua ab auctoris notamina distinguere voluit. *e*) 1589. 12. cum Lycostenis supplementis.

§. XIV.

Seculo post Christum natum decimo septimo Iulii Obsequentis libellus de prodigiis *Amstelodami* 1689. 8. editus est a Iohanne Scheffero, qui eum cum Lycostenis supplementis, diuerso charactere excusis, suis illustrauit notis, ac indicem vtilissimum addidit.

§. XV.

d) Praefatione ad Augustinum Baegut, restituisse monuit libellum, quantum fieri potuit, Liuii, Dionysii Halicarnassei, Orosii, Eutropii, atque aliorum quorundam probatissimorum auctorum auxilio, ita vt nihil plane deesse videatur. BOECLERVS vero bibliographia critica p. 447. prodigia ei ostenta, scribit, quae putabat, diligentius, quam opus erat, collegisse; in eo non probandum, quod sua non ex fontibus, sed ex nouitiis fere scriptoribus petierit.

e) Qua de re Tornaesium VOSSIVS de hist. Latin. l. 3. p. 711. immerito accusat: quod regius typographus ille primum Obsequentis libellum, a Lycostene suppletum, sine asteriscis (quae res pessimi exempli) ediderit: ut Lycostenes passim pro Obsequente legi coeperit.

§. XV.

Seculo quo viuimus, post Christum natum duodeuicesimo *Oxonii* 1703. 8. e theatro Sheldoniano Obsequens prodiit, quem Tho. Hearne, a Lycostenis additamentis liberum, ad veteres editiones recensuit, cum Liuio contulit, et breuibus atque vtilibus notis illustrauit, adiunctum Eutropio, Messalae Coruino et anonymi orationi funebri in Constantinum, Constantini M. filium. *Lugduni Batau.* 1720. 8. Franciscus Oudendorpius Obsequentem recensuit, ac praeter accuratiorem consulum notationem, variasque Iosephi Scaligeri, Nic. Heinsii, Gisb. Cuperi, et Petri Burmanni obseruationes, notasque Schefferi integras, annotationibus suis illustrauit: ac indices consulum, rerum ac verborum addidit.

§. XVI.

Aetatis etiam incertae C. IVLIVS SOLINVS, professione Grammaticus, quod nomen in veteribus libris apponitur: sed quis fuerit, et quando vixerit, vel diuinando, tacentibus antiquitatis omnibus monumentis, nemo facile dixerit. Aegyptium oriundo fuisse, leuibus quibusdam argumentis SALMASIVS *f*) colligebat, quibus cum ipse non staret, nec alios stare volebat. Ex stilo saltem illius omnia affectantis auctoris peregrinitatem sibi intelligere videtur. FABRICIVS *g*) eum putat Romanum fuisse: quod IOH. CAMERS *h*) ex ipso stilo coniicit, et quod frequenter, quum de Romanis mentio intercidit, eos in locis multis *nostros* appellare soleat. Eadem vero argumenta etiam SALMASIVS *i*) pro Solino Aegyptio militare affirmat. Dictio certe peregrinum

f) Prolegom. in Solinum. *g*) Biblioth. Lat. vol. 1. pag. 413. *h*) Vita Solini eius polyhistori praemissa. *i*) L. c.

num ſapit. Et vbicunque de Romanis loquens ſuos vocat Plinius, verbis Plinianis eandem narrans hiſtoriam Solinus, non noſtros, vt Plinius, ſed Romanos nominat. Potuiſſet tamen etiam Aegyptius, verba de Romanis faciens, eos dicere ſuos, quandoquidem Aegyptus quoque pars orbis Romani, idemque imperium agnoſcat. HENRICVS autem VALESIVS *k*) haud diuerſum eſſe arbitratur a Iulio Solino, ſiue Solone (nam XIPHILINVS et ZONARAS Ἰȣλιον Σόλωνα vocant) ſenatore Romano, quem Alexander Seuerus interfecit. *l*) Qui Solinum arbitrantur, fuiſſe Graecum, ex ipſo eius polyhiſtore *m*) videntur haud difficulter refelli. Vitae genus, vt dixi, grammatici nomen, quod in fide dignis pluribus exemplis Solino additur, haud obſcure quidem prodit: SALMASIVS *n*) autem ſcriptum in aliis reperit *grammati*, in aliis *Cremonati*. Vnde legendum eſſe contendi grammatei: ὁ γραμματεὺς autem nomen officii eſſe in ſacris Aegyptiacis. Quod ad viri aetatem attinet, IACOB. PHILIPPVS BERGOMENSIS *o*) Solinum ait Caeſaris Octauiani Auguſti floruiſſe, eique ſuum opus dicaſſe. *Auguſto* ſcilicet legit pro eo, quod in variis exemplis nunc ſcribitur *Autio*, nunc *Aduento*: vnde DELRIO vel *Auito*, vel *Antio* legendum coniectabat. Enimuero ſi quis hunc Solinum velit componere cum ſeculi Auguſtei monumentis, eum oportet nihil ſapere, qui

k) Ad excerpta Peireſciana p. 105. *l*) Confer. TILLEMONTIVS tom. 3. hiſt. Imperatorum pag. 141. ſeq. et H. DODWELLVS append. ad diſſert. Cyprianic. §. 15. qui noſtrum Cenſorino aequalem facit. *m*) Cap. 2. 16. 36. 47. 43. et 57. *n*) Prolegom. in Solinum. *o*) In chronicis, quae ſupplementum ſupplementi inſcripſit. Confer. VOSSIVS de hiſt. Lat. l. 3. pag. 720. et IOH. CAMERS in Solini vita.

qui non intelligit, quid diſtent aera lupinis. Certe poſt tempora Veſpaſiani vixit, cuius ipſe mentionem facit. *p*) *Iudeae*, inquit, *q*) *caput fuit Hieroſolyma*, *ſed exciſa eſt.* -- *Cum iudaea potiti ſumus, ita luci illi propagati ſunt, vt iam nobis latiſſimi colles ſudent balſama.* -- *Engada oppidum infra Eſſaenos fuit*, *ſed exciſum eſt.* Meminit etiam Suetonii Paulini, tanquam herois, qui, longe ante ſuam aetatem, vltra Atlantem primus, et pene ſolus Romana ſigna circumtulerit. *r*) Hunc autem PLINIVS *s*) ſcribit ſe conſulem vidiſſe. Et multis SALMASIVS *t*) argumentis probat, longo poſt Plinium temporis interuallo fuiſſe noſtrum, qui illius hiſtoriam naturalem, auctoris ſuppreſſo nomine, expilauerit. Tantum conſtat, vixiſſe ante imperium Roma Conſtantinopolin translatum: quam certe notatu digniſſimam mutationem ſilentio praeterire non potuerit. Accedit eorum auctoritas, qui noſtri mentionem faciunt in monumentis ſuis. Quod nominatim SERVIVS *v*) facit. Laudatur *Solinus in collectaneis vel polyhiſtore* a PRISCIANO, *x*) imo ad eius, tanquam vetuſtioris, auctoritatem prouocat: *y*) *acer*, inquit, *quoque arbor*, *de cuius declinatione dubitatur*, *cuius genitiuus aceris*, *quod Solinus quoque protulit in memorabilibus*, *acernus facit.* Rurſum: *z*) *Solinus in memorabilibus*, *de arbore thuris*, *palam fieret*, *intorto eam eſſe vimine*, *ramis ad aceris qualitatem.* Sic paſſim alibi grammaticus hic, qui ſub Iuliano vixit, Solini teſtimonio vtitur, tanquam claſſici et locupletis auctoris: quod

p) Cap. 42. *q*) Cap. 48. *r*) Cap. 37. extr. *s*) Hiſt. nat. l. 5. c. 1. *t*) Proleg. in Solin. *v*) Georg. l. 2. *x*) De octo partibus orationis l. 1. oper. p. m. 8. *y*) Lib. 2. pag. 28. *z*) Lib. 5. pag. 50.

quod non faceret, si propius ad aetatem suam accessisset. Hos enim grammatici vulgo neotericos vocabant, ac idoneis opponebantur, quibus vetustas auctoritatem conciliauerat. AMMIANVS MARCELLINVS non pauca ex Solino in historiam suam transtulit, seruatis etiam locutionibus ipsis: quod SALMASIVS passim in Plinianis exercitationibus demonstrat. Quaedam ab eo MACROBIVS sumsit: quamuis nomen Solini apud eum nusquam reperiatur. *a*) E sanctis ecclesiae patribus ab HIERONYMO, AMBROSIO, et AVGVSTINO, citatur.

§. XVII.

Ex ingenii monumentis superest eius liber *Polyhistor* inscriptus, quem nominari ante voluerat *collectanea rerum memorabilium: b*) quo quidem nomine passim a PRISCIANO citatur: apud quem VOSSIVS *c*) etiam notat Solinum nostrum in *admirabilibus* citari: nisi, vt putat, *memorabilibus* legendum potius. Eademque inscriptio in pluribus manu exaratis codicibus, nonnullis quoque stanno impressis, seruatur. Ac Spirensi quadam editione *d*) lego: *Solinus de memorabilibus mundi diligenter annotatus et indicio alphabetico prenotatus.* Sed, vt dixi, pro ea primae editionis inscriptione, auctor hanc postea reposuit: *C. Iulii Solini Grammatici polyhistor, ab ipso editus ac recognitus.* Opusculum ex variis

a) Confer. VOSSIVS de histor. Lat. l. 3. p. 721. SALMASIVS prolegom. in Solin. Et IACOBVS GADDIVS tom. I. de scriptoribus non ecclesiasticis p. 27.

b) Ita enim ipse scribit libelli praefatione ad Autium: *erit operi isti titulus polyhistor. Nam quem in exordio designaueram, scilicet collectanea rerum memorabilium, cum iis, quae improbauimus, placuit obliterari.*

c) De historicis Latinis l. 3. p. 720. *d*) Ann. 1512. 4.

riis scriptoribus, Plinio maxime collectum, vnde ipsa aliquando etiam deprehenditur verba sua desumsisse. Inseruntur vbique huic operi historiae, gentium origines, nominum rationes, ritus, mores, sacra, profana, miranda item artis et naturae opera. Quae omnia studiose quidem collegit: non vero iudicio, eaque ratione, qua decet, vbique selegit. Vnde leuissimus scriptor a SCALIGERO *e*) vocatur. Cuius sententiae VOSSIVS *f*) quoque subscripsit. In plerisque nimis est credulus: et in rebus sibi parum cognitis, auctorum mentem aliquando non potuit assequi. Ita enim ipse: *g*) *exquisitis aliquot voluminibus studuisse me compendio fateor, vt et a notioribus referrem pedem, et remotis largius immorarer.* Nihilominus hunc libellum superbissimo titulo polyhistorem appellauit, quod nomen ne Plinius quidem amplissimae suae mundi historiae dare voluit.

§. XVIII.

Simia vtplurimum vocatur Plinii, illius qui mundi, siue naturalem, historiam reliquit. Hunc enim non tam imitatus est, sed ad verborum vsque numerum, non sine plagii macula insigni exscripsit: adeo quidem, vt, in tanta rerum atque verborum similitudine, fuerint, qui ambigerent, antiquioremne Plinio Solinum, aetatis incertae scriptorem, ponere oporteret, an iuniorem. *h*) Hoc satis mirari non possum, ne auctoris quidem facere mentionem, cui pleraque sua in acceptis referre debeat. Nec difficile fuit CLAVDIO SALMASIO, doctrinae et lectio-

e) Eusebianis animaduers. pag. 226. *f*) De historicis Latin. l. 3. p. 720. *g*) Polyhist. c. 1. seu praefatione. *h*) Vid. IACOB. THOMASIVS de plagio literario §. 543.

ctionis stupendae viro, *i*) quod ipse fatetur, *k*) Plinium emendare, explicare, et castigare, eo ordine, quo eum Solinus compilauit. Et hunc ipsum, eadem opera, non solum meliorem fecit, verum etiam, quam malus sit auctor, ostendit. Qui cum de Solino, vt omnes fatentur, optime fuerit meritus, et Lugdunum Batauorum aliquando e Galliis ingressus, ita fertur a P. Scriuerio salutatus fuisse: *salue sal et sol Solini. l*) Sed et hunc de plagio auctoris nefario audiamus: *m*) *quem*, inquit, *nemo nescit, nihil omnino habere, quod non ex Plinio hauserit. Ex omnibus enim Plinii libris quodcunque potuit, concurrit, et in suum istud compendium congessit. Quamuis autem ex professo sola geographica compilarit, et in epitomen redegerit, atque in hanc partem fere inclinatior sit materies, quae locorum situm ac commemorationem persequitur, seruata vbique orbis distinctione, quam Plinius adhibuit: idem tamen quidquid est arborum, gemmarum, animaliumque exoticorum, variis regionibus nascentium, id omne solerter conquisitum, et suis locis insertum opportune reddidit ex Pliniano opere, vt varietas ipsa legentium fastidio mederetur, quemadmodum ipse profitetur. Plinii tamen nomen vbique dissimulauit, scirique tantum voluit, quaecunque in libro suo memoratu digna potuisset, ea de scriptoribus manasse receptissimis.* Nec facile quisquam CAMERTIS *n*) opinionem probare poterit, eam ob caussam censentis oppressam fuisse Plinii mentionem, quod noster noluerit nominare viuentem.

i) Plinianis exercitationibus in Solini polyhistora. *k*) L. c. p. 3.
l) Vid. BOECLERI bibliograph. critica p. 614. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 1. p. 414. *m*) Prolegom. in Solinum.
n) In vita Solini.

tem. Quod si verum esset, cum satis ex superioribus pateat, sesqui post eum seculo vixisse, furti tamen nunquam ideo non liberandus crimine. PLINIVS enim ingenue non solum, qui proxime decesserunt, sed etiam tempore suo maxime florentes laudare solet atque citare testes. Pessimum inertiae vitium accusat PLINIVS ipse: *o*) *scito, conferentem auctores me deprehendisse a iuratissimis et proximis veteres transcriptos ad verbum, neque nominatos, non illa Virgiliana virtute vt certarent, non Ciceroniana simplicitate, qui in libris de rep. Platonis se comitem profitetur.* In his nomen suum profiteri debet Solinus: cui etiam SALMASIVS *p*) ignoscendum putat, si bona fide, et salua auctoris sui mente retulisset, quae ab illo accepit. Sed tantam vbique negligentiam et imperitiam prodere, vt ferendus non sit. Raram auem esse, si quando mentem Plinii assequatur, quem vbique sequatur. In leuibus autem peccatis, et qualia plerumque dormitantibus, aut aliud agentibus obrepunt, facile dandum veniae locum. Quae singulis paginis peccet, eiusmodi esse, vt ne ab aequissimo quidem, imo indulgentissimo lectore condonari queant.

§. XIX.

Stilus nimium affectatus, et nihil omnino prae se ferens natiui sermonis, peregrinitatem sapit, aut vitium prodit aetatis, quod Latinae assueti elegantiae vix aequo possunt ferre animo. Vnde VOSSIVS: *q*) *si ex stilo iudicium fieri debet, sesqui seculo et amplius post Plinium vixisse dixerim.* Suos certe peculiares et hic au-

o) Hist. natur. praef. *p*) Prolegom. in Solin. *q*) De histor. Latin. l. 3. p. 721. Confer. OLAVS BORRICHIVS de variis Lat. ling. aetatibus pag. 15. Et conspectu praestantiorum scriptorum Latinae linguae §. 40.

ctor idiotiſmos habet: nec adeo ſtuduit orationis elegantiae, quam rerum cognitioni. Hoc enim ipſe fatetur, atque diſerte ſcribit: *r*) *cui ſi animum propius intenderis, velut fermentum cognitionis magis ei ineſſe, quam bracteas eloquentiae deprehendes.* Sic ſaepe dictiones haurit e faece ſuorum temporum. Subinde rurſus ſupra modum incaleſcit, ſuisque nimium indulget fabellis. Verum de noſtro BOECLERI *s*) iudicium: *Solini ſtilus quidem Pliniano eſt impolitior, et habet aliquid obſcuritatis ac affectationis: laus autem eruditionis ei non eſt adimenda.* Sed ſtilus non modo incultus; opus ipſum quoque ſine lima iudicii compoſitum eſt. *t*)

§. XX.

Antiquiſſimam Solini editionem SALMASIVS *v*) laudat *Venetam* 1473. fol. quae ipſi fuerit codicis manuſcripti loco, adeo in multis ac pene in omnibus cum ſcriptis conſentiens. Sequuntur *Parmenſis* 1480. 4. per Andream Portiliam. *Brixienſis* 1480. per Boninum de Boninis de Raguſia, et 1498. fol. per Iacobum Britannicum. *Veneta* 1498. 4. *Bononienſis* 1500. Philippi Beroaldi opera. *x*)

§. XXI.

Seculo poſt Chriſtum natum decimo ſexto Solinus prodiit *Spirae* 1512. 4. opera Iodoci Badii Aſcenſii, qui profitetur, auctorem dandum fuiſſe tam mutilum, tamque inuerſum, vt ab alio nemine, praeterquam a ſe ipſo, ſi qua ab inferis reuocari poſſet, inſtaurari, atque conuer-

r) Polyhiſtoris c. 1. ſeu praefatione. *s*) Bibliograph. critica p. 614. *t*) Confer. Celeberr. D. WALCHIVS hiſtor. critica Lat. linguae p. 74. *v*) Prolegom. in Solin. *x*) Quam editionem MEVRSIVS laudat in critico Arnobiano p. 67. 93.

uerti posse videretur: manum admouisse tamen, opeque chirurgica membrorum refecisse multa, resecuisse autem nulla, quae nondum putrefacta, aut sacro igni correpta videbantur. *Venetiis* 1518. 8. apud Aldum et Franciscum Asulanum, cum Mela et aliis. 1598. 4. *Coloniae* 1520. 8. apud Eucharium Ceruicornum. *Florentiae* 1526. 8. apud Iuntam, cum Mela et aliis. *Basileae* non annotato impressionis anno, ex officina Henricpetrina, accurante Christiano Vurstisio, cum Mela, annotationibus et mappis geographicis ornato. 1531. 12. 1538. fol. cum Iohannis Camertis commentario. 1543. fol. 1557. fol. cum Lucio Floro et Cebetis tabula, Iohannis autem Camertis in hos auctores amplissimis commentariis. Accedit Pomponii Melae de orbis situ libri tres cum commentariis Ioachimi Vadiani. 1564. et 1595. 8. cum Mela. *Parisiis* 1536. 8. cum Mela, Oliuarii et Hermolai Barbari scholiis illustrata. 1577. 4. accurante Henrico Stephano, cum Delrionis emendationibus aliisque scriptoribus. *Pictauis* 1554. 4. Eliae Vineti opera. *Antuerpiae* 1572. 8. cum Martini Antonii Delrionis emendationibus.

§. XXII.

Decimo septimo post Christum natum seculo Solinus prodiit *Francofurti* 1603. 4. cum notis Georgii Draudii. *Geneuae* 1605. 8. accurante Iacobo Grassero, qui Solinum emendauit iuxta atque similibus dissimilibusque historiis illustrauit. *Lugduni Batauor.* 1646. 12. ex Delrionis castigatione, cum Mela et Aethico. *Gothae* 1665. 8. Andreas Reyherus Solinum in mille sectiones dispescuit, ac vtilissimo indice ornauit. *Parisiis* 1621. 12. accurante Iacobo Grassero. 1629. fol. cum prolegominibus, et Plinianis exercitationibus Claudii Salmasii, duobus volumi-

luminibus. *y*) *Traiecti ad Rhenum* 1689. fol. 2. volum. denuo cum Solini polyhiſtore, ex veteribus libris emendato, atque in eum diffuſae eruditionis prolegominibus, prodierunt Claudii Salmaſii Plinianae exercitationes. Acceſſerunt de homonymis hyles iatricae exercitationes antehac ineditae, nec non de manna et ſaccharo.

§. XXIII.

Oratione ligata Solinum etiam quaedam ſcripſiſſe, fragmentum teſtatur ποντικῶν, ſiue carminis, qui ſuperſunt viginti duo primi verſus: quos legimus inter epigram-

y) MORHOFIVS polyhiſt. philoſ. l. 2. part. 1. c. 2. §. 3. *Plinii epitomator Solinus eſt, cuius extat polyhiſtor, quem Salmaſius vberrimis vaſtiſſimisque commentariis explicauit, qui liber locorum communium inſtar eſſe poteſt. Omnia enim vir ille doctiſſimus, quae apud veteres de ſimilibus argumentis tradita erant, collegit, ſuo vbique interſperſo iudicio. Sed quoniam ille feſtinanter plerumque ſcribebat, vt vberrimo ingenio nulla ſufficeret manus, nec vel verborum, vel rerum, modum noſſet: multa illi exciderunt, quae et ipſe nouerat melius, et rectius alio die tradebat: quaeque facile euitaſſet, ſi paululum modo attendiſſet animum. Quod Gronouii iudicium de hoc viri lib. 1. de pecunia veteri c. 41. vt in philologicis, ita etiam in his rerum eſt. Nam multa etiam hic miſcuit, quae poterat opportunius alio tempore et loco dixiſſe. Sed quoniam hic vaſtitatem et multitudinem habebat obiectorum, ſponte ingenium eius in tam varia excurrit.* Confer. SCHVRZFLEISCHII notitia ſcriptor. part. 3. pag. 75. STOLLII introd. in hiſt. liter. part. 2. c. 4. §. 19. n. 6. Vt BOECLERO bibliographia critica pag. 614. videtur, adeo correctum et immutatum dedit Solinum, vt alius ſcriptor eſſe videatur. Quod quidem docti probare nequeunt. Fuit enim Salmaſius in reformandis et refingendis ſcriptoribus confidentior, et, vt verum dicam, audacior. Sed quoquo ſe res habeat modo, Salmaſii iſtud ſtupendae eruditionis opus eſt.

grammata et poematia vetera, quae Pithoeus *Parisiis* edidit: emendatius vero apud SALMASIVM, z) qui hos versus in exemplari regio vetustissimo ad finem polyhistoris subiectos reperit, cum inscriptione, *incipit eiusdem ponticon.* An opus absoluerit, incertum. a) Sed bene Salmasius, atque ex eo VOSSIVS b) monet, titulum ποντικὰ operi melius scribendum πόντια. Nam constituisse res marinas, h. e. animalia maris, piscium omne genus eo libro enarrare, vel, vt ipse ait, *aequoreas cateruas:* quod argumentum fuit Ouidiani poematis, cuius inscriptio *halieuticon.* Quicquid ad hoc genus pertinet, πόντιον dicendum, i. e. marinum, non ποντικόν. Hoc enim gentile a regione Ponti, vel ipso mari, quod ponticum, vel pontus absolute dicitur. At πόντιον, quicquid ex quolibet mari est. VOSSIVS etiam notat, c) polyhistora ante sexcentos annos a monacho quodam carmine versum esse heroico: quod item superesse credit.

§. XXIV.

Anno post Christum natum CCXXXVIII. Gordiani imperatoris primo CENSORINVS libellum de die natali scripsit: quem VOSSIVS d) historicis annumerat. Multa enim sine illo chronologi ignorarent: quippe qui diuersas gentium aeras, notatu maxime dignas, egregie connectat: et omnino omnes venerandae antiquitatis cultores insignem ex eo multiplicis doctrinae monumento voluptatem capere possunt. Plura de Censorino philosophos inter monenda erunt.

§. XXV.

z) Prolegom. in Solin. Extat etiam Carminis illius fragmentum in operis Virgiliani appendice. a) Vid. BARTHIVS aduersar. p. 1990. b) De historic. Latin. l. 3. pag. 721. c) L. c. d) De histor. Lat. l. 2. c. 3.

§. XXV.

Tacito Augusto MODESTVS libellum dicauit de vocabulis rei militaris, qui cum Vegetio, Frontino et aliis rei militaris scriptoribus vulgo edi solet. Neque BARTHIVS *e*) asserere dubitat, Modesti huius libellum a Vegetio ita exscriptum esse, vt verbum de verbo expressisse videatur. Sunt tamen qui eum recentiorem faciunt. MODIVS Modesti libello nihil putidius se vnquam vidisse affirmat: cui NAVDAEVS *f*) quoque suffragatur, Modestum vocans infelicem Vegetii epitomarem.

§. XXVI.

Diocletiano imperante, sub finem tertii post Christum natum seculi, AELIVS SPARTIANVS floruit, quem magnae auctoritatis virum, et ipsi imperatori valde familiarem fuisse, ex inscriptione patet, qua Aelii Veri vitam illi sacram esse voluit: *Diocletiano Aug. Aelius Spartianus suus salutem. g*) Historiae Augustae plura instituit conscribere volumina. Ita enim ipse testatur: *h*) *in animo mihi est, Diocletiane Auguste, tot principum maxime, non solum eos, qui principum locum in hac statione, quam temperas, retentarunt, vt vsque ad diuum Hadrianum feci, sed illos etiam, qui vel Caesarum nomine appellati sunt, nec principes aut Augusti fuerunt, vel quolibet alio genere aut in famam, aut in spem principatus venerunt, cognitioni numinis tui sternere.* Rursum: *i*) *haec sunt, quae de Vero Caesare mandanda literis fuerunt: de quo idcirco non tacui, quia mihi propositum fuit*

e) Aduersar. l. 2. c. 20. *f*) Bibliotheca militari. *g*) Confer. ERASMVS de conscribendis epistolis c. 13. et exercitationes nostrae de stilo Latino sect. 4. c. 1. §. 9. *h*) Aelio Vero init. *i*) Loc. cit. extr.

fuit, omnes, qui post Caesarem dictatorem, h. e. diuum Iulium, vel Caesares, vel Augusti, vel principes appellati sunt, quique in adoptionem venerunt, vel imperatorum filii, aut parentes, Caesarum nomine consecrati sunt, singulis libris exponere, meae satisfaciens conscientiae; etiamsi multis nulla sit necessitas talia requirendi. Ex omnibus vero, si quando stetit promissis, de quo cum aliis viris eruditissimis VOSSIVS *k*) valde dubitat, hodie nihil superest, praeter illas vulgo notissimas Hadriani, Aelii Veri, Didii Iuliani, Seueri, Pescennii Nigri, Antonini Caracalli, et Antonini Gaetae vitas. Quarum quidem vltimam Constantino Augusto, reliquas maximam partem Diocletiano sacras esse voluit. In omnibus eius scriptis ad perspicuitatem omnino necessarius et historico inprimis conueniens desideratur ordo. Inepta pluribus in locis est rerum earundem repetitio, et vix aliquando ferenda materiarum confusio. Sic certe aliquoties Seruiani caedes in Hadriano legitur: nec temporum seruatur series: nec iustis partibus distinguuntur dicenda, vt separatim publica, separatim priuata, peregrinationes, studia, et si quae sunt alia, circumstantiarum habita ratione, suis quaeque locis proponerentur. Stilus valde humilis est atque neglectus, numerus vtplurimum subsultans; nullus verborum delectus, nullus eloquentiae apparatus.

§. XXVII.

Eiusdem Diocletiani imperatoris temporibus, sub finem seculi tertii, Caesarum res gestas memoriae prodidit quoque IVLIVS CAPITOLINVS. Imperatorum, quos descripsit, superstites sunt, Antoninus Pius ad Diocletianum

k) De histor. Latinis l. 2. c. 5. p. 186.

num Aug. M. Antoninus Philosophus, Verus Imperator ad Diocletianum Aug. Pertinax, Clodius Albinus ad Constantinum Aug. Opilius Macrinus ad Diocletianum Aug. Maximini duo ad Constantinum Aug. Gordiani tres ad eundem, Maximus et Balbinus. Sed cum aliis in eam temporum calamitatem incidit, qua cum imperii, tum historiae maiestas consenuit. Nulla methodo, nullo ordine scripsit, abruptus in plerisque et castae orationis haud quaquam studiosus. SIGONIVS Capitolini reprehendit otiosam verbositatem, dum minuta quaeque prosequatur. Sed eum hac quidem in re BALTHASAR BONIFACIVS *l*) defendit, atque demonstrat, quod minimarum quoque rerum cognitio magnam interdum afferat vtilitatem, praesertim si de magnis agitur viris, quorum nullum tam leue, tamque domesticum dictum, aut factum, quin obseruatione dignum videatur. Imo id esse in biographo maxime commendandum, quod in historico forsan vitio non vacat. Qui enim principum virorum composuerint vitas, duos quasi parietes de vna fidelia dealbantes, mixtam dedisse politicam et moralem philosophiam, et res publice non solum, verum etiam priuatim gestas exposuisse; siue, vt SVETONIVS loquitur, qualis quisque fuerit in imperio regendo, et quae fuerit cuiusque interior ac familiaris vitae consuetudo. FLAVIVS VOPISCVS *m*) eum sibi cum aliis imitandum proposuit, qui imperatorum vitas, non tam diserte, quam vere memoriae tradiderunt.

§. XXVIII.

Eiusdem aetatis est AELIVS LAMPRIDIVS, quem inter

l) De XL. Romanae historiae scriptoribus p. 45.
m) Probo imperatore c. 2.

inter alios ſibi imitandum FLAVIVS VOPISCVS propoſuit, *n*) quod hiſtoriam Auguſtam non tam diſerte, quam vere memoriae prodiderit. Extant eius deſcripti quatuor imperatores, Commodus Antoninus ad Diocletianum Aug. Antoninus Diadumenus, Antoninus Heliogabalus ad Conſtantinum Auguſtum, et Alexander Seuerus ad Conſtantinum Aug. Sunt vero, qui ſibi dudum perſuaſerunt integrum nomen fuiſſe *Aelii Lampridii Spartiani*: vt Aelius Lampridius falſo ab Aelio Spartiano diuerſus eſſe credatur. Vopiſcus certe in Probo, vbi Aelium Lampridium nominat, inter ſcriptores hiſtoriae Auguſtae Spartianum praetermittit. Vitam Septimii Seueri, quam Spartiano plerique codices MSti tribuunt, codex regis Galliae Aelio Lampridio adſcribit: et principum vitae reliquae, nobis Aelii Lampridii nomine commendatae, CL. SALMASIVS in excerptis antiquiſſimis Palatinis legit ad Spartianum referri. *o*) Vti vero ego dicam, quid rei ſit, plurium maior conſtat auctoritas, quam vnius alteriusue codicis, vtut inſignem prae ſe antiquitatem ferat. Tantumque abeſt, vt ipſe VOSSIVS etiam *p*) plus fidei ſit auſus tribuere vni regis Galliae libro et illis Palatinis excerptis, quam tot aliis Spartiani et Lampridii diuerſis codicibus et MStis, et excuſis. Equidem me coniecturam ſine ratione ſufficiente nuſquam de trita et publica via abripere patiar. Eſt vero Lampridii, vt Spartiani et reliquorum, qui eadem ſcribendi materia verſantur, ſtilus valde humilis, dictio parum ſincera, numerus plerumque ſubſultans.

 Res,

n) Probo imperatore cap. 2. *o*) Vid. VOSSIVS de hiſt. Latin. l. 2. c. 7. pag. 192. ſeq. BALTHASAR BONIFACIVS de Romanae hiſtoriae ſcriptoribus p. 46. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 1. pag. 546. STOLLIVS introd. in hiſt. liter. c. 6. §. 18. not. 7. *p*) Loc. cit. p. 193.

Res, nulla ſerie digeſtae, ita ſunt relatae, vt ipſi primum in mentem veniſſe videntur.

§. XXIX.

Etiam Diocletiano imperante, ſub finem ſeculi poſt Chiſtum natum tertii, hiſtoriam inſtituit illuſtrare auguſtam VVLCATIVS GALLICANVS, Vir clariſſimus, vt in vetuſtiſſimis codicibus nominatur. *q*) Viros autem clariſſimos dixerunt Romani, qui dignitatis eſſent ſenatoriae. De conſulatu illius in faſtis nullum veſtigium eſt. Neque adeo conſtat, an ex illius Vulcatii proſapia fuerit, quem Sedigitum, a ſenis in manu digitis, cognomento vocarunt. De inſtituti ratione ad imperatorem ita ſcribit: *r*) *propoſui, Diocletiane Auguſte, omnes, qui imperatorum nomen ſiue iuſte, ſiue iniuſte, habuerunt, in literas mittere, vt omnes purpuratos Auguſtos cognoſceres.* Ex omnibus vero vnus hodie tantum extat Auidius Caſſius, quem Diocletiano Imperatori ſacrum eſſe voluit. Nec, vti promiſerat, omnium vitas proſecutum eſſe, nobis inde coniicere licet, quod, qui paulo poſt eum ſcripſit, Vopiſcus negat, quemquam ante ſe Aureliani vitam memoriae prodidiſſe. *s*) Nec idem Vulcatii mentionem facit, vbi eos enumerat, quos in tradendis principum vitis ſibi imitandos propoſuerit: vt eius commemorandi optima occaſio et neceſſitas prope fuiſſet. *t*) Atqui etiam in excerptis Palatinis antiquiſſimis Auidii Caſſii vita Spartiano adſcribitur: quod cum SALMASIVS obſeruauit, eum prope arbitratus eſt genuinum auctorem fuiſſe, propter multa, quae con-

q) Notas V. C. quas vt plurimum libri antiqui exprimunt, BALTHASSAR BONIFACIVS de Romanae hiſtoriae ſcriptoribus pag. 50. perperam interpretatur *quintum conſul.* *r*) Auidio Caſſio c. 3. *s*) FL. VOPISCVS Aureliano c. 1. *t*) Idem Probo imperat. c. 2.

conueniunt, aetatem, dictionem, propositum, ipsius operis intermissionem. Hinc et FABRICIVS *v*) diserte ait: *vita Auidii Cassii non a Vulcatio Gallicano scripta est, sed a Spartiano.* Sed VOSSIVS *x*) sententiam recte tuetur contrariam. Plurium namque et meliorum codicum obstat fides, et non contemnenda vetustatis tanto consensu auctoritas, quam vnius varians lectio euertere nequit. Si ea Auidii vita a Vulcatio scripta non est, vnde factum dicemus, vt non tam Spartiani, aut Lampridii nomen, quod eiusdem auctoris esse volunt, quam Vulcatii legatur Gallicani, quod alibi non occurrit, nec a librariis temere praescriptum videtur. CAROLVS SIGONIVS quoque *y*) Vulcatium agnoscit hanc Auidii vitam scripsisse, quae sola ex operibus illius superest. Quoquo se res habeat modo: aetatis auctor ille vtitur iisdem vitiis. Stilus exanguis et macilentus est, sermonis neglecta castitas, et ipsius historiae turbatus naturalis ordo. Multas et longas aliorum epistolas exscripsit. Isocratem parum feliciter secutus, vt ille totum Helenae encomium laudibus Thesei compleuit, sic et laudationem Marci Aurelii, quam Auidii Cassii vitam scribere maluit. Adeo nihil in eo deprehenditur elegantiae: vt vere et candide pronuntiarit CASAVBONVS, Vulcatium, quid diceret, fortasse pensi habuisse; at quomodo, ne minimum quidem.

§. XXX.

Temporibus iisdem TREBELLIVS POLLIO historiam Augustam descripsit: de quo FLAVIVS VOPISCVS: *z*) *ea fuit diligentia, eaque cura in edendis bonis malisque principibus, vt etiam triginta tyrannos vno breuiter libro concluderet, qui Valeriani et Gallieni, nec multo superio-*

 rum

v) Biblioth. Lat. vol. I. p. 546. *x*) De hist. Lat. l. 2. c. 5. p. 187. extr. *y*) Iudicio de historicis c. 27. *z*) Firmo c. I.

rum aut inferiorum fuere principum temporibus. Alibi: *a*) *a duobus Philippis vſque ad diuum Claudium et eius fratrem Quintillum, imperatores tam claros, quam obſcuros, memoriae prodidit: in eodem vehiculo fuit, aſſerente Tiberiano, quod Pollio multa incurioſe, multa breuiter prodidiſſet.* Hodie vero non habemus vitam Philipporum, vel Decii, qui Philippis ſucceſſit, vel Galli aut Voluſiani, qui poſt Decium imperarunt. Extant ſolum a Pollione deſcripti Valerianus pater et filius, Gallieni duo, XXX. tyranni, *b*) qui Valeriani et Gallieni temporibus imperium occuparunt, et diuus Claudius ad Conſtantinum Auguſtum. VOSSIVS *c*) quidem omnibus viribus contendit, hunc imperatorem a Pollione ſcriptum eſſe non ad Conſtantinum, ſed ad patrem eius Conſtantium: ſed nihil temere mutandum, quandoquidem emendationis argumenta nihil ſtringere poſſunt. Sicubi Conſtantii meminit, vt eius memoriam religioſius coleret: propter filium omnino fieri poterat, eiusque tempora contigua. Quod ad ſtilum Pollionis attinet, vtique ſuo conueniens eſt ſeculo, i. e. varie inquinatus atque vacillans, quique nihil

a) Diuo Aureliano c. 2. *b*) Bellum ſcilicet ipſi videbatur, ſi totidem Valeriani et Gallieni temporibus fuerint tyranni, quot imperarint Athenis a Lyſandro captis. Cum vero XXIX. tantum reperiſſet, vt numerum impleret, Valentem ſuperiorem adiecit, temporis alieni tyrannum; vt quem ipſe Decii temporibus rebellaſſe fatetur. Et erant, qui, ipſo teſte c. 31. Zenobiam et Victoriam feminas tyrannos inter relatas aegre ferebant. Duos ergo addidit, temporis alieni, alios, Titum et Cenſorinum, quorum alter Maximini, alter Claudii imperio moleſtus fuit. Pl. confer. VOSSIVS de hiſt. Lat. l. 2. c. 6. p. 188. ſeqq. et BALTH. BONIFACIVS de Rom. hiſt. ſcriptoribus c. 23. p. 47. *c*) De hiſt. Lat. l. 2. c. 6. p. 190. Confer. CAR. SIGONII iudicium de hiſtoricis c. 23.

nihil prorſus priſtinae elegantiae prae ſe ferat. Quam caſtae Latinitatis ſit parum ſtudioſus, vel ex vna PETRI BEMBI obſeruatione patet, *d*) vbi ad Federicum Fregoſium, Archiepiſcopum Salern. de ludis decennalibus ſcribit: *eos celebraſſe alterum ex Gallienis, Pollio auctor eſt, qui tamen non* decennales *eos appellat, ſed* decennia: *quam appoſite, ipſe viderit, mihi certe non probatur. Nam etiam quinquennales apud Tranquillum ii ludi dicti, quos ad Actium Auguſtus inſtituit. Non enim ita dicimus* decennia, *vt Floralia, Cerealia, Rubigalia: quod decennia proprium vocabulum eſt alterius rei; Floralia vero et Rubigalia nullius, praeter ludorum. Sed in Pollione multa inepte.* Attamen ſi conſideramus, qua vixit, aetatem ac vitia ſcriptoribus iam prope communia: laude profecto non defraudandus eſt ſua. Coaeuis enim paulo terſior, atque vt GESNERO *e*) viſus eſt aſſurgit altius, quam hiſtorico conuenit: vtut de ſemetipſo ne mediocriter quidem ſentiat, fide contentus hiſtorica, quam ſibi vnam ſancte cuſtodiendam arbitratur. Eloquentiam nihil curat, vtpote qui de rebus, non de verbis ſollicitus, hiſtorici tantum ſtudeat implere partes. Sic triginta orditur tyrannos: *ſcriptis iam pluribus libris, non hiſtorico, nec diſerto, ſed pedeſtri eloquio* etc. Extremo: *da nunc cuiuis libellum, non tam diſerte, quam fideliter ſcriptum: neque ego eloquentiam videor pollicitus eſſe, ſed rem.*

§. XXXI.

Conſtantino Magno imperante, hiſtoricos inter maxime floruit FLAVIVS VOPISCVS Syracuſius, *f*) paren-

d) Epiſtol. familiarium l. 4. ep. 23. extr. *e*) Bibliothecae tom. I.

f) Nimis operoſa, et minus vtilis extat DAN. GVIL. MOLLERI de Flau. Vopiſco circularis diſputatio Altorf. 1687. 4. qua multis.

rentibus ortus, in militia qui magnam ſibi auctoritatem parauerant ac principibus viris in rep. familiariter fuerant vſi. Auus interfuit, cum Saturninus adoraretur, quem et ſua fata deplorantem vidit. *g)* Nouit idem Bonoſi tyranni coniugem: *h)* et concioni interfuit, cum Diocletiani manu Aper eſſet occiſus: *i)* imo fabellam ab ipſo Diocletiano audiuit, Druidem quandam mulierem, in Gallia cum moraretur, inter iocos dixiſſe: *Diocletiane iocari noli, nam imperator eris, cum Aprum occideris. k)* Et ſtatim noſter ſubiungit: *l) ſemper exinde Diocletianus in animo habuit imperii cupiditatem, idque Maximiano conſcio atque auo meo, cui hoc dictum a Druide ipſe retulerat.* Poſt pauca: *m) ipſum Diocletianum idem auus meus dixiſſe dicebat, nullam aliam fuiſſe ſibi cauſſam occidendi manu ſua Aprum, niſi vt impleret Druidis dictum, et ſuum firmaret imperium.* Nec minus ipſi iam tum imperanti familiaris fuit Vopiſci pater, a quo audiuit, Diocletianum principem dixiſſe, *nihil eſſe difficilius, quam bene imperare. n)* Equidem, vt ſupra dixi, Vopiſcum inficias ire non poſſum floruiſſe in primis ſub Conſtantino Magno: ſed dormitat magnus certe ille VOSSIVS, *o)* dum ex eo loco hiſtorici noſtri, *p) hic trium principum finis fuit, Cari, Numeriani, et Carini, poſt quos Diocletianum et Maximianum principes Dii dederunt; iungentes talibus viris Galerium atque Conſtantium - - quorum vitam ſingulis*

tis eum initio demonſtrat, in Europae nobiliſſima regione, Italiae foecundiſſima inſula Sicilia, et eius florentiſſima ciuitate, Syracuſis videlicet, natum fuiſſe.

g) VOPISCVS Saturnino c. 9. *h)* Idem Bonoſo c. 15. *i)* Idem Numeriano c. 13. *k)* Ibid. c. 14. *l)* Ibid. c. 15. *m)* Numeriano extr. *n)* Diuo Aureliano c. 43. *o)* De hiſtoricis Latinis l. 2. c. 7. *p)* Carino c. 18.

gulis libris Claudius Eusthenius, qui Diocletiano ab epistolis fuit, scripsit: quod idcirco dixi, ne quis a me tantam rem quaereret, maxime cum vel viuorum principum vita non sine reprehensione dicatur: satis liquere putat, vixisse post obitum Constantii Chlori, qui Constantini M. pater fuit. Hos enim principes diserte ait, in viuis esse, et de rep. mereri optime: vt difficile sit de illis scribere, antequam fuerint fato defuncti. Neque adeo locus emendatione indiget in Diuo Aureliano: *q) et est quidem iam Constantius imperator, eiusdem vir sanguinis, cuius puto posteros ad eam gloriam, quae a Druidibus pronuntiata sit, peruenire.* Potuit his principibus scribere viuentibus, et scribere item post fata illorum, cum Constantinus rerum potiretur: vt alios historiae Augustae scriptores vidimus libros alios Diocletiano, alios Constantino inscripsisse. Vlpia Vopiscus maxime vsus est bibliotheca, eiusque libris linteis, elephantinis, et magna, quae fuerant scriptae publice, epistolarum copia. Inde vitas concinnauit imperatorum, Diui Aureliani, Taciti, Floriani, Probi, ad Rufum Celsum. Edidit porro quadrigam tyrannorum, Firmum, Saturninum, Proculum, et Bonosum, ad Bassum: et trigam imperatorum, Carum, Numerianum, et Carinum. Praeter ista, quae hodie exstant, nihil vel ab ipso auctore, vel ab alio scriptore citatur. Decreuerat quidem etiam Apollonii Thyanaei philosophi, aut impostoris, cuius magicas fraudes veris Christi miraculis gentiles opponebant, vitam et facta memoriae prodere, si vita suppetat: *r)* sed aliis impeditus negotiis, aut morte praeuentus, aut alia quacunque abreptus caussa, non

q) Cap. 44. r) Diuo Aureliano c. 24. extr.

non ſtetit promiſſis. Neque multum potuiſſet bonis literis afferre vtilitatis meras profundens nugas et propudioſa mendacia. Vocat enim praeſtigiatorem celeberrimae famae auctoritatisque ſapientem, veterem philoſophum, amicum verum Deorum, ipſum etiam pro numine frequentandum. Poſt pauca, *quid enim*, inquit, *illo viro ſanctius, venerabilius, diuiniusque inter homines fuit? ille mortuis reddidit vitam: ille multa vltra homines et fecit, et dixit.* VOSSIVS, s) BONIFACIVS, t) et alii in Vopiſco praeter eruditionem illud etiam laudant, quod omnia ordine narret meliori, quam factum a Spartiano, Capitolino, atque aliis hiſtoriae Auguſtae ſcriptoribus, in quibus pleraque valde turbata.

§. XXXII.

Cum ex illis ſupra memoratis auctoribus quatuor, Spartianus videlicet, Capitolinus, Vulcatius, et Lampridius ſcripſerint, aut ſaltem ſcribere inſtituerint integram, a capite ad calcem, omnium purpuratorum hiſtoriam, orſi a Iulio Caeſare, qui primus remp. inuaſit: BONIFACIO, v) qui CASAVBONVM, optimum iſtorum interpretem, ſequitur, ſciolus quidam, ſiue principis iuſſu, ſiue ſponte ſua, ex his biographis videtur decerpſiſſe, quae ſcitu digniora putauit, atque in hoc corpus, quod iam extat, digeſſiſſe. Voluiſſe, opinatur, tres epochas et claſſes Caeſarum facere, primam duodecim Auguſtorum a Suetonio petendam; ſecundam ex his ſex ita a ſe conſarcinatis; tertiam denique Chriſtianorum principum a Chriſtianis ſcriptoribus maluiſſe hauriri. Neque dubitat,

s) De hiſt. Latinis l. 2. c. 7. p. 194. t) De XL. Romanae hiſtoriae ſcriptoribus c. 24. p. 48. et c. 26. p. 51. v) De XL. Romanae hiſtoriae ſcriptoribus c. 26. p. 51.

tat, quin Tribonianus iste, hoc audaci facinore perpetrato, videretur sibi rem literariam praeclare gessisse: cum tamen in caussa fuerit, vt amplius quinquaginta historiae Augustae scriptores penitus interierint; sex autem, qui supersunt, mutilos ac turbidos habeamus. Neque dubitat peruersum scribendi ordinem magnam partem ab auctoribus ipsis ad istum alienarum mercium institorem atque librarios, genus hominum, vt CASAVBONVS ait, perdendis literis natum, transferre. Solis vero haec omnia nituntur coniecturis: et frustra in partem vocantur criminis, qui ne minimo quidem indicio, caussam hanc sibi fecisse communem, argui possunt.

§. XXXIII.

Eodem dicendi charactere, si Trebellium et Vopiscum excipias, vtuntur omnes: vt plane in eodem ludo videantur esse formati, eademque pasti fruge. Historicorum ante communis eloquentia et nunquam satis commendanda rerum exponendarum et exornandarum ratio pestilenti quodam sidere afflata quasi contabuit: vt ne hilum quidem pristinae elegantiae, aut sani quicquam coloris eniteret. Nec ab re iudicat ERASMVS: x) *in his vix est, quod probes, praeter historiae fidem. Nam aegre tuentur sermonis Latini castimoniam.* BOECLERVS y) stilum habere putat codicis Iustinianei stilo parum dissimilem: vt cum fructu a Iureconsultis legi possint. Nec immerito. Quam multa enim toto sparsim opere inuenies, quae ad iurisprudentiam praecipue pertinent? Quam multis locis aut nouum ius introductum, aut vetus antiquatum? Quot iureconsultorum actiones, munera, dignitates? Ad imitationem vero stilum sibi non capiant, qui totus quantus a

Zzzz 2 vete-

x) Ciceroniano. y) Bibliographia critica p. 417.

veteri elegantia recedit. Comparent in iis quaedam adhuc veſtigia Latinitatis veteris, conatus autem fuit impar. Praeferunt ſubinde grauitatem; ſed non aſſequuntur, quod conantur.

§. XXXIV.

Hanc tamen nos gratiam debemus illis huius aeui ſcriptoribus hiſtoriae Auguſtae, quod ea nobis et longae poſteritati literis conſignata reliquerunt, quae nuſquam alibi reperturi eſſemus. Vtut hos BVDAEVS nequaquam inter claros auctores, et Romana hiſtoria dignos arbitretur eſſe connumerandos: quaedam fatalis tamen literarum calamitas nobis legendorum id genus hiſtoricorum neceſſitatem impoſuit: quandoquidem iſta tempora meliores vel non habuerunt, vel non retinuerunt: vt hominum elegantiori vel palato, vel curioſitati ſatisfacere queant. Atqui etiam, vt CAECILIVS ait, hiſtoria quoquo modo ſcripta delectat. Sunt enim a natura homines ita comparati, vt qualibet rerum nuda cognitione, ſermunculis fabellisque capiantur. Ad prudentiam potius atque rerum notitiam hi ſcriptores ſunt accommodati, quam ad eloquentiae ſtudia, et ſermonis Latini cognoſcendum verum nitorem, caſtitatem, elegantiam. Quae aliunde hauriri poſſunt. Inuenies pulcherrimas principum epiſtolas, grauiſſima ſenatus conſulta, alia publica monumenta, quae perquam ſollicite ex Auguſtorum ſcriniis, ſenatus et populi actis, vndecunque eruta collegerunt. Hiſtoriae Auguſtae pars magna hinc neceſſario petenda eſt: vbi res toto imperio Romano geſtae annis ferme certum et ſexaginta deſcribuntur. Nec alibi maior varietas deprehenditur, aut notatu magis digna rerum viciſſitudo. Nuſquam illuſtriora fortunae ludibria, aut memorabiliores maximorum principum exitus. Nam ſeptuaginta, et eo

eo plures, in horum temporum ferie numerantur, qui vel Caefarum, vel imperatorum nomen vfurparunt. Adeo erant in illo principatu, quem omnes tum metuebant, et omnes modo fufpiciunt, comitia imperii turbulenta ac incerta: vt tumultuario populi concurfu, aut incondito militum ftrepitu, interdum vel per iocum ludumque imperatores crearentur, et orbis terrarum dominatio in fceleris ac nefandi parricidii praemium concederet. Noftram ergo quam lubentiffime facimus fententiam MORHOFII: z) quamuis certo non fatis conftet, quae vitae a quibus figillatim fint fcriptae: nec praeterea dictionis character, aut Latinitas ea reperiatur, quae tuto in imitationem trahi poffet: nihilominus, ob rerum, quas tradunt, magna pondera, maximi haud immerito aeftimandos; praefertim poftquam exquifitiffimis Ifaaci CASAVBONI et CL. SALMASII annotationibus illuftrati fuerunt.

§. XXXV.

Hiftoriae Auguftae fcriptorum fex commemoratorum fylloge primum prodiit *Mediolani* 1465. fol. quam principem editionem Salmafius laudat, et per omnia ferme teftatur cum praeftantiffimo codice Palatino confentire, quo ipfe ad emendandos hos auctores vfus eft. 1475. fol. curante Bonino Mombrizio. *Venetiis* 1480. fol. quam editionem Cafaubonus falfo pro principe habuit. 1490. fol. vbi iunctim excufi funt Suetonius, hiftoriae Auguftae fcriptores, Eutropius, et Paulus Diaconus. 1499. fol. per Iohannem Rubeum de Vercellis.

§. XXXVI.

Sequenti feculo, poft Chriftum natum decimo fexto fex hiftoriae Auguftae fcriptores prodierunt *Venetiis*

 1519.

z) Polyhift. liter. l. 4. c. 14. §. 7.

1519. 8. apud Aldum, cum Ioh. Baptiſtae Egnatii notis. *Florentiae* 1519. 8. *Coloniae* 1527. fol. apud Eucharium Ceruicornum. *Pariſiis* 1544. 8. apud Robertum Stephanum cum Aurelio Victore et Ioh. Bapt. Egnatii notis. 1568. 8. apud Henricum Stephanum, cum Suetonio, Ammiano, et aliis, additis Egnatii annotationibus. *Lugduni* 1551. 12. apud Gryphium, cum Ioh. Bapt. Egnatii notis et Def. Eraſmi indice, quo voces obſcuriores explicantur. 1552. 8. cum Egnatii annotationibus. 1592. 8. apud Franciſcum le Preux. *Baſileae* 1533. et 1546. fol. apud Frobenium, cum Eraſmi praefatione, Caeſarum vitae hoc prodierunt ordine. 1. Suetonius. 2. E Dione excerpta. 3. Sex ſcriptores hiſtoriae Auguſtae. 4. Herodianus ex Angeli Politiani verſione. 5. Sex. Aurelius Victor de Caeſaribus. 6. Eutropius. 7. Ammianus Marcellinus. 8. Pomponii Laeti compendium hiſtoriae Romanae. 9. Ioh. Baptiſtae Egnatii Romanorum principum libri tres. 10. Eiusd. notae in Suetonium et hiſtoriae Auguſtae ſcriptores. 11. Eraſmi annotata. 12. In editione recentiori acceſſit Velleius Paterculus. *Francofurti* 1588. fol. apud Andreae Wecheli heredes, Claudium Marnium et Iohannem Aubrium, Friderici Sylburgii prodierunt hiſtoriae Romanae ſcriptores Latini minores: quorum tomo altero cum Suetonio et aliis ſex noſtri hiſtoriae Auguſtae ſcriptores continentur, additis Egnatii et Eraſmi annotationibus.

§. XXXVII.

Seculo decimo ſeptimo hiſtoriae Auguſtae ſcriptores ſex prodierunt *Pariſiis* 1603. 4. cum praeſtantiſſimo Iſaaci Caſauboni commentario. 1620. fol. cum eiusdem Caſauboni commentario et eruditiſſimis Claudii Salmaſii obſeruationibus. *Hanouiae* 1611. fol. cum Iani Gruteri notis,

notis, inter eius ſcriptores hiſtoriae Auguſtae Latinos minores. *Lugduni Batauorum* 1632. 12. cum M. Zuerii Boxhornii animaduerſionibus. *a*) 1661. 8. cum excerptis e Grutero, Caſaubono, et Salmaſio annotationibus, accurante Cornelio Schreuelio. 1670. 8. 2 voluminibus, ex officina Hackiana, cum integris Caſauboni, Salmaſii et Gruteri notis. *Amſtelodami* 1677. 8. cum iisdem notis. *Argentorati* 1677. 8. cum notis Vlrici Obrechti.

§. XXXVIII.

Conſtantii et Iuliani temporibus floruit SEXTVS AVRELIVS VICTOR Afer. Ita enim inſcriptio habet libelli de origine gentis Romanae: accedit quod Victor, ex eo forſan amore patriae, nimius eſt in Africae laudibus, quam terrarum decus vocat. Aetatem, qua vixit, haud obſcure innuit. Nam aetate ſua terrae motu ſcribit *b*) conſtratam eſſe Nicomediam, Cereali conſule. Fuit autem Neratius Cerealis cum Fabio Titiano conſul anno Vrbis MCXII. Iuliani Caeſaris anno III. poſt Chriſtum natum CCCLXIII. *c*) Alibi: *d*) *noſtra quoque aetate, poſt mille centeſimus, conſule Philippo, exceſſit, nullis, vti ſolet, ſolemnibus frequentatus.* Philippus ille cum Salia conſul ſcribitur faſtis apud FVNCCIVM A. V. MCII. poſt Chriſtum natum CCCLII. Rurſum: *e*) *ea tempeſtate imperatori noſtro Conſtantio inſigne Caeſaris datum.* Caeſares etiam ſuos in imperium vſque Iuliani Apoſtatae perduxit,

a) De hac editione BOECLERVS bibliographia critica pag. 417. *hoc ſeculo prodierunt Lugduni Batau. praeferentes nomen Cl. Boxhornii; ſed opus eſt vitioſiſſimum, indignumque, in quod nummi impendantur: grauiſſima enim ſunt vitia, quae non poſſunt corrigi, quibus omnes paginae ſcatent.*

b) De Caeſaribus c. 16. extr. *c*) CCCLXII. ſecundum FVNCCIVM chronolog. fol. 109. *d*) De Caeſaribus c. 28. *e*) Loc. cit. c. 41.

xit, qui eum, hominem ſibi communibus deuotum idolis, *f*) quam maxime ornauit. Vt de ſemetipſo teſtatur *g*) rure ortus, tenuique et indocto parente, bonarum artium ſtudiis eo peruenit: vt honeſte viueret, et quod in primis animum ad Romanam hiſtoriam ad ſua vſque tempora deſcribendam applicaret, principum virorum maxima celebritate verſaretur. Cum ergo Iulianus imperator Victorem hunc ſcriptorem hiſtoricum, ingenii et eruditionis laude commendatiſſimum, apud Sirmium videret, quae vrbs Pannoniae inferioris, et Romanorum imperatorum aliquando ſedes, eum inde accerſitum proconſulari dignitate praeficit Pannoniae ſecundae, et aenea ſtatua honorat: vt quanti eum faceret, propter incomparabilem virtutem et ſobrietatem, publice teſtatum relinqueret. Sufficiens AMMIANI MARCELLINI *h*) teſtimonium: *his vt in re tali tamque vrgenti compoſitis, magiſtro equitum illic relicto, imperator reuertitur Neſſum copioſum oppidum, quo inde expedite cuncta diſponeret ſuis vtilitatibus profutura. Vbi Victorem apud Sirmium viſum ſcriptorem hiſtoricum, exinde venire praeceptum, Pannoniae ſecundae conſularem praefecit, et honorauit aenea ſtatua; virum ſobrietatis gratia multilaudum, multo poſt vrbi praefectum.* Errant valde, qui de Conſtantio haec ſcripta putant: *i*) Iulianus enim imperator eſt, de quo

f) Victorem fuiſſe gentilium ſacris addictum, vel inde patet, quod in Hadriano, de Caeſaribus c. 14. ſtellam Antinoi, puſionis Hadriano adamati, eiusque pueri conſecrationem et ſacrificia non improbauit. *g*) De Caeſaribus c. 20. init. *h*) Lib. 21. c. 10.

i) Vt ANDREAS SCHOTTVS praefatione in Aurel. Victorem. VOSSIVS de hiſtoricis Latinis l. 2. c. 8. p. 195. ſeq. Ipſe FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 1. pag. 570. qui errorem agnouit vol.

quo Ammianus paulo ante locutus eſt, et continuo ſequitur: *iamque altius ſe extollens, et nunquam credens, ad concordiam prouocari poſſe Conſtantium, orationem acrem et inuectiuam, probra quaedam in eum explanantem et vitia, ſcripſerat ad ſenatum.* Eundem ex AMMIANO diſcimus multo poſt Vrbis Romae praefectum fuiſſe. Neque adeo dubitandum, quin hic ſit ille Sextus Aurelius Victor, qui anno Vrbis MCXXIII. poſt Chriſtum natum CCCLXXIII. cum Valentiniano fuit conſul. *k*) Et alias eiusdem dignitates cognoſcimus ex veteri inſcriptione, quam ipſe beneficiorum memor imperatori Theodoſio poni curauerat: *l*) - - - IERVM PRINCIPVM CLEMENTIAM - - - - NCTITVDINEM MVNIFICENTIAM SVPERGRESSO D. N. FL. THEODOSIO PIO VICTORI SEMPER AVGVSTO SEX. AVR. VICTOR. V. C. VRBI PRAEF. IVDEX SACRARVM COGNITIONVM. D. N. M. Q. E. Ergo valde ſenex, omnibus perfunctus honoribus, principum plurimorum fata ſuperauit. Nec cauſſa fuit GERHARDO IOH. VOSSIO, *m*) vt inſcriptionem illam ad iuniorem quendam Victorem, Arcadii et Honorii temporibus clarum, detorqueret. Alius ab auctore noſtro ille eſt *Aurelius Victor*, cui *Pinio*, vel, vt alii legunt, *Primo*

vol. 3. pag. 98. STOLLIVS vero introductione in hiſtoriam literariam c. 6. §. 17. not. (4) non ferendo errore ſcribit: *ex infima eum ſorte ſuſtulit Pannoniaeque praeſidem fecit Conſtantinus imperator.*

k) Confer. FVNCCIVS h. a. et CASSIODORVS chronico, apud Sylburgium hiſtoriae Rom. ſcript. Latin. min. tom. 1. p. 623.

l) Quam LINDENBROGIVS annotauit ad Ammiani Marcellini l. 21. c. 10. (*y*) Editione Gronouiana Lugd. Bat. 1693. fol. pag. 214. ſeq. *m*) De hiſt. Lat. l. 2. c. 15. p. 221.

mo cognomen erat. Illius enim verba de Macrino IVLIVS CAPITOLINVS *n*) citat, qui eam Opilii Macrini vitam ad Diocletianum Auguſtum miſit, noſtrumque hiſtoricum Iuliani Apoſtatae temporibus florentem laudare non potuit. Neque noſter, vtut grandaeuus et conſularis vir, eo vſque aetatem perduxiſſe videtur, vt conſularem dignitatem cum Caſtino iterum obtinuerit A. V. MCLXXVIII. poſt Chriſtum natum CCCCXXVIII. *o*) Alii duo Victores Epiſcopi A. C. CCCXC. concilio Carthaginienſi interfuerunt, de quibus TILLEMONTIVS *p*) conſulendus eſt. Et MARIANVS VICTORINVS *q*) notat in bibliotheca Vaticana libro MSto extare *Aurelii Victoris hiſtoriam perſecutionum eccleſiae vſque ad Domitianum.* Sed eius fidem viri eruditiſſimi iam pridem in dubium vocarunt. *r*) Ex HIERONYMO *s*) certe non colligendum eiusmodi ſcriptum aliquod Aurelii Victoris extare, cuius hiſtoriam petit a Concordienſi mittere ſibi velit, non *propter notitiam perſecutionum*, vt corrupti aliquot codices habent, ſed, vt libris melioribus legitur, *propter notitiam perſecutorum* i. e. Caeſarum, quorum vitas Aurelius Victor conſignauit. *t*)

§. XXXIX.

Ex omnibus eius ſcriptis, quae multa fuiſſe, et res Romanas ad ſua vſque tempora illuſtratas continuiſſe videntur, ſuperſunt hodie (1) Libellus *de origine gentis Roma-*

---

n) Opilio Macrino cap. 4. *o*) Vid. CASSIODORVS chron. apud Sylburgium hiſt. Rom. ſcript. tomo 1. p. 626. confer. PVNCCII chronolog. fol. 112. *p*) Memorab. hiſt. eccleſ. tom. 6. p. 721. *q*) Ad epiſt. 21. S. Hieronymi. *r*) Vid. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 1. p. 576. *s*) Epiſt. 21. ad Paulum Concordienſem. *t*) Confer. THEODORICI RVINARTI praefat. ad acta martyrum pag. 8.

manae, cuius inſcriptio VOSSIVM *v*) in eam opinionem abduxit, vt Victoris eſſe negaret, ab recentiore quodam potius ex libris eius collectum. Inſcribitur autem: *Sexti Aurelii Victoris origo gentis Romanae a Iano et Saturno conditoribus, per ſuccedentes ſibimet reges, vſque ad conſulatum decimum Conſtantii, digeſta ex auctoribus Verrio Flacco Andiate (vt quidem idem Verrius maluit dicere, quam Antia) tum ex annalibus pontificum, dein Cnaeo Egnatio Veratio, Fabio Pictore, Licinio Macro, Verrone, Caeſare, Tuberone, atque omni priſcorum hiſtoria, proinde vt quisque neotericorum aſſeuerauit, h. e. Liuius et Victor Afer.* Atqui eodem argumento dicendum, Victoris neque viros illuſtres, neque Caeſares eſſe: prorſus ergo nihil eorum, quae ſuperſunt, illi tribuendum. Haec enim ſimul omnia tangit, et hiſtoriam promittit a Iano et Saturno conditoribus ad conſulatum decimum Conſtantii. Definit autem origo gentis Romanae in hiſtoria conditae vrbis Romae; libellus de viris illuſtribus in Cleopatra regina; et ille de Caeſaribus tandem in Conſtantio et Iuliano. Eſt vero inſcriptio haec ab imperita librarii cuiusdam manu, nec ipſi commentationis auctoritati derogat. Et obſecro qui cum Liuio coniungendus fuit Victor Afer? Si quid coniectura valet, ſcriptum primo fuiſſe videtur: *vt quisque neotericorum aſſeuerauit.*

Victor Afer.

Ille ſcilicet operis ſequentis auctor. Acceſſit critica alius librarii manus, et, vt quendam *neotericorum* nominaret, adſcripſit *h. e. Liuius cet.* Vnde vocabula tandem contracta, quae minime cohaerent, *Liuius et Victor Afer.* Eaque inſcriptionis auctoritas et vetuſtas Victori vindicat

Aaaaa 2 libel-

v) De hiſtoricis Latinis l. 2. c. 8. p. 196.

libellum, quem AVSONIVS POPMA *x*) et alii Asconio Pediano tribuere mallent. Stilus vtique abhorret, et scriptorem longe recentiorem sapit. Quidni Victor etiam librum scribere potuit de origine Patauina, *y*) qui de origine Romana scripsit, vtut Africanus esset. At Maronem familiarius citat, *quam*, inquiens, *opinionem sequi metuit noster Maro. z*) Vt et hodie dicimus noster Nepos, Tullius noster: quod hos auctores diligimus legimusque frequenter, ac totos fere amplectimur. Rursum: *a*) *horum omnium*, inquit, *opinionibus diuersis repugnat nostrae memoriae proclamans historia Liuiana.* Ecquid aliud indicat, quam Liuii historiam cum sua conuenire sententia, quam ipse memoriae prodiderit. Aliis obiectionibus BVRC. GOTTHELF. STRVVIVS *b*) respondet. Libellus hic de origine gentis Romanae separatim post primam Andreae Schotti editionem Plantinianam *Antuerp.* 1579. 8. prodiit *Francofurti* 1586. fol. apud Wechel. tomo primo operum Dionysii Halicarnassensis annexus. 1609. fol. cum A. Schotti notis, et Ioh. Metelli ad Pighium epistola, praemissus libro de viris illustribus et Cornelio Nepoti, variorum notis illustrato. *Lugduni* 1590. 12. historiae antiquae a Dio-

x) Ad Sallustii Catilinam p. 306. vbi libellum de origine gentis Romanae allegans, *eum auctorem*, inquit, *esse Q. Asconium Pedianum adducor vt existimem, primum quia de Virgilio et Liuio vt aequalibus et familiaribus suis loquitur, quod ipsum et facit Pedianus in commentariis ad orationes Ciceronis. Deinde dicit se fecisse librum inscriptum de origine Patauina. At Pedianus fuit Patauinus, vt ex Eusebii chronico constat. Postremo stilus optimus auctorum index commentatori magis quam historico conuenit, nec a Pediani stilo abhorret.* *y*) Cuius meminit cap. 1. *z*) Cap. 7. extr. *a*) Cap. vlt. *b*) Dissert. de origine Romana et de ea scriptoribus, quae inserta est tom. 3. obseruationum Hallensium p. 65.

a Dionysio Gothofredo editae parte prima p. 94. *Lipsiae* 1691. fol. tomo primo operum Dionysii Halicarnassensis annexus. (2) *De viris illustribus vrbis Romae liber*, quorum primus est Proca rex Albanorum, vltimus post octoginta Cn. Pompeius Magnus. Ex libris MStis accesserunt nouem Iulius Caesar, Octauianus Caesar, Cato Praetorius, M. T. Cicero, M. Brutus, C. Cassius, Sextus Pompeius, M. Antonius, atque Cleopetra regina. Saepius hic prodiit libellus sub nomine Cornelii Nepotis, Suetonii Tranquilli, et Plinii Secundi iunioris. Sed ANDREAS SCHOTTVS *c*) et MARTINVS HANKIVS *d*) eum Sexto Aurelio Victori, veterum codicum MStorum auctoritate, vindicarunt: quibus cum origine vrbis Romae fuit Aurelii Victoris historiae abbreuiatae pars prima: altera vero (3) *de Caesaribus liber*, inscriptus Aurelii Victoris historiae abbreuiatae, ab Augusto Octauiano, i. e. a fine T. Liuii, vsque ad consulatum decimum Constantii Augusti, et Iuliani Caesaris tertium. Huius vero editionem primam Andreae Schotto debemus: *e*) vnde saepius Victor Schotti vocatur, ad differentiam illius, quae habebatur (4) *epitomae*, et Sexti Aurelii Victoris nomen prae se ferebat. Hunc ergo VOSSIVS *f*) ad Arcadii et Honorii tempora refert, et aliis Victorium, aut Victorinum vocari notat. Vti vero, quid sentiam, ingenue fatear, *Sexti Aurelii Victoris epitome*, illius libelli non auctorem defi-

c) De auctore virorum illustrium disquisitione, quae et apud SYLBVRGIVM legitur historiae Romanae script. Lat. min. tom. I. pag. 485. *d*) De Rom. rerum scriptoribus l. 1. p. 151. seq. *e*) Quae prodiit *Antuerpiae* 1579. 8. apud Plantinum. *f*) De historicis Latinis l. 2. c. 8. p. 196. et c. 15. p. 221. Conf. CELLARIVS prolegom. curarum posteriorum de barbarismis et idiotismis sermonis Latini pag. 37.

designat, sed eum operis diffusioris scriptorem, vnde fuerit haustus atque decerptus; quemadmodum Liuii, et Trogi Pompeii epitomae diuersos longe auctores agnoscunt: vt frustra de alio eiusdem nominis scriptore laboremus. Esto, quisquis ille fuerit: epitomen exhibet Victoris, ex illo maiori opere, quod temporum iniuria periit, et cuius ipse historiam magis abbreuiatam reliquit. Satis clara in veteribus libris inscriptio: *de vita et moribus imperatorum Romanorum excerpta ex libris Sexti Aurelii Victoris, a Caesare Augusto, vsque ad Theodosium imperatorem.* Hinc bene MARTINVS HANKIVS: *g*) quemadmodum istius epitomes auctor incertus est: sic, qua vixerit aetate, non repertum nobis, quo demonstremus. Quae in Aelio Hadriano scribit: *h*) *officia publica et palatina, nec non militiae, in eam formam statuit, quae, paucis per Constantinum immutatis, hodie perseuerat:* nihil probant. Incipit epitome illa a principatu Caesaris Octauiani Augusti, et definit in excessu Theodosii I. qui in annum Christi CCCXCIV. incidit. Verbaque finiunt: *vtramque remp. vtrique, i. e. Arcadio et Honorio, quietam relinquens. Corpus eius eodem anno Constantinopolim translatum atque sepultum est.*

§. XL.

Non spernendae Latinitatis auctorem MORHOFIVS *i*) vocat. CL. WALCHIVS, *k*) *Latinitas eius*, inquit, *satis bona est, perspicua, et si quae habet minus Latina, ea aeuo illi tribuenda sunt.* Tantaque magis animum admiratio subit, hunc scriptorem vsque adeo pueritiae inter prima ser-

g) De Romanarum rerum scriptoribus l. 2. c. 5. *h*) Cap. 14.
i) Polyhist. liter. l. 4. c. 14. §. 8. *k*) Hist. critica Latinae linguae c. 1. pag. 84.

ſermonis Latini rudimenta, propter inſignem ſimplicitatem et facilitatem commendari. Nec vnius generis videntur eſſe libelli, qui ſpecioſum Victoris nomen prae ſe ferunt. Qui epitomen ſcripſit, Taciti locutiones quasdam et ſententias ſtudioſe affectauit, ſed longe infra eruditae imitationis ſucceſſum. Victor ipſe in viris illuſtribus, quos pridem eruditi propter inaffectatam facilitatem Suetonio, Plinio Caecilio, aut ipſo Cornelio Nepote non indignos iudicarunt, pro illo ſeculi genio ſatis eſt candidus et prae ceteris ſimplex: vt, quemadmodum BOECLERO *l*) videtur, primas orationis formandae lineas ſtudioſo Latinitatis ſignare poſſit. Sponte hic fluunt omnia, ac ſeſe dictorum ipſa facilitate inſinuant. Attamen Cornelii Nepotis et ſimilium politae venuſtati nullo modo comparari poſſunt. In libro de Caeſaribus ſtilus prolixior eſt, et valde intricatus, atque adeo intellectu difficilior: vt ſtudio quaſi videatur quaedam exprimere obſcurius, contorquens periodos, et res illuſtres magnorum principum ipſa verborum grauitate adaequaturus. Altius profecto aſſurgit, quam forte decebat Caeſarum vitas ſimpliciter enarrantem: cum veri hiſtorici relinquens characterem, ex mala ſui ſeculi perſuaſione oratorium, aut intumeſcens potius ſectaretur dicendi genus. In omnibus libellis occurrunt non pauca, quae recentioris aeui et ſeneſcentis Latinae linguae, aut illius iam ingraueſcentis vitia ſapiunt. Tantoque magis a veterum hiſtoricorum immortali gloria, quantum a Latinae linguae, iam ſatis inclinata, puritate recedit. Ecquis ferret dicentem: *aduenientes excepit, permiſſos viuere, vt vellent? m*) Nuſquam ſibi a Grae-

l) Bibliographia critica p. 306. *m*) Orig. gentis Romanae c. 4. extr. c. 9. n. 1. *a rege Agamemnone, quo vellet, ire permiſſus, Idam petit.*

Graecorum loquendi consuetudine temperat, quippe quae iam prope Romanam ciuitatem obtinuit. Verbis plurimum delectatur, quae vulgo Grammatici frequentatiua vocant, in *tare* desinentibus, qualia sunt, *receptare*, *n*) *afflictare*, *o*) *despectare*, *p*) *retentare*, *q*) *suspectare*. *r*) Voces passim fingit inauditas, aut gratiam affectans nouitatis, aut nimium aetatis suae moribus indulgens. Reperies, quae forsan nullibi in optimis veteris Latii monumentis tibi sunt obuia, *militariter*, *s*) *aliquantis*, pro aliquot, *t*) *tantis*, pro tot, *v*) *quantis*, pro quot, *x*) *coangustatus*, *y*) *ampliare*, pro remouere, *z*) *gentilitas*, *a*) pro familia, aut gente, ex qua quis est natus, *liberi* singulari numero, pro filii, *b*) *conuersatio*, pro conuersione rerum, *c*) *correctura* pro emendatione, *d*) *creatrix* pro matre, *e*) *decollare*, *f*) *egestosus* pro egenus, *g*) *pauere diuitiis suis*, pro timere, *h*) *profanare* *i*) pro sacrificare etc. Particulis, ad summum vsque taedium, luxuriat: *nec non etiam*, *k*) *nec non et*, *l*) *verum etiam quoque*, *m*) et similibus. Phrasibus vtitur monstrosis: *apud populos prouocare*, pro ad populos, *n*) *In liberos redigere arrogatione*, pro adoptare. *o*) *Auentibus cunctis diligi*, pro fauen-

n) Epitom. c. 32. n. 3. *o*) De Caesaribus c. 40. n. 44. *p*) Ibid. c. 9. n. 13. *q*) Ibid. c. 37. n. 1. *r*) Ibid. c. 42. n. 9. *s*) Orig. gentis Rom. c. 13. n. 2. *t*) De Caesaribus c. 33. n. 25. Epitome c. 38. n. 3. *v*) Orig. gentis Rom. c. 1. n. 9. *x*) Ibid. c. 17. n. 3. *y*) Epitom. c. 39. n. 6. *z*) De viris illustr. c. 27. n. 8. *a*) Ibid. c. 27. n. 10. *b*) Epit. c. 12. n. 16. *c*) Ibid. c. 18. n. 5. *d*) De Caesar. c. 35. n. 5. et c. 39. n. 10. *e*) Epit. c. 35. n. 10. *f*) Ibid. c. 19. n. 4. *g*) Ibid. c. 12. n. 8. *h*) De viris illustr. c. 37. n. 7. *i*) Orig. gentis Rom. c. 7. n. 5. *k*) Ibid. c. 8. n. 6. *l*) Ibid. c. 9. n. 1. *m*) Ibid. c. 14. n. 7. *n*) De viris illustr. c. 5. n. 5. *o*) De Caesaribus c. 2. init.

fauentibus et cupientibus cunctis. *p*) *Aliquem ad compositam vitam educere*, ad mores mansuetos. *q*) *Serpens se conspirauit*, in orbem se composuit. *r*) *Vultu contrectare*, pro inspicere. *s*) *Cibos per omnia membra differere*, pro distribuere. *t*) *Praesidatu regere*, praeesse. *v*) *Pro praefecto gerens dominatui incubuerat*, praefecti agens vices imperium affectauerat. *x*) *Vectatione exerceri*. *y*) *Patrem vitae vltima agebant*, pater morti erat proximus. *z*) Id genus libelli profecto non propter nitorem stili et eloquentiae studium, sed propter historias et argumenti, non vbique obuii, dignitatem cognoscendi sunt: vtpote qui non tam elegantia stili, quam rerum iucunda vicissitudine, et ciuili prudentia valent. Et Victor noster principum non facile adulatur vitiis, boni historici in eo functus officio, quem sola veritas delectat. Vtut Liuio, aut Cornelio Nepoti nihilo propior, quam auro est ferrum: laudanda Victoris tamen industria et fides. Cum enim multa vndique delibauit: nobis inter alios cauit egregie, ne plurimarum rerum essemus ignari, quarum memoria cum vetustioribus libris, vnde sua nobis excerpta reliquit, penitus interiisset.

§. XLI.

Scriptorum Victoris, vt hodie prostant, editio princeps est Plantiniana *Antuerpiae* 1579. 8. cum Andreae Schotti commentario. 1582. 8. eadem repetita cum Schotti commentario. *Francofurti* 1588. fol. apud Andreae We-

p) Ibid. c. 3. n. 1. *q*) Orig. gentis Romanae c. 3. n. 2. *r*) De viris illustr. c. 25. n. 2. *s*) De Caesaribus c. 5. n. 7. *t*) De viris illustr. c. 21. n. 4. *v*) De Caesaribus c. 29. n. 2. *x*) Ibid. c. 40. n. 17. *y*) Epit. c. 9. n. 18. *z*) De Caesaribus c. 40. n. 3.

Wecheli heredes, Claudium Marnium et Ioh. Aubrium in Friderici Sylburgii hiſtoriae Romanae ſcriptoribus Latinis minoribus, tomo primo pag. 474. cum Andreae Schotti praefationibus.

§. XLII.

Seculo poſt Chriſtum natum decimo ſeptimo Aurelius Victor prodiit *Hanouiae* 1610. fol. cum Iani Gruteri notis, hiſtoriae Auguſtae ſcriptorum tomo ſecundo. *Lugduni Batauorum* 1615. 12. ex officina Plantiniana Raphelengii, cum Floro, Velleio, Eutropio et aliis vna hiſtoriae Romanae epitome. 1632. 12. ex officina Ioh. Maire cum Floro, Velleio et aliis, hiſtoriae Auguſtae ſcriptorum Latinorum partis primae tomo altero, accurante M. Zuerio Boxhornio. 1671. 8. cum iconibus in aes inciſis, et notis variorum, Dominici Machanei, Andreae Schotti, Eliae Vineti, Iani Gruteri etc. *Pariſiis* 1681. 4. cum interpretatione et notis Annae, Tanaquilli Fabri filiae, in vſum Delphini. *Traiecti ad Rhenum* 1696. 8. cum integris commentariis Andr. Schotti, Dominici Machanei, Iani Gruteri et Annae, Tanaquilli Fabri filiae, in caeſares Eliae Vineti et Merici Caſauboni, iconibus item virorum illuſtrium ex veteri numiſmatum penu depromtis et aere deſcriptis, indicibus quoque locupletiſſimis, curante Samuele Pitiſco.

§. XLIII.

Poſt Chriſtum natum ſeculo duodeuiceſimo Aurelius Victor prodiit *Lipſiae* et *Francofurti* 1704. 8. cum Sexti Rufi breuiario hiſtoriae Romanae, et notis in vſum iuuentutis ſcholaſticae grammaticis Chriſtiani Iunckeri. *Amſtelodami* 1733. 4. maiori cum notis integris Dominici Machanei, Eliae Vineti, Andreae Schotti, Iani Gruteri,

teri, nec non excerptis Friderici Sylburgii et Annae Fabri filiae, curante Iohanne Arntzenio, Iurisconſulto. *a*)

§. XLIV.

Valentiniano in occidente et Valente in oriente imperantibus, inter hiſtoricos maxime floruit EVTROPIVS, *b*) quem Italum SVIDAS *c*) ſophiſtam vocat, eumque notat Romanae hiſtoriae compendium lingua Italica, i. e. Latina, ſcripſiſſe, et alia quaedam. Fuit primum Conſtantino M. imperatori ab epiſtolis. Neque fortaſſis minori gratia apud eius filios Auguſtos valuit. Nam et Iuliani imperatoris meruit ſummum fauorem, cuius in Parthos expeditioni interfuit: vti ſcilicet principi a manu, atque conſiliis eſſet. Militaſſe, qui literis, non armis, ſe pridem conſecrauerat, cum VOSSIO, *d*) BONIFACIO, *e*) et MOLLERO *f*) mihi perſuadere non poſſum. Rem ipſam tradiderunt GEORGIVS CODINVS CVROPALATA: *g*) Εὐτρόπιος ὁ σοφιστὴς, ὁ τῷ παραβάτῃ Ἰȣλιανῷ συμπαρὼν ἐν τῇ Περσίδι. *Eutropius ſophiſta, qui Iuliano deſertori in Perſia ſimul aderat.* Anonymus auctor antiquitatum Conſtantinopolitanarum: *h*) ὁ συμπαρὼν τῷ παραβάτῃ Ιȣλιανῷ ἐν Περσίδι, Εὐτρόπιός τις ὁ σο-

 φιστὴς

a) Vid. noua acta Erudit. Lipſ. 1734. pag. 1. ſeqq. *b*) Quem ſine cuiusquam veteris aut ſcriptoris, aut codicis, auctoritate, CAROLVS SIGONIVS iudicio de hiſtoricis c. 27. et BALTHASAR BONIFACIVS de quadraginta Romanae hiſtoriae ſcriptoribus c. 27. *Flauium Eutropium* vocant. *c*) Voc. *Eutropius*, p. m. 348. Εὐτρόπιος Ἰταλὸς σοφιστὴς, τὴν ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐπιτόμως τῇ Ἰταλῶν φωνῇ ἔγραψε, καὶ ἄλλα. *d*) De hiſtoricis Latinis l. 2. c. 8. pag. 197. *e*) De quadraginta Romanae hiſtoriae ſcriptoribus c. 27. *f*) Diſputatione circulari de Eutropio §. 8. p. 9. *g*) Selectis de originibus Conſtantinopolitanis. *h*) Lib. 1. c. 5. p. 4. Veneti corporis magni Byzantini tom. 17. Confer. ANSELMVS BANDVRVS, imperii orientalis, ſiue antiquitatum Conſtantinopol. part. 4. pag. 354. laudati corporis tom. 18.

φιςῆς καὶ ἐπιςολογράφος Κωνςαντίνου. *Qui vna ſimul adfuit Iuliano apoſtatae in Perſide, Eutropius ſophiſta quidam, et Conſtantino ab epiſtolis.* Et ipſe EVTROPIVS: *i*) *Hinc Iulianus rerum potitus eſt, ingentique apparatu Parthis intulit bellum: cui expeditioni ego quoque interfui.* Experientiae, prudentiae, et eruditionis famam atque hinc obtentam auctoritatem Valens ipſe orientis imperator ea quidem re teſtatur maxime, quod illi res Romanas, quibus par nullum poteſt eſſe ingenium, paucis deſcribendas mandauit. Et nuncupatoria ad Valentem Auguſtum ſcripta epiſtola aſſentationis prorſus nihil ſapit, ac viri magnifici characterem facile prodit. Stanno ac manu deſcripti codices plerique Eutropium V. C. vocant, i. e. virum clariſſimum, quod nomen conſularibus olim tributum fuiſſe nouimus. AMMIANVS MARCELLINVS autem *k*) circa annum Domini CCCLXXI. memoriae prodidit, Eutropium Aſiam proconſulari poteſtate obtinuiſſe. Cuius et LIBANIVS in vita ſua meminit, et alibi *l*) eum Acacii ſophiſtae diſcipulum, et fratris filium fuiſſe ait, ac nondum quidem magiſtratum geſſiſſe, ſed breui eſſe geſturum. GREGORIVS item NAZIANZENVS magnum Eutropium appellat, *m*) et Aſiae proconſulem fuiſſe non obſcure innuit. *n*) Idem poſtea, quod ex codice Theodoſiano patet, anno Domini CCCLXXX. et CCCLXXXI. praefectus praetorio fuit. Inde VALESIVS, Vir doctiſſimus, *o*) opinatur, eundem fuiſſe Eutropium V. C. qui breuiarium hiſtoriae Romanae ſatis eleganti ſermone ad Valentem Auguſtum ſcripſit. Sunt, qui Chriſtia-

i) Lib. 10. cap. 8. init. *k*) Lib. 29. cap. 1. *l*) Lib. 4. epiſt. 191. ad Themiſtium. *m*) Epiſtola 137. *n*) Epiſt. 138. *o*) Annot. ad Ammian. l. 29. c. 1. Confer. FABRICIVS biblioth. Latin. volum. 3. pag. 99. ſeqq.

ſtianum fuiſſe arbitrantur, vel ideo quod de Iuliano ſcribat: *p*) *gloriae auidus, ac per eam animi plerumque immodici. Religionis Chriſtianae inſectator, perinde tamen, vt cruore abſtineret.* Ita vero etiam quisque alius ſcribere potuit, qui Chriſti nunquam fuerat amplexus doctrinam: multo magis qui in confinio tenebrarum ac lucis conſtitutus, vt VOSSIVS *q*) loquitur, nec gentilem probaret ſuperſtitionem, nec Chriſtianae religioni nomen dediſſet: quales ſeculum hoc habuit multos. Qui Chriſtianum fuiſſe negant, ex ſilentio argumentantur, quo ſaeuiſſimas Chriſtianorum perſecutiones ſub imperatoribus praeterierit. At ciuilem, non eccleſiaſticam, Romanam inſtituit pauciſſimis deſcribere hiſtoriam: ex illis quidem prolixioribus monumentis, quae nec ipſa perſecutionum illarum mentionem fecerunt. Neque argumentum pro eius Chriſtianiſmo fuiſſet, ſi perſecutiones iſtas indicaſſet. Nam et Tacitus, et Suetonius paſſim de Chriſtianorum miſeria locuti ſunt, atque idolorum cultores fuerunt. Plinius Chriſtianorum innocentiam defendit, ac totus fuit ab illorum ſacris alienus. Accuſant hiſtorici, perfidiam, Chriſtianae religioni adeo aduerſam, ſuadentis conſilium: *r*) *ea pacis conditio non penitus reprehenſa foret, ſi foederis neceſſitatem, cum integrum fuit,* Iouianus *mutare voluiſſet: ſicut a Romanis omnibus his bellis, quaecunque memoraui, factum eſt.* Ex Romanorum, vt ipſe innuit, conſuetudine loquitur: vt non iuris, ſed facti, ratio habenda eſſe videatur. Atqui etiam, proh dolor! Chriſtiani. Sed praeſtat tacere, quam fruſtra malam accuſare conſuetudinem ſeculi, quam boni cuiuscunque

 ordi-

p) Lib. 10. c. 8. extr. *q*) De hiſtor. Lat. l. 2. c. 8. pag. 197.
r) Lib. 10. c. 9.

ordinis, cuiuscunque professionis, probare nunquam potuerunt. Neque argumentum, ἡλικιώτην ὁμῶ καὶ αἱρεσιώτην Ἰυλιανῦ a NICEPHORO GREGORA *s*) vocari, quo, post LAMBECIVM, *t*) FABRICIVS *v*) vtitur, tanti est, quin ambigendum adhuc videatur, num Christianus, an paganus fuerit. Vnde etiam VOSSIVS, *x*) MIRAEVS, *y*) BONIFACIVS, *z*) HANKIVS, *a*) MOLLERVS, *b*) et alii non habuerunt, quod certo statuerint. Non confundendus noster cum Eutropio eunucho et procuratore Theodosii imperatoris, Arcadii cubiculario, et consule, frustra qui rerum potiri conabatur. Hos enim SVIDAS *c*) singulos describit. Hic an. CCCLXXXVII. et CCCXCIX. fuit consul, tandemque laesae maiestatis reus quaesitusque ad poenam sub Christianorum altari delituit, cui ipse antea ius asyli abrogare voluerat. Eum CLAVDIANVS poeta eleganti carmine heroico descripsit. Et alii fuerunt Eutropii, quos vulgo homines, erroris incauti, confundere solent. *d*) Nec infimi nominis scriptoribus erroris ansam praebuit Eutropius presbyter ille S. Augustini discipulus, de quo GENNADIVS *e*) et HONORIVS *f*) con-

s) In oratione de Constantini M. laudibus. Apud FABRICIVM biblioth. Lat. vol. 3. pag. 99. *t*) De biblioth. Vindobon. l. 4. pag. 56. *v*) Biblioth. Latin. vol. 1. p. 567. *x*) De historicis Latinis pag. 197. *y*) Auctario de scriptor. eccles. c. 39. *z*) De quadraginta Romanae historiae scriptor. c. 27. *a*) De Rom. rer. scriptor. part. 1. c. 31. §. 1. *b*) Disput. circulari de Eutropio §. 5. *c*) Artic. *Eutropius* p. m. 348. *d*) Vid. VOSSIVS de historicis Latinis l. 2. c. 8. pag. 179. MOLLERVS disput. de Eutropio §. 3. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 1. p. 567. et vol. 3. p. 101. seq. MIRAEVS auctario de scriptoribus ecclesiasticis c. 39. apud Fabricium biblioth. ecclesiast. p. 7. *e*) De viris illustrib. c. 49. et ibi MIRAEI scholion. *f*) De scriptoribus ecclesiasticis l. 2. c. 48.

consulendi sunt: quemque cum nostro iam tum IOH. TRITHEMIVS *g*) confundit. Hunc autem VOLATERRANVS *h*) et alii secuti sunt.

§. XLV.

Scripsit Eutropius noster breuiarium historiae Romanae, decem libris distinctum, ad Valentem Augustum, qui hoc illi negotium dederat. Prosequitur autem res Romanas ab vrbe condita, ad suam vsque aetatem, i. e. Valentiniani et Valentis principatum, qui anno post Christum natum CCCLXIV. Iouianum secuti sunt. Quam fieri potuit, breuissime collegit, quae in negotiis vel bellicis, vel ciuilibus eminebant, per ordinem temporum, atque principum successionem, strictim additis etiam, quae in vitis illorum egregia extiterunt. *i*) Cur Eutropius compendium istud historicum scripserit, in limine indicat ipse, vt laetitiam in Valentis imperatoris animo excitaret, qui posteaquam lectione cognouisset, in imperio se facta edidisse ea, quae et olim ab heroibus et illustribus viris edita fuerint; tanto magis gauderet, quanto manifestius adhuc nullis quidem ducibus libris, attamen non sine maxima laude imperio praefuisset. Aliam caussam ELIAS VINETVS *k*) adducit, vt Valentem, qui omnium literarum ignarus ad imperium peruenisset, ad superiorum ducum principumque Romanorum res gestas percurrendas alliceret. Ita CELLARIVS *l*) quoque hanc opinatur conscriptam fuisse historiolam, vt Valentem, Romanorum principem et imperatorem, qui, Marcellino teste, rudis et subagresti ingenio fuit, quodam quasi compendio,

g) De scriptor. ecclesiast. c. 81. *h*) Comment. vrban. l. 15. p. 561.
i) Vid. ipsius ad Valentem epistola, quam libello praemisit.
k) Praefat. Eutropii. *l*) Dedicatione Eutropii.

dio, ad maximarum rerum ſcientiam prudentiamque adduceret. Extremo libro decimo Eutropius prolixiorem ſui temporis hiſtoriam promittit. *Is*, inquit, *ſtatus erat Romanae rei, Iouiano eodem et Varroniano COSS. anno vrbis conditae M. C. XIX. Quia autem ad inclutos principes,* Valentinianum et Valentem, *venerandosque peruentum eſt, interim operi modum dabimus. Nam reliqua ſtilo maiore dicenda ſunt, quae nunc non tam praetermittimus, quam ad maiorem ſcribendi diligentiam reſeruamus.* Sed huic eius inſtituto viri videntur interceſſiſſe fata.

§. XLVI.

Quanti libellum hunc fecerint Graeci, vel illud argumento eſſe poteſt, quod CAPITO, Lycius hiſtoricus, epitomes Eutropianae metaphraſin ſcripſit Graecae. *m*) Extat etiam Παιανίου μετάφρασις Romanae Eutropii hiſtoriae: quam miror VOSSIVM, *n*) hominem in omni literatura verſatiſſimum, ne vidiſſe quidem, ſed intelligere ſolum ex SIMLERI appendice bibliothecae Geſnerianae extare in bibliotheca P. Pithoei, et quaedam inde a Scaligero citari. Hanc enim Paeanii metaphraſin Graecam FRID. SYLBVRGIVS iam tum anno 1590. ex Franciſci Pithoei bibliotheca edidit tomo tertio hiſtoriae Romanae ſcriptorum: vnde pluribus in Eutropii editionibus aliis, atque in elegantiſſimis Cellarii hodie legitur. Capitonis Lycii, qui ante Iuſtiniani imperatoris tempora vixit, Graeca

m) Teſte SVIDA in Καπίτων. vbi vocat ἐπιτομὴν Εὐτροπίου ῥωμαϊστὶ ἐπιτέμνοντος Λίβιον τὸν ῥωμαῖον. *epitomen, qua Eutropius Latino idiomate abbreuiauit Liuium ſcriptorem Romanum.* Quae verba VOLATERRANVS comment. vrban. l. 14. pag. 513. extr. perperam ita accipit, ac ſi Capito Lycius epitomen Liuii concinnaſſet ſimul atque Eutropium in Graecum ſermonem vertiſſet.

n) De hiſtoricis Latinis p. 198.

ca metaphrasis laudata pridem seculorum iniuria periit. Vnde LAMBECIVS sibi persuadet, Graeci metaphrastis integrum nomen esse *Capitonis Paeanii*. FABRICIVS o) contra ostendit, duas diuersas fuisse Graecas Eutropii versiones, alteram a Capitone Lycio, alteram a Paeanio: quod pluribus etiam DANIEL GVIL. MOLLERVS p) demonstrat. Neque eum minoris Latini fecerunt. S. HIERONYMVS, cum Eusebii annales aut verteret Latine, aut longius deduceret, Eutropii verbis saepe vsus est. Quod etiam de Paulo Orosio, Augustino aequali, et aliis constat. De Pauli Diaconi opera inferius dicemus.

§. XLVII.

Eutropii libellus vel ideo studiosae iuuentuti commendatissimus esse debet, quod elegans et concinnum exhibet Romanae historiae compendium: atque res notatu maxime dignas dictione facili tradit. Vnde viri etiam eruditissimi eum in scholis legendum, et explicandum censuerunt. Sufficit CHRISTOPH. CELLARII q) testimonium: *Eutropium*, inquit, *commendo, non antiquissimum quidem scriptorem, at ea tamen Latinitate, quae augendae eruditioni sit; neque aures, vel doctissimas, offendat, quod nihil ostendi forte potest, quod non idem ex Traiani meliori aeuo comprobetur. Si quae propria eius seculi, quo scripsit, inueniri possunt, quae tamen admodum rara puto esse, non sine censoria nota, aut excusatione, dimittuntur, vt nec inde quidquam sit, quod stilo tuo timeas. De rerum autem serie, et per secula decursione non piget me repetere, quod allocutione dixi: qui cum Eutropio con-*

o) Biblioth. Latin. vol. 3. p. 104. p) Disput. de Eutropio §. 17.
q) Noua ad Eutropium praefatione.

conferri possit, ne dicam anteponi, haberi in Latinis neminem. Iucundam certe suauemque in ea breuitatem sectatus est, nihil tamen notatu dignum praetermisit: vt studiosae iuuentuti ad prolixiores Romanae historiae scriptores introductio esse possit.

§. XLVIII.

Stilus Eutropii, pro aetate, qua vixit, quamque vegetam Latinae linguae vocamus senectutem, satis est elegans et concinnus aptusque historiis, quas sibi describendas sumsit. Si quid ea simplicitate, quae historicum praesertim commendat, ex seculi naeuis trahit, veniam meretur, et facile ab cautis lectoribus euitari potest. Quamuis raro, vel doctissimas aures, offendat, aut suis immisceat monumentis, quae superiorum auctoritate defendi nequeat. Sed valde errant, ac nihil sapiunt, qui auctorem illum ad bene dicendi facultatem acquirendam legunt, eoque Latinitatis studio cum Nepote, aut aliis veteribus, componere non verentur. Ac horum respectu VOSSIVS *r*) recte iudicat, stilum Eutropii parum esse concinnum: sed hoc aetati, qua vixit, tribuendum. Res ipsas compendio satis commodo constrinxit. Quod ad periodorum formam et magnitudinem attinet, mediocris est: vt neque longitudine offendat; neque lectores breuitate retineat. Ipsa vero dicendi ratio humilis est: cum verbis vtitur vulgaribus, neque de numero aut rhetorum aliis ornamentis valde solicitus esse videatur. Sic sane, vt aetas tulit, oratio pura satis atque perspicua commendatur. *s*)

§. XLIX.

r) De historicis Latinis l. 2. c. 8. pag. 198.

s) Confer. Celeberr. D. WALCHIVS historia critica Latinae linguae c. 8. §. 5. pag. 352.

§. XLIX.

Extat Eutropii breuiarium historiae Romanae *Romae* 1471. et 1473. fol. *Venetiis* 1480. fol. *Mediolani* 1475. fol. ad calcem historiae Augustae. Sed Pauli Diaconi additionibus mire interpolatum.

§. L.

Seculo post Christum natum decimo sexto Eutropius prodiit *Cracouiae* 1510. 4. curante Mich. Coccinio. *Parisiis* 1513. Nicolai Maillardi Rothomagensis studio. Sed primus Eutropium sincerum dare et a Pauli Diaconi interpolationibus separare conatus est IOH. BAPTISTA EGNATIVS, *Venetiis* 1520. 8. ex Aldi officina. *Basileae* 1532. fol. cum aliis ex recensione Sigismundi Gelenii. Post Egnatium ANTONIVS SCHONHOVIVS Canonicus Brugensis Eutropium e MSto Gandauensi restituit *Basileae* 1546. et 1552. 8. de qua editione Georgius Cassander:

Hactenus Eutropii titulum, nomenque, sed ipsum
Nunc demum, lector, conspicis Eutropium.

Ab eo tempore de Eutropio restituendo optime promeritus est ELIAS VINETVS, qui ex MSto Burdegalensi eum emendauit, notisque illustrauit *Pictauii* 1553. 8. Quam editionem secutae *Basiliensis* 1559. 8. et *Parisiensis* 1560. 12. *Friburgi Brisgoiae* prodiit 1554. 8. ex emendatione Ioh. Bapt. Egnatii, cum notis Henrici Glareani. *Francofurti* 1588. fol. apud Andreae Wecheli heredes, tomo primo Latinorum historiae Romanae scriptorum, FRIDERICVS SYLBVRGIVS Eutropium ex MSto Fuldensi castigauit. Schonhouium atque Vinetum secutus PAVLVS MERVLA *Lugduni* 1594. 8. apud Franciscum Fabrum, Eutropium cum Pauli Diaconi continuatione

ac notis in Eutropium Henrici Glareani, et Eliae Vineti, edidit. *t)*

§. LI.

Seculo poſt Chriſtum natum decimo ſeptimo Eutropius prodiit *Helmſtadii* 1621. et quarta iam vice 1653. 8. accurante Chriſtophoro Heidmanno. *Geneuae* 1609. et 1653. fol. corpore hiſtoriae Romanae ſcriptorum Latinorum veterum. *Lugduni Batauorum* 1607. et 1615. forma minori, ex officina Plantiniana Raphelengii, cum Floro, Velleio, Victore, Rufo Feſto, Coruino, et Caſſiodoro. 1632. 12. cum iisdem ſcriptoribus, opera M. Zuerii Boxhornii. *Amſtelodami* 1625. forma minori, cum iisdem ſcriptoribus. *Salmurii* 1667. 8. cum Aurelio Victore, et breuibus Tanaquilli Fabri annotationibus. *Cizae* 1678. 8. cum Graeca Paeanii metaphraſi, et Chriſtophori Cellarii notis. *Ienae* 1698. 8. cum Paeanii metaphraſi et vberioribus Cellarii notis. *Pariſiis* 1683. 4. in vſum Delphini, cum Annae, Tanaquilli Fabri filiae, notis. *v)* *Oxonii* 1696. 8. e theatro Sheldoniano, in vſum Delphini, cum notis et emendationibus Annae, Tanaquilli Fabri filiae.

§. LII.

Noſtro ſeculo Eutropius prodiit *Oxonii* 1703. 8. e theatro Sheldoniano, cum variis lectionibus et breuibus notis, vna cum Paeanii metaphraſi Graeca, Meſſala Coruino, Iulio Obſequente, et anonymi Graeci oratione funebri in Conſtantium, Conſtantini M. filium, opera Thomae Hearne. *Londini* 1705. forma minori, cum breuibus

t) Fruſtra MOLLERVS diſput. de Eutropio §. 18. de hac editione, quae doctiſſimorum virorum annotationes promittat, rem ipſam queritur non reſpondere titulo, ſiquidem praeter Glareani annotationes in fine annexas, non aliae compareant.

v) Vid. Acta erudit. Latin. Lipſienſ. 1684. pag. 166.

bus Tanaquilli Fabri notis. *Halae Saxonum* 1715. 12. cum notis, Germanorum vernacula, tironum captui accommodatis, praemissa de Eutropio dissertatione a Gabriele Schumanno. *Ienae* 1716. 8. cum Graeca Paeanii metaphrasi et notis Cellarii. *Hamburgi* 1729. 8. cum obseruationibus Laurentii Reinhardi. *Lugduni Batauorum* 1729. 8. cum metaphrasi Graeca Paeanii, et notis Vineti, Glareani, Tanaquilli et Annae Fabri, Hearnii, Sylburgii et Cellarii. Accedunt Sexti Rufi breuiarium cum notis Cellarii, et Messala de progenie Augusti. Ex MStis bibliothecae Lugdun. Batau. recensuit Sigebertus Hauercampus, qui et suas, et C. A. Heumanni notas adiecit. *Francofurti et Lipsiae* 1734. 8. cum notis vernacula Germanorum lingua conscriptis a Germanico Sincero. *Amstelodami* 1738. 8. ex recensione et cum indice Latinitatis Ioh. Danielis van Houen. *x*) *Hafniae* 1738. 8. Eutropii breuiarium historiae Romanae in vsum scholarum recensuit, obseruationibus illustrauit, copiosissimo Latinitatis indice instruxit, et praemissa dissertatione de stilo Eutropii exornauit Laurentius Reinhardus, illustris gymnasii Vinariensis Subconrector. *Altorfi* 1740. 12. ex recensione Andreae Goetzii, scholae Sebaldinae Collegae.

§. LIII.

Paulus, Warnefridi et Theodolindae filius, cognomento Winfridus, natione Langobardus, primum diaconus Aquileiensis, deinde vltimi Langebardorum regis Desiderii cancellarius, qui, victo rege suo, inter nobiles captiuos a Carolo Magno abductus fuit, pessimo sane exemplo, sua huic Romanae historiae compendio inseruit. Vnde historia miscella orta est: cuius priores vndecim libri

 iidem

x) Vid. Leipziger gelehrte Zeitungen 1738. p. 878.

iidem ſunt Eutropii libri decem, niſi quod de ſuo Paulus ſubinde nonnihil addat. Eutropii hiſtoriam deinde continuat libris quinque ſequentibus. Ceteri, nempe decimus ſeptimus, et qui ſequuntur, a Landulpho Sagace additi ſunt, potiſſimum ex Georgio Theophane, ſiue ex Anaſtaſio Bibliothecario, qui Theophanem vertit. Aiunt, Adilbergam, Deſiderii, Langobardorum Regis, filiam id negotii Paulo Diacono dediſſe, vt non modo Eutropium noſtrum interpolaret, ſed pene totum inuerteret: vt omnem prope dignitatem amiſerit, donec fideli IOH. BAPTISTAE EGNATII et ANTONII SCHONOVII opera poſtliminio quaſi reſtitutus fuerit. y) Notatu maxime digna prodit ipſe titulus editionis Baſileenſis, a P. Pithoeo adornatae in 8uo. *Hiſtoriae miſcellae a Paulo Aquilegienſi Diacono primum collectae, poſt etiam a Landulpho Sagaci auctae productaeque ad imperium Leonis IIII. i. e. annum Chriſti DCCCVI. libri XXIIII. in quibus praeter Eutropii, Flori, Victoris, Euſebii, Rufini, Oroſii, Iornandis, et aliorum hiſtorias, totam pene Anaſtaſii Bibliothecarii Romani eccleſiaſticam ex Georgio Theophane aliisque Graecis ſcriptoribus collectam contineri bona fide polliceri poſſumus: cuius nos etiam ob id praefationem nunc primum edimus, adiecta Nicephori CP. epiſcopi chronologia et indice copioſo. Baſileae apud Petrum Pernam M. D. LXIX. cum priuilegio Caeſ. Maieſt.* z)

§. LIV.

Eadem Eutropii aetate, Valentiniano in occidentalibus

y) Pl. confer. BONIFACIVS de quadraginta hiſtoriae Romanae ſcriptoribus c. 27. et MOLLERVS diſput. circul. de Eutropio §. 14.

z) Prodiit etiam hiſtoria Miſcella *Ingolſtadii* 1605. 8. opera Henrici Caniſii. Et *Hanouiae* 1611. fol. curante Grutero inter ſcriptores Latinos hiſtoriae Auguſtae minores.

libus Romanis prouinciis imperante, circa annum Domini, Seruatoris nostri, CCCLXIV. floruit SEXTVS RVFVS, vir consularis. VOLATERRANVS, *a*) *Festum Rufum* vocat: cuius nominis et alterius, qui Graeciae fuerit proconsul, legatur Athenis memoria ad columnam in arce ante Palladis templum. Vnde VOSSIVS *b*) eundem fuisse iudicat, ac Festus Rufus Auienus. NIC. ANTONIVS vero, *c*) et FABRICIVS, *d*) vel ex temporis obseruanda ratione docent, auctores diuersos esse. Qui enim sub Valentiniano I. senem se ac aeuo grauiorem profitetur, *e*) idem sub Theodosio, cum Macrobius sua scriberet saturnalia, iuuenis esse non potuit. Apud FRIDERICVM SYLBVRGIVM *f*) nominatur Sextus Rufus V. C. dictator, magister militum: sed quo argumento, aut qua codicis fide, quamuis solicite omnia perspexerim, equidem reperire non potui: praeterquam quod in annotationibus *g*) scribat, in duobus MStis antiquissimis auctorem hunc nominari *Festum Dictatorem*; vt testentur ANDREAE SCHOTTI notae in Aurelii Victoris epitomen. n. 67.

§. LV.

Scripsit breuiarium historiae Romanae, siue rerum gestarum populi Romani: quod etiam inscribitur, de consulari et imperiali dignitate, atque accessione Romani imperii. Libellum, qui certe breuissimus, ac rerum summa capita tantum annumerat, ex mandato Valentiniani impera-

a) Commentariorum vrbanorum lib. 19. pag. 691. seq. Confer. SYLBVRGII annot. in Sexti Rufi breuiarium, hist. Rom. scriptoribus Latinis minoribus tom. 1. pag. 746. *b*) De historicis Latinis l. 2. c. 8. pag. 199. *c*) Bibl. vet. Hispanae l. 2. c. 9. p. 161. *d*) Biblioth. Latin. vol. 1. p. 611. *e*) SEXTVS RVFVS breuiario rerum gestarum populi Romani extremo. *f*) Corpor. histor. Romanae scriptor. tom. 1. p. 548. *g*) L. c. p. 746.

peratoris edidit, ac ipsi voluit esse sacrum. Res autem notat Romanas, vt Eutropius quoque, ad obitum Iouiani imperatoris. Sed prolixiorem Valentiniano historiam sui temporis promittit, nisi fata, quod vsu venit, scribendi facultatem eriperent seni. *Quam magno*, inquit, *h*) *deinceps ore tua, princeps inuicte, facta sunt personanda: quibus licet imparem dicendi nisu, et aeuo grauior me parabo.* Extat in omnibus, quotquot habemus, historiae Romanae collectionibus. Vtplurimum etiam Aurelio Victori adiungitur, cuius editiones supra iam indicauimus. Optime de Sexti Rufi libello IOH. CVSPINIANVS est meritus, qui, cum ante corruptissime legeretur, eum collatione variorum codicum correxit, ac iusto commentario illustrauit. *i*) Ad Rufi praefat. *ita mutilus*, scribit, *et lacer inter Plutarchi vitas insertus circumfertur impressus, vt in eo vix tres integrae lineae cohaereant. Non potui non stomachari ac excandescere in eos, qui se correctores, imo potius corruptores, satis elate in frontispiciis librorum inscribunt, vno adiecto solo epistolio: quasi satis sit, lecta praefatione, toti operi fidem habere: id quod longe alienum est a vero, ex alieno scilicet labore famam aucupari feliciter. Studui igitur, collatis plerisque exemplaribus, quoad licuit, pro virili, mendas tollere, et ex diuersis auctoribus quasi repertorium aliquod Romanae historiae condere - - distinxique in capita ac rubricas, vt facilius singula intelligantur.* Immerito hinc primus Sextum Rufum in capita distinxisse dicitur Ianus Gruterus, *k*) qui eum inter alios historiae Romanae scriptores edidit *Hanouiae* 1611. fol.

Pro-

h) Rerum Romanarum breuiario extremo. *i*) Qui cum aliis CVSPINIANI operibus prodiit Francofurti 1601. fol. typis Wechelianis apud Claudium Marnium, et heredes Ioh. Aubrii.

k) Apud FABRICIVM biblioth. Latin. volum. 3. p. 113.

Prodiit etiam *Mediolani* 1510. fol. ad calcem Iustini et Flori. *Parisiis* apud Ioh. Petit non annotato impressionis anno, 4. cum Iustino et Floro. *Basileae* 1532. fol. cum Floro Camertis et aliis. *Helmstadii* 1588. 8 cum Henrici Meibomii notis. *Cizae* 1678. 8. cum notis Christophori Cellarii. *Halae* 1698. 8. cum Cellarii notis. Accedit libellus locorum vrbis et prouinciarum: quem idem Sextus Rufus scripsit. Mire quidem hallucinantur docti, *l*) et nesciunt vtrum haec vrbis Romae descriptio Sexto Rufo, an Paulo Victori adscribenda sit. Vterque vero, et Rufus, et Victor, breuissimum edidit opusculum de regionibus vrbis Romae, quo omnia, quae in singulis erant memoratu digna, tam publica, quam priuata aedificia breuissime et accuratissime digessit. Vtrumque, et Rufum quidem primus, sed Victorem post Aldi Manutii editionem, ONVPHRIVS PANVINIVS *m*) *Francofurti* 1597. fol. luci dedit publicae, suisque de Rep. Romana commentariis inseruit. Singulis etiam praefationibus, quid de vnoquoque sit statuendum, vt omnia solet, quam eruditissime tradidit. Extant etiam in GRAEVII thesauro antiquitatum Romanarum tomo tertio. Commentarium in hos, cum Victoris, tum Rufi, libellos de regionibus vrbis Romae vtilissimum scripsit GVIDO PANCIROLVS, qui est *de quatuordecim regionibus vrbis Romae earundemque aedificiis, tam publicis, quam priuatis.* Addidit pertractationem hanc commentariis in notitiam dignitatum vtriusque imperii. *n*) Quod argumentum BLONDVS quo-

l) Vid. VOSSIVS de historicis Latinis l. 2. c. 8. p. 199. BONIFACIVS de quadraginta Romanae historiae scriptoribus c. 30.
m) Reipublicae Romanae commentariorum lib. 1. pag. 108. seqq. 114. sequent. *n*) Parte altera p. 159. seqq. *Geneuae* 1623. fol.

quoque, et MARLIANVS, in topographia vrbis Romae, et alii profecuti funt.

§. LVI.

De ftilo Sexti Rufi iniquius multi iudicant: qui certe, cum rerum fumma tantum indicantur capita, ornatus effe nequit, neque ad fucciplenam orationem compofitus. BALTHASAR BONIFACIVS *o)* arbitratur ex Rufi rerum Romanarum breuiario nihil prope vtilitatis capi poffe: quod nimis curfim et properanter hiftoriae ftadium praeteruolet potius, quam tranfeat. Eiusque cum Bodino reprehendit etiam libellum alterum, quod indice tantum Romanorum prouincias attigerit, opes omiferit. Scriptorem vocat faetulentae ac inquinatae elocutionis, fuaque natura infacundum; et et ipfe ingenue fateatur, cum dicat, fe morem calculatorum fequi, qui ingentes aeris fummas breuibus admodum exprimunt notis; res geftas fignare non eloqui, vt Valentinianus maiorum facta non tam legere poffet, quam numerare. CELLARIVS vero vtriusque libelli vfum quam maxime commendat: neque ftilum contemnit, ratus, in eo vix quicquam inueniri, quod in fcriptoribus Hadriani et proximorum temporum quoque non poffit oftendi. Hoc autem quisque fibi facile perfuadere poteft, Latinitatis fenectutem cum virili robore componendam non effe, neque Rufum Salluftio, Nepoti, aut aliis felicioris aeui fcriptoribus aequandum. Sunt merita cuique fua, fed pro temporum diuerfitate varia: vt nofter argumenti, non eloquentiae gratia, ftudiofae iuuentuti commendandus videatur.

§. LVII.

AMMIANVS MARCELLINVS, qui fub Conftantio

o) De quadraginta Romanae hiftoriae fcriptoribus c. 30.

tio et proximis imperatoribus vſque ad Theodoſium vixit, ſemetipſe notat ſaepius fuiſſe Graecum. *p*) Vrbem patriam ſimul atque parentes mecum ignorant omnes. Qui Conſtantinopolitanum faciunt, certum ac fide dignum nullum ſequuntur auctorem: et variis argumentis a CLAVDIO CHIFFLETIO *q*) refelluntur. Ab ineunte aetate liberalioribus diſciplinis imbutus, quam maxime ſermonis vtriusque copiam, adiuncta rerum geſtarum ſcientia, conſequi ſtuduit. Inprimis tota hiſtoria paſſim teſtatur, Ciceronis lectione delectatum fuiſſe. Hinc facile patet, a pueritia hominem Graecum in terris imperii occidentalibus ſedulam bonis artibus dediſſe operam, et aliquam latine dicendi facultatem fuiſſe conſecutum: quod ipſi prouectior ſequens aetas, toties totiesque bellis ac publicis negotiis interpellata, vix vnquam ſatis conceſſiſſe videtur. Caſtra enim ab adoleſcentia ſecutus, primum a Conſtantio, in Vrſicini, equitum magiſtri cohorte, ſtipendium meruit: *r*) eoque ab oriente reuocato, inter equeſtres Conſtantii protectores domeſticos retentus fuit: quorum in tota militia longe honeſtiſſimus locus aliis atque aliis dignitatibus viam pandit. Vrſicinus poſtea in Galliam miſſus eſt: vt Siluano, equitum peditumque magiſtro, ſuccederet, qui tum Coloniae Agrippinae imperium

 inua-

p) Hiſt. epilogo: *haec vt miles quondam, et Graecus, a principatu Caeſaris Neruae exorſus, aduſque Valentis interitum, pro virium explicaui menſura.* *q*) De Ammiani Marcellini vita et libris rerum geſtarum monobiblio. Antiochenum LIBANIVS facit apud BAELIVM dictionaire hiſtorique et critique tom. 3. artic. *Marcellin.* Antiochenum quoque H. VALESIVS facit ibid. *r*) Hiſt. l. 14. c. 9. init. *a Niſibi, quam tuebatur, accitus Vrſicinus, cui nos obſecuturos iunxerat imperiale praeceptum* etc. c. 1. Mediolanum cum eo itineribus properauit magnis.

inuaſerat: eumque tyrannum ſuis copiis opprimeret. Ad eam rem tanti momenti expediendam Vrſicinus tribunos atque domeſticos protectores poſtularat decem: quos inter cum Veriniano collega lectum Ammianum, cuius pridem ipſi perſpecta virtus, ſecum duxit. *s*) Ex animi ſententia ſucceſſerunt omnia: vt Vrſicinus ſua ſuorumque comitum fide ac induſtria victus caederetur. Siluanus et imperium Conſtantio aſſereretur. Sed paulo ante pugnam Argentinenſem Vrſicinus cum militibus ſuis, in quibus et Ammianus fuerat, Conſtantii literis ex Iuliani exercitu Sirmium vocabatur: vt cum Imperatore de pace cum Perſis ineunda ageret. *t*) Inde vlterius in orientem cum magiſterii poteſtate miſſus, noſtrum, vel propter aetatem, ad altiora non adſpirantem, ſocietate ſecum indiuidua ducebat. Hic rebus fortiter geſtis cum Ammiano et comitibus inclaruit Vrſicinus, quas libro duodeuiceſimo noſter deſcribit. Perſpecta ſatis Ammiani, protectoris domeſtici, fide ac prudentia, et coniuncta cum liberalioribus diſciplinis incomparabili fortitudine, ab Vrſicino, ad ſatrapam Corduenae, qui a partibus Romanorum erat, mittebatur, vt, quod paria vtriusque eſſent ſtudia, erant autem bonarum artium amantiſſimi, Perſarum conſilia ſcrutaretur. *v*) Quae quidem legatio tanto illi fuit vſui

s) Hiſt. l. 15. c. 5. Siluanus *monetur honorificis ſcriptis, vt, accepto Vrſicino ſucceſſore, cum poteſtate rediret intacta. Poſt haec ita digeſta, protinus iubetur exire, tribunis et protectoribus domeſticis decem, vt poſtularat, adiuuandas neceſſitates publicas ei coniunctis: inter quos ego quoque eram cum Veriniano collega; reſidui omnes propinqui et familiares.*

t) Hiſt. l. 16. c. 10. extr. ſeq.

v) Lib. 18. c. 6. *Erat eo tempore ſatrapa Corduenae, quae obtemperabat poteſtati Perſarum, Iouinianus nomine appellatus, in*

vſui, vt Perſicum apparatum omnem diſcere, ac feliciter ad ſuos referre potuerit. Poſtea ab Vrſicino, duce ſuo, vi et impulſu Parthorum, abruptus, obſidione cinctam tenuit Amidam, quam ſtrenue defendit, flagrans, non obtinendae quidem, quae deſperanda, ſalutis, ſed mortem fortiter ex glorioſe obeundi ſtudio: quoad poſt longae ac periculoſae obſidionis moram ab hoſtibus caperetur. Ex ea calamitate quo modo euaſerit, quibusque fuerit agitatus rerum viciſſitudinibus, donec cum duce reperto Antiochiam redierit, ipſe hiſtoriarum libro vndeuiceſimo memoriae prodidit. x) Et poſt hac dubio procul Vrſicino ſemper adhaeſit: donec palatinorum inuidia et calumniis belli dux ille fortiſſimus a militia ad ignobile otium digredi iuberetur. Tunc et locum, et ordinem, qualiscunque fuerit, Ammianus retinuit: et ſtrenue, etiam mortuo Conſtantio, ſub Iuliano, Valentiniano, Valente, Gratiano ac Theodoſio, ſtipendia meruit. Sed quas militares aut ciuiles geſſerit dignitates, nuſquam ipſe innuit, niſi quod hiſtoria extrema ſe militem nominat. Sub Iuliano imperatore quidem Perſico militauit bello, cui etiam Eutropius hiſtoricus interfuit: num vero protector interfuerit domeſticus, an alio honoris ornatus titulo, mecum forſan omnes ignorabunt. In magna reip. luce verſatum, atque inſignibus dignitatum titulis condecoratum fuiſſe, nemo dubitat. Nec ab re CLAVDIVS CHIFFLETIVS y) ex aliquot legum inſcriptio-

Ddddd 3 nibus

in ſolo Romano adoleſcens, nobiscum occulte ſentiens: ea gratia quod obſidatus ſorte in Syriis detentus, et dulcedine liberalium ſtudiorum illectus, remeare ad noſtra ardenti deſiderio geſtiebat. Ad hunc miſſus ego cum centurione quodam fidiſſimo, exploratius noſcendi gratia, quae gerebantur etc.

x) Lib. 19. c. 8. y) In Ammiani Marcellini vita.

nibus coniicit, cum ſub Gratiano, Valentiniano Iuniore, ac Theodoſio, comitiuam rei priuatae meruiſſe, i. e. ab armata ad palatinam dignitatem tranſiiſſe. In partitione comitum atque exercitus, quam Valentinianus et Valens, imperatores Auguſti, apud Naiſſum, Illyrici vrbem fecerunt: vt ille occidenti, hic orienti praeeſſet: Ammianus in orientem videtur Valentis partes fuiſſe ſecutus. Cum enim illius tyrannidem deſcripſiſſet, z) ſemet rebus ſaeui imperatoris teſtem interfuiſſe praeſentem, haud obſcure innuit. *Addici*, inquit, *poſt cruciabiles poenas vidimus multos, vt in tenebroſis rebus confuſione cuncta miſcente.* Et paulo poſt, vbi multos omnium ordinum homines miſeranda notauit periiſſe laniena, praeſentem ſuum non diſſimulat timorem. *Omnes*, inquit, *ea tempeſtate, velut in Cimmeriis tenebris reptabamus, paria conuiuis Siculi Dionyſii pauitantes.* Longe lateque, vt milites ſolent, per orientis et occidentis prouincias nobiliores profectus eſt, et ſatis accurate omnia vbique notatu maxime digna, mores, conſuetudines, inſtituta, et quicquid ſibi olim e re futurum eſſe putabat, commentariis deſcripſit. Sic quae in Perſia, Thracia, Aegypto, Italia, Germania, Gallia res geſtas memoriae voluit prodere, viſas ab ſe pleraſque, et ipſo vſu cognitas, haud obſcure innuit. Num profeſſione Chriſtianus fuerit, altioris indaginis eſſe videtur. Affirmare CLAVDIVS CHIFFLETIVS non dubitat. *a*) Affirmat quoque PETRVS PITHOEVS. *b*) Pluribus contra ſententiam hanc PETRVS BAELIVS *c*) et IOH. ALBERTVS FABRICIVS *d*) refellere potuerunt. Eſto, homi-

z) Hiſt. l. 29. *a*) In vita Ammiani Marcellini. *b*) Apud ADRIAN. VALESIVM praefat. edit. 1681. *c*) Dictionaire hiſtorique et critique tom. 3. v. Marcellin, nota B. *d*) Bibliotheca Latina vol. 1. p. 613.

minem fuisse probum, a contumeliis et partium studio, historicis quammaxime indigno, se abstinentem: etiamsi litaret idolis, insontibus Christianis tamen, eorundemque sacris, vtpote sibi non recte cognitis parcere facilius potuit, imo debuit. Eum prorsus nemo testatur Christianorum sacris addictum fuisse. Nec ipse vsquam eius vel mentionem, vel suspicionem facit. Ecquis sibi persuaserit vnquam, Marcellinum, si professione i. e. religione et vita Christianus fuisset, qui suam sub Christianis imperatoribus scripsit historiam, vsque adeo nihil deuotionis suae profiteri voluisse, vel etiam nomen ipsum dissimulare: vt paganis superstitionibus fauere magis videretur. Homo vero ethnicus, vt monui iamiam, vel modestia et saniori iudicio suo, vel principum Christianorum auctoritate, permotus hoc ab se haud difficulter impetrabit, vt prorsus neminem, nedum Christianos, homines insontissimos calumniaretur; suamque iniquitatem minime proderet. Sic laudat *e*) Saporis, Persarum Regis, factum, qui in captis duobus castellis inuentas *virgines, Christiano ritu, cultui diuino sacratas, custodiri intactas, et religioni seruire solito more, nullo vetante, praecepit.* CHIFFLETIVS vix credere potest, Christiani oris haec verba non esse. Enimuero quis tam barbarus in orbe, vt virginum nolit consulere castitati et libertati, vt sacra inprimis curarent sua? Vel quis eam principum liberalitatem atque gratiam praedicare nolit? Non magis ergo Ammianus, quam Sapor, inde Christianorum sacris addictus fuisse videtur: cum vterque humanitatis officia tantum seruare voluerit. Eodemque teste AMMIANO, quod in continenti sequitur, *lenitudinem* Sapor *in tempore simulauit*:

e) Hist. l. 18. extr.

lauit: vt omnes, quos ante hac diritate crudelitateque terrebat, ſponte ſua, metu remoto, venirent, exemplis recentibus docti, humanitate eum et moribus iam placidis magnitudinem temperaſſe fortunae. Pari modo *f*) vbi Theodoſium patrem leniter ſuſcepiſſe Chriſtiani ritus antiſtites, a Firmo tyranno miſſos, vt pacem orarent, ex humanitate in Chriſtianos imperatori laudem aſſerit. Haec ipſe CHIFFLETIVS leuiora eſſe fatetur. Neque multo ſunt ad Chriſtianam religionem Ammiano aſſerendam grauiora et illuſtriora, quae ſequuntur, quaeque illi ſatis clare iſtam teſtari videntur. Conſtantium imperatorem Arianae prauitatis arguit: ad quam ſuperſtitionem anilem a Chriſtianae religionis ſimplicitate tranſierit. Rem ex opinione ſui ſeculi deſcribit, ita quidem, vt ſemet ipſum diſerte hominum illorum ſocietate eximat. Chriſtianorum vero ſimplicitatem etiam iunior PLINIVS ſuo tempore agnouit. Sed videamus quid MARCELLINVS *g*) de ſua confeſſione tradat: *Chriſtianam religionem*, de Conſtantio loquitur, *abſolutam et ſimplicem*, vt eam ante amplexus fuerat, *anili ſuperſtitione confundens: in qua ſcrutanda perplexius, quam componenda grauius, excitauit diſſidia plurima; quae progreſſa fuſius aluit concertatione verborum: vt cateruis antiſtitum iumentis publicis vltro citroque diſcurrentibus per ſynodos quas appellant, dum ritum omnem ad ſuum trahere conantur arbitrium, rei vehicularíae ſuccideret neruos.* Vide, quam ab ſe alienas, Chri-

f) Hiſt. l. 29. c. 5. *Feſſus aerumnis gemini proelii Firmus, imoque aeſtuans corde, ne quid vltimae rationis omitteret, Chriſtiani ritus antiſtites, oraturos pacem, cum obſidibus miſit. Qui quoniam ſuſcepti lenius, pollicitique victui congrua militibus, vt praeceptum eſt, laeta retulere reſponſa* etc.

g) Hiſt. l. 21. c. 16. circa finem.

Christianis frequentatissimas notet synodos. Alioqui se non excluderet, ac tertia scriberet persona, *synodos quas appellant:* cum nihil ipsi familiarius sit, quam prima loqui, vbi partes sibi aliquas sumeret. Cum de Georgii Alexandrini antistitis acerbitate ac nimio vindictae studio ad vile delationis vsque officium, ob quod ab Alexandrina plebe occisus, dixisset plura, disserte subiungit, *h*) quod CHIFFLETIVS valde captat, *professionisque suae oblitus, quae nihil nisi iustum suadet et lene, ad delatorum ausa feralia desciscebat.* Ecquis, obsecro, aliud scriberet de sacrorum antistite, cuiuscunque siue religionis, siue superstitionis? Iustum ac lene sacerdotis munus, qui nunquam sine maximo dedecore, ad vindictam, insidias et proditiones delabi potest. Nec illi fauet, quod ex aliorum sententia historicus scribit: *i*) *quo non contenta multitudo immanis, dilaniata cadauera peremtorum camelis imposita vexit ad litus: iisdemque subdito igne crematis, cineres proiecit in mare, id metuens, vt clamabat, ne collectis supremis, aedes illis exstruerentur, vt reliquis, qui deuiare a religione compulsi, pertulere cruciabiles poenas, ad vsque gloriosam mortem intemerata fide progressi, et nunc martyres appellantur.* Non suam, sed Christianorum designat de martyribus sententiam: quam illis non potuit affingere aliam. Et clamantes, qui cineres spargebant, ne qua, ex more gentis, trucidatorum superesset memoria, non erant Christiani. Historicus enim continuo addit: *poterantque miserandi homines, ad crudele supplicium ducti, Christianorum adiumento defendi, ni Geor-*

h) Histor. l. 22. c. 11. *i*) Loc. cit. de vltimo Georgii Alexandrini supplicio, quem cum suis raptum dilaniarant.

Georgii odio omnes indiſcrete flagrabant. Inclementiam Iuliani imperatoris accuſat, quod docere vetuit magiſtros rhetoricos et grammaticos Chriſtianos, ni tranſiſſent ad numinum cultum. *k*) Enim vero quis, vel a ſacris noſtris alieniſſimus, illud tantum facinus, partium ſtudio nimis aperto laudaret, ac ſuum cuique non pateretur liberum eſſe iudicium, aut optimis literis proficiendi ardorem? Atqui etiam notanter *numinum* vocat, non idolorum, *cultum*: et ſatis prolixus eſt in Iuliani laudibus, quibus ea quidem inclementia nihil prorſus derogare videatur. Et quae de antiſtitum prouincialium diſciplina ſeueriori traduntur, *l*) non tam Chriſtianum, quam hiſtoricum pectus ſapiunt: et morum omnibus communem doctrinam ſtabiliunt. Nihil enim aliud, quam luxu et ſuperbia perditis hominibus aduerſam, omnibus omnino neceſſariam frugalitatem atque modeſtiam commendat. Haec et ſimilia ſi cui, pro aſſerenda Marcellino profeſſione et religione Chriſtiana, ſufficere videntur: nae ſuperfluum erit, quicquid aduerſus eum aſſeritur amplius. *m*) Exant-

k) Hiſtor. l. 25. c. 4. *l*) Hiſt. l. 27. c. 3. Vbi Damaſi et Vrſini de epiſcopatu Romano contentiones deſcribuntur, ſubiungit: *qui eſſe poterant beati reuera, ſi, magnitudine vrbis deſpecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem antiſtitum quorundam prouincialium viuerent: quos tenuitas edendi potandique parciſſime, vilitas etiam indumentorum, et ſupercilia humum ſpectantia, perpetuo numini veriſque eius cultoribus vt puros commendant et verecundos.*

m) Nec ab re MORHOFIVS polyh. liter. l. 4. c. 14. §. 12. hominem eum vocat, gentilium ſuperſtitioni addictum, ſed qui optima fide res geſtas Romanorum Imperatorum deſcripſit. ANTONIO POSSEVINO in apparatu ad omnium gentium hiſtor. ſect. 3. c. 15. etiam res Chriſtianorum traducere ac detorquere vide-

Exantlatis tandem maximis belli pacisque laboribus: cum obſeruarit, atque ipſe expertus fuerit, tam inſignes rerum viciſſitudines, quinquagenario maior, Theodoſio imperante, ad ſui temporis ſcribendam hiſtoriam ſe prudentia et diligentia inſigni accinxit, eamque XXXI. libris feliciter abſoluit. Quo tempore, aut quo mortis genere, diem obierit ſupremum, non conſtat. Si GESNERO *n*) credimus, hic idem eſt Marcellinus, a quo vitam Thucydidis Graece ſcriptam habemus. Sed iſtum Marcellinum viri docti recte putant diuerſum eſſe ſuaque profeſſione rhetorem, cuius commentarii ad Hermogenem extant. *o*) Hiſtoricus noſter, vir militaris, rebus gerendis vitaeque pragmaticae, quam rhetorum vmbrae ac ſtudio docendi aſſiduo addictior fuiſſe videtur. Alius quoque Marcellinus iunior, *p*) et Marcellinus notarius, qui geſta collationis Carthaginienſis calamo excepit, e quibus abbreuiata ſunt, quae hodie extant. *q*) Marcellinos alios IOH. GLANDORPIVS onomaſtico Romano *r*) recenſet. Vndecim claros, ſed toto coelo diuerſos, Marcellinos de-

 ſcri-

videtur. Sincerum HENR. VALESII, epiſtola, quam Marcellino praemiſit, iudicium: *cum ad rerum ciuilium, tum ad eccleſiaſticae hiſtoriae cognitionem hic ſcriptor non modo vtilis eſt, ſed etiam neceſſarius. Etſi enim deorum cultui mancipatus fuit, quod certe negari non poteſt, ea tamen fide, ſinceritate, modeſtia, de Chriſtianorum rebus loquitur: vt niſi ex plurimis locis toto opere ſparſis conſtaret, eum cultorem numinum fuiſſe, Chriſtianus non immerito poſſet videri.*

n) Biblioth. Confer. Celeb. I. GOTTLIEB KRAVSE animaduerſionibus ad Boecleri bibliographiam criticam pag. 866. *o*) Vid. G. I. VOSSIVS de hiſt. Graec. p. 253. I. A. FABRICIVS bibl. Lat. vol. I. p. 612. et volum. 3. p. 129. *p*) De quo SVIDAS. *q*) POSSID. in vita Auguſtini c. 13. BALVZIVS concil. t. I. p. 117. *r*) Pag. 575.

ſcribit DAN. GVIL. MOLLERVS, qui Altdorfi 1685. de Ammiano Marcellino circularem, quam vocat, diſputationem edidit, et varia de eo memoratu digna collegit. *s*)

§. LVIII.

Scripſit, vt dixi, noſter hiſtoriam ſui temporis, easque res ſolicite notauit, quae in orbe Romano ab imperatoribus geſtae fuerant: vt C. Taciti proſequeretur hiſtoriam, qui in Domitiano ſubſtiterat. Perduxit autem hiſtoriam ſuam a Neruae principatu, ad Valentis vſque interitum. Hoc enim nos in fine ipſe docet, vbi diſerte, *haec*, inquit, *vt miles quondam, et Graecus, a principatu Caeſaris Neruae exorſus, ad vſque Valentis interitum, pro virium explicaui menſura.* Nec voluit progredi vlterius, atque principum, qui viuebant, res deſcribere fortiter, aut male geſtas: ne pericula experiretur veritati contigua, aut quemquam praeter opinionem offenderet. Libris XXXI. totum opus abſoluere decreuit. *t*) Ad librum XV. quae eius aetatem anteceſſerunt, lecta, vel audita; inde vero viſa cognitaque deſcripſit. Ex illis magno hiſtoriae damno priores libri XIII. deſiderantur. Multa enim notatu digna, et hodie fere ſepulta comprehendiſſe, argumento ſunt hiſtoriarum libri, qui ad nos peruenerunt, accuratiſſime conſcripti: quamquam in iis ſtilum magis diffundere videatur, quo propius ad temporis ſui memoriam acceſſit. Scripſit, quod ipſe fatetur, homo Graecus Latine: cuius quidem linguae elegantiam exprimere, aut regulas obſeruare ſatis vbique potuit. Dictio vero

s) Diſp. §. 8. p. 8. ſeqq. *t*) CHIFFLETIVS, de vita Ammiani Marcellini, non contemnendis rationibus demonſtrare conatur, libros XXXII. ab Ammiano fuiſſe conſcriptos: et praeter primos XIII. etiam penultimum XXXI. librum deſiderari. Supereſſe vero, qui in eius locum ſucceſſerit, librum vltimum XXXII.

vero nihil hiſtorici virtutibus, quae maximae ſunt, derogare videtur.

§. LIX.

Ammiani Marcellini rara eſt apud veteres mentio: quod poſt Theodoſium imperatorem penitus corruit Romana maieſtas. Et qui poſt ea tempora vixerunt, vt rerum geſtarum minus erant curioſi, epitomarum collectores, quam hiſtoriae alicuius prolixioris conditores, ſectari maluerunt. Hinc et PAVLVS DIACONVS, qui ex aliis Eutropii ſupplementum ſcripſit, eum attingere noluit. At PRISCIANVS v) ex illius decimo quarto libro teſtimonium profert. Dubium, an IVLIVS SOLINVS Grammaticus etiam ex Ammiano miſcellam hiſtoriam ſuam confecerit. Et SALMASIVS, Ammianum paſſim a Solino quaedam accepiſſe, obſeruat. Placuiſſe eum valde ſuo aeuo, vel LIBANII epiſtola de eo, et ad eum, docere poteſt. x)

§. LX.

Qui ſibi perſuadent, ex Romanis ſcriptoribus Tacitum Ammiano propoſitum fuiſſe hiſtorici, quem imitaretur, omnibus numeris abſoluti exemplum: y) illos, ne

 quid

v) Lib. 9. p. 780. *Marcellinus rerum geſtarum quarto decimo: tanquam licentia crudelitati indulta.*

x) Confer. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 3. p. 128. ſeq.

y) BODINVS method. hiſtor. c. 4. *Vnum Tacitum ex omnibus ad intuendum et ad imitandum ſibi propoſuiſſe videtur. Hoc tamen ab eo differt, quod Tacitus Romani ſermonis dignitatem, vt tempora ferebant, aſſecutus eſt: Ammianus vero Latinis verbis, ac ſaepius ne Latinis quidem, Graece ſcripſit, et a re propoſita longius ac ſaepius digreditur.* Qualis, obſecro, haec imitatio eſt? Sed tamen ita quoque iudicat GODESCHALC. STEWECHIVS comment. ad Veget. l. 3. c. 6. FRANC. BALDVINVS de hiſtoria l. 1.

quid acerbius dicam, vel Ammiani, vel Taciti hiſtorica monumenta non legiſſe oportet. Nam et illi, qui Ammianum penitius inſpexerunt, ſuis obſeruationibus ornarunt, et ſupra modum laudarunt; vtrumque hiſtoricum affirmant quidem pari diligentia et fide res ciuiles et domeſticas, notabiliores rerum euentus et cauſſas, mores, conſilia, enarrauiſſe: ſed nuſquam in Ammiano orationis virtutes, Tacito proprias, verborum dignitatem, dictionis concinnitatem, ſententiarum lumina, in rerum delectu iudicium, in narrationibus ordinem, ac diuinam breuitatem, reperiſſe ingenue fatentur. Neque Thucydidis virtutes aſſequitur, cuius diligentem imitatorem fuiſſe, H. VALESIVS *z)* probare conatur. PRICAEVS *a)* pertinaciſſimum A. Gellii imitatorem vocat.

§. LXI.

Vnius quidem Ciceronis lectione a pueritia delectatum fuiſſe, tota paſſim hiſtoria indicat: eiusque ſententias interſerit ſaepius: ſed tamen totus quantus ab illius ſtilo et dictionis candore diuerſus. Ne Latinitatis quidem regulas verumque genium ſeruare didicit: vt ipſa huius ſeculi ſtribligine dictio illius horridior eſſe videatur. Tantumque abeſt, vt vel ad Liuii, vel ad Taciti venuſtatem, magnificentiam, nitorem, adſpirare valeat. Haud raro tam anxie Romanam eloquentiam affectat, resque, fideliter ſatis conſignandas, verborum minime apta comprehenſione inuoluit: vt, niſi militem ſemetipſum profiteatur atque Graecum, facile pateat omnibus, Latinae linguae vſum illi neutiquam fuiſſe familiarem, aut facultatem natiuam; nedum eloquentiam ſectatum fuiſſe forenſem: adeo hyperbatis, ſynchesibus, et aliis fluidae orationis

nis

z) Obſeru. ad Amm. l. 21, c. vlt. *a)* Ad mileſias Apuleii p. 487.

nis frequentioribus vitiis laborat. Verba Latinis auribus inaudita, inuerſa traiecta, ſententiae interruptae, narrationes confuſae, quae lectorem auertere facile poſſunt, ſaepius inueniuntur. Helleniſmi non infrequentes, ac dictiones horridae. Neque adeo mirandum, duriuſculas eſſe duri militis phraſes, hominemque Graecum Graecanicas ſapere loquendi formas. Ecquis inde ſibi, quae virtus hiſtorici princeps, perſpicuitatem orationis promittere poteſt: quae vt plurimum, ad inſignem ambiguitatem, in ſalebras, et aſperum perplexumque ſermonem delabitur: vt luxuriantem aliquando poetam magis, *b*) aut inanem declamatorem, quam grauem ſuauemque hiſtoricum agere videatur? Ne vitia aetatis attendamus, quae Ammiano cum pluribus ſui ſeculi ſcriptoribus ſunt communia: ex infinitis videamus quaedam affectati ſermonis, eaque ſatis luculenta teſtimonia. Inter ſenatus populique Romani vitia cum nimiam vellet notare ſpadonum curam: *c*) *poſtrema*, inquit, *multitudo ſpadonum, a ſenibus in pueros deſinens, obluridi, diſtortaque lineamentorum compage deformes: vt, quaqua inceſſerit quisquam, cernens mutilorum hominum agmina, deteſtetur memoriam Semiramidis, reginae illius veteris, quae teneros mares caſtrauit omnium prima, velut vim iniectans naturae, eandemque ab inſtituto curſu retorquens, quae inter ipſa oriundi crepundia, per primigenios ſeminis fontes, tacita quodammodo lege, vias propagandae poſteritatis oſtendit.* Declamator ſic forſan aliquis, ſui vix memor, haerens

b) GADDIVS tom. I. de ſcript. p. 27. ſtilum eius poeticum eſſe dixerat. MORHOFIVS vero, contra eum, monet polyh. liter. l. 4. c. 14. §. 12. eſſe potius, pro ratione temporum illorum, aſpere tumidum, et inflatione affectata horrentem.

c) Hiſt. l. 14. c. 6.

rens in meteoris, ſuas deſcriberet quisquilias: elegans vero hiſtoricus, concinnae veritatis ſtudioſus, eiusmodi verborum inanem ſonitum non poteſt non toto animo faſtidire. Verboſiorem eſſe mittamus: neque compoſitionis, quae linguae Latinae anima vere eſſe dicitur, rigide examinemus regulas. Quid, obſecro, immanis et vix capienda teſtium deſcriptio? Itane praeſtaret, breuiter et perſpicue, diſerte tamen, literis mandare dicenda, et verborum inanium reprimere turbam? Cum memoriae prodiderit, Gothorum ingentem multitudinem in Thraciam perueniſſe: *d*) quorſum calamitatis illius poetica exaggeratio? *Illud ſane neque obſcurum eſt, neque incertum, infauſtos transuehendi barbaram plebem miniſtros, numerum eius comprehendere calculo ſaepe tentantes, conquieuiſſe fruſtratos: quem qui ſcire velit (vt eminentiſſimus memorat vates) Libyci velit aequoris idem diſcere quam multae Zephyro truduntur harenae. Reuiuiſcant tandem memoriae veteres, Medicas acies ductantes ad Graeciam: quae ductum Helleſponti occupantes, et diſcidio quodam fabrili, mare ſub imo Athonis pede quaeſitum exponunt, et turmatim apud Doriſcum exercitus recenſitos, concordante omni poſteritate, vt fabuloſae ſunt lectae* etc. Ad orationis concinnitatem, melius haec omnia reticuiſſet. Et tota ſuperuacanea eſt cum Fortuna expoſtulatio ingenui hominis, paulo ante diuitis atque liberi, qui belluae ritu ad ſeruiles operas, in deploranda Thraciarum vaſtatione, trahebatur: *e*) *de fortuna vt inclementi querebatur, et caeca, quae eum puncto temporis breui opibus exutum, et dulcedine caritatum domoque extorrem, quam concidiſſe vidit in cinerem et ruinas, aut lacerandum membratim, aut*

d) Hiſt. l. 31. c. 4. *e*) Hiſtor. l. 31. c. 8.

aut seruiturum, sub verberibus et tormentis, duro deuouisti victori. Innumera alia luxuriantis ingenii argumenta: quibus sibimetipsi Ammianus nimium placet, Graecamque ostendit vanitatem, ingenuis historiarum conditoribus atque lectoribus valde molestam, imo captu etiam difficillimam. Et minime sincerum mihi videtur esse, cetero doctissimi, CL. SALMASII iudicium, *f*) qui ex ea tanta scriptoris hallucinatione insignem lectoribus perspicuitatem promittere non veretur. Eam equidem nusquam, qui Ammianum saepius legere institui, saluo, ex ipsa Latinitatis indole, de rebus traditis iudicio, reperire potui. Sibimet vero ipsi contradicentem audiamus: *quis*, inquit, *compositione magis est inconditus et lutulentus quam Ammianus Marcellinus? quis phrases vnquam vsurpauit duriores, inconcinniores ac rusticiores? Vt homo Graecus et militaris, qui voces tantum Latinas teneret, quomodo collocandae essent, nesciret, prorsus loquitur. Is tamen Tacito, quo nihil est concinnius, nec compositum magis, longe lucidior. Sallustius etiam eo obscurior.* Contra mihi, vel nihil sentio, vel Ammiano immane quantum dilucidior vterque. Et mecum omnino sentit CAR. SIGONIVS: *g*) *vbi ad temporum suorum historiam, quae libris, qui extant, continetur, deuenit, diligentissime atque optima fide scripsit: verum adeo duro, aspero, incomto, et plane barbaro sermone, vt vix, quid dicat, consequi possis.*

§. LXII.

Vitio Ammiano verti posset, quod raro se ad annalium leges adstringat, et, quibus res quaeque fuerint gestae,

f) De Hellenistica praef. pag. 39. *g*) In iud. de histor. Rom. c. 28.

ſtae, ſequatur annos: ſed leuiter tantum ratione temporis obſeruata, carptim, vt quaeque ipſi videantur memoratu digna, explicare inſtituat. LVDOVICO VIVI *h*) et GABRIELI NAVDAEO, *i*) Viris doctiſſimis, Ammianus interdum viſus eſt quaedam nimis exaggerare, et plura, pro ingenii foecunditate addere veritati: et fidem habere narrationibus parum veriſimilibus. *On reconnoit par toute la ſuite de ſon hiſtoire, qu'il eſtoit fort ſuiet et adonné a croire et amplifier de telles narrations, ſur lequelles je croi que Viues s' eſt en partie reglé quand il a prononcé un tel jugement de ſon hiſtoire: Ammiani, quod ſupereſt, opus nec oratoris omnino, nec hiſtorici. k*) Errores non paucos interpretes ipſi, huius auctoris amantiſſimi, annotarunt. Sic v. gr. vbi Mopſueſtiam vatis illius vocat domicilium Mopſi, quem a commilitio Argonautarum, cum, aureo vellere direpto, redirent, errore abſtractum, delatumque ad Africae littus, mors repentina conſumſit: *l*) egregie fallitur, et duos confundit Mopſos: illum Mantûs et Apollinis filium, patria Argiuum, qui poſt Troiae excidium vna cum Amphilocho in Ciliciam profectus, Mallum, Mopſueſtiam, aliasque vrbes in ora Ciliciae condidit: atque alium Mopſum, Ampyci et Chloridis filium, Titareſium, ſeu Titaronium, qui locus in Theſſalia eſt, Argonautarum comitem, quem, vt Ammianus memorat, ſua fata manſerunt. *m*) Inſignes VALESIVS tres obſeruat errores in Galliae diuiſione. *n*) Ibidem falſo Auenticum, quod eſt in Sequanis, ait ciuitatem

h) De tradendis diſciplinis l. 5. *i*) Apologia pro doctis magiae falſo accuſatis p. 207. *k*) Confer. BARTHIVS aduerſar. l. 45. c. 2. *l*) Hiſt. l. 14. c. 8. *m*) Conferantur VALESIORVM annotationes, Gronouiana editione fol. pag. 32. *n*) Lib. 15. c. 11. pag. edit. Gronouianae 79.

tatem esse in Alpibus Graiis et Peninis. Biturigas, Aquitaniae metropolin, in Lugdunensi prima collocat. Et Narbonensi tribuit Elusam, quae ciuitas tum erat prouinciae Nouempopulanae metropolis. Ararim scribit inter Germaniam primam fluere: *o*) deceptus forte Virgiliano Tytyro, qui latiori sensu: *p*) *aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim.* Arar autem inter Lugdunensem primam et Maximam Sequanorum fluit; Sequanosque a Lingonibus et Aeduis prouinciae Lugdunensis primae populis diuidit. Sic in locorum, fluminum, populorum descriptione saepius. Iusto verbosiorem esse, iam annotauimus. Et dici non potest, quanta ambitione famam doctrinae affectet: quod vitium illis vulgo solet esse commune, qui prouecta iam aetate ad literarum studia se contulerunt. Hinc Ammiani excessus intempestiui atque pueriles de terrae motuum caussis, de cometis, de iride etc. Neque tonum, neque numerum historicum seruat: sed cothurnatus fere incedit: cum historico tracta et leniter fluens conueniat oratio. Et omnium minime placet facta ad ostentationem historia: vt LIBANIVS suam testatur Marcellinum πρὸς ἐπίδειξιν composuisse. Nitoris defectum ipse propterea saepe numero excusat, quod aliena sibique insueta lingua vtatur. Adeone incidit in eundem errorem, de quo Aulus Albinus valde suo tempore a M. Catone obiurgatus est, qui res Romanas oratione Graeca scriptitauit, deprecatus malae existimationis ignominiam, si quid in suis libris parum composite, aut minus eleganter scriptum aliquis deprehendisset. Stultum quippe ac ineptum vir sapientissimus iudicauit, malle culpam deprecari, quam culpa vacare.

o) Lib. 15. c. 11. p. 81. *p*) Ecloga 1. v. 63.

§. LXIII.

Sua Marcellinus quidem non priuandus est laude, et boni, vt tempora ferebant, impleuit partes historici: sed ipsi vel nimium indulgent, vel nihil sapiunt, qui eum cum elegantissimi seculi scriptoribus optimis componere non verentur. Sic cetero doctissimus CLAVDIVS CHIFFLETIVS *q*) in Marcellini laudibus liberalior est: quod nimium eius fidei credit: vsque adeo, vt ipsi palmam prae ceteris omnibus tribuat: et secundum illius tanti viri sincerum alioqui iudicium, *qui stilum admouerint felicius narrationi rerum, pauci hodie supersint; nec indignus videatur, qui cum Sallustio, Liuio, Cornelio, quadrigam historiae Romanae et Latinae constituat. Nam ceteri vitarum et epitomarum scriptores inter secundarios et proletarios referendi sunt potius.* Cum stili non possit insignem negare duritiem et comtae orationis vitia plurima: non sine dignitatis literariae summo dedecore Ammianum ita defendit: *militaris viri sensus, quamuis incomti, tamen validi sunt. Verba quidem fere Latina esse non negabit, qui linguam Latinam exiget non ad praesentes angustias, sed ad vbertatem veterem, et ad praeclara antiquorum monumenta, quibus caremus, quaeque ille viderat ac studiose lectitauerat. Graeca pura vix interiicit nisi coactus, et cum admonitione ac praefatione. Hellenismi saepius occurrunt ex temporis illius licentia. Compositio alias est conueniens historiae, quae currere debet ac ferri.* etc. Etiam BOECLERVS *r*) Marcellinum maximi fecit, eumque, vel propter aulicorum descriptionem, cum Tacito et Curtio componit, ita quidem, vt, cum illis, omnibus plane ex veteribus ipsi praeferendus esse videatur.

q) De Ammiani Marcellini vita. *r*) Bibliographia critica p. 669.

deatur. At HENRICVS VALESIVS s) *mihi quidem*, inquit, *Marcellinus summis quibusque historiae scriptoribus comparandus videtur.* Adeone Liuio, aut Tacito, aut Sallustio, aut aliis veteris Latii ornamentis? Verum et illius asserti audiamus rationem. *Cum duo maxime in historico spectanda sint, res et verba: elocutio quidem haudquaquam rerum gestarum scriptori negligenda est: rerum tamen prima ac potissima cura esse debet.* Atqui elocutio in Marcellini historia valde desideratur. Ergo altera destitutus virtute cum optimis componi non potest. Et contradictionem inuoluunt, quae sequuntur: *et Marcellinus quidem tum argumento operis, tum delectu ac dispositione, tum iudicio ac fide nemini cedit: in proeliorum vero obsidionumque narrationibus multos longo interuallo superat. Verba autem ipsa sunt ea quidem Latina fere omnia: sed constructio et collatio verborum est, vt ita dicam, fere militaris.* Militare vocat, quod horridum, insolens, tumidum, nec ipse Ammiani errores dissimulare potest. Longum esset recensere omnia, quae CASP. BARTHIVS, t) FRID. LINDENBROGIVS, v) et alii effusius in Ammiani laudes protulerunt: vbi facile omnes nimiam commendatorum indulgentiam deprehendere possunt. Recte IVSTVS LIPSIVS: x) *inter mediae aetatis scriptores, proh dedecus! non est, quem pro mediocri historico laudem. Adeo labente imperio barbaries statim et squalor omnia occuparunt: et si qui scripserunt, ii fere ad vana delapsi, falso vera, aut maiora vero miscuerunt. Ammianus tamen Marcellinus fidei et iudicii satis clarus est, mo-*

s) Epistola, quam Marcellino suo praemisit. t) Aduers. l. 45. c. 2. l. 47. c. 1. 8 l. 54. c. 5. passim. v) Ammiani sui praefat. ad lect. x) Ad 1. lib. polit. c. 9.

do ſtili. Ab ineunte aetate, ad extremum vſque vitae halitum, liberalioris diſciplinae ſtudioſiſſimus fuit: adeo quidem, vt nobilitatis quammaxime reprehenderet otia cum ſceleribus coniuncta: et Socratem ipſe imitari maluerit, qui e vita poſtridie diſceſſurus, aliquid amplius ſcire optauit. Solemne illi fuit, bene vel male geſtam remp. imperantium adſcribere vel doctrinae, quae neminem ſinit eſſe ferum, vel ignorantiae, quae vt plurimum cum ſtupore et omnibus vitiis coniuncta eſſe ſoleat. Neque ipſius Valentis Auguſti ſubagreſte ingenium, nullis vetuſtatis lectionibus expolitum accuſare dubitat. *y*) Prudens vbique conſiliorum eſt indagator, euentuum ſolers ac fidus enarrator: quos cum veteri hiſtoria vtplurimum non inconcinne componit. Librorum initiis praefari ſolet. Praemittit etiam rerum geſtarum narrationibus locorum et regionum deſcriptiones. Nec deſunt imperatorum conciones et allocutiones militares. Si fidem hiſtoriae ſpectas, inſignem meretur laudem, et vix ſui hoc aeuo habet ſimilem: ſin eius attendis conſignandae characterem, longe quidem Eutropio et Ruſo vberior eſſe videtur: ſed Latinitatis regulas aegre ſeruat, vtpote miles et Graecus, cui durior et laſciuiens familiaris dicendi facultas. Atqui apud me magna G. I. VOSSII *z*) auctoritas, qui ſcriptorem hunc iudicat veritatis eſſe ſtudioſiſſimum, et prudentem, grauem plane, ac ſerium, et dignum, qui ab omnibus, ac Germanis præcipue, ametur. Mirifice enim illuſtrare veteris Germaniae ſitum. Eoque maiorem hac parte fidem mereri, quia in hac ſtipendia

y) Hiſt. l. 30. c. 4. *z*) De hiſtoricis Latinis l. 2. c. 9. Confer. eiusd. de hiſt. Graec. l. 2. c. 18. extr. GOTTLIEB STOLLIVS introd. in hiſt. liter. part. I. c. 5. §. 19.

pendia ipse meruerit aduersus Germanos. Dictionem horridiorem agnoscit: virtutes autem putat eius esse maiores, quam vt sermonis vitia in rationem venire debeant. Idem BOECLERVS *a*) sentit: *sicut dictio eius a pura Latinitate non parum recessit: ita suo quodam genere loquendi rerum abdita et negotiorum naturas diligenter consequitur. Non potest quidem, quod prudenter intelligit, ciuiliter et venuste eloqui: sed ostendit tamen eximie, sibi inesse talis doctrinae elementa, si vel seculi facundioris exemplo, vel maturiore disciplina licuisset vti viro plerumque in militia et negotiorum actu versanti. Certe compositioris eloquentiae studioso saepe potest suggerere cogitationes et sententias orationi ciuili profuturas* etc. Atque BOXHORNIVS: *b*) *cum re Romana etiam lingua defecit, quae quo longius ab Augusti aeuo decessit, eo magis splendorem amisit. Ammianum, ne longius digrediar, videte: qui quicquid ab ingenio ad scribendam historiam attulit, dictionis genere deformauit. Nemo tamen adeo infans rerum est, vt ea de caussa aspernandum putauerit. Aliunde enim eloquentiam, aliunde rerum cognitionem peti debere existimamus. Quam alte principum et aulae versutias Ammianus excussit? Quam eleganter regionum, et praecipue Galliae ac Germaniae veteris, in qua stipendium ipse fecit, situm nobis depingit? Quam multa passim interserit, quae ex intimis, naturalis philosophiae adytis desumta? Quam multa de vita, qua publice, qua priuatim recte instituenda inculcat?* Quod quidem ad illos philosophiae laudatos adytus attinet, supra iam monui, intempestiuas et pueriles eiusmodi digressiones masculae historiarum

a) Bibliographia critica p. 301. seqq. *b*) Ammiani sui dedicatione. Conf. BODINVS method. histor, c. 4.

riarum elegantiae non parum derogare. *c*) Nihilominus inesse potest viro grauitas et fides, quam illi nemo facile negabit: vtpote qui sine fuco Iuliani, cuius erat miles, et aliorum imperatorum res gestas, quibus ipse aliquando meminit interfuisse, maturiori iudicio, et sine vllo partium studio, singulari diligentia descripsit. Historicus fuit ab omni iactantiae et vanitatis suspicione quam longissime remotus: adeo quidem vt ipse suos non indicarit honores: atque res ab se fortiter et praeclare gestas insigni modestia, nihil arroganter, aut ambitiose, commemorare instituerit. Vir probus, veri amator, aequi bonique studiosus vbique suis scriptis apparet: qui prorsus nihil vel odio, vel ambitione, vel inuidia, vel adulatione captus memoriae prodidit. Ingenue, atque adeo ex rei veritate, quae historicum inprimis decet, virtutes et vitia imperatorum, militiae defectus atque gloriam, vt gesta, visa, comperta sunt quaeque, sine fuco, posteritati reliquit. Neque solum in bellis externis describendis, ad exemplum aliorum suam consumsit operam; verum etiam res vrbanas, ciuiles, domesticas, et aulae artes, ea, qua decet, fide ac insigni candore depinxit. Rerum publicarum fata et vicissitudines simul atque memorabiles principum virorum euentus, consilia, mores, caussas, sine partium studio, vel assentatione, vel inuidia, notauit. Pererudite multa de officiis domus Augustae disseruit: multisque exemplis cum iudicum, tum accusatorum et patronorum vitia forensia memoriae prodidit. Neque dissimulauit principum, palatinorum, militum, ciuium, sum-

c) Hinc BALTH. BONIFACIO de XL. Romanae historiae scriptoribus c. 28. p. m. 54. ad philosophiam quam ad historiam videtur instructior: et multa frequenter inculcare ad ostentationem sapientiae, qui nihil ad Bacchum faciant.

ſummorum, infimorum, vitia et peruerſa ſtudia: quae ad emendationem vitae et ſaniora conſilia proponit. Veritatis indagandae et publicandae ſtudium ſaepe commendat: quae nec ſilentio, nec mendacio corrumpenda.

§. LXIV.

Quantum quidem conſtat, Ammiani hiſtoriarum Libri XIV-XXVI. primum *Romae* prodierunt 1474. fol. A. Sabini opera.

§. LXV.

Seculo poſt Chriſtum natum decimo ſexto Ammiani Marcellini hiſtoria libris, quos ſuperſtites inuenerunt, prodiit *Bononiae* 1517. fol. curante P. Caſtello. De qua editione HENR. VALESIVS: *d*) *diceres, id conſilium fuiſſe Caſtello, vt omnia contaminaret.* Auctior et emendatior Ammianus Marcellinus primum libris XIV-XXXI. prodiit *Auguſtae Vindelicorum* 1533. fol. ſtudio Mariangeli Accurſii, qui ſe ſcriptorem hunc quinquies mille mendis liberaſſe profeſſus eſt. *e*) Eoque nomine a CHIFFLETIO maxime commendatur, quod, quos habuerit, debiles ac fractos Marcellini libros bona fide publicarit. *Baſileae* primum manca et valde corrupta P. Caſtelli editio prodiit 1518. apud Ioh. Frobenium. Sed 1533. alia ſucceſſit Frobeniana, poſtremo quidem libro, et triceſimi pagina vltima, quam, quae eodem anno Auguſtae Vindelicorum prodiit, Mariangeli editio, minor; ſed Sigiſmundi Gelenii, viri doctiſſimi, opera incomparabili, et codi-

d) Ad Marcell. l. 22. c. 15. p. 339. *e*) Attamen G. I. VOSSIVS de hiſt. Lat. l. 2. c. 9. de Ammiano, qui multum Mariangeli Accurſii ſolicitudini debeat, emendatiores multo iudicat editiones eſſe quas Rob. Stephanus, Seb. Gryphius, et Lindenbrogius poſtea dederint.

codicis Hirsfeldenſis accuratiſſimi beneficio, plurium lacunarum ſuperata foeditate, auctior, et locis infinitis caſtigatior multo: quam CHIFFLETIVS inde fauſtam felicemque nominauit. Quandoquidem vero Gelenius totos haud raro addidit verſus: itidem ſuſpectus HENR. VALESIO *f*) factus eſt: vt haeſitans, *quod ſi*, ſcriberet, *auctoritate exemplaris MS. ab eo praeſtitum eſt, nae illud exemplar ceteris omnibus noſtris praeſtantius atque integrius fuit: ſi ex ingenio, audaciam eius nec laudo, nec vitupero.* Haec Sigiſmundi Gelenii editio iterata Baſileae 1546. apud Hieronymum Frobenium. *Pariſiis* 1544. 8. apud Robertum Stephanum. *Lugduni* 1552. 12. apud Sebaſtianum Gryphium. 1591. 8. *Francofurti* 1588. fol. apud Andreae Wecheli heredes, Claudium Marnium et Ioh. Aubrium, hiſtoriae Romanae ſcriptorum Latinorum corpore, opera Friderici Sylburgii, tomo altero p. 304. ſqq.

§. LXVI.

Seculo poſt Chriſtum natum decimo ſeptimo, Ammianus Marcellinus ornatiori veſte prodiit *Hamburgi* 1609. 4. ex bibliopolio Frobeniano, ad fidem MS. et veterum codicum recenſitus et obſeruationibus illuſtratus, ex bibliotheca Friderici Lindenbrogii. *Geneuae* 1609. et 1653. fol. corpori hiſtoriae Romanae inſertus. *Hanouiae* 1611. fol. tomo altero hiſtoriae auguſtae ſcriptorum, cum notis Iani Gruteri, qui Ammianum primus in capita diſtinxit, et maxima ſolicitudine, ad fidem MS. codicum, emendauit. 1611. 12. ex emendatione Iani Gruteri. *Pariſiis* 1636. 4. cum Henrici Valeſii annotationibus. 1681. fol. Henrici fratre, Hadriano Valeſio accurante, qui rogatus ab illuſtriſſimo Colberto Ammianum Marcellinum cum vetu-

f) Obſeru. ad Ammianum l. 22. c. 1.

vetuſtis Colbertinae bibliothecae codicibus de integro commiſit, ſuasque cum fratris auctioribus et Lindenbrogii notis adiecit: Claudii Chiffletii quoque libellum de vita Ammiani Marcellini, et ſtatu reip. Romanae ſub Conſtantino M. et eius filiis, præfixit, excerpta vero auctoris ignoti de Conſtantio Chloro, Conſtantino M. et aliis imperatoribus ſubiunxit. *Lugduni Batauorum* 1632. 12. ex officina Iohannis Maire, cum Marci Zuerii Boxhornii animaduerſionibus. *g*) 1693. fol. et 4. apud Petrum van der Aa, curante Iacobo Gronouio, cum Friderici Lindenbrogii, et Henrici Hadrianique Valeſiorum integris obſeruationibus et annotationibus, Chiffletii vita Ammiani et veteribus excerptis de geſtis Conſtantini et regum Italiae: qui et omnia denuo recognouit, ſuasque paſſim inſeruit notas, et neceſſariis ad Ammiani illuſtrationem antiquis nummis aliisque figuris exornari curauit.

§. LXVII.

Valentiniani II. Imperatoris temporibus floruit FLAVIVS

g) Animaduerſiones Boxhornii certe non magni faciendae: quas ferme nouem foliolis incluſas, ex corrupto codice MS. variis lectionibus depromtis, aliisque ſubiunctis caſtigationibus, adornauit. Et quae res ſit, ipſe fatetur in Ammiani dedicatione: *animaduerſiones noſtras quod attinet, eas raptim omnes exarauimus. Ita enim mihi decretum eſt, nullo labore talibus inſudare, et quae memoriae tenor illibatus non ſuppeditat, illa nec inquirere. Temporis enim iactura grauiſſima eſt: et haec ſtudia non ſunt niſi interludia feriarum occupationum.* Sic ergo variantes quoque codicis MS. lectiones Boxhornio potuit ſuppeditare memoria. Et ille nihil agendo potuit, aut voluit ſaltem, agere: quod longe maximum viris eruditiſſimis negotium faceſſit. Extat NICOL. AAGARDI, Profeſſoris Sorani, examen animaduerſionum Boxhornii ad Ammianum Marcellinum, Sorae 1640. 1654. 4.

VIVS VEGETIVS RENATVS. Vir illuſtris in veteribus libris nominatur, quod Comes Conſtantinopolitanus eſſet: vt RAPHAEL VOLATERRANVS *h*) memoriae prodidit. Illud quidem SCRIVERIO aliisque minus probatur: ſed NAVDAEVS *i*) manuſcriptorum meminit Vegetii codicum Peireſcianorum, quibus Volaterrani ſententia ſtabiliatur. Patria Romanum eſſe, PETRVS ANDLOVS affirmat. *k*) Chriſtianorum ſacris fuiſſe addictum, vel inde patet, quod militibus dicit *l*) per Deum, et Chriſtum, et Spiritum ſanctum eſſe iurandum, et per maieſtatem imperatoris, quae ſecundum Deum generi humano ſit diligenda et colenda.

§. LXVIII.

Scripſit de re militari libros V. ſiue, vt inſcribuntur, epitomen inſtitutorum rei militaris, ex commentariis Catonis, Celſi, Traiani, Hadriani et Frontini. Plurium diſerte meminit ipſe octauo capite libri primi, vnde ſimul eius inſtitutum apparet: *nos*, inquit, *diſciplinam militarem populi Romani debemus inquirere, qui ex paruis finibus imperium ſuum pene ſolis regionibus, et mundi ipſius fine diſtendit. Haec neceſſitas compulit, euolutis auctoribus, ea me hoc in opuſculo fideliſſime dicere, quae Cato ille Cenſorinus de diſciplina militari ſcripſit*, *m*) *quae Cornelius Celſus, quae Frontinus perſtringenda duxerunt, quae*

h) Commentariorum vrbanorum l. 20. p. 737. *i*) Bibliographia militari. Conf. FABRICIVS biblioth. Latin. vol. 1. pag. 616. vol. 3. p. 132. Et in veteribus libris legitur: *Fl. Vegetii Renati viri illuſtris comitis ad Valentin.* *k*) De imperio Romano l. 2. c. 13. *l*) Lib. 2. c. 5. *m*) BOECLERVS bibliographia critica p. 579. notat, eum pauciora ex commentariis Catonis, plura ex principum, Auguſti, Traiani, et Hadriani, tum Frontini libris deſcripſiſſe.

quae Paternus diligentissimus iuris militaris assertor in libros redegit, quae Augusti, et Traiani, Hadrianique constitutionibus cauta sunt. Nihil enim mihi auctoritatis assumo: sed horum, quos supra retuli, ea quae dispersa sunt, velut in ordinem et abbreuiationes, quae epitomata dicuntur, conscribo. CASP. BARTHIVS *n*) librum Vegetii, qui hodie habetur, grandioris voluminis tantum existimat esse compendium: forsan quia epitome in vetusto codice vocatur: et Priscianus nonnulla ex opere Vegetiano allegat, quae hodie non comparent. Et epitomen hanc esse epitomes, minime vero mihi videtur esse simile. Atque etiam FABRICIVS *o*) notat, Barthium coniectura saepius falli, et in olfaciendis vsque quaque epitomis facillimum esse, atque adeo in errores pronum. Libros de re militari suos Vegetius ad Valentinianum Augustum misit: quod antiquis temporibus mos fuerit, bonarum artium studia mandare literis, atque in libros redacta offerre principibus. Quia neque recte aliquid inchoetur, nisi post Deum fauerit imperator: neque quemquam magis deceat vel meliora scire, vel plura, quam principem: cuius doctrina omnibus possit prodesse subiectis. Esse vero imperatorem Valentinianum II. vel inde patet, quod diui Gratiani meminit, ad cuius aetatem vsque, ab vrbe condita, pedestris exercitus cataphrattis et galeis munitus fuerit. *p*) In omnibus ante Scriuerium *q*) editionibus antiquis non quinque, sed quatuor habentur Vegetii de re militari libri, quorum vltimus duo continet, a capite tricesimo primo separandos: vt illos etiam Scriuerius

n) Aduers. l. 28. c. 11. *o*) Biblioth. Latin. vol. 1. p. 616. et vol. 3. pag. 132. *p*) Lib. 1. c. 20. *q*) Atqui etiam VOLATERRANVS l. 20. pag. 737. Vegetii de re militari libros V. recenset.

rius meliorum codicum fide disiunxit. Et transitio satis euidens haec est: *praecepto maiestatis tuae, imperator inuicte, terrestris proelii rationibus absolutis, naualis belli residua, vt opinor, est portio.* Liber primus electionem edocet iuniorum, ex quibus locis, vel quales milites probandi sint, aut quibus armorum exercitiis imbuendi. Secundus veteris militiae continet morem, ad quam pedestris institui possit exercitus. Tertius omnia artium genera exponit, quae terrestri proelio necessaria videntur. Quartus vniuersas machinas enumerat, quibus vel oppugnentur, vel defendantur ciuitates. Quintus naualis belli praecepta subnectit.

§. LXIX.

Arguitur a viris doctis, quod sui ac superioris aeui instituta passim confuderit. *r*) Parum ergo praeclare SALMASIVS de Vegetio sentit: eumque confusorum hinc inde negotiorum ac temporum, summaeque negligentiae accusat. Sed alii aliter sentiunt, eumque defendunt quouis modo. Sunt Vegetii de re militari libri non solum vtiles, sed omnino necessarii. Saepius nec immerito Vegetius laudatur a LIPSIO, quia de re militari proprius et incomparabilis est scriptor. Methodo recta vtitur, et accurate omnia, quae ipsi videbantur notatu esse digna, comprehendit, adeo vt sequentibus seculis semper admirationi fuerit. BOECLERVS, *s*) Sallustii studiosum fuisse, opinatur. Nihil vero mihi videtur minus: quandoquidem ab eius instituto, charactere, et stilo immane quantum abhorret. Res, quas operibus suis complectitur,

r) Vid. LIPSIVS l. 1. dialogo 2. de militia Romana. SALMASIVS de re militari Roman. apud Graeuium thesauro antiq. Rom. tom. 10. *s*) Bibliographia critica p. 578.

tur, ſua laude nunquam deſtituentur: dictio nec plane horrida: ſed ego eam nemini ſuaſerim ad imitationem eſſe proponendam. Vtilis et docta de re militari commentatio, quod ſenectutis eſt vitium, ſtilo valde laborat, vbi veterum conceptas non retinet ſermonis formas.

§. LXX.

Prodiit primum Vegetius de re militari *Romae* 1478. 4. et 1494. 4. Seculo poſt Chriſtum natum decimo ſexto Vegetius de re militari prodiit *Pariſiis* 1523. 8. cum Frontino, Aeliano, et Modeſto de re militari. 1535. et 1553. fol. apud Chr. Wechelium ſimul editi ſunt Fl. Vegetii de re militari libri IV. Sexti Iulii Frontini de ſtrategematis libri IV. Aeliani de inſtruendis aciebus liber vnus. Modeſti de vocabulis rei militaris liber vnus. Item picturae bellicae CXX. paſſim Vegetio adiectae. *Coloniae* 1524. et 1532. 8. ex officina Eucharii Ceruicor. cum Frontini ſtrategematis, Aeliano de inſtruendis aciebus, et Modeſto de vocabulis rei militaris. 1580. 8. cum notis Franciſci Modii.

§. LXXI.

Decimo ſeptimo poſt Chriſtum natum ſeculo Vegetius de re militari prodiit *Lugduni Batau.* 1607. 4. cum Godeſchalci Stewechii commentariis, notisque Franciſci Modii. Addidit P. Scriuerius recenſita a ſe M. Porcii Catonis, ex libro de re militari, et L. Cincii Alimenti ex libris eiusdem argumenti fragmenta. Claudii Aeliani tacticam ex interpretatione Theodori Gazae Theſſalonicenſis. Polybii tractationem de militia et caſtrametatione Romanorum ex libro VI. hiſtoriarum, interprete Iano Laſcari Rhyndaceo. Hygini gromaticum, ſiue de caſtrametatione librum. Anonymi de rebus bellicis librum. Modeſti libellum de vocabulis rei militaris. Rufi leges mili-

militares ex interpretatione Ioh. Leunclauii. Sexti Iulii Frontini ſtrategemata cum commentario Aggeni Vrbici in librum Frontini de qualitatibus agrorum, fragmentis legum agrariarum, et finium regundorum conſtitutionibus. 1633. 8. cum notis Petri Scriuerii. 1644. 12. cum Frontino etc. et P. Scriuerii caſtigationibus. *Veſaliae Cliuiorum* 1670. 8. cum Stewechii, Modii, et Scriuerii obſeruationibus.

§. LXXII.

Sub Theodoſio Magno imperatore magnum fuit non modo inter ſcriptores ſacros, verum etiam inter hiſtoricos AMBROSII, Mediolanenſis epiſcopi, nomen: qui variae eruditionis monumenta reliquit plurima. In his legitur vita et martyrium S. virginis Agnetis: *t*) quam et SVRIVS *v*) actis ſanctorum XXI. Ianuar. inſeruit; VOSSIVS *x*) autem genuinum Ambroſii ſermonem eſſe negat. Illius vero ſententiae, quam profert, ratio non tanti videtur. Scripſit Ambroſius porro martyrium S. Theodorae: *y*) quam SVRIVS *z*) XXVIII. Aprilis exhibet. Vitam ſanctorum martyrum Nazarii et Celſi, ab AMBROSIO *a*) deſcriptam, refert idem *b*) ad XII. Iunii; et vitas ſanctorum Geruaſii et Protaſii martyrum *c*) ad XIX. Iunii. *d*) Reliquit etiam Vitalis et Agricolae, ſanctorum martyrum, hiſtoriam: quorum corpora Bononiae inter Iudaeorum ſepul-

t) Epiſtol. l. 4. edition. Colonienſ. 1616. tom. 5. pag. 135. ſeqq. Confer. de virginibus ad Marcellinam ſororem lib. 1. tom. 4. pag. 218. *v*) De probatis ſanctorum hiſtoriis tomo 1. *x*) De hiſtoricis Latinis l. 3. c. 2. pag. 744. *y*) De virginibus lib. 2. operum edit. Colon. tom. 4. p. 223. *z*) Tomo 2. p. 995. ſeqq. *a*) Sermone 14. Operum tom. 5. p. 70. ſeq. *b*) SVRIVS de probatis ſanctorum hiſtoriis tom. 3. p. 708. ſeqq. *c*) Lib. 7. epiſt. 53. et 54. Oper. tom. 5. p. 154. ſeqq. *d*) Tom. 3. p. 807. ſeqq.

ſepulchra reperit. *e*) Sanctos ſermonibus plures alios celebrauit. Sic quoque hiſtoricos inter referendus eſt liber de obitu fratris ſui Satyri, *f*) et vtraque concio in obitu Valentiniani et Theodoſii Magni imperatorum. *g*) Nec ab re creditur Hegeſippi libros V. de bello iudaico et excidio Hieroſolymitano ex Graeca in Latinam linguam transtuliſſe. *h*)

§. LXXIII.

Sub Theodoſio M. et Honorio imperatore ſanctos non modo inter eccleſiae patres, verum etiam inter hiſtoricos illuſtris fuit S. HIERONYMVS Stridonenſis in Dalmatiae et Pannoniae confinio natus. Factus eſt presbyter ſeculo poſt Chriſtum natum quarto medio, vndetriginta annos natus: cum per triennium Romae, et quatuor annos in Syriae eremo verſatus eſſet. Reliquam omnem vitam poſtea Bethlehemi in ſolitudine, ieiuniis, vigiliis ac rigidiori religionis exercitio tranſegit: diemque obiit ſupremum CCCCXXII. nonagenario proximus. Reliquit inter eruditionis monumenta multa et varia *i*) etiam hiſtorica non pauca. Euſebii chronicon, quod ab orbe condito, ad ſua vſque tempora, res notatu maxime dignas deſignat, ex Graeco nonmodo Latinum fecit, multaque non omittenda inſeruit; verum etiam, vbi deſierat Euſebius continuauit: a vicennalibus ſcilicet Conſtantini M. Nicomediae factis, et anno ſequenti Romae editis, i. e. anno

e) Lib. 7. epiſt. 55. operum tom. 5. p. 156. *f*) Operum tom. 4. pag. 145. ſeqq. *g*) Operum tom. 5. pag. 51. ſeqq. *h*) Vid. BARTHIVS aduerſar. l. 46. c. 4. VOSSIVS de hiſt. Lat. l. 3. c. 2. p. 744. de hiſtor. Graecis l. 2. c. 14. p. 229. FABRICIVS biblioth. Latin. vol. 3. p. 440. *i*) De quibus eo capite agimus, quod ſcriptoribus ſacris deſtinatum.

anno Domini CCCXXX. olympiadis CCLXXVI. vltimo, ad obitum vſque Valentis imperatoris, i. e. annum Domini CCCLXXXI. *k*) quo Proſperi Aquitanici continuatio incipit. De inſtituto ſuo HIERONYMVS ipſe *l*) ita: *Graecorum fidem ſuo auctori aſſignent, et quae noua adſeruimus, de aliis probatiſſimis viris libata cognoſcant. Sciendum etenim, me eſſe et interpretis, et ſcriptoris ex parte officio vſum: quia et Graeca fideliſſime expreſſi, et nonnulla, quae mihi intermiſſa videbantur, adieci, in Romana maxime hiſtoria, quam Euſebius, huius conditor libri, non tam ignoraſſe, vtpote eruditiſſimus, quam vt Graeca ſcribens parum ſuis neceſſariam perſtrinxiſſe mihi videtur. Itaque a Nino et Abraham vſque ad Troiae captiuitatem pura Graeca translatio eſt. A Troia vſque ad viceſimum Conſtantini annum nunc addita, nunc mixta ſunt plurima, quae de Tranquillo, et ceteris illuſtribus hiſtoricis curioſiſſime excerpſimus. A Conſtantini autem ſupradicto anno vſque ad conſulatum Auguſtorum Valentis VI. et Valentiniani iterum, totum meum eſt. Quo fine contentus, reliquum tempus Gratiani et Theodoſii latioris hiſtoriae ſtilo reſeruaui.* Sed quod extremo ſignificare voluit, de prolixiori rerum a Gratiano et Theodoſio geſtarum deſcriptione: eam vel non perfecit; vel perfecta ad poſteritatis non venit memoriam. Chronicon ſaepius cum Euſebii operibus prodiit: inter ſcripta Hieronymi vulgata raro, vel nunquam reperitur. Hiſtoricum Hieronymi opus alterum eſt de viris eccleſiae illuſtribus: quod ipſe illius

k) Meum ſequor exemplum, quod eſt in operibus EVSEBII, tomo altero, impreſſum *Baſileae* 1548. fol. per Henricum Petri. VOSSIVS de hiſtor. Lat. l. 2. c. 11. pag. 206. Hieronymum ſcribit ab an. Chriſti 317. ad an. 379. chronicon Euſebianum continuare.

l) Chronici Euſebiani ad Vincentium et Galienum praefatione.

illius libelli fine *m*) XIV. Theodosii imperatoris anno perfecisse testatur. Istud quidem in omnibus extat huius doctoris, vel antiquissimis editionibus: sed omnium accuratissime cum Graeca Sophronii versione, et eruditissimis IOH. ALB. FABRICII, DES. ERASMI, MARIANI VICTORII, HENR. GRAVII, AVBERTI MIRAEI, WILH. ERN. TENTZELII, ERNESTI SALOMONIS CYPRIANI, et aliorum annotationibus, in ecclesiastica FABRICII bibliotheca legitur. Ante separatim prodiit *Basileae* 1539. 4. Erasmo accurante. *Coloniae* 1580. 8. cum Gennadio, Isidoro, Honorio, Sigeberto et Henrico de Gandauo, ex recensione Suffridi Petri. *Helmstadii* 1611. 4. ex editione Iohannis a Fuchte. 1700. 4. cum notis Miraei, Erasmi, Victorii, Grauii, et editoris Ernesti Salomonis Cypriani. *Antuerpiae* 1639. fol. cum Gennadii, Isidori, Ildefonsi, Honorii, Sigeberti et Henrici de Gandauo catalogis, notisque et auctario Auberti Miraei. AVGVSTINVS *n*) *epitaphium* esse inscribendum arbitratur. HIERONYMVS *o*) vero illi respondet, *de illustribus viris*, vel proprie de scriptoribus ecclesiasticis appellandum esse, licet a plerisque emendatoribus imperitis *de auctoribus* dicatur inscriptus. Alibi *p*) ipse suum *de illustribus viris* librum citat. Rursum: *q*) *scripsi*, inquit, *librum de illustribus viris, ab apostolis vsque ad nostram aetatem, imitatus Tranquillum Graecumque Apollonium: et post catalogum plurimorum me quoque in calce voluminis quasi abortiuum et minimum omnium Christianorum posui, vbi mihi necesse fuit*

Hhhhh 2 *vsque*

m) HIERON. de viris illustribus cap. 135. *n*) Epist. ad Hieronymum 9. in noua edit. 40. *o*) Epist. ad Augustinum 89. nouae edit. 74. *p*) Aduersus Iouinianum l. 1. Et praefat. commentarii in Ionam prophetam. *q*) Ad Desiderium epist. 154.

vsque ad XIV. annum Theodosii principis quid scripserim, breuiter annotare. Et CASSIODORVS: r) *lege librum S. Hieronymi, vbi diuersos patres atque opuscula eorum breuiter et honorauit, et tetigit.* Vulgus S. Hieronymo etiam adscribere solet vitas patrum, quas X. libris comprehensas Heriberdus Rosweidus S. I. theologus secundo *Antuerpiae* typis Plantinianis 1628. cum annotationibus edidit. s) Sed notandum, libri primi Hieronymum vitas tantum scripsisse Pauli, primi eremitae, t) quae extat inter epistolas quinquagesima, et incipit: *inter multos saepe dubitatum est* etc. Auctor hanc suam esse, vbi labores enumerat suos, ipse agnoscit. v) Hilarionis item anachoretae vitam, x) quae inter epistolas quinquagesimum primum occupat locum, et incipit: *scripturus vitam beati Hilarionis.* Porro vitam Malchi, monachi captiui, y) quae inter epistolas est quinquagesima secunda, et incipit: *qui nauali proelio dimicaturi sunt.* Scripsit denique vitas Romanarum trium viduarum, Fabiolae, Paulae, ac Marcellae. Quae illi falso tribuantur, VOSSIVS z) examinat, qui omnino consulendus est.

§. LXXIV.

Eiusdem aetatis, atque Hieronymus, inter historicos celebris fuit RVFFINVS, a) Aquileiensis presbyter, primo

r) Instit. diuin. liter. c. 17. s) De quibus vid. AVB. MIRAEVS ad Hieronymi lib. de viris illustribus c. 135. apud FABRICIVM biblioth. eccles. p. 224. t) Apud SVRIVM de probatis sanctorum historiis tom. I. d. 10. Ianuar. v) De viris illustribus c. 135. x) Ibid. Extat etiam apud SVRIVM de probatis sanctorum historiis, tom. 5. Octobr. pag. 984. seqq. y) Ibid. Apud. SVRIVM l. c. pag. 995. seqq. z) De historicis Latinis l. 2. c. 11. p. 207. a) Ab auctore incerto libelli de XII. scriptoribus

primo Hieronymi amicitia, deinde eius vel offenfione, vel aemulatione clarior. Circa annum Domini CCCLXX. facro baptifmate tinctus, vitam amplexus eft monafticam. Ita enim ipfe anno CCCLXXXXIX. in diuum Hieronymum inuectiuarum libro primo ad Anaftafium Pontificem Romanum fcribit: *b*) *ego ficut et ipfe, et omnes norunt, ante annos fere triginta in monafterio iam pofitus, per gratiam baptifmi regeneratus, fignaculum fidei confecutus fum per fanctos viros, Chromatium, Iouinum, et Eufebium, opinatiffimos et probatiffimos in ecclefia Dei epifcopos, quorum alter tunc presbyter beatae memoriae Valeriani, alter archidiaconus, alius diaconus, fimulque pater mihi et doctor fymboli ac fidei fuit.* Aliquanto poft Roma in Aegyptum cum Melania profectus eft, vt, pro feculi confuetudine, folitudinem quaereret, ac fratrum in defertis inftituta fequeretur. Eaque re S. HIERONYMO mirifice placuit, vt eum, quem ante habuerat ftudiorum facrorum fodalem, ad fe in Syriam, aut Palaeftinam, fcripta, humanitatis et amoris plena, epiftola inuitaret. *c*) *Ruffine chariffime*, fcribit, *audio te Aegypti fecreta penetrare, monachorum inuifere choros, et coeleftem in terris circumire familiam. O! fi mihi nunc Dominus I. C. vel Philippi ad eunuchum, vel Abacuc ad Danielem, translationem repente concederet: quam ego nunc tua arctis ftringerem colla complexibus, quam illud os, quod mecum vel errauit aliquando, vel fapuit, impreffis figerem labiis.*

ptoribus ecclefiafticis, qui Ifidoro et Ildefonfo fubiici folet, apud FABRICIVM biblioth. ecclef. pag. 69. praenomine addito *Tyrannius Ruffinus* vocatur.

b) Hieronymi operum tomo 4. pag. 138. editionis quae *Francofurti ad Moenum et Lipfiae* prodiit 1684. fol.

c) Epiftola 41. operum tom. 1. p. 138. feq. editionis modo laudatae.

Hinc breui post cum Melania se in Palaestinam contulit, ac Hierosolymis vltra viginti quinque annos commoratus est. Quam gratum illud HIERONYMO, ipse etiam Florentio significat: *d*) *quia frater Ruffinus, qui cum sancta Melania ab Aegypto Hierosolymam venisse narratur, indiuidua mihi germanitatis charitate connexus est; quaeso vt epistolam meam huic epistolae tuae copulatam, ei reddere non graueris. Noli nos eius aestimare virtutibus. In illo conspicies expressa sanctitatis vestigia. Ego cinis & vilissima pars luti, etiam fauilla, dum vror, satis habeo, si splendorem morum illius imbecillitas oculorum meorum ferre sustineat. Ille modo se lauit, et mundus est, et tanquam nix dealbatus: ego cunctis peccatorum sordibus inquinatus* etc. Tot tantisque laudibus Ruffinum Hieronymus in coelum efferre legitur, et cum eo amicitiae arctissimo vinculo fuisse coniunctus. Tunc temporis quotquot sacra loca visuri vndique terrarum peregrini Hierosolymam confluebant, Melaniae sanctitatis nomine venerandae ac percelebris matronae hospitio vtebantur. Vnde HIERONYMVS ad Paulum scribit: *e*) *sancta Melania nostri temporis inter Christianos vera nobilitas, quacum tibi Dominus, mihique concedat in die sua habere partem.* etc. In chronico Eusebiano quoque mulieri virtutis eximiae testimonium perhibet. Anno CCCLXXIV. decimo Valentiniani et Valentis, ea nobilissima Romanorum matrona, Marcellini consulis filia, calente adhuc mariti corpusculo, necdum humato, duos perdidit filios. Hinc nomini Christiano deuota, vnico superstiti filio, qui praetor vrbanus erat, omnes possessiones reliquit, ac, hieme iam

d) Epistola 5. operum tomo 1. pag. 34.

e) Epistola 25. operum tomo 1. p. 104. C.

iam ingruente, cum Ruffino primum in Aegypti deserta, tandemque Hierosolymam discessit. Muliebris sanctitatis comes atque alumnus, noster Ruffinus sacrarum literarum studio ac pietatis cultu inprimis vitae tranquillitati studebat. Cum linguae Graecae peritissimus esset: scriptoribus Graecis tam legendis, quam vertendis adiecit animum, atque inprimis operam instituit nauare Origeni: quem tanti fecit, vt eum aduersus quoscunque oppugnatores defenderit. Hinc prima Hieronymi offensio, qui Origenis aduersarius omnium infensissimus erat. Viri non satis possum mirari ingenium, aut quid sanctitatibus intercesserit, vt, amicitiae neglectis legibus, obtrectationum nullus esset modus, atque summis quod ante laudibus ornatum, conuiciis calumniisque perpetuis lacesseretur. Maius oportet fuisse illius theologici odii argumentum, quam de Origine controuersia. Licet enim dissentire, quod vsu videmus quotidie venire, etiam illis, quos amplectimur, quibusque valde familiariter solemus vti. Possunt, imo debent, amici, si quae opinionum suboritur dissensio, sine vlla animorum contentione inuicem discrepare. Procul vero a bonis abesto mutua omnis obtrectatio. In Melaniam HIERONYMVS *f*) quoque non absque stomacho ad Ctesiphontem scribit: *Euagrius Ponticus Hyperborita scribit ad virgines, scribit ad monachos, scribit ad eam, cuius nomen nigredinis testatur perfidiae tenebras:* ad Melaniae nomen alludens, quod nigredinem Graece sonat: vt non absque iniuria insigni generis claritudinem morumque sanctitatem, quam ipse olim praedicauerat, quauis occasione obfuscaret. Ruffinum vbique redarguit, quod ausus sit Gregorium Nazianzenum transferre,

f) Oper. tomo 2. pag. 170.

ferre, cum de bonis Graecis Latina faceret non bona. Et de hoc ad Pammachium scribit: *g*) *Amasinios ac Rabirios nostri temporis, qui de Graecis bonis Latina faciunt non bona, et homines eloquentissimos ipsi elingues transferunt, euangelico calces pede, hydramque et scorpium, iuxta fabulas poetarum, aduras cauterio, solea conteras, et Scilleos canes ac mortifera carmina sirenarum surda aure pertranseas.* Fuit autem Amasis *h*) maximus praedo, qui furti accusatus caussam ad deos deferebat, atque a diis etiam conuictus templa sacrificiaque aspernabatur. Rabirius, vt constat, perduellionis reus: quibuscum nefario contemtu Ruffinum componit. Alibi *i*) eum Sardanapalum vocat. Rursum, *k*) Alpinum canem, grandem et corpulentum, qui calcibus magis possit saeuire, quam dentibus -- instar Cerberi spirituali percutiendum claua, vt aeterno cum suo magistro Plutone silentio conticescat. Omnibus eum conuiciis lacessiuit epistola, ad Rusticum monachum scripta: *l*) *testudineo Grunnius m*) *incedebat ad loquendum gradu, et per interualla quaedam vix pauca verba carpebat, vt eum putares singultire, non proloqui. Et tamen cum mensa posita librorum exposuisset struem, adducto supercilio, contractisque naribus, ac fronte rugata, duobus digitulis concrepabat, hoc signo ad audiendum discipulos prouocans. Tum nugas meras fundere, et aduersum singulos declamare -- intus Nero, foris*

g) Prooemio commentar. l. 2. in Oseam. Oper. tom. 6. pag. 17. Confer. tom. 10. pag. 182. *h*) Apud HERODOTVM lib. 1. *i*) Comment. in Nahum c. 3. oper. tom. 6. pag. 141. *k*) Prooemio lib. 3. commentar. in Hieremiam. oper. tom. 5. pag. 245. *l*) Epist. 4. oper. tom. 1. pag. 31. *m*) A grunniendo, quae vox porcorum est, itemque fastu turgidorum, qui verba trahunt ex imo gutture.

foris Cato. Totus ambiguus, vt ex contrariis diuersisque naturis vnum monstrum nouamque bestiam diceres esse compactam, iuxta illud poeticum, prima leo, postrema draco, media ipsa chimaera etc. Tantam inimicitiam s. AVGVSTINVS *n*) aequo non potuit ferre animo, qui ad Hieronymum scripsit: *nescio quae scripta maledica super tuo nomine ad Africam peruenisse audiuimus. Accepimus tamen quod dignatus es mittere, illis respondens maledictis. Quo perlecto, fateor, multum dolui, inter tam charas familiaresque personas, cunctis pene ecclesiis notissimo amicitiae vinculo copulatas, tantum malum extitisse discordiae. - - Quoniam abundauit iniquitas, refrigescet charitas multorum. - - Quis denique amicus non formidetur, quasi futurus inimicus, si potuit inter Hieronymum et Ruffinum hoc, quod plangimus, exoriri? o misera et miseranda conditio! o infida voluntatibus amicorum scientia praesentium, vbi nulla est praescientia futurorum!* Transactis in oriente XXV. annis, Ruffinus cum Melania Romam redire decreuit. Sic anno Domini CCCLXXXXVII. naue conscensa, Nolam venerunt, et amicissime a Paulino, illius vrbis episcopo excepti sunt. Inde Romam reuerterunt. Antequam vero ex Palaestina proficiscerentur cum Ruffino Hieronymus in gratiam rediit. *o*) At simulata et minime vera amicitia non potuit esse diuturna. Romae haud longe post Ruffinus ab se Latinam factam edidit apologiam Pamphili martyris pro Origene, *p*) adiecta huic versioni ad Macarium epistola, qua euincere conabatur,

n) Epist. 93. apud Hieronymum, oper. tom. 2. p. 234.
o) Vid. epistola HIERONYMI ad Ruffinum 66. oper. tom. 2. p. 133.
p) Hieronymi oper. tom. 4. p. 115.

tur, opera Origenis vitiata et adulterata fuisse. Edidit quoque Latinam versionem librorum de principiis, praefatione praemissa, qua Hieronymus se laesum sensit. *q*) Suam ergo aduersus Ruffinum apologiam vulgauit, *r*) Pammachio et Marcellino inscriptam. Haec inter viros celeberrimos agitata controuersia, magnos in vrbe Romana excitauit rumores. Attamen, quoad Syricius papa in viuis erat, sua Ruffinus potuit tranquillitate perfrui, ac nihili fecit omnes eorum, qui a parte Hieronymi stabant, minas: imo etiam ab summo pontifice communionis accepit literas, quibus acceptis Aquileiam secessit. Syricii vero in pontificatu successor Anastasius, sub finem seculi post Christum natum quarti, huius controuersiae caussa Ruffinum ad se citauit. Hic ratus, sufficere, si apologia scripta *s*) semet a criminibus sibi obiectis purgaret, vadimonium deserit, caussaque non dicta ab Athanasio Pontifice damnatur. Nihilominus sacerdotalem Aquileiae dignitatem tuetur: *t*) vbi commoratus est, donec Italia Visigothorum incursionibus ac depopulationibus vastaretur, ac ipse circa annum Domini CCCCIX. in Siciliam se recipere cogeretur: vbi anno sequenti mortuus est. *v*)

§. LXXV.

Scripta Ruffini maximam partem sunt theologica, vt 1) symbolum, quod in operibus Hieronymi *x*) legitur. 2) De

q) Ibid. p. 131. seqq. *r*) Oper. tom. 2. p. 133. seqq. *s*) Apud Hieronymum oper. tomo 4. p. 133. seqq. *t*) Forsan non inuito ATHANASIO, qui in sententia de Ruffino, Hieronymi oper. tom. 4. p. 134. ad Hierosolymorum episcopum scribit: *Illud te scire cupio, ita haberi a nostris partibus alienum, vt quid agat, vbi sit, nec scire cupiamus. Ipse denique viderit, vbi possit absolui.* *v*) Confer. DVPIN noua biblioth. ecclesiast. auctor. tomo 3. p. 255. et 263. *x*) Tomo 4. p. 69. seqq.

2) De adulteratione librorum Origenis ad Macarium libellus ibidem legendus. 3) Vt et pro fide sua ad Anastasium, vrbis Romae episcopum, apologia. 4) In diuum Hieronymum inuectiuarum libri duo. Quae sequuntur, ex Graecis fecit Latina. 5) Recognitionum libros Clementis. 6) Sixti Pythagorici sententias: quas falso Sixto II. papae adscripserat. Et hanc illi fraudem Hieronymus passim obiicit. 7) Origenis libros de principiis: eiusdem in Genesin homilias septendecim: in Exodum duodecim homilias: in Leuiticum sedecim, in Numeros viginti octo, in Iosuam viginti sex, in librum Iudicum nouem, primam in libros Regum homiliam: in psalmos homilias nouem: commentarios in epistolam ad Romanos: Origenis denique epistolam, qua vitiatos et adulteratos suos libros esse queritur. 8) Pamphili apologiam pro Origine. 9) Gregorii Nazianzeni orationes. 10) Basilii constitutiones asceticas et quaedam alia. 11) Euagrii Pontici sententias et alia. Transtulerat etiam Ruffinus Pamphili librum aduersus mathematicos, et Ariani librum, quem martyris Theophili nomine vulgauerat. Vterque vero iniuria temporis periit. Post Norisium autem FABRICIVS y) arbitratur, Pamphili martyris sententias aduersus mathematicos Latine versas in illius apologetico pro Origine. Hic inprimis propter libros historicos commemorandus est. Et Latine vertit 12) omnia Iosephi opera, antiquitatum Iudaicarum libros viginti; de bello Iudaico libros septem; et duos aduersus Appionem libros. 13) Eusebii historiam ecclesiasticam, in nouem libros redactam: quibus 14) historiae ecclesiasticae addidit libros duos, ac filum historiae

y) Biblioth. Lat. vol. 3. p. 500.

duxit ad mortem vſque Theodoſii imperatoris. Hi libri chromatio Aquileienſi conſecrati ſunt eo tempore, quo Gothorum Rex Alaricus Italiam populabatur. z)

§. LXXVI.

Ruffinum HIERONYMVS, in chronico Euſebiano, inſignem monachum vocat, ac paſſim, vt ſupra vidimus, miris laudum effert praeconiis. GENNADIVS a) cum ait non minimam fuiſſe partem doctorum eccleſiae, qui in transferendo de Graeco in Latinum elegans ingenium habuerit; maximamque partem Graecorum bibliothecae Latinis exhibuerit. Quae totidem verbis HONORIVS AVGVSTODVNENSIS, b) ad Ruffini operam inter ſcriptores eccleſiaſticos commendandam, refert. IOH. TRITHEMIVS c) virum eloquentem vocat, et in diuinis ſcripturis valde eruditum, Graeco et Latino peritum eloquio, inter eccleſiaſticos doctores non paruae opinionis. CASSIANVS d) Chriſtianae philoſophiae virum appellat, haud contemnendam eccleſiaſticorum doctorum portionem. Sic Ruffinus ſemper, ob vtriusque linguae et hiſtoriarum non vulgarem peritiam magni fieri conſueuit. Cum Seuerus Sulpitius PONTIVM PAVLLINVM rogaſſet, vt participem ſe faceret eorum, quae de antiquis temporibus obſeruaſſet: negauit hic, eorum ſe intelligentem eſſe, Ruffinum autem, ceu multis partibus peritiorem, Sulpitio commendauit, et ita ſcripſit: e) *quod de me non habui, de fratris vnanimi opulentiore theſauro petiui; et ipſam annotationem, quam commonitorii vice miſe-*

z) Vid. ipſa RVFFINI ad Chromatium ſcripta praefatio. a) De viris illuſtribus c. 17. b) De ſcriptoribus eccleſiaſticis l. 2. c. 17. c) De ſcriptoribus eccleſiaſticis c. 102. d) De incarnat. l. 7. c. 27. e) Epiſtola 9.

miseras, literis meis inditam direxi ad Ruffinum presbyterum sanctae Melaniae, spirituali via comitem, vere sanctum, et pie doctum, et ob hoc intima mihi affectione coniunctum. Si ille has, quae merito te permouent, de annorum, siue regnorum, non congruente calculo, hiantis historiae caussas non ediderit; qui et scholasticis, et salutaribus literis, Graece iuxta ac Latine, diues est: vereor ne apud alium, in his regionibus, frustra requiramus.

§. LXXVII.

Laudat DVPINIVS *f*) Ruffini elegantiam suauemque perspicuitatem. *Quod si minus*, inquit, *accuratae sunt hae versiones, at certe elegantes sunt, blandaque perspicuitate lectorem suauiter trahunt.* Sed Latinitas est, quae et aliorum huius seculi scriptorum valde inquinata. Et ipse ad Chromatium scribit: *g*) *a quo ego opere cum excusare me vellem, vtpote inferior et impar, et qui in tam multis annis vsum Latini sermonis amiserim, considerarui, quod non absque aliquo apostolicae institutionis ordine nobis ista praeciperes.* Fuit Latinitas Hieronymi floridior: attamen aequabilius a Ruffino seruatur dicendi genus: qui minus, quam ille, luxuriat, et magis, vt ea ferebant tempora, perspicuitati studet. Sunt hi et similes, non ad facultatem bene dicendi comparandam, sed propter historias legendi: ad quam illustrandam, ipso etiam iudicante VOSSIO, *h*) noster multum sane contulit operae, et apud multos olim magno habitus est loco.

§. LXXVIII.

Ruffinum, quam Hieronymus, nemo laudibus ornauit

f) Noua bibliotheca ecclesiasticorum auctorum tom. 3. p. 256.

g) Praefatione historiae eccles. *h*) De historicis Latinis l. 2. c. 11. pag. 208.

nauit maioribus: nemo magis atro notauit carbone. Hinc oppido multi bonum, indicta caussa, damnarunt. ANASTASII, Romani episcopi, ad Hierosolymorum episcopum, extat de Ruffino sententia, *i*) quod Origenis errores omnes fecerit suos, totusque a partibus suis alienus sit, adeo quidem, vt, vbi degeret, ne scire quidem cupiat. Atque etiam ex ea controuersia in decreto GRATIANI *k*) legimus: *Ruffinus vir religiosus plurimos ecclesiastici operis edidit libros: nonnullas etiam scripturas interpretatus est: sed quoniam beatus Hieronymus in aliquibus eum de arbitrii libertate notauit, illa sentimus, quae praedictum beatum Hieronymum sentire cognoscimus: et non solum de Ruffino, sed etiam de vniuersis, quos vir saepius memoratus zelo Dei et fidei religione reprehendit.* Hoccine pudendum, ac pontificia sanctitate minime dignum auctoritatis praeiudicium? Forsan meliori iure CASAVBONVS *l*) atque VOSSIVS *m*) fidem eius accusant historicam: et futilissimum auctorem IOSEPHVS SCALIGER *n*) vocat.

§. LXXIX.

Nimiam sibi in vertendo libertatem sumsit, ac magis sententiam auctorum, quam dictiones reddere studuit: vt paraphrases potius, quam versiones scripsisse videatur. Multa pro lubitu, quod etiam ipse fatetur, rescidit, addidit, atque mutauit. Quod ad Iosephi versionem attinet, multis in locis ad insaniam vsque inepta est: partim quod corruptissimos legit codices, partim quod iudicio critico destitutus, quicquid inuenire potuit, eo referre nul-

i) Hieronymi operibus tom. 4. p. 134. *k*) Parte prima, distinct. 15. c. 3. *l*) Ad apparat. annalium sect. vlt. *m*) De historicis Latinis l. 2. c. 11. p. 208. *n*) Appendice operis de emendat. tempor.

nullus dubitauit. In Eusebii ecclesiastica historia ea libertate vsus est: vt ne paraphrasis quidem vere dicenda, sed noua Ruffini commentatio, qua plurimum Eusebium exscripserit. Dimidium octaui libri omisit: decimum vix attigit: ex duobus, octauo et nono, vnicum conflauit. Libro septimo miraculorum Gregorii Thaumaturgi narrationem adiecit, quae nusquam apud Eusebium extabat. Nono libro orationem adiecit martyris Luciani. Sexti et septimi libri ordinem vel capita non nihil immutauit. Passim multa reperies vitia: ex. gr. illum ipsum Zachariam, de quo apud Lucam, turpissimo errore cum martyre Lugdunensi confundit. Multa in eius compilatione aduersus historiae fidem inueniuntur. Integros sex annos Athanasium delituisse comminiscitur, post latam in ipsum Tyriorum sententiam. In historia Athanasii ordinem inuertit temporum. Gregorio Nazianzeno, vt et Basilio paulo iniquior est. Falso Hilarium excommunicatum asserit. Nec satis ordinem sequitur temporum, vbi eum post concilium Mediolanense missum scribit in exilium. Sua tamen non prorsus defraudandus est laude, qui vtilissimam ecclesiae nauauit operam, dum omnium primus sui temporis conscripsit historiam, certoque ordine digessit.

§. LXXX.

Extant Eusebii historia ecclesiastica, Ruffino interprete, eiusque libri duo, quos ad eam continuandam nouem Eusebianis addidit, cum aliis historiae ecclesiasticae scriptoribus *Basileae* 1544. fol. ex officina Frobeniana, cum praefatione Beati Rhenani. Opera Ruffini *Lutetiae* 1580. fol. a Sonnio edita sunt. Ast duae inuectiuae, apologia ad Anastasium, et epistola de adulteratis Ori-

Origenis libris, quae, vt supra notauimus, in Hieronymi operibus leguntur, in hac editione praetermissae sunt.

§. LXXXI.

Theodosii M. et filiorum Honorii et Arcadii Augustorum temporibus illustre non modo inter sacros, verum etiam inter historicos scriptores, nomen habuit merito S. AVRELIVS AVGVSTINVS, Hipponensis episcopus, de cuius vita et scriptis agemus suo loco pluribus. Scripsit vero inter alia multa, maximam partem theologici argumenti, *confessionum libros XIII.* quibus ipse vitam suam coloribus ad viuum depingit natiuis. Vitia lectoribus iuxta et virtutes suas ob oculos ponit, et quam variis fuerit agitatus per varias aetates affectibus. Confessionum nomine hanc scribit historiam, ne laudum suarum videatur esse buccinator; sed omnia referre ad summam Numinis gloriam, quod meditationibus sacris et feruidis precibus saepius alloquitur. Hinc AVGVSTINVS ipse: *o*) *confessionum mearum libri XIII. et de malis, et de bonis meis, Deum laudant iustum et bonum, atque in eum excitant humanum intellectum et affectum. Interim, quod ad me attinet, hoc in me egerunt, cum scriberentur, et agunt, cum leguntur.* Atqui, vt DVPINIVS *p*) recte iudicat, interdum cogitationes in hoc libro occurrunt paulo abstractiores, et quae lectoris captum superant, eloquentiam elegantiamque affectat nimis: vt maiorem ingenii sagacitatem, quam animi, Christo deuoti, lenitatem simplicitatemque prae se ferre videatur. Historicus quoque est Augustini liber *de haeresibus*, quem anno CCCCXXVIII. Quodvultdei rogatu scri-

o) Retractationum l. 2. c. 6. *p*) Bibliotheca noua ecclesiasticorum auctorum tomo 3. p. 295.

ſcripſit duabus partibus. Priori agit de haereſibus, quae a Chriſto ad ſua vſque tempora natae, i. e. a Simonianis ad Pelagianos vſque, et haereſes in vniuerſum continet LXXXVIII. Parte poſteriori examinat, quid ad haereſin conſtituendam requiratur. Omnium vero nobiliſſimum opus, hiſtoriam ferme complectens vniuerſam, habemus libris XXII. *de ciuitate Dei:* cuius valde miror nullam plane a VOSSIO *q*) mentionem fieri. Opus iſtud Auguſtinus anno circiter poſt Chriſtum natum CCCCXIII. poſt captam ab Alarico, Gothorum rege, vrbem Romam, aggreſſus eſt, eo potiſſimum conſilio, vt querelas confutaret illorum ethnicorum, qui omnem vrbis calamitatem in Chriſtianos, malam tot malorum cauſſam referre non dubitabant. Confecit tandem vtiliſſimam tractationem hanc anno CCCCXXVI. quarto ante obitum, quam merito abſolutiſſimam dixeris, ac rerum inſignium mira varietate diſtinctam. Duarum ciuitatum, Dei et mundi, origines et progreſſus enarrantur: a parte vero potiore totum opus de ciuitate Dei inſcribitur. Libro I. oſtendit, ethnicos falſo, nec ſine iniuria, tot calamitatum, quae obuenerint Romanae reip. culpam reiicere in Chriſtianos. Extremo Romanorum mores in omnia flagitia, auaritiam, turpesque voluptates effuſos deſcribit. II. Morum diſſolutionem demonſtrat malorum omnium eſſe maximum. Et eam Romae ſemper obtinuiſſe, et ipſo idolorum cultu fuiſſe excitatam. III. Ad ipſa Troianae obſidionis tempora aſcendit, ac ordine ſumma rerum cacumina tangens, aduerſam depingit Romanorum fortunam: vnde pateat, immerito reiici tot malorum cauſſam in Chri-

q) De hiſtoricis Latinis l. 2. c. 13. init.

Chriſtianos. IV. Imperium Romanum docet in tantam magnitudinem creuiſſe non propter Deorum cultum: neque gloriam ac poteſtatem eius vel omnibus ſimul, vel vni cuidam Deorum ſigillatim tribuendam. Partum eſſe imperium vi potius et armis, quam iuſtitia et pietate: latrocinium eſſe verius, quam felix et bene ordinata reſp. Chriſtum vero, quem pia mente colant, ſolum regnorum datorem et diſtributorem eſſe. V. Rem perſequitur eandem. Et imperiorum magnitudinem oſtendit nec caſu eſſe, nec ab aſtrorum influxu, aut ſiderum vario concurſu dependere. Poſtea in tot victoriarum cauſſas inquirit: quas Romanos putat probitati ceterisque virtutibus referre acceptas. VI. Ethnicorum theologiam μυθικὴν et πολιτικὴν ridiculam eſſe docet. VII. Pergit profanae theologiae abſurditatem commonſtrare, et Deos maiores iſtorum ſelectosque indignos eſſe, qui Dii appellentur: ſolum vero Chriſtianorum Deum ſapientiſſime et potentiſſime regere mundum. VIII. Theologiam naturalem impugnat. Et omnes philoſophos inter ſtatuit principem eſſe Platonem, qui verum agnouerit Deum. IX. Agit de bonis et malis daemonibus. X. De angelorum cultu. XI. Duarum ciuitatum originem repetit, ex angelorum duplici genere. Agit de mundo viſibili, quem mundus inuiſibilis angelorum ſequitur. XII. Bonorum et malorum diſcrimen ait non eſſe ab illorum natura, ſed a voluntate: cum quicquid a Deo creatum ſit optimum, ſuoque genere perfectum. Agit porro de hominis creatione et lapſu. XIII. Fuſius de lapſu primi hominis diſputat: quem mors animae et corporis fuerit ſecuta, peccati poena. XIV. Pergit agere de lapſu hominis eiusque triſtibus effectis. XV. Hiſtoriam a mundi principio ad diluuium vſque deducit. XVI. Hiſtoriam a Noacho ad Abra-

Abrahamum, et porro ad reges Iſraelis perſequitur. XVII. Regum et prophetarum hiſtorias curſim pertractat. XVIII. Hiſtoriam exhibet praecipuarum monarchiarum, earumque tempora cum ſacris conciliare ſtudet. Nec fabuloſa praeterit atque Sibyllarum oracula. Imperii Iudaici, in ruinam vergentis, pertexit hiſtoriam ad Chriſti natiuitatem. Hanc proxime ſequuntur, Iudaeorum diſperſio, eccleſiae fundatio, peſecutiones et haereſes. XIX. De finibus agit vtriusque ciuitatis. XX. Deſcribit futurum iudicium, mundi reſtaurationem, reſurrectionem, coeleſtemque Hieruſalem. XXI. Agit de fine ciuitatis terrenae, ſuppliciis daemonum ac damnatorum. XXII. De beatitudine, qua ſancti gaudeant in aeternum. Statim a prima artis typographicae origine prodierunt Auguſtini libri de ciuitate Dei 1467. fol. ſine typographi et loci indicio. *Romae* 1468. fol. per Conradum Sweinheim et Arnoldum Pannartz. 1474. fol. per Vldarium Gallum Almannum et Simonem Nicolai de Luca. *Venetiis* 1470. fol. per Iohannem et Vindelinum de Spira. 1475. fol. per Nicol. Ienſon. *Moguntiae* 1475. fol. per Petrum Schoefer. *Neapoli* 1477. fol. per Matthiam Morauum. *Baſileae* 1479. fol. per Michaelem Wenkler, cum commentariis Thomae Valois, et Nicolai Triueth, Iacobi de Paſſauant, et Franciſci de Maironis. *Lugduni* 1520. fol. cum iisdem commentariis. Vt longa ſerie taceam editiones alias, prodierunt ſeparatim libri de ciuitate Dei *Hamburgi* et *Francofurti* 1661. 4. cum Ioh. Ludouici Viuis et Leonhardi Coquei commentariis vtiliſſimis, duobus voluminibus.

§. LXXXII.

PAVLINVS presbyter S. Ambroſii Mediolanenſis epiſcopi miniſter et, vt hodie loquimur, ſecretarius, vel amanuenſis fuit. Poſtea presbyter factus, petente S. Au-

gustino, ad eum vitam S. Ambrosii, magistri sui, scripsit. Hoc enim initio opusculi testatur ipse: hortaris, venerabilis pater Augustine, vt sicut beati viri Athanasius episcopus, et Hieronymus presbyter stilo prosecuti sunt vitas sanctorum - - sic etiam ego beati Ambrosii, episcopi Mediolanensium ecclesiae, meo prosequar stilo. Sunt, qui Paulinum hunc cum alio eiusdem nominis Nolano episcopo confundunt: quem errorem etiam apud SIGEBERTVM GEMBLACENSEM *r*) deprehendo. ISIDORVS HISPALENSIS vero, *s*) et HONORIVS AVGVSTODVNENSIS *t*) illos probe distinguunt: quibuscum VOSSIVS *v*) omnino conferendus est. Vtplurimum haec vita cum S. Ambrosii operibus coniungitur. Extat quoque apud SVRIVM quarto Aprilis, siue de probatis sanctorum historiis tomo secundo pag. 526. seqq.

§. LXXXIII.

Honorii Augusti imperatoris temporibus extremis floruit PAVLVS OROSIVS, gente Hispanus, Tarraconensis presbyter. *x*) Ab Hispanis scriptoribus, quos NIC. ANTONIVS *y*) et PETRVS BAELIVS *z*) refellunt, frustra eremitis Augustinianis, vel Legionensibus episcopis adscribitur. Etiam cum presbyter esset, miro flagrabat literis sacris proficiendi desiderio: adeo quidem vt nullis pepercerit laboribus, nullis sumtibus, atque fama D. Augustini excitatus, longo itinere superato, doctrinam eius in

r) De scriptoribus ecclesiasticis c. 14. *s*) De script. eccles. c. 4. *t*) De script. eccles. l. 3. c. 4. *v*) De historicis Latinis l. 2. c. 13. p. 215. *x*) OROS. l. 7. c. 22. *Aedes, signa miseriarum, et nominum indicia seruantes: ex quibus nos quoque in Hispania Tarraconem nostram ad consolationem miseriae recentis ostendimus.* *y*) Biblioth. Hispan. vet. l. 3. c. 1. *z*) In Lexico.

in Africa expetierit. A. C. CCCCXIII. ecclesiae quasi Legatus ad Augustinum, Hipponensem episcopum, venit: vt eius doctrina aduersus haereses instrueretur, atque doctior tandem reuersurus domum, inprimis tunc temporis in Hispania gliscentibus Priscillanistarum erroribus obuiam ire posset. Virum commendatissimum Augustinus amplectitur, docet, et per tempus aliquod in sinu quasi fouet. Deinde eum, vt melioribus imbueretur, maxime doctrinam de anima perdisceret, ad D. Hieronymum, Bethlehemi in Palaestina degentem, mittit, ac illi tanto ecclesiae doctori de meliori nota commendat, scribens inter alia: *a*) *ecce venit ad me religiosus iuuenis, catholica pace frater, aetate filius, honore compresbyter, noster Orosius, vigil ingenio, paratus eloquio, flagrans studio, vtile vas in domo domini esse desiderans, ad refellendas falsas perniciosasque doctrinas, quae animas Hispanorum multo infelicius, quam corpora barbaricus gladius, trucidarunt. Nam inde ad nos vsque ab oceani littore, properauit, fama excitus, quod a me posset de his, quae scire vellet, quicquid vellet, audire. Neque vllum cepit aduentus sui fructum. Primo, ne de me multum famae crederet: deinde docui hominem, quod potui: quod autem non potui, vnde discere posset, admonui, atque vt ad te iret, hortatus sum. Qua in re consilium, vel praeceptum meum cum libenter et obedienter acciperet, rogaui eum, vt abs te veniens, per nos, ad propria remearet.* etc. Ad Hieronymum venit anno CCCCXIV. perhumaniter accipitur, atque cum insigni voluptate animi doctorem eum, de anima differentem audit, vt super grauibus eum quaestionibus consulere instituerat. · Hic dum apud Hieronymum

a) AVGVSTIN, libro de ratione animae ad D. Hieronymum.

ronymum Bethlehemi latet, ab ſacerdotibus Palaeſtinis Hieroſolymam euocatur: vbi ab vniuerſis referre iuſſus, quid de haereſi, quam Coeleſtius et Pelagius ſeminaſſent, in Africa actum ſit, rem illis omnem fideliter expoſuit: poſtea, intromiſſo Pelagio, cauſſam diſceptare debuit, quam Iohannes, Hieroſolymitanus epiſcopus, et Pelagii amicus, vt ſuam ſuſceperat. Multis vtrinque agitatis, tandem conuenit, vt Innocentius, vrbis epiſcopus, de iſtis conſuleretur, ac interea temporis Pelagius a ſpargenda ſententia ſua deſiſteret: illi vero etiam, qui Pelagium oppugnaſſent, ab inſultatione conuicti Iohannis abſtinerent. XLVII. diebus poſt, primo encaeniorum die, cum Oroſius de more ad obſequium Iohannis accurriſſet: ille pro ſalute hoc ſolum ingeſſit, nihil ſibi negotii eſſe cum homine blaſphemo: eum enim in Hieroſolymitano conuentu dixiſſe, ne quidem cum adiutorio Dei implere quemquam poſſe legem diuinam. Magna tum certe erat epiſcopi Hieroſolymitani auctoritas: et apologiam Oroſius ad Palaeſtinos ſacerdotes ſcribere debebat: vt ab iſta calumnia ſe purgaret. Ea Pelagianum dogma accurate refellit, et quid in concione Hieroſolymitana fuerit actum ita exponit, vt illos ipſos, qui coram diſputationi interfuiſſent, teſtes conſtituat. *b)* Cum Hieroſolymis reuertiſſet, in occidentem ſecum attulit S. Stephani protomartyris reliquias, tunc primum inuentas. *c)* Lucianus enim presbyter quidam, et vir ſanctus, a Deo reuelatum accepit locum ſepulchri et reliquiarum S. Stephani martyris primi: quam reuelationem ipſe ad omnium eccleſiarum perſonas Graece ſcripſit. *d)* Auitus autem presbyter, homo

b) Vid. VOSSIVS hiſtoriae Pelagianae lib. I. cap. 17. *c)* GENNADIVS de viris illuſtribus c. 39. *d)* GENNADIVS l. c. cap. 46.

homo genere Hispanus, reuelationem istam Latine reddidit, suaque addita epistola per Orosium occidentalibus communicauit. *e*) Scripsit vero ea epistola AVITVS ad Palconium, episcopum Braccarensem: *f*) *quamobrem misi vobis per sanctum filium et compresbyterum meum Orosium reliquias* etc. Inuentae sunt reliquiae istae CCCCXV. *g*) In Africam redux, incertum quo anno prope Carthaginem decessit, Romae vero sepultus est in templo Eusebii, ad trophaea Marii. *h*)

§. LXXXIV.

Scripsit aduersus paganos, quos vocant, *historiarum libros septem*, ad D. Aurelium Augustinum, ab orbe condito, vsque ad annum Christi CCCCXVII. Scilicet cum Roma, Honorio imperante, ab Alarico, Gothorum rege, expugnata esset; pagani, omnium calamitatum caussas in Christianos conferentes, defectum reip. Romanae affirmabant a neglecto deorum cultu et religione Christiana venire. Circa annum CCCCXIII. ad Augustinum ex Hispania venit Orosius, iuuenis vir doctus, et historiarum inprimis peritus. Hunc rogat Augustinus, vt inde ab orbe condito omnium regionem vel eadem, vel magis tristia fata fuisse demonstraret, ac impiorum vel querelis, vel calumniis responderet. Hos ergo aduersus paganos historiarum libros quadriennio post absolutos Augustino dicauit: eumque libri primi exordio ita allocutus est: *praeceptis tuis parui, beatissime pater Augu-*

e) Idem cap. 47. *f*) Luciani narrationi praemissa. *g*) Consulatur vetus chronicon a THEODORICO RVINARTO editum in historia persecutionis Vandalicae pag. 113. *h*) Vid. VOLATERRANVS antropologia, siue commentar. vibanorum l. 18. p. 649. Pl. confer. DAN. GVIL. MOLLERVS, qui de Orosio disputationem circularem edidit Altdorfii 1689. 4.

Augustine, atque vtinam tam efficaciter, quam libenter --- Praeceperas mihi, vti aduersus vaniloquam prauitatem eorum, qui alieni a ciuitate Dei, ex locorum agrestium compitis et pagis pagani vocantur, siue gentiles: quia terrena sapiunt, qui cum futura non quaerant, praeterita autem aut obliuiscantur, aut nesciant, praesentia tantum tempora, veluti malis extra solitum infestatissima, ob hoc solum, quod creditur Christus, et colitur Deus, idola autem minus coluntur, infamant. Praeceperas ergo, vt ex omnibus, quae haberi ad praesens possunt, historiarum atque annalium libris, quaecunque aut bellis grauia, aut corrupta morbis, aut fame tristia, aut terrarum motibus terribilia, aut inundationibus aquarum insolita, aut eruptionibus ignium metuenda, aut ictibus fulminum plagisque grandinum saeua, vel etiam parricidiis flagitiisque misera, per transacta retro secula reperissem, ordinato breuiter voluminis textu explicarem etc. Opere autem extremo: *i*) *Explicui, adiuuante Christo, secundum tuum praeceptum, beatissime pater Augustine, ab initio mundi, vsque in praesentem diem, hoc est per annos VM. DCXVIII. cupiditates et punitiones hominum peccatorum, conflictationes seculi et iudicia Dei, quam breuissime et quam simplicissime potui.* Idem fere argumentum e Graecis scriptoribus IVSTINVS, *k*) e Latinis TERTVLLIANVS, *l*) CYPRIANVS, *m*) ARNOBIVS, *n*) AMBROSIVS, *o*) PRVDENTIVS, *p*) et ipse AVGVSTINVS libris de ciuitate Dei pertractarunt. Sed quam diligentissime Orosius in hoc opere perse-

i) Lib. 7. c. 43. *k*) Quaest. 126. ad orthodoxos. *l*) Apologetici c. 40. et l. 1. ad Nationes c. 9. *m*) Ad Demetrianum. *n*) Lib. 1. init. *o*) Contra Symmachum epist. 31. ad Valentinianum imper. *p*) Contra Symmachum l. 2. vers. 916. seqq.

persecutus est, per inductionem omnium temporum demonstrans, indignam hanc paganorum esse calumniam, a quibus Christi nomen tanquam lues aliqua illorum temporum probris grauabatur. *q*) Semper a condito mundo ad ea vsque tempora in omnibus regionibus calamitates, et rerum vicissitudines fuisse. Potius Christianorum supplicationibus et gratiae diuinae acceptum referendum, quod peccatis vndique commaculata adhuc persisteret res Romana: vt, pace et tranquillitate recuperata, saluti consulere queant.

§. LXXXV.

Scripsit praeterea 1) *commonitorium* ad Augustinum de Priscillianistarum et Origenistarum erroribus: *r*) quo eum impense rogauit, vt eloquii sui rore plagae isti Hispanicae remedium afferret. 2) *Apologeticum contra Pelagianos, de arbitrii libertate. s*) Quid de libris *ad Marcellinum* statuendum, pluribus nos GERH. IOH. VOSSIVS *t*) edocet. Pluribus IOH. ALB. FABRICIVS *v*) consulendus est. *Commentarius in Cantica*, TRITHEMIO *x*) et aliis memoratus, neque Orosii est, neque, vt VOSSIVS *y*) suspicabatur, Origenis, sed Honorii, vti forte etiam

q) Confer. OROSIVS l. 7. c. 37. et GENNADIVS de viris illustribus c. 39. *r*) Ea occasione Augustinus ad Orosium scripsit contra Priscillianistas et Origenistas: cui libro Orosii commonitorium praemitti solet. *s*) De quo consulendus est G. I. VOSSIVS historiae Pelagianae l. 1. c. 17. Extat magna bibliotheca patrum *Coloniae* 1618. tom. 15. n. 5. *t*) L. c. Item de historicis Latinis p. 218. *v*) Biblioth. Latin. vol. 3. pag. 538. Biblioth. mediae et infimae Latinitatis l. 14. p. 522. seq. *x*) De script. eccles. c. 121. Et SIXTVS SENENSIS Biblioth. sanctae l. 4. p. 359. *y*) Hist. Pelag. l. 1. c. 17. Sed errorem ipse correxit de hist. Lat. l. 2. c. 14. p. 218.

etiam Honorii est liber de viris illustribus, quem MS. Cantabrigiae in Bibl. S. Benedicti sub Orosii nomine Iamesius reperit. A. VALERIO ANDREA z) Orosio etiam tribuitur liber *de ratione animae*, et *epistolarum volumen* ad Augustinum et diuersos. Quae totidem verbis TRITHEMIVS a) quoque indicat: sed nusquam hodie reperiuntur. Inter S. Augustini opera b) legitur *dialogus LXV. quaestionum* Orosii percontantis et Augustini respondentis, neutri certe illorum adscribendus. Neque Orosii sunt, quae illi tribuuntur, *quaestiones de trinitate et aliis S. Scriturae locis, ad Augustinum*. De aliis FABRICIVS bibliotheca mediae et infimae Latinitatis c) iudicat. Historica solum hic nobis describenda veniunt, quae sine dubio viri occupatio nobilissima fuerunt.

§. LXXXVI.

Codices quidam Orosii MSti, teste CANGIO, d) sunt *de ormesta mundi contra paganos*. TRITHEMIVS e) et GESNERVS f) appellant *de hormesta mundi chronicam*. Nec dubium, quin idem liber a BALAEO g) signetur, vbi Alphredum Magnum, regem Anglorum doctissimum, inter alia notat *hormestam Pauli Orosii* in Anglicam linguam transtulisse. Sed cur liber iste *hormesta* dicitur, quae vox neque Latina, neque Graeca est? Proxime quidem accedit ad ὁρμευτής, quae vox, HESYCHIO teste, piscatorem significat. Nihil vero piscatori cum chronico. VOSSIVS h) ergo sibi persuadet, scribi potius oportere *Orosii hormathus*. Est enim ὁρμαθὸς catena, vel series. Vnde

z) In catalogo scriptorum Hispaniae. a) De script. eccles. c. 121. b) Tom. 6. edit. Bened. in appendice pag. 487. c) Lib. 14. p. 525. d) Glossar. in *hormesta* et *ormesta*. e) De scriptor. eccles. c. 121. f) Bibliothecae l. 1. g) In scriptoribus Britannicis cent. 2. c. 26. h) Historiae Pelagianae l. 1. c. 17. p. 63.

Vnde prouerbium ὁρμαθὸς κακῶν, feries malorum. Et chronicon nihil aliud eft, quam catenata temporum feries. Alibi *i*) nec fibi hoc commentum placere ait. Potius cenfet, dominum libri in frontifpicio eius, vt fieri folet, nomen fuum adfcripfiffe: quod *Hormifta*, aut fimile fuerit. Iftud vero poftea infcriptionis factum effe partem ab imperito librario. Vel, quod in primis placet, dicendum, *hormefta* corruptum effe ex *hominum miferia*: quae voces non integrae, fed compendio quodam literarum fuerint exaratae, vt in veteribus MStis crebro fieri folet. Nec defuere, qui opus illud *de mundi miferia*, et *de miferia hominum* infcriptum legiffe teftati funt. Qui quidem titulus cum inftituto auctoris, et libri argumento fatis conuenit. BONIFACIVS *k*) fcriptum putat effe *ormefta*, pro *or. mefta*, i. e. *orbis moeftitia*; feu potius, *Or. m. ifta*, i. e. *Orofii mundi hiftoria*. Vulgo enim conftat notarios ita per literarum compendia, breuitatis et celeritatis cauffa, fcripfiffe. ECCARDVS *l*) deriuat ab Gothico *armen*, mifereri, velut *armwift*, fiue *ormift*, miferia. FRISCHIVS *m*) interpretatur *Horofii moefta*. GVNDLINGIVS *n*) *Oreftes* fcriptum fuiffe defendit, veluti longa tragoedia. Aliorum fententias collegit FABRICIVS, *o*) qui ipfe HEVMANNI V. C. coniecturam amplectitur, nomen effe fcriptoris, vt dictus fit *Paulus Hormisdas Orofius*.

i) De hiftoricis Latinis l. 2. c. 14. p. 117. *k*) De XL. Romanae hiftoriae fcriptoribus c. 31. p. 58. *l*) Differt. inferta tomo primo biblioth. hift. theol. Bremenfis 1718. 8. tom. 1. fafc 3. p 325. *m*) Mifcellaneis Berolinenfibus tom. 3. p. 311. *n*) In Gundlingianis part. 25. pag. 440. *o*) Annot. ad Trithem. de fcript. ecclef. c. 121. Bibliotheca ecclef. p. 4. Bibliotheca mediae et infimae Latinitatis l. 14. pag. 520. feq. Biblioth. Lat. vol. 3. pag. 537.

ſius. p) Sed fallitur, eam quoque mentem fuiſſe olim VOSSII, qui, vt ſupra vidimus, non libri auctoris, ſed poſſeſſoris cuiuscunque nomen in apice ſcriptum fuiſſe arbitratur. Taedet vero cum eodem VOSSIO *q)* nos pluribus inſiſtere rei tam incertae, et voci plane nihili: quam neque ſcriptores veteres, neque melioris aeui codices agnoſcunt.

§. LXXXVII.

Eſt profecto ſcriptor non plane inutilis, *r)* vt ſuo tempore, vel ex Auguſtini et Hieronymi conſuetudine, fuit non exiguae auctoritatis. GENNADIVS *s)* et HONORIVS *t)* virum vocant eloquentem et hiſtoriarum cognitorem. TRITHEMIVS *v)* virum in diuinis ſcripturis eruditum, et in ſecularibus literis peritiſſimum, vita et conuerſatione clariſſimum; vita et doctrina illuſtrem. SIXTVS SENENSIS *x)* virum in ſecularibus ac diuinis literis eruditiſſimum. LVDOVICVS THIBOVST *y)* Pauli Oroſii merita ſummis laudibus euehere ſtudet: qui, etſi conflictationes generis humani, cupiditates, et varios calamitatum euentus ſe ſcripturum pollicetur, nihilo tamen ſecius perpetuae hiſtoriae ſeriem ab orbe condito ad memoriam ſuorum temporum ſumma cum fide ſit complexus. Neque, ſecundum illius opinionem, eloquentiae

p) Confer. Acta erud. Lipſ. tom. 10. ſuppl. p. 263. HEVMANNI V. C. programma quo Paulo Oroſio tertium nomen Hormiſtae reſtituitur prodiit Goettingae 1732. *q)* De hiſt. Lat. l. c. 14. pag. 217. Confer. BOECLERVS bibliographia critica pag. 182. *r)* Sunt enim in eo quaedam vix alibi reperiunda. *s)* De viris illuſtribus c. 39. *t)* De ſcriptoribus eccleſiaſticis l. 2. c. 39. *v)* De ſcriptoribus eccleſiaſticis c. 121. *x)* Bibliothecae ſanctae l. 4. p. 359. *y)* Epiſtola nuncupatoria ad Ludouicum et Andream Guillardum praemiſſa Oroſii editioni Pariſienſi 1510. 4.

tiae laudibus caruit, cuius perſpicua breuitas, ſucculentiore rerum narratione concinnata, grauibus quidem ſententiis cumulatiſſima, et inuitabili diſtincta varietate ſplendeſcit effulgetque, atque adeo impellit lectorem: vt vix exiſtimet tantum dicendi artificium in hoc corpuſculo contineri. Deinde, poſtquam demonſtrauit, maiorem in exiguo corpore regnare virtutem, teſtatur *de prudentia noſtri hiſtoriographi, qui in hoc ſuo breui opere res tot retroactis ſeculis geſtas ampliter deſcribit, breuitatem neque obſcuram, neque ieiunam obſeruans: ſed quae quanto ſuppreſſior eſt, tanto eſt prudentior et luculentior.* Commendat denique adoleſcentibus ſuis praeſtantiſſimum hoc opus: vnde multum iucunditatis, multum emolumenti, nec minus beatitudinis reportare poſſint. *Opus*, inquit, *eſt non minus frugiferum, quam voluptificum.* Ita quoque IOH. CAESARIVS *z*) virum in lectione hiſtoriarum exercitatiſſimum de meliori nota commendat. *Aggreſſus*, inquit, *hiſtorias conſcribere per libros VII. ab origine mundi exorſus, collectis vndique, vt eſt veriſimile, annalibus, adiutusque proculdubio, quos ante ſe habuit, hiſtoricis minime vulgaribus. Eos ipſos libros ſeptem in opus redegit, profecto vt non inelegans, ita nec ceteris hiſtoriarum ſcriptoribus longe poſtponendum: quin eisdem in hoc fortaſſis praeferendum, quod vbique auctor ipſe in toto opere illo ſuo cum rerum geſtarum narratione temporum annorumque collationem ſupputationemque coniunxit.* Atque ita ſibi perſuadent multi, Paulum Oroſium in iis ponendum eſſe, qui vniuerſali hiſtoriae animum adiecerunt. Nec alienus eſt ab ea ſententia ANDREAS SCHOTTVS, *a*)

 qui

z) Epiſtola nuncupatoria ad Georgium a Seina, praemiſſa Oroſii editioni Colonienſi 1536. 8. *a*) Epiſt. ad Petr. Cholin, praemiſſa Oroſii editioni Moguntinae 1615. 8.

qui *Orcheſtram* putat inſcriptum eſſe hoc opuſculum, ceu theatrum rerum geſtarum: et hiſtoriarum lectionem ab eo auſpicandam eſſe arbitratur. Sed hi nimis profecto liberaliter iudicant de conciſo libello, eoque ex ſingulari occaſione, ad certum ſcopum ac hypotheſin ex variis, ſine iudicio hiſtorico, relato. *b*) Hiſtoriam cum ex aliis ſcriptoribus Latinis, tum ex Iuſtino inprimis collegit: quem non tam ſequitur, quam aſſidue exſcripſit: ſuaque ipſius Iuſtini furta fecit. *c*) Hinc ne hiſtorici quidem nomine dignum cenſet SIGONIVS. *d*) *Paulus*, inquit, *Oroſius Hiſpanus, indignus hiſtorici nomine, nonnulla ex Eutropio et Floro excerpta collegit. Primae illi partes in religione Chriſtiana laudanda, veterumque ſuperſtitione explodenda.* Scriptores Graecos non legit: imo literarum Graecarum expers plane fuit. In temporum ratione fallitur ſaepius: vt ex illis patet, quae in eo vnus SCALIGER *e*) caſtigauit. Vulgares vtplurimum ſequitur opiniones, ſine iudicio hiſtorico. Tantumque abeſt, vt omnia, ſecundum leges hiſtoricorum, ad veritatis trutinam expendere inſtituat. Ex. gr. memoriae prodidit, *f*) Druſum a Tiberio, manifeſtis veneni ſignis, extinctum fuiſſe: quam vulgi opinionem TACITVS *g*) refellit. Vbi IVST. LIPSIVS *h*) annotat: *me non valde mouent eiusmodi ſcriptores, legitimae hiſtoriae (dicam iratis quorundam*

b) Vid. BOECLERVS bibliographia critica pag. 182. SCHVRZFLEISCHIVS notitia ſcriptorum librorumque varii argumenti part. 3. pag. 11. *c*) Confer. BERNEGGERVS ad Iuſtinum. SCHOTTVS praefatione editionis ſuae. BOECLERVS bibliographia critica p. 182. *d*) Iudicio de hiſtoricis, qui res Romanas ſcripſerunt c. 31. *e*) In animaduerſionibus Euſebianis. *f*) Hiſt. l. 7. c. 4. *g*) Annal. l. 4. c. 11. *h*) Comment. ad Tacit. annal. p. 193.

dam auribus) dehonestamenta. Postea *i*) vbi de historiae magno hiatu queritur: *malum*, inquit, *tuum*, *Corneli*, *fatum! non paginae aliquot, sed libri hic perierunt, quibus gesta fere triennii continebantur. - - Adeo bonis illis patribus cura otiumque fuit describere Orosios et Vopiscos, et huiusmodi quisquilias, prae tuo* (Taciti) *auro.* De maximo terrae, memoria mortalium motu, qui Tiberii Caesaris principatu extitit, XII. vrbibus Asiae vna nocte prostratis *k*) annotat: *l*) *bonum Orosium quam fugit ratio, qui hunc tremorem terrae ad tempus refert mortui nostri Seruatoris! quod nos quidem scimus totis quatuordecim annis posterius fuisse. Scilicet egebant hoc fuco sacrae literae.* CASAVBONVS *m*) illi quoque parum fidei tribuit, et Baronium illius auctoritate fretum, atque erroris incautum accusat: *Orosium, ex quo multa - - describit, scriptorem alioquin optimum, et zelo domus Dei plenum, si nimiae facilitatis in talibus credendis postulauerimus; non deerunt viri praestantissimi, quorum exemplo factum tueamur: non rationes validissimae, quibus sanctum virum ταχυπειθίας, et nimiae credulitatis, reum peragamus. Taceo rerum Romanarum ignorationem aliquando mirificam: etiam Baronio teste non semel.* DV PIN: *n*) Hormestus Orosii inscriptus *liber quaedam est quasi vniuersalis historia, in septem distributa partes, quae sua non videtur vtilitate carere. Non inelegans illa* equi-

i) Ad lib. 5. annal. comment. p. 232. Alios Orosii errores notat pag. 20. passim. *k*) Apud TACITVM annal. l. 2. c. 47. init. Cuius etiam meminit PLINIVS hist. natur. *l*) Ad Tacit. l. 2. annal. comment. pag. 107. *m*) De rebus sacris et ecclesiasticis aduersus Baronium exercit. 1. c. 12. extr. pag. 85. *n*) Bibliotheca noua ecclesiast. auct. tom. 3. pag. 286. Confer. REIMMANNVS biblioth. Reimmann. part. 1. pag. 369. seq.

equidem, at certe parum accurata, minusque secundum historiae fidem. Multa quippe in ea turpiter auctor peccauit, tum aduersus historicam veritatem, tum etiam aduersus chronologicas rationes. Graecos scriptores non videtur legisse auctor, nimiumque credule, et sine vllo examine, quae ad rem suam facere videntur, admittit. Schvrzfleischivs *o)* contra Andr. Schottum disputat, qui asserere voluit, Orosium esse historicum vniuersalem; eumque docet, cum certo instituto seruiret, ab illo vniuersali scribendae historiae officio deflexisse. Eum Augustinus quidem monuit, vt historiam vniuersalem scriberet: sed aliud est monere, aliud facere. Et veteres ecclesiae patres sibi persuaserunt, historiam vniuersalem esse, quam quis a condito mundo, ad sua vsque tempora, in illustrioribus aliquot monarchiis deducit.

§. LXXXVIII.

Editio historiarum Orosii antiquissima est *Augustana* 1471. fol. per Ioh. Schüsler. Quam sequitur *Vicentina* 1475. fol. per Hermannum de Colonia. *p)* *Veneta* 1483. fol. opera et expensis Octauiani Scoti Modoetiensis. 1484. fol. per Erhardum Ratdolt Augustensem. 1499. fol. per Christophorum de Pensis. 1500. fol. expensis Bernardini Veneti de Vitalibus. *Basileensis* fol. sine anni notatione, apud Leonhardum Basileensem, ab Aenea recensita: in cuius voluminis calce leguntur versus:

Vt ipse titulus margine in primo docet,
Orosio mihi nomen est.
Librariorum quidquid erroris fuit
Exemit Aeneas mihi;

Meque

o) Notitia scriptorum part. 3. pag. 11. *p)* Confer. Leipziger gelehrte Zeitungen 1738. p. 324.

Meque imprimendum tradidit non alteri,
Leonarde, quam soli tibi;
Leonarde, nomen huius artis et decus,
Tuaeque laus Basileae.
Quod si situm orbis, sique nostra ad tempora,
Ab orbis ipsa origine,
Quisquam tumultus, bellaque, et caedes velit,
Cladesque nosse, me legat.

§. LXXXIX.

Seculo post Christum natum decimo sexto Orosii historia prodiit *Parisiis* 1510. 4. per Iohannem Barbier. Ludouicus Thibouſt Parisienſis epistola, quam praemisit, ad Ludouicum et Andream Guillardum, adolescentes patritios, docet operi annotatiunculas chartatim in marginibus adscripsisse, et earum composuisse literarium indicem: vt illis argumenta occurrerent scitu patentiora, hoc vero fierent faciliora repertu. q) Eadem editio recusa est ibidem 1517. 4. Rursum 1524. et 1534. fol. apud Iohannem Paruum, typis Petri Vidouaei, edente Sebastiano Mengino. Haec ibidem recusa 1574. 1583. fol. in Renati Laurentii de la Barre historia veterum patrum Christiana. *Coloniae* 1526. fol. apud Eucharium Ceruicornum, cum praefatione Gerardi Bolsuinge Reckelinchusensis. 1536. 8. ex officina Eucharii, impensa et aere M. Godefridi Hittorpii, ciuis Coloniensis, accurante Iohanne Caesario. 1542. 8. apud Iasparem Genepaeum. 1561. 1574. et 1582. 8. cum notis Francisci Fabricii Marcodurani.

§. XC.

q) Est mihi editio haec semper ad manus; quam FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 3. p. 536. et biblioth. mediae et infimae Latinit. l. 14. pag. 517. ex legato Perizoniano in bibliotheca Leidensi laudat asseruari.

§. XC.

Seculo post Christum natum decimo septimo Orosii historia prodiit *Moguntiae* 1615. 8. accurante Andrea Schotto, vbi caput primum libri primi auctius e MSto Geneuensi, et praeter Fabricii notas et emendationes Schotti, castigationes Lud. Lautii, presbyteri Gandensis, volumini praemissae, habentur. *Coloniae Agrippinae* 1618. fol. magna bibliotheca veterum patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum, tomi quinti parte prima, num. 7. *Francofurti* 1650. fol. in Ioh. Philippi Vorburgii volumine tertio historiarum pag. 491.

§. XCI.

Seculo, quo viuimus, post Christum natum duodeuicesimo prodierunt *Lugduni Batauorum* 1738. 4. Pauli Orosii, presbyteri Hispani, aduersus Paganos, historiarum libri septem, vt et apologeticus contra Pelagium de arbitrii libertate. Ad fidem MSt. et praesertim cod. Longob. antiquissimi bibliothecae Florentinae Mediceae S. Laurentii, adiectis integris notis Franc. Fabricii Marcodurani, et Lud. Lautii, recensuit, suisque animaduersionibus, nummisque antiquis plurimis illustrauit Sigebertus Hauercampus. *r*)

§. XCII.

Q. IVLIVS HILARIO Latine chronicon scripsit, siue de mundi duratione libellum, primum a Petro Pithoeo, deinde magna bibliotheca veterum patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum, tomi quinti parte prima n. 5. euulgatum. Scripsisse dicitur Caesario et Attico COSS. hoc est an. post Christum natum CCCXCVII. Sed

r) Vid. Leipziger gelehrte Zeitungen 1738. p. 324. Tübinger gelehrte Zeitungen 1738. p. 494.

Sed ex antiquis nemo illius mentionem fecit. Dicit Hilario in eo de mundi duratione libello, se quoque librum de die paschatis scripsisse, qui hodie, quantum mihi quidem innotuit, nullibi reperitur.

§. XCIII.

Arcadii et Honorii Augustorum temporibus floruit inter historicos SVLPICIVS SEVERVS, qui et inuerso ordine saepius *Seuerus Sulpicius* nominatur. *s*) Quantum quidem constat, in Gallia Aquitanica est natus: *t*) de patria vero ciuitate nihil compertum habemus. Sunt, qui eum ex Nitiobrigibus fuisse dicant, propterea quod *Phoebadium* (perperam vulgo *Faegadius* legitur) ciuem suum

Mmmmmm 2

s) GENNADIVS de viris illustribus c. 19. HONORIVS Augustodunensis de script. eccles. l. 2. c. 19. et TRITHEMIVS de script. eccles. c. 113. vno ore, alius ex alio, dicunt: *Seuerus presbyter, cognomento Sulpicius, ex Aquitanica prouincia* etc. *Sulpicium* quoque cognominatum GREG. TVRONENSIS de miraculis S. Martini c. 1. et histor. Franc. l. 10. c. 31. diserte ait. Quos et alii VOSSIVS, ALSTEDIVS, CAVE, MORHOFIVS, SCHMIDIVS, DVPIN, aliique sequuntur. Enimuero saepius vsu venit, vt praenomen cognomini postponatur: quod FRANC. SYLVIVS progymnasmatum cent. 2. c. 46. pluribus demonstratum iuit. Et sole clarius patet, quod *Sulpicius* praenomen, more veterum Romanorum recepto, *Seuerus* autem cognomen fuerit. Semet etiam ipse in epistolae ad Aurelium Diaconum, ad Bassulam socrum, forsan et aliarum inscriptionibus *Sulpicium Seuerum* nominat. Fauet huic sententiae GISELINVS Seueri vita, quam editioni Antuerpiensi praemisit, eamque pluribus comprobare studet. Atqui etiam *Seuerum Posthumianum* dici, nemini facile persuadebit.

t) Nam ipse dialogo 1. c. 20. Aquitanum se esse profitetur. confer. GENNADIVS de viris illustr. c. 19. HONORIVS Augustodunensis de script. eccles. l. 2. c. 19. TRITHEMIVS de script. eccles. c. 113.

suum agnoscat, *v*) qui Agenni fuit episcopus in Nitiobrigibus. Atqui Seuerus ita non in Aquitanica, sed in Narbonensi Gallia fuisset natus. Sunt enim Nitiobriges populi Narbonensis Galliae, Ruthenis vicini: hodie Montem Pessulanum vocant. *x*) Et caussae possunt esse plures, quod amoris plena vox *noster* Phoebadio addita fuerit. VICTOR GISELINVS *y*) sibi persuadet, ex epistola quadam Paulini, qua sibi gratulatur occasionem contrahendi cum Sulpicio amicitiam, eum non longe ab Hebromago, vel ipsa Tolosa, vel loco huic vrbi proximo, sibique patrio vixisse. Nec magis locus ille, vbi tunc temporis Sulpicius vixit, eius videtur fuisse patrius: quam alius quiuis, vbi ex quacunque alia degere potuit. Vixit maxime Elusone, *z*) vel Primuliaci, *a*) vel Tolosae: vbi eum habitasse, ex ipsius SEVERI epistola ad socrum Bassulam coniicere licet. PAVLINVS *b*) meminit basilicae, a Seuero apud Primuliacum conditae. Quoquo se res habeat modo, Seuerus noster in Aquitania nobili genere natus, *c*) et elegantioribus literis ab ineunte aetate imbutus fuit: vt splendorem familiae ipsa virtute gloriaque sua augeret. Ad literarum studia liberalius formanda

v) Sacrae hist. l. 2. c. 44. *Noster Phoebadius* vocatur, quia fuit episcopus Aginni Nitiobrigum. Conferatur HIERONYMVS de viris illustribus c. 108. et MIRAEVS schol. ad Gennad. apud Fabricium biblioth. eccles. p. 13. *x*) *Montpellier*, vid. CAR. STEPHANI diction. histor. geogr. poet. p. 1437. ABR. ORTELII thesaur. geogr. v. Nitiobriges. *y*) Seueri vita, quam editioni Antuerpiensi praemisit. *z*) Vt PAVLINVS habet epist. 6. Fuit autem *Eluso*, vel *Elusio*, hodie *Lausun*, vrbs inter Narbonem et Tolosam, in Gallia Narbonensi. *a*) PAVLINVS epist. 11. et 12. Primuliacum non longe distabat ab Elusone, vbi Seuerus maxime degebat. *b*) Epist. 12. *c*) Quod CAVEVS hist. liter. eccles. sec. IV. docet.

da magiſtris vſus eſt optumis, ac pro ingenii felicitate ſatis mature iucundos percepit fructus diſciplinae: vt longe poſt ſe relinquens, quotquot fuerunt, aequales, eloquentiae palmam acciperet, ac rhetoricam ipſe doceret. Neque minus illi fauebat fortuna: vt praediuitem, ac omnibus decoratam animi dotibus, virginem ex conſulari familia in matrimonium duceret. Ad ſocrum Baſſulam quae ſcripſit, legi merentur. Et BALAEVS *d*) eum ex Britanna coniuge Leporium ſuſcepiſſe affirmat. In familiam vxoris cum GISELINO *e*) non inquirimus. Conſtat, amoris et coniugii vinculum non diuturnum fuiſſe, et immatura vxoris morte vſque adeo noſtrum contriſtatum, vt omnibus mundi voluptatibus atque deliciis renuncians totum vitae genus mutaret, facundiam relinqueret ſecularem, atque in ſolitudine rebus ſacris vacare conſtitueret. Hinc PAVLINVS epiſtolis ſuis eum ſummis euehit laudibus, eumque nunc tandem dicit veram felicitatis viam ingreſſum fuiſſe. Neque ſolum in illius Paulini Nolenſis, *f*) verum etiam in Martini Turonenſis Epiſcopi, *g*) notitiam venit, et liberalius literis ſacris imbutus fuit: vt in primis virum ſanctorum ea conſuetudine clarus haberetur, *h*) quinto ineunte poſt Chriſtum natum ſeculo: cum et Hieronymus et Rufinus florerent. Sed fallitur BARONIVS, *i*) qui Gennadium Sulpicii aequalem facit: cum hic annis ante Gennadium LXX. aut

d) In appendice de Lepetio. *e*) Seueri vita. *f*) Teſtantur de Pontii Paulini amicitia eius XIV. ad Sulpicium epiſtolae, quae inter L. nobis relictas legi poſſunt in biblioth. patrum tom. 6. p. 163. et orthodoxogr. tom. 2. p. 75. *g*) Quod ſatis clare patet ex Martini vita, quam Sulpicius noſter proſa, et Paulinus Petricorius ligata oratione conſcripſerunt. *h*) GENNADIVS de viris illuſtr. c. 19. *i*) Annal. tom. 5. ad ann. 431.

pluribus vixerit: vt G. I. VOSSIVS *k*) ſatis clare demonſtrat. Anno Chriſti CCCCI. presbyter factus eſt Primuliacenſis: *l*) atque munus illud vsque ad vltimum vitae tempus retinuit: vt presbyter a GENNADIO, HONORIO, et TRITHEMIO *m*) vocatur. Fruſtra ergo P. FABER *n*) monachum fuiſſe aſſerit. Neque, vt ſupra diximus, ſolum Primuliaci, verum etiam Eluſone, Toloſae, et alibi commoratus eſt. At falluntur longe turpius, qui eum aiunt epiſcopum quoque Bituricenſem fuiſſe: *o*) noſtrum enim presbyterum et S. Martini diſcipulum cum alio confundunt eiusdem nominis Bituricenſi epiſcopo, qui martyrologio Romano XXIX. Ianuar. adſcriptus, ſecundo Matiſconenſi concilio interfuit, Gregorii Turonenſis aetate, qui ſuam illi de ſeptem dormientibus hiſtoriam dicauit. *p*) Sic ſane patet noſtrum confundi cum Sulpicio Seuero, viceſimo ſeptimo Bituricenſi epiſcopo, qui longe poſt ſexto demum floruit ſeculo, ſub cuius finem obiit: cum noſter ſub initium ſeculi quinti, vt ſupra diximus, factus ſit presbyter. Ab omni faſtu et ambitione alienus, cum ante principatum in eloquentia tenuerit, ſe totum ſanctitatis ac coeleſtis doctrinae ſtudio dedit: atque adeo Chriſti praecepta ſalutaria Ciceronianae facundiae ac literis politioribus longe praetulit. Inter amicos

k) De hiſtor. Latinis l. 2. c. 12. pag. 210. *l*) Vid. GVIL. CAVEVS hiſt. lit. eccleſ. ſcript. ſec. 4. *m*) L. c. *n*) Opuſculis poſtumis, ſchediaſmate de Dionyſio Areopagita. *o*) Vt VICTOR GISELINVS Seueri vita. CAR. SIGONIVS, PETR. GALESINVS, et alii. *p*) Pl. confer. IOS. SCALIGER proleg. lib. de emendat. temporum. BARONIVS ad ann. 431. P. FABER l. c. G. I. VOSSIVS de hiſt. Lat. l. 2. c. 12. AVB. MIRAEVS ſchol. ad Gennad. c. 19. apud FABRICIVM bibliotheca eccleſ. p. 14.

cos Seueri HIERONYMVS fuit, qui eum notat *q*) in chiliastarum haeresi fuisse, et regnum millenare futurum statuisse. Et GENNADIVS *r*) auctor est, quod in senectute a Pelagianis deceptus, et agnoscens loquacitatis culpam, silentium vsque ad mortem tenuerit: vt peccatum, quod loquendo contraxerat, tacendo poenitens emendaret. Hoc quidem GVIBERTVS Gemblacensis Abbas falsum existimat. DVPINIVS vero *s*) Gennadii testimonium, vtpote magni ponderis, hac in re non temere repudiandum putat: et Sulpicium vsque ad annum Christi CCCCXX. vixisse arbitratur. *t*)

§. XCIV.

Scripsit historiae sacrae libros duo, ab orbe condito, vsque ad annum Christi CCCC. siue ad consulatum Stiliconis et Aureliani. *Res*, ipse inquit, *v*) *a mundi exordio sacris literis editas breuiter constringere, et cum distinctione temporum vsque ad nostram memoriam carptim dicere aggressus sum: multis id a me studiose efflagitantibus, qui diuina, compendiosa lectione, cognoscere properabant. Quorum ego voluntatem secutus, non peperci labo-*

q) Comment. in Ezech. c. 36. *r*) De viris illustribus c. 19. apud FABRICIVM biblioth. eccles. p. 13. Quamuis hunc locum ab aliena manu Gennadio assutum IOH. CLERICVS bibl. selectae tom. 20. p. 330. existimauerit: is tamen in omnibus libris MStis reperitur. Sequitur eum quoque TRITHEMIVS de script. eccles. c. 113. *s*) Ecclesiasticorum auctorum bibliotheca noua tom. 3. p. 265. *t*) Vitam Sulpicii Seueri scripsit VICTOR GISELINVS, quam editioni Antuerpiensi praemisit. DANIEL GVIL. MOLLERVS dissert. Altdorfii 1686. 4. Auctor notarum ad modum Ioh. Minellii editioni Lipsiensi 1711. praemissam. CHRISTIANVS BREITHAVPT diss. de stilo Sulpicii Seueri Halae Sax. 1713. *v*) Sacrae historiae l. 1. init.

labori meo, quin ea, quae permultis voluminibus perscripta continebantur, duobus libellis concluderem: ita breuitati studens, vt pene nihil gestis subduxerim. Hanc magni semper fecerunt viri suis meritis in orbe literato illustres. Praeter historiam sacram, Seueri opus praecipuum, edidit quoque vitam S. Martini, Turonensis episcopi, quo familiariter vsus est, et tres epistolas, ad eius laudem pertinentes: quarum vna est aduersus aemulos B. Martini, altera de obitu et apparitione illius: tertia exponit, quomodo B. Martinus ex hac vita ad immortalitatem transierit. Scripsit et alias epistolas, quarum pars a GENNADIO *x*) memorata periit; pars separatim a Dacherio et Baluzio in lucem protracta. Dialogi forma, Postumianus et Gallus narrant multa de monachis in oriente, de dissidiis, quae inter istos, cum in Aegypto, tum in palaestina fuerint, de Origenis libris: cum in Alexandrina synodo fuerit decretum, cautius esse legendos. Quam ille rem summa cum moderatione et prudentia diiudicat. Extremum inter vtrumque seruat modum: nec Origenem in omnibus excusandum putat: nec Alexandrini episcopi saeuitiam in Origenis defensores approbat. Ecclesiae vicem dolet, quae adeo leui de caussa, tantis procellis concuteretur. Hieronymum ita laudat, vt eius tamen agendi modum minime commendare videatur.

§. XCV.

Maximae inter suos auctoritatis fuit. SENNADIVS *y*) eum vocat virum genere et literis nobilem, et paupertatis atque humilitatis amore conspicuum: HONORIVS *z*) quoque virum genere et literis nobilem: et TRITHEMIVS

x) De viris illustr. c. 19. *y*) De viris illustribus c. 19. *z*) De scriptoribus eccles. l. 2. c. 19.

MIVS *a*) virum genere et literis nobilem, et paupertatis atque humilitatis amore conſpicuum. AVGVSTINI elogio *b*) vir fuit doctrina et ſapientia pollens: quem IDACIVS *c*) quoque virum ſummum vocat. Et ſummis hodie placet criticis. IOS. SCALIGER *d*) eum vocat ſcriptorum eccleſiaſticorum puriſſimum. Alibi *e*) dignum iudicat, qui vel eo nomine legatur, quod ſupra ſeculi ſui captum locutus ſit Latine. BARTHIVS *f*) *elegantia*, inquit, *Romani ſermonis vix quiſquam Chriſtianus auctor extat praeferendus Seuero Sulpicio, vt eum legens videatur ſtantis reip. ſenatorem aliquem de diuinis rebus diſſerentem, audire.* Et Celeberr. WALCHIO *g*) adhuc videtur vnus ex ſcriptoribus Chriſtianis alumnis ſtili; et vſui ſcholarum commendandus. Augentur Seueri laudes, ſi quando illius hiſtoriae ſacrae vitam Martini adiungimus, cum dialogis et epiſtolis: quibus inſigni ſermonis ornatu, et minime contemnenda eloquentia, legentium allicit animos: vt libenter illi condonent credulitatem in miraculis recenſendis nimiam, quae a Martino geſta dicuntur.

§. XCVI.

Enimuero vt nihil omnino omnibus numeris poteſt eſſe abſolutum atque perfectum, errores hinc inde non paucos in hiſtoria ſacra committit chronologicos. Ille noſter quidem terſus politusque ſcriptor, et Salluſtii aemulus, veteris ac noui inſtrumenti hiſtoriam omnem, a mundi exordio, ab Adamo ad Chriſtum, Seruatorem no-

a) De ſcript. eccleſ. c. 113. *b*) Epiſt. 205. *c*) Chronici initio. *d*) De emend. temporum proleg. pag. 23. *e*) Epiſt. 305. *f*) Aduerſar. l. 12. c. 18. *g*) Hiſtoria critica Lat. linguae c. 10. § 4. p. 428.

nostrum, et porro eius sanctorumque apostolorum res gestas, ex sacris codicibus constrinxit, easque ad sua vsque tempora i. e. ad finem seculi post Christum natum quarti, quodam quasi breuiario deduxit: vtplurimum vero, erroris incautus, in temporum notandis rationibus, LXX. interpretes sequitur, quae procul dubio, insigni cura et solicitudine, ad Hebraeum diuinae veritatis fontem reuocandae sunt. Nec raro in rebus ipsis erratum. Veteribus enim chronicorum libris nimium tribuit: et coecos quam lubentissime secutus est duces. Falli se facile passus est: vt falleret alios. Ingenuus quidem et veritatis quam maxime studiosus vbique sine affectibus apparere cupit. Viribus autem iudicii non adeo multum valet. Miraculis hinc nimium tribuit: atque fabellis mirum in modum delectatus est. Sic non veretur asserere, post Christum ascendentem, vestigia illius in oliuarum monte conspecta nullo modo aboleri potuisse. Neronem sibi persuadet Antichristum fuisse. Et angelos credidit cum feminis rem habuisse. Nec pari omnia fide, nec pari omnia studio recenset. *h*) Sunt alia, quae pontificiis non placent. Ex. gr. Sacerdotes, qui habent possessiones, dominici praecepti, quondam Leuitis dati, immemores esse. Ecclesiam auro non strui, sed destrui. Coniugium ad veniam pertinere, virginitatem ad gloriam, fornicationem ad poenam. *i*)

§. XCVII.

Quod ad Sulpicii stilum attinet, pro temporis ratione,

h) Confer. ipse DVPINIVS ecclesiasticorum auctorum biblioth. noua tom. 3. pag. 265. *i*) Vid. BELLARMINVS de script. eccles. an. 420. pag. 140. et, qui eum verbotenus exscripsit, GERHARDVS patrologia pag. 408. seqq.

tione, elegans et facilis eſt: adeo quidem, vt cum ceteris huius ſeculi ſcriptoribus de modeſtia et dictionis nitore haud difficulter contendere poſſit. Terſa et concinna verborum complexio ita placuit IOS. SCALIGERO, *k*) vt eum habuerit eccleſiaſticorum ſcriptorem puriſſimum. MORHOFIVS *l*) ſcriptorem vocat, qui elegantia Latinitatis ſuam aetatem plane ſuperet. In primis Salluſtium imitari conatus eſt, eiusque breuitatem in rebus geſtis recenſendis vbique exprimere. Hinc Chriſtianus Salluſtius a BARTHIO *m*) nominatur. Attamen amputatas ſententias, et verba praeter exſpectationem cadentia, velut proprium quoddam Salluſtio reliquit. Eumque ſenties magis exprimi in altero Sulpicianae hiſtoriae libello: vbi purioris linguae et exquiſitae orationis ſtudioſior eſſe videtur: cum in priori ſaepe aliquid adhibuerit, in quo eum ſequi non ſine ratione veremur. Neque hoc diſſimulandum eſt, quod verba ſaepius et loquendi modos, eccleſiaſticis ſcriptoribus peculiares, multis in locis inſperſerit: quos facillime dictionibus Latinis et elegantioribus exprimere potuiſſet. Attamen, vt ipſa eius tulit aetas, elegantiae ſtudio, cui a teneris fuerat deditus, linguae politioris ſeruandae optimus fere inter ſui temporis patres fuiſſe deprehenditur. ERASMVS: *n*) *eſt ille quidem et melior, et iucundior, et dilucidior, et illaboratior Hilario: ſed phraſis Gallum fuiſſe declarat. Non deeſt pietas:*

k) Emend. temp. *l*) Polyhiſt. liter. l. 4. c. 14 §. 20. Lib. de legendis, imitandis et excerpendis auctoribus p. 54. *m*) Aduerſ. l. 49. c. 4. conf. VOSSIVS de hiſt. Latin. l. 2. c. 12. Et BOECLERVS bibliograph. critica p. 209. iſtud ſacrae hiſtoriae compendium affirmat ſcriptum eſſe Salluſtiano ſtilo non infeliciter. *n*) Ciceroniano pag. 86. apud HALLBAVERVM collectione de imitatione oratoria.

tas: sed abest vis et grauitas: et est floridum dicendi genus magis, quam neruosum. At WALCHIVS o) V. CL. *quod ad stilum Seueri Sulpicii attinet, ille breuis est, quo genere imitatur fere Sallustium, et humilis, item perspicuus, et si pauca exceperis, purus: vt iuuentuti lectio illius multum debeat commendari.* Agnoscit tamen obuenire in eo passim Hebraismos, Graecismos, et voces ecclesiasticae Latinitatis. Quo refert vocem *ethnicus*: p) Enoch ob *iustitiam translatus* a Deo; q) *signum* pro miraculo; r) nomen adiectiuum *eremus*; s) *sanctificare*; t) *propheta*, *prophetia*, *et prophetare*, v) similia. Et SCHVRZFLEISCHIVS: x) *Sulpicius Seuerus est egregius scriptor, et legendus ob stilum. Persecutionem giebt er per vexationem. Scripsit stilum Laconicum, elegantem, et plane ad exemplum moris Sallustiani.* Sic sane praestat, si adeo placet, legere Sallustium: vt ex ipsis fontibus stilum formare discas, sine erroris periculo. Bonus ille noster quidem scriptor, sed qui, vel propter aetatis vitia, cum veteribus et optimae notae sermonis Latini auctoribus haudquaquam componendus esse videtur.

§. XCVIII.

Historiae sacrae libros duos ex MSto bibliothecae Hildesiensis codice primum edidit M. Flacius *Basileae* 1556. 8. apud Oporinum. y) Prodierunt deinde *Bononiae* 1561. 1581. 8. cum notis Caroli Sigonii. *Romae* 1564. fol. cum notis Petri Galesinii. *Antuerpiae* 1574. 8. apud Plantinum,

o) Hist. crit. Lat. linguae p. 428. p) Lib. 1. c. 1. n. 4. q) Lib. 1. c. 2. n. 5. r) Lib. 1. c. 14. n. 2. s) L. 1. c. 15. n. 3. t) L. 1. c. 17. n. 5. v) L. 1. c. 47. n. 3. L. 2. c. 3. n. 9. x) Notitia scriptorum part. 3. pag. 34. y) Matthias Flacius Illyricus nomen suum primis tantum literis M. F. indicauit.

num, accurante Victore Giſelino, qui ſcholia Galeſinii retulit, ac emendatum denuo illuſtratumque Sulpicium, adiecta chronologia, edidit. *Coloniae* 1575. 12. 1600. 8. *Francofurti* 1593. fol. apud Wechel. heredes, cum aliis eiusdem, et Caroli Sigonii notis. *Franekerae* 1594. 8. apud Aegidium Radaeum.

§. XCIX.

Seculo poſt Chriſtum natum decimo ſeptimo Seueri hiſtoria ſacra et alia prodierunt *Hanouiae* 1602. 8. cum notis Caroli Sigonii. *Arnhemii* 1607. 8. cum Iohannis Druſii commentario. *Franekerae* 1607. 8. cum notis Druſii. *Amſtelodami* 1635. 1656. 12. apud Elzeuir. *Pariſiis* 1556. et 1667. 12. cum notis Henrici Merceri. *Lugduni Batauorum* 1626. 8. ex officina Bonauenturae et Abrahami Elzeuir. hiſtoria Sulpicii ſacra, cum continuatione ex Ioh. Sleidano. 1635. 12. 1647. 1654. et 1665. 8. Sulpicii opera omnia prodierunt, cum lectiſſimis variorum commentariis, accurante Georgio Hornio. Neque tamen adeo praeclare hac ſua editione Hornium eſſe meritum: ſed plurima aut male poſuiſſe, aut omiſiſſe SAM. BOCHARTVS peculiari diſſertatione oſtendit: cuius dum COLOMESIVS z) meminit, et ſimul epiſtolas aliquot Sulpicii, a Dacherio et Baluzio editas, nulli adhuc editioni operum illius illatas refert, optat, vt noua illius editio a viro quodam docto ſuſcipiatur. *Franekerae* 1664. fol. Chriſtianus Schotanus vaſtum opus in ſacram Seueri hiſtoriam, ſub titulo bibliothecae ſacrae, conſcripſit. *a*)

z) Biblioth. ſelect. pag. 99. ſeqq. confer. MORHOFIVS polyh. liter. l. 4. c. 14. n. 20. *a*) Laudat eam CAVEVS, quod mire Sulpicium illuſtret atque illius errores emendet. Confer. NEV acceſſ. ad relection. hiemales Wheari p. 222.

Berolini 1668. 12. cum notis Ioh. Vorſtii prodierunt omnia Seueri opera. *Aboae* 1669. 8. cum notis Ioh. Gezelii. *Coloniae Agripp.* 1618. fol. magna bibliotheca veterum patrum et antiquorum ſcriptorum eccleſiaſticorum, tomi quinti parte prima n. 4.

§. C.

Seculo poſt Chriſtum natum duodeuiceſimo Sulpicius Seuerus prodiit *Tiguri* 1708. 8. accurante Ioh. Caſp. Hofmeiſtero. *Lipſiae* 1703. 12. Ioh. Vorſtii. 1709. 8. apud Thomam Fritſchium, ex Ioh. Vorſtii editione. Accedunt ſeptem epiſtolae a Baluzio et Dacherio pridem vulgatae, et breuibus Ioh. Clerici notis illuſtratae. 1711. 12. cum notis ad modum Ioh. Minellii, *b*) apud Ioh. Lud. Gleditſchium et M. G. Weidmannum.

§. CI.

Eiusdem aetatis alius eſt inter hiſtoricos celebris SEVERVS, Minoris inſulae Balearis epiſcopus, qui Aſclepiodoro et Mariniano COSS. i. e. anno poſt Chriſtum natum CCCCXXIII. circularem ad omnes eccleſias epiſtolam miſit *de Iudaeorum in ea inſula conuerſione, ac de miraculis ibidem factis ad reliquias S. Stephani*, quas Paulus Oroſius, vt paulo ſuperius vidimus, ex Palaeſtina primus in occidentem intulerat, et quia in Hiſpaniam, a Gothis obſeſſam non poterat transmittere, in Minorca inſula reliquerat. Epiſtolam hanc Baronius ad annum CCCCXVIII. ex Vaticana bibliotheca edidit. Pluribus conſulantur AVBERTVS MIRAEVS, *c*) VOSSIVS, *d*) DV PIN, *e*) et alii.

§. CII.

b) Quas, niſi me fallunt omnia, WEINICHIO referimus acceptas.

c) Auctario de ſcriptoribus eccleſiaſticis c. 72. *d*) De hiſtoricis Latinis l. 2. c. 14. pag 220. *e*) Noua bibliotheca eccleſ. auct. tom. 3. pag. 288.

§. CII.

Temporibus iisdem vixit AVITVS presbyter Bracarienſis in Hiſpania, quem MARIANA *f*) ſcribit natum eſſe Tarracone, et *Abuadium* vocat *Auitum*. GENNADIO teſte, *g*) e Graeco Luciani, presbyteri Hieroſolymitani, Latine vertit *narrationem de inuentione ſepulchri et reliquiarum corporis S. Stephani*, martyris primi: et epiſtolam praemiſit ad Palconium, epiſcopum Braccarenſem, cui reliquias anno CCCCXVI. per Oroſium miſit. Exhibent narrationem illam ex Auiti verſione Latina SVRIVS de probatis ſanctorum hiſtoriis, *h*) BARONIVS in annalibus, *i*) COMBEFISIVS in bibliotheca concionatoria, *k*) editores Auguſtini Louanienſes, *l*) et Benedictini monachi. *m*) Pl. de eo conſulendi ſunt VOSSIVS, *n*) DV PIN, *o*) FABRICIVS, *p*) alii.

§. CIII.

Honorio imperante, et Roma ab Alarico iam capta, RVTILIVS CLAVDIVS NVMATIANVS Gallus floruit, qui omnibus functus honoribus, tribunus militum, conſul (ſuffectus ſcilicet) vrbi et praetorio praefectus fuit. Praefecturae modo tempore expleto, cum ex vrbe in Galliam ad agros auitos proficiſceretur, ac inde rediret Romam, veterum multorum exemplo, ad Venerium Rufum, ſuum in praefectura vrbana ſucceſſorem, *duo itineraria* carmine elegiaco ſcripſit; illa quidem dictionis genere, ſupra aetatem, qua poeta vixit, elegante, ſed quae odium Chriſtianae ac Iudaicae religionis non ferendum ſpirant. Plura de eo ſuperius inter poetas notauimus.

f) De rebus Hiſpaniae l. 4. c. 20. extr. *g*) De viris illuſtribus c. 47. *h*) Tomo 4. Auguſti d. 3. *i*) Ad ann. 415. *k*) T. 7. pag. 573. *l*) Aug. oper. tom. 10. *m*) Ad calcem tomi 7. *n*) De hiſt. Lat. l. 2. c. 14. extr. *o*) Noua Bibl. eccleſ. auctor. tom. 3. p. 287. *p*) Bibl. med. et infim. Lat. l. 1. p. 404. ſeq.

CAPUT

CAPVT IX.

De vegetae senectutis scriptoribus philosophicis et medicis.

§. 1.

Otio perditis malisque philosophia aduersatur. 2. Mathesis quare veteribus suspecta. 3. Inter Platonicos Apuleius floruit. 4. Cum aliis non confundendus. 5. Scripsit multa Graece et Latine. 6. Quae extant, ordine recensentur. 7. Vitia. 8. Encomia. 9. Eruditio. 10. Stilus. 11. 12. 13. Editiones notantur. 14. Inter scriptores rei agrariae celebres Siculus Flaccus et Aggenus Vrbicus. 15. Sammonicus philosophica et medica carminibus descripsit. 16. Censorini vita. 17. Scripta. 18. Merita. 19. Stilus. 20. 21. Editiones describuntur. 22. Firmici Materni vita. 23. Scripta. 24. Merita. 25. Stilus. 26. 27. Editiones recensentur. 28. Macrobius. 29. Inter medicos Coelius Aurelianus. 30. Iulius Ausonius. 31. Marcellus. 32. Vegetius et 33. *Alii laudantur.*

§. I.

Vetus circumfertur Pacuuii versus, quem Macedo philosophus, prae foribus omnium templorum scribi debere, censebat: *ego odi homines ignaua opera, philosopha sententia.* Id genus hominum EPICTETVS *a*) scite vocat philosophos ἄνευ τοῦ πράττειν, μέχρι τοῦ λέγειν; SENECA *b*) *cathedrarios*, quia verbis atque in cathedra, non re et facto in vita philosophantur: quorum certe vbiuis locorum vberrima seges hodieque efflorescit. Sed Antoninus Pius imperator salaria otiosis neque de rep. bene meren-

a) Apud A. GELLIVM noct. Attic. l. 17. c. 19.

b) De breuit. vitae c. 10.

merentibus ſubtraxit: qui, *nihil eſſe ſordidius, imo crudelius, quam ſi remp. ii arroderent, qui nihil in eam ſuo labore conferrent*, profecto ſapienter et ad rem accommodate palam profiteri conſueuit. c) Inter omnes imperatores, qui hac hominum aetate rebus praefuerunt Romanorum, M. Antoninus maxime fuit Stoicorum diſciplinae deditus, et ipſe *Philoſophi* nomen promeruit: ſuis etiam ad ſeipſum libris, ſapientiae plenis, immortalem nominis famam gloriamque minime vulgarem adhuc tenet. Cum itaque orbis componatur totus regis ad exemplum: nemini adeo poteſt mirum videri, oppido multos hoc tempore fuiſſe, qui tota animi contentione ſe philoſophiae ſtudio teneri fingerent; ad gratiam videlicet ac maiorem principis beneuolentiam captandam. Sed prudentiſſimus imperator mera mendicabula hominesque inutiles, qui nihil prorſus philoſophorum, praeter barbam et pallium, adhuc oſtentauerant, ſtipendiis ſalariisque priuauit: illis vero, qui recte philoſophari et reip. vtiles eſſe videbantur, perquam gratioſus alimenta et ornamenta conſtituit. Antoninus Caracallus philoſophos, qui Ariſtotelici ſunt nominati, tanto perſecutus eſt odio, vt omnes Ariſtotelis libros comburere voluerit. Eorum hinc ſodalitates atque commoda, quae Alexandriae habebant, ſuſtulit, eos criminatus, quod Ariſtoteles cauſſa mortis fuiſſet Alexandro Magno. d) Cum principes artium profeſſoribus immunitates et honoraria decernerent: philoſophi acriter fuerunt ſemper reiecti. e) Et

c) Vid. IVL. CAPITOLINVS Ant. Pio c. 7. d) Vid. XIPHILINVS ex Dione in Antonino Caracallo. e) Vid. FRANC. BALDVINVS Conſtantino M. pag. edit. Gundlingianae 128. ſqq.

Et VLPIANVS iam tum octauo libro de omnibus tribunalibus ſcripſit, vt eſt in pandectas relatum, vbi de extraordinariis cognitionibus agitur: praeſidem prouinciae de mercedibus ius dicere ſolere, ſed praeceptoribus tantum ſtudiorum liberalium; philoſophis non dicere: non quia non religioſa res ſit philoſophia, ſed quod hoc primum profiteri eos oporteat, mercenariam ſe operam ſpernere. *f*) Hinc et Valens imperator parui facit philoſophos, quibus philoſophiam ipſam opponit: eamque ad excuſationem munerum perſonalium non admittit, turpe ratus eſſe, vt patriae functiones ferre non poſſit, qui etiam fortunae vim ſe ferre profiteatur. *g*)

§. II.

Matheſin pro aſtrologia apoteleſmatica et iudiciaria, mathematicos autem pro aſtrologis paſſim hac aetate ac deinceps poni, vulgo notiſſimum eſt. *h*) Sic Iulius Firmicus Maternus ſuis matheſeos libris nihil aliud tractat, quam ſcientiam, quae ex aſtris fatorum vias oſtendit, ab Aegyptiis primum excultam: ſicut apud Chaldaeos quoque illa vaticinandi fides eluxit. *i*) Vanitatis et impiae ſuperſtitionis haec ſcientia plena eſt, adeo quidem, vt iam tum imperatorum edictis, *k*) et bonorum omnium ſen-

f) §. 4. L. 1. D. de extraordinariis cognitionibus. *An et philoſophi profeſſorum numero ſint? et non putem. Non quia non religioſa res eſt: ſed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam ſpernere.* *g*) Pl. confer. PETRVS GREGORIVS THOLOSANVS de rep. 698. Syntagmate iuris vniuerſi l. 18. c. 7. §. 10. pag. 354. *h*) Vid. SVICERVS in voc. μαθηματικός. *i*) Confer. AMMIANVS MARCELLINVS l. 22. c. vlt. l. 23. c. 6. *k*) Codicis Iuſtinianei l. 9. tit. 18. Confer. FABROTTVS ad tit. 10. lib. 16. Cod. Theodoſiani de paganis. MICH. PICCARTVS obſeru. polit. decad. 12. c. 7.

ſententia, ars mathematica damnabilis fuerit interdicta omnino. Hinc etiam FIRMICVS *l*) de imperatoris fato quicquam reſpondere prohibet: non quod ſolum imperatorem crederet eſſe ἀςέρων κρέιττονα, aut ſupra aſtra: ſed quod vetitum eſſet lege, et capitali ſupplicio cautum, τύτων τι ὧν ὁ νόμος μανθάνειν. Attamen, quod IOH. PICVS Mirandulae Comes *m*) etiam probe notauit, apud ipſum MATERNVM legitur, fuiſſe tum principes illiteratos et curioſos, et rerum, quas promittebant, appetentiſſimos, eosque adductos facile, vt crederent, vt profeſſores fouerent, et praemiis ſtudia haec quotidie magis et magis excitarent. Atqui, etiam auctore optimo comite, cauendum inprimis, ne qua nobis ad fidem irrepant aſtrologi, mentita magnis auctoribus volumina perſcribentes, quod eſt illis cum omni ſuperſtitione commune. Nam quoniam quae produntur ab his ratione confirmari non poſſunt, ſiue ipſi illa vera credunt, ſiue credi volunt ab aliis, libros huiusmodi fabularum viris clariſſimis et antiquiſſimis inſcribunt, et fidem errori ſuo de fictis auctoribus aucupantur. *n*) Vtrum apoteleſmaticae locus ſit aliquis inter ſcientias philoſopho dignas, praeſertim Chriſtiano, G. I. VOSSIVS *o*) diſputat.

§. III.

Platonicos inter philoſophos erat LVCIVS *p*) APV-

LEIVS,

l) Mathem. l. 1. c. vlt. *m*) In aſtrologiam l. 1. oper. pag. 419.

n) Confer. academica de annis climactericis diſſertatio noſtra.

o) De ſcientiis mathematicis cap. 38. pag. 208. ſeqq.

p) *Lucii* praenomen, vt ſpurium, reſpuit ELMENHORSTIVS ad Apuleium, et SALMASIVS commentario inchoato ad Arnobium, vbi ſuſpicatur, Graecorum more, Agellium et Apuleium praenominibus abſtinuiſſe. At ſemetipſum metamorph. l. 2. edit.

LEIVS, Madaurensis Afer, q) illustri genere natus. Patrem habuit Theseum, principe loco duumviralem, cunctisque honoribus perfunctum; r) matrem Saluiam, s) a philosophorum principe, Plutarcho Cheronensi, et Sexto philosopho, nepote eius, quem Antoninus philosophus imperator audiuit, genus ducentem. t) Quo fuerit natus anno, certo quidem non constat: Hadriano tamen imperante primum videtur orbis vidisse lucem. Hoc nouimus, eum sub Antonino Pio Diuisque fratribus M. Antonino philosopho et L. Aurelio Vero, praesertim floruisse. Meminit enim Lolliani Auiti, viri consularis, v) qui, Antonino philosopho imperante, praeses fuit Bithyniae, et Heluii Pertinacis quoque vixit aetate. x) Etiam Lol-

edit. Elmenhorst. Francof. pag. 115. p. 117. *Lucium* vocat: *dum amenti similis*, inquit, *accelero vestigium*, *age inquam*, *o Luci*, *euigila et tecum esto*. Et l. 11. p. 264. *Isidis magnae prouidentia gaudens Lucius*, *de sua fortuna triumphat*. Sic passim.

q) *Madaura* fuit Africae vrbs florentissima in Numidiae Gaetuliaeque confinio, post Syphacem et Massinissam populi Romani colonia. Hinc semetipsum profitetur *seminumidam et semigaetulum* esse. Apolog. pag. edit. Elmenhorst. 289. Et *Madaurensis Platonicus* a CASSIODORO de dialectica, AVGVSTINO de ciuitate Dei l. 8. c. 11. SIDONIO l. 9. ep. 13. CAROLO M. de non adorandis imaginibus l. 3. et aliis vocatur. Et ipse APVLEIVS de habitudine doctrinarum l. 3. siue de syllogismo categorico p. 30. *si pro Apuleio dicas philosophum Platonicum Madaurensem*.

r) APVL. metamorph. l. 1. p. 112. Apologia p. 289. s) Metamorph. l. 2. p. 115. t) Metamorph. l. 1. init. p. 103. IVLIVS CAPITOLINVS M. Antonino philosopho c. 3. v) Apologia pag. 289. Confer. fasti consulares A. V. 896. x) Vid. IVLIVS CAPITOLINVS Pertinace imperatore c. 1. L. 3. D. de decurionibus l. 59. tit. 2. confer. COLVII vita Apul.

Lollii Vrbici fecit mentionem, *y*) qui vrbis tunc erat pra[illegible]s, et per quem, legatum ſuum, Antoninus Pius olim [illegible]tannos debellarat. *z*) Et Scipionem Orphitum, Africae praeſidem alloquitur: *a*) qui praefectus vrbis eiusdem imperatoris, Antonini Pii, et poſt eum Antonini Philoſophi temporibus, quamuis inter illos haberetur, qui cum Fauſtina conſueuerint, ad ſummos tamen honores promotus eſt. *b*) Neque dubitamus, cum Q. Nonio Priſco eum conſulem fuiſſe anno ab V. C. DCCCCI. *c*) cum Pudente A.V. DCCCCXVIII. cum Maximo DCCCCXXIV. et cum Vettio Rufo DCCCCXXX. *d*) Scribunt etiam iurisconſulti his conſulibus, M. Antonino imperante, ſenatusconſultum eſſe factum, quod Orphitianum dici ſoleat, de matris inteſtatae hereditate ad ſolum filium atque filiam deferenda. *e*) Ad Apuleium noſtrum vt reuertamur, ab adoleſcentia bonarum artium ſtudio addictiſſimus fuit: et primis quidem annis Carthaginem habuit ſtudiorum ſedem atque magiſtram. Hinc ad Carthaginienſes, *ſum vobis*, dixit, *f*) *nec lare alienus, nec pueritia inuiſitatus, nec magiſtris peregrinus, nec ſecta incognitus, nec voce inauditus, nec libris illectus improbatusue. Ita mihi et patria in concilio Africae: enimuero et pueritia apud vos.* Inferius paulo: *g*) *ego vobis mercedem, Carthaginienſes, vbique gentium dependo pro diſciplinis, quas in pueritia ſum apud vos adeptus. Vbique enim me veſtrae ciuitatis alumnum fero: vbique*

y) Apologia pag. 274. *z*) IVL. CAPITOLINVS Antonino Pio c. 5. *a*) Florid. p. 357. et 358. *b*) Vid. IVLIVS CAPITOLINVS Antonino Pio c. 8. et Antonino Philoſopho c. 29. *c*) Vid. faſti conſulares h. a. *d*) Iidem his annis. *e*) Hinc Codicis l. 6. tit. 56. eſt ad SC. Orphitianum. Digeſtorum item l. 38. tit. 17. et inſtit. l. 3. tit. 4. *f*) Florid. p. 359. *g*) Ibid. p. 361.

vos omnimodis laudibus celebro: veſtras diſciplinas ſtudioſius percolo: veſtras opes glorioſius praedico: veſtros etiam Deos religioſius veneror. Deinde ſtudiorum gratia Athenas profectus eſt: vbi poeticae, geometriae, muſicae, dialecticae, atque inprimis Platonicae philoſophiae ſedulam nauauit operam. *b*) Hinc et ſacrorum pleraque initia, et varios ritus atque ceremonias hauſit: *i*) totamque, vt magicis artibus imbueretur, Theſſaliam peragrauit. *k*) Ex Graecia Romam ſtudiorum cauſſa venit, linguae Romanae ignarus: quam labore improbo certe, vtpote nullo praeeunte magiſtro, addidicit. Iuris etiam Romani peritiam ſibi comparauit: vt munus obierit aduocati, cauſſasque forenſes egerit. *l*) In Africam redux magiae et ſacrorum optime gnarus ſacerdotium ſuſcipit. Nam et ſacerdotem Africae prouinciae munera edidiſſe, et venatores veſtiuiſſe, AVGVSTINVS teſtatur: *m*) qui cum aliis ſcriptoribus eccleſiaſticis eum quoque Apollonio Tyaneo et aliis magni nominis annumerant magis, quos veſana ſuperſtitio miraculorum praeſtantia Chriſto ſuperiores crediderit. *n*) Et circa id tempus Carthagine, ex ampliſſimi ordinis decreto, ſtatua illi ex aere poſita eſt. *o*) Effigiem Apuleii aere deſcriptam GRONOVIVS antiquitatum Graecarum theſauro *p*) elegantem exhibet.

Facies

b) Metamorph. l. 1. p. 113. Florid. p. 359. et 363. *i*) Apolog. p. 309. *k*) Metamorph. l. 1. p. 103. l. 2. init. pag. 114. 117. l. 3. p. 137. *l*) Metamorph. l. 1. exord. p. 102. *m*) Epiſt. 2. fol. 16. *n*) AVGVSTIN. epiſt. 49. fol. 132. MARCELLINVS apud eund. epiſt. 5. HIERONYMVS pſalm. 81. LACTANTIVS diuinarum inſtit. l. 5. c. 3. *o*) Metamorph. l. 3. pag. 134. *p*) Volum. 3. Apuleii effigies cum ramo lauri exſtat in nummo apud ANDREAM MORELLVM in ſpecimine rei numariae antiquae tab. 2. p. 45. IACOBVS GRONOVIVS autem philoſophi noſtri

Facies erat illi ſatis formoſa, non enormis proceritas, ſucculenta gracilitas, temperatus rubor, flauum et inaffectatum capillitium, oculi caeſii et vigiles. Neque adeo mirum, quod iuuenem, nec corpore, nec animo, nec fortuna contemnendum Pudentilla, diuitiis quam aetatis flore excellentior matrona, vltro ſibi maritum expetierit. *q*) Fuerat illi patrimonium quidem ſatis amplum: ſed maximam iſtius partem liberalibus ſtudiis ac longis variisque peregrinationibus conſumſit: adeo veſtem aliquando ipſam diſtrahere debuit: vt parem ſacrorum impenſis ſummam corraderet. *r*) Oeam cum veniſſet, quae Africae vrbs eſt, *s*) Pudentillam vxorem duxit, quae ſeſtertium quadragies poſſidebat. Mox apud Cl. Maximum, Africae proconſulem, ab Sicinio Aemyliano artium magicarum accuſabatur: quod et Pudentillam, prouectioris aetatis feminam, poſt longam viduitatem, cum floris iam eſſet extincti ſexagenariae proxima, incantationibus ſuis, lucri cauſſa, in amorem pellexiſſet, ac Pontianum priuignum ſuum e medio ſuſtuliſſet. Quamobrem luculenta ſemet oratione defendit. *t*) Amicos laudat, praeter alios, Seuerianum, Africae proconſulem, eiusque filium Honorinum, legatum, Strabonem Aemylianum Numantinum, V. C. condiſcipulum ſuum, Clementem poetam, qui res geſtas Alexandri M. verſibus deſcripſit, Scipionem Orphitum, Scribonium Laetum, Lollianum Auitum, Iulium Perſium, Quintianum et Fauſtinum, cui de mundo libellum dedicare voluit. Neque ſilentio praetermittendum noſtro Pudentillam coniugem, vtut vetu-

noſtri vultum ex numiſmate aereo theſauri Chriſtinae Aug. Sued. Reginae edidit fol. n n n n.

q) Metamorph. l. 2. pag. 115. *r*) Metamorph. l. 11. pag. 271.
s) Hodie *Tripolis*. *t*) Vid. APVLEII apologia tota.

vetulam atque praediuitem, legenti aut meditanti, candelabrum tenuisse. *v*) Pluribus conferantur Apuleii vitae a BEROALDO, ELMENHORSTIO, COLVIO et BAYLIO *x*) conscriptae.

§. IV.

Apuleios fuisse plures, veterum monumenta satis vbique locorum testantur. *y*) Lucii Apuleii SVETONIVS *z*) meminit; alius eiusdem nominis fabri tignarii SPONIVS. *a*) L. Apuleius apud PLVTARCHVM *b*) accusauit Camillum. Diuersi Romae fuerunt consules. *c*) Neque cum nostro Apuleius Celsus medicus confundendus est, neque Apuleius Minutianus grammaticus. L. Apuleii Madaurensis Platonici philosophi nostri ex veteribus mentionem fecerunt SEVERVS Imperator, *d*) PALLADIVS, *e*) MACROBIVS, *f*) LACTANTIVS, *g*) HIERONYMVS, *h*) AVGVSTINVS, *i*) SIDONIVS APOLLINARIS, *k*) AVR. CASSIODORVS, *l*) PRISCIANVS, *m*) FVLGENTIVS, *n*) ISIDORVS, *o*) alii.

§. V.

v) Vt SIDONIVS APOLLINARIS ad Hesperium l. 2. epist. 10. scripsit: *sisque oppido meminens, quod olim Martia Hortensio, Terentia Tullio, Calpurnia Plinio, Pudentilla Apuleio, Rustitiana Symmacho, legentibus meditantibusque candelas et candelabra tenuerunt.* *x*) Dictionaire historique et critique v. Apulée tome 1. p. 270. seqq. *y*) Vid. index propriorum nominum inscript. Gruter. ALDVS de orthographia 46. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 1. p. 514. seq. *z*) De illustr. grammat. c. 3. *a*) Misc. p. 60. *b*) Camillo. *c*) Vid. fasti consulares A. V. 725. 734. 764. *d*) Ad senatum epistola apud IVL. CAPITOL. Cludio Albino c. 12. *e*) De re rustica l. 1. *f*) Somn. Scip. l. 1. c. 1. *g*) Diu. instit. l. 5. c. 3. *h*) Ps. 81. *i*) Epist. 4. 5. 49. de ciuit. Dei l. 4. c. 11. l. 8. c. 11. l. 8. c. 19. l. 10. c. 27. l. 12. c. 10. l. 28. c. 18. *k*) Ad Hesperium l. 2. ep. 10. ad Claudianum l. 4. ep. 3. *l*) De dialectica. *m*) L. 10. *n*) De prisco sermone. Mythologiarum l. 3. de Psyche. *o*) Origin. l. 2.

§. V.

Vtraque lingua, Graeca et Latina, vt AVGVSTINVS habet, *p*) Apuleius Afer extitit Platonicus nobilis. Scripsit enim multa Graece, multa Latine, multa oratione prosa, multa versibus, *q*) quorum bona pars temporum iniuria, aut hominum incuria barbarorum periit. Sunt autem libri eius perditi, quorum nomina tantum et fragmenta quaedam e veterum grammaticorum recensione ad nos peruenerunt, sequentes: Carmina varia, inter quae multa amatoria epigrammata, *r*) et epistolae, ludicrorum libri versibus itidem scripti, *s*) de prouerbiis, *t*) de arboribus, *v*) de numeris, *x*) de republica, *y*) conuiuales quaestiones, *z*) medicinales quaestiones, *a*) naturales quaestiones, *b*) carmen in Orphitum, *c*) de piscibus, *d*) Hermagoras prior et posterior, *e*) dissertatio de Aesculapio, *f*) Phaedo Platonis conuersus, *g*) historiarum epitome, *h*) de musica, *i*) hymnus et dialogus in Aesculapium, *k*) oratio pro statua sibi Oeae locanda, *l*) libri alii, quos enumerare longum est.

§. VI.

Quae extant eius opera, ordine in Francofurtana Elmen-

p) De ciuit. Dei l. 8. c. 11. *q*) Vt ipse testatur Florid. p. 347. *r*) Vid. AVSONIVS ad Paulinum edyll. 13. APVLEIVS apolog. pag. 278. *s*) Apolog. p. 276. extr. *t*) CHARISIVS l. 2. *v*) SERVIVS Georg. l. 2. *x*) CASSIODORVS de arithmetica, et ISIDORVS orig. l. 5. c. 2. *y*) FVLGENTIVS de prisco sermone. *z*) MACROBIVS saturn. l. 7. c. 3. et somnio Scipion. l. 1. c. 2. *a*) PRISCIANVS l 6. *b*) Apolog. p. 297. extr. *c*) Florid. pag. 358. *d*) Apolog. pag. 299. *e*) PRISCIANVS l. 4. et 6. *f*) Apolog. p. 310. *g*) SIDONIVS l. 2. epist. 9. *h*) Florid. p. 347. *i*) CASSIOD. de musica. *k*) Florid. p. 361. Apolog. p. 310. *l*) Apolog. p. 389.

menhorstii editione seruato, haec sunt. 1) *De habitudine doctrinarum et natiuitate Platonis philosophi* liber I. qui est *de philosophia naturali.* *m*) Liber II. *de philosophia morali:* cuius pleraque e Platonis libris de legibus et rep. petita sunt. *n*) Liber III. περὶ ἑρμηνείας, siue *de syllogismo categorico*, *o*) quem post apologiam demum alii reponunt. 2) *De Deo Socratis* liber vnus, *p*) quo differit, ex quo genere numinum Socrates habuerit adiunctum et familiarem quasi Deum, a quo admoneri consueuerit, vt desisteret ab agendo, quod non feliciter euenturum. Dicit vero satis aperte illum daemonem fuisse, non Deum: diligenti disputatione Platonis de Deorum sublimitate, hominum humilitate, ac daemonum mediocritate sententiam pertractans. Hinc AVGVSTINVS *q*) hanc siue extemporalem orationem, siue librum monet potius *de daemone Socratis* inscribendum fuisse: vti PLVTARCHVS quoque libellum περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου edidit. FABRICIVS *r*) autem erudite satis demonstrat, genium Deum naturae cuiusque hominis a veteribus appellatum fuisse: ac daemonibus animisque tributum passim nomen Deorum, perinde vt daemonum Diis. Seorsim prodiit libellus *Lugduni Batau.* 1588. 8. apud Raphelengium.

m) In aliis philosophicorum est liber secundus *de dogmate Platonis*, eius decreta breui epitome complectens. *n*) Editionibus aliis inscribitur philosophicorum liber tertius *de philosophia*. *o*) Libellus in aliis *de philosophia rationali* inscriptus primum ex Francisci Nansii codice anno 1588. a Petro Coluio in lucem protractus est: cuius partem duntaxat anno 1528. 4. Iohannes Sichardus in opere vulgauit, cui index: *disciplinarum liberalium orbis.* *p*) Qui in aliis philosophicorum est liber quartus. *q*) De ciuitate Dei l. 8. c. 14. *r*) Bibliothecae Graecae l. 4. c. 11. n. 93. et Biblioth. Lat. vol. 1. p. 519.

gium. *Parisiis* 1624. 12. cum notis Iosiae Merceri. 1698. 12. cum versione Gallica et notis non contemnendis. Subiectus etiam est priori Heinsianae editioni dissertationum Maximi Tyrii *Lugd. Batau.* 1607. 8. 3) *De mundo* liber singularis, *s*) ad Faustinum filium, qui naturalem continet philosophiam, pene totus ex libro Aristotelis de mundo. 4) *Hermetis Trismegisti de natura Deorum ad Asclepium allocuta, Apuleio Madaurensi Platonico interprete. t*) Quem quidem libellum Apuleio WOWERIVS, COLVIVS, et ELMENHORSTIVS abrogant, propter siccam et exsanguem orationem, et quod nihil prorsus habeat simile cum Apuleiana vbertate ac laetitia. *v*) Nisi vero alia obstant, haec ratio certe parui momenti esse videtur. Nihil enim Apuleio ipso eloquentiam iactante Latinam ineptius reperiri potest, qui nullibi sibi similis, et quam maxime in elocutione varius, passim dicendi genus nouum assumere non veretur. 5) *Metamorphoseon, seu fabularum Milesiarum de asino libri XI. x*) Quibus Lucianum sophistam imitatur, Graece

Ppppp 2 simili

s) Qui in aliis philosophicorum est primus. *t*) Dialogus hic Trismegisti, antiquissimi philosophi, veste Latina indutus, vtpote valde suspectus, ab aliis ad calcem reiicitur operum.

v) COLVIVS in vita Apuleii extr. *non bene illi*, inquit, *de stilo filoque orationis Apuleianae iudicare videntur, qui ab eo Asclepium Hermetis Trismegisti e Graeco in Latinum conuersum volunt, interque eius scripta numerare et excudere non dubitant: cum eo dialogo, quantum ad verba, et ad phrases, vix quidquam in tota lingua Latina extet ineptius.*

x) Vulgo perperam inscribuntur *de asino aureo.* Quem errorem genuit non intellectum illorum elogium, qui asinum Apuleii, h. e. lusum eius de asino, ob suauem et ingeniosam orationis formam, aureum appellarunt. Asinum hunc CASP. BARTHIVS

ſimili fere argumento ſcribentem: quam ob rem et fabulam hanc Graecanicam vocat. Semet ingenii fortunaeque periclitandae gratia fingit cum aliquot ſociis in Theſſaliam profectum. Ibi a ſaga, quod in auem cuperet, in aſinum eſſe mutatum: attamen priſtinum ſenſum retinuiſſe. Multa ſe paſſum, multa vero etiam laboribus et aerumnis didiciſſe: vt plane hoc commento mores hominum variosque euentus notaret. Denique poſt rerum viciſſitudines plurimas, lunae auxiliatricis ope, roſas de manu Aegyptii ſacerdotis acceptas deuorauit, ac priſtino hominum conſortio reſtitutus eſt, magnisque religionibus initiatus. - Meminit huius fabulae Seuerus imperator in literis ad ſenatum publicis de Clodio Albino: y) *maior fuit dolor, quod illum pro literato laudandum plerique duxiſtis: cum ille naeniis quibusdam anilibus occupatus inter Mileſias Punicas Apuleii ſui et ludicra literaria conſeneſceret.* Seorſim editi ſunt, vt vulgo inſcribuntur, aurei de aſino libri cum ampliſſimo Philippi Beroaldi commentario *Venetiis* 1504. fol. *Pariſiis* 1510. 4. 1512. fol. et 1536. 8. apud Simonem Colineum. *Goudae* 1650. 8. cum notis I. Pricaei. 6) *Apologia*, ſiue oratio de magia pro ſe apud Claudium Maximum, Africae proconſulem, dicta: z) cum Sicinius Aemilianus eum non vnius flagitii, ſed magiae praeſertim accuſarit. Quoniam Apuleius ipſe teſtatur, ſibi ad defendendum tres, vel quinque ſum-

THIVS aduerſar. l. 51. c. 11. obſeruat ſatyricon eſſe perpetuum, quo magica deliria, ſacrificulorum ſcelera, adulterorum crimina, furum et latronum impunitae factiones palam differantur.

y) Apud IVLIVM CAPITOLINVM Clodio Albino c. 12.

z) AVGVSTINVS de ciuitate Dei l. 8. c. 19. *Apuleii philoſophi Platonici copioſiſſima et diſertiſſima extat oratio, qua crimen artium magicarum a ſe eſſe alienum defendit.*

ſummum integros fuiſſe dies: haud ab re Scipio Gentilis ſuſpicatur, aliam fuiſſe orationem, quam dixit coram iudice Apuleius, aliamque hanc apologiam magis elaboratam, quam poſtea edidit. Tantoque magis falluntur, qui ſibi perſuadent duas apologia iſta orationes comprehendi. *a*) Separatim edita eſt 1594. 4. ex officina Commelini, cum Iſaaci Caſauboni notis. *Lugduni Batau.* 1607. 8. cum Ioh. Meurſii caſtigationibus. *Hanou.* 1607. 8. cum iisdem Meurſii caſtigationibus et inſigni Scipionis Gentilis commentario. *Pariſiis* 1635. 4. cum praeſtantisſimis Ioh. Pricaei animaduerſionibus. 7) *Florida b*) orationum continent excerpta, quae, quod generis ſint demonſtratiui, florum inſtar, doctrina varia, et multiplici rerum cognitione delectent. Separatim prodiere *Argentorati* 1516. 4. *Pariſiis* 1518. 4. apud Ioh. Badium Aſcenſium, ex Ioh. Pyrrhi Englabermei caſtigatione. 8) Ἀνεχόμενος ex Menandro, Iambici ſunt verſus laſciui, quorum primus *amare liceat, ſi potiri non licet.* Sed Elmenhorſtio viſum eſt, recentioris Itali eſſe foetum. Primus vna cum aliis veterum aliquot eiusdem fere argumenti epigrammatis Claudius Binetus vulgauit. Poſtea Ianus Douſa pater ſuis ad Petronium praecidaneis l. 3. c. 7. illuſtrauit. Habes poemation iſtud quoque ad calcem Priapeorum cum Scioppii notis.

§. VII.

Plures omni tempore fuerunt, qui noſtrum de non vno vitio accuſarunt. Secundum AVSONIVM *c*) fuit in vita philoſophus, in epigrammatis amator, in praeceptis omnibus ſeuerus, in epiſtolis ad Caerelliam petulans.

a) Confer FABRICIVS Biblioth. Lat. vol. I. p. 518. *b*) Aliquot editionibus in IV. libros diuiſa ſunt. *c*) Edyllio 13.

MELANCHTHON dicebat, *d*) Apuleium rudere cum asino suo. LAVR. quoque VALLA *e*) nihil egregii audet profiteri de Apuleio, in eo praesertim opere, cuius nomen est de asino aureo: cuius sermonem si quis imitetur, non tam auree loqui, quam nonnihil rudere videatur. HADRIANVS Cardinalis: *f*) *quis*, inquit, *ferat non tam Apuleium, qui vt mali aedificii dominus se architectum non adhibuisse, ita literas sine praeceptore coluisse gloriatur, quam aliquos esse, qui malint foetores et quisquilias eius colligere, quam verborum floribus perfectissimae Ciceronis aetatis, quam signauimus inhaerere?* DEMPSTERVS *g*) ineptam prorsus ait dictionem eius esse rebus eruditis. CAVSSINVS *h*) eleganti quidem fatetur et faceto ingenio fuisse: sed eo non potest ferre quam maxime abusum, non modo insolentiori Musis stilo, verum et ipsius argumenti nouitate. Auctorem hinc vtique cautae lectionis esse, et periculosae imitationis, maxime quod abundet dulcibus vitiis. BISCIOLA *i*) in Apuleii asino aureo nihil reperire potuit, nisi orationis et sententiarum quasi rude ferrum et impolitum.

§. VIII.

Suos tamen etiam Apuleius amatores inuenit: vt eum pro satis Latino et ipsius Plauti imitatore venditent. Neque PHILIPPVS BEROALDVS Bononiensis, qui auctorem hunc prolixo commentario illustrauit, asserere non veritus est, Musas Apuleii sermone locuturas, si Latine

---

d) In encomio eloquentiae. *e*) In errores Antonii Raudensis annotationibus ad Iohannem Lucinam, Alfonsi Regis secretarium, p. m. 44. *f*) De sermone Latino p. 11. seq. *g*) Elencho scriptorum paralipom. ad Rosinum praefixo. *h*) Parallel. l. 3. c. 14. *i*) Hor. subseciu. tom. 1. l. 20. c. 16.

tine loqui vellent. *k*) GADDIVS quoque *l*) istius stilo nimis fauet, sibique persuadet, figuras illi quasdam, epitheta, et huius generis alia, condonari facile posse: quia non dogmata religionis, aut arcana politices, aut historiam grauem scribere constituerit. Tanto vero illi minus condonandum, quod, vt BEROALDVS *m*) obseruat, suos concinnauit libellos, vt euidenter edoceret, quanta eloquentia Latiali homo Afer, quanta elegantia, quanta rerum verborumque copia praeditus esset. Multo vero magis mirandum, post renatas bonas literas tam perditi saporis et proiectae castitatis fuisse non paucos, qui seculo post Christum XVI. ineunte, neglectis melioribus Latinae linguae monumentis, curiosi magis, quam eruditi, vnice Apuleium sequi et aemulari studuerunt. *n*) Neque ego satis intelligere possum, quid sit, quod VOLATERRANVS *o*) cum habeat omnigenae virum eloquentiae, qui eam veterum castam virginem mirum quantum commaculauit, imo vitiauit vsque adeo, vt nihil prorsus in ea dignitatis aut elegantiae appareat. Nam, vt ipse Volaterranus obseruat, *diuersam ab antiquis ingressus viam, nouum dicendi genus assumsit: in verbis nouus, in sententiis creber, in translationibus audax, in inuen-*

k) Propter hunc praeposterum Apuleii imitandi amorem, FRANC. FLORIDVS SABINVS in Beroaldum acriter inuehitur: vitiosissimum scribendi genus ex Apuleio, Martiano, Capella, Sidonio et similibus, primum suis temporibus excitasse, et in multas Europae partes, e quibus vndique ad eum corfluxerint auditores, ita diffudisse, vt plurima adhuc supersint eius vestigia, nec penitus deleri possint. Pl. confer. MORHOFIVS polyh. liter. l. 4. c. 14. §. 3. *l*) Scriptorum non eccles. tom. 1. p. 33. *m*) Asini aurei prolog. de scriptoris intentione et consilio. *n*) Vid. HADRIANVS Cardinalis de sermone Latino p. 11. *o*) Commentariorum vrbanorum l. 13. p. 482.

inuentione acutus, in elocutione varius. Et eruditiſſimus WERENFELSIVS *p*) obſeruat, quamuis in Apuleio ſint oppido multa orationis meteora: ſcriptorem iſtum in omnium manibus tamen eſſe, et a multis amari adeo: vt, ſi quis eum reprehenderet, illum inuidiae nefariae lethali plaga percuſſum eſſe, clamarent. Nec ipſe dicere quicquam audet: quod LIPSIVS ipſe *q*) ſtilum eius aduerſus iſtos de Arpinati ſchola inueſtes pueros, ita eleganter Ciceronis cultores vocat, aſſerere non veretur. Alibi: *r*) *ſtilum* Apuleii, inquit, *ineptum eſſe volunt: fatebor in parte (nec enim aſperitatem illam et horrorem quaeſitae dictionis vſque quaque excuſo) ſed tamen docte ineptum, et e quo multa bona ſelectaque hauriat bonae ſelectaeque mentis lector.* Nullius vero plane ſaporis HIERON. REGIVM *s*) fuiſſe oportet, qui auctorem diſertiſſimum vocat, et eximia eruditione conſpicuum. Multa vocabula a Graecis Latine pronunciata ita traduxiſſe, vt tanquam Latina moneta percuſſa a nemine cultioris litteraturae

p) De meteoris orationis, opuſc. p. 620. *q*) Epiſt. quaeſt. l. 2. epiſt. 22. *Ego vero*, inquit, *Apuleii lectionem abhorrendam non cenſeo, quicquid iſti de Arpinati ſchola inueſtes pueri dicant. Ciceronem admirantur? laudo. Et ſcilicet nos eo modo non ſcripſimus, aut ſcribere nunc, ſi res ferat, non poſſimus. Sed non hoc agitur, et vt dem illis ad eloquentiam Ciceronem vnicum eſſe: intelligere et ſapere tamen eſt a multis. Quamquam illum ipſum Apuleii ſtilum quod contemnunt, vellem parcius. Et eamus ab iſtis diſcipulis ad iudices ex lege Pompeia triginta annorum, tumidus fortaſſe, vegrandis, et affectatae elegantiae ſcriptor eſt: at certe doctus literas et mores veteres, et in ſermone ipſo Plauti inprimis imitator. Itaque ille neſcio quis rhetoriſta, qui rudere illum dixit, non loqui, probet prius de Plauto, et credam de Apuleio.* *r*) Elect. l. 2. c. 22. *s*) De lingua Lat. comment. I. praeceptione 16.

teraturae respuantur. IOH. BRANTIVS *t*) Stilum Apuleii eo argumento putat valde decorum et bonum esse, et mirum in modum aequalem: quae magna profecto in scriptione virtus. In eo sibi persuadet *v*) nulla verba esse, nisi antiqua, et a bonis auctoribus, qui nunc non exstent, desumta: quibus tamen, pro moribus huius seculi, non omnibus liceat vti. Ipse C. BARTHIVS *x*) scriptorem vocat verborum et stili eruditissimum; proprietatis Latinae scriptorem optimum; scriptorem proprietatis amantissimum, veteres vereque Latinos secutum, vtut phrasi durior sit, verbis tamen bene Latinis vti. Et CASAVBONVS *y*) *digna*, inquit, *vox Apuleio* inuidere *pro* non videre, *vt* inuisus *pro* non visus *apud M. Tullium. Si quis propter huiusmodi voces fastidiendam putet huius eruditissimi scriptoris orationem, eum ego censeo, quid sit Latine scire, prorsus ignorare. Nam certum est, optimos quosque Latinitatis auctores plerisque compositis cum* re, *et* in, *et* ex *multifariam vti solitos.* Laudum aliarum buccinatores CHR. DAVMIVS recenset elegantissimo libello de caussis amissarum quarundam Latinae linguae radicum: *z*) vt iudicia demonstraret etiam virorum hodie doctissimorum iudicia de veteribus scriptoribus quam maxime discrepantia esse.

§. IX.

De eruditione nemo dubitat, nisi qui forsan indoctus est ipse, et exquisitum nihil intelligit. Vnde BOE-

CLERVS

t) Ad Apulei. p. 37. *v*) Ibid. p. 53. *x*) Aduers. l. 24. c. 1. col. 1170. l. 55. c. 3. l. 7. c. 12. col. 354. *y*) In Apolog. Apuleii. *z*) Cap. 17. Apud IOH. GEORG. GRAEVIVM collectione dissertationum rarissimarum historico-philologicarum pag. 516. seq.

CLERVS *a*) miratur, adhuc ostendisse neminem, quam eruditus fuerit Apuleius, quantumque ex Graecis traheret: cum in hoc scriptore plus antiquae Latinitatis et reconditae philosophiae reperiatur, quam vulgo cognitum sit. Abundat certe mysteriis Platonicis, ille artibus quoque magicis imbutus: vt fabulis etiam solidior doctrina et profunda eruditio subesse videatur. Theologiam Apuleii CHRISTIANVS FALSTERVS in cogitationibus variis philologicis *b*) exponit.

§. X.

Dictio Apuleii satis monstrosa et vere Africana est, quae tumidum ac ineptum videtur prae se ferre sermonis characterem. Semet enim fatetur ipse Latinas ignorare literas, et Quiritium sermonem labore improbo, nulloque praeeunte magistro, in ipsa vrbe didicisse.

- - *In vrbe Latia*, inquit, *c*)
Aduena studiorum, Quiritium indigenum
Sermonem, aerumnabili labore, nullo
Magistro praeeunte, aggressus excolui.
Et ecce praefamur veniam, si quid
Exotici atque forensis sermonis rudis
Locutor offendero. Iam haec equidem ipsa
Vocis immutatio desultoriae
Scientiae stilo, quem accessimus,
Respondet. - - -

Attamen fastu et vanitate plenus vbique maxima affectatione loquaculus eloquentiam prae se tulit, suamque suadam

a) Sec. IV. pag. 186. et bibliographia critica p. 460. seq. confer. eiusd. comment. de scriptoribus p. 59. *b*) Quae prodierunt Flensburgi 1719. 8. pag. 37.-41. *c*) Metamorph. l. 1. prol. edit. Francof. Elmenhorst. p. 102.

dam ipse, non sine lectoris fastidio commendauit. *De eloquentia*, inquit, *d*) *si qua mihi fuisset, neque mirum, neque inuidiosum deberet videri, si ab ineunte aeuo vnis studiis literarum ex summis viribus deditus, omnibus aliis spretis voluptatibus, ad hoc aeui, haud sciam anne super omnes homines impenso labore, diuque noctuque, cum despectu et dispendio bonae valetudinis, eam quaesissem. - - Sane quidem si verum est, quod Statium Caecilium in suis poematibus scripsisse dicunt, innocentiam eloquentiam esse. Ego vero profiteor ista ratione, ac prae me fero, nemini omnium de eloquentia concessurum. Quis enim me hoc quidem pacto eloquentior viuat? quippe qui nihil vnquam cogitaui, quod eloqui non auderem. Eundem me aio facundissimum esse.* Sic certe in meteoris vbique haeret, quae terribilia satis Africa hoc tempore produxit. Vnde non orationis dignitas, verum potius summum dedecus oritur: vt multis eruditissimus WERENFELSIVS dissertatione de meteoris orationis demonstrat. *e*) Ecquid exordio magnificentius de asino, quem plumbeum, aut ferreum praestat, quam aureum dici: vt fabulam te auspicari crederes, quam hodie Romanensem vocamus: *f*) *Et ego tibi sermone isto Milesio varias fabulas conseram, auresque tuas beneuolas lepido susurro permulceam: modo si papyrum Aegyptia argutia Nilotici calami inscriptam non spreueris inspicere.* Vbi quot verba posuit, toties prope a vera dicendi regula deflexit. Nam et epithetis pluribus, quam par est, vtitur: et in iis poetica miscet. vt *aures bibulas*; et quid cogebat eum rem potius circumloqui, quam recto exprimere modo, cum *argutiam Nilo-*

d) Apolog. p. 276. *e*) Opusc. p. 595. seqq. *f*) APVLEIVS metamorphos. l. 1. init.

Nilotici calami pro *calamo* dixit? Tale et illud est de asino libri tertii exordium: *commodum punicantibus phaleris Aurora roseum quatiens lacertum coelum inequitabat: et me securae quieti reuulsum nox diei reddidit.* etc. Quibus profecto nihil frigidius, nihil ineptius dici potuit. Sunt tamen, quibus mirifice talia placent, vt ea imitari et vbique locorum protrudere suauius multo arbitrentur esse, quam optimum quodque et sanissimum sequi: in istis rati positum esse ipsum eloquentiae apicem. Apuleii autem oratio passim vbique his vitiis laborare videtur: *g*) vt oratorem se ostendat sophismatibus et amplificandi quacunque ratione exercitatum. Quammaxime κακόζηλος fuit, et pridem obsoleta vocabula, praeterquam quod ratio ferat, insigni cum ostentatione et prostitutae eloquentiae inani ac stolida affectatione, in vsum reuocare studuit. Si quis alius hic certe nouitatis studiosus praeter loquendi rectam consuetudinem vocum atque dictionum fingendarum sibi licentiam sumsit: vt doctis non immerito nouum dicendi genus introduxisse videatur. De semet tamen scribere non veretur, *h*) res paucissimis cognitas, Graece et Latine, propriis et elegantibus vocabulis conscripsisse. Plusquam poeticis translationibus gaudet, ac minime ferenda, pro veteris elegantiae seruandae cura et solicitudine, audacia vtitur. Hinc MELANCHTHONIS *i*) querelae: *quoties absurdis ac ineptis metaphoris sermonem obscurant? Quis enim Apuleium et huius simias ferat? Sed recte Apuleius, qui, cum asinum repraesentaret, rudere potius, quam loqui maluit.* Pari modo vt MICHAEL NEANDER: *k*) *Apuleii Afri*, inquit, *asinus ille aureus, libris*

g) Vid. AVGVST. BVCHNERVS de commutata ratione dicendi p. 51. 166. 232. seq. 575. seq. *h*) Apolog. p. 299. *i*) In eloquentiae encomio. *k*) Praefat. in apocrypha S. Iacobi.

libris XI. celebratus, orationis genere, et argumento, et voci asininae congruo, vbi rugitum potius, seu boatum infernalem te audire putes, quam hominis vocem: adeo discrepat oratio a puritate Latina etc. Durae et indecorae metaphorae plena sunt omnia. Neque enim Africani hoc tempore scriptores, qui singularem prae se ferebant eloquentiam, considerarunt, plura poetis in hoc genere, quam oratoribus et illis, qui charactere vtuntur soluto, fuisse concessa, neque confundendas vtrorumque ideas. Atqui etiam aliud est poetice, aliud monstrose loqui: aliud diuina proferre ac coelestia, aliud nubes et inania captare: quod *μετεωρίζειν* vocant, vt LONGINVS *l*) *μετέωρα*, turgida et inflata in oratione, *τοῖς ὑψίλοις*, sublimibus opponit. Nam vere sublimem ac generosam orationem coelesti naturae respondere significat, quae pura, lucida, et quadam tranquilla maiestate est: turgidam contra, elatamque inepte, cum illa regione aeris componit, quae nubibus tenditur, et nimbis pluuiisque laborat, in quibus plurimum taedii ac molestiarum inest. *m*) Tota Apuleii oratio affectata et declamatoria est. Sic illa v. gr. Antigenidae tibicinis commendatio: *n*) *Tibicen quidam fuit Antigenidas, omnis voculae melleus modulator, et idem omnimodis peritus modificator.* Haec tolerari vtcunque possunt. Sed quae sequuntur: *seu tu velles Aeolium simplex, seu Asium varium, seu Lydium querulum, seu Phrygium religiosum, seu Dorium bellicosum;* plane inepta et scholastica sunt, et ad ostentationem comparata: vt pinguem inflatamque orationem magis, quam grandem et admirandam efficiunt. Nihil ergo est, quod praeclare

l) Περὶ ὕψους p. 40. *m*) Confer. WERENFELSII eruditissima de meteoris orationis dissertatio. *n*) Florid. pag. 342.

de ſtilo iſto ſentire, aut cuiquam ad imitationem proponere poſſimus.

§. XI.

Apuleii editio omnium prima eſt *Romana* 1469. fol. in domo Petri de Maximis, curante Cardinali Beſſarione. Addita eſt Alcionii epitome diſciplinarum Platonis. Hanc editionem principem Caſaubonus arbitratur correctorum manus non expertam, ac proinde minus corruptam eſſe. Eam ſecuta eſt altera 1472. fol. *Veneta* 1473. 1483. et 1493. fol. *Vincentina* 1488. et 1498. fol.

§. XII.

Sequenti ſeculo poſt Chriſtum natum decimo ſexto Apuleii opera prodierunt *Venetiis* 1501. fol. cum Beroaldi commentariis. 1521. 8. apud Aldum, vna cum Alcioni introductione in Platonem. *Florentiae* 1512. 8. apud Iuntam. 1522. 8. per Bernhardum Philomathem Piſanem. *Pariſiis* 1510. 8. apud Ioh. Paruum. 1512. fol. per magiſtrum Iohannem Philippum aſinus Apuleii aureus cum ampliſſimo Philippi Beroaldi commentario editus eſt, *o*) cuius ſub finem endecaſyllabon:

I dextro

o) BOECLERVS quidem bibliographia critica p. 460. Beroaldi ſingularem in Apuleio exornando induſtriam laudat: DAVMIVS vero de cauſſis amiſſarum quarundam Latinae linguae radicum c. 20. apud GRAEVIVM collect. diſſertationum rariſſimarum hiſtorico philologicarum pag. 493. iſtis annumerat criticis maximum bonis ſcriptoribus intulerint damnum. CLAVDIVS VERDERIVS in cenſura auctorum pag. 158. apud MORHOFIVM polyhiſt. liter. l. 4. c. 14. §. 3. *Philip. Beroaldus vir dictionariis quibusdam addictus fuit, e quibus ſua eruit omnia: ſegniſſimus in Apuleium oſcitat. Huius ſi vellem errata omnia perſequi, magni voluminis liber emittendus eſſet.* Sed raro illus viri cenſura, quod ſaepius alibi demonſtratum fuit, ſincera eſſe ſolet.

I dextro pede, ſidere et ſecundo
Felix Pannoniam petas, Aſelle,
Te non aſpera ſaxa, non viarum
Scruppi, flumina, ceſpites, lacunae,
Cliuorum ſalebroſa, ſenticeta
Delaſſent: iter hoc laborioſum
Transcurras ſine claudicatione.
Commentaria noſtra ſarcinasque
Perfer nauiter, offerasque munus
Petro pontifici pio eloquenti,
Quo nihil doctius elegantiusque,
Quo nihil ſanctius eſt benigniusque.
Is te comiter obuioque greſſu
Gratanter capiet, ſtatim refectum
Vnguento, ambroſia, toro fouebit.
Tunc molli ſatur educatione
Fies delicium tui patroni,
Guſtabisque roſas, eris Toroſus
Splendens, floridus aureusque Aſellus.
I dextro pede, ſidere et ſecundo
Felix Pannoniam petas, Aſelle.

Opera quoque omnia lucem Pariſiis viderunt 1524. 8. apud Robertum Stephanum. 1536. 8. apud Sim. Colinaeum. 1585. 8. apud Henricum Stephanum. 1594. 4. Iſ. Caſaubonus apologiam Apuleii commentario illuſtrauit. *Antuerpiae* 1568. 8. apud Plantinum prodierunt Godeſchalci Stewechii in Apuleii opera omnia quaeſtiones et coniecturae. Acceſſerunt quoque aliorum doctorum virorum in eundem ſcriptorem emendationes. *Lugduni Batauorum* 1588. 8. apud Raphelengium, cum notis vberioribus Petri Coluii Brugenſis: cuius viri iuuenis ſingularia fuerunt fata. Nam mulae periit ictus calce: vt pretium

tium a mula referret laborum, in Apuleii asinum impensorum. Haec enim de Coluio in codice suo Marquardus Freherus annotauit: *p) hic doctus iuuenis, qui etiam militiam experiri volens cum Principe Anhaltino Bernhardo vt interpres castra Gallica Anno MDXCI. secutus est, cum incaute aliis adequitauit, crus ipsi a calcitrante equo vicino* (mula potius vicina) *fractum est. Ipse delatus in oppidum Normandiae Granuillae, ibidem extinctus et XXVI. Decembris sepultus est.* Lusit hinc in eum IANVS DOVSA epigrammate:

Auctor mula necis, iuuenem quae calce peremit.
Heu scelus! heu dira bestia caede nocens!
I nunc Luci asino natiuum redde nitorem:
Nata asino rumpat quo tibi mula caput.

1594. 12. apud Franciscum Raphelengium, ex Bonauenturae Vulcanii castigatione: cuius opera tandem asinus ille in rosas incidit, et homo patriae sibique redditus fuisse videtur. *Basileae* 1533. 8. apud Henricum Petri 1560. 8. cum Marci Hopperi praefatione, et Philippi Beroaldi in metamorphosin commentario. 1597. 8. tribus voluminibus, ex officina Sebastiani Henr. Petri, cum Beroaldi in metamorphosin commentario, et Godeschalci Stewechi in Apuleii opera integra quaestionibus et coniecturis, emendationibus item e Lipsii, Modii, et aliorum scriptis.

§. XIII.

Decimo septimo post Christum natum seculo Apuleii opera prodierunt *Parisiis* 1601. 12. ex Bonauenturae Vulcanii recensione. 1688. 4. duobus voluminibus, in vsum Delphini, a Iuliano Florido illustrata, et indice omnium verborum aucta. *Lugduni* 1614. 8. duobus volu-

p) Teste FABRICIO biblioth. Latin. volum. 3. p. 38.

voluminibus, cum Beroaldi in metamorphosin commentario, Stewechii castigationibus, Casauboni scholiis in apologiam, Ioh. Pyrrhi variis lectionibus, F. Roaldi et Iani Gruteri suspicionibus, et Caspari Scioppii symbolis criticis. *Amstelodami* 1624. forma minori, apud Guiliel. Caesium, ex recensione Petri Scriuerii. 1628. minori forma ex Bonauenturae Vulcanii castigatione. *Lugduni Batau.* 1610. 12. ex officina Plantiniana Raphelengii, ad Bonauenturae Vulcanii, Petri Coluii, et aliorum editiones, recognita et emendata. 1624. 12. ex recensione Petri Scriuerii. *Hamburgi* 1606. 12. apud Frobenium, cum Ioh. Wowerii notis. *Basileae* 1620. 8. tribus voluminibus, cum Beroaldi in asinum aureum commentariis, Stewechii in opera omnia quaestionibus et coniecturis, nec non emendationibus e Lipsii, Modii, et aliorum scriptis. Occurrit etiam in hac editione Asclepius, et liber de medicaminibus herbarum. *Francofurti* 1621. 8. ex officina Wecheliana, eximiam Apuleii editionem Geroerhardus Elmenhorstius curauit, ex MStis et veteribus codicibus recensuit, librumque emendationum et indices absolutissimos adiecit, vna cum Ioh. Rutgersii, Erycii Puteani, et Ioh. Brantzii in Apuleium spicilegiis ad Elmenhorstium; Cornelii Martini quoque ad eundem animaduersionibus in Apuleii librum περὶ ἑρμηνείας. Cum Elmenhorstius huic editioni esset immortuus, Iohannes Loccenius eam ad finem perduxit.

§. XIV.

Pertinent huc quoque rei agrariae scriptores, SICVLVS FLACCVS, qui de conditionibus agrorum scripsit. BARTHIVS q) autem putat, epitomen eius tantum hodie haberi,

q) Aduersar. l. 19. c. 5.

haberi, ac satis patere, quod epitomator Christianus fuerit. Nihil istorum quidem GOESIO r) arridet: sed ipse nihil etiam proferre potest, quod ethnicum fuisse probet. Non ante Domitianum vixit ille Siculus Flaccus: huius enim imperatoris edicti meminit. Neque ante Neruam floruisse RIGALTIO videtur. Si Goesio credimus, libri inscriptio fuit de conditionibus agrorum Italiae: ex eo vero nihil aliud hodie superest, quam operis initium, idque lacerum. Habentur etiam eiusdem Flacci nomina agrorum et limitum. AGGENVS VRBICVS scripsit in Iulium Frontinum commentarium, libris duobus, et de controuersiis agrorum. GOESIO s) ante Theodosii M. vel etiam ante Antonini Pii tempora vixisse videtur: quia meminit curae circa loca sacra, et litium de aede Mineruae motarum: sed et controuersiae inter ICtos et agrimensores, quam ab Antonino Pio decisam esse constet, quemadmodum templa idolorum Theodosius diruit. t) De Christianismo huius auctoris nihil affirmare licet. Aggenum de controuersiis primum Rigaltius vulgauit. Ad Frontinum commentarios primus edidit Ioh. Sichardus ad calcem codicis Theodosiani *Basileae* 1528. fol. apud Henr. Petri. Vterque Flaccus et Aggenus legitur in auctoribus legibusque rei agrariae, siue finium regundorum, Ioh. Tilii, Meldensium episcopi, hortatu primum editis, et ad Palatinum codicem castigatis mutua opera Petri Gallandii, Petri Castellani, Aemari Ranconeti, et Adriani Turnebi, *Parisiis* 1554. 4. Emendatiores cum obseruationibus et glossis agrimensoriis edidit Nicolaus Rigaltius *Parisiis*

r) Recentiori librorum de re agraria editori. s) Notis p. 147. et 197. t) De controuersiis agrorum vide etiam CVIACIVM obseruat, l. 10. c. 2.

risiis 1613. 4. Denique Guilielmus Goesius nouam legum et scriptorum rei agrariae editionem procurauit *Amstelodami* 1674. 4. cui praeter obseruationes et glossas Rigaltii suas notas et indices addidit. Siculum Flaccum de conditionibus agrorum cum emendationibus et notis suis, in quibus plurimum a Goesio recedit, Ioh. Conradus Schwartzius V. C. separatim *Coburgi* 1711. 4. edidit.

§. XV.

Septimii Seueri eiusque filii Caracallae imperio floruit SERENVS SAMMONICVS, qui permulta scripsit, atque in his de rebus reconditis, quarum ex libro quinto MACROBIVS v) carmen seruauit Deorum antiquo ritu euocandorum, atque aliud vrbium, numinibus iam euocatis, exercituumque deuouendorum. Ex omnibus soli *de medicina* libri carmine heroico conscripti ad nos peruenerunt. De illis vero iam supra poetas inter facta est mentio. x)

§. XVI.

CENSORINVS quis fuerit, mecum forsan omnes se fatebuntur ignorare: quandoquidem eius nominis plures fuerunt: et vulgo constat, qui censores fuerunt, censorios, y) aut censorinos dictos, vt consulares, qui consules fuerunt. Ad Martium Censorinum, vt demonstraret, nihil esse, quod homines magis posset reddere immortales, quam poetarum carmina, HORATIVS scripsit: z)

Donarem pateras grataque commodus,
Censorine, meis aera sodalibus: etc.

v) Saturn. l. 3. c. 9. x) Pl. confer. GLANDORP. p. 788. KEVCHENIVS in notis ad Serenum p. 68. BARTHOLINVS in poët. med. p. 116. 110. BARTHIVS in 9. Theb. Papin. pag 1058. y) De Catone Censorio vid. PLVTARCHVS. z) Carmin. l. 4. ode 8.

PLVTARCHVS: *a*) *Martiorum familia Romae complures ex patriciis illuſtres edidit viros. Ex quibus etiam Martius Caius nomine nepos extitit, qui poſt Tullum regnauit Hoſtilium. Martii quoque fuere Publius et Quintius, qui maximum pulcherrimumque Romae aquaeductum fecere. Itemque Cenſorinus, quem Romanus populus cenſorem ſecundo creauit: quo ſuadente legem decretumque tulere, ne cui bis eundem ambire magiſtratum liceret.* Cenſorini alius SENECA rhetor *b*) meminit. Ad Cenſorinum ſcripſit SYMMACHVS. *c*) Atque triginta tyrannorum vnus Cenſorinus fuit, qui cum grauiſſime ſe gereret, neque a militibus, ob diſciplinam cenſoriam ferri poſſet, ab his ipſis, a quibus factus fuerat imperator, interemtus eſt. Eius familia, Cenſorinorum nomine frequentata: cuius pars Thracias, odio rerum Romanarum, pars Bithyniam petiit. *d*) Ad hanc ergo philoſophum et grammaticum noſtrum mallem referre, quam ad vltimam gentem Martiam, in qua multi cenſorini fuerunt. *e*) Dubio ille procul Romanus fuit: quod ipſe haud obſcure indicat, vbi Romam agnoſcit patriam ſibi cum Q. Caerellio communem. *Itaque, vt ſecula*, inquit, *f*) *poſſim percurrere, et hoc noſtrum praeſens deſignare, omiſſis aureis argenteiſque, et hoc genus*

a) Marci Coriolani vita init. *b*) Praefat. 3. excerpt. controu. *c*) Lib. 8. epiſt. 27. *d*) Vid. TREBELLIVS POLLIO triginta tyrannis c. 33. *e*) Vt VOSSIO videtur, de hiſt. Latin. l. 2. c. 3. pag. 178. Et ALDO MANVTIO de Cenſorino iudicio, quod eius libello de die natali praemiſit. *Qua*, inquit, *familia natus, quoque praenomine vſus ſit, affirmare non audeo. Tantum dicam, me interdum ſuſpicari, ex Marcia eum familia fuiſſe, quoniam Cenſorini cognomine vtebatur. Etſi hoc ſtet, Caii potius praenomine, huic familiae vſitato, quam alio vſum eſſe, affirmarim.* *f*) CENSORINVS de die natali c. 4. extr.

genus poeticis, a conditu vrbis Romae, patriae nostrae communis, exordiar. Et tenui fortuna fuisse, libelli prooemium his verbis testatur: *quoniam quisque non quanto plura possidet, sed quanto pauciora optat, tanto est locupletior: opes tibi in animo maximae, et eae quidem, quae non modo bona generis humani praecedunt, sed quae ad deorum immortalium aeternitatem penitus accedant. - - Quare, cum dona pretiosa neque tibi per animi virtutem desint, nec mihi per rei tenuitatem supersint: quodcunque hoc libri est, meis opibus comparatum, natalitii titulo tibi misi.* Nec obscurum est, quando scripserit, ex ipsius de temporibus suis annotatione. Floruit autem maxime sub Maximino et Gordiano imperatoribus: et scripsit libellum de die natali anno post C. N. CCXXXVIII. qui est primus Gordiani imperatoris, aut, si FVNCCIVM sequamur, *g*) anno Christi CCXLI. Temporis notatio prima haec est: *h*) *quoniam ciuile Romanorum seculum C. annis transigitur, scire licet in X. seculo et primum natalem tuum fuisse, et hodiernum esse.* Tractatione vero sequenti *i*) ipsum indicat annum: *nunc apud eos* (Graecos) *CCLIV. olympias numeratur, eiusque annus hic secundus*, qui est ab V. C. nongentesimus nonagesimus, quo imperatores Balbinus et Pupienus fuerunt, consules Vlpius et Pontianus. Et omnium clarissime ipsos etiam consules nominat: *k*) *hic annus, cuius velut index et titulus quidam est Vlpii et Pontiani consulatus, ab olympiade prima M. est, et XIV. ex diebus dumtaxat aestiuis, quibus agon Olympicus celebratur. A Roma autem condita CMXCI. et quidem ex Parilibus,*

g) Chronolog. fol. 103. *h*) De die natali c. 5. extr. *i*) L. c. cap. 6. *k*) Cap. 8. Confer. Fasti consulares, et FVNCCIVS chronol. fol. 103.

rilibus, vnde vrbis anni numerantur. A fastis consularibus ergo discrepat anno tantum vnico, vbi CMXC. notatur.

§. XVII.

Scripsit vtilissimum et variae doctrinae et ingenii luminibus illustrem libellum *de die natali*, *l*) siue de humana origine, ad Q. Caerellium, ordinis equestris virum, quem virtutis non minus, quam pecuniarum diuitem, atque adeo vere diuitem, prooemio vocat: alibi *m*) officiis municipalibus functum, honore sacerdotii in principibus ciuitatis suae conspicuum, ordinis etiam equestris dignitate gradum prouincialium supergressum, non modo sine reprehensione et inuidia semper fuisse; verum etiam omnium omnino amorem cum maxima gloria consecutum esse. Ordine, quem ALDVS MANVTIVS, *n*) Pauli filius, Aldi nepos, editione Veneta seruat, post prooemium Cap. 1. de Genio et Lare agit. 2. Varias opiniones veterum philosophorum de generatione proponit. 3. De generatione hominum, et eorum semine. 4. Quid primum in infante *o*) formetur. 5. De seculo. 6. De annis maioribus. 7. De annis vertentibus. 8. De annis Romanis. 9. De mensibus. 10. De diebus. 11. De temporibus ad pariendum aptis. Vbi inseruntur rationes Chaldaeorum de tempore partus. De circulo Zodiaci, et de aspectibus. Opiniones Pythagoricae de partu. De Musica. Pythagorae opinio de partu. De spatio terrae, et siderum distantia. 12. Proponuntur distinctiones aetatum hominis, secundum opiniones multorum. 13. De naturali insti-

l) Hanc enim libelli inscriptionem, eius prooemio, ipse scribit esse: quoniam liber de die natali inscribitur, a votis auspicia sumantur. *m*) Cap. 4. *n*) Aldum Mannuccium se vocat editione Veneta 1581. *o*) Sic foetum vocat in vtere.

institutione. 14. De coeli positione. 15. De stellis et planetis. 16. De terra. 17. De geometria. 18. De figuris. 19. De postulatis. 20. De musica. 21. De rhythmo. 22. De modulatione. 23. De metris et pedibus. 24. De legitimis numeris. 25. De numeris simplicibus. Patet inde, varia ad hunc libellum fuisse traducta, quae vix eo pertinere videantur. Constat enim et eum grammatica scripsisse non pauca. Ita libri *de accentibus* fit mentio apud CASSIODORVM, et PRISCIANVM, *p*) qui et nostrum libro primo doctissimum artis grammaticae vocat. Et Censorino adscriptum *de metris* fragmentum, inter veteres grammaticos vulgo recenseri solet. *q*) Et hoc pridem ab LVDOVICO CARRIONE, accuratissima eius editione, est obseruatum, qui capita postrema de physicae, geometriae, et poeticae elementis, vtpote aliena resecauit, eaque auctiora ex MS. edita separatim libro de die natali, ceu fragmentum incerti scriptoris, subiecit. *r*) Nec VOSSIO *s*) fragmentum istud Censorini esse videtur: cum pleraque, quae eo continentur, etiam ipso de die natali libello tradantur. *Saltem*, addit, *si diuerso opere repetere illa fuisset animus Censorino, alterutro dixisset, eadem de re alibi quoque se egisse.* Atqui traiectionis non habuit rationem: et Censorini omnino esse potest, verum ex alio illius scripto desumtum. *t*)

§. XVIII.

Laudat Censorinum nostrum non modo CASSIODORVS *v*) atque PRISCIANVS, *x*) quorum paulo ante facta

p) Lib. 14. *q*) Extat fragmentum illud apud HELIAM PVTSCHIVM grammaticae Latinae auctoribus antiquis pag. 2723. seqq. *r*) Edit. Paris. 1583. 8. *s*) De hist. Lat. l. 2. c. 3. p. 179. *t*) Confer. BARTHIVS Aduers. l. 54. c. 25. *v*) Lib. de musica, et de geometria. *x*) Lib. 14.

facta est mentio, verum et SIDONIVS APOLLINARIS, *y*) qui eum de die natali illustre volumen confecisse testatur. Libellum VOSSIVS *z*) pereruditum vocat, chronologis praecipue vtilissimum: quippe quo in rebus gentilium potissimas aeras egregie connectat. Cui sententiae MORHOFIVS quoque subscripsit, *a*) et CL. WALCHIVS. *b*)

§. XIX.

Stilus Censorini, pro aetatis ratione, satis comtus est: sed vitia tamen senectute in dies magis degenerantis Latinae linguae dissimulare nequit. Infra mediocritatem se continet, neque altius, quam viribus par est, adspirare videtur. Imo BARTHIVS *c*) nimiam dictionis in eo simplicitatem notat. Et ipse *d*) fatetur, quasdam se tantum ex philologorum commentariis quaestiunculas delegisse, quae congestae possent aliquale volumen efficere; nec facere quicquam docendi studio, aut ostentandi voto. Verbis insolentibus inter alia Censorinus vtitur sequentibus: *collatus* pro colloquio. *e*) *Concordabilis*. *f*) *Membrari* pro membris exornari. *g*) *Infans* foetus in vtero. *h*) *Inaudibile* quod audiri nequit. *i*) *Concinere melodiam*. *k*) *Hirquitallire* hircum olere. Vnde *hirquitalli*. *l*) *Diluuio*, diluuionis, pro diluuium, diluuii. *m*) *Exignescere* et

y) Epistola ad Polemium, quae carminum libro inserta, num. 13.
z) De hist. Lat. l. 2. c. 3. p. 179. *a*) Polyh. lit. l. 4. c. 14. §. 5. *b*) Historia critica Lat. linguae c. 1. p. 80. *c*) Aduers. l. 18. c. 14. *d*) CENSORINVS de die natali prooemio. *e*) De die natali prooemio. *f*) Cap. 11. de musica. *g*) Cap. 11. Pythagorae opinione de partu. *h*) Ibid. *i*) Cap. 11. de spatio terrae, et siderum distantia. *k*) Ibid. *l*) Cap. 4. *m*) Cap. 6. *cuius anni biems summa est κατακλυσμὸς, quam nostri diluuionem vocant.* Ita quoque *diluuio Asiae* apud TERTVLLIANVM de anima c. 46.

et *exaquescere.* n) Atqui etiam TVLLIVS, o) *ad extremum*, inquit, *omnis mundus ignescet.* Censorino adscribunt quoque verbum *inenuntiabile:* p) Sed locus ille non in omnibus codicibus exprimitur eodem modo. In aliis: *plerique praeterea incomprehensibile quiddam et inenuntiabile esse existimauerunt.* In Veneta editione apud Aldum: q) *plerique praeterea incomprehensibilem quidem et innumerabilem esse existimauerunt.* Eo recensente, non nouum fingente vocabulum, ab veteribus Romanis mensium quatuor maiores pleni, ceteri sex *caui* vocabantur. r) Ita quoque *regifugium*, dies quo Tarquinii reges profugerunt Roma. s) Eoque teste solum, t) *pro quadrante diei, qui annum verum suppleturus videbatur*, institutum, *vt, peracto quadriennii circuitu, dies vnus, vbi mensis quondam solebat, post Terminalia interkalaretur: quod nunc* Bissextum *vocatur.* Hinc ISIDORVS: v) *Bisextus est post annos quatuor vnus dies adiectus. Crescit enim per singulos annos quarta pars assis, i. e. duodecim horae. At vbi quarto anno assem compleuerit, bisextilem annum facit. Dictus autem bisextus, quia bis sexies ductus assem facit, quod est vnus dies.* Nonas *septimanas*, et *quinctanas* vocat, x) quae in septimum, aut quintum mensis diem incidunt. *Horaria* vocat horologia y) quorum nomen non minus annis CCC. Romae fuerit ignoratum: quod diem pariter atque noctem in quatuor partes distribuerint.

§. XX.

n) Ibid. o) De natura Deorum l. 2. c. 46. p) Cap. 7. q) Venetiis 1581. 8. r) Cap. 8. s) Ibid. Confer. FESTVS v. *Regifugium.* t) Cap. 8. v) Orig. l. 6. c. 17. x) Cap. 8. Confer. MACROBIVS Saturnal. l. 1. c. 14. y) Cap. 10.

§. XX.

Antiquissima procul dubio est Censorini *Mediolanensis* editio. z) Deinde prodiit *Parisiis* 1519. fol. subiectus Macrobio, cum Ioh. Riuii praefatione. 1583. 8. ex Lud. Carrionis recensione. *Basileae* 1528. 4. ex officina Ioh. Bebelii, Ioh. Sichardus librum edidit, qui inscribitur disciplinarum liberalium orbis: et complectitur Consentii grammaticam institutionem, Cassiodori compendium rhetoricae et dialecticae, Apuleii de syllogismo categorico libellum, alii, tandemque Censorini de die natali opusculum. *Venetiis* 1528. 8. apud Aldum. 1581. 8. apud Aldum Pauli Manutii filium, Aldi nepotem, ab illo emendatus et notis illustratus. *Pictauis* 1568. 4. cum Solino ex emendatione Eliae Vineti. *Lugduni* 1593. 8. ex recensione Lud. Carrionis. *Rostochii* 1579. 8.

§. XXI.

Seculo post Christum natum Decimo Septimo Censorinus prodiit *Lugduni* 1603. 8. ex recensione Lud. Carrionis. *Hamburgi* 1614. 4. Henricus Lindenbrogius ex Carrionis et Rostochiensi editione recensitum variis locis emendauit, ac notis illustrauit doctissimis. *Louanii* 1628. 4. curante Erycio Puteano. *Lugduni Batau.* 1642. 8. cum notis Lindenbrogii. *Cantabrig.* 1695. 8. cum notis Lindenbrogii, Nunnesii et aliorum. Nuperrime *Altorfii* 1741. 8. octo foliis Censorinus de die natali prodiit ex recensione Andr. Goetzii.

§. XXII.

Constantini M. et filiorum Augustorum temporibus a) floruit

z) Cuius meminit LVD. CARRIO emendationum l. 2. c. 15.

a) Fallitur VOLATERRANVS antropologia, siue commentariorum

floruit IVLIVS *b*) FIRMICVS MATERNVS V. C. *c*) Natione fuit Siculus, professione caussarum patronus: et fori studio insignem comparauit sibi nominis famam. *d*) Sed impia i. e. iudiciaria astrologia imbutus, et profanae superstitioni deditus, etiam senex sub Constantino Magno imperatore de illa scribere coepit, circa annum Domini CCCXXXVI. illius qui fuit extremus, et Optatio Paulinoque consulibus notandus, sub quorum magistratu so-

 lis

rum vrbanorum l. 16. p. 593. qui Iulium Firmicum Maternum Augusti tempore affirmat nobilem mathematicum fuisse, et tractatu in prognostica genethliaca elegante illorum temporum eloquentiam retulisse. Atqui ille libro primo extremo de Constantino M. Constantii filio, loquitur, et opus suum Lolliano inscripsit, qui, iuniore Constantio imperante, consul designatus est.

b) Sunt, qui *Villium* vocant *Firmicum*, nec sine vetusti codicis fide. GYRALDVS de poetarum historia l. 3. p. 155. *Iulius Firmicus non indiligens astrologiae scriptor, Villius potius a nonnullis nominatur, idque ex eius peruetusto codice, et antiquo saxo, eius nomine inscripto, antiquarii quidam adstruere conantur.* Et IOH. GLANDORPIVS in onomastico p. 905. vbi plures Villicos recenset: *Q. Villius Firmicus pro Iulio nuncupatur a quibusdam nobilis ille astrologus.*

c) Has literas putem esse legendas *Vir Clarissimus:* quamuis non negem, ab aliis et recte lectionem defendi *Vir Consularis.* Firmicus ille quidem consul nunquam fuit, neque prouinciam rexit consulari potestate. Tales autem prouinciarum administratores atque praefecti *consulares viri* tunc temporis nominabantur. vid. PANCIROLVS notitia imperii c. 156. Attamen etiam ita nominabantur alii de rep. bene meriti, velut quodam titulo honorario: licet nullum vnquam magistratum gessissent. vid. IACOB. GOTHOFREDVS in notitia dignitatum codicis Theodosiani. Eoque sensu Firmicum virum consularem esse vocatum, IOH. CLERICVS defendit tom. 2. bibliothecae selectae p. 227. et IOH. ALB. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 1. p. 561.

d) Id enim ipse testatur in limine tertii et quarti librorum.

lis illa contigit eclipsis, quam FIRMICVS *e)* ait nouissime accidisse. Eaque dum scriberet, erroribus profanae religionis fuisse detentum, et diuinorum oraculorum plane ignarum, cum ex aliis locis, tum ex eo satis patet, *f)* quo genituram mundi ab Aesculapio et Anubio traditam ita refellit: *nec enim mundus certum diem habuit ortus sui, nec aliquid interfuit eo tempore, quo mundus, diuinae mentis ac prouidi numinis ratione formatus est: nec eo vsque se intentio potuit humanae fragilitatis extendere, vt origines mundi facili posset ratione concipere, aut explicare.* Eum vero perhibent moribus fuisse probis: vt Numen aeternum, illius tandem misertum, senem ex illis paganae superstitionis tenebris ereptum diuina veritatis et euangelii luce fuerit dignatum collustrare. Eumque affirmant postea, incomparabili Christianae veritatis propagandae flagrantem desiderio, de errore profanarum religionum ad Constantium et Constantem Augustos pium, eruditum atque disertum scripsisse libellum: quo grauiter fuerit imperatores hortatus, vt ethnicam superstitionem funditus extirparent. Eaque iam receptior est inter eruditos sententia, auctorem esse vnum eundemque qui laudatum hunc, atque octo matheseon libros conscripserit. Sed videbimus suo loco, vbi scriptores sacros recensere studebimus.

§. XXIII.

Extant eius *libri octo matheseos*, *g)* siue de vi ac potestatibus

e) Lib. 1. c. 2. *f)* Lib. 3. c. 2. *g)* Error hinc emendandus BOECLERI bibliographia critica p. 557. qui septem illi tribuit libros astronomicorum. Sequitur vero editiones antiquissimas, quibus, qui liber est primus, prooemium inscribitur, secundus vocatur primus, qui et sigillatim ab auctore vocatur *institutionis*

testatibus stellarum, ex Aegyptiorum et Babyloniorum doctrina, ad Mauortium Lollianum, Asiae proconsulem, qui, vt fasti consulares testantur, anno post Christum natum CCCLV. magistratum iniit, cum Constantius, Constantini M. filius, Augustus rerum solus potiretur. Ipsius etiam Lolliani proconsulis genituram exhibet. *h*) Sub initium libri septimi grauissima formula Lollianum adiurat, eamque illi rursum libro octauo extremo in memoriam vocat, ne mysteria istius artis cuiquam indigno diuulget. Primus liber est fere apologeticus, et versatur vtcunque in refellendis iis, quae contra astrologiam vulgo obiici solent. Ex reliquis septem, ad totidem stellarum errantium ordinem numerumque compositis, proximi tres libri praecepta et sententias astrologicas complectuntur, atque tirones primis illius disciplinae institutionibus erudire videntur. Quatuor vero posterioribus, quorum argumenta libro quarto extremo indicantur, partilia apotelesmata sphaeraque Barbarica, siue Chaldaica et Aegyptiaca exponuntur. Multa, sibi forsan persuaserit aliquis, ex Manilio tradita: is vero ne quidem ad Firmici manus peruenisse videtur. *i*) Negat certe, auctores Latinos secutum fuisse: se potius profitetur noui operis disciplinam Romanis hominibus tradere: quod praeter Frontonem, qui in apotelesmaticis *k*) Hipparchi anti-

 scia

tionis liber. Secundus hinc pro tertio, atque ita deinceps. Confer. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 3. p. 95.

h) Lib. 2. c. 32. *i*) Vid. SALMASIVS de annis climactericis p. 587. Rem multis Graecis et omnibus Romanis incognitam tradere ait lib. 7. Et tamen illorum pleraque etiam Latinus poeta Manilius exposuerat. *k*) *Apotelesma* philosophis est effectus ex certis caussis proueniens: mathematicis vero praesertim est omne id, quod coelum in hora natali efficit.

ſcia *l*) ſecutus, et Iulium Caeſarem, *m*) principemque ac decus Romanae eloquentiae M. Tullium, qui Aratum Latinis verſibus reddiderunt, nullus pene Latinorum de hac arte ſcripſiſſet. Illa vero prae ſe fert Firmicus omnia, quae Aeſculapio Mercurius Anubiusque tradiderunt, quae Petoſiris explicauit et Necepſo, quae Abraham, Orpheus et Critodemus ediderunt, ceterique omnes huius artis antiſtites: perlecta pariter atque collecta, et contrariis ſententiarum diuerſitatibus comparata, in his libris a ſe perſcripta eſſe: vt quicquid diuini veteres ex Aegyptiis adytis pertuliſſent, ad Tarpeiae arcis templa perferret. Libro ſexto occurrit genitura, ſiue thema natalitium Oedipi, Paridis, Therſitae, Demoſthenis, Hermodori, Homeri, Platonis, Pindari, Archilochi, et Archimedis. Sed figurae, quae in vulgatis libris appoſitae ſunt, vel nullae, vel tam imperite efformatae ſunt, vt vſui eſſe nequeant. De imperatoris fato quicquam reſpondere prohibet. *n*) Id enim ſub graui poena legibus interdictum fuit. *Caue*, inquit, *ne quando de ſtatu reip. vel de vita Romani imperatoris aliquid interroganti reſpondeas. Non enim oportet, nec licet, vt de ſtatu reip. aliquid nefaria curioſitate dicamus. Sed et ſceleratus, atque omni animaduerſione dignus eſt, ſi quis interrogatus de fato dixerit imperatoris,*

l) *Antiſcia* vocantur ſigna, quae a punctis aequinoctialibus aequaliter diſtant, eadem iubentia et obedientia. Hic vero Hipparchi antiſcia ſecutus Fronto, totam coeli rationem in globo aut ſyſtemate Hipparchi propoſitam conſectatus fuiſſe videtur.

m) Caeſares male confundit. Eſt autem, qui Aratea phaenomena interpretatus eſt, non Iulius ille Dictator, ſed Caeſar Germanicus. Conf. comment. de virili aetate L. L. part. I. p. 119. et 291. FIRMICVS MATERN. mathem. l. 2. prooem. et l. 8. c. 5.

n) Lib. I. c. vlt. Confer. G. I. VOSSIVS de ſcientiis mathematicis c. 37. §. 12. p. 207.

ris, quia nihil nec dicere poterit, nec inuenire. Scire enim te conuenit, quod et aruſpices quotiescunque a priuatis interrogati de ſtatu imperatoris fuerint, et quaerenti reſpondere voluerint, exta ſemper, quae ad hoc deſtinata fuerant, venarum ordines inuoluta confuſione conturbent. Sed nec aliquis mathematicus verum aliquid de fato imperatoris definire poterit: ſolus enim imperator ſtellarum non ſubiacet curſibus; et ſolus eſt, in cuius fato ſtellae decernendi non habent poteſtatem. Cum enim fuerit totius orbis imperator et dominus: fatum eius Dei ſummi iudicio gubernatur. Alia quoque maximam partem mathematica ſcripſit, quae temporum iniuria interiere. Teſtis enim eſt ipſe, *o*) quod libro ſingulari ad Murinum de domino geniturae et chronocratore ſpecialiter dixerit. Alibi *p*) pollicetur, ſe his abſolutis, aliis XII. voluminibus Lolliano cetera ſecreta aſtrologica intimaturum. Et libri de fine vitae, a ſe ſcripti meminit. *q*) In limine libri octaui, *aliud*, inquit, *mihi tempus ad explicandum myriogeneſin reſeruaui.* Rurſum: *r*) *hunc locum* (morborum et ſaniitatis) *diuinus ille Necepſo, vt remedia valetudini inueniret, diligentiſſime quidem, vt diuinum tanti viri potuit ingenium, manifeſtis tractatibus explicauit. Huius ego libri interpretationem, alio tibi tempore, Mauorti, decus noſtrum, intimare curabo.*

§. XXIV.

Auctor, in arte ſua non omni defraudandus laude, BOECLERO *s*) valde eſt eruditus, qui ſubinde excurſiones et digreſſiones politicas faciat. Nec omnino eius laudes ab antiquis, et illis ignorantur, qui ad eius aetatem pro-

o) Lib. 4. c. 14. *p*) Lib. 5. c. 1. extr. *q*) Lib. 7. c. 6. *r*) Lib. 8. c. 3. *s*) Bibliographia critica p. 557.

proxime accedunt. SIDONIVS profecto APOLLINARIS: *t*) *nam ita, vt ſic dixerim, his membris philoſophiae claret, vt videatur mihi Iulium Firmicum, Sammonicum, Iulianum Vertacum, Fullonium Saturninum, in libris matheſeos peritiſſimos conditores, absque interprete, ingenio tantum ſuffragante, didiciſſe.* Nihil quidem certi aut praeclari licet vſquam in ea arte reperire: qui tamen eius non plane ignari ſunt, Firmicum etiam accuſant, ipſum aſtrologiae et mathematicarum diſciplinarum non ſatis fuiſſe peritum: ſed aliorum ſcriptorum fidem ſecutum in errores haud raro incidiſſe. Quod ſaepius praeſertim SCALIGER *v*) atque SALMASIVS *x*) indicarunt. IOH. PICVS, Mirandulae Comes, *y*) Maternum quidem noſtrum vocat curioſiſſimum aſtrologiae inueſtigatorem: ſed tamen eum paſſim grauiſſimorum errorum arguit. *Diuinaculi noſtri*, inquit, *z*) *gradus iſtos aequales eſſe dixerunt virtute et poteſtate, quam ſupina ignorantia nemo non cognoſcit, vt ab aequalitate, quae ſole illos peragrante dierum noctiumque contingit, ad virtutis aequalitatem ſe transtulerint. Sed accuſare prae omnibus Maternum libet, iſtius erroris propagatorem, quamquam vt ignorantiſſimo totius mathematicae venia condonanda eſt. Is Ptolemaeum ait ſummam decretorum antiſciis tribuere. Nec miror. Nam cum totum Maternum euoluerim diligenter, nuſquam lecti a ſe Ptolemaei mihi fecit indicium.* Eum apertae accuſat malae fidei. *a*) Cum Plotinus, homo primae in Platonica familia auctoritatis, primum

t) Epiſtola ad Pontium Leontium, quae carmini 22. praefixa eſt.
v) Comment. in Manilium paſſim. *x*) De annis climactericis paſſim. *y*) In aſtrologiam l. 5. c. 5. operum p. 557. *z*) In aſtrologiam l. 6. c. 12. oper. pag. 604. *a*) In aſtrolog. l. 1. oper. p. 416.

mum astrologiae diligentem operam dedisset, tandem vero artis vanitatem falsitatemque deprehendens, omnem astrologis abrogasset fidem, ac libro de stellarum efficientia asseuerate astrologorum dogmata confutasset: Maternus, id aegre ferens, multa de illius morte mentitus est, quasi de eo poenas sumserit fatum. Sed illa falsissima esse, ex Porphirio ipso, Plotini discipulo, facile intelligitur, qui et genus morbi, quo decessit, et caussam, et cur Roma discesserit plane fideliterque describit. Rursum: *b*) *quid memorem Maternum, et in rudimentis arithmeticae sic hallucinantem, vt scribat etc. Mitto alia multa, in quibus cum semper multae loquentiae, exiguae semper sapientiae hominem deprehendes.* Sic quoque satis frigide Firmicum laudat huius scientiae peritissimus, HIERONYMVS CARDANVS, *c*) vbi, commendato Ptolomaeo, subiungit: *quare dico, cauendum esse ab omnibus aliis libris; nisi quis velit legere commentaria Haly, et Firmicum ob linguae candorem et memoriam vetustatis.*

§. XXV.

Stilus est pro ratione temporis, et argumenti difficultate, satis elegans atque Romanus: adeo quidem vt VOLATERRANVS *d*) eum non dubitauerit Augusti adscribere temporibus, quorum eloquentiam illi referre videtur. Etiam in eo HIERONYMVS CARDANVS *e*) linguae candorem commendat. BRIOSIVS vero *f*) et linguam

b) Loc. cit. p. 422. *c*) In quartum Ptolomaei, contextu 74. Confer. G. I. VOSSIVS de scientiis mathematicis c. 37. §. 12.
d) Anthropologia, siue comment. vrbanorum l. 16. pag. 593.
e) In quartum Ptolomaei contextu 74. *f*) Epist. pag. 232. Confer. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 3. p. 93.

guam et doctrinam desiderat. Neque vero, inquit, qui de mathesi loquitur, aut scribit, illico peritissimus in hac arte censeri debet. Ipse auctor, de quo quaestio, sic ingenue ad Lollianum; *Tibi promissa reddimus orantes, ac veniam postulantes, ne in istis libris pondus et perfectae gratiam orationis requiras: neue tractatus maximi, aut graues firmaeque sententiae doctrinaeue et eloquentiae monumenta tuo iudicio requirantur. In nobis tenue est ingenium, et sermo subtilis, et quod vere fatendum est, mathesis permodica.* Addere potuit, et permodica linguae Graecae Latinaeque cognitio. Reuera enim multis in locis non tam philosophatur et differit, quam ludit et somniat. Exempla addit Graecorum auctorum male intellectorum. Ad eloquentiam vero quod attinet Latinam, quis, inquit, amans verae Latinitatis cum eo vsurpare velit, *horoscopare*, *ferarum mansuetarios*, *cardinaliter*, *quiescentiam* pro quiete; *intimare alicui*, pro significare, *partiliter*, pro per partes, *concordiale*, pro sociale, *caballarius*, pro eques, *sermonem subtilem*, pro stilo tenui, *computum*, pro computatione, id genus alia.

§. XXVI.

Solum quod extat Iulii Firmici Materni matheseos opus, quod ex Scythia h. e. Turcici imperatoris regia Constantinopoli Pescennius Franciscus Niger primus in Italiam attulit, et cardinali Hippolyto Estensi dicauit, lucem vidit publicam *Venetiis* 1497. fol. per Simonem Biuilaquam Papiensem. 1499. fol. apud Aldum, vna cum Manilio, Arato, eiusque interpretibus, Germanico Caesare, M. Tullio Cicerone, et Graecis scholiis Theonis atque Procli sphaera.

§. XXVII.

Seculo post Christum natum decimo sexto repetita Aldina

Aldina editio *Venetiis* 1501. fol. Iulii Firmici Materni astronomicorum libri octo integri et emendati, ex Sciticis oris ad nos nuper allati; Marci Manilii astronomicorum libri quinque; Arati phaenomena Germanico Caesare interprete, cum commentariis et imaginibus; Arati eiusdem phaenomenon fragmentum M. T. Cicerone interprete; Arati eiusdem phaenomena Ruffo Festo Auieno paraphraste; Arati eiusdem phaenomena Graece; Procli sphaera Graece, eademque Thoma Linacro interprete. *Basileae* 1533. fol. apud Iohannem Heruagium, cum ceteris astrologis, Claudii Ptolemaei apotelesmaton libris quatuor, eiusdem de inerrantium stellarum significationibus libro vno et centiloquio, Hermetis, Bethem, Almansoris, Zahelis, Messahalah et Omar opusculis astrologicis, Marci item Manilii poetae astronoicon libris quinque, ex recensione Nicolai Pruckneri. Atque inde saepius Firmici nostri mathematica vna cum Manilio, et Ptolemaei astrologicis prodierunt.

§. XXVIII.

Suum inter philosophos etiam locum meretur MACROBIVS, Vir consularis et illustris, Theodosii iunioris Augusti sacri cubiculi praefectus: qui commentariorum libris duobus in somnium Scipionis multa Platonicae philosophiae capita illustrat. Septem quoque Saturnaliorum libris, quibusdam quasi aduersariis, aut colloquiis inter conuiuas, non solum grammatica, historica et antiquaria, verum etiam philosophica multa tractat. Sic certe non iniucundis dapibus res proponit miscellaneas, quae illi ad bonas literas et varia studiosae iuuentutis commoda pertinere videbantur. A. Gellium maxime imitatus est: cuius fur et simia dici meruit, quod ex illius noctibus Atticis plurima in commentarios suos transtulit,

tulit, Gellii nomine dissimulato. Vir alioqui sua laude non defraudandus, de quo pluribus differendi fuit occasio: cum de grammaticis ageremus.

§. XXIX.

Sub finem alterius post Christum natum seculi, Septimio Seuero imperante, arte medica illustris fuit COELIVS AVRELIANVS, *g*) Sicca Veneria oriundus, quod Numidiae in Africa non ignobile oppidum. Is methodicorum sectae fuerat addictus, qui omnium generum morbis certa quadam methodo mederi solebant. Quod inde coniiciunt, quia Themisonis, Thessali, atque inprimis Sorani, quem principem vocat et ducem suum, dogmata plurimum repetit, illustrat, et si quando peccarunt, emendare instituit. Hinc et *Soranus* vocatur *Latinus*, quod Graeca Sorani monumenta Latine suis libris reddidisse creditur. Sic et aliorum Graecorum vetustissimorum, vt in sectas abierant, doctrinas quam diligentissime conquisiuit, recensuit, digessit, ac liberius excussit. Sed de re medica magis, quam de Latinae linguae genio et proprietate solicitus, barbarismos vbique et soloecismos cumulauit. Scriptoribus Latinis raro vtitur. Neque Celsi vnquam, aut Plinii mentionem facit: neque ex Graecis Galenum ipsum nominat: quod is infensus Methodicorum esset hostis, quibus Coelius quammaxime fauebat. Fallitur ergo G. I. VOSSIVS *h*) qui propterea Coelium Aurelianum Siccensem Traiani et Hadriani Augustorum temporibus fuisse iudicat: quia Sorani meminerit, Galeni non item; cum minime neglecturus, nisi maior esset natu:

g) ADR. IVNIVS tom. 4. Lamp. Gruteri p. 457. et VALER. CHIMENTELLVS de honore Bisellii p. 130. perperam eum *L. Coelium Arrianum* vocant. *h*) De philosophia c. 12. §. 16. p. 98.

natu: laudare enim illos consueuisse, ex quibus profecerit. THOMAS REINESIVS *i*) contra eum seculo quinto vixisse arbitratur, cum linguae Latinae puritas gentium aliarum idiotismus et Hunnorum Gothorumque barbarie plane decoxisset. Ipsa vero linguae corruptio non longius, quam ab ipso auctore petenda, qui Afer, et Graecorum detentus difficilioribus monumentis, nihil minus, quam linguae Latinae castitatem seruare studuit: vtut, secundum plurimorum sententiam, secundo post Christum natum seculo extremo vixerit: cum et hodie, inprimis ambitioso florente literarum elegantiorum studio, medicos reperiamus non paucos, ab ea Latinae linguae elegantia et recta dicendi consuetudine alienissimos. Vt seculum ferebat, et genius patriae, stilo vsus est grandi, vel tumido potius, implexo, difficili, irregulari, semisoloeco, et saepius ad tautologias vsque luxuriante. Vix vnquam sibi satis cauere potest modo ab archaismis, modo a peregrinis et recens nuper inuentis vocabulis, Graecorum vbique affectator et interpres de vero linguae genio parum solicitus, et fingendi nimium indulgens licentiae. Scripsit praeter alia Graecarum epistolarum librum ad Praetextatum, adiutoriorum medicaminum, muliebrium passionum, et de febribus libros, responsiones, de chirurgia, salutaria praecepta, problemata, quae temporum iniuria periere. *k*) Extant hodie solum eius celerum, siue acutarum passionum libri III. et tardarum, siue chronicarum passionum libri V. Hos primum edidit Theobaldus Fettichius Wormatiensis *Basileae* 1529. fol. Illos Ioh. Guinterius Andernacus *Parisiis* 1533. 8. Vtrumque Coe-

i) Var. lect. l. 3. c. 17. et 18. *k*) Vid. MERCKLINVS Lind. renou. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 1. p. 862. seqq. vol. 3. p. 866. seqq.

lii opus, ad fidem codicis MS. emendatum, et notis illustratum,. Iacobus Dalechampius *Lugduni* 1579. 8. Extant quoque in Aldi medicis antiquis *Venetiis* 1547. fol. omnium vero elegantiſſime prodierunt *Amſtelodami* 1709. 4. cura Theodor. Ianſ. ab Almeloueen, qui cum ſuas, tum aliorum et Ioh. Conradi Ammanni, lexicon item Coelianum, et indices locupletiſſimos adiecit.

§. XXX.

Iuliani, Iouiani et Valentiniani I. Auguſtorum temporibus floruit medicus et philoſophus incomparabilis, IVLIVS AVSONIVS, ſummi poetae pater, Burdegalenſis Gallus. Is tantum arte medica profecit: vt principum virorum peregre ſaepius etiam curaret morbos: ac merito paſſim locorum ſibi maximam doctrinae et experientiae laudem compararet. Hinc ipſe Valentinianus ſenior imperator, vt valetudini conſuleret ſuae, in palatium vocauit Auſonium, et illi, quod virum cognouerit multi conſilii, praefecturam Illyrici vltro obtulit: cui dexteritate ac fide ſingulari praefuit, et nihilo ſecius perexit mederi aegrotantibus. Vxorem habuit vnicam, Aemiliam Aeoniam: ex quo matrimonio quatuor liberos ſuſcepit, Aemiliam Melaniam, Decium Magnum Auſonium, Iuliam Dryadiam, et Auitianum. Aemilia Melania infans obiit. D. Magnus Auſonius ad inſigne ornamentum familiae laurum poeticam et Rom. conſulatum meruit. Dryadia Pompeio Maximo rhetori nupſit, eiusque poſt immaturam mortem vidua ad ſexageſimum vſque annum vixit. Auitianus, vix dum pubertatem egreſſus, magnae ſpei iuuenis, neque poenitentibus in arte medica profectibus, inter media parentum vota vitam cum morte commutauit. Felix ea prole pater, et domi nobilis medicus, in qua arte primas tum obtinebant homines in palatio notiſſimi,

tiſſimi, Siburrus, Eutropius, et Iulius Auſonius, cum ſuauiſſima thori ſocia triginta ſex annos ſine vlla animi laeſione vixit. Mortuus tandem eſt nonagenario maior, omnibus et membris, et ſenſibus integer, tantaque apud Aquitanos fama, vt ſeptem eum ſapientibus praeſtare contenderent. Eius ſententia in omnium ore verſabatur: *beatum eſſe, non qui habet, quae cupit, ſed qui non cupit, quae non habet.* Suique ciues de eo iactabant: *quemadmodum Auſonius neminem ſibi propoſuit imitandum: ita Auſonium nemo nunc imitari poteſt.* Eloquentiae parum ſtuduit, ac ita ſemet defendere conſueuit: *ſatius eſſe, ſi moribus antiquorum prudentum viueremus, quam ſi eorum tantum lingua et arte loqueremur.* Libros de arte medica reliquit, quibus VINDICIANVS et MARCELLVS EMPIRICVS operis ſui praefatione plurimum ſe adiutum fuiſſe teſtatur. *l*) Memoriam eius his verſibus magni parentis maior filius AVSONIVS poeta *m*) conſeruauit:

Primus in his pater Auſonius, quem ponere primum,
Etſi cunctetur filius, ordo iubet.
Cura Dei, placidae functus quod honore ſenectae,
Vndecies binas vixit olympiadas.
Omnia, quae voluit, qui proſpera vidit, et idem,
Optauit quicquid, contigit, vt voluit.
Non quia fatorum nimia indulgentia: ſed quod
Tam moderata illi vota fuere viro.
Quem ſua contendit ſeptem ſapientibus aetas:
Quorum doctrinam moribus excoluit:

Viue-

l) Pl. confer. IOSEPHVS SCALIGER Auſonianarum lectionum l. 2. c. vlt. VOSSIVS de philoſophia c. 12. p. 103. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 1. p. 582. ſeq. *m*) Parentalium c. 2.

Viueret vt potius, quam diceret arte sophorum.
Quamquam et facundo non rudis ingenio
Praeditus, et vitas hominum ratione medendi
Porrigere, et fatis amplificare moras.
Inde et perfunctae manet haec reuerentia vitae,
Aetas nostra illi quod dedit hunc titulum.
Vt nullum Ausonius, quem sectarctur, habebat:
Sic nullum, qui se nunc imitetur, habet.

Pluribus epicedio parentem commendat, *n*) vbi in primis notandi sunt versus:

Nomine ego Ausonius non vltimus arte medendi:
Et mea si nosses tempora, primus eram.
Obtuli opem cunctis poscentibus artis inemtae,
Officiumque meum cum pietate fuit.

§. XXXI.

Quarto post Christum natum seculo medio floruit MARCELLVS Burdegalensis, medicus, vt vulgo audit, *empiricus. o*) Nam et ipse Marcellus in praefatione affirmat, se remedia collegisse, etiam per rusticos ac plebeios homines experimentis comprobata. Fuit Theodosii Magni imperatoris archiater. Hinc in titulo epistolae ad filios vocatur *vir inluster ex magno officio Theodosii senioris. p*) Scripsit librum medicamentorum ad filios suos, qui hodie exstat. Multa ex Scribonio ad verbum tradidit. Et ipse profitetur, se diligenti lectione scrutatum veteres artis medicae auctores Latinos, vtrumque Plinium, Apuleium, Celsum, Apollinarem, Designatianum, et

n) Edyllio 2. *o*) De triplici genere medicorum apud veteres, dogmaticis siue rationalibus, empiricis, et methodicis vide CELSVM in praefat. *p*) Vitiose VOSSIVS de poetis Lat. pag. 56. extr. *vir illustris ex magistro officior. Theodosii imper.*

et alios: aliquot tempore ſibi propiores viros, illuſtres honoribus, ciues atque maiores ſuos, Siburium, Eutropium, et Auſonium. Addit vero etiam ab agreſtibus et plebeiis, vt ipſe monuit, remedia fortuita et ſimplicia. Vnde mirum nemini videri debet, ſuperſtitioſa paſſim occurrere multa: vt quod verſus ſuadentur Graeci, contra faucium dolores, collo ſuſpendendi. *q*) Chriſtianum fuiſſe vel inde patet, quod contra lienis dolores commendat herbam ſalutarem, i. e. ſpinam albam, qua Chriſtus coronatus eſt. *r*) Iſchiadicis ſuadet herbam britannicam legere praecantatis his verbis: *terram teneo, herbam lego, in nomine Chriſti proſit, ad quod te colligo. s*) Librum hunc in lucem protraxit tandem Ianus Cornarius medicus *Baſileae* 1536. fol. vna cum Aetii libris de contracta ex veteribus medicina, ab ſe in Latinam linguam translatis. Sed qui MStas apud Iſaacum Voſſium *t*) Marcelli membranas, literis ſcriptas quadratis, et DCCC. annorum aetatem excedentes, conſuluerunt, varie ſcriptorem illum a Cornario interpolatum eſſe conqueruntur. Inter epiſtolas, quae Marcelli libro praemittuntur, Hippocratis ad Maecenatem, ſic falſo inſcripta, *Antonii* forſan eſt *Muſae*. Quae Celſi nomine ibidem occurrit ad Caium Iulium Calliſtum, *Scribonio Largo* tribuenda eſt. Et carmen, quod ad calcem libri extat, clauſula videtur eſſe poematis, quod *Serenus Sammonicus* de medicina ſcripſit. Prodiit deinde *Venetiis* 1547. fol. apud Aldum, cum medicis

q) Cap. 15. 29. 21. 28. et vltimo. *r*) Cap. 23. *s*) Cap. 25.
t) MANGETVS bibliotheca medicorum l. 12. p. 259. v. *Marcellus*, Gerh. Ioh. Voſſium ſubſtituit. Confer. FABRICIVS bibl. Lat. vol. 3. p. 863.

dicis antiquis. *Lutetiae* 1565. fol. apud Henricum Stephanum, inter medicos principes, tomo primo.

§. XXXII.

Extant etiam, VEGETII nomine, artis veterinariae, seu mulomedicinae libri IV. quem falso DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *v*) GEORG. MATTHIAS KOENIG *x*) et alii, eundem credit fuisse auctorem, qui de re militari scripsit: hic enim, vt alia taceamus, vocatur Publius Vegetius; ille autem Flauius Vegetius Renatus, qui ordinis primi Romanus parum de re medica videtur sollicitus fuisse: aut argumentum tractare persona sua indignum. Primum editi sunt *Basileae* 1528. 4. per Ioh. Fabrum Emmeum typographum Iuliacensem: deinde codicum plurium ope castigati a Ioh. Sambuco ibid. 1574. 4. Sed omnium elegantissime nuper *Lipsiae* 1735. 4. cum rei rusticae scriptoribus, cura Ioh. Matthiae Gesneri, V. Cl. et Professoris Goettingensis.

§. XXXIII.

Medicos plures huius aeui qui noscere cupit IOH. GERARDVM VOSSIVM de philosophia libro singulari, *y*) et CASTELLANI vitas medicorum *z*) consulat. Restant nobis in ecclesiae sanctis patribus perlustranda maiora, quae, tanquam potiorem vegetae senectutis partem, primo loco pertractare debuissemus. Eoque nunc citato properamus gradu.

v) Polyhist. liter. l. 4. c. 14. §. 13. de legendis, imitandis, et excerpendis auctoribus p. 55. *x*) Bibliotheca vetere et noua p. 834. *y*) Cap. 12. §. 15. seqq. p. 98. seqq. *z*) Apud GRONOVIVM antiquit. Graecar. thesauro volum. 10. p. 887. seqq.

CAP. X.

CAPVT X.

De ſcriptoribus, vegetam L. L. ſenectutem illuſtrantibus, ſacris.

§. 1.

Scriptores Chriſto deuoti, quos vulgo eccleſiaſticos vocamus, ſub Conſtantino Magno liberius agere coeperunt. 2. *Tertulliani vita.* 3. *Scripta.* 4. *Montana haereſis.* 5. *Auctoritas.* 6. *Stilus.* 7. 8. 9. *Editiones recenſentur.* 10. *Minucii Felicis vita.* 11. *Scripta.* 12. *Merita.* 13. *Stilus.* 14. 15. 16. *Editiones deſcribuntur.* 17. *Cornelii I. Romanae eccleſiae epiſcopi vita.* 18. *Scripta recenſentur.* 19. *Cypriani vita.* 20. *Scripta.* 21. *Auctoritas.* 22. *Naeui.* 23. *Stilus.* 24. 25. 26. 27. *Editiones enarrantur.* 28. *Arnobii vita.* 29. *Scripta.* 30. *Non genuina.* 31. *Merita.* 32. *Naeui.* 33. *Stilus.* 34. 35. *Editiones deſcribuntur.* 36. *Lactantii vita.* 37. *Scripta.* 38. *Eruditio.* 39. *Naeui.* 40. *Stilus.* 41. 42. 43. 44. *Editiones enumerantur.* 45. *Materni vita.* 46. *Scripta.* 47. *Merita.* 48. *Editiones perluſtrantur.* 49. *Hilarii vita.* 50. *Scripta.* 51. *Auctoritas.* 52. *Naeui.* 53. *Stilus.* 54. 55. *Editiones recenſentur.* 56. *Optati vita.* 57. *Scripta.* 58. *Auctoritas.* 59. *Naeui.* 60. *Stilus.* 61. 62. 63. *Editiones indicantur.* 64. *Philaſtrii vita.* 65. *Scripta.* 66. *Auctoritas.* 67. *Vitia.* 68. *Stilus.* 69. *Editiones notantur.* 70. *Ambroſii vita.* 71. *Opera.* 72. *Auctoritas.* 73. *Vitia.* 74. *Stilus.* 75. 76. 77. *Editiones notantur.* 78. *Hieronymi vita.* 79. *Opera.* 80. *Auctoritas* 81. *Vitia.* 82. *Eruditio.* 83. *Eloquentia.* 84. *Stilus.* 85 - 88. *Editiones commemorantur.* 89. *Auguſtini vita.* 90. *Opera.* 91. *Auctoritas.* 92. *Merita.* 93. *Stilus.* 94 - 97. *Editiones*

nes recenſentur. 98. *Euodius.* 99. *Sulpicius Seuerus.* 100. *Et qui huc referendi eſſent, laudantur.*

§. I.

Qui fuerit ante Conſtantinum Magnum Chriſtianae religionis ſtatus, teſtis fide digniſſimus LACTANTIVS eſt: *a*) ex quo intelligimus, quantae molis fuerit, et moliri, et efficere, quod optimus ille princeps non aggreſſus eſt modo, verum etiam omni cura, opera et induſtria perfecit. Sanioris doctrinae veritas ſuſpicioſiſſimis temporibus iſtis contemtui fuit doctis, et odio indoctis. Omnes obſtrepuere atque interceſſerunt, ne eam audirent ſonantem: oculos etiam ſuos oppreſſerunt, ne quid luminis, quod offerebatur, forte fortuna viderent. Miſere vbique locorum affecta et peſſundata iacuit non modo a multitudine et conſenſu prope omnium gentium, ſed etiam auctoritate praeſtantium quocunque laudis genere virum. Cum, diſceptatione ſublata, res quam crudeliſſime vi et armis gereretur, multique innocentes interficerentur homines: rhetores atque philoſophi, temporibus ſeruientes et imperantium ingeniis, laudarunt hanc quaſi pietatem et prudentiam principum ſuorum, qui anili et impia ſuperſtitione prohibita, vetuſtam patrum religionem et ſacra Deorum tuerentur. Declamarunt in pertinacem et inſanam (vt vocabatur) Chriſtianorum ferociam. In hoc errore totus fuit terrarum orbis, vt viros bonos et iuſtos, tanquam malos et impios, perſequerentur. Placuit ſola vetuſtatis auctoritas, quam ita amplectebantur et fouebant: vt in eam inquirere, ſcelus nefandum haberetur. Conſtantinus vero Magnus tandem edictis pluribus populum Chriſtianum libertate dona-

a) Diuinarum inſtitutionum l. 1. c. 1. l. 5. c. 1. l. 2. c. 20. et 7.

donauit, et omnes, vbi vbi essent, ab extremis vsque orbis terrarum finibus, ad saniorem doctrinam, et veri Dei cultum inuitauit. Quam longe lateque Romanum patebat imperium, Christo Seuatori deuotos omni et periculo, et metu liberauit: et prodiens e Britannia Europam non modo vniuersam ad ipsum vsque Byzantium, extinctis quibusque tyrannidis et saeuitiae reliquiis, beneficium istud suum circumtulit; verum et Africam, et Asiam, eadem clementia recreauit. Indiam quoque ipsam permouit, vt Christiana esse vellet. Et cum in Perside audiret, quosdam adhuc Christianos propter religionem male haberi: nihil non fecit, vt iis opitularetur, scriptisque literis saeuum illum vel regem, vel satrapam ad humanitatem et beneuolentiam erga insontes ac miseros reuocaret. In imperio autem suo, ne forte sua Christianis saluberrima edicta fierent irrita, inprimis etiam hoc curauit, vt reip. administrandae, et iudiciis regendis, et prouinciarum gubernationi magistratus praeficerentur, qui et viri boni essent, et vera pietate imbuti. Leges vulgo constabat in haec vsque tempora ab Romanorum tyrannis fuisse latas, vt Christiani ab omnibus publicis honoribus arcerentur: reip. vero ii demum praeessent, qui hostes erant illorum. Sustulit igitur hanc quoque tyrannidem. Ac THEODORITO teste *b*) nihil fuit illi antiquius, quam viros pietate insignes, et Christiana doctrina probe instructos, publicis praeficere muneribus: neque passus est, vt alii remp. regerent, quam qui potestatem suam ad religionis defensionem conferrent. Quod ad ipsius ecclesiae ministros attinet, eorum ordinem, antea bene iam constitutum, multis beneficiis et priuilegiis

b) Hist. eccles. l. 1.

auxit atque ornauit: nihil vero conuelli, aut mutari, aut in aliam formam conuerti passus est. Metropolitas, qui singularum prouinciarum episcopis praeessent, creari, eorumque fines describi; et quod in hoc genere ad ordinem et disciplinam ecclesiasticam videbatur vtile, secundum concilii Nicaeni decreta quam accuratissime constitui voluit.

§. II.

Operae pretium est, hac Latinae linguae vegeta senectute obseruare, quomodo, praeter istas hactenus perlustratas variarum artium disciplinas, gentium seruatori Christo deuoti coetus sanctioris patres instituerint res sacras tractare. Rei vtique nouae noua vtcunque vocabula imponenda fuerunt a scriptoribus illis elegantiae Latinae minime curiosis, quibus vna religionis et gloriae diuinae propagatio curae cordique fuit: vt, non obuiis vbique vocabulis, aut fingerent notioribus significationes proximas, aut Graeca Latinitate donarent, aut alia inflecterent oraculis suis aptiora, quorum ciuitatem vtut castae nunquam approbarint aures, temporis successu tamen, vtpote significantiores et aliquo modo necessariae vsu tandem receptae fuerunt. Agmen ducit Q. SEPTIMIVS FLORENS TERTVLLIANVS, Carthaginiensis Afer, *c*) haud infima gente natus, patre centurione, vt HIERONYMVS habet, *d*) proconsulari: non quod ipse proconsulari esset dignitate, sed

c) Testis TERTVLLIANVS ipse de pallio c. 2. et in apologetico c. 9. vbi patriae meminit militiae, de illa Carthaginis proconsulari verba faciens. *d*) De viris illustribus c. 53. Ita quoque EVSEBIVS chron. Seueri anno 16. *Tertullianus Afer, centurionis Proconsularis filius, omnium ecclesiarum sermone celebratur.*

ſed quod ſtipendia meruerit centurio ille ſub Proconſule, qui Africae prouinciae, cuius caput erat Carthago, praeeſſet. Ab ineunte aetate literis imbutus eſt ſimul atque profana religione: quod ipſe fatetur *e*) aſſeclas gentis alloquens ſuperſtitioſae, *veſtrûm etiam fuimus; Chriſtiani non naſcuntur homines, ſed fiunt.* Alibi *f*) ſe ait ſpectaculis adfuiſſe, et vitae partem in libidine conſumſiſſe. Quo tempore vero, aut qua occaſione, ſuum Chriſto dederit nomen, profecto non conſtat. Oraculi reſponſo, aut viſione, ſacra mutaſſe, ipſe etiam DV PIN *g*) fabulam ſapere oſtendit. Neque videtur ante conuerſionem ſuam in matrimonium duxiſſe coniugem Chriſtianam, ipſius quoque libris celebratam, neque vxoris ſuaſionibus ad meliorem rediiſſe frugem, quod certe alicubi in ſuis monumentis memoriae tradidiſſet. At vero ſimilius eſſe videtur, matrimonium a ſacro mox iniiſſe lauacro, et ſuos iam aetate prouectum, paulo antequam in Montaniſtarum errores incideret, ad coniugem ſcripſiſſe libellos: qui formam teſtamenti quandam prae ſe ferunt, eaque continent, quae poſt fata demum fieri a femina ſibi coniunctiſſima velit. Eam enim priori ad continentiam, poſt obitum mariti ſeruandam hortatur. Non ergo, vt fabulantur, ad eam, ſe viuente, inuitam adſtrinxit. Poſteriori liquido demonſtrat, continentiam in viduitate conandum eſſe feminis ſeruare, quam in matrimonio oſtendere nequeant. Cum ad caſtra primum tranſiiſſet Chriſtianorum, vt vir doctiſſimus erat ac probe literis imbutus ſacris, presbyter factus eſt, non Romanae, vt vulgo creditur, ſed Carthaginienſis eccleſiae, qua eum conſtat ferme

e) In apologetico. *f*) De ſpectaculis, et de carnis reſurrectione c. 19. et 59. *g*) Noua bibliotheca auctorum eccleſ. tom. 1. p. 169.

ferme ſemper degiſſe. *h*) Cum in eccleſia catholica presbyter XL. annos prope manſiſſet, tertio ineunte ſeculo Montani haereſin amplexus eſt. Defectionis cauſſam HIERONYMVS *i*) innuit, eccleſiae Romanae clericorum inuidiam et contumelias: ſed qua demum ratione offenſus adeo fuerit certo non liquet. Sunt, qui memoriae prodiderunt, eum, quod Victori, aut Zephyrino in epiſcopatu Romano fuerit poſthabitus, inuidia deſciuiſſe. *k*) PAMELIVS *l*) factum aſſeuerat indignatione, quod Carthaginienſem epiſcopatum, quem ambierit, obtinere non potuiſſet. Alii alias ſomniarunt rei latentis rationes vero haudquaquam ſimiles. Inprimis mihi DVPINII *m*) ſententia placet, Montaniſtarum ſectae auſteritatem eius ingenio ardenti et ſeuero, quo in omnia extra modum ferri conſueverit, valde congruam fuiſſe: vt in catholicos exarſerit, eamque eccleſiam iniuriis proſciderit, donec ipſe ad ea ſibi iucundiora Montani caſtra tranſierit. Sic ergo extra communionem eccleſiae longaeuus annisque decrepitus diem obiit ſupremum, et in gratiam cum catholicis nunquam rediit: quod affirmare quidam nullo veterum teſtimonio conati fuerunt. Maxime floruit imperante Septimio Seuero, et Antonino Baſſiano Caracalla, ſub finem ſecundi, et initium tertii poſt Chriſtum natum ſeculi: et, HIERONYMO *n*) teſte, ad ſummam ſenectutem peruenit. *o*) Sunt qui eum circa A. Chriſti

CCV.

h) Quod pluribus DV PIN demonſtrat biblioth. noua eccleſ. auctor. p. 170. *i*) De viris illuſtr. c. 53. TERTVLLIANVS ipſe lib. contra Praxeam c. 1. defectionis cauſſam affirmat eſſe paracleti, quem acceperit, notitiam. *k*) Vid. BARONIVS ad a. 201. §. 10. et TILLEMONTIVS memorab. hiſt. eccleſ. tom. 3. p. 215. 664. ſeq. *l*) Tertulliani vita. *m*) Bibl. noua auctor. eccleſ. pag. 137. *n*) De viris illuſtr. c. 53. *o*) Pl. confer. PALME-

RIVS

CCV. in Montaniſtarum ſectam prolapſum, et circa annum CCXX. vita defunctum eſſe velint. Scriptor coetus Chriſtiani ſacer confundendus non eſt cum illo Tertullo conſule, neque cum Tertulliano martyre, aut Bononienſi epiſcopo, aut alio, de quibus in actis ſanctorum agitur. *p*) Diuerſus etiam eſt a Tertuliano ICto, cuius in legum libris quaedam fragmenta habemus. *q*) Quamuis etiam noſter, EVSEBIO teſte, *r*) et legum, et inſtitutionum Romanarum fuerit peritiſſimus, et inter Chriſtianos ſcriptores valde clarus: et ſcripta eius translationibus ex iure deſumtis CVIACIVS *s*) confertiſſimos eſſe obſeruarit. Inde noſtrum PAMELIVS *t*) non veretur affirmare aduocatum fuiſſe, prorſus nulla, praeterquam Trithemii, ſcriptoris recentiſſimi, auctoritate.

§. III.

RIVS Tertulliani vita. BEATVS RHENANVS Tertull. vita. Magdeb. Cent. 3. p. 71-87. 185. et 235. OSIANDER hiſt. eccleſ. cent. 3. p. 8. ſeqq. SCHOPFFIVS academia Chriſti p. 42. ſeqq. SIXTVS SENENSIS bibliotheca ſancta pag. 381. ANDR. RIVETVS critici ſacri l. 2. c. 9. Oper. tom. 2. p. 1091. ſeq. KOENIGII bibliotheca vetus et noua v. Tertull. p. 796. P. ALLIXIVS differt. de vita et ſcriptis Tertulliani. GERHARDI patrologia p. 109. ſqq. BELLARMINVS de ſcript. eccleſ. p. 50. ſeqq. DV PIN biblioth. noua auct. eccleſ. tom. 1. p. 126. ſeqq. CAVE, ITTICHIVS, Alii.

p) Vid. FABRICII bibliotheca eccleſiaſtica ad Hieron. de viris illuſtr. p. 124. et biblioth. Lat. volum. 3. p. 347. *q*) Teſtibus enim legum digeſtis, quaeſtionum ſcripſit libros octo, de caſtrenſi peculio vnum. De quo quidem haud incelebri ICto alibi fuerit differendi occaſio. *r*) Hiſt. eccleſ. l. 2. c. 2. NICEPHORVS eum quoque l. 2. hiſt. eccleſ. c. 8. virum vocat inſignem, accurataque legum et actorum Romanorum peritia clarum.

s) Obſeru. l. 7. obſ. 2. *t*) Tertulliani vita.

§. III.

Scripſit volumina multa ante et poſt ſuſceptos Montani errores, quorum pars magna temporum iniuria periit, et quaedam HIERONYMI *v*) aetate iam tum deſiderabantur. Sic certe *librum de Aaronis veſtibus* reperire nunquam potuit. *x*) . Librorum *de animae ſummiſſione*, *de ſuperſtitione ſeculi*, *de carne et anima* titulos RIGALTIVS in antiquiſſimo codice Agobardino reperit. Libri *de ſpe fidelium* HIERONYMVS *y*) meminit; ſex item librorum *de ecſtaſi z*) *de animalibus mundis et immundis*, *de circumciſione*, *de virginitate*. *a*) Librum *de paradiſo* TERTVLLIANVS ipſe commendat. *b*) Operum Tertulliani, quae ſuperſunt, in Baſilienſi Frobeniana editione ſeries haec eſt: 1. de patientia. 2. de carne Chriſti. 3. de reſurrectione carnis. 4. de praeſcriptionibus aduerſus haereticos. 5. aduerſus Iudaeos. 6. aduerſus Marcionem libri V. 7. aduerſus Hermagonem liber vnus. 8. aduerſus Valentinianos. 9. aduerſus Praxean. 10. de corona militis. 11. ad martyres. 12. de poenitentia. 13. de virginibus velandis. 14. de habitu muliebri. 15. de cultu feminarum. 16. ad vxorem ſuam libri duo. 17. de fuga in perſecutione. 18. ad Scapulam. 19. de exhortatione caſtitatis. 20. de monogamia. 21. de pallio. 22. de trinitate. 23. de teſtimonio animae. 24. de anima. 25. de ſpectaculis. 26. de baptiſmo. 27. contra Gnoſticos ſcorpiacum. 28. de idololatria. 29. de pudicitia. 30. de ieiunio aduerſus Pſychicos. 31. de cibis Iudaicis epiſtola. 32. de oratione. 33. apologeticus aduerſus gentes. Ex his libris HIERONYMVS *c*) dicit

v) De viris illuſtr. c. 53. extr. *x*) HIERON. epiſt. 128. extr. *y*) De viris illuſtr. c. 18. extr. *z*) L. c. c. 53. *a*) Paſſim in epiſtolis. *b*) De anima c. 55. pag. edit. Baſil. 685. c) De viris illuſtribus c. 53.

dicit contra ecclesiam a Tertulliano iam tum haeretico scriptos esse de fuga in persecutione, de exhortatione castitatis, de monogamia, de pudicitia, de ieiunio: quibus et BELLARMINVS *d*) librum addit de cruce. Suppositi sunt de trinitate liber, atque de cibis Iudaicis epistola. Nam in illo Sabelliana haeresis nominatim refutatur: Sabellius autem post illa Tertulliani tempora tandem haereseos suae semina sparsit. In epistola vero de cibis Iudaicis stilus reliquis Tertulliani operibus non respondet. Atqui nec ipse sibi vbique est similis. Certe quidem nullibi non vitiis scatet, quae orationem quam maxime videntur deformare, duritie, obscuritate, haudquaquam decori ornatus affectatione: aliis atque aliis operibus tamen sibimet ipsi magis indulget. Ita secundum DVPINII *e*) sententiam, *clarior et liquidior est, sed minus elegans in libris polemicis; obscurior et durior in locis communibus, vt in libro de pallio, quod vnum est ex antiquitatis operibus obscurissimis. Liber de poenitentia omnium est elegantissimus. Eius opera pulcherrima et vtilissima sunt apologeticus, praescriptiones, libri de poenitentia, baptismo, oratione, et hortationes ad patientiam et martyrium.*

§. IV.

Propter Montanam haeresin omnem prope apud veteres auctoritatem amisit. Ita S. HILARIVS *f*) librum eius de oratione volumen ait esse aptissimum, sed consequentem errorem auctoris detraxisse scriptis probabilibus auctoritatem. S. AVGVSTINVS *g*) cum significat tandem Cataphrygibus terga vertisse, nouamque sectam, quae

 Ter-

d) De scriptoribus eccles. p. 51. *e*) Bibliotheca noua auct. ecclesiast. tom. 1. p. 165. extr. *f*) In can. 5. Matthaei. *g*) De haeresibus n. 86.

Tertullianiſtarum appellata ſit, inſtituiſſe, iam tum vero temporibus ſuis plane extinctam. Naeui et errores ſunt plurimi, ſed quos illi condonare facile poſſumus: quandoquidem religionis fudamentum non euertunt, aut viae ſalutis auerſantur. Primo contra eccleſiam conatur probare, poteſtatem ei non eſſe remittendi fornicatorum et adulterorum peccata: et cum homines in ea crimina poſt baptiſmum ſunt lapſi; eos non poſſe ad communionem eccleſiae admitti, quamuis egerint poenitentiam. *h*) Secundo, vt adulterium, ſic abſolute damnat ſecundas nuptias. *i*) Tertio, immoderata laudat Montaniſtarum ieiunia, qui plures ſeruare ſolerent quadrageſimas, ſtationum obſeruarent ieiunia, velut ex praecepto, ad veſperam vſque producerent; ſolo per ieiunia veſcerentur pane et fruſtibus, ac meram potarent aquam. *k*) Quarto, catholicos vocat pſychicos, et nuſquam non de Montano vatibusque eius honorifice loquitur, eos credens S. Spiritu afflatos eſſe, ad conſtituendam perfectiorem diſciplinam. Sed probe obſeruandum, notante etiam DVPINIO, *l*) quod ad fidei normam et praecipua religionis dogmata attinet, Tertulliano et primis Montaniſtis cum eccleſia catholica conueniſſe. TERTVLLIANVS etiam ipſe, *m*) excepta, ait, fidei norma immutabili, et inuiolabili, mores reformari et mutari poſſe. Quinto, veram caſtitatem et innocentiam vitae a Paraclito, Montani miniſterio, praeſtitam eſſe, qui homines diſciplinam docuerit multo perfectiorem ea, quam ab apoſtolis acceperant. Iuſtitiam in cunabulis fuiſſe eo tempore, quod vulgo dicitur naturae. Legem et prophetas infantiam eius

h) Libro de pudicitia. *i*) Libro de monogamia, et exhortatione ad caſtitatem. *k*) Libro de ieiuniis. *l*) Biblioth. noua auctor. eccleſ. tom. I. p. 164. *m*) Libro de velandis virginibus.

eius fuisse, euangelium adolescentiam: at perfectionem occurrisse tantam in Spiritus S. institutionibus, qui per Montanum locutus sit. Neque adeo Tertullianus, neque Montanus, aut primi eius discipuli, credebant, vt vulgo aiunt, Montanum esse Spiritum S. sed a Sp. S. fuisse afflatum, et missum, vt ecclesiae disciplinam reformaret atque perficeret. Neque id praerogatiuae Montano tantum tribuebant, verum et pluribus eius discipulis, feminis etiam. Et inter ipsos opinabantur esse non paucos, qui diuinis gauderent reuelationibus, et futura praedicerent. Hi vehementer aliquando agitabantur, et in extasim rapiebantur, omnino vt obtinere videmus hodienum istos homunciones inter, qui vulgo *pietistae* vocantur. Sexto, fugere persecutionis tempore, vetitum esse. cum sibi, tum aliis persuadet. Alia ne tanti quidem videntur esse momenti. Neque hinc immerito MALEBRANCHIVS n) eum iudicat virum omni quidem doctrina excultum, sed plus memoria, quam iudicio pollere; acri magis et vasto ingenio, quam acri et vasta mente: omnia cum fanaticis communia habere. Eo certe, quod Montani eiusque vatum visiones veneratus est, euincitur, quam debili fuerit iudicio. *Acies illa ingenii*, pergit, *impetus*, *de leuibus afflatus*, *mentem effraenatam non obscure denotant. Quot in eius hyperbolis et figuris motus abnormes? Quot rationes splendidae ac magnificae, quae suo duntaxat splendore probant, et persuadent solum mentem stupefaciendo atque perstringendo?* Idemque variis illius exemplis probat.

n) De inuestiganda veritate l. 2. c. 3. Pl. confer. ANDREAS RIVETVS critici sacri l. 2. c. 9. et 10. operum tomo 2. pag. 1091. seq.

§. V.

Acre et vehemens in eo HIERONYMVS *o*) ingenium praedicat, ſimul atque teſtatur, Cyprianum tanti eum feciſſe, vt nullum diem absque illius lectione praetermitteret, ſuoque ſaepius diceret anagnoſtae, quem notarium vocat, *da magiſtrum.* *p*) Tantoque magis mirandum ne ſemel quidem in Cypriani ſcriptis, quae extant, Tertullianum citari: licet HIERONYMVS *q*) etiam alibi teſtetur, Cypriani ſcriptis probari, quod Tertulliano magiſtro vſus fuerit. Ipſe HIERONYMVS *r*) illius ſcriptis tantum tribuit, vt cunctam ſeculi diſciplinam obtinuiſſe videantur. Et libro de viris illuſtribus *s*) Tertulliani adeo fauet ingenio: vt eius propemodum excuſet in Montani factionem prolapſum, in clericorum inuidiam atque contumelias culpam proiiciens. Multa ſcilicet iam tum antiquitas veneranda cognouit eum ſcientia et eruditione repletum fuiſſe, quam data quauis occaſione oſtendat. In ſatyra excellebat: ſales vrbani et mordaces erant. Aduerſarios dextre impugnabat, imo et iſtos obruere ſtudebat rationum inter ſe cohaerentium multitudine. Vbi ratiociniis nihil perſuadendum, ſplendida ratione dicendi tamen, vel inuitis, conſenſum extorquere videbatur. Et bene BALZACIVS *t*) *Tertullianum*, inquit, *exſpecto*, *quem in lucem emittis*, *vt me patientiam*, *quam tradit doceat.* - - *Cum eo auctore in gratiam rediiſſem tua praefatione*,

o) De viris illuſtribus c. 53. Confer. Hieronymi vita, apud SVRIVM vitis ſanctorum Septembr. pag. 495. *p*) Pro *da magiſtrum* codex Gemblacenſis tantum habet *magiſtrum*: quod SVFFRIDO ἐμφατικώτερον videtur. vid. FABRICII bibliotheca eccleſiaſtica p. 125. *q*) Epiſt. 65. Confer. ANG. POLITIANVS. l. 4. epiſt. 5. *r*) Epiſt. tom. 3. ad Magnum fol. 149. *s*) Cap. 53. *t*) Epiſt. ad Rigaldum 2. lib. 5.

fatione, ſi eum fuiſſem odio proſecutus, et ſi eius dictione dictione dura, et eius ſeculi vitiis ab eo legendo fuiſſem deterritus. Verum iam diu eſt, quod eum magni facio, et quamuis ſpinis ſit obſitus et triſtis, mihi non videtur iniucundus. In eius ſcriptis nigrum illud, de quo vetus poeta canit, mihi occurrit lumen, et eius aeque me iuuat obſcuritas, etc. Sequentibus vero quae monet, de formis loquendi Africanis, quod ſua non careant amabilitate, palati noſtri non ſunt: quamuis ſua cuique facile patiamur eſſe pulchra; neque de guſtibus videatur eſſe diſputandum. Quicquid etiam ferro fuerit fabrefactum; ferreum eſt, atque adeo cum auro nequaquam meretur componi. Valeat Sophonisbe cum eloquentia ſua: quae Ciceronianas nunquam poterit aequare virtutes, aut ingenia obſcurare literis elegantioribus imbuta. Hoc illi quidem concedimus vltro, nec habita elegantiarum aut dictionis ratione, ſimul omnia eius ſcripta vtiliſſima eſſe, et hiſtoriam inprimis horum temporum atque ritus eccleſiaſticos plurimum illuſtrare. Nec habita, quotquot in eo reperiuntur, errorum atque inprimis moleſtae grauitatis ratione, Aegidius Cannartus Tertullianum vnice dilexit, ac memoriae integrum mandauit. *v*)

§. VI.

Summam vero ſtili duritiem ne ſui quidem ſeculi homines aequo animo ferre potuerunt. Lactantivs: *x*) *Septimius*, inquit, *Tertullianus fuit omni genere literarum peritus, ſed in eloquendo parum facilis, et minus comtus, et multum obſcurus fuit. Ergo ne hic quidem ſatis*

v) Vid. miraevs biblioth. eccleſ. P. 2. p. 211. ioh. henr. a seelen miſcellaneorum part. 2. pag. 156. *x*) Diuinarum inſtit. l. 5. c. 1. n. 23.

ſatis celebritatis inuenit. Haud immerito tria notat vitia, Africanis vulgo ſcriptoribus communia, quammaxime vero in libris Tertulliani conſpicua, quo nihil durius, nihil obſcurius, nihil minus comtum. Difficultatem BOECLERVS *y*) deriuat cum ex genere ſcribendi Africano; omnes enim ſcribere non ſine tumore et moleſtia, quae ſtili vitia Tertullianus, vir doctiſſimus, ſubterfugere non potuerit: tum ex formulis iuris, cuius fuerit peritiſſimus: vt adeo hunc nemo intelligere poſſit, qui non etiam illas formulas intelligat. *Suis*, inquit, *z*) *vtitur quibusdam appellationibus ICtus, ſuis medicus, ſuis theologus, architectus, geographus, et ſic deinceps. Qualibus dictionibus non niſi tempeſtiue et congruenter in eleganti contextu vtendum eſt: quamquam alii hic liberius agant; ſicut ex. gr. Tertullianus in omnibus ſuis operibus frequenter ICtorum ore loquitur.* MORHOFIVS *a*) ordinem quoque deſiderat, non ſolum dictionis et ingenii elegantias: vtut eum agnouerit omni eruditionis genere tinctum fuiſſe. ERASMO iudice *b*) Tertullianus prudens ſciensque obſcurauit malis verbis bonas ſententias, vel ipſo durior Apuleio. Neque intellectu is facilis, aut iucundus poteſt eſſe cuiquam, qui longe ſibi maximam in vocabulis et dictionibus innouandis licentiam ſumſit. Rerum expoſitiones vtplurimum ſunt affectatae et inflatae. Sublimitatem petit minime decenti modo, et, praeter conſuetudinem dicendi, locutionibus hyperbolicis ac vitiis ſuae genti communibus, ipſa grandiori forma impeditus, miſere tandem in meteoris haeret. *c*) In omnibus prope effer-

y) Bibliographia critica p. 721. *z*) L. c. p. 722. *a*) Polyh. liter. l. 4. c. 14. §. 4. *b*) In Ciceroniano p. 152. *c*) Vid. WERENFELSIVS V. C. docta diſſertatione de meteoris orationis, opuſc. p. 620.

efferuescit, et effertur tempore haudquaquam opportuno, et figuris minime conuenientibus scatet. Orationis formam alibi videtur affectare Laconicam: vt validas aduersariis obiiceret dictiones, atque tot sententiis, quot verbis, ad omnes conuincendos, vteretur. Sumamus ex. gr. de pallio libellum, quem doctrina vir excellens quidam perlustrando indignabundus abiecit dixitque *si non vis intelligi non debes legi.* Cum Tertullianus veterum Christianorum simplicitatem imitaretur, togaque reiecta pallio vestiretur: a nonnemine fuit inconstantiae accusatus. Et quoniam Graecorum erat pallium, vt Romanorum toga: Christiani autem, vulgo frugalitatis studiosi, vestem hanc sumebant simpliciorem et philosophicam: conuicio quasi vocabantur *Graeci*, et *impostores* ab iniectione pallii, quod super tunicam imponebant. Indignum neque ferendum hoc cum illi videretur conuicium: scripsit apologiam pallii; neque adeo mirandum, si vestem mutarit, quando hic totus orbis mutationi sit obnoxius, tempora, stellae, coelum, mare, terra, regna, populi, bestiae, pauus, serpens, camaeleon, etiam ipse homo. Pallium vestem augustam esse, super omnes exuuias et peplos, superque omnes apices et titulos, postquam Christianam sapientiam, quae vanissimis superstitionibus renunciat, primum vestire coepit. Omnibus, quascunque vastissima, totumque mundum complectens, imaginatio excogitare poterat, mutationibus, ad suam mutationem palliandam, propositis; rebusque coaceruatis, quae vtcunque de pallio dici possunt magnifice: istud tandem ipsum loquens introducit, sub finem: *d*) *ego nihil foro, nihil*

d) Operum pag. 594. seq. edit. Basil. 1562.

nihil campo, nihil curiae debeo: nihil officio aduigilo, nulla rostra praeoccupo, nulla praetoria obseruo, cancellos non adoro, subsellia non contundo, iura non conturbo, caussas non elatro, non iudico, non milito, non regno, secessi de populo. Imo vnicum negotium mihi est, nec aliud nunc curo, quam ne curem. Vita meliore magis in secessu fruare, quam in promtu. Sed ignaua infamique sc. patriae, et imperio reique publicae viuendum est. Erat olim ista sententia. Nemo ali nascitur, moriturus sibi. Certe cum ad Epicuros et Zenonas ventum est, sapientes vocas, totum quietis magisterium, qui eam summae atque vnicae voluptatis nomine conseruauere. Tamen propemodum mihi quoque licebit in publicum prodesse. Soleo de qualibet margine vel ara medicinas moribus dicere, quae felicius publicis rebus, et ciuitatibus, et imperiis bonas valetudines conferent, quam tuae operae. Quippe si pergam ad acuta tecum, plus togae laesere remp. quam loricae. Atquin nullis vitiis adulor, nullis veternis parco, nulli impetigini adulor, adigo cauterem ambitioni, qua M. Tullius quingentis millibus non vnum orbem citri emit, qua bis tantum Asinius Gallus pro mensa eiusdem Mauritaniae numerat. Hem quantis facultatibus aestimauere ligneas maculas! Item qua lances centenarii ponderis Sulla molitur. Vereor sane ne parua sit ista trutina, cum Drusillanus, et quidem seruus Claudii, quingenariam promulsidem aedificat, suprascriptis fortasse mensis necessariam: cui si officina exstructa est, debuit et triclinium. Immergo aeque scalpellum acerbitati ei qua Vedius Pollio seruos murenis inuadendos obiectabat. Noua scilicet saeuitia delectatio terrenae bestiae et edentulae, et exunguis et excornis: de piscibus placuit feras cogere, vtique statim coquendis, vt in visceribus earum aliquid de seruorum suorum corporibus

bus et ipse gustaret. Praecidam gulam, qua Hortensius orator primus pauum cibi caussa potuit occidere: qua Aufidius Lurco primus sagina corpora vitiauit, et coactis alimentis in adulterium prouexit saporem: qua Asinius Celer muli vnius obsonium VI. M. HS. detulit: qua Aesopus histrio ex auibus eiusdem pretiositatis, vt canoris et loquacibus quibusque centum millium patinam confiscauit: qua filius eius post tale pulpamentum potuit aliquid sumtuosius esurire. Margarita nanque vel ipso nomine pretiosa dehausit, credo ne mendicius patre coenasset. Taceo Nerones, et Apicios, et Rufos. Dabo catharticum impuritati Scauri, et aleae Curii, et vinolentiae Antonii. Et memento istos interim ex multis togatos fuisse, quales apud pallium haud facile. Has purulentias ciuitatis quis eliciet, et exuaporabit, ni sermo palliatus? Sermone, inquit, me suasisti medicamine sapientissimo. Verum et si eloquium quiescat, aut infantia subductum, aut verecundia retentum, nam et elingua philosophia vita contenta est, ipse habitus sonat. Sic denique auditur philosophus, dum videtur. De occursu meo vitia suffundo. Quis non aemulum suum cum videt, patitur? Quis oculis in eum potest, in quem mentibus non potest? Grande pallii beneficium est, sub cuius recogitatu improbi mores vel erubescunt. Viderit nunc philosophia, quid prosit. Nec enim sola mecum est. Habeo et alias artes in publico vtiles. De meo vestiuntur, et primus informator literarum, et primus edomator vocis, et primus numerorum harenarius, et grammaticus, et rhetor, et sophista, et medicus, et poeta, et qui musicam pulsat, et qui stellarem coniectat, et qui volaticam spectat. Omnis liberalitas studiorum quatuor meis angulis tegitur. Plane post Romanos equites. Verum et cerdones, et omnis gladiatorum ignominia togata pro-

producitur. Haec nimirum indignitas erit, a toga ad pallium. Hoccine multa eſt et magnifica facere verba, nulla ſubiecta ſententia: quod recte Tullio eſt inſanire? Nihil ad rem apposite et conuenienter, aut ad perſuadendum commode dicit: dummodo ſuam iactitet vanam loquentiam, ſplendido eloquentiae nomine, quam neque concinna ſtili caſtitas, neque perſpicuitas, neque ornatus dignitasue commendat. Sic ſane aſtra petit, affectata ſublimitate obſcurat omnia, ac turpiter ſemetipſum in meteoris confundit. Auſterus magis, quam acutus, nullibi non pingue quiddam et Africanum ſonat: et omnium minime propter ſtilum legendus eſſe videtur.

§. VII.

Tertulliani opera omnium primus in lucem emiſit Beatus Rhenanus *Baſileae* 1521. fol. cum argumentis et annotationibus, libris quibusque praemiſſis, quas DVPINIVS *r*) tanti fecit: vt nemo illi ad auctorem hunc intelligendum eo vtilius inſudaſſe videretur. Etiam a RIGALTIO obſeruatum eſt, Rhenano nihil ad opus perficiendum, praeter MStorum copiam, defuiſſe. Hanc ſecutae ſunt editiones aliae 1525. 1528. 1536. 1539. fol. cum Rhenani argumentis et annotationibus. 1550. et 1562. fol. apud Frobenium, accurante Sigiſmundo Gelenio, cum Rhenani argumentis et annotationibus: tractatus vero quidam ex Anglo MSto ſunt a Gelenio emendati. *Pariſiis* 1545. apud Guillardum. 1566. 8. duobus voluminibus, apud Andream Wechelum, cum integris Rhenani ſcholiis, et apologetici integra paraphraſi, quam Franciſcus Zephyrus ſcripſit. 1580. fol. vna cum Arnobio, ex recenſione Renati Laurentii de la Barre. 1583. fol. apud

r) Biblioth. noua auct. eccleſ. tom. 1. p. 166.

apud Sonnium, cum nouis Iacobi Pamelii commentariis. 1598. fol. cum notis Pamelii, emendationibus Latini Latinii, et Ioh. Merceri in librum de pallio notis. *Romae* 1584. fol. cum emendationibus Latini Latinii. *Antuerpiae* 1579. et 1584. fol. apud Plantinum cum nouo Iacobi Pamelii Brugenſis commentario. *Franeckerae* 1597. fol. cum notis Rhenani, Pamelii, et Franciſci Iunii. *Heidelbergae* 1596. et 1599. fol. apud Commelinum, cum nouis Pamelii commentariis. *Geneuae* 1597. fol. cum notis Pamelii.

§. VIII.

Decimo ſeptimo poſt Chriſtum natum ſeculo Tertulliani opera prodierunt *Geneuae* 1601. et 1607. fol. cum notis Pamelii. *Heidelbergae* 1609. fol. apud Commelinum, cum notis Pamelii. *Pariſiis* 1608. et 1616. fol. cum Iacobi Pamelii, Latini Latinii, et Ioh. Mercerii notis. 1624. et 1630. fol. cum perpetuo Ioh. Ludouici de la Cerda commentario. 1634. et 1641. fol. cum Nicolai Rigaltii notis, indicibus, et ſermonis Africani gloſſario. 1635. fol. notae Rhenani, Pamelii, Latini, cum Gabr. Albaſpinaei, Ioh. Wowerii, et in librum de pallio Edm. Richerii, Theod. Marcilii, et Ioh. Mercerii obſeruationibus, ad paginas Rigaltianae editionis accommodatae. 1646. 1648. et 1650. fol. 3. volum. cum prolixis Georgii Ambianatis Capuccinii obſeruationibus. *f*) 1658. fol 3 volum. cum Caroli Morelli, Auguſtiniani eremitae, commentariis. *g*) 1663. fol. curante Philippo Priorio, cum inte-

f) *Tertullianus* inſcribitur *rediuiuus*. RIGALTIVS vero negat rediuiuum dici poſſe, qui ſub horrendis vaegrandium commentariorum ſarcinis obrutus atque contritus. Conf. FABRICIVS B. L. v. 3. p. 350. *g*) Monſtroſam editionem operum inſcriptio

integris Rigaltii, ſelectis Pamelii, Cerdae, aliorum, et ipſius Priorii notis. 1675. fol. ad vetuſtiſſimorum exemplarium fidem ſedulo emendata diligentia Nic. Rigaltii I. C. cum eiusdem annotationibus integris et variorum commentariis ſeorſim antea editis. Accedunt Nouatiani tractatus de trinitate et cibis iudaicis cum notis vt in edit. Pamelii. *Coloniae* 1617. fol cum notis Pamelii. *Francofurti* 1627. fol. cum notis Rhenani, Pamelii, et Francifci Iunii. *Tiguri* 1657. fol. cum Pamelii comment. *Rothomagi* 1662. fol. cum iisdem Pamelii notis. *Antuerpiae* 1682. fol. cura Pamelii.

§. IX.

Duodeuiceſimo poſt Chriſtum natum ſeculo Tertulliani opera omnia in lucem prodierunt *Venetiis* 1701. fol. cum ſelectis variorum notis, ad voluminis calcem reiectis. 1708. 4. ſex tomis, cum Michaelis Viuieni commentariis.

§. X.

Tertulliano proximus aetate eſt MARCVS MINVCIVS FELIX, cauſſarum clarus Romae patronus. Id enim non modo LACTANTIVS *b*) et HIERONYMVS *i*) teſtantur, verum et ipſe innuit dialogi exordio, vbi per ferias ait nihil ſibi muneris in curia fuiſſe. *k*) Neque ſolum illuſtres inter iureconſultos et oratores ſui temporis excellentis-

prio prodit, *omniloquium Tertullianeum:* de qua BOECLERVS bibliographia critica p. 722. *mirum, quod charta et typi perdantur biſce nugis.*

b) Diuinar. Inſtit. l. 5. c. 1. *i*) De viris illuſtribus c. 58. et epiſtola ad Magnum. *k*) Edit. Ouzelianae p. 10. *ſane et ad vindemiam feriae iudiciariam curam relaxauerant. Nam id temporis, poſt aeſtiuam diem, in temperiem ſemet autumnitas dirigebat.*

lentissimos referendus, sed et strenuus fuit Christianae religionis assertor, doctrina, virtute et pietate conspicuus. Afrum fuisse FRANC. BALDVINVS suspicatur: quod Frontonis Cirtensis (fuit autem *Cirta* Numidiae ciuitas nobilissima *l*) ita meminit, vt in Africa versatum se esse significet: dictionem quoque exprimit Africanam. Frontonem istum suspicatur Cornelium rhetorem, M. Antonini Philosophi praeceptorem, cui imperator multum detulit, atque statuam in senatu petiit. *m*) Ex eius oratoria schola accepimus prodiisse Militonem, qui ad Christianorum defensionem eloquentiam suam conuertit: vt quod illis impius praeceptor probrum asperserat maledicendo, bonus discipulus respondendo abstergeret. Seculo post Christum natum ineunte tertio floruit, Septimio Seuero imperante. Quamuis enim, quo tempore vixerit, ab antiquis diserte non dicatur: HIERONYMVS tamen libro de viris illustribus, *n*) quo temporum seruat ordinem, eum Tertullianum inter atque Cyprianum locat. A Cypriano in libro de vanis idolis Minutii verba non vno loco exscripta sunt. Et Minucius a Tertulliano non pauca desumsit: quo quidem aetate paulo iunior, sed proximus tamen illi fuisse videtur. Accurate profecto eadem crimina de infanticidio, Thyestaeis epulis, promiscua libidine, et cultu capitis asinini et similia, quibus refellendis in apologetico Tertullianus occupatur, eodem ordine, iisdemque haud raro verbis exequitur. Crimina vero ista velut noua temporibus vt maxime illis frequenti et assiduo conuicio Christianis obiiciebantur. Initio se paganum fuisse, ac aetate iam prouecta Christianorum castra secutum, ipse haud obscure innuit: vbi *sic solus*, inquit,

l) Prolegom. in Minucii Felicis Octauium. *m*) IVLIVS CAPITOLINVS M. Antonino philosopho c. 2. *n*) Cap. 58.

quit, *o*) *in amoribus conscius ipse, socius in erroribus: et cum, discussa caligine, de tenebrarum profundo in lucem sapientiae et veritatis emergerem etc.* Postea: *p*) *quanquam tibi, Marce frater, de quo cum maxime quaerimus non sit ambiguum; vtpote cum diligenter in vtroque viuendi genere versatus repudiaris alterum, alterum comprobaris.* Rursum: *quantum autem vitium sit de incognitis et inexploratis iudicare, quod facitis, nobis ipsis poenitentibus credite. Et nos enim idem fuimus, et eadem vobiscum quondam adhuc coeci et hebetes sentiebamus.* Vbi ergo ARNOBIVS *q*) gloriatur, et oratores, et iurisconsultos, magnis ingeniis praeditos, ad ecclesiam transiisse: vix dubitare possumus, eum, cum id scriberet, de Minucio suo cogitasse. Cum Christo suum dederit nomen, foro tamen se non videtur abdicasse. Nam feriae vindemiarum illi ab strepitu forensi otium et Octauii scribendi occasionem dederunt. Quod tanto magis mirandum, cum ipsius nominis Christiani confessio ad damnationem sufficeret, imo Christianis esset interdictum foro, quibus praetor neutiquam ius postulandi dabat, suspiciosissimis temporibus, in tam profano et virtuti tam inimico foro caussidicum pium et Christo deuotum subsistere potuisse. Facies erat tunc temporis Romani imperii tristissima, et confusio insignis: vt omne malorum genus inundasse videretur. Orbis concussus et permixtus bellis, incendiis, fluctibus, terrae motu, ciuitatum ruinis, gentium multarum atque regionum excidiis, denique malorum extremis fame et peste confectus. Principes ergo et vulgus conclamitabat, omnia haec mala Christianis referenda esse accepta, eorundemque expianda sanguine. Hinc, TERTVL-

o) Edit. Ouzel. pag. 6. *p*) Pag. 29. *q*) Aduersus gentes l. I.

TVLLIANO teste, si Tiberis ascendit in arua, si coelum stetit, si terra mouit, si fames, si lues, statim *Christianos ad leones* acclamatur. Noua est Viri Summe Reuerendi, D. CHRISTOPH. AVGVSTI HEVMANNI, Fautoris nostri, sententia, *r*) qui communem, vt ipsi videtur, fabulam, Minucium Felicem patronum caussarum forensem fuisse, multis confutare studet: locumque LACTANTII *s*) *Minucius Felix non ignobilis inter causidicos loci fuit*, suspicatur, legendum esse, *inter causidicos ecclesiae.*

§. XI.

Scripsit Minucius Felix *Octauium* siue de Christianae religionis veritate dialogum, quo Marcus ipse libelli auctor iudicis, seu arbitri officio fungitur, Caecilius Natalis ethnici et Octauius Ianuarius Christiani personam sustinent colloquentes. Quaestio, de qua disputant, grauis est, verane, an falsa Christianorum religio. Contentionis occasio fuit, quod, cum in litore Ostiensi ambularent, ab Octauio Christiano reprehensus fuit Caecilius ethnicus, qui occurrens Serapidis idolo, se istud colere significabat. Fremit inde, ac valde irritatus suam defendit superstitionem, et grauiter in Christianorum religionem inuehitur. Omnia incerta esse et dubia. Christianis maxime ignaris ac rudibus temerarium esse, opiniones suas pro veritatibus fouere. Cum nulla mundus regatur prouidentia, singulis dubiis, religionem praestare sequi maiorum. Romanum imperium ea conditum et auctum. Auspicia nunquam impune spreta. Pronunciatas

r) Parergis Gottingensibus tom. 1. l. 1. dissert. 10. *s*) Diuin. instit. l. 5. c. 1. n. 22. Confer. HEVMANNI V. C. eruditissimae obseruationes pag. 413. edit. Gottingensis 1736. 8.

ciatas ſemper ab oraculis res futuras. Chriſtianos adorare aſininum caput, ac turpia quaeque: crimina cumulare, vagas libidines, inceſta, infanticidia: nimio ſe inuicem proſequi amore: nec videre, nec oſtendere, quem colant, Deum. Iudaeis nihil profuiſſe, hunc Deum adoraſſe. Vanam Chriſtianorum ſpem eſſe ridendam. Reſurrectionem, inferos et paradiſum poetarum redolere figmenta. Conditionem eorum eſſe miſeram, plerosque inopes, ignaros, morbis obnoxios, ſuppliciis et cruci expoſitos. Vnde pateat, Deum ipſorum aut non poſſe, aut non velle eos ſubleuare. Romanos, a Chriſtianorum Deo alienos, non modo potentes eſſe, et terrarum dominos, ſed et omnibus gaudiis perfundi, quibus Chriſtiani abſtineant. Singulas Octauius reſumit Caecilii rationes, et illis ita reſpondet, vt conuiciorum atque errorum vanitate diſcuſſa, veritas diuina triumphare videatur. Poſtquam ſingulis obiectionibus reſponſum, victus Caecilius, arbitri, inquit, ſententiam non exſpecto. Aeque victores ſumus. De me triumphat Octauius. Ego vero de errore triumpho. Deo igitur me ſubiicio, agnoſco prouidentiam, et Chriſtianorum religionem, in quorum me nunc pono numero, ſolam fateor docere veritatem. Chriſtianus videri poteſt, non poteſt eſſe miſer. *t*) Diu hic ſiue libellus, ſiue dialogus, falſo creditus dictusque eſt Arnobii octauus liber aduerſus gentes, et vna cum ſeptem eius veris Arnobii libris editus eſt, donec FRANCISCVS

t) Caecilius idem fatetur, ſe, poſtquam intellexit, quid non ſit vera religio, deſiderare accuratiorem cognitionem et inſtitutionem religionis verae. Eam vero catecheſin MINVCIVS ſcribit in diem ſequentem reiectam fuiſſe. Sed tanto magis dolendum, alteram hanc ſcholam, quae Minuciani libri melior et maior pars fuiſſet, vel non extare, vel editam non eſſe.

CISCVS BALDVINVS, Iurisprudentiae politioris instaurator errorem animaduerteret vulgarem, et Octauium hunc Minucio Felici, vero auctori vindicatum, seorsim Heidelbergae sexagesimo supra millesimum quingentesimum anno ederet, suaque docta illi adiungeret prolegomena. Ecquid potuit esse clarius HIERONYMI *v*) testimonio: *Minucius Felix, Romae insignis caussidicus, scripsit dialogum Christiani et ethnici disputantium, qui Octauius inscribitur.* Accedit LACTANTIVS, *x*) qui Minucii Felicis Octauium, atque ex eo verba citat: vt alius libello non sit quaerendus auctor. *y*) Qui olim illi falso tributus liber de fato, *z*) vel contra mathematicos, hodie non extat. Et iam tum HIERONYMO erat valde suspectus, qui *et alius*, inquit, *a*) *sub nomine eius fertur de fato, vel contra mathematicos, qui cum sit et ipse diserti hominis, non mihi videtur cum superioris libri stilo conuenire.* Alibi: *b*) *Minucius Felix, caussidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octauius est, et in altero contra mathematicos, si tamen inscriptio non mentitur auctorem, quid gentilium scripturarum dimisit intactum?* Hunc ergo BALDVINVS tanto magis dolet, cum eius fuerit vnicus καὶ γνήσιος, illi fuisse surreptum, et alteri non domino iniuste adscriptum: vt et plagio, et partu supposito iniuria duplex sit facta Minucio.

§. XII.

Opusculum sane eruditum, neruosum, ac praestantia

Zzzzz 2

v) De viris illustribus c. 58. Confer. eiusdem epistola ad Magnum, oratorem Romanum. *x*) Diuin. instit. l. 1. c. 11. et l. 5. c. 1. *y*) Pl. vid. BALDVINI prolegomena init. *z*) Ipse quidem MINVCIVS, cum pauca de fato dixisset, subiungit: *ac de fato satis, vel si pauca pro tempore, disputaturi alias et vberius, et plenius.* *a*) De viris illustr. c. 58. *b*) Epistola ad Magnum.

tia doctrinae non satis admirandum. Ipsa dialogi forma antiquum ac satis politum refert scribendi morem: ac omnium historiarum memoriam repraesentat. Ex eo ergo breui dialogo patet, quod LACTANTIVS *c*) obseruat, quam idoneus veritatis assertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset. Enim vero ingenii ab rebus alienis ac strepitu forensi sese relaxantis potius est foetus praecox, quam assiduo labore compositum opus. Res leuiter tantum perstringit, non perscrutatur. Sufficit illi ostendisse, quam ineptae sint ethnicorum sententiae. De Christianorum doctrina cum explicanda, tum probanda accuratius cogitare non potuit. Sed immerito videtur DVPINIO *d*) in mysteriis non valde eruditus, et animam vna cum corpore morituram credidisse. Satis clara ipsius MINVCII *e*) sunt verba: *quis tam stultus aut brutus est, vt audeat repugnare, hominem a Deo, vt primum potuisse fingi, ita posse denuo reformari? nihil esse post obitum, et ante ortum nihil fuisse: sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? - - Corpus omne, siue arescit in puluerem, siue in humorem soluitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, subducitur nobis; sed Deo, elementorum custodi, reseruatur.* Ne verbulo quidem animae separatae meminit, cuius statum describere non fuerat opus. Ecquis inde putaret, eum credidisse, futurum vt anima cum corpore moriatur?

§. XIII.

Genere vtitur dicendi Africano, quale Tertullianus, Cyprianus, Arnobius, eorumque similes sectantur. Dictio arguta, vehemens, acris. Stilus pressus, densus, et

c) Diuin. institut. l. 5. c. 1. *d*) Ecclesiasticorum auctorum bibliotheca noua tom. 1. p. 188. seq. *e*) Edit. Ouzel. p. 326.

et crebris exultans ſententiis. Fruſtra in eo quidem verum quaeſieris Latinae linguae nitorem ac naturalem pulchritudinem: pro communi tamen eius ſeculi conſuetudine non contemnendus eſt, quandoquidem tumor ille Africanus placet. Secundum DVPINIVM, *f*) *dialogus non inelegans, exquiſita verba, vocabula excogitata, gratus lepos, rationes dilucidae, valde doctus.* Secundum MORHOFIVM *g*) Minucii Felicis *Octauius, i. e. dialogus de vanitate idololatriae, et veritate religionis Chriſtianae, ſtilo ſatis pro illorum temporum ratione terſo atque puro compoſitus, nec minus ingenioſe.* Secundum WALCHIVM V. C. *h*) *ſtilus ornatior quidem eſt, quam Tertulliani; in comparationem tamen Lactantii euehi non poteſt.* Alibi: *i*) *quod ad ſtilum,* inquit, *Minucii Felicis attinet, humilis eſt, et proprius dialogis: purus tamen, paucis excerptis, quae Latinitatem eccleſiaſticam, raram, et minus caſtam ſapiunt.* e. gr. *adſtrangulatus, carnales oculi, cautela, inrotare, intererrare, meditantur* paſſiue, *multiuira,* et *vniuira,* pro muliere multorum virorum, aut vnius viri, *notaculum* pro ſigno etc.

§. XIV.

Aliquoties iam editus fuerat hic Minucii dialogus, antequam extare crederetur: prodiit enim, vt ſupra monui, cum Arnobio ſemper, cuius octauus habebatur aduerſus gentes liber. Scilicet Fauſtus Sabaeus Brixianus eum primus ex peruetuſto codice Vaticano in lucem protraxit, ac tota reclamante antiquitate, velut recens inuentum Arnobii libellum, ſeptem eius ſubiecit libris *Romae*

f) Eccleſ. auctorum bibliotheca noua tomo. I. p. 188. *g*) Polyhiſt. liter. l. 4. c. 14. §. 9. *h*) Hiſtoria critica Lat. linguae c. I. p. 78. *i*) Cap. 10. p. 424.

mae 1542. fol. Principem secutae sunt *Basilienses* 1546. et 1560. ex Sigismundi Gelenii recensione. Sed errorem tandem animaduertit, ac separatim Minucii Felicis Octauium cum doctissimis prolegominibus Franciscus Balduinus edidit *Heidelbergae* 1560. 8. Viginti et tribus post annis Fuluius Vrsinus, Petri Ciacconii schedis adiutus, siue Balduini editionem non vidisset, *k*) siue eam sibi arrogaret animaduersionem, Minucii librum ab Arnobii operibus seiunxit, ac se id vnum obseruasse gloriatus est, *Romae* 1583. 4.

§. XV.

Seculo post Christum natum decimo septimo Minucii Felicis Octauius prodiit *Basileae* 1603. 8. cum eruditis Ioh. Woweri notis, addito S. Cypriani libro de vanitate idolorum. *Hanouiae* 1603. 8. cum notis Geuerh. Elmenhorstii. *l*) *Francofurti* 1610. 8. Francisci Balduini. *Parisiis* 1605. 8. cum notis Desiderii Heraldi. et 1613. 4. cum Tertulliani apologetico. 1615. 4. cum Arnobio. 1643. et 1645. 4. accurante Nicolao Rigaltio, cum Iulii Firmici Materni libro de errore profanarum religionum. 1666. fol. per Philippum Priorium, cum Cypriano, Arnobio, Firmico et Commodiano. *Hamburgi* 1612. fol. cum notis Elmenhorstii. *Coloniae Agrippinae* 1618. fol. magna bibliotheca veterum patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum tomo tertio. n. 1. *Lugduni Batauorum* 1645. 12. cum Cypriano de idolorum vanitate et Wowerii Firmico. 1652. 4. et 1672. 8. ex officina Ha-

k) Nec Morilloni, nec HADRIANI IVNII meminit, qui pridem animaduersorum l. 3. c. 1. obseruauit, esse librum singularem alterius scriptoris, non, vt priores editiones venditauerant, octauum Arnobii. *l*) Elmenhorstii editionem BOECLERVS omnibus aliis praefert bibliographia critica p. 723.

Hackiana, cum integris omnium notis et commentariis, nouaque recensione Iacobi Ouzelii, cuius et accedunt animaduersiones, insuper Iohannis Meursii notae, et liber Iulii Firmici Materni de errore profanarum religionum. Editione hac satis nitida inuenies post editoris praefationes, Francisci Balduini et Ioh. Meursii prolegomena integras et eruditissimas obseruationes Woweri, Elmenhorstii, Rigaltii, Heraldi, Meursii, et ipsius Ouzelii. De Ouzelio vero MORHOFIVS m) scribit: *ille plagiarius est, cui corniculae iam dudum plumae sunt euulsae: vt patet ex commentario, quem in Caii institutiones scripsit, et qui pene totus ex Hier. Aleandri commentario desumtus est.* Attamen fallitur ille magnus polyhistor Minucium Lugduni Batauorum 1672. 8. cum selectis variorum notis prodiisse. *Oxoniae* 1678. cum notis Nicolai Rigaltii. *Halae Sax.* 1699. 8. cum notis Christophori Cellarii.

§. XVI.

Duodeuicesimo post Christum natum seculo Minucii Felicis Octauius prodiit *Cantabrigiae* 1707. 8. cum notis Rigaltii et selectis variorum, nouisque Ioannis Dauies. 1711. 8. ex secunda Ioh. Dauisii recensione, cum variorum notis, addito Commodiano. *Lugduni Batauorum* 1709. 8. cum integris Wowerii, Elmenhorstii, Heraldi, et Rigaltii notis, aliorumque hinc inde collectis, edente Iacobo Gronouio, qui emendationes et explicationes suas, tum libellum S. Cypriani, qui Minucii vestigiis insistit, de idolorum vanitate, et Firmicum de errore profanarum religionum adiecit.

§. XVII.

Sub Decio imperatore, vel tyranno, circa annum Chri-

m) Polyhist. liter. l. 4. c. 14. §. 9.

Christi CCL. vicesimus secundus floruit Romanus episcopus, CORNELIVS I. Is Romae natus, patre Castino, et optimis literis ab ineunte aetate imbutus, eruditionis simul atque pietatis fama coepit inter omnes celebrari, et ecclesiae patriae, tunc temporis misere afflictae, praefici: cum Decius tyrannus rerum potiretur. Fabula est, quam et PLATINA, *n*) et conciliorum collector, *o*) memoriae prodiderunt, Cornelium, Romanae ecclesiae episcopum, Lucinae diuitis ac piae matronae rogatu, corpora Petri et Pauli, sanctorum apostolorum, ex suis tumulis, vbi viderentur minus esse tuta, III. Kal. Iulii noctu leuasse: vt Paulum Lucina in praediolo suo, iuxta viam Hostiensem, collocaret, eo loco, vbi olim interfectus fuerat: Petrum vero ipse ad eum locum referret, vbi crucis martyrium subierat, in templo Apollinis, ad montis aurei radices. Fuerunt haec certe suspiciosissima Christianorum tempora; quibus miserandum in modum extrinsecus tyrannis, intrinsecus schismata ecclesiam lacerabant. Decius ex Pannonia, Philippis interfectis, imperium inuasit, omnesque odio et plagis persecutus est, qui cum istis, vel religione, vel obsequio, coniuncti fuerant. Sic miseri et insontes Christiani vbique locorum male habebantur, oborta, quam in ecclesia numerant, septima persecutione. Anno CCL. post Christum natum XIII. Kalendas Februarii Fabianus, episcopus Romanus, martyrium subiit: et cum sedes Romana vno amplius anno vacasset, Cornelius illi noster surrogatus est. Contra quem Nouatianus, a paucis, sectatoribus ipsius, electus, schisma conflauit, longe omnium Christianis, sub

n) Vitis pontificum, vbi de Cornelio agit p. m. 67. seq.

o) Tomo I. p. 220.

ſub Decii iugo et laniena gementibus, triſtiſſimum. Veniens ex Africa, Nouatus epiſcopus, qui multum ſibi ſuos inter auctoritatis arrogabat, cum Nouatiano ſe coniungit, eumque in Romana, vt Nicoſtratum in Africana ecclesia epiſcopum conſtituit. Cornelius, cum ſanioribus eccleſiae doctoribus, ea Deciana perſecutione atrociſſima Chriſtum ſeruatorem abnegantes, et ſerio reſipiſcentes arbitrabatur recipiendos eſſe. Nouatus contra cum ſuis, vt homines religioſiſſimi eſſe viderentur, atque ſanctitatem prae ſe ferrent inſignem, adeo ſemel lapſos, vtut vellent ad meliorem redire frugem, perpetuo excludendos aiebat. Ea rerum perturbatione, quod calumniarum nullus eſſet finis, Cornelius Centumcellas, obſcurum in Hetruſco littore oppidum, in exilium mittitur. Atqui etiam hic fidus oppreſſarum, et vndiquaque ab lupis rapacibus agitatarum ouium paſtor, cui ſalus inprimis hominum curae cordique fuit, ſi quando cruciatibus olim fuerint ad periuria cultumque idolorum adactae, factum deplorantes, atque flagranti ſalutis deſiderio ad miſericordiam Dei confugientes, immenſa numinis gratia conſolatus eſt, et in eccleſiae communionem recepit. Id quod Nouatianis ſudes in oculis: qui virum bonum laceſſere, et omni conuiciorum genere cumulare non verebantur, et quod illegitima ratione ad epiſcopatum adſpiraſſet. Eum vero Cyprianus ſtrenue contra omnes criminationes epiſtolis ſuis defendit: qui Carthaginienſis epiſcopus multa quoque a Nouatianis perpeſſus eſt. Hic tandem haereſeos diuerſis damnatur ſynodis: et frequens Cyprianum inter atque Cornelium fuit literarum commercium. *p*) *At*, inquit

p) Extant Cypriani ad Cornelium octo, et huius ad illum duae epiſtolae in Cypriani operibus.

inquit PLATINA, q) *vbi Decius intellexit, Cornelium literas a Cypriano accepisse, eum a Centumcellis Romam perduci iubet, quem ita in Telluris templo, adstante vrbis praefecto, alloquitur: sic, inquit, obstinate vitam ducere instituisti, vt neque Deos cures, neque praecepta, vel minas principum timeas, et contra remp. literas accipias ac mittas? Huic Cornelius: de laudibus Christi, de ratione redimentorum animorum, non de imminutione imperii literas accepi, et reddidi. Tum Decius iratus sanctissimum virum plumbatis caedi, genus id flagelli est, atque deinceps ad templum Martis duci iubet, vt simulacrum eius adoraret: id si facere abnueret, poena capitali afficeretur. At vir sanctus dum ad supplicium duceretur, omnia bona sua Stephano archidiacono commisit. Post hoc vero III. nonas Maii obtruncatur. Huius corpus beata Lucina vna cum quibusdam clericis noctu sepeliuit in arenario praedii sui, via Appia, non longe a coemiterio Calisti.* Damasi haec omnia dicit niti testimonio, quem maluit audire, quam alios, temporis rationem accuratius subducentes. Vtrique coaeuus S. HIERONYMVS r) Cornelium, Romanae vrbis episcopum, diserte ait, ecclesiam rexisse annis duobus, sub Gallo et Volusiano; cui ob Christum martyrio coronato successerit Lucius. EVSEBIVS vero, s) vbi Lucii successoris meminit, Cornelium, testatur, ad tres annos Romae episcopatum tenuisse, id tempus, quo sedes a Fabiani martyrio vacauit, Cornelio, vt videtur, tribuens. Ipse PLATINA t) fatetur, annis

q) De vitis pontificum, vbi de Cornelio, pontifice XXII. p. m. 68. Videantur et LVCAS OSIANDER hist. eccles. cent. 3. l. 3. c. 8. pag. 60. seq. et IOH. FVNCCIVS comment. in chronologiam suam l. 6. ad ann. 257. r) De viris illustribus c. 66. s) Hist. eccles. l. 7. c. 2. t) L. c.

nis duobus, mensibus duobus, tribusque diebus sedisse. Coepit autem ecclesiae praeesse paulo ante Decii obitum, IV. nonas Iunii anno Christi CCLI. quo Gallus pater, et Volusianus filius, rerum potiebantur. Et sacro munere functus est ad vsque XVIII. kalend. Octobris CCLII. quo dicitur ab aliquibus Centumcellis in exilio obiisse. *v*) Memoria eius recolitur in martyrologio Romano XIV. Septembris.

§. XVIII.

Teste HIERONYMO, *x*) scripsit epistolam ad Fabium, Antiochenae ecclesiae episcopum, de synodo Romana, Italica, Africana: et aliam de Nouatiano, et de his qui lapsi sunt: tertiam de gestis synodi: quartam ad eundem Fabium valde prolixam, et Nouatianae haereseos caussas et anathema continentem. Quarum et HONORIVS Augustodunensis, *y*) et IOH. TRITHEMIVS *z*) mentionem facit. Hic vero etiam plures ait de rebus ecclesiasticis ad Cyprianum, Carthaginiensem episcopum, et alios scripsisse. Extant hodie inter Cyprianas Cornelii epistolae duae, et vnius *a*) fragmenta quaedam prolixa apud EVSEBIVM. *b*) Quatuor Cornelii epistolae

Aaaaaa 2 con-

v) Vid. IOH. PEARSONII annales Cyprianici ad illos annos. FABRICIVS ad Hieronymi libellum de viris illustr. c. 66 biblioth. ecclesiasticae pag. 148. At sui non memor FABRICIVS bibliotheca mediae et infimae Latinitatis lib. 3. pag. 1208. Cornelium, inquit, A. 251. Fabiano datum in episcopatu Romano successorem: deinde, in Decii persecutione, post paullo plusquam anni spatium, pro Christo obiisse martyrium. *x*) De viris illustribus c. 66. *y*) De scriptoribus ecclesiasticis l. 1. c. 67. *z*) De script. eccles. c. 40. *a*) Quam HIERONYMVS l. c. notat esse quartam ad Fabium, et Nouatianae haereseos caussas et anathema continere. *b*) Hist. eccles. l. 6. c. 43.

conciliorum tomis insertae sunt: quarum duae priores, nugarum plenae, haud immerito creduntur illi suppositae fuisse. De reliquis duabus, ad Cyprianum scriptis, nemo dubitat. Legitur *prima* conciliorum tomo primo: *c*) qua pseudo - Cornelius corporum S. vtriusque apostoli, Petri et Pauli translationem exponit: omnesque Christianos hortatur, vt eo beneficio gaudeant, atque Deum summis euehant laudibus. Deinde queritur de Nouato haeretico. Attamen laetatur quosdam ex Nouatianis ad ecclesiae communionem rediisse. Suadet denique, vt, reductis ad frugem meliorem haereticis. ecclesiae concordia seruetur. Epistola *altera*, quae ad Rufum scripta, et Cornelio, Romano episcopo, afficta, itidem primo conciliorum tomo *d*) legitur. Ea satis barbara, insulsa, et a stilo Cornelii aliena, auctor superstitiosus ab summis sacerdotibus negat iuramentum, nisi pro recta fide, exigendum esse: et omni modo ecclesiasticam tyrannidem stabilire conatur. *Tertia* neruosior longe et elegantior conciliorum tomo primo, *e*) qua Cornelius Cypriano significat, Maximum presbyterum, Vrbanum, Sidonium aliosque aliquandiu a Nouato deceptos, resipuisse, errorem esse confessos, atque adeo solemni ritu, multis applaudentibus, in ecclesiae communionem receptos. Continuo sequitur epistola ad Cyprianum *quarta*, *f*) qua Cornelius dolet, Nouati haeresin, extinctam prope, iam reuiuiscere ac serpere latius. Nicostratum a Nouato ordinatum perfide et hominum priuatorum et ecclesiae bona rapuisse. Improbum quoque describit Euaristi, sectae Nouatianae episcopi, ingenium: vt id genus homines cauere possit. *g*) §. XIX.

c) Pag. 225. *d*) Pag. 224. *e*) Pag. 226. *f*) L. c. pag. 227.
g) Editiones aliae videantur apud FABRICIVM bibliothecae mediae et infimae Latinitatis l. 3. p. 1208. seq.

§. XIX.

CAECILIVS CYPRIANVS, natione Afer, patria, vt creditur, Carthaginienſis, parentibus obſcuris ſed opulentis natus, quoad Chriſtianorum non eſſet initiatus ſacris, artem rhetoricam magno cum applauſu in Africa docuit: ſuisque hilaris et laetus ſtuduit indulgere voluptatibus: et cauſſis forenſibus voluit magis quam diſciplina ſcholaſtica detineri. *h*) Circa annum CCXLVI. vſu familiari et conſuetudine Caecilii presbyteri, cuius nomen ipſe poſtea aſſumſit, Ieſum, mundi ſeruatorem, agnouit: atque inprimis aſſidua Ionae prophetae lectione, cuius ille ipſi exponebat ſenſum, pene tractus eſt ad ſalutiferam veritatis cognitionem: vt extemplo gentilium valediceret ſuperſtitioni, et, ſanctiſſimo tinctus lauacro, caſtra ſequeretur Chriſtianorum. Ea mentis conuerſione, quicquid illi fuerat diuitiarum, pauperibus diſtribuit. Anno ſequenti CCXLVII. presbyter, et CCXLVIII. epiſcopus Carthaginienſis eccleſiae factus eſt: eamque prouinciam multis atque egregiis virtutibus ornauit. Mox eum tanta valere intellexerunt auctoritate: vt fuerint, qui eum Hiſpaniae quoque et orientis totius eccleſiis praefuiſſe dixerint, *i*) eumque catholicum vocarint Chriſtianorum epiſcopum. Vir fuit, vt eius ſcripta teſtantur eruditus, facundus, facilis atque humanus: grauis item ac liberalis: vt fratres exciperet ſatis benigne; pro viribus auxilio eſſet oppreſſis; cauſſas ageret fortiter; et aequo animo ferret vtramque fortunam. Inſigni vbique vſus eſt prudentia: ne quid temere, aut auare agere videretur.

h) Vid. CYPRIANI liber ad Donatum, non longe ab initio.

i) Ita NAZIANZENVS in ſermone de laudibus Cypriani ſcribit: eum totius orientis et Hiſpaniae eccleſiis praeſediſſe.

deretur. Eaque circumſpectione rerum eccleſiaſticarum adminiſtrationem non ſuo vnius arbitrio, ſed multorum, quos in concilium vocare conſueuit, ſeniorum accommodauit ſuffragiis; atque adeo tot ſapientum conſiliis expedire ſtuduit omnia feliciter. Et hoc Cypriani exemplo inprimis AVGVSTINVS *k*) commendat, illius verbis, quae ex epiſtola ad Quintinum ſcripta, deſumſit: *noſtra non pertinaciter amemus, ſed quae aliquando a fratribus et collegis noſtris vtiliter et ſalubriter ſuggeruntur, ipſi potius amplectamur*. Oratione et ſcriptis non ſolum gentilem ſuperſtitionem, Iudaeorum peruicaciam, Nouatianorum deliria, et quorumuis Chriſtiani nominis hoſtium malam mentem magno fortique animo oppugnauit: ſed omnino omnes etiam ad virtutis ſtudium fugamque peccatorum excitauit: ac omnibus numeris abſolutam eccleſiaſtici doctoris dignitatem prae ſe tulit. Quamprimum eſſet ſalutari doctrina imbutus, librum ſcripſit ad Donatum, cui mox inuitus in epiſcopatu ſucceſſit. Breui etiam poſt de idolorum vanitate librum edidiſſe videtur. Cum rerum ſumma penes Philippum Arabem eſſet, qui Chriſtianis mirifice fauebat, inpune in principum virorum vitia cultusque idolorum profanos inuehere poterat. Sed Decius cum illi ſuccederet tyrannus, et inſigni crudelitate in omnia eccleſiae Chriſtianae membra ſaeuiret: anno CCL. ille in capitis verſabatur periculo, ad leones deducendus: ſed fuga Caeſaris ſemet ſubtraxit furori; et publice proſcriptus bonorum tantum fecit iacturam. Atqui etiam ſuis, quoad in exilio erat, conſililo et opera ſubuenire non deſtitit: et triginta adhuc ſuperſtites ad illos ſcripſit epiſtolas: quibus inter alias cruentiſſimae perſecutionis

k) Lib. 2. de baptiſmo contra Donatiſtas.

ſecutionis cauſſas interna eccleſiae mala refert: *l*) atque ſuam ſuorumque calamitatem deplorat. Aiunt, eum, quod in Deciana perſecutione ab inſana plebecula ad necem quaereretur, peculiari Numinis aeterni monitu, latebras quaeſiuiſſe: atque etiam poſt ea tempora frequentibus confortatum illuminationibus: vt ouium ſuarum ſedulam curam agere potuiſſet. Deferueſcente perſecutione, anno CCLI. ad eccleſiam ſuae fidei commendatam redit: ſubortamque inuenit grauem de lapſorum receptione controuerſiam; Nouato lapſis redeuntibus gratiam denegante; Feliciſſimo Presbytero contra ceterisque factioſis lapſos, praeuia nulla poenitentiae diſciplina, recipientibus. Congregauit ergo Carthagine ſynodum eodem anno contra Nouatum: qua, Cypriano praeſide, patres decreuerunt, in perſecutione quadam lapſos, ſi redierint ad meliorem frugem, recipiendos eſſe. Anno CCLII. ſynodus altera Carthaginienſis menſe Maio conuocanda fuit, atque damnandus Feliciſſimus presbyter, qui contra decretum ſynodi lapſos, nec publica poenitentiae praeuia cenſura, voluit recipiendos eſſe. *m*) Aliquot poſt menſibus eccleſia fame et peſte miſere afflicta epiſcopo ſuum de mortalitate libellum conſcribendi anſam dedit. Controuerſia illi deinde nata eſt cum Stephano Romano epiſcopo de anabaptiſmo: cum enim Cyprianus aliquot ſynodis anno CCLV. et ſequenti Carthagine habitis, communi patrum conſenſu, ſtatuiſſet, omnes illos, qui fuerint ab haereticis baptiſati, rebaptiſandos eſſe: Stephanus contra docuit, ſolam orationem et manuum impoſitionem ſufficere. Hinc tantum ſchiſma Romanas inter atque Africanas eccleſias, vt communione ſeſe

l) Vid. CYPRIANI epiſt. 11. *m*) Vid. CYPRIANI epiſt. 43. 45. 55. 57. 59.

ſeſe viderentur vtrinque arcere. Vtut ſublati fuerint etiam tandem animorum motus: in ſua tamen perſtiterunt ſententia. Anno CCLVII. ſaeuiente in Chriſtianos Valeriano imperatore, Cyprianus coram Aſpaſio proconſule in Africa confeſſionis ac fidei rationem reddere iuſſus, atque in exilium Curubas Zeugitanae prouinciae patria et epiſcopali ſede pulſus eſt. Diuinitus autem per ſomnium monitus, fore vt ſequenti anno martyrii acciperet coronam, mox Paterno proconſule Africano id ipſi concedente, ad eccleſiam Carthaginienſem miſere afflictam reuertitur: et in horto a Paterni ſucceſſore prehenſus rapitur curru ab apparitoribus ad ſupplicium: eaque animi conſtantia et magnitudine cum idolis ſacrificare nollet, XVIII. Kal. Octobris CCLVIII. gladio, cui quam lubentiſſime ſubmiſit ceruicem percuſſus eſt. Lapſu memoriae I. A. FABRICIVS *n*) Cyprianum ſcribit in perſecutione Deciana alacriter pro Chriſto martyrium ſubiiſſe. *o*)

§. XX.

Scripta eius circumferuntur plurima, quae tribus tomis,

n) Biblioth. mediae et infimae Latinitatis lib. 3. pag. 1252.

o) De vita et obitu Cypriani conſulendi ſunt PONTIVS DIACONVS in eius vita, quam ſigillatim deſcripſit. PRVDENTIVS periſtephanon ſ. de coronis hymno 5. HIERONYMVS de ſcriptoribus eccleſiaſticis cap. 67. cum variorum animaduerſionibus, apud FABRICIVM bibliotheca eccleſiaſtica pag. 150. ſeqq. TRITHEMIVS de ſcriptoribus eccleſiaſticis cap. 41. apud Fabricium l. c. pag. 13. HONORIVS c. 68. ibid. pag. 77. IOH. PEARSONIVS annalibus Cyprianicis. CAVE hiſt. liter. p. 87. ſeq. Hiſt. eccleſ. Magdeb. cent. 3. p. 242. OSIANDER cent. 3. p. 46. 82. paſſim. SCHOPFFIVS academia I. C. p. 44. BELLARMINVS de ſcriptoribus eccleſiaſticis p. m. 60. SIXTVS SENENSIS, DV PIN, ſcriptores cum veteres, tum recentiores alii.

tomis, valde mediocribus, ordine ſequenti, cum annotationibus IAC. PAMELII Pariſiis 1643. fol. prodierunt. Tomo primo continentur LXXXIII. epiſtolae: quarum priores quadraginta fuerunt ſtatim a baptiſmo; ſequentes ad duodeſexageſimam ſub Cornelii et Lucii pontificatu; ad ſexageſimam vero ſextam tranquillioris eccleſiae variis temporibus conſcriptae. Sequentes ad ſextam et ſeptuageſimam ſub Stephani pontificatu agitatam de baptizandis haereticis controuerſiam exponunt. Reliquae in exilio et ſub finem vitae fuerunt conſcriptae. *p*) Vulgata et Manutii editione illas Cypriani epiſtolas quinque libris, ordine, quo exaratae fuerunt, turbato diſpoſitas reperimus. Tomo altero Cypriani continentur libri 1. de diſciplina et habitu virginum. 2. de lapſis. 3. de vnitate eccleſiae catholicae, vulgo de ſimplicitate praelatorum. 4. de oratione dominica. 5. ad Demetrianum. 6. de idolorum vanitate. 7. de mortalitate. 8. de opere et eleemoſynis. 9. de bono patientiae. 10. de zelo et liuore. 11. ad Fortunatum de exhortatione martyrii. 12. ad Quirinum teſtimoniorum contra Iudaeos libri tres. 13. concilium Carthaginienſe de baptizandis haereticis. Tomo tertio opera habentur vulgo perperam Cypriano adſcripta. 1. de ſpectaculis. 2. de diſciplina et bono pudicitiae. 3. de laude martyrii ad Moyſen, et Maximum, et ceteros confeſſores. 4. ad Nouatianum, quod lapſis ſpes veniae non ſit neganda. 5. ad Cornelium papam de cardinalibus operibus Chriſti. 6. de natiuitate Chriſti. 7. de ratio-

p) Cypriani epiſtolae ad hiſtoriam huius ſeculi, et res Chriſtianas illuſtrandas plurimum faciunt: ideoque magni ab omnibus merito fiunt; et inprimis literarum ſacrarum ſtudioſae iuuentuti de meliori nota commendantur.

ratione circumcisionis. 8. de stella et magis, ac innocentium nece. 9. de baptismo Christi, et manifestatione trinitatis. 10. de ieiunio et tentationibus Christi. 11. de caena domini, et prima institutione omnia consummantis sacramenti. 12. de ablutione pedum. 13. de vnctione crismatis et aliis sacramentis. 14. de passione Christi. 15. de resurrectione Christi. 16. de ascensione Christi. 17. de sancto spiritu. 18. de aleatoribus. 19. de montibus Sina et Sion contra Iudaeos. *q*) 20. carmen, Genesis. 21. carmen, Sodoma. 22. carmen, ad Senatorem apostatam. 23. hymnus de pascha domini. 24. oratio pro martyribus. 25. oratio, quam Cyprianus dixit in die passionis suae. 26. de singularitate clericorum, Origenis secundum quosdam. *r*) 27. in symbolum apostolorum Rufini Aquileiensis expositio. *s*) 28. ad Virgilium Celsi in altercationem Iasonis et Papisci praefatio, de iudaica incredulitate. 29. aduersus Iudaeos, qui insecuti sunt Christum. 30. de reuelatione capitis beati Iohannis baptistae. *t*) 31. ad Fortunatum de duplici martyrio. *v*) 32. de

q) Liber diuerso a Cypriani stilo scriptus. *r*) Cypriani certe non est, ab cuius stilo totus quantus est iste liber alienus, ac barbaris vocibus scatet: quales sunt, inordinaliter, contubernalitas, mulcedo, passibilitas, sexcentae aliae, nusquam apud Cyprianum obuiae. *s*) Ruffini etiam nomine inter S. Hieronymi opera habetur. *t*) Cypriani esse non potest: facit enim huius libri auctor multo recentiorum Athanasii et Cyrilli, Theodosii item imperatoris et Pipini Regis Francorum mentionem. Et ipsa capitis illius reuelatio, si NICEPHORO l. 12. c. 49. credimus, sub Theodosio, annis adeoque plus centum post Cypriani obitum contigit. *v*) Meminit Diocletiani et Maximiani imperatorum, qui post Cypriani martyrium imperare coeperunt: imo et Caesarei belli, quod magis miremur contra Turcas, mentionem facit.

32. de duodecim abusionibus seculi. *x*) 33. dispositio caenae.

§. XXI.

Magna Cypriani viuentis atque mortui reuerentia fuit. GREGORIVS NAZIANZENVS eum diserta oratione laudauit. Idemque PETRVS CHRYSOLOGVS vno, MAXIMVS duobus, et AVGVSTINVS quinque sermonibus praestiterunt. Memoriam eius recolebat Carthaginiensis ecclesia XVIII. kal. Octobris. *y*) Conueniebant autem noctu fideles, atque praeeuntibus clericis sacrae scripturae intelligendae operam dabant. *z*) Imo tanta olim fuit eius veneratio, vt ad sepulchrum eius funderent preces. Vnde Postumianus: *a*) *libuit animo adire Carthaginem, loca visitare sanctorum, et praecipue ad sepulchrum Cypriani martyris adorare.* Et templa in eius honorem exstruxisse legimus. Diserte Procopius: *b*) *Cyprianum*, inquit, *virum sanctissimum Carthaginienses vniuersi praecipuo honore venerantur; constructaque in eius honorem magnificentissima ecclesia extra vrbem ad littus maris, tum in reliquis eum religiose colunt, tum festum diem quotannis agunt, quem Cypriana appellant. Atque hinc nautae tempestatem quandam, eodem nomine, quo*

 diem

x) Sacrae scripturae versionem citat, quam S. Hieronymus reliquit: vt neque Cypriani, neque Augustini, cui et liber iste adscribitur, esse possit. *y*) Quod discimus ex illius ecclesiae calendario, quod MABILLONIVS primum edidit analectorum tomo 3. p. 398. seqq. *z*) AVGVSTINVS epist. 120 ad Honoratum: *hunc psalmum LXXII. nocte, qua illucescebat solemnitas beatissimi Cypriani, per ministerium nostrum expositum, lege et diligenter aduerte.* *a*) Apud SVLPITIVM SEVERVM dialogo primo. Confer. AVGVSTINVS confess. l. 5. c. 8. *b*) Apud EVAGRIVM hist. eccles. l. 4. c. 16.

diem festum, vocare soliti sunt, propterea quod ea tempestas eo potissimum tempore ingruere consueuit, quo Afri festum illum diem perpetuo celebrare solent.

§. XXII.

Iam tum ecclesiae patres in eo notarunt naeuos minime vulgares, quibus suam, alioqui Christo deuotam, commaculauit doctrinam. Publicos poenitentiae actus satisfactiones vocat. Nec infrequens illi dicendi forma: dominus nostra satisfactione placandus est. Liberi arbitrii amplectitur idolum, cui nimium tribuit: ac bonis operibus totum quantum adscribit salutis recuperandae modum. Aquae consecrationem in baptismo, et vnctionem post baptismum superstitiose requirit. Repetendum quoque voluit esse baptismum eorum, qui ab haereticis in nomine Dei patris, filii, et Sp. S. baptisati fuerunt; et qui ex lapsis ad ecclesiam Christo deuotam reuerti voluerunt: vnde notandum inter Cyprianum atque Stephanum, Romanum episcopum, et inter Africanos, qui Cyprianum sequebantur, aliosque illorum asseclas, qui oratione praemissa et manuum impositione recipiendos esse putabant, schisma Christo fidelium ortum fuisse notauimus. Nec ab re s. AVGVSTINVS: c) *ego*, inquit, *literas Cypriani non vt canonicas habeo: sed eas ex canonicis considero: et quod in iis diuinarum scripturarum auctoritati conuenit, cum laude eius accipio: quod autem non congruit, cum pace eius respuo.* Eodem libro eum sequenti ornat encomio: *Cypriani laudem ego consequi non valeo, eius multis literis mea scripta non comparo, eius ingenium diligo, eius ore delector, eius charitatem miror, eius martyrium veneror. Non accipio, quod de bapti-*

c) Contra Cresconium Grammaticum L. 2. c. 32.

baptizandis haereticis et ſchiſmaticis ſenſit. Forſan et pontificii malam eius poterunt accuſare fidem, quod translationem cauſſarum eccleſiaſticarum ab aliis iudiciis ad ſedem et eccleſiam Romanam aperte condemnauerit: *d*) et primatum Petri plane ſubuerterit. *e*)

§. XXIII.

Stilus Cypriani mollior aliquanto eſſe videtur, et elegantior longe, quam Tertulliani: vtut communis locus fuerit vtrique natalis; et diu multumque noſter haeſerit in Tertulliani lectione, cuius fautor fuerat tantus, vt in plerisque ſequeretur eum, *f*) nullumque ſine eo tranſigeret diem: quem vt plurimum conſueuerat ſuum vocare magiſtrum. Tanta vero Cypriani eloquentia fuit: tantisque paraſangis Tertullianum antecellit: vt LACTANTIVS quoque *g*) illum hoc tempore fateatur vnum praecipuum, et maxime clarum extitiſſe: quoniam et magnam ſibi gloriam ex artis oratoriae profeſſione quaeſiuiſſet, et admodum multa conſcripſiſſet in ſuo genere miranda. *Erat enim*, diſerte pergit, *ingenio facili, copioſo, ſuaui, et, quae ſermonis maxima eſt virtus, aperto: vt diſcernere nequeas, vtrumne ornatior in eloquendo, an facilior in explicando, an potentior in perſuadendo fuerit.* Idemque HIERONYMVS ſentit, *h*) vbi *Cyprianus*, inquit, *quod idola dii non ſint, qua breuitate, qua hiſtoriarum omnium ſcientia, quorum verborum et ſenſuum ſplendore perſtrinxit?* Alibi: *i*) *in tantam gloriam venit eloquentiae, vt oratoriam quoque doceret Carthagine.*

 Idem:

d) Epiſt. 55. et 68. *e*) Libro de vnitate eccleſiae. Pl. confer. ANDREAS RIVETVS critici ſacri l. 2. c. 14. et 15. operum tom. 2. p. 1095. ſeq. *f*) Neque enim, quae legit in eo, comprobauit omnia. *g*) Diuin. inſtit. l. 5. c. 1. *h*) Epiſt. ad Magnum. *i*) Ionae cap. 3.

Idem: *k*) *Huius*, inquit, *ingenii ſuperfluum eſt indicem texere, cum ſole clariora ſint eius opera.* Quae quidem verba de perſpicuo dicendi genere interpretanda non ſunt: ſed vulgo notiſſima Cypriani opera eſſe ſcribit, vt ſuperfluum ſit, illorum ſigillatim meminiſſe: quorum magna vbique commendatio. Ita AVGVSTINVS: *l*) *commoneo et multum exhortor, vt beati Cypriani librum, quem ſcripſit de oratione dominica, diligenter legatis, et quantum nos dominus adiuuerit, intelligatis, memoriaeque mandetis.* Et ipſe HIERONYMVS: *m*) *Cypriani opuſcula ſemper in manu teneat.* Alibi: *n*) *legas de virginitate beati Cypriani volumen egregium.* Eiusque magni rurſum facit eloquentiam: *o*) *Beatus Cyprianus inſtar fontis puriſſimi dulcis incedit et placidus.*

§. XXIV.

Prodierunt Cypriani opera *Spirae* 1471. fol. Inprimis a Iac. Pamelio laudantur editio vetus *Pariſienſis* ante Eraſmi recognitionem apud Guilielmum Remboldum, qui primus epiſtolas in libros diſtinxit: et vetuſtiſſima omnium editio, ſine nomine typographi, aut oppidi, quantum appareat, ſtatim poſt inuentam artem typographicam excuſa, multo Eraſmi editione caſtigatior.

§. XXV.

Seculo poſt Chriſtum natum decimo ſexto Cypriani opera ſunt edita *Pariſiis* 1512. 1541. fol. apud Arnulphum Langelier 1564 et 1574. fol. editiones Guilielmi Morelii prae ceteris auctiores et bene recognitae. *Baſileae*

k) De viris illuſtribus cap. 67. *l*) De gratia et libero arbitrio. *m*) Ad Laetam t. I. de filia. *n*) Ad Euſtochium de cuſtodia virginitatis t. I. *o*) Epiſt. ad Paulinum de inſtitutione monachi t. I De ſtilo Cypriani etiam eruditae ſunt AVGVSTINI obſeruationes quarto de doctrina chriſtiana cap. 14. et 31.

sileae 1520. 1525. 1540. 1549. et 1558. fol. apud Frobenium cum Def. Erasmi Roterodami notis. *Lugduni* 1528. et 1537. et 1549. 8. apud Sebastianum Gryphium. *Antuerpiae* 1541. 8. ex Erasmi editione. 1568. et 1589. cum annotationibus Iacobi Pamelii. *Coloniae* 1520. apud Hieronem Alopacium. et 1544. 1549. editio Henr. Grauii ex officina Quintiliana. *Romae* 1563. typis Aldinis, e vetustissimis codicibus, quorum vnus nongentorum fere annorum Veronensis erat ecclesiae, editio superioribus ceteris omnibus multo castigatior, et quinto epistolarum libro auctior. Sunt vero etiam, qui tum Cypriani libros, ingenti crimine falsi, a praefectis typographiae Vaticanae, corruptos fuisse iudicarunt. *Venetiis* 1547. 8.

§. XXVI.

Decimo septimo seculo Cyprianus prodiit *Parisiis* 1603. 1616. 1626. 1643. et 1644. fol. cum annotationibus Iacobi Pamelii. Rursum 1648. et 1666. fol. cum Rigaltii notis. *Oxonii* 1682. fol. prodierunt Cypriani opera correcta ad MStos codices, qui summa cura allegantur, recognita et illustrata a Iohanne Fell, Episcopo Oxoniensi. Accedunt Iohannis Pearsonii annales Cyprianici. Eadem Felli editio deinde impressa quoque est *Bremae* 1690. fol. recognita et illustrata per Iohannem Oxoniensem Episcopum. Accedunt annales Cyprianici per Iohannem Cestriensem. *Amstelodami* 1699. fol. His editionibus etiam Dodwelli dissertationes Cyprianicae accedunt.

§. XXVII.

Duodeuicesimo, quo viuimus, seculo *Parisiis* 1727. fol. lucem vidit splendida et accurata operum Cypriani editio, quam collatis editionibus et codicibus MStis plusquam triginta adornauerat, notisque instructam ad praela

para-

parauerat Stephanus Baluzius: ſed poſt eum, V. kal. Sextilis MDCCXVIII. vita defunctum, Prudentius Maranus, ordinis S. Benedicti monachus perfecit, atque doctiſſima de vita et doctrina S. Cypriani prolegomena praemiſit. Eadem editio repetita eſt *Venetiis* 1728. fol.

§. XXVIII.

Sub finem tertii, et initium quarti poſt Chriſtum natum ſeculi, ſub Diocletiano principe ARNOBIVS floruit. Nam ipſe p) *trecenti ſunt*, inquit, *anni ferme, minus vel plus aliquid, ex quo coepimus eſſe Chriſtiani, et terrarum in orbe cenſeri.* Rurſum: q) *ante quadringentos annos religio, inquitis, veſtra non fuit.* Longius paulo temporis ponit ſpatium, quo Chriſtianum nequidem fuerit auditum nomen. Nec vitio laborat ille locus, vt ſunt, qui legere malunt, *ante trecentos annos.* Sufficit alium ex alio illuſtrari: vnde patet, Arnobium aduerſus gentes ſcripſiſſe, Diocletiano imperante, trecentis circiter poſt natum Seruatorem annis. r) Rhetoricam ante docebat Siccae, quae vrbs fuit Numidiae florentiſſima. s) Neque dubium eſt, ipſum Africanum fuiſſe, ac profanae ſuperſtitioni addictum quammaxime religionem Chriſtianam odiſſe: donec diuina ductus bonitate, veritatem agnouerit, et ſacra ſibi ſaluberrima amplexus fuerit. *Venerabar*, ipſe inquit, t) *o caecitas! nuper ſimulacra modo ex fornacibus promta, in incudibus deos et ex malleis fabricatos, elephantorum oſſa, picturas, veternoſis in arboribus taenias; ſi quando conſpexeram lubricatum lapidem,*

p) ARNOBIVS aduerſus gentes l. 1. Elmenhorſtianae edit. Hamb. fol. 1610. pag. 5. q) Lib. 2. pag. 55. r) Confer. ELMENHORSTII obſeruationes in Arnobii lib. 1. pag. 8. s) HIERONYMVS de viris illuſtribus c. 79. et chron. Conſtantini anno 20. t) Aduerſus gentes lib. 1. p. 13.

dem, et ex oliui vnguine ordinatum, tanquam ineſſet vis praeſens, adulabar, affabar, et beneficia poſcebam nihil ſentiente de trunco: et eos ipſos diuos quos eſſe mihi perſuaſeram, afficiebam contumeliis grauibus. - - Nunc doctore tanto in vias veritatis inductus, omnia iſta, quae ſint, ſcio: digna de dignis ſentio: contumeliam nomini nullam facio diuino. etc. Docta ſuperſtitione tam inuiſus Chriſtianis fuit: vt epiſcopi transeuntem ad ſua ſacra recipere nollent, rati, noxiam ſibi quammaxime iſtius ſimulationem eſſe futuram, cuius ante nouerint in Chriſtianos odium Vatiniano vehementius fuiſſe. Vt ergo ab epiſcopis facilius in numero fidelium haberetur, eorundemque ſacris initiandus, ſanctorum communionem obtineret: aduerſus gentes, a quarum ſuperſtitione defecerat, quam acerrime ſcripſit, et religionem contra defendit Chriſtianam. Qui quidem libri tanquam obſides fuerunt, propter quos gratiam baptiſmi obtinuit: cum publice teſtaretur, quanta cum inductione animi et veritatis conuictione, paganorum valedixerit idolis, et ſacra Chriſtianorum amplexus fuerit. *v*) Cum maximo omnium applauſu in Africa, et eius quidem florentiſſima vrbe, Siccae rhetoricam doceret, in optimo ſtudioſae iuuentutis flore, quam declamationibus exercebat, Lactantium Firmianum habuit, magno excellentique ingenio et

v) Ea de re HIERONYMVS, chronico Euſebiano, Conſtantini anno 20. *Arnobius in Africa rhetor clarus habetur, qui cum in ciuitate Siccae ad declamandum iuuenes erudiret, et adhuc ethnicus ad credulitatem ſomniis compelleretur, neque ab epiſcopis impetraret fidem, quam ſemper impugnauerat: elucubrauit aduerſus priſtinam religionem luculentiſſimos libros, et tandem veluti quibusdam obſidibus pietatis foedus impetrauit.*

et eloquio discipulum, magistrum longe olim superaturum. *x*) Secundum AVBERTVM MIRAEVM, *y*) scripsit anno V. C. ML. qui annus, ex Varronis calculo, in Christi annum CCXCVII. incidit. *z*) Ita quoque IOH. MEVRSIVS *a*) obseruat, annumque saltem supergreditur vnum, Christi notans CCXCVIII.

§. XXIX.

Scripsit, qui extant, *disputationum aduersus gentes libros septem*, *b*) quibus ethnicorum falsas opiniones dextere refellit ac praecipua Christianae religionis capita adstruere studet. Sed, quod iam tum HIERONYMVS *c*) notauit, inaequalis et nimius est, et absque operis sui partitione confusus. *Libro primo* ea conuellit, quae gentes vtplurimum consueuerint bacchari, postquam in mundo coeperit esse gens Christiana, terrarum orbem periisse, pluribus malis affectum esse genus humanum etc. Hanc ergo opinionem demonstrat nullo fundamento niti; ante natum Christum fuisse pestes, fames, bella; nihil eius aduentu mutatum: tantumque abesse, vt miseriarum sit auctor, qui longe maxima hominibus attulerit bona. *Secundo*

x) Vid. HIERONYMVS tom. 2. epist. 84. ad Magnum oratorem Romanum, et lib. de viris illustribus c. 80. init. confer. SIXTVS SENENSIS bibliothecae sanctae l. 4. pag. 248. *y*) Obseru. ad Hieronymi lib. de viris illustribus c. 79. apud FABRICIVM bibliotheca ecclesiastica p. 165. *z*) Ex calculo FVNCCII chronolog. fol. 106. in annum Christi CCC. *a*) Apud GEBHART. ELMENHORSTIVM obseruat. in Arnob. l. 1. edit. Hamb. 1610. fol. pag. 8. *b*) Neque satis circumspecte illis olim conati sunt adiungere octauum, qui Minucii Felicis Octauius erat. Nam et HIERONYMVS tom. 2. epist. 84. ad Magnum oratorem Romanum scribit: *septem libros aduersus gentes Arnobius edidit, totidemque discipulus eius Lactantius.* *c*) Epistola ad Paulinum de institutione monach. tom. 1. ep. 13.

cundo libro ostendit, immerito Christum eiusque discipulos iniuria affici, qui neminem laeserint. Gentes nulla habere principia, secundum quae veram a falsa religione discernere queant. Maiorem Christo adhibendam esse fidem, quam omnibus philosophis, propter multa, quae in vulgus ediderit, miracula. Communem ipsis atque istorum philosophis doctrinam de immortalitate animae, corporum resurrectione, et inferorum cruciatibus. *Tertio*, *quarto*, *et quinto* libris theologiam refutat gentilium, et indicat caussas, quod eam Christiani non amplectantur. *Sexto et septimo* libro Christianos probat agere sapienter, quod templa, statuas, imagines et sacrificia non habeant. Nec sapientum sibi quemquam persuadere, Deum habitare in templis, statuas esse Deos, hostiarum immolatione, thuris suffitu, aut vini effusione Deum recte coli.

§. XXX.

Extant etiam sub Arnobii nomine breuia in psalmos Dauidis commentaria: sed recentioris cuiusdam Arnobii esse videntur. *d*) Neque satis constat, cuiusnam Arnobii, an alius auctoris sint annotationes in varios euangelii locos, quae nullius momenti cum vulgo habeantur, vlteriori disquisitione nostra non indigent. Commentaria in psalmos edita sunt *Argentinae* 1522. 4. cum Erasmi commentario in psalmum secundum. *Coloniae* 1532. 8. *Basileae* 1537. 8. *Parisiis* 1639. ex Laur. de la Barre recensione, cum annotationibus Arnobii ad quaedam

 euan-

d) Illum enim vixisse oportet post concilium Chalcedonense: cum de Pelagianis et Praedestinatianis mentionem faciat. Pl. conferatur ANDR. RIVETVS critici sacri l. 2. c. 17. Oper. tom. 2. p. 1098. et SIXTVS SENENSIS biblioth. sanctae l. 4. p. 248. seq. et IOH. HENR. BOECLERVS bibliographia critica p. 724.

euangelistarum loca, post editionem Gilberti Cognati *Basil.* 1543. 8. Extant quoque annotationes in euangelia *Coloniae Agripp.* 1618. fol. magna biblioth. patrum tomo 15. n. 10. et Arnobii conflictus catholici cum Serapione tomi quinti parte tertia n. 2.

§. XXXI.

Propter historias et antiquitates sacras opusculum lectu iucundissimum et omnino necessarium est: *e*) vt auro carius merito magni faciant istud huius aeui monumentum salutari doctrinae ab homine recens conuerso et sapiente dicatum. Sunt bona semper mixta malis. Nec ab re HIERONYMVS ad Tranquillum *f*) scribit: *ego Originem propter eruditionem sic interdum legendum arbitror, quomodo Tertullianum, Nouatum, Arnobium, Apollinarium, et nonnullos ecclesiasticos scriptores, Graecos pariter et Latinos: vt bona eorum eligamus, vitemusque contraria.*

§. XXXII.

Errores et naeui, qui sacris literis aduersantur, aliunde contracti, Arnobio facile condonantur, qui Christianae religionis doctrina, cum disputationes suas scriberet, non fuit plene doctus. Ecquis vitio illi vertere poterit, cum DVPINIO, *g*) in sacris gentilium refellendis potiorem fuisse, quam in Christianorum doctrina defendenda; solertiorem in ostendenda Gentilismi stultitia, quam in demonstranda Christianismi veritate? In eo enim conueniunt nuper conuersi omnes, vt pristina religione sua pleni, defectus ac vanitatem eius cognoscant melius, quam

e) Vnde VOSSIVS de analogia l. 1. c. 9. Arnobium ecclesiasticorum scriptorum Varronem vocat. *f*) Tom. 1. epist. 76. *g*) Ecclesiasticorum auctorum bibliotheca noua tomo 1. p. 318.

quam illius principia et excellentiam, cui ſe modo conſecrarunt. Ubi ait: *h*) *cum iraſci populis Chriſtianis auguſtiſſimos illos aſſeueratis Deos, ita non aduertitis, non videtis, affectus quam turpes, quam indecoras numinibus attribuatis inſanias. Quid eſt enim aliud iraſci, quam inſanire, quam furere, quam in vltionis libidinem ferri* etc. videtur illorum ſequi philoſophorum opinionem, qui aſſerebant non iraſci Deum: nec in tam beneficam praeſtantiſſimamque naturam hanc animi puſillitatem affectumque noxium cadere, nulloque modo fieri poſſe, vt illa ſancta maieſtas id pateretur, quod proprium eſſet terrenae fragilitatis. *i*) Stoicorum ſequitur dogma, qui nullo modo fata mutari poſſe dicunt. Hominem eſſe rem infelicem atque miſeram, importunae crudelitatis obiectum. Hominem ideo natum, vt omnia cruciamenta corporis ſuſtineat, malique vt morbi materiam habeat, in qua vim ſuam exercere poſſit. Quod naturalis infirmitas hominem faciat peccatorem; non voluntatis, ſed iudicationis electio. *k*) Non carnis, ſed corporis, et corporis quidem ſpiritualis reſurrectionem credebat. *l*) Item mediae qualitatis eſſe animas hominum, iuri ſubiectas mortis, et interire. *m*) Animas non eſſe regis maximi filias, ab ſolo immortali Deo creatas. *n*) Inferioribus, neſcio quibus, poteſtatibus hominis creationem tribuit. Nec Deum minutas creaſſe beſtiolas. *o*)

§. XXXIII.

Orationis characterem affectat oratorium, ratus,

 nec

h) Lib. 1. edit. Elmenhorſt. Hamb. fol. pag. 6. *i*) Confer. ELMENHORSTII obſeru. in Arnob. p. 9. *k*) ELMENHORSTIVS l. c. pag. 29. *l*) Ibid. pag. 42. *m*) Ibid. pag. 43. *n*) Ibid. p. 51. *o*) Ibid. p. 57.

nec alium decere doctum rhetoricae magistrum. Sed stilus vere est Africanus, tumidus, *p)* grauis, asper, neque a communi seculi consuetudine, pro lubitu voces phrasesque confingendi audacia immunis. Durioribus vtplurimum vtitur verbis, obscurioribus, incomtis, nec raro parum Latinis. Vt, nisi alia obstarent, pedibus facile ierim in ERASMI *q)* sententiam, Arnobium hunc in psalmos Dauidis commentaria scripsisse, quorum stilus inconditus, innumerisque soloecismis et barbarismis scatens. Nam et vir ille doctus sibi persuadet, Arnobium studio sese ad infimae plebis orationem deiicere voluisse, vt, qui nimium olim seculari eloquentia tumens Christianae simplicitati videbatur displicere, iam omni deposito fastu, se toto pectore factum esse Christianum apud illos declararet, qui eum sincerum esse non arbitrabantur. Equidem hominis vnquam vix potui ferre rationes, cur Christianorum triuialis sit sermo atque sordidus, vt res illorum barbarismis et soloecismis sint obsitae, et vitiorum deformitate pollutae. *Quid officit? o quaeso!* ita semet suosque defendit, *r)* *aut quam praestat intellectui tarditatem? vtrumne quid leue, an hirsuta cum asperitate promatur? inflectatur quod acui, an acuatur quod oportebat inflecti? aut qui minus id, quod dicitur, verum est, si in numero peccetur, aut casu, praepositione,* par-

---

p) BOECLERVS bibliographia critica pag. 725. *Arnobius stilo tumidiore, multa eruditione, contra ethnicos, pro veritate Christianae religionis scripsit.* Confer. WALCHII hist. critica Lat. linguae c. 1. p. 76. *q)* Qui Arnobii commentaria in psalterium, et Basileae a Frobenio typis describi curauit. Conferatur SIXTVS SENENSIS bibliothecae sanctae l. 4. pag. 248. *r)* Apolog. siue disputat. aduersus gentes l. 1. p. 21. edit. Hamb. Elmenhorstii folio 1610.

participio, coniunctione? Pompa ista sermonis, et oratio missa per regulas, concionibus, litibus, foro iudiciisque seruetur deturque: illis imo, qui voluptatum delinimenta quaerentes, omne suum studium verborum in lumina contulerunt. Cum de rebus agitur ab ostentatione submotis, quid dicatur spectandum est, non quali cum amoenitate dicatur; - - maxime cum sciamus etiam quosdam sapientiae deditos non tantum abiecisse sermonis cultum, verum etiam, cum possent ornatius atque vberius eloqui, triuialem studio humilitatem secutos, ne corrumperent scilicet grauitatis rigorem, et sophistica se potius ostentatione iactarent. - - Nullus sermo natura est integer, vitiosus similiter nullus. Quaenam est enim ratio naturalis, aut in mundi constitutionibus lex scripta, vt hic paries dicatur et haec sella? cum neque sexus habeant femininis generibus masculinisque discretos, neque quisquam docere doctissimus me possit, ipsum hic et haec quid sint, aut cur ex his vnum sexum virilem designet, femininis generibus id, quod sequitur, applicet. Humana ista sunt placita, et ad vsum sermonis faciendi non sane omnibus necessaria: nam et haec paries forsitan, et hic sella dici sine vlla reprehensione potuisset, si ab initio sic dici placuisset, et a sequentibus seculis communi esset in sermocinatione seruatum. Ecquid vero potuit dici insulsius, ad excusandos orationis barbarismos et soloecismos: cum recte loquendi consuetudo ab arbitrio nostro non dependeat; neque possit perspicue dicere quisquam, nisi, linguae seruata proprietate formaque ab omnibus recepta, naturalem et insitam quasi ex optima consuetudine pulchritudinem et castitatem seruare velit. Sic ipse non parum certe hallucinatur, ac tumore plenus, ne tanti quidem verum Latinae linguae nitorem facit. Eos ergo non satis mirari pos-

possum, qui nescio quam sermonis elegantiam in Arnobio sibi inuenisse videntur. BARTHIVS *s*) facundum atque doctum scriptorem vocat, suo quodam et Afro dicendi genere, penetrante quidem et neruoso, sed parum polito et iucundo vsum. Nec aequo potest ferre animo, *t*) Arnobium ab Hieronymo inaequalem nimium, et absque operis sui partitione confusum, dici: cum in praestantissimo auctore ordo satis formosus, etsi minime scholasticis rhetorum legibus alligatus, compareat. Quamobrem Hieronymi locum, non satis feliciter, emendare studet. Atque etiam sibi persuadet, Arnobium Lucretii fuisse imitatorem, cuius res et verba saepius exprimat. Ipsi MORHOFIO *v*) Latinitas mediocris est, sed sequior tamen. Nihil vero minus sincerum CAVE, *x*) viri cetero doctissimi, iudicio, qui *habet stilus*, inquit, *Arnobianus suam eloquentiam et dictionem plane florentissimam, nec operi deest methodus concinna et bene ordinata, vt cuiuis attente legenti aperte constabit.* Scilicet cui Africana elegantia illa placet: qua certe mihi incomtius nihil, aut magis impurum.

§. XXXIV.

Arnobium primus edidit Faustus Sabaeus Brixianus *Romae* 1542. fol. apud Franciscum Priscianensem. Quam editionem secutae sunt *Basilienses* 1546. et 1560. 8. ex Sigismundi Gelenii castigatione. Prodiit deinde *Parisiis* 1580. fol. cum Tertulliano, ex recensione Renati Laurentii de la Barre. *Antuerpiae* 1582. 8. apud Plantin. cum Theodori Canteri notis. 1586. 8. cum Godeschalci Stewechii electis. Rursum *Romae* 1583. 4. ex recensione Fuluii Vrsini.

§. XXXV.

s) Aduers. l. 48. c. 4. *t*) Aduers. l. 43. c. 2. *v*) Polyhist. liter. l. 4. c. 14. §. 10. *x*) Hist. liter. part. 1. sec. 4. p. 80.

§. XXXV.

Seculo poſt Chriſtum natum decimo ſeptimo Arnobius prodiit *Coloniae* 1604. 8. cum Godeſchalci Stewechii electis. 1618. fol. magna bibliotheca veterum patrum et antiquorum ſcriptorum eccleſiaſticorum tom. 3. n. 9. *Pariſiis* 1605. 8 cum Deſiderii Heraldi obſeruationibus. 1639. fol. magna bibliotheca patrum, ſupplementi Morelliani tomo 1. 1666. fol. ad calcem Cypriani cum Philippi Priorii et ſelectis aliorum notis. *Duaci* 1634. 8. cum Godeſchalci Stewechii electis, et Leandri de Sancto Martino ſummariis. *Hanouiae* 1603. 8. cum notis Gebharti Elmenhorſtii. *Hamburgi* 1610. fol. cum obſeruationibus Gebharti Elmenhorſtii. y) *Lugduni Batauorum* 1651. 4. apud Ioh. Maire, e Claudii Salmaſii emendatione, cum notis integris Theodori Canteri, electis Godeſchalci Stewechii, et Gebharti Elmenhorſtii, Deſideriique Heraldi obſeruationibus. Commentario, quem ipſe Salmaſius addere parabat, anno MDCLII. immortuus eſt. *Lugduni* 1672. fol. bibliothecae patrum tom. 3.

§. XXXVI.

LVCIVS CAECILIVS z) LACTANTIVS a) FIRMIANVS Diocletiani et Conſtantini M. temporibus omnium Chriſtianae religionis doctorum clariſſimus fuit. Patriam cognomen oſtendit. Firmianus enim a Firmio voca-

y) BOECLERVS bibliographia critica p. 724. *inter editiones, Elmenhorſtii, viri reuera doctiſſimi, eſt optima: qui neſcio quo affectu ferebatur in ſcriptores Africanos.* z) Vulgares libri *Coelium* vocant. Confer. CELLARII annot. ad Lactantii librum de mortibus perſecutorum init. a) Sunt, qui *Lactantium* a lacteo et ſuaui orationis genere dictum volunt.

vocatur, agri Piceni caſtello, *b*) vel a Formiis, nobili Campaniae oppido: quamuis eum affirment alii fuiſſe Africanum. Certe literis in Africa dedit operam ab ineunte aetate, ac, HIERONYMO teſte, *c*) Arnobii fuit diſcipulus, qui Siccae cum maximo omnium applauſu rhetoricam docebat. *d*) Eumque ſuum magiſtrum tandem non modo aequauit, ſed longe etiam doctrina et ſermonis ſuauitate ſuperauit. Et ipſe, elegantioribus literis optime inſtitutus, rhetoricam videtur in Africa docuiſſe. Nam eruditionis iam tum illius oportet non vulgarem fuiſſe famam: cum Diocletianus princeps eum vocaret Nicomediam Bithyniae, vt rhetoricam doceret, vna cum Flauio Grammatico, aliisque liberalium artium profeſſoribus. *e*) Quandoquidem, ipſo teſte LACTANTIO, *f*) tam ſingulare fuit Diocletiani in Nicomedia ornanda ſtudium: vt eam vrbem Romae voluerit coaequare. Sed gentilium Lactantius adhuc fuit ſuperſtitioni addictus: ad meliorem frugem Nicomediae, Chriſtianorum ſacris imbutus rediit, ac ſalutari cognita veritate, penuria diſcipulorum, *g*) ad ſcribendum ſe contulit. Tempora Chriſtiani tunc ſuſpicioſiſſima viuebant: de quibus LACTANTIVS ipſe: *h*) *nemo dubitat, quin timidi et imbecilli ſit animi, aut dolorem metuere, aut egeſtatem, aut exi-*

b) Cuius meminerunt PLINIVS hiſt. natur l. 3. c. 12. et VELLEIVS l. I c. 14. n. 8. *c*) De viris illuſtribus c. 80. *d*) HIERONYMVS de viris illuſtribus c 79. *e*) HIERONYMVS de viris illuſtribus c. 80. LACTANTIVS diuin. inſtit. l. 5. c. 2. n. 2. et l. 1 c. 1. n. 8. *f*) De mortibus perſecutorum c. 7. n. 10. *g*) Ob Graecam videlicet ciuitatem, vt HIERONYMVS de viris illuſtribus c. 80. loquitur: quod Graeculorum turba illic artes ſuas profiteretur. Ita IVVENALIS quoque ſatyra 3. *Non poſſum ferre, Quirites, Graecam vrbem.* *h*) Diuin. Inſtit. l. 6. c. 17. n. 5. ſeqq. Confer. l. 5. c. 12. et 13.

exilium, aut carcerem, aut mortem: quae omnia quisquis non exhorruerit, fortissimus iudicatur. Qui autem Deum metuit, illa vniuersa non metuit. Ad quod probandum argumentis opus non est. Spectatae sunt enim, spectanturque adhuc per orbem poenae cultorum Dei, in quibus excruciandis noua et inusitata tormenta excogitata sunt. Nam de mortis generibus horret animus recordari: cum immanium bestiarum vltra ipsam mortem carnificina saeuierit. Has tamen execrabiles corporum lacerationes felix atque inuicta patientia sine vllo gemitu pertulit. Et haec videtur esse caussa, quod nunquam voluerit attingere forum: vtut docendi studio sibi acquisierit dicendi facultatem. *i*) Hinc, teste EVSEBIO, *k*) adeo pauper in hac vita fuit, vt plerumque etiam necessariis indiguerit. Laetior miseris tandem arrisit post nubila phoebus, Constantino imperatore, qui Christo deuotus ipse pacem et beneficia impertiuit ecclesiae. Hic nostrum extrema senectute studiis praefecit Crispi in Gallia filii sui: *l*) vt Latinis erudiretur literis ab eo, qui plurimorum iudicio tunc temporis doctissimus habebatur. Ex chronico HIERONYMI Eusebiano colligas, anno post Christum natum CCCXVIII. Crispum a Constantino M. Lactantii creditum fuisse institutioni, qui anno CCCXXIX. nouercae dolo periit. Nec ea felicitas Lactantio iam prope annis confecto et silicernio diuturna esse potuit. VOLATERRANVS *m*) et plures post eum alii, non recte capiunt Eusebium, qui memoriae prodidit, Lactantium adeo pau-

 perem

i) Quod de semetipso testatur LACTANTIVS diuin. instit. l. 5. c. 13. n. 12. *k*) Chron. ad annum 318. quo Crispus factus est Caesar. *l*) Vid. EVSEBIVS l. c. et HIERONYMVS de viris illustribus c. 80. *m*) Commentariorum vrbanorum l. 16. pag. 597.

perem fuiſſe in hac vita, vt plerumque etiam neceſſariis indiguerit: quod ſupra iam monuimus, atque in eo ſtatu Nicomediae fuiſſe notauimus. Inde vero illi perſuaſerunt ſibi, proxime ante obitum ad tantam paupertatem deueniſſe. Sed bene CASIM. OVDINVS *n*) de Lactantio hoc intelligendum obſeruat, cum artem adhuc doceret oratoriam, et cum auditoribus verſaretur pauciſſimis: neutiquam vero cum ſtudiis Criſpi Caeſaris a Conſtantino M. praefectus eſſet. Quis enim credat, tam clementem ac liberalem principem fuiſſe paſſum, vt eruditiſſimus ille bonarum artium magiſter, quem filio ſuo praeficere dignatus fuerat, neceſſariis indigeret: reliquis omnibus in principis aula cumulatis beneficiis ad ſatietatem ac delicias vſque abundantibus?

§. XXXVII.

Ex elegantiſſimis Lactantii monumentis hodie ſuperſunt 1. *diuinarum inſtitutionum o) aduerſus gentes libri ſeptem*, quorum primus de falſa religione, ſecundus de origine erroris, tertius de falſa ſapientia, quartus de vera ſapientia, quintus de iuſtitia, ſextus de vero cultu, ſeptimus de vita beata. Conſcripſit hos libros ante Conſtantini tempora: cum Dei cultores per orbem adhuc poenas

n) Comment. de ſcript. eccleſ. tom. 1. p. 308. *o*) Hunc titulum LACTANTIVS repetit l. 1. c. 1. n. 12. vbi ſe ICtos imitari dicit, qui ediderint *inſtitutiones iuris ciuilis*. Celeb. HEVMANNVS eleg. edit. ſuae p. 1. annotauit, Latinius Quintilianum inſcripſiſſe opus ſuum *de inſtitutione oratoria:* et Caluinum elegantius ſuum theologiae ſyſtema appellaſſe *inſtitutionem Chriſtianae religionis*. Sed maluiſſe Lactantium loqui cum ICtis ſuae aetatis; alias ex cap. 1. n. 10. hoc opus appellaturum *libros ſuos de religione rebusque diuinis.*

poenas ſuas experirentur. *p*) Sed non videtur eos ſtatim edidiſſe: verum laetioribus ſubſequentibus annis emendatos et auctos Conſtantino imperatori dedicaſſe. Clariſſima ipſius ſunt verba: *q*) *quod opus nunc nominis tui auſpicio inchoamus, Conſtantine, imperator maxime, qui primus Romanorum principum, repudiatis erroribus, maieſtatem Dei ſingularis ac veri et cognouiſti, et honoraſti* etc. Noui haec et ſequentia in aliis Lactantii codicibus MStis non legi, et damnari ab illis, qui temporibus non eſſe congruentia opinantur. Sed habent alii forſan meliores libri, quae librariorum vix aliquis addere fuerit auſus. Et tempora, vt dixi, conciliari facile poſſunt. *r*) Hevmannvs V. C. *s*) teſtatur, aliis ſuſpecta Lactantii verba etiam reperiri in ſex editionibus ſuis vetuſtis: et recte iudicat retineri: quod etiam dici poſſit, Lactantium bis hoc ſuum opus edidiſſe (quod idem Tertulliani apologetico factum eſſe, conſtat) prius ante regnum Conſtantini, iterum eo rerum potito. Hieronymvs *t*) praeclarum vocat inſtitutionum opus, quo y literae meminerit, et de dextris ac ſiniſtris, h. e. de virtutibus ac vitiis pleniſſime diſputauerit. 2) *De ira Dei ad Donatum liber vnus:* quam poſt diuinas inſtitutiones ſcripſit. In illis enim hanc materiam in aliud tempus magis commodum reiicit. *Quidam*, inquit, *v*) *putant, ne iraſci quidem Deum omnino, quod affectibus, qui ſunt perturbationes animi, ſubiectus non ſit: quia fragile eſt omne animal, quod afficitur et commouetur. Quae perſuaſio veritatem*

p) Lactantivs diuin. inſtit. l. 6. c. 17. n. 6. *q*) Lib. 1. c. 1. n. 13. *r*) Confer. mich. thomasii et christoph. cellarii annot. ad Lact. diuin. inſtit. l. 1. c. 1. n. 13. *s*) Ad loc. cit. elegantiſſimae editionis ſuae pag. 6. *t*) Comment. in X. cap. Eccleſ. *v*) Diuin. inſtit. l. 2. c. 17. n. 4. ſeq.

atque religionem funditus tollit. Sed ſeponatur interim locus hic nobis de ira Dei diſſerendi: quod et vberior eſt materia, et opere proprio latius exſequenda. Opus iſtud HIERONYMVS *x*) pulcherrimum vocat: et alibi *y*) fatetur, docto pariter et eloquenti ſermone conſcriptum. 3) *De opificio Dei z*) *liber vnus ad Demetrianum*, auditorem ſuum. Qui liber eorum, qui extant, forſan primus eſt, certe ante diuinas inſtitutiones conſcriptus. Nam et ipſe *a*) librum hunc citat, vbi de prouidentia agit, aduerſus Stoicos, quos et Cicero ſequatur, materiam tam copioſam et vberem ſtrictim contingens. *Quam*, addit, *ego nunc idcirco praetereo, quia nuper proprium de ea re librum ad Demetrianum, auditorem meum, ſcripſi.* Toto libro diuinam prouidentiam adſtruit excellentia operis praecipui, hominis videlicet, cuius omnes corporis partes, et animae proprietates quam elegantiſſime deſcribit. Notandum vero, vt in hoc libello, ſic in omnibus fere operibus ſuis, a verbis *creare*, *creator*, *creatio*, abſtinuiſſe. *Sed creatura* ne Latinitatis quidem videtur ſpeciem prae ſe ferre. *Nemo quaerat*, inquit, *b*) *ex quibus iſta materiis tam magna, tam mirifica opera Deus fecerit. Omnia enim fecit ex nihilo.* Vbi dixerint noſtrates: *creauit ex nihilo.* Alibi *c*) Deum *mundi factorem*, non *creatorem*, appellat. Et ipſe AVGVSTINVS *d*) obſeruauit, *creare* aliter a ſcriptoribus Latinis, atque ab eccleſiaſticis vſurpari. *e*) Hic Lactantii liber de opificio Dei cum Eraſmi

x) De viris illuſtribus c. 80. *y*) Comment. ad Epheſ. c. 4. *z*) HIERONYMVS de viris illuſtr. c. 80. interpretatur *de formatione hominis.* *a*) Diuin. inſtit. l. 2. c. 10. n. 15. *b*) Diuin. inſt. l. 2. c. 8. n. 8. *c*) Inſtit. l. 2. c. 9. n. 1. *d*) Libro de fide et ſymbolo c. 2. et 4. *e*) Conf. Celeb. HEVMANNVS nitidiſſima

Erasmi scholiis editus est *Basileae* 1529. 8. ad calcem viduae Christianae: et cum obseruationibus Ioh. Wilichii Francofurti ad Viadrum et Argent. 1542. 8. addito Hippocratis libello de genitura, ex Willichii interpretatione. *Gerae* 1714. 8. accurante Georgio Lud. Goldnero, cum vita Lactantii et eruditorum iudiciis. Inprimis hunc elegantissimum libellum BOECLERVS *f*) de meliori nota omnibus commendat. 4) *Epitome institutionum diuinarum* ad Pentadium fratrem; quem librum HIERONYMVS *g*) ἀκέφαλον i. e. sine capite vocat, quod initio detruncatus esset. Acephalus quoque cum ceteris Lactantii operibus editus est, vt eum legerat Hieronymus, a capite quinquagesimo sexto, et his verbis: *nam si iustitia est veri Dei cultus*, vbi Lactantius persequi incipit ea, quae institutionum opere, a decimo sexto libri quinti capite, sequentibus tradiderat. Tandem vero CHRISTOPH. MATTH. PFAFFIVS V. C. in Taurinensis Regiae bibliothecae antiquissimo codice, Lactantii epitomen illam, Pentadio fratri dicatam, reperit integram, et capitibus LV. prioribus auctiorem Parisiis 1712. 8. publicauit. Sed primum codicis MSti folium antiquitate ita detritum discissumque fuit: vt maior praefationis pars legi amplius non potuerit. Ex spatiis igitur ac residuis literarum ruderibus, licet agnitu difficillimis, suppleuit, quae deerant, ac restituit. Capite XIV. multa deficiunt: cum duo in codice MSto perierint folia. In prioribus libelli editionibus capita tantum numerabantur duodecim. Celeb. WALCHIVS epitomen hanc ipsius Lactantii esse valde dubitat: imo Lactantii iussu ab alio confectam suspicatur. HEVMANNVS

dissima editione sua p. 765. vbi etiam pluribus de huius libri inscriptione agit.

f) Bibliographia critica c. 41. p. 618. *g*) De viris illustribus c. 80.

MANNVS V. C. contra Lactantii esse dubio procul asserit: *b*) quod testis Hieronymus, Lactantius ipse initio huius libri clamet, se auctorem esse ipsum, totumque orationis filum sit Lactantianum. Mirum certe, quod Hieronymus iam tum, ille annis Lactantio proximus, et literarum studiosissimus desiderauit, post tot secula, quibus summa obtinuit barbaries, et venerandae antiquitatis monumenta ne tanti quidem fuerunt, nostra aetate reperiri tandem potuisse. Vt supra memini, primum illustris PFAFFIVS, Academiae Tubingensis Cancellarius, epitomen hanc integram, ex codice Taurinensi edidit *Parisiis* 1712. 8. cum anonymi historia de haeresi Manichaeorum, fragmento de origine generis humani, et Q. Iulii Hilariani de ratione paschae etc. Recusa est *Cantabrigiae* 1718. 8. cum notis Ioh. Dauisii. 5) *De mortibus persecutorum* ad Donatum Confessorem *i*) liber vnus: qui quo tempore scriptus sit, ipse prodit, quia Constantinum et Licinium Augustos memorat, et adhuc concordes, et probum ac bonae spei Licinium, qui pacem cum Constantino ecclesiae reddiderit. Vix autem biennio ea fuit concordia, quae Cibalensi bello interrupta, secundum EVSEBII chronicon, anno Christi CCCXIV. Mox ergo post finem persecutionis scriptum fuisse oportet, quae anno CCCIII. sub Diocletiano fuit instituta, et CCCXIII. post obitum Maximini finita, cum Licinius atque Constantinus rerum potirentur. Toto opere ostendit, imperatores, quotquot fuerint, qui Christianos vexarint, misere vitam finiisse. Omnes ergo enarrat ecclesiae miserias, atque poenas eorum, qui non erubuerint affligere insontes. Postquam disseruit paucis de

b) Editionis elegantissimae suae pag. 831. *i*) Qui in Diocletiani persecutione multa propter veritatis confessionem perpessus est.

de vexationibus ecclesiae sub Nerone, Domitiano, Decio, Valeriano, et Aureliano, istorumque tyrannorum funestam descripsit mortem: Diocletiani, Maximiani Galerii, Seueri, Maxentii, et Maximini historiam accuratissime recenset. Quomodo ad imperium venerint; quae fuerit caussa dissensionum et bellorum ab illis gestorum. Quam luculentissime repraesentat saeuitiam, qua fuerint in Christianos grassati: atque vt omnes, iusto et manifesto Dei iudicio, misere perierint. Stilo satis aperto, attamen graui, narratione iucunda multas imperii, his regnantibus, mutationes exponit; principum mores, et consilia, et successus notat; ac vindicem vbique ostendit numinis aeterni et summi iudicis manum. Liber incognitus ante fuit, ac pro deperdito habitus: donec STEPHANVS BALVZIVS eum primus in codice Colbertinae bibliothecae vetustissimo repertum, miscellaneorum tomo secundo Parisiis anno MDCLXXIX. in lucem protulit, ac notis illustrauit doctissimis. Inscriptionem hanc reperit: *Lucii Cecilii incipit liber ad Donatum confessorem de mortibus persecutorum.* Nec dubium fuit Baluzio, nec eruditorum cuiquam, Lactantii esse librum, cuius HIERONYMVS *k*) meminit, quandoquidem simul omnia in hac veritate afferenda conspirare videbantur. Attamen NICOLAVS LE NOVRRY, auctorem videns in isto codice non Firmianum Lactantium, sed Lucium Cecilium appellari, in noua editione Parisiensi 1710. 8. et tomo secundo apparatus ad bibliothecam patrum Parisiis 1715. dissertatione vltima, probare contendit, non Lactantium, qui L. Cecilii nomen nunquam gesserit, sed alium plane ab illo diuer-

k) De viris illustribus c. 80.

diuerſum, attamen aetate ſupparem, libellum elucubraſſe. Atqui Lactantius ipſe in melioribus libris non *L. Coelius*, verum *L. Cecilius* vocatur, et omnia in eum auctorem mirum quantum conueniunt. Ouum ouo ſimilius non poteſt eſſe, quam eius dictio Lactantii ſtilo. Donato confeſſori dedicatus eſt, ad quem Lactantius ſuum etiam ſcripſit librum de ira. Et Hieronymus auctor eſt, Lactantium ſcripſiſſe de perſecutione librum vnum. In eo codice *Lactantii* non additum fuiſſe nomen, nihil miramur, qui ſeculorum hanc fuiſſe conſuetudinem nouimus, vt breuitatis cauſſa ex pluribus vnum notarent. Sic HIERONYMVS ipſe noſtrum viros inter eius aetatis illuſtres *l) Firmianum* vocat, qui et *Lactantius* nominari ſoleat. Liber, vt ſupra memini, primum editus eſt *Pariſiis* 1679. 8. a Stephano Baluzio, miſcellaneorum tomo ſecundo. *Oxoniae* 1680. 12. cum breuibus Iohannis Felli ſcholiis. *Aboae* 1684. 8. cum eruditis Ioh. Columbi notis. *Vltraiecti* 1693. 8. cum notis variorum Baluzii, Cuperi, Columbi Sparkii, Toinardi, Graeuii, Gale, Boherelli, et aliorum, accurante Paulo Bauldry. *Pariſiis* 1710. 8. cum notis Nicolai le Nourry, monachi Benedictini. 6) *Sympoſium*, *m*) quo verſibus hexametris centum aenigmata proponit, in Africa valde adoleſcentulus ſcripſit, HIERONYMO teſte, *n*) et primum eius videtur eſſe ingenii monumentum. Et valde miror his literis quam maxime exercitatum FABRICIVM *o*) ad eam Hieronymi narrationem anno-

l) Cap 80 init. *m*) Συμπόσιον Latinis *conuiuium*. *n*) De viris illuſtribus c 80. *o*) Bibliothecae eccleſiaſticae pag. 166. Sibi videlicet non potuit perſuadere, clariſſimo etiam monente HEVMANNO, Sympoſii poetae nomen eſſe confictum, et aenigmata, quae vulgo credebantur adhuc ab illo conſcripta, nihil aliud eſſe,

annotare, ſympoſium hoc vna cum hodoeporico et grammatico intercidiſſe. Multo vero magis eorum miror oſcitantiam, qui carminum hanc inſcriptionem ſibi perſuaſerunt ipſius poetae cognomen fuiſſe, et aenigmata ſaepius ediderunt *Coelii Sympoſii, poetae veteris*, de quo Ioſephi Caſtalionis, Caroli Sigonii, Petri Victorii, Iacobi Pontani, et aliorum iudicia Eruditiſſimus HEVMANNVS *p*) collegit. Alias aliorum editiones, quibus aenigmata *Coelii Firmiani Sympoſii poetae* commendant, pro inſtituti ratione, FABRICIVS, quem ſupra laudaui, recenſet: *q*) ac ipſe Lactantii carmen, quod creditur eſſe de domini paſſione, rectius putat *Coelio Firmiano Sympoſio* tribui. *r*) Nec celeberrimus WALCHIVS Sympoſii poetae aenigmata Phaedro ſuo adiungere veritus eſt. *s*) At viri boni, cetero eruditiſſimi, inepta verſus primi lectione videntur eſſe decepti: *Haec quoque Sympoſius de carmine luſit inepto:* qui codicum fide meliorum ita ſe habet: *Hoc quoque ſympoſium luſi de carmine inepto.* Et HIERONYMI *t*) nobis ſufficit auctoritas, qui, *habemus*, inquit, *eius* Firmiani, qui et Lactantius, *ſympoſium, quod adoleſcentulus ſcripſit.* Sympoſium Lactantii HEVMANNVS V. C. ſeparatim anno 1722. cum variantibus lectionibus et ſuis aliorumque annota-

 tionibus

eſſe, quam Lactantii ſympoſium, quod, HIERONYMO teſte, in adoleſcentia ſcripſit. Confer. FABRICII biblioth. Lat. vol. 3. p. 273. et biblioth. Lat. mediae et infimae aetatis l. 11. p. 692. ſeqq. HEVMANNI Poeciles tom. 1. p. 255. tom. 3. p. 215. et Lactantii praefatione.

p) Poeciles tom. 2. pag. 109. ſeqq. Confer. IRENAEI BIBLIOPHILI obſeru. de ſympoſio Lactantii apud SCHELHORN. amoenit. lit. tom. 2. p. 469. *q*) Biblioth. Lat. vol. 1. p. 681. 318. 673. et volum. 3. p. 271. ſeqq. *r*) Loc. cit. pag. 709. *s*) Lipſiae 1713. 12. p. 141. *t*) De viris illuſtribus c. 80.

tionibus edidit. 7) *De phoenice* carmen elegiacum: quod itidem valde adolefcens in Africa, cum facris nondum effet initiatus Chriftianorum, pro ingenii felicitate, fcripfit. Nec tum Chrifto fuiffe deuotum, et facris imbutum literis, vel inde patet, quod diluuium forma depingit, diuinis oraculis plane contraria, et Phoebum pro Deo veneratur. Lactantium ergo DVPINIVS v) non credit fuiffe carminis auctorem: qui multo potius debuiffet diftinguere tempora. BARTHIVS opufculum fufpicatur Venantii Fortunati effe; SIRMONDVS Theoduli. NIC. HEINSIVS Lactantii genuinum fetum agnofcit et laudat. CELLARIVS nihil definire audet. HEVMANNVS vero, qui carminis, quo phoenix luculenter ac eleganter canitur, auctorem effe Lactantium, aliquando fibi perfuaferat, fententiam mutauit: x) quod teftem non habeamus veterem, huius carminis fcriptorem effe Lactantium: quod media quoque illa aetate fuerint, qui tam terfum carmen componere potuerunt: quod fruftra in antiquis codicibus manufcriptis quaeratur: quod duo, quibus iungatur, carmina fint aliena et fubdititia. Dignum Lactantio effe carmen Vir eruditiffimus ipfe fatetur. Societas aliquando fufpecta quidem: fed auro adiunctae fordes nihil nocent. Stili elegantia et nitor his temporibus pauciffimis videtur effe communis; fequens vero aetas

v) Bibliotheca noua ecclefiafticorum auctorum tom. 1. pag. 323. Sequitur autem nullo difcretionis iudicio VOSSIVM de poetis Latinis c. 4. pag. 55. qui a gentili notat fcriptum effe carmen iftud: cum de Phoebo loquatur, vt vero numine, ac de Phoenice, tanquam eius facerdote. Videantur etiam POSSEVINVS apparatu v. Lactantius: et RIVETVS critici facri l. 2. c. 18. oper. tom. 2. p. 1099.

x) Lactantii, quem edidit, elegantiffima praefatione.

aetas ab omni veterum poetarum imitatione, et ipſo carminis genio abhorruiſſe. Cum et libri manuſcripti ab HEINSIO, viro excellentis ingenii et iudicii, laudentur, qui hoc de phoenice carmen Lactantio Firmiano nominatim tribuant: antiquitatis venerandae non deſtituti auctoritate, ſuum fas eſt vt cuique tribuamus. *y*) 8) *De paſcha* carmen elegiacum ad Felicem epiſcopum, hominis quidem Chriſtiani eſſe haud difficulter apparet: ſed falſo ab aliquibus iam olim fuit Lactantio adiudicatum. Atque hinc plures alii de carminis auctore nihil fuerunt auſi affirmare, quod codices etiam alicuius nominis viderent iſtud adſcribere Lactantio. Nunc autem in eo eruditiſſimi quique conſentiunt, de paſcha carmen iſtud ad Felicem epiſcopum eſſe Venantii Honorii Fortunati, in cuius operibus etiam reperitur libri tertii loco ſeptimo. Atque etiam, DVPINIO teſte, *z*) in codicibus manuſcriptis bibliothecae Vaticanae Venantio Fortunato adſcriptum legitur. 9) *De paſſione Domini* carmen heroicum operibus Lactantii quoque immerito annumeratur. DVPINIVS *a*) recte monet, in nullo Lactantii antiquo manuſcripto codice reperiri: neque ad eius ſtili puritatis et elegantiae ſimilitudinem accedere. BARTHIVS *b*) tamen, *Lactantio*, inquit, *olim adſcribebatur, nec ſine ratione. Eſt enim graue et eruditum. Sane quid vetet eius eſſe auctoris, cui tot caſci codices adſcribant, licet vnus et alter contra ſentiat*? Sed criticorum princeps CHRIST. AVG. HEVMANNVS *c*) carmen iſtud non modo emaculauit ac inter-

y) Confer. CELLARIVS annot. ad Phoenicis initium, et Celeb. HEVMANNVS Poeciles tom. 3. p. 237. extr. *z*) Bibliotheca noua eccleſiaſticorum auctorum tom. 1. p. 324. *a*) Bibliotheca noua eccleſiaſticorum auctorum tom. 1. pag. 324. *b*) Aduerſ. l. 32. c. 2. *c*) Poeciles tom. 3. p. 225. ſeqq.

interpretatus eſt; verum etiam cauſſas protulit, cur non poſſit Lactantius illius carminis haberi auctor. Demonſtrat primo, *d*) ſtilum obſtare, et inter alia *diua ora e*) legi pro *diuina ora*. Vel ſolam vocem *bruta f*) clamare non hic Lactantium, ſed poetam multo iuniorem loqui. Illum enim, cum de *brutis* verba ſaepius faciat, nunquam eo vocabulo vti, ſed *animantium*, *beſtiarum*, *pecudum*, aut *mutorum*. Inter alia ſermonis vitia notat etiam carminis auctorem *g*) *horrentia funera* habere pro funeribus horrendis. Alterum argumentum, quod crucis adorandae mentionem faciat, *h*) *genu flectere et crucem adorare* iubemur. *i*) Quae crucis ſuperſtitioſa veneratio longe poſt Lactantii tempora homines tandem cepit. Tertio loco argumentatur ex omnium codicum MStorum ſilentio. Quarto, quod ſtatua Chriſti cruci affixi fingatur nos alloqui. *k*) Lactantii vero temporibus nondum repraeſentatum fuiſſe a pictoribus vel ſtatuariis Chriſtum cruci affixum, ſed ſeptimo demum ſeculo id fieri coeptum eſſe: vnde Germanici origo vocabuli das *Crucifix*. 10) Fragmentum *de octo nouiſſimis* HEVMANNVS *l*) non Lactantii, ſed Auguſtini, eſſe demonſtrat. Praeterea HIERONYMVS *m*) auctor eſt, ὁδοιπορικὸν, ſiue itinerarium, de Africa vſque Nicomediam, hexametris verſibus, et alium librum, qui inſcribatur Grammaticus, et ad Aſclepiadem duo libros, *n*) et epiſtolarum diuerſos,

d) Loc. cit. p. 235. *e*) Verſu 43. *f*) Verſ. 16. *g*) Verſ. 11. *h*) Cuius etiam DVPINIVS meminit bibliotheca noua eccleſiaſticorum auctorum tomo 1. p. 324. *i*) Verſ. 50. *k*) Carminis init. *l*) Poeciles tom. 3. p. 239. ſeq. *m*) De viris illuſtribus c. 80. *n*) Aſclepiades ipſe ad Lactantium de prouidentia ſummi Dei ſcripſit librum, ex quo nonnulla citat inſtit. diuin. l. 7. c. 4.

uerſos, ad Probum quatuor, ad Seuerum duos, ad Demetrianum itidem duos. Sed hi libri omnes, forſan et alii, quae temporum iniuria eſt, interciderunt. *o*)

§. XXXVIII.

In ſcriptis Lactantii magna vbique et varia elucet eruditio, et antiquitatis ſcientia haudquaquam vulgaris. Auctores paſſim tractat reconditos, et nobiliſſima ex illis multa nobis fragmenta conſeruauit. Inprimis vero, quae ſaluberrima et omnibus omnino neceſſaria doctrina eſt, quouis modo Chriſtianae religionis veritatem, incomparabili facundia, et ſermonis haudquaquam vulgari nitore, aduerſus gentes defendere conatur. *p*) Eloquentia autem viri tanta eſt, vt prae omnibus aliis, quos longo poſt ſe interuallo relinquit, ſui ſeculi praecipuum ornamentum habeatur. Scriptor elegantiſſimus ergo, cum propter vniuerſalis theologiae diſciplinam, tum Latinae linguae in ſacris etiam probandum nitorem, aſſidue ac diligenter legendus eſt. Nec ab re BOECLERVS *q*) ſcriptorem hunc puriſſima elegantia et Ciceronianae orationis aemula praecellentem illis quammaxime commendat, qui etiam Latinitatis ſtudium ad diuinas veritates demonſtrandas conferre conantur.

§. XXXIX.

Nihil adeo omni ſua parte beatum atque perfectum, vt quisque ſuos non patiatur manes, et quod pulcherrimum

o) De Lactantii epiſtolis vid. FABRICIVS biblioth. Lat. vol. 3. p. 4.6. *p*) Ipſe etiam LVDOVICVS VIVES in Auguſt. l. 18. de ciuit. Dei c. 23. *Lactantius Firmianus ſecutus praeceptoris ſui Arnobii exemplum contra gentes ſeptem ſcripſit volumina elegantiſſima et acutiſſima, nec eſt vllus inter Chriſtianos ſcriptores tam vicinus dictioni Tullianae.* *q*) Bibliographia critica c. 46. p. 726.

mum in hac vita vitii non nihil ostendat. Quamuis in Lactantio eloquentiae Tullianae fluuium HIERONYMVS *r*) agnoscat, argumentorum vim tamen in afferenda Christianae religionis veritate valde desiderat, et ingemiscit: *vtinam tam nostra confirmare potuisset, quam facile aliena destruxit.* Errores in doctrina vulgo illi adscribunt plurimos. Ecquis inficiabitur, vt natus fuerat homo, humani quid fuisse passum? At nemo etiam facile negabit, errores illi falso multos ab haereticis suppositos fuisse: quod MICH. THOMASIVS *s*) probe notauit. Sic nemo certe ex omni antiquitate Lactantium vnquam Manichaeismi reum fecit: attamen istius non vno loco vestigia sunt. Loca vero ista prope omnia THOMASIVS, vt ipse fatetur, collatis pluribus antiquissimis codicibus, ita emendauit, vt vix vlla amplius suspicio illius erroris in omnibus libris supersit. De filii diuinitate videtur etiam obscurius, quam decebat, aliquot locis fuisse locutus: sed cum alibi satis clare de ea loquatur: obscuriora illa necessario ex his, quae aptiora sunt multo, intelligi et explicari debent. Quod autem nostrum non verentur Arianismi accusare, ferendum nullo modo est: cum ipse ante Arium pietate, ingenio, et industria vnus omnium clarissimus libros suos ediderit. Nec ab re CELLARIVS *t*) iudicat, religionem, quam defendit, sincere coluisse; neque tamen omni vacuum errore fuisse. Difficulter enim dediscuntur, quibus a prima aetate sumus assueti. Mollius igitur

r) Ad Paulinum epistola 13. *s*) Censura, quam Lactantii praefixit editioni suae. Confer. AVBERTI MIRAEI scholia ad Hieron. lib. de viris illustr. c. 80. apud FABRICIVM bibliotheca ecclesiastica p. 167. Et DV PIN bibliotheca noua ecclesiasticorum auctorum tom. 1. pag. 324. seq. *t*) Excerptis de vita Lactantii editioni suae praemissis.

igitur interpretemur, si quid quando durius scripsit, vel incautius, quam res permittit Christiana: quae vero desunt melioribus membranis, ceteris Lactantianis dissimilia, tanquam ab aliis assuta, recidamus. In editione Romana altera 1468. fol. sequuntur post capitum argumenta Lactantii errata, per fratrem ANTONIVM RAVDENSEM theologum collecta, *v*) cui frater Adam Genuensis versibus respondet sequentibus:

Hic male corripuit stolidis Antonius ausis
Auctorem: in variis caussa pianda locis.
Non erat in tenebris errantis imaginis astrum
Dicere, vel nitidum luce carere iubar.
Denique cum sanctae ecclesiae pia lumina constet
Obsequio ex tanto conticuisse viro;
Tu vero eloquio lingua interdicta Latino:
I cubitum, nam te pensitat elleborum.

Eandemque ob ineptam in Lactantium censuram FRANC. PHILELFVS *x*) in Raudensem inuehitur, an. MCCCCXLIII. epistola ad eum data. *Vellem equidem*, scribit, *pater optime, ab omni istiusmodi scribendi genere te continuisses, neque cum insaniente Candido Decembre desipere ipse voluisses. Id certe fuisset et ordinis, et dignitatis tuae. Quae enim per immortalem Deum fanatica ratio te commouit, vt perinde atque infesto quodam atque inimico afflatus spiritu, in virum illum doctissimum atque disertissimum tam insolenter, tam iniuste, tam impie inueheheris, vt non res solum paene innumerabiles consulto male interpreteris, sed nomen*

v) Raudensis ille, cuius obseruationibus de linguae Latinae elegantia LAVRENTIVS VALLA censuram opposuit grauissimam.
x) Epistolarum lib. 5.

nomen etiam viri deprauare ſtudueris, vtpote quem Lactenſium pro Lactantio nomines. Nam de rebus ipſis quid loquar, quas vel pueris notas dum corrumpere laboras, te omnibus eruditis et grauiſſimis viris ridiculo praebes. Pudet me profecto ea in medium proferre, quae a te non inepte minus, quam perperam notata ſunt atque reprehenſa. Rogo igitur te, vt in hac re Aurelium Auguſtinum imiteris. Retractauit ille vir aeque ſapiens ac ſanctus, quae imprudenter errauit. Retracta etiam tu, ſi tibi conſtas, quae ſciens volensque male ſcripſiſti. Quod ſi feceris, non modeſtiae et verecundiae minus, quam ſapientiae laudabere. Vale. Mediolani. Illi quidem ab RAVDENSI ex inſtitutionibus diuinis excerpti et cumulati errores nullius momenti ſunt: ſed tamen diſſimulari non poſſunt, quos, qui optime fertur de Lactantio meruiſſe, perſpicaciſſimus annotauit HEVMANNVS: *y*) ſaluis viri virtutibus, theologum egregie ornantibus, pietate, varia doctrina et eloquentia. Primum caruiſſe facultate critica: quamobrem acerrime a THOMA REINESIO *z*) notatus fuit. Nam oracula Sibyllina pro genuinis venditat, ſuaque illis ſtabilire non veretur. *a*) Nec vitio laborare credit, nec ſuppoſita eſſe, quae ex Hyſtaſpe, atque ex Hermete Triſmegiſto adducit, *b*) quem ſibi perſuadet veritatem pene vniuerſam inueſtigaſſe. Nec ab aliis monitus, ab ignorantia, vel credulitate ſua, deſiſtere, aut meliori ſententiae locum dare voluit. *c*) De Seruatore

y) Editionis ſuae nitidisſimae praefatione. *z*) De Sibyllinis oraculis p. 89. ſeqq. *a*) Diu. inſtit. l. 7. c. 16. ſeqq. AVGVSTINVS de ciuitate Dei l. 18. c. 23. *Inſerit Lactantius operi ſuo quaedam de Chriſto vaticinia Sibyllae, quamuis non exprimat, cuius.* *b*) Lib. 4. c. 9. *c*) Lib. 4. c. 25. n. 26. ſeqq.

uatore ait *d*) discipulis suis aperuisse omnia, *quae Petrus et Paulus Romae praedicauerunt, et ea praedicatio in memoriam scripta permansit, in qua cum multa alia mira, tum etiam hoc futurum esse dixerunt, vt post breue tempus immitteret Deus regem, qui expugnaret iudaeos, et ciuitates eorum solo adaequaret, ipsos autem fame sitique confectos obsideret.* Atque suppositititium innuit librum nugiuenduli cuiusdam, de quo FABRICII codex apocryphus N. T. *e*) consulendus est. Deinde notat, permediocrem fuisse philosophum, nec valde in arte ratiocinandi exercitatum. Ab risu vix abstinere potest, qui communi rerum ignorantia, orbis destitutum accuratiori cognitione, quam diuina temporibus nostris suppeditat mathesis, disputantem legit de sideribus, coelo, et antipodibus, *f*) propter quos et sua aetate Gallilaeum a Gallilaeis male habitum fuisse nouimus. Frigidam eius de immortalitate animae disputationem *g*) aequo animo ferre nemo potest. Paganis aduersus vnitatem Dei Christianorum doctrinam de Deo patre et filio obiicientibus non respondet demonstratione sufficienti. *h*) Et rationes eius adaequatae non sunt, quibus doceat, cur homines saepius immatura aetate moriantur. *i*) Sufficit illi, velut exercitatissimo rhetori, probabilibus argumentis haud raro pro veris vti, suosque philosophicis ratiociniis obiicere colores: vtut consuetudinem suam reliquisse fateatur, *k*) cum ante versatus in arte oratoria, iuuenes diu, non ad virtutem, sed plane ad argutam malitiam instituerit. Denique Lactantium perminutum theologum fuisse demonstrat. Nec tamen diffitetur inter Chri-

Ffffff 2 stianos

d) Lib. 4. c. 21. n. 2. *e*) Pag. 800. *f*) Diuin. instit. l. 3. c. 24. *g*) Lib. 7. c. 8. seqq. *h*) Lib. 4. c. 29. *i*) De opificio Dei c. 4. *k*) Lib. 1. diu. instit. c. 1. n. 8.

ſtianos Latinos eum de doctrina primum cogitaſſe in diſciplinae aut ſyſtematis formam redigenda: vtut parum haec res illi ceſſerit proſpere, nec in ſapientiae ſtudio, nec in ſacris literis diu verſanti. Deuota mente vix Chriſtianorum ſecutus eſt ſacra, et deſpicatui habuit paganorum philoſophos omnes, quos ſtupidiſſimae accuſauit paſſim ignorantiae. Attamen *facile*, inquit, *l*) *eſt docere, pene vniuerſam veritatem per philoſophos et ſectas eſſe diuiſam.* Imo: *m*) *totam veritatem, et omne diuinae religionis arcanum philoſophi attigerunt: ſed, aliis refellentibus, defendere id; quod inuenerant, nequiuerunt, quia ſingulis ratio non quadrauit; nec ea, quae vera ſenſerant, in ſummam redigere potuerunt.* Quod ad doctrinam de ira attinet, STOLLIO *n*) videtur peripateticae ſectator eſſe philoſophiae; imo ſcripta eius ad philoſophiam magis, quam ad theologiam, ſpectare videntur. Quod autem philoſophis, quos refutare inſtituit, acerbius nonnunquam ac ignominioſe reſpondeat, neque ſatis accurate concludat, ipſi vitium eſt cum reliquis eccleſiae patribus commune. Nec defuerunt, qui Lactantio voluerunt vertere vitio, quod magis fuerit librorum Ciceronis, quam ſcripturarum ſacrarum peritus. *o*) BELLARMINVS *p*) ergo de libris eius affirmat, quemadmodum ad eloquentiam Tullianam proxime accedant, ita erroribus variis ſic deformatos eſſe, vt non ſine cauſſa Gelaſius papa in concilio Romano apocryphos cenſeri voluerit.

§. XL.

l) Diuin. inſtit. l. 7. c. 7. n. 2. *m*) Lib. 7. c. 7. extr. *n*) Introductione in hiſtor. liter. part. 2. c. 1. §. 65. not. 7. et c. 3. §. 9. not. 2. *o*) Vid. IOH. GERHARDI patrologia pag. 191. *p*) De ſcriptoribus eccleſiaſticis anno 290. p. m. 69.

§. XL.

Haud immerito EVSEBIVS *q)* Lactantium virum vocat, omnium suo tempore eruditissimum; HIERONYMVS *r)* quemdam quasi fluuium eloquentiae Tullianae: qui et alibi, *septem*, inquit, *s)* *libros aduersus gentes Arnobius edidit, totidemque discipulus eius Lactantius, qui de ira quoque et opificio Dei duo volumina condidit, quos si legere volueris, dialogorum Ciceronis in eis ἐπιτομὴν reperies.* Ciceronem Lactantius industria singulari imitatus est, rebusque sacris ita expressit, vt supra seculi genium Latinae linguae seruarit castitatem atque elegantiam; nec facile patrum quisquam cum eo componi mereatur. Nec ab re mihi iudicare videntur, qui, cum Lucius Caecilius, vel vt alii habent Coelius, Firmianus fuerit nominatus, ab illo dictionis lacteo flumine ac summa suauitate *Lactantium*, vt ab sedula Tullii imitatione, verborum puritate, orationis nitore, et summa eloquentiae vi, *Christianorum Ciceronem* esse dictum, sibi persuadent. *t)* Accedit vera pietas et multiplex doctrina: quibus semet vbique demonstrat, politioribus scientiis simul atque Christiana virtute non tinctum, sed imbutum fuisse: vt sacrarum literarum cultoribus, quos cum ceteris barbare loqui taedet, inprimis diuinarum institutionum lectio perutilis et iucunda, imo valde necessaria esse videatur.

 Sua

q) Chron. ad annum 318. quo Crispus Caesar est factus.
r) Epist. 13. ad Paulinum. *s)* Epist. 84. ad Magnum. *t)* Vid. IOH. AVG. KREBSII de stilo Lactantii diatriba Halae 1706. edita. MATTHIAE NIC. KORTHOLTI differt. de Cicerone Christiano, Lactantio, Giessae 1711. V. Cl. IOH. GEORG. WALCHII dissertatio de Lactantio eiusque stilo, quam suae Lactantii editioni praemisit, Lipsiae 1715. et hist. critica Lat. linguae c. 1. p. 78. c. 10. p. 426.

Sua sic sane non defraudandus laude. Et nemo facile inficiabitur, Ciceronem haud infeliciter fuisse imitatum: aequare aut superare potuisse, credat Iudaeus Apella, non ego: nec me facile patiar vinci IOH. FRANC. PICI Mirandulani Comitis auctoritate, *v*) qui, vt in nimias erumperet Lactantii laudes, *quis*, inquit, *apud nos non videat esse Ciceronem, sed Christianum; hoc est, aliquem, qui eum ad lineam viuumque expresserit? Quis enim non aduertit Lactantium Firmianum aequasse ipsum, et forte praecelluisse in eloquendo?* Rursum: *x*) *Lactantius Ciceronis stilum effigiauit, vel vt quibusdam placet, supergressus est. Mihi videtur rebus et sententiis crebrior, nec numeris iniucundior, nec sibi aequabilitate et candore posterior. Has quippe virtutes maximis viribus et aemulatus, et assecutus est. Hunc nec aequalem posteri momorderunt, nemo elumbem et fractum, Asiaticum et redundantem nemo accusatus est.* Hem! quantum est sapere, et ipso discere vsu, quid distent aera lupinis. Sed MIRANDVLANI, sua qui satis quidem peritus in arte, quod ad orationis verum nitorem et elegantiam attinet, nemo facile stabit iudicio. Lactantium, fateor, magni facio, eiusque stilum nitidum certe ac Latinum, hac praesertim aetate, ac difficiliori argumento, non satis admirari possum. Eum vero qui cum Cicerone, summa orationis maiestate, formarum diuersitate, elegantia, et quam iste cum inepta maleuolorum veteri turba in eloquentiae magistro, velut Asiatico, damnat, incomparabili copia simul atque concinna dictione haud veretur componere: nae ille mihi nihil intelligere videtur. Recte vero MORHOFIVS *y*) sentit:

v) De historia diuinae philosophiae c. 7. *x*) Lib. 3. epist. 10.
y) Polyhist. liter. l. 4. c. 14. §. 11.

tit: Lactantii *Tulliana Latinitas vehementer plurimis probatur. Et ſane fluida eſt, atque mire decora: non tamen vſquequaque pura; ſed ſunt et huic auctori admixti barbariſmi: vt in ea aetate vix quisquam ab iis ſibi ſatis cauere poterat.*

§. XLI.

Lactantii ſcripta primum prodierunt *Romae* 1465. fol. e monaſterio Sublacenſi: quam editionem LVD. VIVES z) procul dubio innuit, vbi, *ex nomine*, inquit, *Ciceronis venit in recordationem Lactantius, qui fuit eius imitator: ex hoc de chalcographia. Nam is liber dicitur formis aeneis excuſus, vel primus, vel cum primis.* 1468. fol. in domo Petri de Maximis, per Conradum Sweynheym et Arn. Pannartz, cum erratis Lactantii, per fratrem Antonium Raudenſem theologum collectis. *a*) 1470. fol. per eosdem, cum praefatione Ioh. Andreae, Alerienſis epiſcopi. 1474. fol. per Vdalricum Gallum Alamannum et Simonem Nicolai de Luca. *Venetiis* 1471. fol. *b*) et 1472. fol. apud Vindelinum. Editionem hanc magno nitore conſpicuam HEVMANNVS V. C. vocat, cuius pagina vltima leguntur verſus:

Arguit hic hominum ſectas Lactantius omnes
Septeno falſas codice, vera docens.
Siue Deum tangat, turbato lumine cernens
Ira furor: gemino pernotat inde libro.
Et volucrum verſu Phoenix comprenditur vna,
Quae noſtro nunquam paſcitur alma ſolo.
Hincque redemtoris noſtri non carmina deſunt,
Quae poſitum e tumulo dulce canendo vocant.

Preſ-

z) De anima l. 2. *a*) Hanc editionem DVPINIVS bibliotheca noua auctorum eccleſ tom. 1 pag. 325. credidit fuiſſe primam. *c*) Vid. SCHELHORNII amoenit, liter. tom. 1. p. 312. ſeqq.

Presserat hunc primo mundi caput, inclyta Roma:
Post regina premit quippe colenda maris.
Impressum formis iustoque nitore coruscans,
Hoc Vindelinus condidit artis opus.

1478. fol. impendio prouidorum virorum, Iohannis de Colonia, Iohannisque Manthen de Gheretzen, sociorum. Editio, HEVMANNO teste, nitore, plerumque etiam scriptura, similis, praestantia par editioni Venetae superiori. 1478. fol. per Andream de Paltasichis Catarensem et Boninum de Boninis socios. 1483. fol. per Bernardinum de Benaliis Bergomensem. 1490. fol. 1493. fol. 1497. fol. per Simonem Beuilaquam Papiensem. Editio haec ad Romanam, quae septuagesimo seculi anno prodiit, expressa est, cum praefatione Ioh. Andreae, Aleriensis episcopi, et erratis Lactantii per Antonium Raudensem collectis. *Rostochii* 1476. fol. per fratres presbyteros et clericos congregationis domus viridis horti ad S. Michaelem.

§. XLII.

Seculo post Christum natum decimo sexto Lactantius prodiit *Venetiis* 1502. fol. ex emendatione Ioh. Pierii Valeriani. 1509. fol. impensis et opera Ioh. de Tridino, cognomento Tacuini, ex castigatione Iani Parrhasii, addito Tertulliani apologetico, et Chrysostomi sermone de eucharistia. 1511. fol. apud Iohannem de Tridino. 1515. 8. apud Aldum, cum Tertulliani apologetico, ex emendatione Ioh. Baptistae Egnatii Veneti. 1521. cum Tertulliani apologetico etc. 1535. 8. apud Paulum Manutium, curante Honorato Fasitello. *Parisiis* 1509. 4. apud Iohannem Paruum, cum Tertulliani apologetico, et Chrysostomi sermone de eucharistia etc. praefatione autem Aegidii Maseriensis. 1561. 12. apud Hieronymum de Marnef, ex Veneta Pauli Manutii. 1589. 8. cum Michaelis

chaelis Thomasii notis. *Florentiae* 1513. 8. apud Iuntam, ex Mariani Tuccii recognitione. *Basileae* 1521. et 1524. 4. apud Cratandrum. 1535. fol. apud eundem. 1556. fol. in haeresiologia Iohannis Heroldi. 1563. fol. apud Henricum Petri, cum commentario, siue locis communibus theologicis et philosophicis Sixti Betuleii. *Antuerp.* 1539. 8. apud Ioh. Gymnicum, cum Erasmi scholiis in librum de opificio Dei. 1570. 12. apud viduam et heredes Stelsii, cum interpretatione dictionum Graecarum, quae in Lactantio reperiuntur, eiusdemque erratis per Antonium Raudensem collectis. 1570. et 1587. 8. apud Plantinum, cum Michaelis Thomasii notis et emendationibus. *Lugduni* 1541. 1543. apud Gryphium, ex Fasitelli recensione. 1548. et 1553. 12. apud Ioh. Tornaesium et Gulielmum Gazeium, ex Fasitelli recensione. 1567. 12. ex officina Tornaesiana. 1587. 8. ex fide et auctoritate librorum MStorum Lactantium emendauit Iacobus Cuiacius. *c*) 1594. 12. apud Tornaesium, ex emendatione Cuiacii. *Coloniae* 1544. fol. apud Petrum Quentel, cum Bartholom. Laurentis indice, et annotationibus Erasmi in librum de opificio Dei.

§. XLIII.

Seculo decimo septimo Lactantii opera prodierunt *Geneuae* 1613. 12. ex emendatione Iacobi Cuiacii. *Coloniae* 1613. 12. ex eiusdem emendatione. 1618. fol. magnae bibliothecae patrum tomo tertio n. 10. *Lugduni* 1616. 12. 1672. fol. bibliotheca patrum, tomo tertio, ex recensione et cum scholiis Michaelis Thomasii. *Caesenae*

c) Confer. HEVMANNI praefatio, quam nitidissimae editioni suae praemisit.

nae 1646. fol. cum notis Iofephi Ifaei. *Romae* 1650. fol. cum notis Ifaei. *Lugduni Batauorum* 1652. 8. apud Petrum Leffen, cum notis Antonii Thyfii. 1660. 8. apud Francifcum Hakium, cum felectis variorum commentariis, accurante Seruatio Gallaeo. *Oxoniae* 1684. 8. cum notis Thomae Sparkii. *Cantabrigiae* 1685. 8. cum variis lectionibus et notis Thomae Sparkii. *Lipfiae* 1698. 8. cum notis Chriftophori Cellarii.

§. XLIIII.

Duodeuicefimo, quo viuimus, poft Chriftum natum feculo, Lactantii opera elegantiori vefte prodierunt *Lipfiae* 1715. 8. cum notis Ioh. Georgii Walchii, et praemiffa differtatione de Lactantio eiusque ftilo. *Goettingae* 1736. 8. cum Michaelis Thomafii, Chriftophori Cellarii, fuisque eruditiffimis annotationibus ab fe emendata Lactantii opera edidit, qui folus illis videbatur fufficere, Chriftophorus Auguftus Heumannus. Rurfum *Lipfiae* 1739. 8. cum notis integris Chriftophori Cellarii, et criticis obferuationibus Ioh. Ludouici Bunemanni.

§. XLV.

Conftantii et Conftantis Auguftorum temporibus, medio poft Chriftum natum feculo quarto floruit IVLIVS FIRMICVS MATERNVS V. C. Scriptores veteres nihil de eo memoriae prodiderunt. Ante videtur erroribus profanorum fuiffe addictum: poftea vero ad Chriftianorum facra tranfiiffe, factumque oraculorum diuinorum peritiffimum: vt religionis fuae veritatem aduerfus paganos acerrime defenderit. Ita enim ipfe: *d*) *at ego*, inquit, *nunc facrarum lectionum inftitutione formatus*,

d) Libello de errore profan. relig. p. 32. edit. Wower. Hamb. 1603. 8vo.

matus, perditos homines religioso sermone conuenio. BARONIVS, atque ex eo SPONDANVS, *e*) nulla ratione solida nixi, putant episcopum Mediolanensem fuisse, qui cum paucis synodum celebrauerit Romanam sub Iulio pontifice. Materni fateor fit mentio episcopi Mediolanensis, qui sub Diocletiano passus est. *f*) Is vero neque noster potuit esse auctor, neque alius ille, qui in synodi actis Iulius vocatur. Nusquam certe noster episcopus, vbique vero V. C. i. e. *vir clarissimus* vocatur: vt librarius error subesse nequeat. Imo ne fide quidem dignis legitur huius aeui monumentis, aliquem eius nominis, Iulii pontificis temporibus, episcopum fuisse Mediolanensem. Et concilium Romanum, a Baronio memoratum, chimericum et ab Isidoro suppositum esse creditur. *g*) Neque Firmicus noster cum alio eiusdem nominis eiusdemque aetatis scriptore ethnico et matheseon, siue de astrologicis praedictionibus octo librorum auctore confundendus est. Noui eruditissimorum hominum *h*) sententiam contrariam, quae ferme inter omnes hodie recepta, eandem esse, qui librum de erroribus profanarum religionum, et qui astrologicum istud opus composuit. Aiunt, venerandum senem, qui ante etiam, cum paganorum erroribus adhuc detineretur, probis fuerit moribus, Numinis incomparabili gratia tandem ex istis profanae superstitionis tenebris ereptum, et diuina euangelii luce collustra-

e) Annalibus ecclesiasticis an. 337. n. 18. *f*) Martyrolog. die 18. Iulii. *g*) Confer. DV PIN noua biblioth. eccles. auctor. tom. I. p. 330. *h*) PHIL. LABBE t. I. de script. eccles. pag. 660. quem FABRICIVS bibliotheca Latina vol. I. p. 568. biblioth. mediae et infimae Latin. l. 6. p. 499. KOENIG bibliotheca vetere et noua v. *Firmicus* p. 305. Historici et Critici hodie plerique.

tum fuiſſe. Aſtrologica in ethniciſmo, ſacra vero de erroribus profanorum in Chriſtianiſmo paulo ante vitae finem edidiſſe. Illa autem mihi ſuperſunt dubia, vt ire mallem in alia omnia, quam in ſententiam illorum. 1) Aſtrologiae alter nimium ad extremam vſque aetatem fuit deditus: quae ſententia etiam raro illis eripienda, qui Chriſtianam religionem ſequuntur. Alter vero totam illam doctrinam non modo inutilem, verum et impiam, et deteſtandam eſſe duxit. Operis initio, *in teſtificationem veritatis*, inquit, *manifeſtis rationibus exemplorumque teſtimoniis diuinationem probabimus per diabolum eſſe inuentam et perfectam: vt per hoc ſpiritus maculata cogitatione, ſpe fluxae felicitatis, peruerſa diſcretione peruerteret miſeros homines, perpetuis calamitatibus implicitos.* 2) Ad meliorem frugem perductus ille alter priſtini erroris vſquam mentionem feciſſet, ſuamque priſtinam correxiſſet mentem: imo literis mandatam integram vanitatis illam retractaſſet doctrinam. 3) Sacrarum literarum hic peritiſſimus fuit, quas in ſuccum et ſanguinem conuerſas vbique locorum ad ſtabiliendam ſententiam produxit. Iſte rerum omnium expers, ne codicis quidem ſacri initium aſpexit: vt mundi originem cognouerit. 4) Vtriusque ſcripta eodem fere prodierunt tempore: vt alter ſe Chriſtiana pietate, alter profanis erroribus commendaret. Aſtrologus, vt ſuo loco diximus, anno quidem Conſtantini Magni extremo, i. e. CCCXXXVI. opus ſuum auſpicatus eſt: abſoluit autem, et miſit ad Mauortium Lollianum, Aſiae Proconſulem, anno poſt Chriſtum natum CCCLVI Is enim cum Arbitio, vt faſti conſulares teſtantur, magiſtratum iniit CCCLV. Et ipſe i) de Lollia-

i) Libri 8, c, 15.

Lolliano, cui sacram voluit esse astrologiam suam, ita scribit: *nostris temporibus Lollianus seueritatis merito etiam ordinarii consulatus insignia consecutus est.* Sed Christianus alter ille Firmicus Maternus suum de errore profanarum religionum pietate et elegantia conspicuum libellum scripsit ad Constantium et Constantem Augustos, certe post annum CCCXL. et ante annum CCCL. Illo enim anno CCCXL. cum fratribus imperans tertius Augustus Constantinus a Constante prope Aquileiam caesus est: quem si in viuis fuisset, profecto etiam pari modo libelli salutasset patronum. Anno CCCL. Constans imperator, cui, cum fratre Constantio, sacer ille factus est liber, a Magnentii duce occisus legitur. *k*) Vnde satis mihi quidem patere videtur, libros de astrologia istius ethnici scriptos esse post tractationem Christiani Materni de errore profanarum religionum. Quod nescio quo colore docti negare velint: vt BARONII *l*) accusarent fidem. Tantumque abest, vt, qui adeo diserte et pie de Christiana religione aduersus gentilium superstitionem modo edidit librum, idem breui post, vel eodem tempore, quam ipse accusauit, et diabolicam dixit esse artem, de astrologia, tanto studio elaboratos, octo libros ediderit. Mihi certe nunquam persuadere potui, vnum eundemque esse tractationis vtriusque auctorem, qui initio paganus, postmodum euangelii luce collustratus, quam ante fouerit, impiam superstitionem detestatus fuerit.

§. XLVI.

Librum scripsit, qui extat, breuem, sed pium et

 eru-

k) Fallitur ergo FABRICIVS biblioth. Lat. vol. I. pag. 568. vbi affirmat, libellum de errore profanarum religionum post annum Christi CCCL. esse conscriptum. *l*) L. c.

eruditum, *de errore profanarum religionum ad Constantium et Constantem Augustos.* ἀκέφαλον esse initium ostendit: *quod in fabricatione hominis artifex fecit, vt antea diximus, annuis perditorum* etc. Aperit originem omnium religionum gentilium, earundemque falsitatem demonstrat. Exponit primo, quo modo semet homines deceperint ipsos, ex quatuor elementis diuinitates faciendo. Deinde originem explicat deorum fabulosorum, historice narrans ea, quae a poetis alia fuerunt induta specie. Porro absurditatem et impietatem exponit gentilium, qui inter Deos homines omnibus flagitiis maculatos collocare non vereantur. Ridet hinc istorum Deos ab hominibus interfectos, sauciatos et male habitos fuisse. Aegyptiorum religionem contendit Iosephi temporibus ortam fuisse, eorumque Deum Serapin hunc patriarcham esse, quem sic appellauerint, quia Sarae filius esset. Tanquam deos obseruat coluisse ea, quae deperibant, quibusue indigebant. Cibum et potum deos appellasse penates; Vestam ignem etc. Denique signa describit profana, aut verba arcana, quae maiori deuotione Christo applicare studet. Auctoris scopus est, vt imperatores ad idololatriam extirpandam commoueret. Idemque saepius diserte monet. Pium auctoris hoc primum votum: *m*) vt publicatis omnibus atque detectis, quae profana consecrauit improbitas, misericordia Dei, in nomine Domini nostri Iesu Christi, lapsos erigat, fugientes ad se reuocet, dubitantes confirmet, errantes corrigat, et quod est potissimum, vitam morientibus donet. Vt a superstitione omni idololatrica, sic et longissime ab Stoicorum erroribus abest: quorum defensorem Porphyrium hostem vocat

m) Pag. 32, seq. Wower. edit. Hamb. 1603. 8.

cat Dei et veritatis. *n*) Iucundissimam imperatorum implorat opem, vt miseris subueniant: *nolunt quidam*, inquit, *o*) *et repugnant, et exitium suum prona cupiditate desiderant. Sed subuenite miseris, liberate pereuntes: ad hoc vobis Deus summus commisit imperium, vt per vos vulneris istius plaga curetur.* Alibi: *p*) *Vos nunc, Constanti et Constans, sacratissimi imperatores, et venerandae fidei vestrae imploranda virtus est, quae supra homines erigitur, et a terrena fragilitate separatur, coelestiumque se rerum societate coniungit, quae in omnibus actibus suis, prout potest, Dei summi sequitur voluntatem. Modicum tantum superest, vt legibus vestris funditus prostratus diabolus iaceat: vt extinctae idololatriae pereat funesta contagio.* Rursum: *q*) *hi sunt inimici Dei, sacratissimi imperatores, qui veritatis ordinem contraria lege conturbant, qui peruersae cupiditatis instinctu sacrilega vota concipiunt, qui profanae mentis furore aut lignum semper venerantur, aut lapidem. In isto loco positi ordinem debemus sanctae dispositionis aperire: vt quicquid nobis inuestigantibus sanctum Dei verbum, prophetica tradidit disciplina, ad refutandas profani erroris maculas specialiter explicetur.* Postquam alia tradidit multa, *tollite*, inquit, *r*) *tollite securi, sacratissimi imperatores, ornamenta templorum. Deos istos aut monetae ignis, aut metallorum coquat flamma. Donaria vniuersa ad vtilitatem vestram dominiumque transferte.* Extremo: *s*) *misericordiae suae vobis, sacratissimi imperatores, Deus summus praemia pollicetur, et amplificationis maximae augmenta decernit. Facite itaque quod iubet: complete*

quod

n) Pag. 43. Neque hinc confundendus cum Firmico alio, quem LIPSIVS iuratissimum Stoicum vocat. *o*) Pag. 51. *p*) Pag. 67. *q*) Pag. 81. *r*) Pag. 96. *s*) Pag. 104 seq.

quod praecipit. Auſpicia veſtra maioribus cumulata ſunt donis, initio fidei poſitae diuini fauoris incrementa ſenſiſtis. etc.

§. XLVII.

Ipſo etiam WOWERIO *t*) iudice, in Firmico non pauca ſunt, quibus temere ab aliis diſſentit, aut antiquorum ſcripta negligentius ſe legiſſe oſtendit. Et cum illi non inutilem nauaret operam, hanc friuolam et inanem vocat, *v*) veritus, ne quis cum Plinio obiiceret, illum horas iſtas melius perdere potuiſſe. *Nam*, inquit, *ſi excipias pauca quaedam reconditae et rarioris eruditionis, ambigo ſane, an Firmicum iterata lectione dignum exiſtimem: in quo tamen emendando maiorem indubie laborem, quam laudem inuenero.* Quae vulgo auctori imputant graui, et ſuperſtitionum impugnatori fortiſſimo, ne tanti quidem ſunt, et maiori forſan illi cedunt gloriae. *x*) Ego vero illum aliquoties non ſine animi voluptate legi: quod ſuis coloribus ineptam ſuperſtitioſae antiquitatis idololatriam depingit: ad ſalutis viam omnia deducere ſtudet: indigitat res altius; et lacteam aliquo modo Lactantii eloquentiam refert. Recondita vbique doctrina, eruditio, pietas, et eloquentia elucet. Stilus eſt ſupra ſeculi genium elegans, et vere Romanus: ideoque ad res ſacras exprimendas ab omnibus ſanctioris doctrinae cultoribus ſedulo imitandus. Sed, quae miſcet hinc inde, oracula diuina videntur ex aliena verſione fuiſſe deſumta: vt eam ſermonis caſtitatem non tueantur.

§. XLVIII.

Iulii Firmici Materni libellum de errore profanarum reli-

t) Epiſt. p. 286. *v*) Suis in Iul. Firmicum Maternum notis p. 121.
x) Vid. BEBELIVS antiq. eccleſ. ſec. IV. tom. priori p. 230.

religionum ex MSto Mindensi primus vulgauit Matthias Flacius *Argentorati* 1562. 8. *Heidelbergae* 1599. 8. apud Commelinum, inter mythologicos Latinos, Hyginum, Fulgentium, Albricum etc. Saepius deinde variis prodiit vrbibus, sed minime decenti habitu; donec manum illi medicam admoueret Iohannes a Wower, qui accurate recensitum suisque notis illustratum edidit *Hamburgi* ex bibliopolio Frobeniano 1603. 8. de quo ita ipse scribit: *y) neque credentibus persuasero, quam foedissimis mendis contaminatum susceperim, et vere ex subuerbusto, vt antiqui loquebantur, non dedititium, sed in fraudem legis Aeliae Sentiae, ciuem Romanum fecerim, hoc est, ope ingenii omni squalore liberarim. - - Non nego tamen multa residua, et latentia, et aperta errata, quae festinantes oculos meos effugerunt. Istiusmodi aliorum acumini reliqui, vt ille olim, qui Veneris effigiem inchoatam aliis perficiendam exposuerat.* Postea saepius cum Minucii Felicis Octauio prodiit etiam in optimis editionibus cum integris omnium notis ac commentariis, ex recensione Iacobi Ouzelii, *Lugduni Batauorum* 1652. 4. et 1672. 8. *Coloniae Agripp.* 1618. fol. magna bibliotheca patrum tomo 4. n. 6. Sic et in aliis patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum bibliothecis. *Parisiis* 1666. fol. ad calcem operum Cypriani, quae Philippus Priorius edidit.

§. XLIX.

Constantis Augusti temporibus, quarto post Christum natum seculo medio, in Gallia Aquitanica floruit S. HILARIVS, Pictauiensis Episcopus, ex eadem Pictauorum

y) Pag. 121.
(*De Veg. L. L. Sen.*)

uorum florentiſſima vrbe oriundus: cuius eccleſiae poſtea Chriſto deuotus praeerat epiſcopus. *z*) Vt annus, quo fuerit natus, ita parentum quoque ignorantur nomina. Nec facile fidem inuenit BOLLANDVS, *a*) qui inuentum ait eſſe ſepulchrum patris et matris S. Hilarii in vico agri Pictonici, in quo pater eius Francarius vocaretur. Sed vero valde eſt ſimile, eum nobili genere ortum. Hinc FORTVNATVS: *b*) *apud Gallicanas familias nobilitatis lampade non obſcurus, imo magis prae ceteris gratia generoſitatis, nitore pectoris addito, ornatus, quaſi refulgens lucifer inter aſtra proceſſit.* Parentum ſecutus exempla et inſtitutionem, ab ineunte aetate paganam ſuperſtitionem amplectebatur: et liberalioribus diſciplinis ſedulam nauabat operam. Sic tandem ſanioris philoſophiae ſtudio, et numinis ſingulari gratia ductus, vanorum perſpexit deorum ſacra, et in libros incidit de vero et vno deo, ſeruatore et via ſalutis conſcriptos: quibus, pro ingenii bonitate, ac diuina rationem illuminante doctrina, perſcrutatis, bene doctus et ſacro baptiſmate tinctus publice Chriſtianam religionem profiteri ac deuota mente exercere coepit. *c*) Qui eum Romae aiunt ſacris Chriſtianorum initiatum, et ibi diaconum aliquantiſper fuiſſe, Hilarios confundunt: et diuerſus ille eſt eccleſiae Romanae diaconus a Pictauienſi epiſcopo. *d*) Sed procul dubio ſedibus in Gallia paternis vna cum coniuge, filia, et aliis fami-

z) Diſerte HIERONYMVS praefat. l. 2. comment. in epiſtolam ad Galatas Hilarium dicit fuiſſe Gallum, Pictauis natum.

a) Apud DVPINIVM eccleſiaſt. auct. biblioth. noua tom. 2. p. 167.

b) S. Hilarii vita lib. 1. *c*) Vid. HILARIVS de trinitate lib. 1. pag. 2. edit. Pariſienſis Gillotii 1605. fol. Confer. de trinit. l. 6. pag. 65. *d*) Confer. SCHMIDIVS hiſt. eccleſ. N. T. ſec. 4. c. 3. pag. 132.

familiae ſuae, nomen Chriſto ſeruatori dedit. Teſtis enim FORTVNATVS *e*) eſt, cum adhuc profanae addictus eſſet ſuperſtitioni, vxorem duxiſſe, atque ex ea ſuſcepiſſe filiam, nomine Abram. Longe poſt ſaniorem doctrinam epiſcopum tandem eſſe factum, ipſe innuit, ad fratres et coepiſcopos per Germaniam, Galliam atque Britanniam ſcribens: *f*) *regeneratus pridem, et in epiſcopatu aliquantiſper manens, fidem Nicaenam nunquam niſi exulaturus audiui.* Quid intra illud tempus egerit: memoriae proditum eſſe, non memini. Sed literis ſacris incomparabili ſtudio incubuiſſe, vero admodum eſt ſimile; fide, literis, eloquentia, et animi contentione haudquaquam vulgari inclaruiſſe, et per gradus ad Pictauienſem epiſcopatum perueniſſe. Et verba ipſius, modo allegata, eam dignitatem aliquot ante exilium annis obtinuiſſe demonſtrant, Conſtantio imperante, quarto poſt Chriſtum natum ſeculo medio. Eccleſiae Pictauienſi praefectus, vt potuit, longe maxima contentione animi, cura, et ſtudio, gregis ſuae incubuit ſaluti: ſibique in primis cauere viſus eſt ab haereticorum technis atque fraudibus, qui tunc temporis eccleſiam turbare et euertere conabantur. Obſtupeſcebant omnes viri facundiam et animi magnitudinem, qua verſutiam, fallacias, et inſultus hoſtium auertere, *g*) ſuosque in ſalutari doctrina, nu-

e) Hilarii vita lib. 1. *f*) De ſynodis aduerſus Arianos pag. 362.

g) Nam Ariani non occulte, vt antea, ſed palam ac publice haereſis piacula praedicabant: quin etiam ſynodum Nicaenam pro ſe interpretantes, quam vnius literae adiectione corruperant, caliginem quandam iniecerant veritati. Nam vbi ὁμοούσιον erat ſcriptum, quod *vnius* eſt *ſubſtantiae*, illi ὁμοιούσιον, quod eſt *ſimilis ſubſtantiae*, ſcriptum eſſe dicebant. SVLPICIVS SEVERVS ſacrae hiſt. l. 2. c. 40.

minis eum diuina iuuante gratia, confirmare potuit. Quandoquidem Conſtantio imperante, ſummo Arianorum, per orientales, quotquot fuere, imperii prouincias Chriſti Ieſu diuinitatem allatrantium, patrono, ingemuit mundus, et ſe Arianum opinato citius factum admiratus eſt. Cum et Ariani errores per Galliam diſſeminarentur: et Hilarius a parte catholicorum ſtrenue ſtaret, et omnibus viribus haereticorum inſanis moliminibus reſiſteret: Saturnini, Arelatenſis epiſcopi, factione, in Phrygiam relegatus eſt. Obtinentibus catholicis, Saturninus ille, et Vrſacius, et Valens, a Galliae ſanctis epiſcopis excommunicati erant. Ea rerum perturbatione anno CCCLVI. Biterris *h*) Galliae Narbonenſis ciuitate ſynodus habita: vt epiſcoporum componerentur diſſidiae, et ſalutaris concordia reſtitueretur. Poſtulauit Hilarius, vt de fide ageretur, et fore dixit, vt Saturninum, Vrſacium et Valentem, haereſeos conuinceret. Conditionem vero iſti non accipiunt, id potius agunt, vt Hilarius damnaretur. De hominis peruicacia et calumniis epiſtolam ad Conſtantium imperatorem, qui tunc temporis Mediolani erat, confidenter ſcribunt, et voti facile fiunt compotes. Imperator reſcripto ſtatim Hilarium Pictauienſem cum Rhodanio Tholoſano epiſcopo in exilium ire iubet. Confecit ante Hilarius ſuos de trinitate libros, *i*) et in Phrygiam

h) Hodie *Beſiers*. *i*) Hos quidem alii aiunt in exilio compoſuiſſe: ſed operis praefatione, quam libro 1. ſcripſit, ipſe teſtatur, ſtatim atque per Galliam Arianorum errores diſſeminati fuerint, manum ſe calamo admouiſſe, vt impietatem illorum confutaret. Et lib. 10. pag. edit. Pariſ. 1605. fol. 196. ſatis clare innuit, nondum in exilio eſſe, ſed forſan imminere, cum iſta ſcriberet. *Licet*, inquit, *nunc a multis coacervantibus ſibi ſecun-*

giam exulatum abiit. Neque tamen alius in eius locum ordinatus episcopus: et in pace exoptata Pictauiorum ecclesia permansit: quam Hilarius etiam absens gubernare, et presbyterorum opera sustinere perrexit. Ipse interea temporis ad Galliae, Britanniae et Germaniae episcopos de synodis scripsit: vt eos de trinitate orientalium sententias doceret, eosque de synodis duabus admoneret, quarum exspectatio totam ecclesiam teneret suspensam. Lepida narratur a FORTVNATO *k*) fabula: cum in exilium missus esset, relicta in vrbe Pictauis cum coniuge filia: reuelatione in exilii loco accepisse, iuuenem diuitem et potentem filiae suae connubium petere; sed precibus suis Hilarium prohibuisse illam ali, quam Iesu Christo, sponso nubere, eamque ob caussam, quae superessent, ad filiam Abram scripsisse literas: tandemque ab exilio reuersum, cum vidisset filiam connubio iungi velle, a Deo flagitasse, vt eam hoc mundo educere mallet. Ipsius preces exauditas fuisse, filiam obiisse, et matrem illi parumper velut e miraculo superuixisse. Maioris momenti sunt, quae SVLPICIVS SEVERVS *l*) memoriae prodidit, anno Domini CCCLIX. in oriente, occidentalium exemplo, imperatorem Constantium iussisse cunctos fere episcopos apud Seleuciam, Isauriae oppidum, *m*) congregari. *Qua*

secundum desideria sua magistros, sana doctrina exulet: (quod patet dici de exilio Paulini Treuirensis, Eusebii Vercellensis, et Luciferi Colaritani, qui post concilium Mediolanense in exilium proiecti fuere) *non tamen a sanctis quibusque praedicationis veritas exulauit. Loquemur enim exules per hos libros, et sermo Dei, qui vinciri non potest, liber excurret, de hoc eodem apostolicae prophetiae admonens tempore* etc.

k) De vita Hilarii lib. 1. *l*) Sacrae historiae l. 2. c. 42. *m*) Isauria regio

tempestate Hilarius, quartum iam exilii annum in Phrygia agens, inter reliquos episcopos, per vicarium ac praesidem data vectionis copia, n) adesse compellitur: cum tamen nihil de eo specialiter mandasset imperator, iudices tantum generalem iussionem secuti, qua omnes episcopos ad concilium cogere iubebantur, hunc quoque inter reliquos volentes miscere. - - Is vbi Seleuciam venit, magno cum fauore exceptus, omnium in se animos et studia conuerterat. Ac primum quaesitum ab eo, quae esset Gallorum fides: quia tum Arianis praua de nobis vulgantibus, suspecti ab orientalibus habebamur, trionymam, i. e. sub tribus nominibus, *solitarii Dei vnionem secundum Sabellium credidisse. Sed exposita fide sua, iuxta ea, quae Nicaeae erant a patribus conscripta, occidentalibus perhibuit testimonium. Ita absolutis omnium animis, intra conscientiam communionis, nec non etiam in societatem receptus, concilioque ascitus est. o)* Initio illi quidem interfuit: sed, cum animaduerteret, Arianos plures esse episcopos, quorum caussa inprimis agebatur per insidias, istorum conciones frequentare noluit, secum habitans ad finem vsque synodi Seleuciae. Postea Constantinopolin, vbi Constantius tunc temporis residebat, cum legatis proficiscitur, non accersitus, neque aliam ob caussam, quam vt imperatoris cognosceret voluntatem, vtrum sibi in exilium redeundum esset. Hic, vbi post Seleuciense et Ariminense concilia vidit extremum fidei periculum imminere, occidentalibus deceptis, orientales per scelus vinci; tri-

regio fuit minoris Asiae, pars Galatiae australis, Pisidiae ab occasu et austro, Lycaoniae ab ortu finitima.

n) i. e. salua hominis vita tutique itineris data fide a Syriae vicario vel praeside. *o*) Ipsa huius synodi acta videantur etiam apud OSIANDRVM hist. eccles. cent. 4. l. 3. c. 20. p. 342. seqq.

tribus libellis publice datis *p*) petiit, vt ſibi cum aduerſariis de fide coram diſceptare liceret: id quod Ariani quammaxime abnuebant. Tandem velut diſcordiae auctor, et orientis turbator, ad Gallias redire iubetur, ſuamque repetere domum, ſed tamen illi non remittitur exilii poena. *q*) Rediens Italiam transiit, et in Galliam, ad communem omnium voluptatem venit anno CCCLX. orbem pene terrarum permenſus, Arianiſmo atque adeo perfidiae malo infectum, dubius animi, et magna curarum mole aeſtuans priſtinam eccleſiae fidem et veritatem doctrinae quouis modo reſtituere ſimul atque miſeros ad meliorem frugem reuocare ſtuduit. Ea rerum perturbatione, poſt reditum contra Conſtantium Auguſtum acerbiſſimum et conuiciis plenum ſcripſit libellum, cuius initium: *tempus eſt loquendi, quia iam praeteriit tempus tacendi.* Falſo quidem inſcribitur vulgo, *contra Conſtantium Auguſtum iam vita defunctum.* Et ipſe HIERONYMVS *r*) poſt mortem Conſtantii ſcriptum fuiſſe teſtatur. Sententiam vero noſtram DVPINIVS, *s*) FABRICIVS, *t*) et alii adſtruere dudum allaborauere. Scripſit tunc etiam Hilarius tractatum aduerſus Vrſacium et Valentem, qui concilii Ariminenſis et Seleucienſis hiſtoriam continebat. Vnde pars libri deſumta eſt, qui fragmentorum nomine venit. Anno ſequenti poſt Chriſtum natum CCCLXI. Conſtantio vita defuncto, cum Iulianus rerum potiretur, catholicis epiſcopis, qui adhuc in exilio ac timore perpetuo

p) Hi ſupplices libelli ſunt plane diuerſi ab illis, qui ad Conſtantium atque etiam contra eum hodie ſuperſunt. *q*) SVLPICIVS SEVERVS ſacrae hiſtor. l. 2. c. 45. *r*) De viris illuſtribus c. 100. *s*) Bibliotheca noua eccleſiaſticorum auctorum tomo 2. p. 137. 151. ſeqq. *t*) Ad Hieron. l. c. biblioth. eccleſ. p. 188.

tuo viuebant ad ſuos cuique redeundi facta poteſtas. Eaque recuperata libertate, Hilarius magno feruore et conſtantia animi, conciliis in Gallia variis, priſtinam eccleſiae ſtuduit reſtituere doctrinam, ab Arianis deceptos in viam fidemque ſalutarem reducere, ac damnare, quae in ſynodis Ariminenſi ac Seleucienſi geſta fuerunt. Tum Saturninus, Arelatenſis epiſcopus, et alii, qui ſanis reſiſtebant conſiliis, eccleſia eiiciebantur. Epiſcopis vero, qui culpam agnouerunt, venia data. Neque ſolum Gallias Hilarius haereſi liberauit; *v*) verum etiam, ſi RVFFINO *x*) credimus, curas in Italiam vſque ſuas extendit, et eccleſias Arianorum erroribus repurgauit. Et SOCRATE teſte, *y*) rectae fidei dogmata praeſeminauit tam Italis, quam Gallicanis epiſcopis: cum primus ab exilio remeaſſet. Anno CCCLXIV. Valentinianus imperator, cum Mediolanum veniſſet, edicto mandauit, vt omnes catholici Auxentium pro epiſcopo ſuo agnoſcerent. Hilarius vero, qui perſuaſus erat, illum ab Arianorum parte ſtare, libellum imperatori obtulit ſupplicem, illis ne obtruderetur Auxentius calumniator, qui opiniones, principis et catholicorum ſaluberrimae perſuaſioni oppoſitas foueret. Imperator, delatione tam vehementi commotus, eum iuſſit, X. epiſcopis ſtipatum, coram quaeſtore et ſupremo palatii magiſtro, de doctrina cum Auxentio conferre. Quod cum Auxentius eludere conaretur, ſua ne pelleretur ſede, Ieſum Chriſtum eſſe verum Deum, eiusdemque cum patre diuinitatis et ſubſtantiae, profiteri coactus fuit. Confeſſionem hanc imperator credidit ſinceram et infucatam eſſe: vt communionem eius amplecti non dubitaret.

v) SVLPICIVS SEVERVS ſacrae hiſtor. l. 2. c. 45. *x*) Eccleſiaſt. hiſt. l. 1. c. 30. *y*) Hiſtoriae eccleſiaſticae tripartitae l. 6. c. 24.

bitaret. Hilarius vero clamitare non desinens, Auxentium haereticum esse, qui non hominibus solum, verum et ipsi Deo illuderet, Mediolano eiectus est: quod ecclesiae pacem turbare videretur. Cum ergo in Auxentium viua voce non posset amplius inuehi: librum anno sequenti aduersus illum edidit. Anno CCCLXVI. earum rerum, quae in synodo Ariminensi peractae fuerant, monumenta collegit: vt videre possumus e fragmentorum parte altera, quae ex opere illo depromta est: nam in ea hoc anno scriptae reperiuntur epistolae. Tot tantisque laboribus exantlatis, diem obiit in patria ciuitate supremum anno Domini CCCLXVII. teste HIERONYMO, z) qui et, Valentiniano et Valente regnantibus, Pictauis mortuum esse testatur: a) eorundemque, vt GREGORIVS TVRONENSIS b) habet, anno quarto: sexto quidem post reditum ab exilio in Galliam. c) Patet inde BARONII error, qui collationem eius cum Auxentio ad annum CCCLXIX. referre non veretur, biennio postquam e viuis excessit. d) Apparet etiam error TRITHEMII, e) qui Hilarium nostrum ait mortuum esse ad vrbem suam de exilio suo reuersum, sub Valentiniano imperatore, anno Domini CCCLXXI. indictione quarta decima, cuius natale celebratur idibus Ianuarii. Epitaphium eius ex veteri codice proditum est sequens:

Hilarius cubat hac Pictauus Episcopus vrna,
Defensor nostrae terrificus fidei.

Istius

z) Chronico h. a. a) De viris illustribus c. 100. extr. b) Hist. l. 1. c. 3. c) SVLPICIVS SEVERVS sacrae hist. l. 2. c. 45. extr. d) Confer. DVPIN bibliotheca noua eccles. auctor. t. 2. p. 168. e) De scriptoribus ecclesiasticis c. 70.

Istius aspectum serpentes ferre nequibant,
Nescio quae in vultu spicula sanctus habet.

Miraculis qui capiuntur, legendis pontificiorum poterunt legere plurima. TRITHEMIVS *f*) quoque meminit, cum in Phrygiam relegatus esset, mortuum ad vitam reuocasse. In Gallinaria insula immanium serpentium venenata rabies virtutem eius ferre non potuit, sed tanquam fulmineo fragore perterrita, vilis etiam baculi metam, quam Hilarius praefixerat, transcendere non conabatur. Eiusque iam vita defuncti corpus, cum illi monasterium dedicaretur, beati angeli de tumulo educunt, et in locum, qui illi praeparatus fuerat, suis manibus inferunt. *g*) Hilarii vitam vetus scripsit auctor FORTVNATVS *h*) circa annum DLXX. ad Pascentium papam, quae vtplurimum Hilarii operibus affigi solet. GREGORIVS TVRONENSIS hanc vitam laudat, eius vero non indicat auctorem. Quae ab eo referuntur, non omnia reiici possunt: atqui etiam non omnibus adhibenda fides: quandoquidem non pauca Hilario, ad gloriam eius augendam, sine vlla veritatis specie aut verisimilitudine, affinguntur. Anno post Christum natum 1570. operum editioni Basiliensi IOH. IACOBVS:

f) De script. eccles. c. 70. confer, ADONIS, archiepiscopi Treuir. martyrologium, idibus Ianuarii, apud SVRIVM de sanctis tomo 7. p. 291. *g*) Vid. PETRI DAMIANI sermo de translatione S. Hilarii episcopi, apud SVRIVM de probatis sanctorum historiis tom. 7. p. 17. *h*) Non ille Venantius Fortunatus, quocum perperam aliquando confundi solet. Quo in errore ipse FABRICIVS fuit biblioth. Lat. volum. 3. p. 414. Sed omnium minime audiendus est SIXTVS SENENSIS, qui bibliothecae sanctae l. 4. p. 310. *scripsit eius* Hilarii *vitam hexametro carmine Fortunatianus, Pictauiensis Episcopus, anno domini DLXX.* Nam oratione prosa, non ligata, legimus hanc vitam, quam non Fortunatiano, sed Fortunato, referimus acceptam.

BVS GRYNAEVS Hilarii vitam a se compositam praemisit: Et nouae editioni Parisiensi 1572. IOH. GILLOTIVS Campanus commentationem de S. Hilario, ex eius et aliorum virorum doctissimorum scriptis excerptam: cui et vitam Hilarii ex HIERONYMO et GREG. TVRONENSI, nec non duos FORTVNATI libros de vita Hilarii, et PETRI DAMIANI sermonem de translatione reliquiarum Hilarii adiecit. Omnium vero accuratissime et eruditissime noua editione Parisiensi 1693. fol. prolegominibus satis prolixis de vita, scriptis meritisque illius PETRVS COVSTANT, eiusque sodales Benedictini monachi commentati sunt. Quibuscum CAVE, DVPIN, id genus scriptores alii conferendi sunt. Et legi merentur FABRICII, VICTORII, GRAVII, MIRAEI, et CYPRIANI annotationes ad Hieronymi libellum de viris illustribus, *i*) HONORIVS Augustodunensis, *k*) IOHANN. TRITHEMIVS, *l*) et ceteri, quos enumerare longum est. *m*) De aliis Hilariis, de literis et ecclesia bene meritis, qui fuerunt plurimi, IOH. ALBERTVS FABRICIVS *n*) consulatur.

§. L.

Scripta eius eo recensebimus ordine, quo leguntur in nouissima editione, quam Petro Coustant eiusque sodalibus Benedictinis monachis debemus *o*) Sunt autem in ea post eruditissimam de vita, doctrina et scriptis Hilarii commentationem, prolegomena satis prolixa, et veterum testimonia. I) *Commentarii in psalmos*, qui quidem ab Hilario postremis vitae annis videntur fuisse conscripti. Ex Origenis fere sententia, inprimis allegorias

Iiiiii 2 secta-

i) FABRICII bibliotheca ecclesiastica pag. 188. seqq. *k*) De scriptoribus ecclesiasticis l. 1, c. 101. *l*) De script. eccles. c. 70. *m*) Plures suppeditat FABRICIVS bibliotheca mediae et infimae Latinitatis l. 8. pag. 753. seq. *n*) Loc. cit. *o*) Parisiis 1693. fol.

fectatur, admodum ſubtili rerum atque verborum acumine, eaque dictionum ſublimitate, vel grandiloquentia potius, quae rudioribus facile obſcuritatem parit. 2) *Commentarius in euangelium Matthaei*, in XXXIII. canones, ſeu titulos et capita diuiſus: cuius praefatio deſideratur, a CASSIANO *p*) commemorata. 3) *De trinitate libri XII.* aduerſus Arianos aliosque de filio Dei perperam ſentientes haereticos: qui in nonnullis codicibus de fide contra Arianos, libri fidei, de fide S. Trinitatis, et de fide contra omnes haereſes inſcribuntur. Variis etiam, vt dixi, haereticis, inprimis vero Arianis opponuntur: quamuis ſemel tantum Ariomanitarum, et bis Arii mentionem in his commentariis faciat. In hoc potiſſimum opere longe omnium praſtantiſſimo emendando Eraſmi deſudauit induſtria. Quod autem Hilarius nec plures, nec pauciores, quam XII. libros de trinitate ſcripſerit: non ſolum ex ipſius auctoris recenſione, qui primo reliquorum argumenta numerat, verum etiam ex HIERONYMO patet, qui diſerte duodecim ait *q*) aduerſus Arianos confeciſſe libros: eumque tradit alibi *r*) et ſtilo, et XII. libris Quintiliani imitationem affectaſſe. Hinc minime dubitandum, quin CASSIODORVS, qui in inſtitutionibus ſuis diuinis XIII. libros Hilarii de trinitate indicat, librum de ſynodis annumerauerit. Primus totius operis quaedam quaſi praefatio eſt: vt oſtendat, quibus gradibus homo ad beatitudinem ac veritatis cognitionem perueniat. Deinde ſingulorum vndecim ſequentium librorum argumenta recenſet. Libro ſecundo eccleſiae doctrinam explicat de perſonis tribus diuinis. Tertio probat diuinitatem filii Dei,

ex

p) De incarnatione VII. 24. *q*) De viris illuſtribus c. 100. *r*) Epiſt. 84.

ex verbis D. Iohannis: ego in patre, et pater in me eſt. Quarto refert errores haereticorum circa conſubſtantialitatem, vt barbare loquuntur, Verbi: cuius diuinitatem pluribus V. T. locis demonſtrat. Quinto idem argumentum pertractat: et verbum contendit apparuiſſe Abrahamo, Iacobo, Moyſi, aliisque patriarchis; et angelum non propter naturam, ſed propter miniſterium appellari. Sexto, Ieſum Chriſtum eſſe filium Dei, probat ex patris teſtimonio, ipſius filii declaratione, apoſtolorum praedicatione, fidelium, imo et daemonum, et Iudaeorum, et gentilium confeſſione. Septimo oſtendit, filium Dei eſſe vere Deum. Octauo probat vnionem eſſentialem patris et filii, et hereticorum reſpondet argumentis, explicando loca, quae afferebant, vt aſſererent, vnionem patris et filii eſſe vnionem voluntatis et ſenſus, non vero vnionem eſſentiae et naturae. Nono reſpondet grauioribus Arianorum obiectionibus, quae nituntur quinque S. Scripturae locis, quorum ſenſum genuinum exhibet. Marci X. quid me dicis bonum? nemo bonus, niſi vnus Deus. Iohannis XVII. haec eſt vita aeterna, vt cognoſcant te, ſolum verum Deum, et quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Iohannis V. non poteſt filius a ſe facere quidquam, niſi quod viderit patrem facientem. Ioh. XIV. pater maior me eſt. Marci XIII. de die autem illo, vel hora, nemo ſcit, neque angeli in coelo, neque filius, neque pater. Decimo reſpondet obiectionibus, quas Ariani hauriebant ex illis S. Scripturae locis, quibus narratur Chriſtum Ieſum timori, triſtitiae, dolori, ceteris animi paſſionibus fuiſſe obnoxium. Vndecimo quibusdam euangeliorum et S. Pauli locis reſpondet de Chriſto Ieſu ex mortuis ſuſcitato et glorioſo, quae Ariani in medium proferebant, vt probarent, filium patri aequalem

Iii iii 3 non

non esse. Vltimo locum explicat prouerbiorum: Dominus possedit me in initio viarum suarum etc. quem interpretatur de incarnatione Christi: et ostendit verbum Dei proprie non esse creatum, sed ab aeterno genitum a Deo: quod multis scripturae locis euincit. 4) *Liber de synodis* fidei catholicae contra Arianos, ad fratres et coepiscopos prouinciae Germaniae primae et secundae, Belgicae primae et secundae, Lugdunensis primae et secundae, prouinciae Aquitanicae, et prouinciae Nouempopulanae, et ex Narbonensi, plebem, et clericos Tolossanos, et prouinciarum Britannicarum episcopos. Huic vel libro, vel epistolae, in noua Benedictinorum monachorum editione, accedunt apologetica ad reprehensores illius tractationis responsa, ante nunquam edita: quibus fidei suae rationem reddit: cum se ob librum de synodis male audire a Lucifero, forte Calaritano, monitus fuisset. 5) *Epistola ad Abram filiam suam*, quam Erasmus, Gillotius, et alii suppositititiis adscribunt, auctori vindicant Benedictini, vna cum 6) *hymno matutino*, Abrae filiae suae misso, cuius initium: Lucis largitor optime etc. 7) *Ad Constantium Augustum liber primus*, cuius initium: Benefica natura tua, Domine beatissime Auguste etc. qui scriptus videtur circa annum ab reparata salute CCCLV. quamuis eum DV PIN s) arbitretur esse alteri postponendum. In eo supplici libello rogat imperatorem, vt persecutiones cohibeat, quibus Ariani ecclesiam exagitarent. Componit vexationes illas, cum veteri aduersus catholicos pagana crudelitate: imo saeuitiam Arianorum in Christianos longe maiorem demonstrat; sacerdotes carceribus contineri: plebem in custodiam catenati ordinis constrictam

s) Bibliotheca noua ecclef. auctor. tom. 2. p. 149. seq.

ctam disponi: virgines nudari ad poenam: sacrata Deo corpora publico exponi conspectui: cogi, non vt Christiani omnes sint, sed vt Ariani. Sigillatim male habitos scribit Paulinum Treuirensem, Dionysium Mediolanensem, Eusebium Vercellensem, plures alios episcopos. Sed libri desideratur finis. 8) *Ad Constantium Augustum liber* alius, quem illi ipse circa annum Domini CCCLIX. tradidisse videtur. Initium libelli est: non sum nescius, piissime imperator etc. Quo supplici libello proponit, se catholicum esse Galliae episcopum exulem, propter inimicorum calumnias. Obsecrat ergo imperatorem, vt caussam suam suorumque in Christo fratrum audiret. Et hic liber extremo quibusdam videtur minutus, aliis non item. 9) *Contra Constantium Augustum liber*, qui incipit, tempus est loquendi, quia iam praeteriit tempus tacendi. Christus exspectetur, quia obtinuit antichristus. Clament pastores, quia mercenarii fugerunt. Ponamus animas pro ouibus, quia fures introierunt, et leo saeuiens circumit. Vitae et actionum suarum rationem reddit. Prae modestia se conticuisse, ratum, fore, vt res tandem mutarentur: sed omnia desperantem in verba erumpere. Se Decii, vel Neronis temporibus viuere maluisse; nec reformidare cruciatus; sed constanti animo persecutiones quascunque perferre. At nunc pugnandum contra hostem blandientem, qui beneuolentiae nomine ecclesiam opprimat. Constantium demonstrat antichristum esse: quem his verbis alloquitur: proclamo tibi, Constanti, quod Neroni locuturus fuissem, quod ex me Decius et Maximianus audirent: contra Deum pugnas: contra ecclesiam suaeuis: sanctos persequeris. Eiusmodi multa cumulat probra: quae recensere taedet ac poenitet. Ecquis vero sibi persuaserit vnquam, ita Constantium alloqui, iam vita

vita defunctum, t) eumque continuis laceſſere criminibus? Atqui HIERONYMVS v) teſtatur, librum hunc in Conſtantium poſt mortem eius fuiſſe conſcriptum. Potuit is alius fuiſſe liber, vel Hieronymus erraſſe: quoniam ex ipſa libri inſpectione contrarium ſatis patet. Mortuum adeo non potuit timere eccleſia. Nec difficulter librum hunc colligitur ſcriptum eſſe, Conſtantio adhuc ſuperſtite, anno Domini CCCLX. quoniam in eius limine refert, quae ante quinquennium ipſemet praeſtiterit, cum Paulinus, Euſebius, Lucifer, et Dionyſius, Vrſacii et Valentis factione, in exilium mitterentur. At factum illud CCCLV. et Conſtantius mortuus eſt CCCLXI. Neque hinc immerito Benedictinis monachis x) et FABRICIO y) videtur ſcriptus Conſtantio adhuc viuo ac ſuperſtite; nec imperfectus, ſed a manu peregrina intempeſtiue auctus. Et cum Hilarius contra leges reuerentiae, imo verecundiae, quam ſummis magiſtratibus debemus, videatur egiſſe: Benedictini verborum aſperiorum cauſſam non tam exilii impatientiae, vel auſteriori mentis indoli, quam temporum neceſſitati tribuendam cenſent: quod lupum ouinis pellibus indutum detegere opus fuerit. Scilicet tantam cladem eccleſiae minus intellectarum vocum duarum inferre potuit diſcrepantia. Sacrilegii accuſantur epiſcopi, qui concilio Seleucienſi interfuerunt, patrem affirmantes ſimilem non eſſe filio, quod ad ſubſtantiam attinet: neque voces admittere voluerunt ὁμουσίυ, conſubſtantialis, et ὁμοιυσίυ, ſimilis ſubſtantiae. Conſtantius, vt voces illas abrogaret, ſolas decreuit ſcripturae locutiones adhibendas

t) Quod GILLOTIVS et alii in ſcriptionibus ſignificant. v) De viris illuſtribus cap. 100. x) Optima Hilarii editione quam Pariſiis 1693. fol. vulgarunt. y) Ad Hieronymi l. c. bibliotheca eccleſiaſtica pag. 188. et biblioth. Latina vol. 3. p. 416.

hibendas esse. Hinc lerna malorum. 10) *Contra Arianos, vel Auxentium Mediolanensem, liber*, cui subiicitur Auxentii ad imperatores Valentinianum et Valentem epistola, qua Arianam haeresin a se amouere conatur, quamuis ὁμουσίου vocem non approbet, nec Ariminensem formulam reiiciat. Hilarius vero publica purgatione aduersus episcopum illum, eiusque fautores, doctrinae et actionum suarum rationes exponit. Cum illi se inprimis pacem sectari profiterentur: Hilarius nullam ait pacem aliam, nec veram, esse praeter Christi et euangelii pacem: nec illam superesse videri, cum ecclesiae ministri facti sint antichristi, et euangelii opprimerit doctrinam, quam se praedicare simulant. 11) *Liber fragmentorum* ex opere historico de synodis pridem a Nicolao Fabro editorum: quibus fragmenta ex aliis Hilarii scriptis perditis subiiciuntur. Inter opera Hilarii deperdita numerantur 1) breuis libellus ad Sallustium, praefectum Galliarum, contra Dioscorum medicum, quo, ex HIERONYMI z) sententia, quid in literis posset, ostendit. Admodum verosimile est, libellum pro veritate religionis Christianae aduersus paganos scriptum fuisse. Sallustius autem praefectus is est, ad quem Iuliani imperatoris epistolae habentur. 2) Commentarius in Iobum, quem HIERONYMVS a) de Graeco Origenis ad sensum transtulisse testatur. Locum ex eo profert AVGVSTINVS, b) quo peccatum originale probat. 3) Commentarius in cantica canticorum: quod opus iam tum suo tempore HIERONYMVS c) ignorabat. 4) Hymnorum a se compositorum collectio. 5) Liber mysteriorum. 6) Mul-

z) Epist. 84. ad Magnum. a) De viris illustribus c. 100.
b) Lib. 2. contra Iulianum. c) De viris illustr. c. 100. extr.

6) Multae epiſtolae, SVLPICIO SEVERO *d*) etiam laudatae. 7) Expoſitio epiſtolae ad Timotheum in concilio Hiſpalenſi *e*) citata. 8) Liber contra Valentem et Vrſatium, cuius et HIERONYMVS *f*) meminit, et plures alii: NICOL. FABER autem fragmenta de Ariminenſis et Seleucienſis ſynodorum hiſtoria edidit. Pro ſuppoſititiis habentur epiſtolae ad Auguſtinum, *g*) epiſtola et hymnus ad Abram filiam, liber de patris et filii vnitate atque eſſentia. Chronicorum etiam meminit TRITHEMIVS, *h*) quae procul dubio alium auctorem agnoſcunt. Pluribus conferatur ANDREAS RIVETVS, *i*) qui critici ſacri libro tertio, capite duodecimo de operibus Hilarii Pictauienſis epiſcopi nomine ſuppoſititiis agit.

§. LI.

Hilarius ex Latinis primus contra Arianos eloquentiae gladium ſtrinxit: adeo quidem, vt non immerito a quibusdam Arianorum malleus nominaretur. Apud ſuos certe vir maximae auctoritatis fuit. SVLPICIVS SEVERVS *k*) Dei nutu factum affirmat, vt vir diuinarum rerum inſtructiſſimus, cum de fide diſceptandum erat, Seleucienſi concilio intereſſet. Et illud, eodem teſte *l*) apud omnes conſtitit, vnius Hilarii beneficio Gallias piaculo, i. e. nefaria haereſis peſte, liberatas. RVFFINVS *m*) virum vocat natura lenem et placidum, ſimulque eruditum, et ad perſuadendum commodiſſimum, qui ipſo Euſebio rem diligentius

d) Sacrae hiſtor. l. 2. c. 45. *e*) Cap. 12. *f*) De viris illuſtr. c. 100. *g*) Nam Pelagiani, de quibus in illis epiſtolis agitur, poſt Hilarii obitum tandem innotuere: et ipſe Auguſtinus, ad quem ſcribuntur, poſt Hilarii mortem deuota mente Chriſtum amplexus eſt. *h*) De ſcriptoribus eccleſiaſticis c. 70. *i*) Operum tomo 2. pag. 1110. ſeq. *k*) Sacrae hiſtoriae l. 2. c. 42. *l*) L. c. cap. 45. *m*) Eccleſiaſticae hiſtoriae l. 1. c. 31.

gentius et aptius curauerit. Libros de fide nobiliter scriptos edidisse, quibus et haereticorum versutias, et catholicorum deceptiones, et male credulam simplicitatem tam diligenter exposuerit, vt et praesentes, et longe absentes, perfectissima instructione corrigeret. Ita duos istos viros, Eusebium atque Hilarium, velut magnifica quaedam mundi lumina, Illyricum, Italiam Galliasque suo splendore irradiasse: vt omnes etiam de abditis angulis et abstrusis haereticorum tenebrae fugarentur. Et SOCRATES *n*) hunc ait secundae Aquitaniae potificem fortiter in fide laborasse: disertumque suis libris satisfactionem de trinitatis consubstantialitate conscripsisse: quibus hoc sufficienter exposuerit, et vehementer Arianorum dogma destruxerit. HIERONYMVS *o*) nostrum cum Athanasio componit. Horum libros vult pietatis studiosus pede inoffenso decurrat; illorum tractatibus ingeniisque delectetur: in quorum libris pietas fidei non vacillet: ceteros sic legat, vt magis iudicet, quam sequatur. Multum illi tribuit AVGVSTINVS, *p*) tanquam viro non mediocris auctoritatis in tractatione scripturarum, et assertione fidei. Alibi contra Iulianum Pelag. *q*). *audi*, inquit, *quod te possit amplius commouere, atque turbare, et vtinam in melius commutare, ecclesiae catholicae aduersus haereticos acerrimum defensorem. Venerandum quis ignorat Hilarium, episcopum Gallum?* Tantum virum, et temporibus suis disertissimum HIERONYMVS saepe iam laudatus *r*) reprehendere non audet, etiam in erroribus satis apertis: quum et confessionis suae merito, et vitae industria, et eloquentiae claritate, vbicunque Romanum nomen est,

 prae-

n) Historiae ecclesiasticae tripartitae l. 6. c. 24. *o*) Ad Laetam epist. 7. *p*) De trinit. l. 6. c. 10. *q*) Lib. 1. c. 3. *r*) Ad Marcellam epist. 44. part. 2. tract. 3.

praedicetur. Sic ſane Hieronymus, qui Auguſtinum pene contemſit, nec ita multum tribuit Ambroſio, toties tanta cum veneratione Hilarium alibi orbis Deucalionem, alibi Latini ſermonis tubam nominare videmus.

§. LII.

Hominis eruditionem in dubium vocare nemo poteſt. Ratiocinia, ſatis per ſe quidem ſolida, non parum ſplendoris ab viuido ac vehementi genere dicendi accipiunt. Morum cenſor rigidus atque ſeuerus propugnator fidei parcit prorſus nemini: nec principum virorum, nec imminentis periculi rationem habet: et pari vbique dicendi libertate vtitur. Exemplo poteſt eſſe contra Conſtantium imperatorem libellus: quo verecundiae et pietatis erga magiſtratum ſuum non modo transgreditur limites, verum et pudorem, et humanitatem omnem exuiſſe videtur. Haereticos male vbique tractat. Et patriam contemnit et ciues ſuos. Vnde HIERONYMVS: *s*) *non mirum eſt ſtultos, et ad intelligentiam tardiores Galatas appellatos: cum et Hilarius -- Gallus ipſe et Pictauis genitus, in hymnorum carmine, Gallos indociles vocet.* Quamuis etiam ſibi perſuadeat, ſapientiae et pietatis ſtudioſos Hilarii ſcripta, tanquam erroribus libera, inoffenſo pede, i. e. ſine corruptionis periculo decurrere poſſe: humani quid ſaepius tamen paſſus eſt, eaque literis mandauit, quae ſanioris doctrinae cuſtodes minime gentium probare potuerunt. Cum aliis, tum ERASMO, *t*) aliquot locis ſentire videtur, Chriſto fuiſſe corpus, quod doloris capax non eſſet, famem, ſitim, laſſitudinem, aliasque hoc genus

s) Praefat. in 2. lib. commentar. ad Galatas. *t*) Elegantiſſima praefatione in Hilarii opera. Confer. SCHOPFIVS academia I. C. a pag. 69. OSIANDER hiſt. eccleſ. cent. 4. l. 3. c. 18. a pag. 337. DV PIN, CAVE, alii.

genus affectiones non fuisse naturales in eo, sed assumtas. Solum patrem Deum innascibilem esse; solum filium genitum, non creatum; spiritum sanctum sic proficisci ab vtroque, vt nec natus dici possit, nec tamen admittendus sit in nominis consortium, quod quidam filio tribuebant, creaturam illum appellantes. Nos quoque cum filio et patre esse vnum natura, non adoptione, neque consensu tantum. De corpore Christi ita loquitur, vt Mariam virginem, praeter concipiendi, gestandi, et pariendi ministerium, nihil de suo addidisse videatur. Sic et alia sunt loca non pauca, quae prudentem et cautum interpretem requirunt. Attamen Benedictini Monachi *v*) eum ab erroribus, quorum passim agitur reus, absoluere student: vt omnes opera illius, quemadmodum Hieronymus loquitur, pede inoffenso decurrere queant. Obseruant, IOHANNEM PRAEPOSITVM *x*) Hilario imputasse, quod non solum Christum ex matris substantia natum negauerit; sed etiam Christum ex Spiritus Sancti substantia carnem suam assumsisse affirmarit: eundemque errorem Hilario etiam ab Erasmo, Sculteto, et aliis impingi. Hilarium vero claris et perspicuis verbis saepius docere, quod Christus carnem suam ex matris substantia acceperit: et loca, quae pro sententia contraria solent allegari, nihil aliud innuere, quam quod Maria non virtute quadam naturali, sed diuini spiritus operatione foetum conceperit. Accusat ERASMVS *y*) Hilarium, vt vidimus, quod homines cum Deo patre et filio asseruerit vnum esse natura, non adoptione, aut consensu. Hinc Benedictini

 pro-

v) Prolegom. elegant. in operum Parisiensi 1693. fol. editione. Confer. Act. Erudit. Lips. supplement. tom. 3. sect. 2. pag. 52. seqq. *x*) In literis ad Philippum Bonae Spei. *y*) Praefat. in Hilarii opera.

prolixe disputant, qua ratione Hilarius homines cum Christo, et mediante Christo, cum patre vnum esse docuerit. Cum autem vix vllus error Hilario frequentius obiiciatur, quam quod Christum dolori, metui, tristitiae, aliisque passionibus obnoxium fuisse negauerit: eum quoque ab isto errore liberum fuisse, multis rationibus ostendunt. Accusantibus, quod verbum a Christo moriente statuerit secessisse, Benedictini respondent: verba Hilarii ita explicari posse, quod diuinitas se a carne separauerit, non vnionem soluendo, sed protectionem subtrahendo; vel quod caro recedentis diuinitatis dissidium contestata fuerit, quatenus nullum praesentiae suae signum ediderit. Reliqua breuitatis studio praetermittenda putamus. Ex ignorantia linguarum in expositione sacri codicis errores commisit plurimos. Ex infinitis vnum notamus: quem et HIERONYMUS, z) incomparabilis Hilarii fautor, defendere nullo modo potest. Psalmorum libro a) legimus:

כחצים ביד־גבור כן בני הנעורים:

Vt sagittae in manu potentis: ita filii iuuentutum. HILARIUS b) Latine reddit: *sicut sagittae in manu potentis, ita filii excussorum.* Excussorum filios credentium populos interpretatur: quod scilicet apostolos illo nomine putauit appellatos: quibus in euangeliis praeceptum, in quamcunque ciuitatem introierint, et non fuerint recepti, excutere puluerem pedum suorum in testimonium non credentium. Atqui facile sibi potuisset persuadere, excutientes alios esse, atque excussos. Sed HIERONYMO teste *) Hebraei sermonis ignarus fuit: Graecarum quoque

z) Ad Marcellam epist. 44. part. 2. tract. 5. a) Psalmo CXXVII. v. [illegible] b) In psalmum 126. enarrat. *) Loc. cit.

que literarum quandam auram ceperat. Fidem ergo in omnibus habuit Heliodoro presbytero, quo valde familiariter vſus eſt: eaque ſemper illum quaeſiuit, quae intelligere non poterat, quomodo ab Origene dicta eſſent. Heliodorus, quia in hunc pſalmum Origenis non potuit inuenire commentarium, ſuam opinionem magis, quam ignorantiam confiteri voluit. Et hanc, vt multa alia, erroris incautus noſter Hilarius ſequitur. Textui Hebraeo LXX. verſionem Graecam praefert, *c*) propterea quod ambigua, et obſcura, et incerta, in iſta lingua obueniant plurima: vt בראשית primum geneſeos vocabulum apud Hebraeos tria ſignificet, in principio, in capite, et in filio. Et hominis id videtur eſſe ingenium: vt quisque probet, quantum aſſequi ſe poſſe confidit. Nouerat vtcunque noſter Graeca: vt ſupra ex Hieronymo notauimus, huius linguae auram, i. e. principia quaedam deguſtaſſe. Graecorum inde floſculis opera libenter ornat ſua. Sed cum literas prorſus ignoraret Hebraicas: aliam, praeter LXX. interpretum, codicis ſacri auctoritatem admittere noluit. *d*) Quamuis, vt ſaepe iam monuimus, in pſalmos aliosque codicis ſacri libros enarrationes ſcribens, Originem aſſidue fuerit ſecutus, atque ex illius Graecis voluminibus quadraginta fere millia verſuum in libros ſuos ſic transtulit Latine, vt ſenſum magis, quam verba exprimeret: Origenis nomen perpetuo tamen diſſimulauit, et quaedam de ſuo addens, non interpres alieni, ſed auctor ſui operis haberi voluit. Sic certe plagii literarii poſtulandus eſſet. Quod autem ipſe nuſquam indicarit, quem ſit ſecutus: opinantur ideo factum, vt Origenici nomi-

c) Enarratione in pſalmum 2. *d*) Pl. conferatur SIXTVS SENENSIS bibliotheca ſancta l. 4. pag. 310.

nominis inuidiam euitaret; non vt studiose tegeret, per quem profecisset. Eoque pacto IAC. THOMASIVS *e*) cum ERASMO *f*) Hilarium nostrum esse cupiunt excusatum.

§. LIII.

Viri eloquentia, pro genio seculi, i. e. mascula in dies magis decrescente orationis dignitate, tanta fuit: vt eum Latini sermonis non dubitauerint vocare tubam. Ita certe saepius inflatur, et altius assurgit: sed dum sublimia petit, vtplurimum in meteoris haeret. De linguae castitate parum solicitus, orationis affectat magnificentiam, nimia saepe agitatus vehementia, longius producitur, quam materiae conuenit tenuitati. Hinc bene et eleganter HIERONYMVS *g*) *S. Hilarius*, inquit, *Gallicano cothurno attollitur*, *et*, *cum Graeciae floribus adornetur*, *longis interdum periodis inuoluitur*, *et a lectione simpliciorum fratrum procul est*. Alibi *h*) eum *Latinae eloquentiae Rhodanum* vocat, alludens non solum ad regionem, ex qua oriundus erat; verum etiam ad characterem stili, qui violentus et rapidus, instar cursus Rhodani fluuii. Quemadmodum enim fluuius ille vi et impetu aquarum opposita quaeque trahit: ita vehemens et celsa Hilarii oratio lectorum mentem rapit, et locutionum stimulis quibusdam quasi consensum extorquere studet. Stilus horridior est, quam eloquentiae flumen requirit: periodi sunt iusto longiores et intricatae. Hinc orationis obscuritas, et aliquibus in locis plane inperuestigabilis difficultas. Barbaras nec raro adhibet voces. Et rerum imagines passim inuenire licebit, in quibus prorsus nulla constructio. Figuris et antithesibus abundat. Sunt alia, quae

e) De plagio literario §. 466. *f*) Praefat. operum Hilar. *g*) Ad Paullinum epist. 13. *h*) Praefat. in 2. lib. commentar. ad Galat.

quae passim locorum obscuritatem longe maximam pariunt. *i*) Nec ab re ERASMVS, *k*) *talis*, inquit, *est sermonis character, vt etiamsi res per se dilucidas tractaret, tamen esset et intellectu difficilis, et deprauatu facilis. Nunc quid censes fuisse negotii, cum res non modo difficillimas, verum etiam inexplicabiles illa sua phrasi differit verius, quam explicat.* Rursum: *quod Hieronymus in epistola quadam ad Paulinum de doctis censuram agens, Hilarium scribit Gallicano attolli cothurno, cum alioqui Graecorum flosculis ornatus incedat, frustraque legi ab imperitioribus, quod interdum longis periodis inuoluatur: quanquam vbique suum quoddam dicendi genus habet Hilarius, tamen in hoc opere* de trinitate *praecipue verum est. Rem enim, vt est probabile, mutuatus a Graecis, addidit Gallicam grandiloquentiam, cum Graecis peculiaris sit erudita simplicitas, et oratio venusta, dilucidaque magis arrideat, quam grandis et operosa. Neque raro desidet in locis communibus* etc. *frequenter autem assurgit ad floridam quandam ac theatricam sublimitatem, praesertim cum incidunt loca, quae facile splendescunt tractata* etc. *neque raro vsque ad tragica schemata attollitur, prosopopoeias et apostrophas, quibus vel haereticos, vel Deum ipsum alloquitur* etc. *Porro sermonis obscuritas, tametsi partim inde est, quod frequenter orationem diuersis e membris contextam vix tandem longo circuitu absoluit: tamen illud etiam officit orationis perspicuitati, quod in argumento per*

i) Inde BOECLERVS bibliographia critica pag. 736. viri magni zeli in ecclesia, claritudinis et eruditionis stilum ait incommodiorem esse, ob cuius obscuritatem dicta illius in varios sensus saepe trahantur ab iis, qui pallio antiquitatis errores suos tegere volunt. *k*) Praefat. in Hilarii opera.

per se subtilitatibus inuoluto, laudem etiam affectauit argutiae, nonnunquam et copiae etc. Idem Ciceroniano *l*) nihil ait Tullianae castitati habere simile: difficilem esse et obscurum in eloquendo, et Gallico attolli cothurno, verba quoque multa secum trahere, quae non sunt Tullianae puritatis. Sic tumidus vbique, et subobscurus, et varie, vt seculi huius fuit genium, inquinatus, perexiguam eloquentiae meretur laudem. Equidem reperire nusquam potui, quod SIXTVS SENENSIS *m*) praedicat, stilum eius esse absque vlla artis affectatione pressum, solidum, et ab omni tumore fastuque alienum. Diuersum ipse Hieronymus sentit, cuius verba paulo superius leguntur. Ne quid vero illi obloquatur, ea verba putat solum ad libros XII. de trinitate referenda esse. Sed vbique; etiam in psalterii, et in Matthaei commentariis, Gallicano incedit cothurno, et omnibus affectationis, quae iamiam notauimus, vitiis laborat: et periodis longioribus obscuris vim magnam vocum barbararum cumulat. *n*)

§. LIV.

Hilarii Pictauiensis episcopi libros de trinitate, ad Constantium, contra Constantium, contra Auxentium, et de Synodis primum Georgius Cribellius presbyter edidit. Mox et in psalmos aliquot commentarium Iohannes Solidus Cracouius, hortante Iacobo Fabro Stapulensi, e tenebris eruit. Istis Hilarii scriptis *Parisiis* 1510. fol. Iodocus Badius Ascensius commentarium et epistolam ad Apram adiunxit. 1544. fol. Hilarii opera prodierunt Ludouici Miraei studio accurata. 1572. fol. Iohannis Gillotii

l) HALLBAVERI collectione de imitatione oratoria pag. 86.

m) Bibliothecae sanctae lib. 4 pag. 310.

n) Conf. WALCHIVS V. C. historia critica Latinae linguae c. I. p. 81.

tii Campani. 1598. fol. apud Andr. Perier. *Basileae* 1523. fol. ex officina Frobeniana Hilarii opera edidit Desid. Erasmus Roterodamus, addita praefatione prolixa, quae et Romanam, et Parisiensium theologorum censuram incurrit. Eaque incomparabili praefatione exactum aliquod et absolutum artis suae specimen affectasse videtur, vt Virgilius in Aeneide, Ouidius in Medea, Tullius in oratore, Augustinus in ciuitate Dei. Eaque Erasmi editio repetita 1535. fol. 1550. fol. cura Martini Lypsii 1570. fol. cui Ioh. Iacobus Grynaeus vitam Hilarii a se compositam praemisit.

§. LV.

Seculo post Christum natum decimo septimo Hilarii opera prodierunt *Parisiis* 1605. fol. opera Iohannis Gillotii Campani. Eaque editio 1631. et 1652. fol. iterata fuit. 1693. fol. ad manuscriptos codices Gallicanos, Romanos, Belgicos, nec non ad veteres editiones castigata, aliquot aucta opusculis, praeuiis in locos difficiles disputationibus, praefationibus, admonitionibus, notis, S. Confessoris vita, et copiosissimis indicibus locupletata et illustrata, studio et labore monachorum ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri. *o)* *Coloniae* 1617. fol. cura Iohannis Gillotii Campani.

§. LVI.

Sub Valentiniano et Valente imperatoribus, ecclesiae inter praefectos, et eruditissimos viros, in Africa nominis immortalitatem consecutus est S. OPTATVS, *p)*

LIIIII 2 Mile-

o) Vid. Actor. Erudit. Lipsiens. supplem. tom. 3. sect. 2. p. 49. seqq

p) *Optati* nomen satis vulgare est Africanis. Et vnus S. AVGVSTINVS de multis loquitur, qui a nostro probe distinguendi sunt.

Mileuitanus episcopus in Numidia, *q*) qui tunc temporis praesertim fuit Donatistarum malleus. Nihil de eius vita memoriae proditum: nisi quod ipsius libris docemur, grauem illi cum principe Donatistarum, Parmeniano, Carthaginiensi episcopo, fuisse controuersiam: quem vt ut argumentorum pondere satis acriter impugnauerit, et mascula virtute caussam egerit ecclesiae catholicae: ipsum tamen humanitate et modestia sua magis allicere, quam feruore et conuiciis alienare, maluit. Insigne, ringentibus etiam aduersariis, studium pacis prae se tulit. Sic et initium tractationis nil nisi charitatem spirat, inter querelas de turbata ecclesiastica pace, quam mundi seruator ipsis reliquerit. Attamen non veretur etiam aduersarios appellare fratres suos. *Quamuis et illi*, inquit, *non negent, et omnibus notum sit, quod nos odio habeant, et execrentur, et nolint se dici fratres nostros: tamen nos recedere a timore Dei non possumus, quos hortatur Spiritus S. per Esaiam prophetam, dicens: vos tamen dicite eis, fratres nostri estis. Sunt igitur sine dubio fratres, quamuis non boni. Est nobis et illis vna spiritualis natiuitas, sed diuersi sunt actus.* Quod vtinam intelligant omnes, et sententiarum diuersitate ab liuore et impia execratione abstinere discant. Sed multi proh dolor! sine ratione videntur irasci, et odio prosequi plus quam Vatiniano illos, quibuscum ad communem felicitatis vsuram adspirare videri volunt. At surdis narratur fabula. Fugiunt bonos: ac velut rationis expertes, vociferantur, clamant, et haereticis, quod nimium istis vulgare nomen, aqua et igni interdicunt. Tantumque abest, vt fratrum nomine

q) Errant, qui episcopum Melitensem fuisse putant. Mileuis autem vrbs Numidiae est in Africa, cuius in conciliis frequens mentio.

mine aduerſarios ſalutare velint. Ob praeclara eccleſiae praeſtita officia, poſt obitum, in ſanctorum numerum relatus eſt; eiusque nomen martyrologio Romano IV. Iunii adſcriptum. DVPINIVS, r) Hieronymi teſtimonio, affirmat, fato functum eſſe ſub imperio Valentiniani. Sed is s) non fato inquit functus eſt, ſed *ſcripſit, Valentiniano et Valente Principibus, aduerſus Donatianae partis calumniam libros ſex.* Atqui etiam Optatus ipſe, t) quem circa annum Domini CCCLXX. ſcripſiſſe oporteret, Siricii meminit inter pontifices Romanos, qui anno demum CCCLXXXIV. eam dignitatem conſecutus eſt. Series Romanorum epiſcoporum haec apud eum legitur: *Iulio Liberius* (ſucceſſit) *Liberio Damaſus, Damaſo Siricius hodie, qui noſter eſt ſocius.* Si Optatus libros ſuos edidit tempore Valentiniani et Valentis; Damaſus vero, omnium conſenſu, et ipſius HIERONYMI v) teſtimonio, ſub Theodoſio demum mortuus eſt: qui potuit Siricius Romae in epiſcopatu ſucceſſiſſe Damaſo, quum Optatus librum ſecundum ſuum conſcriberet? Itaque omnino probanda eſt FRANC. BALDVINI x) ſententia, qui putat haec verba, *Damaſo Siricius hodie*, eſſe alicuius paulo poſt Optatum ſcribentis librarii: qui Siricii aetate libros Optati deſcriberet, et in margine procul dubio annotaret *Siricius hodie:* vt quum inter Damaſum et Siricium nullus alius interceſſiſſet, integram ad ſua vſque tempora Romanorum praeſulum haberet ſeriem.

§. LVII.

Scripſit de ſchiſmate Donatiſtarum aduerſus Parmeniani, Carthaginienſis epiſcopi, tractatus, catholicis oppoſitos,

r) Noua bibliotheca eccleſ. auctor. tom. 2. pag. 187. et 209.
s) HIERONYMVS de viris illuſtribus c. 110. t) Lib. 2. c. 3.
v) De viris illuſtr. c. 103. x) Ad h. l.

positos, libros VII. vel VI. potius: septimus enim, qui accessit, merito habetur pro spurio, vtut aliis ex Optatis schedis videatur esse collectus. HIERONYMVS, *y*) HONORIVS, *z*) et TRITHEMIVS, *a*) sex illi aduersus Donatistas libros tribuunt. *b*) Et ipse operi praemissa generali animaduersione in Parmeniani librum, ostendit, qualem ordinem seruarit. Deinde confutationis suae quandam quasi ideam facit, atque sex librorum suorum argumentum indicat ita: *c*) *mihi videtur primo loco traditorum et schismaticorum indicandas esse ciuitates, personas, et nomina: vt quae a te de iis dicta sunt, veros auctores et certos reos suos agnoscant. Deinde mihi dicendum est, quae, vel vbi sit ecclesia, quae est vna: quia praeter vnam altera non est. Tertio a nobis militem non esse postulatum, et ad nos non pertinere, quod ab operariis vnitatis dicitur esse commissum. Quarto loco, qui sit peccator, cuius sacrificium repudiat Deus, vel cuius oleum fugiendum sit. Quinto de baptismate. Sexto inconsideratis praesumtionibus et erroribus vestris.* En argumentum sex librorum Optati: quibus, quo rerum redit summa, vt HIERONYMVS *d*) ait, crimen Donatianorum in nos falso retorqueri, asserit; crimen scilicet schismatis, cuius caussam Donatiani catholicis impingebant. Sex libri etiam in editione prima comparuere. Sed quod hodie libri septem numerantur, inde esse putant, quod tres laciniae vel ab auctore post fuerint elaboratae, vel a prioribus libris hinc inde rescissae in

y) De viris illustribus c. 110. *z*) De scriptoribus ecclesiasticis l. 1. c. 111. *a*) De script. eccles. c. 76. *b*) Neque audiendus est BELLARMINVS de S. E. p. 87. librum quem hodie habeamus septimum non dissentire a ceteris, et facile in Hieronymi librum irrepsisse errorem in numeris. *c*) Lib. 1. c. 7. *d*) De viris illustribus c. 110.

in modum ſeptimi libri ſubiunctae. Vel potius alienae prorſus acceſſit opera manus, et falſo tribuitur Mileuitano Optato. Nam et ſtilus ipſe eſt plane diuerſus, ac nuſquam Optati noſtri vel elegantiam, vel ſublimitatem exprimit. Stilus eſt non tam humilis, quam debilis et plane abiectus. Optatus, vt Africani plerique, affectat ſaltem maſculam eloquentiam, eamque variis figuris ornatam. Voces obueniunt crebro, quas Optatus nunquam fecerit ſuas. Auctor quisquis etiam iſtius libelli eandem materiam tractat: quae iam tractauerat Optatus libro primo, tertio, et quarti initio. Imo continet opiniones illis contrarias, quae in ceteris Optati libris inueniuntur. Nam atrocitatem criminis eorum eleuat, qui libros ſacros comburendos tradiderant. Culpam illam capitale crimen eſſe negat, et aliis perſuadere conatur, eam leuem eſſe, et venia dignam. Optatus contra libro primo declarat, id ſummum eſſe crimen, ſchiſmatis crimini aequale, et eos, qui huius conſcii, aliquot huius vitae annos vitae aeternae diſpendio redimere. Quod ſupponit, crimen iſtud fuiſſe mortale, et damnatione dignum. Nec ab re DVPINIVS *e*) iudicat, opus cuiusdam eſſe Africani, qui paulo poſt Optatum vixerit, dubitari enim non poſſe, quin iſte liber antiquus ſit, qui haec adiicienda exiſtimarit, Optato poſtmodum adſcripta. Cum aduerſus Donatianae partis calumniam Optatus ageret: dictis ſuis fidem fecit ex archiuis, ex iudicum vocibus, et publicis documentis. Scribit inde bonae cauſſae fiducia: quia audio aliquos de ſocietate tua litigandi ſtudio chartas habere neſcio quas: quaerendum eſt, quibus ſit accommodanda fides, quae cum ratione concordent, quae cum veri-

e) Eccleſ. auctorum bibliotheca noua tom. 2. pag. 187. Confer. ANDR. RIVETVS critici ſacri l. 3. c. 15. oper. tom. 2. p. 1112.

veritate confabulentur. Veſtrae, ſi ſunt aliquae, mendaciis forte videantur aſperſae. Noſtras chartas probant et conflictus cauſſarum, et contentiones partium, et exitus iudiciorum, et epiſtolae Conſtantini. His praemiſſis affert inuicta monumenta Calumniis vero Donatiſtarum acceſſit etiam crudelitas tanta: vt Optatus eam non ſatis accuſare potuerit. *Lacerati*, inquit, *ſunt viri*, *tractae ſunt matronae*, *infantes necati ſunt*, *abacti ſunt partus. Ecce veſtra eccleſia*, *epiſcopis ducibus*, *cruentis morſibus paſta eſt.* Epiſtolas illi, et multa alia IOH. TRITHEMIVS *f*) tribuit, quae temporum iniuria interiere. In fine librorum ſuorum Optatus etiam plurima appoſuerat inſtrumenta probandis factis, quae aduerſus Donatiſtas in medium protulerat, idonea. Sed quae ibi appoſita fuerant, nullibi iam deprehenduntur. Iſtorum loco adiecta ſunt multa alia monumenta, quae ad Donatiſtarum hiſtoriam ſpectant: et quae DVPINIVS in noua eccleſiaſticorum auctorum bibliotheca *g*) recenſet.

§. LVIII.

Hi libri doctis merito ſunt grati et accepti, vtpote quorum beneficio ſolum ſchiſma et hiſtoriam Donatiſtarum intelligunt. Magnae fuit inter ſuos auctoritatis, adeo quidem vt eum etiam ſanctis adſcribere non dubitauerint. TRITHEMIVS *k*) virum vocat in diuinis ſcripturis ſtudioſum et eruditum, ingenio praeſtantem, vita deuotum et catholicum, qui ſuis pro defenſione fidei editis opuſculis abundans ingenium magnifice exercitauerit. Inprimis illud contra Donatiſtas grande et inſigne volumen laudat. Multum oſtendit eruditionis profundae, nec minus ingenii.

f) De ſcript. eccleſ. c. 76. *g*) Tom. 2. pag. 204. ſeqq. *h*) De ſcript. eccleſ. c. 76.

nii. Eius doctrina summam in ecclesia semper vtilitatem habet. Non enim ratio eadem est quaestionum, quae ipsius ecclesiae veritati adstruendae inseruiunt, ac illarum, quae circa dogma peculiare quoddam versantur: et diutius non valent, quam dogma istud impugnatur a quopiam; cessante controuersia, euilescunt. Sed cum haereses omnes, omniaque schismata ad euersionem ecclesiae tendant: qui veritatem eius demonstrant, libri nunquam non sua se dignitate et vsu commendant. Praeterea obueniunt in his libris notatu maxime digna, imo cognitu necessaria, Christianae doctrinae multa capita, et quae disciplinam antiquam illustrant. Ipsi Donatistae eum tanti fecerunt, vt, AVGVSTINO teste, *i*) illius etiam iudicio stare voluerint. BARONIVS *k*) eum vocat plane certum, antiquum, dignumque auctorem; alibi *l*) virum cum eruditione clarum, tum spectatae vitae, morumque integritate sanctissimum. FRANC. BALDVINVS *m*) inter lumina refert ecclesiae, et fulmina sanctissimi belli; atque in eo admiratur vehemens, acre, densum, et neruosum dicendi et disputandi genus. Etiam SCVLTETVS *n*) laudat multiplicem illius eruditionem, pietatem constantem, atque doctrinam sinceram: et iudicat dignissimos esse libros, qui omnium eruditorum manibus terantur, cum nostrae aetatis certamina viuis ibi coloribus sint depicta.

§. LIX.

Naeuos habet, vt quilibet auctor, suos. Allegoriis nimium indulget: vt plurimos sacrae scripturae locos pro

i) In breuiculo collationis. *k*) Annal. ad ann. 312. §. 82. *l*) Anno 368. n. 13. *m*) Editionis suae praefat. *n*) In medulla patrum.

pro lubitu exponat, ſenſum illis haud raro tribuens remotiſſimum ab eo, qui verus et naturalis; eosque non nunquam applicans rebus, quibuscum plane non conueniunt. Liberi arbitrii nimium tribuit viribus, cui bonam actionem volendi et incipiendi, imo et in via ſalutis progrediendi, ſine gratiae diuinae auxilio, poteſtatem omnem deferre videtur. Errores, ſed nullius momenti, alios BEBELIVS *o*) recenſet: quos inter et illud refert, a Balduino notatum, bene dicit, ſed non bene probat.

§. LX.

Stilus pro ratione temporis atque gentis ſuae propemodum communi conſuetudine, vel affectatione potius, eſt ſublimis et vehemens, et preſſiori locutione tot argumentorum pondera iactat. Sed non ſatis eſt politus, aut purus: tantumque abeſt, vt veterum nitorem atque virtutes exprimat. Vitia ſectatur ſeculi. Et eloquentiae hoc ſibi perſuadet eſſe ſatis atque nitoris, ſi quocunque modo, quos impugnat, vrgere acriter, quos euentus narrat, quaſi oculis ſubiicere, quae profert loca, ingenioſe explicare, et mentem ſuam ſubtiliſſime, vel acutiſſime, ad ſtimulum, aut voluptatem relinquendam, exprimere videatur. Ita, etiam DVPINIO *p*) iudice, *locutiones adhibet, iis, quae in mente habet, ſignificandis, apprime idoneas; ratiocinia eius ſubtilia ſunt; narrationes feſtiuae atque iucundae.* SCVLTETVS *q*) illi phraſin tribuit argutam, Latinitatem puram, et ſententias verborum acutas. BOECLERVS *r*) paucis exprimit omnia: *ſtilus eſt, vt Afrorum eſſe ſolet:* qui ſemper de affectata ſublimitate,

o) Antiq. eccleſ. ſec. 4. tom. prior. p. 297. ſeq. *p*) Noua bibliotheca eccleſiaſticorum auctorum tom. 2. pag. 106. *q*) In medulla patrum. *r*) Bibliographia critica p. 737.

te, longe quaeſitis ad nitorem coloribus, atque tumore ſuſpecti.

§. LXI.

Editio prima ſex librorum aduerſus Donatiſtas parum emendata *s*) eſt Iohannis Cochlei, ex bibliotheca Cuſana prope Treuiros, *Moguntiae* 1549. fol. ad calcem librorum Conradi Bruni de haereticis. Sex quoque ſed emendatiores *t*) ex MSto Spenſaei Franciſcus Balduinus, celeberrimus ICtus, *Pariſiis* 1563. 8. edidit, poſtea et ſeptimum librum, ſed minutioribus literis, adiiciendum curauit. Septem libros iterum collatis codicibus duobus aliis, Tiliano et Maceraeano, vulgauit ibid. 1569. cum notis et hiſtoria Donatiſtarum. Haec editio recuſa eſt *Heidelbergae* 1599. apud Commelinum. *v*)

§. LXII.

Seculo poſt Chriſtum natum decimo ſeptimo Optati ſeptem libri de ſchiſmate Donatiſtarum prodierunt *Pariſiis* 1603. cum Balduini notis et hiſtoria Donatiſtarum. 1631. fol. curante Carolo Paulino S. I. editionem auſpicatus fuerat Gabriel Albaſpinaeus, epiſcopus Aurelianenſis, cum paruis notis, et longioribus obſeruationibus, quas adiecit Balduini annotationibus, et quibusdam auctoris ano-

s) Dolendum vero, quod etiam malorum et haereticorum ſtudio Optati ſcripta fuerint mutilata et corrupta varie. *t*) Balduinus ſexcentorum errorum meminit, quos e vulgatis codicibus ſuſtulerit: nec multo pauciores ſupereſſe locos, qui magna mendi ſuſpicione laborent, ſed ſanari ſine auxilio veteris libri vix ac ne vix quidem poſſint. *v*) Possevinvs, qui perperam ſibi perſuadet Witebergae prodiiſſe, huic editioni grauiter ſuccenſet, tanquam ſpe quaeſtus, ſiue aucupio gloriolae factae. Nullum vero accuſationis ſuae argumentum profert: quaſi Poſſeuinum dixiſſe ſufficiat.

anonymi notis. Nec est quod editionem eius Mericus Casaubonus adeo sugillet, et Albaspinaeum dicat ad interpretationem libri imparatum accessisse. Is enim, quum opus vix prima parte esset typis excusum, obiit: et testatur ad lectorem praefatio, omnia meliori habitu proditura fuisse, si coronidem operae Albaspinaeus imponere potuisset. 1679. fol. accurante Philippo Priorio, cum obseruationibus, paginae cuique substratis, Balduini, Albaspinaei, Casauboni, Barthii et suis. *Londini* 1631. 8. Mericus Casaubonus Optatum cum obseruationibus criticis edidit, in quibus summum iudicium cum eruditione non vulgari coniunctum elucet. *Coloniae Agrippinae* 1618. fol. magna bibliotheca veterum patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum tomo 4. n. 13.

§. LXIII.

Seculo, quo viuimus, post Christum natum duodeuicesimo Ludouicus Ellies Du Pin, vir eruditissimus, cuius bibliothecam his commentariis saepe laudauimus, ex quinque codicibus MStis Optatum de integro recensuit, ac pluribus restituit locis, et praeter historiam Donatistarum, et gesta collationis Carthaginiensis aliaque ad illam historiam spectantia veterum monumenta, et geographiam Africae episcopalem, suas et integras aliorum notas adiunxit *Parisiis* 1700. fol. *x*) Quae editio repetita est *Amstelodami* (licet titulus *Lutetiam Parisiorum* mentiatur) 1702. fol. ita quidem, vt variorum notae non ad calcem voluminis, vt in Parisiensi editione, sed per singulas paginas Optati verbis statim substratae exhibeantur.

§. LXIV.

Theodosio M. imperante magnus in Italia theologus et

x) Vid. Acta erudit. Lips. 1701. p. 193.

et catholicae ecclesiae aduersus haereses, illam praesertim Arianorum, strenuus defensor fuit S. PHILASTRIVS *y*) Brixiensis episcopus. Fuerat ille ab ineunte aetate sacrarum literarum studiosissimus, et vitae integritate et innocentia nobilis, adeo quidem vt multos etiam aberrantes, sua pietate et doctrina, ad verum Dei cultum duceret. Presbyter factus, teste GAVDENTIO, *z*) S. Apostoli Pauli sedulus videri voluit esse imitator, et totum fere orbis Romani ambitum transiit, vt paganos et haereticos, erroribus liberatos, ad veram salutis viam pelliceret: id quod etiam in ipsa ciuitate Romana non sine successu et multorum iucundissima conuersione fecisse dicitur. Anno CCCLXXX. Brixiensis electus episcopus, quam fidelissime rebus ecclesiasticis praefuit: et Auxentio Ariano Mediolanensium duci, in catholicos grassanti fortiter restitit, inuictus fidei Nicaenae defensor; adeo quidem, vt teste GAVDENTIO *a*) etiam verbera ob eam caussam perpeti non dubitauerit. Anno CCCLXXXI. nonis Septembribus, cum aliis triginta duobus episcopis, concilio Aquileiensi interfuit, *b*) quod aduersus Arianos celebratum fuisse nouimus et vix reperiri synodum aliam, in qua tam exiguo episcoporum numero tot viri sancti, et eruditi, et fama illustres conuenerint. Eoque concilio fuit Ambrosius,

Mmm mmm 3 Me-

y) Dicitur etiam *Philaster*. Qui volunt, nomen origine esse Latinum, non diuersum putant a *filiastro*, quod priuignum significat, sed recentiore aetate, vt glossario suo CANGIVS, et codice legum antiquarum LINDENBROGIVS notarunt. Ita FVLBERTVS Carnotensis epist. 33. *si quis filiastrum, aut filiastram suam ante episcopum ad confirmationem tenuerit, separetur ab vxore, et alteram non accipiat.* At Graecis auribus *Philastrius* pulchrius et verius sonat amantem siderum. *z*) Philastrii encomio. *a*) Loc. cit. Confer. BARONIVS et SPONDANVS annal. ann. 369. c. 4. *b*) Vid. SPONDANVS ann. 381. c. 12.

Mediolanensis episcopus, quo noster valde familiariter vsus est. Et AVGVSTINVS *c*) testatur, quod ipse Philastrium Mediolani apud Ambrosium viderit. Diem obiit supremum anno CCCLXXXVII. et successorem in episcopatu Brixiensi S. Gaudentium, qui sermone, quem in ordinatione sua habuit, Philastrii, antecessoris sui encomium dixit. Sunt, qui eum referant anno CCCCXXX. floruisse, mendoso decepti codice Philastrii, *d*) vbi vulgo perperam legitur, a Christo Domino, vsque ad illud tempus, quo ea scribebat, intercessisse annos CCCCXXX. Sed patet, vna litera erratum, et C. loco L. positum fuisse, cum scripserit CCCLXXX. Atque ita LATINVS LATINIVS, vir literatus, quo tempore suo Baronius valde familiariter vtebatur, mendosum Philastrii locum, leui facta mutatione, restitui posse censuit. Pie defuncti corpus Rampertus, Brixiensis episcopus, in aede S. Andreae repertum, ad cathedralem S. Mariae basilicam transtulit: in qua translatione plurimos a variis infirmitatibus curatos fuisse, idem Rampertus literis consignauit. Plura indicant ex probatis auctoribus notae ad Romanum martyrologium XVIII Iulii, quo die natalis S. Philastrii inter sacros inscriptus habetur publicis Romanae ecclesiae tabulis. Reliquos, qui quid de eo memoriae prodiderunt, FABRICIVS *e*) indicat.

§. LXV.

c) Sub init. libri de haeresibus, ad Quoduultdeum diaconum ita scribit: *Philastrius, Brixiensis episcopus, quem cum beato Ambrosio Mediolani etiam ipse vidi. Scripsit hic librum, haereses illas non praetermittens, quae in populo Iudaeorum fuerunt ante Domini aduentum, easque XXVIII. commemorauit.* *d*) De haeresibus patr. 3. haeres. 63. *e*) Bibliotheca mediae et infimae Latinitatis l. 15. p. 842. seq.

§. LXV.

Scripsit librum de haeresibus, quo XXVIII. recenset ante natum Christum, XIX. post Christi passionem, et CII. quae sub Apostolis extiterunt. Plures hodie non extant. Auctor vero anonymus libelli de XII. scriptoribus ecclesiasticis, qui Isidoro et Ildefonso subiici solet, *f*) Philastrius *longe*, inquit, *ante beatissimum Augustinum edidit librum de haeresibus, singulas quasque demonstrans, siue quae in populo Iudaeorum, ante incarnationem Christi, fuerunt, quas viginti octo enumerat, siue quae post domini saluatoris aduentum, aduersus catholicam fidem exortae sunt, quas idem centum viginti octo esse describit: sicut et de eo idem vir magnae gloriae Augustinus et doctor clarissimus meminit.* Et IOH. TRITHEMIUS *g*) insigne laudat opus, quod scripsit de CLVI. haeresibus: cum hodie in Philastrii libro non plures occurrant descriptae haereses, quam CXLIX. Cuiusque errores praecipuos paucis aperit. Et initio libri sui de haeresibus AUGUSTINUS obseruat, mirum esse, quod Philastrius, qui minus eruditus erat, et minus accuratus, quam Epiphanius, multo plures haereses recensuerit. Hinc infert duos auctores illos non eandem haereseos ideam habuisse: quia reapse vix ac ne vix quidem perfecte definiri possit. Quare, addit Augustinus, cum haereseon catalogus conficitur duo vitanda sunt extrema opposita: quorum alterum in haereseon numerum referre opiniones, quae reuera non sunt haereses: alterum vero praetermittere haereses, quae reipsa tales sunt. In illud forsan magis, quam in hoc vitium inclinant, qui haeresium catalogos exhibere studuerunt. Cata-

f) Cap. 3. apud FABRICIUM biblioth. eccles. pag. 68.

g) De script. eccles. c. 84.

Catalogo eorum, qui ante aduentum Chriſti haereſeos arguuntur, ſunt 1. Ophitae, aut ſerpentini, colubrum venerantes, quod initium nobis ſcientiae boni et mali attulerit. 2. Caiani, qui Cainum laudant fratricidam. 3. Sethiani, Sethum colentes. 4. Doſitheus, qui reſurrectionem et futurum iudicium negauit. 5. Sadducaei. 6. Phariſaei. 7. Samaritani. 8. Nazaraei. 9. Eſſeni. 10. Heliognoſti, ſolem adorantes. 11. Ranarum cultores. 12. Muſoritae, qui ſorices colunt. 13. Muſca-accaronitae, qui muſcam colunt in ciuitate accaron. 14. Trogloditae, qui in ſpeluncis idola colunt. 15. Fortuna coeli, quae vt regina ab aliquibus colitur. 16. Bahalitae, qui idolum iſtius nominis adorant. 17. Aſtaritae, qui iſtud idolum venerantur. 18. Haereſis de idolo Moloch et Rempham. 19. Haereſis de ara Tophet. 20. Puteoritae, qui puteos colunt. 21. Haereſis ob aeneum ſerpentem. 22. Haereſis ſubterraneis in locis ad omnem turpitudinem apta. 23. Haereſis mulierum cum Thamur ſimulacro. 24. Belitae, qui Belum venerantur. 25. Haereſis cum Bahal idolo. 26. De Phitoniſſa muliere haereſis ſuperſtitioſa. 27. De Aſthar et Aſtharot ſimulacris haereſis. 28. Herodiani, qui Herodem, ab angelo percuſſum, ſeruatorem exſpectant. Poſt Chriſti paſſionem haereſeos arguuntur 1. Simon magus. 2. Menandrus, Simonis diſcipulus eiusdemque impietatis aſſecla. 3. Saturninus. 4. Baſilides. 5. Nicolaus Antiochenus. 6. Haereſis de Iuda traditore. 7. Carpocras. 8. Cherinthus. 9. Hebion. 10. Valentinus. 11. Ptolemaeus. 12. Secundus. 13. Heracleon. 14. Marcus. 15. Baſſus. 16. Cerdon. 17. Marcion. 18. Lucanus. 19. Apelles. Catalogo haereſeon, quae ſub Apoſtolis extiterunt, nominantur 1. Tarcianus. 2. Cataphryges. 3. Theodotus. 4. Haereſis de patris et filii ſubſtantia. 5. De

De Melchisedech. 6. Noetiani. 7. Sabellius. 8. Seleuci et Herminae haeresis de coelo corporeo. 9. Prodianitae. 10. Floriani, siue Carpocratiani. 11. De paschatis festo haeresis. 12. Chilionetitae. 13. Haeresis euangelium Iohannis et apocalypsin reiiciens. 14. Manichaei. 15. Patriciani. 16. Symmachiani. 17. Paulus Samosatenus. 18. Photinus. 19. Ariani. 20. Semiariani. 21. Eunomiani. 22. Haeresis, animam veram Christum non habuisse. 23. Tropitae. 24. Haeresis de passione Christi. 25. Aerii. 26. Borboriani. 27. Artotyritae. 28. Ascodrogitae. 29. Passalorinchitarum haeresis. 30. Aquarii. 31. Coluthiani. 32. De mundo haeresis. 33. Excalceati. 34. Nouatiani. 35. Montanistae. 36. Abstinentes. 37. Circuitores. 38. Haeresis de cibo et spiritu sancto. 39. De paschatis celebrandi tempore. 40. Apocryphi. 41. Haeresis quorundam de epistola Pauli ad Hebraeos. 42. Melitiani. 43. Rhetorii. 44. De diuinitate Christi. 45. Haeresis triformem Deum faciens. 46. De coelorum diuersitate. 47. Haeresis terram beatitudinis ignorans et reprobans. 48. Aquam a Deo factam negans. 49. Haeresis de imagine Dei in corpore humano. 50. De anima homini inspirata. 51. De anima et intellectu hominis. 52. Gnosticorum et Manichaeorum haeresis de serpentibus et auibus. 53. De falsis prophetis Deo omnia mala adscribens. 54. Haeresis de terrae motu. 55. Hermis Trismegisti de pecoribus et sideribus. 56. Haeresis de variis linguis. 57. De nomine lingua. 58. Haeresis de annis Christi et tempore dubitans. 59. De gigantibus tempore Noe. 60. Haeresis Deo tribuens paganitatem et omnia facinora. 61. De Christianis tempore vltimo, verbo Dei credentibus. 62. Haeresis de corpore et anima hominis nocentissima. 63. De annorum mundi incertitudine. 64. De septem planetis. 65. De mundis in-

infinitis. 66. De Adae et Euae caecitate. 67. Haeresis culpam filiorum in parentes transfundens. 68. De libro Deuteronomii. 69. De nuptiarum legitimarum contemtoribus 70. De diuisione orbis. 71. De diluuio. 72. De signis zodiaci et ortu hominum. 73. De animabus sceleratorum. 74. De Christi descensu ad inferos. 75. De anima hominis. 76. De Christi natiuitate. 77. De induratione Dei. 78. Haeresis negans Dauid Christi prophetam fuisse. 79. De psalterii inaequalitate. 80. Haeresis de eo, quod dictum est Cain, tu dominaberis illius. 81. De Cain peccato haeresis, quare Deus ei vitam concesserit. 82. De stellio coelo infixis. 83. Haeresis veteris testamenti multa reprobans. 84. De canticorum libro. 85. De mandato Adae. 86. De imagine et similitudine Dei in homine. 87. Haeresis Deum increpans, quod diuersis linguis et modis homines allocutus sit. 88. De animalibus quatuor in prophetis haeresis nimis crassa. 89. De Leuitico Mosis error. 90. Haeresis septuaginta duorum interpretationem respuens. 91. Haeresis alia de septuaginta interpretibus. 92. Alia de eadem re. 93. Quarta de eadem re. 94. De libris veteris testamenti in dolio inuentis. 95. Quod diis alienis non sit maledicendum. 96. De Melchisedech sacerdote. 97. De Zacharia propheta de ieiunio. 98. De vxoribus et concubinis Salomonis. 99. De spiramine, quod Adam accepit. 100. De funiculo mensorio in Zacharia propheta. 101. Haeresis decerpta ex Isaia propheta de Cherubin et Seraphin. 102. De Isaiae prophetae labiis tactis carbone.

§. LXVI.

Praedecessoris sui hoc elogium scripsit s. GAVDENTIVS: b) *Philastrius vniuersum Romani orbis ambitum pera-*

b) Philastrii vita.

peragrans, quasi alter Paulus dominicum seminat verbum: vt eo populorum pectoribus insito, omne martyrii genus pro Christo libentissime tolerare vniuersi pollicerentur. Cumque aduersus gentiles, Iudaeos et haereticos praedicasset, pluribus ad orthodoxae fidei cultum reuocatis, quorundam infidelium verberibus affectus, non multo post, ceu dominica passione stigmatizatus, felicem animam Deo restituit. IOH. TRITHEMIVS *i*) eum vocat virum in diuinis scripturis doctissimum, et secularium literarum non ignarum.

§. LXVII.

Hoc vitio vertunt, quod in suo de haeresibus libro plane sine iudicio et ratione traduxerit multa, vt haeretica, quae a Christiana veritate et doctrina haudquaquam abludere videantur. Hinc ROBERT. BELLARMINVS: *k*) *illud est obseruandum, multa a Philastrio inter haereses numerari, quae vere haereses non sunt. Proinde cum prudentia legendus est.* IOH. DALLAEVS: *l*) *Philastrius Brixiensis episcopus, quae ipse non probat, ea in haereseon censum, veluti a publica Christianorum omnium fide aliena, retulit; adeo fallaci et futili interdum iudicio, vt quae ille iugulat, ecclesiam quoque damnasse, ab omni veri specie abhorreat.* FRID. VLRICVS CALIXTVS: *m*) *vsque adeo liberaliter et abundanter admetitus ille est haereses, vt plures eum fecisse, quam in ecclesia inuenisse, haud iniuria de eo dixeris.* Et post pauca: *ecce, quam non recens, sed inueteratum sit vitium, haereseos crimen immerentibus impingere.* Ex ipsius Philastrii lectione cuique facile patebit, eum multas comminisci haereses, quae nusquam extiterunt. Ex vna plures facit, ac praeter rationem nomina

i) De scriptoribus eccles. cap. 84. *k*) De script. eccles. an. 380. pag. m. 99. *l*) De vsu patrum l. 2. c. 1. *m*) Dissert. de noua Origenis editione.

mina impietatis cumulat. Baalis exempli gratia cultores ac idololatras quot recenset generibus? Quotquot fuerunt gentium peccata, in diuersas haereticorum sectas conuertit: quorum catalogo etiam adscribit cuiusque opiniones atque sententias, aliquando veras, aut problematicas saltem. Ecquid ridiculum magis esse potest, quam eius commentum de haeresi *Puteoritarum*, *n*) quam ex hoc HIEREMIAE loco statuit: *me dereliquerunt, fontem aquae viuae, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas.* Quae obsecro haeresis eorum est, qui epistolam ad Hebraeos S. Lucae, aut S. Barnabae tribui posse aiunt? Plures coelos esse, quam septem? Halitum, quem Deus inflauit homini, esse ipsius animam? Terrae motus esse effectus naturales? Falsorum deorum nomina posse astris imponi? Numerum annorum, qui post creationem elapsi sunt, incertum esse? Dauidem omnium psalmorum auctorem non esse? Alias sacri codicis versiones adhiberi posse praeter eam, quae septuaginta vocatur interpretum? Ecclesiasticum inter libros canonicos numerandum? Id genus alia, quae sine iudicio, et sine rerum sufficienti cognitione, haeresibus adscribit. Quot vero vnus Philastrius haereses disseminare dicendus, secundum illud, quod quisque iuris in alium statuit etc. Plures enim errat, quam alius quisquam illius temporis errores. Insignem prodit historiarum ignorantiam, qui Ophitas, serpentem, et Christum sub serpentis specie colentes, *o*) primis ante Christi aduentum haereticis annumerat. *p*) Troglodytas, *q*) cauernarum habi-

n) Part. I. c. 20. *o*) Vid. ISIDORVS 8. I. AVGVSTINVS de haeres. c. 16. *p*) Part. I. c. I. *q*) De quibus PLINIVS hist. nat. l. 5. c. 8. l. 6. c. 29. l. 12. c. 7. l. 37. c. 10. ISELII lexicon vniu. h. v.

habitatores, propter EZECHIELIS prophetae r) visionem, haereticos facit, in speluncis idola colentes: s) et haeresin aliam, t) subterraneis in locis ad omnem turpitudinem aptam, quod propheta, Dei iussu viderit in spelunca stantes septuaginta viros seniores Iudaeorum, tenentes thuribula diuersisque sculptilibus sacrificantes. Samaritanos dicit v) a Samaro rege appellatos esse, et originem habere: illo scilicet, qui Canaanis fuerit filius. Mercurium Trismegistum ad Celtas venisse putat, eosque Solis cultum docuisse. Deum Accaronem asserit fuisse muscam. Aliosque non numerandos errores ostendit. x)

§. LXVIII.

Stilus Philastrii est humilis, et plane abiectus, sine ornatu, sine iunctura et compositione, vitiis scatens omnibus, quae senectutis rugas nugasque vulgo comitari solent. Ne mediocris quidem vsquam vel eruditionis, vel elocutionis, apparet cura. Mihi certe visus est vndecunque suum haereticae prauitatis catalogum nullo delectu congessisse: et neglecto scribendi genere edidisse, quicquid illi primum in buccam venit.

§. LXIX.

Liber ille de haeresibus prodiit *Basileae* 1528. 8. apud Henric. Petri. et 1539. 8. cum incerti scriptoris recentioris supplemento et 114. sententiis patrum de officio verorum rectorum ecclesiae Dei. *Helmstadii* 1611. 4. ex recensione Iohannis a Fuchte, cui editioni etiam supplementum incerti auctoris accessit. Recusa est 1621. et 1676. 4. *Coloniae Agrippinae* 1618. fol. magna bibliotheca patrum tom. 4. pag. 596. seqq. *Hamburgi* 1721. 8. ex

r) Cap. 8. s) Part. 1. c. 14. t) Part. 1. c. 22. v) Part. 1. c. 7.
x) Confer. DV PIN noua biblioth. ecclef. auctor. tom. 2. p. 429. seq.

ex recensione Iohann. Alberti Fabricii, qui et notas, indices, et veterum testimonia adiunxit.

§. LXX.

Theodosio Magno imperante, floruit AMBROSIVS, Mediolanensis Episcopus. Natus est anno post reparatam orbi salutem CCCXXXIV. *y*) parentibus Romanis, in Gallia *z*) cui tum praeerat pater Ambrosius, *a*) Vir illustris et praetorio praefectus. In palatio patris Galliarum praefecti nutritus, cum in cunis adhuc vagiret, laeta parentibus eloquentiae olim comparandae praesagia dedit. Narrant, cum infans positus esset in area praetorii, et ore dormiret aperto: apes compleuisse pueruli ora, ita vt ingrediendi egrediendique frequentarent vices: quod pater prodigium habuerit melle dulcioris futurae suauitatis ac animi eximiae magnitudinis. Paulo post immatura morte pater obiit: et pia mater vidua cum filia Marcellina, filio natu maiore Satyro, et Ambrosio adolescentulo,

y) Secundum alios anno CCCXL. Ex ipsa AMBROSII epistola, olim 32. nunc 60. ad Seuerum scripta, annum, quo fuerit natus, elicere solent. Dicit in ea, se LIII. annos natum, ac belli tempus triste notat. Id vel ad Maximi bellum an. CCCLXXXVII. vel ad Eugenii bellum an. CCCXCIII. referendum. Si ad prius, quod vero valde est simile, Ambrosius natus est CCCXXXIV. sin ad posterius referatur, anno CCCXL.

z) Sed qua Galliarum vrbe, non constat. Sunt, qui eum Treuiris, et qui Arelate ad Rhodanum in lucem editum fuisse velint. Romam alii vindicant illi patriam: quam cum parentibus profecto habuit communem: vtut alio loco natus, quo reip. caussa profecti erant.

a) Ita PAVLINVS in Ambrosii vita. Alii patrem eius Symmachum vocant. Vid. OSIANDER hist. eccles. secul. 4. pag. 427. SCHOPFFIVS academia Iesu Christi pag. 71. GERHARDVS patrologia pag. 271.

lescentulo, Romam rediit. Hic a teneris bonarum artium incomparabili flagrabat desiderio, et eloquentiae in primis sedulam nauabat operam: adeo quidem, vt satis mature caussas in foro feliciter et maximo cum omnium applausu agere coeperit. Liberaliori disciplina literisque humanioribus bene politus, Anicii Probi et Symmachi, virorum illustrium, licet diuersam religionem profitentium, fauorem et amicitiam meruit. Anicius quidem Probus, praefectus praetorio, viri ingenium et diuinam facundiam, qua saepius caussas in eius auditorio perorauerat, ita admiratus est, vt illum in consiliorum et gubernationis societatem vocare non dubitauerit, ac iudicii constituere assessorem suum. Deinde Ambrosium Probus praefectus, velut consulari dignitate ornatum, Roma ad regendam Liguriam misit: ac proficiscenti hoc siue mandatum, siue, vt aiunt, vaticinium dedit: *vade, age, non vt iudex, sed vt episcopus.* Nam breui post accidit, vt, posita iurisdictione, Christi coeperit pascere oues. Et raptus quasi a tribunalibus, aetatis anno quadragesimo, episcopatum Mediolanensem obtinuit, anno Domini CCCLXXIV. *b*) cum Valentinianus Imperator in occidente rerum potiretur. Auxentius, Mediolanensis episcopus, qui Arianorum visus est indulgere erroribus, diem obiit supremum, *c*) ecclesiamque, cui praefuerat, partium studio

b) HIERONYMVS in chronico Eusebiano Ambrosii ordinationem refert ad annum CCCLXXV. Constat vero Valentinianum e viuis excessisse X. Nouembris CCCLXXV. illamque ordinationem factam esse X. Decembris, Valentiniano imperante. Oportet ergo annum necessario praecedentem poni.

c) Superstite adhuc Auxentio episcopum Mediolani creatum contendit LATINVS LATINIVS tom. I. epist, pag. 375. seq. Nec facile

ſtudio ac turbis miſere diſtractam reliquit. Ea rerum perturbatione, Valentinianus Imperator ſynodum cogit epiſcoporum, eosque graui oratione monet, vt dignum ea ſede i. e. probum doctumque legerent epiſcopum. Synodus ad imperatorem epiſcopi electionem defert: qui omnia recuſans, totum illud negotium epiſcopis permittit. Interea temporis magnum inter Arianos atque catholicos diſſidium oritur. Mixtus vtrisque populus ad venerandos patres in templum conuolant et inordinato clamore de epiſcopo ſibi praeficiendo contendunt. Pars Arianum, pars catholicum expetunt, vociferantque, vt eligerent ſuis partibus qui vtrinque faueret. Seditionem hinc metuens atque maiora reip. incommoda, vt iudicis ſatisfaceret officio, ac turbam placaret, Ambroſius, qui ius Mediolanenſibus dicebat, in aedem ſacram ad populum concitatum prodiit, ac illi oratione elegantiſſima perſuaſit, ne quid temere et audacter, nedum ſeditioſe facerent, ſed concordiae inprimis ſtuderent, ſummoque ſtudio id agerent vtrinque, vt, ſaluberrima conſeruata pace, cum publica, tum priuata cuiusque ſarta tecta maneat felicitas: et fore confiderent, vt eam tranquillitatem plurima eaque inexſpectata commoda ſequantur. Vniuerſo populo hac oratione humanitatis et prudentiae plena ita placuit: vt ipſe vno omnium ore Epiſcopus poſtularetur. Ambroſium eſſe, quem ſibi omnes doctorem praefici cupiant: nec eſſe, qui ſalutem publicam ſuaque commoda maiori cura et ſolicitudine promouere ſtuderet. Ambroſius diu multumque reluctatur, tanto muneri ſe imparem pronuncians: omnium minime rebus eccle-

facile quisquam ierit inficias, in viuis adhuc fuiſſe Auxentium, cum Ambroſius eccleſiae Mediolanenſi praeeſſet: ſed diuerſus ab illo procul dubio fuit, cui in epiſcopatu ſucceſſit.

ecclesiasticis sufficere, qui forensibus caussis tantum adhuc versatus esset; sacris ignarus ac plane hospes. Ad eam dignitatem catechumenum non adspirare, qui nondum, vt loquuntur, baptizatus esset. At surdis narrabat fabulas. Omnium suffragiis eligitur. Secedit, ac nullas non adhibet artes, vt episcopatum fugeret. Tribunal conscendit, reos vinculis constrictos deduci et tormentis subiici iubet: vt crudelis et sacerdotio indignus videretur. Frustra. Meretrices ac prostibula, multorum conspectu, ad se venire patitur. Sed vitia simulare, et prorsus nihil admittere dedecoris, omnes facile videre poterant. Nihil mutant Ambrosius noctu Ticinum properat. Sed, cum a via aberrasset, ac iter fecisset longum, mane ad ipsas Mediolani venit portas. Cognita viri fuga, custoditus est, et quid rei sit, ad imperatorem delatum: ad quem ipse Ambrosius quoque scripsit, vt episcopatus recusandi veniam impetraret. Electionem vero hanc, quasi diuinitus factam, non modo synodus tota habet ratam, verum et ipse imperator confirmat, ac praecipit vicario Italiae, vt rem perficiendam curaret, ac voti populus fieret compos. Interim fuga iterum elabitur Ambrosius, et aliquantisper apud Leontium quendam delitescit. Vicarius autem edicto proposito monet omnes et singulos, vt sibi consulerent et Christi ecclesiae, neque illi quisquam electum Episcopum eriperet. Proditur ergo ab Leontio, et cum resistere diutius non posset, baptizatus primo, deinde cum applausu omnium Mediolanensis ecclesiae episcopus ordinatus est. *d*) Atque ita aliud, quod de viri dignitate habebant, praesagium impleuit. Cum enim ali-

d) Hinc ipse passim et officior. l. 1. c. 1. non se nutritum ecclesiae sinu, sed raptum a tribunalibus scribit. Confer notas Benedictinorum

aliquando, vt aiunt, adolescentulus matrem et sororem suam ex consuetudine Episcopi manum osculari vidisset: vtrique dixit, vt manum quoque oscularentur suam. Tum quidem puerum ludentem riserunt: omen vero postea laetum soror praesertim admirata fuit. Mediolanensi ecclesiae praefectus, illi statim atque pauperibus, qui erant plurimi, quicquid auri et argenti fuit, quam liberalissime distribuit. Praedia quoque, seruato sibi, quoad viueret, vsu fructa, ecclesiae donauit. Rerum suarum curam omnem Satyro fratri suo natu maiori permisit: qui conscensa naui Romam petiturus; vt iudicio persequeretur hominem, qui partem bonorum ipsis eripuerat; naufragio vix euasit. Quo casu et mortis praesenti periculo commotus, se baptizari curauit, ac Mediolanum rediit: vbi anno CCCLXXIX. vitam cum morte commutauit. Ambrosius, missa rerum vanarum cura, animum vnice ad officium sacrum applicuit. Cum ante vix satis esset literis sacris imbutus, et paulo ante ordinationem Christianae religionis summa capita publice profiteretur, primo sacramento initiandus: breui tamen post omnem Christianorum theologiam i. e. Christianae religionis veritatem et doctrinam saluberrimam studio indefesso addidicit, simul atque docuit alios. Singulis diebus supplicationibus publicis interfuit deuota mente: et dominicam praetermisit nullam diem, qua conciones ad populum non habuerit. *e*) Omnibus faciles et beneuolas praebuit aures, subuenit egenis, afflictos consolatus est, atque adeo totius populi amorem tenerrimum conciliauit. Pius,

doctrinorum tom. 2. p. 432. Pl. vid. SOZOMENVS l. 6. c. 14. SOCRATES l. 4. c. 25. 30. THEODORETVS l. 4. c. 7.

e) Singulis diebus dominicis conciones ad populum habuisse, refert etiam AVGVSTINVS confess. l. 6. c. 3.

Pius, doctus, facundus, et prudens res ecclesiasticas constituit ex animi sententia, tanta cum animi magnitudine et auctoritate, quam nemo satis vnquam admirari potuit. Sic infimis ac summis, omnium ordinum, omnium aetatum, sexus vtriusque hominibus vbique gratus et acceptus fuit. Inprimis viri commendatur insignis candor, incorrupta disciplina, et dicendi libertas, qua in ipsum Valentinianum imperatorem non longe post electionem vsus est. Neque id bonus princeps aegre tulit: sed animum potius et ingenium laudauit episcopi: cui vitia increpanti placide respondit: *nota mihi fuit libertas tua: quam ob rem etiam electionem tuam adiuui. Affer ergo medicinam delictis animarum nostrarum.* Omnibus viribus Arianismi reliquias eradicare contendit, quae in ecclesia Mediolanensi supererant: Deoque auxiliante, hoc egit, vt tota prope Italia, et aliquot Galliae prouinciis, iam pridem Arianismo infectis, ad saniorem mentem atque inculpatam fidem reducerentur. Quod quidem sine maximo hostium odio, periculis praesentibus insidiisque fieri non potuit. Certamine illi perpetuo cum aduersariis, et prudenti consilio, et vigilantia haudquaquam vulgari opus fuit. Anno exacto episcopatus primo, post Christum natum CCCLXXV. Valentinianus, imperator pietate et modestia insignis, per insidias interficitur: cuius relicta vidua et filius Valentinianus iunior Arii non verebantur profiteri errores publice, et quouis modo veritatis assertores persequi. Imperator initio quidem, quae ab impia matre hauserat, fidei peruersa dogmata cum Ambrosio confert, eiusque assensum postulat: sed multo saniora ab illo intelligit, cum adhortatione strenua, vt seruatorem ac dominum suum deuota mente coleret, suique patris, ad felicitatem perennem, insisteret vestigiis.

giis. Sed neque precibus, neque adhortationibus Episcopi reliquit locum: qui matris potius instinctu aliquando, leuis armaturae collecta manu, templum obsidebat, eiusque praesidem, pium Ambrosium exire iubebat. Sed mascula hic illi oratione respondet: *hoc sponte mea facturus non sum; neque prodam lupis stabulum ouium mearum; neque tradam templum illis, qui in Deum blasphemi sunt. Quod si igitur constitutum habes me occidere: hic intus in me ensem hastamque defige. Eiusmodi enim perquam grata mihi futura mors est.* Et cum ministri, imperatoris nomine, templi traditionem vrgerent, quod principi licerent omnia, vtpote cuius etiam essent in regionibus suis vniuersa: *noli*, dixit, *te grauare, imperator, vt putes, te in ea, quae diuina sunt, imperiale aliquod ius habere. Noli te extollere. Sed, si vis diutius imperare, esto Deo subditus. Scriptum est, quae Dei Deo, quae Caesaris Caesari* etc. Sic tandem imperator, quod nullo modo episcopum sentiebat expugnandum esse, et populi seditionem extimescendam, a proposito suo destitit. *f*) Et ipse AMBROSIVS *g*) ea de re ad Marcellinam sororem suam scribit: *cum esset propositum, vt ecclesiae vasa traderemus, hoc responsi dedi: me, si de meis aliquid posceretur, aut fundus, aut domus, aut aurum, aut argentum, id quod mei iuris esset, libenter offerre: templo Dei nihil posse decerpere, nec tradere illud, quod custodiendum, non tradendum, acceperim. Deinde consulere me etiam imperatoris saluti: quia nec mihi expediret tradere, nec illi accipere. Accipiat enim liberi sacerdotis vocem: si vult sibi esse consultum, recedat a Christi iniuria.* Populus Mediolanensis quidem a parte Ambrosii stabat, et pro aris

f) Vid. THEODORETVS L. 5. c. 12. *g*) Epistola 33.

aris pugnabat fortiter: vt res ſacrae tum quidem violari non potuerint. Et quaeſtori ſuo Beneuolo Iuſtina imperatrix (nam Valentinianus imperator tantum duodecim, vel tredecim annorum erat) mandatum dedit, vt legem promulgaret, qua omnes Arii doctrinam vbique amplecti iubebantur. Hoc vero vt ageret, nullo modo adduci potuit. Perſecutio tamen catholicorum et Ambroſii renouata eſt, edicto imperatoris, quo illa adhuc ſeruata baſilica Portiana Arianis tradita; Ambroſius autem capi iuſſus, vt in exilium mitteretur. Sed obſtitit rurſum amor populi, qui ſeditionem minabatur, et epiſcopum in baſilica ſua probe cuſtodiri curabat: vbi per multos dies noctesque pſalmos et hymnos cecinit. Tandem in palatium inuitatus, vt cum Auxentio, epiſcopo Ariano diſputaret, conditionem repudiauit, quia colloquii iudices non eſſent aequi, pars laici, pars ethnici. Rem concilio dirimendam propoſuit. Sermonem vero contra Auxentium habuit: quo iram Iuſtinae imperatricis in ſe non parum commouit. Attamen rata, irrito conatu Ambroſium vexari, quem animus et ingenium ſimul atque conſtans amor populi defenderet, a perſecutionibus deſtitit. Maxime cum externis ipſa vrgeretur malis. Et Maximum tyrannum aiunt minaces ad imperatorem literas dediſſe, niſi parceret inſontibus catholicis, et a vi, propter Arianos, ſuis inferenda abſtineret. Scilicet Cl. ille Maximus tyrannus anno Domini CCCLXXXIII. Galliis occupatis, Gratianum imperatorem internecioni dedit, ac totam repleuit Italiam terrore. Ad ingens periculum auertendum quam maxime apta videbatur eſſe Ambroſii virtus et facundia, qui bis ad Maximum legatus cauſſam egit Valentiniani imperatoris, qui valde iuuenis tyranni maximis opibus reſiſtere non potuit. Anno CCCLXXXIV. primum Am-

 broſius.

brosius ad Maximum veniebat, cum Treuiris degeret, suaque oratione ita eius demulcebat animum: vt Italiam pateretur exoptata pace et tranquillitate sua perfrui. Interea temporis forti animo restitit Symmachi V. C. nefariis moliminibus, qui homo paganae superstitionis anno CCCLXXXIV. de ara Victoriae instauranda Valentinianum interpellauerat. Huius argumenta solide refellit, suaque intercessione hoc agit, vt frustra cultus idololatrici reparationem flagitaret. Postea cum imperatrix in Italia strenue res ageret Arianorum, et sacra non sine turbis miscere conaretur profanis: aduersus eam mouet. Ambrosius rursum illi mittitur obuiam, qui animi contentione maxima rogat et obsecrat, insontibus vt parceret, neque Valentinianum adolescentem, optimi principis successorem atque heredem, iusta imperii possessione turbaret. At surdo narrat fabulam, qui statim in Italiam prorumpit, et opibus maximis, quas interea temporis sibi comparauerat, totius occidentis imperium inuadit. Ambrosius hinc tyranno communione interdicit sacrorum. Hic contra excandescens episcopo mortem minatur: qui, vt praesens fugeret capitis periculum, Aquileiam proficiscitur. Et Valentinianus cum matre sua, rerum extrema vrgente necessitate, in orientem se recipit, auxiliumque petit, a Theodosio Magno, qui anno CCCLXXXVIII. Maximo tyranno fuso, capto, capitisque damnato, Valentinianum in pristinam dignitatem restituit. Cum Theodosius in Italiam venisset: Ambrosius illum quidem velut tutorem suum amplexus est: sed tamen prudenti consilio et gratia singulari cauere studuit, ne quid detrimenti capiat Mediolanensis ecclesia. Sic reparationem synagogae Iudaicae prohibuit, quam ipsis Theodosius imperator permiserat. Quadriennio post,

cum

cum Valentinianus imperator iuuenilibus nimium indulgeret voluptatibus, atque res Viennae in Gallia negligentius ageret; anno CCCXCII. fraudibus Eugenii scribae et Arbogasti, Gothorum ducis, noctu in cubiculo suo strangulatur. Hinc noua ecclesiae calamitas. Eugenius, qui rerum potiebatur, Romae et per Italiam ethnicorum sacrificia cultumque idololatricum instaurare iubet. Ambrosio omnia mala minatur Arbogastus, et quod breui Christianorum templa conuersurus sit in equorum stabula. Hinc, rebus desperatis, anno CCCXCIII. Mediolano decedere coactus, fuga sibi consulere studuit, quoad iucundior post nubila sibi suisque rideret phoebus. Neque tyrannos poena non potuit manere sua: vt ipsi crudelitate in exitium ruant. Ecclesiam numen aeternum vindicauit suam, Theodosii M. imperatoris victricibus armis: qui anno CCCXCIV. Eugenium tyrannum proelio superauit, vt prope Mediolanum captus prostratusque ad victoris pedes, a militibus trucidaretur; Arbogastus vero, in furorem actus, sua manu periret. Sic laetus exultansque Ambrosius eodem anno Mediolanun reuertit, suoque munere perrexit fideliter fungi. Neque veritus est aliquando seuera disciplina Theodosium ipsum ab ecclesiastica communione propter caedem ciuium miserandam arcere. Anno CCCXC. Thessalonicenses Bothericam, in Illyrico militum praefectum, seditione interfecerant: quod aurigam suum, artis peritissimum, ob facinus aliquod in vinculis detentum, vt solemnia celebraret equestrium ludorum, dimittere nolebat. Ea re cognita, Theodosius imperator excandescens de vindicta cogitabat longe atrocissima. Ad circenses inuitatus omnis populus, a militibus immissis innocentes nocentesque sine discrimine obtruncati sunt. A sanguinolentis et praedae

cupi-

cupidissimis percussoribus vicatim obuiorum quorumque tum ciuium, cum peregrinorum, strages edita est tanta, vt trium horarum spatio septem caesorum numerarentur millia. De immani crudelitate ista cum episcopi audierint, qui de rebus ecclesiasticis Mediolani conuenerant: eam detestati sunt. Ambrosius vero omnium nomine ad imperatorem scripsit, peccatum sic longe grauissimum esse commissum, et imperatorem se, tanta saeuitia et Thessalonicensium miseranda strage, Christiana sanctorum communione prorsus indignum reddidisse. Aliquot annis post CCCXCIV. superatis tyrannis Victor Mediolanum venit, *b*) atque sacra, vt consueuit, celebrare voluit. Accedentem vero Ambrosius publice ab introitu ecclesiae repulit, graui eum arguens oratione: *quae est ista feritas tua, et confidens impietas, vt nihil verearis, tanta caede hominum innocentum pedes pollutos tuos in locum sacrum inferre? aut manus tuas, cruore madentes adhuc et stillantes, ad percipiendum sacratissimum Domini corpus extendere? atque os illud tuum, quo non clementiae solum, quae imperatorem decet, sed et iustitiae oblitus, sententiam tulisti de trucidandis tot millibus innocentissimorum hominum, pretioso Domini sanguini admouere? Abeas igitur, neque nouo peccato augere tuam impietatem velis: nec ferre detrectes disciplinam, quam in hoc loco exercere iussit Dominus.* Cum Theodosius se Dauidis exemplo studeret excusare, qui et homicidium perpetrasset: Ambrosius illico respondit: *qui secutus es errantem, sequere corrigentem.* Tot fulminum ictibus imperator perculsus, in

b) Sunt, qui omnia eodem anno facta referunt, post Maximum vel Eugenium debellatum. Sed rerum circumstantiae et plurium auctorum fides, facinoris ac poenitentiae diuersa iubent statuere tempora.

in regiam ſe recepit moeſtus, atque animo fere perturbato, atque incerto prae aegritudine. Octo tandem elapſo menſium ſpatio, quos moerore ac dolore transegit, vt reciperetur, feſto natalis Domini, Ambroſium conuenit: qui, poenitentiae ſignis coetui commonſtratis, imperatorem ad ſacra celebranda admittit. Ab epiſcopo in eccleſiam receptus, ne ſtans quidem coram Deo, aut genubus flexis, precari conatus eſt: verum humi proſtratus non ſine lacrumis veniam petens, haec recitauit ex cantico Dauidis: *i*) *adhaeſit pauimento anima mea: viuifica me, ſecundum verbum tuum. k*) Tunc temporis etiam aiunt imperatori legislationem fuiſſe iniunctam, vt executiones ſententiarum de caede, et publicatione bonorum, ad triginta dies differantur: quo temporis ſpatio agenda maturius examinari queant. *l*) Fidem fateor ſuperant multa. Atqui etiam teſte THEODORETO, *m*) ſeueritate ſua hac imperatori expreſſit vocem: Ἀμβρόσιον οἶδα μόνος ἐπίσκοπον ἀξίως καλούμενον. *Digniorem epiſcopum vidi nullum, quam Ambroſium.* Ita verum eſt, quod PLINIVS ait: *n*) *fides in praeſentia eos, quibus reſiſtit, offendit, deinde ab illis ipſis ſuſpicitur laudaturque.* Fabulantur porro, quod cum imperatores Conſtantinopoli conſueuiſſent, dum ſacra peragantur, intra cancellos ſedere, atque

i) Pſalmo CXIX. 25. *k*) Plur. confer. SOZOMENVS l. 7. c. 24. RVFFINVS l. 2. c. 18. THEODOR. l. 5. c. 17. AVGVSTINVS de ciuit. Dei l. 5. c. 25. PAVLINVS in vita Ambroſii et ipſe AMBROSIVS epiſt. 28. ad Theodoſ. et in fun. Theodoſ. BARONIVS et SPONDANVS annal. eccleſ. ad ann. 390. FVNCCIVS comment. in chronol. l. 7. ad ann. 392. *l*) L. 13. Cod. Theodoſ. L. 20. C. Iuſtin. de poenis. Confer. SOCRATES l. 5. c. 25. *m*) Hiſtor. l. 5. c. 18. *n*) Lib. 3. epiſt. 9.

atque etiam Theodoſius id Mediolani obſeruare vellet; Ambroſius imperatorem iuſſerit exire, et cum reliquis laicis conſiſtere: quod ad loca interiora tantum aditus pateret clericis. Quanta ſacri faſtus inſolentia! Attamen Theodoſium aiunt quam lubentiſſime eam admonitionem accepiſſe: vt non ſolum in Italia, verum etiam, cum rediit, Conſtantinopoli eam perpetuo obſeruarit, et ſucceſſoribus probe obſeruandam tradiderit ſuis. *o*) Ambroſii animum et ſingularem dicendo libertatem multa alia teſtantur: quorum ipſe quaedam memoriae prodidit. *p*) Callinico, orientis caſtro, populus, epiſcopi ſui oratione commotus, Iudaeorum ſcholam exuſſit. Theodoſius imperator in ſceleris auctores grauiter animaduerti; epiſcopum vero, quam igne deſtruxerant, aedem ſuis ſumtibus rurſum aedificare iuſſit. Quod cum Ambroſius audiret: populi et epiſcopi cauſſam apud imperatorem ita egit: vt veniam facile impetrarent. Extructa etiam Conſtantinopoli a Iudaeis ſynagoga, Theodoſium pro inuincibili magnitudine animi obiurgauit, quod iis locum in media Chriſtiana vrbe concederet, ad impios conuentus, qui eum calumniarentur atque conuiciis cumularent, a quo imperator diadema et imperium accepiſſet. Sic ſemper Iudaeorum impugnauit coecos impetus, paganorum ſuperſtitionem deſtruxit, philoſophorum inſaniam repreſſit, haereticorum errores arguit: ſuos contra quouis modo defendit, ad ſeueriorem diſciplinam oppido multos duxit: et maxima cum auctoritate XXIII. annos eccleſiae Mediolanenſi praefuit. Cum vitae

o) Ex THEODORETO atque SOZOMENO referentibus BARONIO et SPONDANO annal. anno Chriſti 390.

p) Lib. 5. epiſt 29. ZONARAS tomo 3. conf. LVCAS OSIANDER hiſt. eccleſiaſticae cent. 4. l. 3. c. 46. pag. 432.

vitae ſentiret imminere finem: *q*) Simplicianum, virum probum, ſucceſſorem legit ipſe ſibi: et placide obdormiuit anno Domini CCCXCVII. *r*) annum aetatis agens LXIII. Ab Auguſtino rogatus, Ambroſii vitam ſtilo, vt tempora ferebant, Latino deſcripſit PAVLINVS presbyter, qui ante ipſius Ambroſii notarius fuerat. In actis ſanctorum IV. Aprilis eam hiſtoriam exhibet SVRIVS, *s*) qui et illi notandam S. BASILII Magni ad S. Ambroſium epiſtolam, et narrationem de Ambroſio ex THEODORETI eccleſiaſtica hiſtoria, *t*) et ipſius AMBROSII ad Valentinianum imperatorem, et Marcellinam ſororem epiſtolas, ex oratione item ad Mediolanenſes in Auxentium partem ſubiungit. *v*) Graece vitam Ambroſii SIMEON METAPHRASTES ſcripſit, quem Paulino ſubiunctum Benedictini Monachi in appendice nouae Ambroſii editionis Graece et Latine vulgarunt. Et CAESAR BARONIVS prolixam ex variis, Paulino maxime, collegit Ambroſii vitam, eiusque Romanae editioni praemiſit, quam CIƆ IƆ LXXX. Felix Cardinalis de Monte Alto, poſtea Sixtus papa V. adornauit.

q) Morti vicinus ad amicos dixiſſe fertur: *non ſic vixi, vt pudeat me inter vos viuere: ſed nec mori timeo, quia bonum Dominum habemus.* Quam eius vocem Auguſtinus valde laudauit. vid. huius vita cap. 27. *r*) PAPEBROCHII diſſertatio de anno et die mortis S. Ambroſii, quam praemiſit tomo I. actor. ſanct. Aprilis p. 38. ſeq. pugnat pro anno CCCXCVIII. In eaque ſententia KOENIGIVS eſt bibliotheca vetere et noua p. 32. AVBERTVS item MIRAEVS ad Hieron. de viris illuſtr. c. 24. apud FABRICIVM biblioth. eccleſ. p. 213. *s*) De probatis ſanctorum hiſtoriis tomo 2. pag. 526. ſeqq. *t*) Lib. 5. c. 16. et 17. *v*) CASSIANVS de incarnatione Domini l. 7. *Paulus presbyter, non ille Nolanus Epiſcopus, petente Auguſtino, conſcripſit S. Ambroſii vitam, ſignis florentem, atque doctrinis, et meritis Apoſtolorum non imparem.*

Eaque Baronii historia in subsequentibus Romanis et Coloniensi, reliquis Ambrosii editionibus, annalibusque ecclesiasticis legitur. GODFRIDVS HERMANTIVS Gallice vitam Ambrosii vberius exposuit: *x*) TILLEMONTIVS item memoriarum tomo X. *y*) Porro FRANC. GIRVS et HADR. BAILLETVS in vitis sanctorum X. Decembris. Denique Benedictini monachi NICOL. FRICHIVS et NIC. NOVRRITVS in appendice Ambrosii operum, quorum elegantissimam editionem *z*) illis referimus acceptam. Multa etiam notatu digna recensent BEBELIVS, *a*) CAVEVS, DV PINIVS et alii.

§. LXXI.

Opera, quae reliquit Ambrosius, sunt multa et varia, in aliis atque aliis exemplis alio disposita et emendata modo. Editionem alibi Coloniensem secuti sumus, quae 1616. fol. quinque tomis distincta prodiit, valde mediocribus, vt vno volumine comprehendi facile queant. *b*) Eundemque seruabimus ordinem: vtut Benedictinis monachis, qui opera Ambrosii omnium accuratissime ediderunt, minus probari sciamus. *c*) *Primo* exhibentur 1. Hexaemeron, vel super caput primum Geneseos libri sex. 2. De dignitate conditionis humanae super idem caput libellus. 3. De paradiso. 4. De Abel et Cain libri duo. 5. De Noe et arca liber vnus. 6. De Abrahamo libri duo. 7. De Isaaco et anima. 8. De bono mortis. 9. De Iacobo et vita beata libri duo. 10. De fuga seculi. 11. De Iosepho patriarcha. 12. De benedictionibus patriarcharum. 13. Ad Horontianum enarrationes duae, cur homo ceteris crea-

x) Parisiis 1678. 4. *y*) Qui prodiit Parisiis 1705. 4. *z*) Parisiis 1691. fol. *a*) Antiquitatum ecclesiae in quarto post Christum natum seculo tomo priori pag. 11. seqq. passim. *b*) Vid. Biblioth. Rintelienf. theolog. p. 39. seqq. *c*) Confer. DV PIN bibliotheca noua ecclesiasticorum auctorum tom. 2. p. 442. sqq.

creaturis praelatus, et postremus omnium sit creatus; deinde quomodo Moses inter auctorem et opificium distinctionem posuerit. 14. Ad Sabinum enarratio de loco paradisi. 15. De arbore interdicta enarratio. 16. Super Exodi capita VII. XVI. XXIV. XXX. et XXXII. annotationes. 17. Super Leuitici caput X. XII. et XXVI. annotationes. 18. Super Numerorum cap. XXIII. XXXIII. et XLII. annotationes. 19. Super Deuteronomii caput XII. annotationes. 20. Apologia Dauidis prior et posterior. 21. De Elia et ieiunio liber. 22. De ieiunio Eliae sermo. 23. De Nabuthe Iezraelita liber. 24. Super caput VI. libri IV. Regum sermones duo de sancto Elisaeo propheta. *Secundo* 1. De Tobia, aduersus foeneratorum prauitatem liber vnus. 2. De interpellatione sancti Iob libri duo. 3. Super caput VII. Iob sermo. 4. Enarrationes in vnum et viginti psalmos Dauidis. 5. De Salomone liber. 6. In caput XXXI. Prouerbiorum enarrationes. 7. Super caput IV. libri Ecclesiastes ad clericos exhortatio. 8. In caput III. Ecclesiastici sermones duo. 9. Super caput I. Esaiae sermo. 10. Super caput LII. Esaiae enarratio. 11. In caput XVII. Ieremiae enarratio. 12. In caput XIII. Danielis sermones duo. 13. In caput III. et IV. Ionae enarrationes. 14. In Micham prophetam obseruationes. 15. In Aggaeum prophetam obseruatio. 16. Ex capite I. Malachiae sermo. *Tertio* 1. Commentaria in euangelium Lucae libris decem. 2. Commentaria in omnes B. Pauli Apostoli epistolas. *Quarto* 1. De officiis libri tres. d) 2. In symbolum Apostolorum tractatus. 3. De fide ad Gratianum Augustum libri quinque. 4. De spi-

d) Quibus Ciceronem imitatus est, et quaedam ex Christianorum philosophia adiunxit. Confer. Vir Summe Reu. REIMANNVS biblioth. Reimannianae part. 1. pag. 379.

ſpiritu ſancto ad eundem libri tres. 5. De filii diuinitate contra Arianos liber vnus. 6. De incarnationis dominicae myſterio. 7. De myſterio paſchae. 8. De paſchalis celebritatis ratione enarratio. 9. De Satyri fratris obitu. 10. De fide reſurrectionis. 11. De initiandis liber vnus. 12. De ſacramentis libri ſex. 13. De ſacerdotali dignitate. 14. De poenitentia contra Nouatianos libri duo. 15. De virginis inſtitutione. 16. Hortatio ad virginitatem. 17. De virginis forma viuendi ad virginem deuotam tractatus. 18. De virginis lapſu, ad virginem lapſam tractatus. 19. De virginibus ad Marcellinam ſororem libri tres. 20. De viduis liber vnus. 21. De vocatione omnium gentium libri duo. *Quinto* 1. Sermones de tempore. 2. Conciones pro variis actionibus. 3. Sermones de ſanctis. 4. Sermo de purificatione B. virginis Mariae. 5. Epiſtolarum libri octo. 6. Precationes duae. 7. Hymni. Sequuntur tractatus Ambroſio perperam adſcripti 1. Commentaria in Apocalypſin. 2. De vitiorum virtutumque conflictu. 3. Expoſitio fidei, ſiue ſymboli Nicaeni, contra Arium et Photinum, explicatio. 4. De Spiritu S. libellus. 5. De concordia Matthaei et Lucae in genealogia Chriſti deſcribenda. 6. De poenitentia. 7. De moribus Brachmanorum. 8. Expoſitio in cantica canticorum. Scripta Ambroſii vera a falſis diſcernere ſtudent ERASMVS, *e*) BELLARMINVS, *f*) GERHARDVS, *g*) RIVETVS, *h*) SIXTVS SENENSIS, *i*) Benedictini Monachi, *k*) DV PIN, *l*) BEBELIVS, *m*) CAVEVS, OVDI-

e) Operum praefatione. *f*) De ſcriptoribus eccleſiaſticis anno Chr. 374. *g*) Patrologia pag. 272. ſeqq. *h*) Critici ſacri l. 3. c. 16. ſeqq. operum tomo 2. pag. 1113. *i*) Bibliothecae ſanctae l. 4. pag. 239. ſeqq. *k*) Operum prolegom. *l*) Noua biblioth. eccleſ. auctor. t. 2. p. 442. ſeqq. *m*) Antiq. eccleſ. in quarto poſt Chriſtum natum ſeculo tomo priori p. 12. ſeqq.

OVDINVS, et alii. Si quae veterum ſcripta, certe Ambroſii haec dirupta, interpolata, et varie pro ingeniis editorum vel emendata, vel inquinata fuerunt, adeo quidem, vt vix aliquis accurate iam venerandae antiquitatis haec monumenta diiudicare poſſit. ERASMVS in primis medicam operi admouit manum: attamen deſtitutus melioribus libris, hinc inde arguitur, quod doctrinae ac famae fiducia audacior, plus ingenio ſuo et coniecturis, quam codicum manuſcriptorum auctoritati detulerit. Et COSTERIVS in noua editione ſua gloriatus eſt, quod plus quam duo millia errorum ſuſtulerit. Quam egregie interpolata ſit editio Lugdunenſis, quae CIↃ IↃ LIX. prodiit, FRANCISCVS IVNIVS *n*) teſtatur, qui rem ſuis oculis viſam his verbis memoriae prodidit: *ante annos XXVII. quum Lugduni agerem (egi autem anno* CIↃ IↃ LIX. *et ſequente) correctore quodam typographico vſus ſum familiariter, cui Ludouico Saurio fuit nomen. - - Quum ad ſalutandum hominem veniſſem, caſu, vel potius ſingulari Dei prouidentia, accidit, vt verſantem eum offenderem in recognoſcendis D. Ambroſii operibus, quae tum Frelonius excudebat. Variis autem ſermonibus vltro citroque habitis, quum me auocamento eſſe ab opere nolle oſtenderem: ille redorſus lectionem vnius paginae, videsne, inquit, hanc formam Ambroſianae editionis noſtrae? quam ſit elegans, accurata, et in ſpeciem omnibus anteponenda aliis, quae adhuc in lucem prodierunt? Poſtea contuenti opus et probanti elegantiam eius dixit: ego vero ſi quod exemplum Ambroſiani operis mihi emendum eſſet, quoduis exemplum aliud potius, quam hoc, quod vides, compararem. Sciſcitatus ſum huius dicti cauſſam. Tum ille de forulis ſub menſa ſua*

n) Praefat. ad Indicem expurgatorium. Conf. ANDR. RIVETVS critici ſacri l. 3. c. 16. operum tom. 2. pag. 1113.

ſua latentibus aliquot paginas promens - - haec eſt, inquit, prima forma paginarum, quas his paucis diebus ad exemplum veteris et certi exemplaris optima fide impreſſimus. Franciſcani autem duo pro auctoritate has omnes paginas diſpunxerunt, vt vides, et illas ſubſtitui in locum priorum curauerunt praeter omnem noſtrorum librorum fidem. Quae res ſumtum et moleſtiam Frelonio creauit grauiſſimam. Nam pretium chartae operarumque amiſit vniuerſum: temporis iacturam paſſus eſt: et typographicas illas priores plagulas commutari nouis ad libidinem iſtorum oportuit, magno malo noſtro, et admiratione mea. Fide curaque meliori adornata editio Pariſienſis CIↃ IↃ LXVIII. impreſſa, quam IOH. GILLOTIO referimus acceptam, raro reperitur. Vbiuis pene obuia Romana vel alia ad eius exemplum facta. Eam SIXTVS V. Pontifex Romanus, opera quoque inutili, in vulgus prodire curauit. Quos enim in laboris partem vocauit, nullius manuſcripti codicis auctoritate freti, ſibimet ipſis inſignem, quicquid videbatur detrahendi, vel adiiciendi licentiam ſumſerunt: et eo vſque deuenerunt, vt non ſatis habuerint voces, quae duriores erant, immutare, et alias pro lubitu ſubſtituere, verum etiam delere conati ſunt, vel addere lineas, periodosque integras: quae ſenſum prorſus nouum ac diuerſum efficiunt. Alio opera digeſſerunt ordine. Epiſtolas poſuerunt inter tractatus. Libros ſeparauerunt, qui coniungi debent. Paucis, dum ingenio nimis voluerunt indulgere ſuo: turbarunt omnia, et nimis fuerunt liberales in alieno opere: et non pauca interpolari ſunt conati, minime laudabili exemplo. Dum ſingularem librorum ſuppoſitorum claſſem fecere: permultos tamen inter genuina Ambroſii opera reliquerunt: qui tam clare ſpurii eſſe videntur, ex. gr. de arbore interdicta, de digni-

dignitate hominis, de vocatione gentium, epiſtola ad Demetriadem in ſymbolum Apoſtolorum, alii multi: vt editores vel rerum ignariſſimos, vel impudentiſſimos eſſe oporteat, qui ſatis accurati voluerunt videri, et ſtudio confundere omnia: quae profecto nemini condonanda mala fides, ſicubi venia dignus, hominibus omnino omnibus communis, error. Haec quidem editionis Romanae, et omnium, quotquot iſtam ſecutae, vitia vitare ſtuduerunt Benedictini monachi, qui ſatis polita et accurata, vt ipſis videbatur, dederunt operis Ambroſiani exempla. Vtrum vero potuerint reſtituere omnia, in textum referre genuina, ſimplici et naturali ordine auctoris ſatisfacere menti, ſpuria reſecare, quotquot temporis ſucceſſu ſemet inſinuarunt, aliis iudicandum relinquo. Fallimus et fallimur ſaepe ingenioſi nimis. Habet certe, quae in editione hac deſideret RICHARDVS SIMON: o) *Les Moines Benedictins, qui ont publié une nouvelle edition des ouvrages de S. Ambroiſe, et qui crient ſi fort contre celle de Rome, parce qu'on y a alteré ſelon eux en une infinité d'endroits le texte de ce pere, ont eû ſi peu de connoiſſante de ce qui regarde la critique des livres ſacrés, que non ſeulement leurs notes ſont peu exactes, mais ils ont auſſi laiſſe dans le texte de ce S. docteur des leçons qui ne s'accordent point avec ſes explications.*

§. LXXII.

Viri auctoritatem in omni vita longe maximam fuiſſe, ex illis ſatis patet, quae ſupra de ipſius Theodoſii Magni imperatoris excommunicatione tradita ſunt. Omnes eum ſuſpiciebant epiſcopum, doctrinae et conſtantiae

o) In epiſtolis criticis, Gallice editis Baſileae 1699. 12. p. 74.

ſtantiae laude admirandum, qui omni opera, ſtudio, et induſtria, ſacris peragendis ſimul atque hominum promouendae ſaluti praefuit. Iohannes aretinvs Archipresbyter *p*) beatiſſimum vocat Mediolanenſem epiſcopum, cuius, vt dixerit hieronymvs, omnes ſententiae, fidei eccleſiae et omnium virtutum firmae ſint columnae. Honorivs Auguſtodunenſis *q*) ſcripta eius omnia egregia eſſe affirmat. Anonymus Mellicenſis *r*) eum vocat doctorem eccleſiae mirificum, toto terrarum orbe notiſſimum, columnam eccleſiae, et haereticorum ruinam; ſemper et vbique libere agentem et loquentem pro iuſtitia: cuius opuſcula pro ſummis opibus computet, ac reſeruet eccleſia, de qua non receſſura ſit eius memoria et nomen in ſecula: beatiſſimum pontificem, doctorem egregium, pietate praecipuum, inuictum in aduerſis, in proſperis prouidum. Ioh. trithemivs *s*) virum vocat fide et ſanctitate celeberrimum, in diuinis ſcripturis atque in ſecularibus literis omnium facile doctiſſimum, Graeco atque Latino ſermone ad perfectionem vſque inſtructum, cuius merita totus orbis perſonet; cuius opera et libros magno auctoritatis praeconio ſancta mater eccleſia confirmet: qui in exponendis declarandisque diuinis ſcripturis omnes doctores vicerit: cuius fidem nulla vnquam poteſtas terrena infringere poſſit. Fuiſſe, inſtar mallei, haereticorum conſtantiſſimum impugnatorem, cuius linguae, in fide Chriſti loquenti, nulla potuerit vnquam auctoritas humana indicere ſilentium. Pro fide ſemper fuiſſe para-

p) Vita S. Zenobii c. 7. apud svrivm de probatis Sanctorum hiſtoriis tom. 3. XXV. Maii pag. 450. *q*) De ſcriptoribus eccleſiaſticis l. 1. c. 125. apud fabricivm bibliotheca eccleſ. p. 80. *r*) De ſcript. eccleſ. c. 11. ibid. pag. 144. *s*) De ſcriptoribus eccleſ. cap. 83.

paratum quaelibet ſubire pericula. Attamen domino protegente liberum vbique et illaeſum euaſiſſe. Laudant in Ambroſio dexteritatem, quam vbique propemodum fuerit teſtatus in reddendis Graecis Philonis, Origenis, Euſebii, atque inprimis Baſilii Magni: quo quidem in genere omnium facile princeps videri poſſit. Et ſunt, quibus ipſo Hieronymo multis partibus ſuperior videtur: quod tota ſenſus expreſſione ſtilo ipſe ſuo ac puriori niteat; nec tam ex aliorum ſcriptis in ſuos videatur transferre alueos, quam a ſe propria fundere. Fuit in aula educatus, atque ad illam agendi rationem liberam et expeditam formatus, quae ex longo rerum vſu et conſuetudine comparatur. Niſi fuerit feruor eius aliquando in principes viros nimius: prudentia et eruditio ex omnibus eius factis ſermonibusque elucet; tantisque rebus expediendis par ſolum illius tanti viri ingenium fuiſſe. Eruditione quidem ac peritia nemini ſecundus, cum in rebus ſacris ante minus eſſet verſatus, ac Mediolanenſi praeficeretur eccleſiae, patrum legendis operibus, qui doctrina, fide, conſtantia, ipſum praeceſſerant, modo incomparabili, cum viua voce, tum libris conſcribendis, miniſterii ſui omnes partes impleuit. Erasmvs *t*) in Ambroſio praeſertim dulces aculeos, et epiſcopo dignam verecundiam admiratur; et *inter priſcos*, inquit, *eccleſiae doctores Latinos vix alium arbitror digniorem: cuius exſtent integrae lucubrationes, quam D. Ambroſium. Hoc et ex animo dictum videri velim, et citra cuiusquam contumeliam. Sit linguarum et ſcripturarum peritior Hieronymus, ſit elaboratioris phraſeos Hilarius, ſit in quaeſtionibus nodisque explicandis argutior Auguſtinus, aliis item*

 doti-

t) Prooemio comment. Ambroſ.

dotibus excelluerint alii. Sed quem mihi dabis, qui pari ſinceritate tractet ſacras literas, qui cautius vitarit ſuſpecta dogmata, qui ſic vbique gerat Chriſtianum epiſcopum, qui ſic ſpiret paterna viſcera, qui ſummam praeſulis auctoritatem cum ſumma manſuetudine coniunxerit. Eſt, quem non ſine cauſſa doctorem mellifluum vocant.

§. LXXIII.

Ambroſii libros alii contra faſtidiunt totos Origenis ſermonibus et allegoriis *v*) refertos: quae vtplurimum fallaces, et ſacris literis haudquaquam analogae in patribus ſemper inſigni cum iudicio et aliquo ſalis grano legendae ſunt. Hieronymus *x*) σύγχρονος, ſuum de Ambroſio, quod in viuis adhuc eſſet, maluit ſubtrahere iudicium, ne in alterutram partem, in eo vel adulatio reprehendatur, aut veritas. Sed plurima ſcripta ſua iam tum vulgauerat circa annum Domini CCCXCII. quo Hieronymus haec memoriae prodidit. Erasmvs *y*) hinc miratur, nec immerito, cum plures alios ſuperſtites honorifice recenſuerit, cur in vno Ambroſio hanc cauſſam praetexat, quod adhuc viueret. Certe poterat illius opera recenſere. Sunt qui Hieronymum de literis Ambroſii non optime ſenſiſſe arbitrantur. Illi autem vero valde videtur ſimile, hominis dictionem non probaſſe: cum fidem et ſanctimoniam commendaret. Petr. damianvs, *z*) Pontificis

v) Sixt. senensis bibliothecae ſanctae l. 4. p. 239. *eſt genus expoſitionis eius varium, ſed myſticis praecipue ſenſibus inſiſtens: ſic tamen, vt interdum literae ſenſus non negliglatur omnino.* *x*) De viris illuſtribus cap. 24. *y*) Ad Hieron. l. c. apud fabricivm biblioth. eccleſ. pag. 213. Confer. bebelivs antiq. eccleſ. Sec. IV. parte priori pag. 16. *z*) Apud mornaevm myſter. iniquit. p. 533. et gerhardvm patrolog. p. 291.

tificis Romani legatus, eum vocat hominem dogmatis diuersi a sede Petri. SCHVRZFLEISCHIVS: *a*) *stilus Ambrosii mihi non placet. Et omnes patres Latini male scribunt, praeter Lactantium, Ciceronem Christianum. Ambrosius, inprimis amans philosophiae Platonicae, Origenem omnium patrum maxime aestimauit, qui ita Platonem imitatus est, vt multa ex eo scripsisse videatur. Multas autem duriores eius sententias melius et ὀρθοδοξοτέρως reddit.* Defuit illi cognitio linguae Hebraeae: alioqui vocem *πάσχα ἀπὸ τοῦ πάσχειν a patiendo* non deriuasset. *b*) Interdum et analogia fidei desideratur. Docet non damnari hominem propter peccatum originale, sed sola actualia: neque adulterium ante latam Mosis legem fuisse illicitum. Coelum et stellas animatas statuit. Et purgatorium credit post hanc vitam bonis aeque ac malis esse futurum. *c*)

§. LXXIV.

Vitia nec potuit, nec voluit, fugere seculi, omnino aetatis suae scriptoribus, maxime sacris communia. Barbara multa et neglecta editores librorum pro ingenio sustulerunt, iniqua, vtut medica, manu. Stilus non vbique sibi similis: parum aliquando cultus, aliquando elaboratissimus esse videtur. Vtplurimum magnifice exsurgit, et insignem prae se fert grauitatem. Concisus est passim ac semet acumine sententiisque commendat. Ingenium vbique ostendit simul atque animum: et affectus rhetorica pigmenta comitantur. Etiam illa minus polita magis arrident, vbi venustate naturali procedunt. Si, quod AVGVSTINVS *d*) obser-

a) Notitia scriptorum librorumque varii argumenti part. 3. p. 41.
b) De pasch. l. 1. *c*) Pl. confer. BEBELIVS antiq. eccles. Sec. IV. parte priori pag. 17. seqq. *d*) Hic certe Ambrosio, praeceptori suo, eloquentiam suauem, eruditam, grauem, ab omni assentatione et blanditiis alienissimam tribuit.

obseruat, subiectae materiae orationem accommodare studet, et loquitur rerum naturae conuenienter: id profecto agit, quod in mascula et minime fucata eloquentia paginam vtramque facit. Dvpinivs *e*) *satis*, inquit, *selectis vocibus et magnificis locutionibus vtitur. Materiam, quam pertractat, mira rerum et verborum copia variat. Eius in orationibus naturalis inest et iucundus lepor. Non ingentes in animis motus excitat, sed delectat et docet, atque leni quodam et iucundo dicendi genere in cor et animum influit. Non tamen vehementia caret: acriter vrget, cum necesse est. Quemadmodum in toto vitae suae tenore miram generositatem et animi firmitudinem summa cum prudentia atque moderatione coniunxit; ita et in sermonibus suis libertatem et auctoritatem episcopalem cum mansuetudine et charitate copulauit.* Etiam MORHOFIVS *f*) Ambrosium Hieronymo leniorem et placidiorem fuisse affirmat. Sixtvs senensis *g*) Ambrosii commendat variis characteribus dicendi promtitudinem: *dicendi genus*, inquit, *prout rerum varietas expostulare videtur, varium est, sed vbique lucidum ac perspicuum eloquentiae flumen effundens, vt ait Augustinus, qui etiam in quarto de doctrina Christiana volumine profert ex operibus Ambrosii pulcherrima quaedam exempla triplicis Ambrosianae elocutionis, h. e. summissae, temperatae, et grandis. Ex quibus ostendit eum de humilibus summisse, de mediocribus temperate, de magnis sublimiter pro rerum diuersitate ac dignitate dixisse. Adamauit tamen peculiari ac naturali quodam affectu grauem et argutam breuium sententiarum copiam, delectatus mirum in modum oratione, commatis et co-*

e) Noua bibliotheca ecclesiasticorum auctorum tom. 2, pag. 509.
f) Polyhist. liter. l. 1. c. 23. §. 24. *g*) Bibliothecae sanctae l. 4. pag. 239.

et colis interdum numerosis distincta, et flosculis pictura-ta. BOECLERUS *h*) Ambrosium longe etiam eloquentiorem habet Symmacho, quem pessima superstitionis caussa vincere facile potuit. Eloquentia eius quidem non contemnenda, qualis temporibus illis esse poterat: sed quae cum Tulliana haudquaquam componenda: tantumque abest, vt in omnibus tam exquisite stili rectitudinem seruare potuerit. Eaque sententia ERASMI *i*) est, qui Ambrosium oratorem agnoscit Romanum, non Ciceronianum: quod gaudeat argutis allusionibus, acclamationibus, nec praeter sententias quidquam loquatur: membris, incisis, comparibus numerosus ac modulatus, suum quoddam dicendi genus habeat, aliisque inimitabile, sed a Tulliano genere diuersissimum.

§. LXXV.

Operum editio prima est, quam, nec loci, nec temporis adiecta nota, Massellus Venia, ordinis Augustini monachus, *k*) eiusdem ordinis generali, Ambrosio Corano, nuncupatam, curauit. Huic proxima, et quod ad characteres attinet simillima est *Mediolanensis* 1490. fol. apud M. Leonardum Pachel, Cribellii presbyteri cura. Sed libri in vtraque editione perpauci occurrunt. Hinc Iohannes Amerbachius, typographus, *Basileae* 1492. fol. longe plura Ambrosii opera, tribus voluminibus, sed parum emendate edidit. *l*)

§. LXXVI.

Seculo post Christum natum decimo sexto Ambrosii opera prodierunt *Basileae* 1506. 4. 3. voluminibus, apud

h) Bibliographia critica pag. 86. *i*) Ciceroniano; apud HALLBAUERUM collectione opusculorum de imitatione oratoria p. 87. *k*) Qui anno Christi 1486. obiit. *l*) Editio haec immerito bibliotheca Hasaeana pag. 15. vocatur prima.

apud Iohannem Petrum de Langendorf, qui registrum, vt appellat, florigerum, seu copiosum indicem adiecit, cum praefatione Conradi Leontorii Mulbronnensis. Deinde Erasmus Roterodamus nouam editionem suscepit, nullisque pepercit laboribus, vt Ambrosii opera *Basileae* 1527. fol. et auctiora, et emendatiora legerentur, quae in IV. tomos diuisit. *m*) Primus continet opera moralia, secundus polemica, tertius orationes, epistolas, et sermones, quartus commentarios in vetus et nouum testamentum. Saepius haec editio postea prodiit. 1538. fol. Sigismundi Gelenii aliorumque doctorum studio nouis subinde tractatibus locupletata. *n*) 1555. fol. apud Episcopium, accurante Iohanne Costerio, canonico regulari Louaniensi. 1567. fol. Petri Nonnii cura. *Parisiis* 1529. fol. apud Cheuallonium. 1549. fol. 1568. fol. apud Guilielmum Merlinum et socios, cura Iohannis Gillotii. Editio haec omnium absolutissima, et indigna, quae subsequentis Romanae fama opprimeretur. 1586. seqq. fol. ex editione Romana Sixti V. pontificis. *Lugduni* 1559. fol. typis Frelonianis. Haec varie interpolata, et omnium corruptissima vulgo habetur. *o*) *Romae* 1580. 1581. 1582. 1585. fol. quinque voluminibus, magnifico apparatu et aliis postea in laboris partem adscitis, Felix Perretus de Monte Alto, ord. Minor. vicarius generalis, deinde cardinalis, tandemque sub Sixti V. nomine pontifex Romanus, adornauit. Haec editio, vtut variis laboraret

m) Erasmi haud dubie optima editio. vid. BOECLERVS bibliographia critica pag. 742. *n*) Hanc Frobenianam editionem inprimis laudat ANDR. RIVETVS critici sacri l. 3. c. 16. Operum tom. 2. p. 1113. *o*) Vid. quae ex FRANCISCI IVNII praefat. ad indicem expurgatorium IOH. ALBERT. FABRICIVS notat biblioth. Lat. vol. 3. p. 435. seq.

raret vitiis, p) tantam auctoritatem obtinuit, vt plurimarum ſubſequentium norma haberetur.

§. LXXVII.

Seculo poſt Chriſtum natum decimo ſeptimo Ambroſii opera prodierunt *Lutetiae Pariſiorum* 1603. 1614. 1632. 1642. 1665. fol. ex editione Romana Sixti V. pontificis. 1686. et 1691. fol. duobus voluminibus, accurantibus monachis Benedictinis congregationis S. Mauri, Iacobo Frichio et Nicolao Nourrito. Haec editio omnium abſolutiſſima eſt, ad fidem MSt. codicum emendatiſſima et nitidiſſima. q) *Coloniae Agrippinae* 1616. fol. 5. voluminibus, ex recognitione Romana. Accedunt aduertentiae, ſiue animaduerſiones theologiae ſcholaſticae per Ferdinandum Velloſillum Hiſpanum, epiſcopum Lucenſem.

§. LXXVIII.

Ambroſio aequalis ſub Theodoſio M. imperatore floruit S. HIERONYMVS, ſiue, vt integrum fuit nomen, r) *Sophronius Euſebius Hieronymus Stridonenſis*, Stridone Dalmatorum, Euſebio patre Chriſtiano natus. s) Matris quod fuerit nomen, memoriae proditum non eſt: ſed

p) De quibus Benedictini monachi erudite conqueruntur multa in recentiori et elegantiſſima editione. Confer. DV PIN noua bibliotheca eccleſiaſt. auctorum tomo 2. pag. 511. ſeq. FABRICIVS biblioth. Lat. volum. 3. pag. 437. q) Vid. Acta Erudit. Lipſ. 1688. p. 64. et tom. 2. ſupplem. p. 209. r) Obſeruante SIRMONDO ad Auit. pag. 1. s) Ita HIERONYMVS ipſe de viris illuſtribus cap. 135. *Hieronymus patre Euſebio natus, oppido Stridonis, quod a Gothis euerſum, Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit, vſque in praeſentem annum, i. e. Theodoſii principis decimum quartum, haec ſcripſi* etc. Ab incunabulis ſe catholico lacte nutritum eſſe, paſſim ipſe gloriatur.

ſed procul dubio honeſta et Chriſto deuota matrona fuit. Matertera Caſtorina, quam, cum eſſet neſcio quid diſſidii, literis humaniſſimis ſemel iterumque ad concordiam inuitauit. Soror caſtitatis votum in patria poſt lapſum, Iuliano diacono adhortante, ſuſcepit. Frater natu minor, Paulinianus, adoleſcens cum Hieronymo, in ſecundo ab vrbe diſceſſu, Hieroſolymam petiit. Et diuites eius fuiſſe parentes, inde patet, quod ſeruorum habuere familiam. Teſtis ipſe HIERONYMVS, *t*) qui, *memini*, inquit, *me puerum curſitaſſe per cellulas ſeruulorum, diem feriatum duxiſſe luſibus, et ad Orbilium ſaeuientem de auiae ſinu tractum eſſe captiuum.* Quonam fuerit natus anno, adhuc ſub iudice lis eſt. PROSPER AQVITANICVS *v*) anno Domini CCCCXXII. *x*) Theodoſio VIII. et Conſtantio III. COSS. Hieronymum presbyterum annotauit mortuum eſſe aetatis anno XCI. pridie kalendas Octobr. Natus ergo fuiſſet anno Domini CCCXXXI. Conſtantino Magno imperante. Atqui HIERONYMVS ipſe *y*) *dum*, inquit, *adhuc eſſem puer, et in grammaticae ludo exercerer, omnesque vrbes victimarum ſanguine polluerentur, ac ſubito in ipſo perſecutionis ardore Iuliani nunciatus eſſet interitus: eleganter vnus de ethnicis, quomodo, inquit, Chriſtiani dicunt, Deum ſuum eſſe patientem et ἀνεξίκακον? nihil iracundius, nihil hoc furore praeſentius: ne modico quidem ſpatio indignationem ſuam differre potuit.* Iulianum vero Apoſtatam, quem notat, vulgo conſtat interiiſſe anno Domini CCCLXIII. Ecquis Hieronymum annos natum XXXII. dixerit fuiſſe puerum, atque grammatices

t) Contra Ruffinum lib. 1. *v*) Chronico. *x*) Subſtituunt alii an. CCCCXX. quibus videtur Hieronymus eſſe natus CCCXXIX. *y*) Comment. in Habacuc cap. 3. oper. tom. 5. edit. Pariſ. 1579. pag. 457.

matices ludo detentum? Magis ergo DVPINII z) ſententia placet, qui eum anno circiter CCCXLV. natum fuiſſe arbitratur: vt duodeuiginti tunc temporis annorum frequentarit grammaticorum ſcholam. Solicita parentum cura iactis in patria primis linguarum et artium fundamentis, valde adoleſcentulus Romam mittitur: vt ſedulam liberalioribus diſciplinis nauaret operam, et Donati praeſertim illius ſummi critici a) manuductione vteretur. Bibliothecam hic ſibi comparauit ſelectam. Graecis pariter atque Latinis quotidie ſtuduit proficere literis. Nullum doctrinae genus intactum reliquit. Porphyrii iſagogas legit: Alexandri commentarios vertit: Platonem, Ariſtotelem, philoſophos et poetas ſibi omnes valde familiares reddidit. b) Cum Latina et Graeca lingua eſſet recte imbutus: rhetoricam ita didicit, vt orationes crebro, ingenii excolendi gratia, pro concione haberet, fictisque cauſſis ſemet exercendo forum frequentaret, ac ſaepius ſtuderet proficere aliorum eloquentia. c) Quantum illi temporis a literarum ſtudio fuit reliquum, religionis dedit exercitio. Solebat diebus dominicis cum ſodalibus apoſtolorum et martyrum ſepulchra circumire,

 et in-

z) Bibliotheca noua eccleſ. auctor. tom. 3. pag. 173. 251. ſeq.

a) Qui in Virgilium et Terentium commentarios ſcripſit. vid. ipſe HIERONYMVS aduerſus Ruffinum lib. 1. et in chronico, vbi Donatum praeceptorem ſuum vocat. b) VICTORIVS Hieronymi vita c. 5. apud SVRIVM Septemb. pag. 497. c) Ita ipſe comment. in epiſt. ad Galatas c. 2. oper. tom. 6. edit. Pariſ. 1579. p. 288. *Aliquoties cum adoleſcentulus Romae controuerſias declamarem, et ad vera certamina fictis me litibus exercerem: currebam ad tribunalia iudicum, et diſertiſſimos oratorum tanta inter ſe videbam acerbitate contendere, vt omiſſis ſaepe negotiis in proprias contumelias verterentur, et ioculari ſe inuicem dente morderent.*

et ingredi cryptas, quae in terrarum profunda defossae ex vtraque parte ingredientium per parietes habebant corpora sepultorum, suisque tenebris abscondebant non sine horrore omnia. *d*) Romae sacrum tandem accepit lauacrum: et cum ante luxuriosius, adolescentiae communi vitio, vixerit, temperantiae magis et castitati studuit. *e*) Hinc ipse *f*) in Romana vrbe scribit se Christi vestem suscepisse, indeque cibum animae postulare, vnde Christi vestimenta suscepit. Roma cum Bonoso, quo ab ineunte aetate valde familiariter vsus est, studiorum gratia, in Galliam proficiscitur: vt ex omnibus viris doctis, quibus illa regio tunc abundabat, cunctisque bibliothecis non vulgarem sibi eruditionis thesaurum compararet. Cum maximam Galliae partem quam diligentissime peragrarit: ad semibarbaras Rheni peruenit ripas, atque vlterius ad Mosam progressus, Treuiris aliquantisper commoratus est, suaque manu illum satis quidem prolixum S. Hilarii librum de synodis descripsit. Rebus in itinere obseruatis, quae ipsi notatu videbantur esse dignissimae Romam rediit, vbi et literis et religioni per omnem vitam vacare decreuit. Quae ciuitas cum eius solitudini minus esset commoda: vt viuendi rationem seruaret priuatam, atque curis quibuslibet humanae societatis vacuam, in patriam reuertit, ac ordinatis rebus domesticis, Hierosolymam profectus est, solam secum ducens bibliothecam, quam Romae sibi summo studio et labore comparauerat instructissimam. Itineris ex Italia in orientem socios habuit Heliodorum, qui etiam cum eo aliquandiu in eremo vixit, Ruffinum Aquileiensem, qui in Aegyptum

d) VICTORIVS Hieronymi vita cap. 4. Confer. ARINGI Roma subterranea. *e*) VICTORIVS l. c. cap. 5. *f*) Ad Damasum epist. 57. et 58.

ptum abiit, Innocentium et Hylam, qui paulo post mortui sunt, quam in Syriae eremum secessit, et Euagrium, qui Antiochiae quidem mansit, sed tamen Hieronymum, in vasta solitudine interdum inuisit ac recreauit. Antequam Hieronymus ipse peteret eremum, Hierosolymis aliquandiu permansit, et sacra visitauit loca. Deinde, vt regionum sibi pararet notitiam et omnibus disciplinarum generibus proficeret, in Thraciam, Pontum, Bithyniam, Galatiam, Cappadociam et Ciliciam accessit: donec in magnam et horribilem perueniret Syriae eremum: quae est in Agarenorum, barbarae gentis, finibus; et nisi hinc inde sparsi essent monachorum greges, feris, serpentibus pessimisque scorpionibus repleta, horridum, illis quoque solitudinum amantissimis, habitaculum praebet. Totum illic quadriennium transegit in literarum studio et pietatis exercitio. Sacrae, vt ad Florentium *g*) ipse scribit, bibliothecae codicibus abundabat, et alumnos secum habebat, qui arti antiquariae i. e. libris scribendis operam nauabant. Transtulit in ea eremo ex Origine homilias, quas ad populum dixit, et alia, quorum ipse passim meminit. *h*) Et linguam Hebraicam, post Quintiliani et Tullii lectionem floresque rhetoricos, in eremo discere coepit. *i*) Breui post sui amantissimis orbatur sodalibus:

et ipse

g) Epist. 6. *h*) Lib. 2. contra Ruffinum. In prooemio super Danielem. Epist. 120. *i*) Epistola ad Rusticum monachum de vita monastica, quae est in antiquis part. 3. ep. 59. *dum essem iuuenis, et solitudinis deserta me vallarent, incentiua vitiorum ardoremque naturae ferre non poteram: quem cum crebris ieiuniis frangerem, mens tamen cogitationibus aestuabat: ad quam edomandam cuidam fratri, qui ex Hebraeis crediderat, me in disciplinam dedi: vt post Quintiliani acumina, Ciceronis*

et ipse febri maceratur ardenti: quae ieiuniis alioqui exhausta iuuenis membra adeo depasta est, vt parum abfuerit, quin illum tradiderit morti. Exequiae velut morienti iam coeperant parari: et corpore toto frigescente, et sanguinis intemperie corrupta imaginatione aliquando sibi ad tribunal summi iudicis deduci videtur: *k*) in magna hominum corona a praeside rogari, quis esset? Christianum se esse confitetur. Obiurgatus ergo a praeside primum his verbis: mentiris, non enim Christianus es, sed Ciceronianus: verberibus mox caedi iubetur. Deprecantibus pro eo, qui adstabant, vt veniam iudex adolescentiae daret errori. Iure igitur iurando promisit nunquam fore vt posthac libros ethnicorum legeret. CATONIS *l*) hic certe valet:

Somnia

ceronis fluuios, grauitatemque Frontonis, et lenitatem Plinii, alphabetum discerem, et stridentia anhelantiaque verba meditarer. Quid ibi laboris insumserim, quid sustinuerim difficultatis, quoties desperauerim, quotiesque cessauerim, et contentione discendi rursus inceperim: testis est conscientia tam mea, qui passus sum, quam eorum, qui mecum duxerunt vitam. Et gratias ago Domino, quod de amaro semine literarum dulces fructus carpo.

k) Epistola ad Eustochium bene longa de virginitate seruanda, quae in vetustioribus est part. 3. epist. 16. *subito raptus in spiritu ad tribunal iudicis pertrahor: vbi tantum luminis erat, et tantum ex circumstantium claritate fulgoris: vt proiectus in terram, sursum aspicere non auderem. Interrogatus de conditione, Christianum me esse respondi. Et ille, qui praesidebat, mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus: vbi enim thesaurus tuus, ibi et cor tuum. Ilico obmutui: et inter verbera (nam caedi me iusserat) conscientiae magis igne torquebar.* etc. Eademque narrantur in regula monachorum part. 3. epist. 41. c. 15.

l) Distich. I. 2. extr.

Somnia ne cures: nam mens humana quod optat,
Dum vigilans ſperat, per ſomnum cernit id ipſum.

Potuit eſſe pia fraude excogitatum ab Hieronymo commentum, vt Paulae filiam, Euſtochium virginem, a lectione prophanorum hominum, inprimis poetarum, turpiter aliquando laſciuientium auocaret. Vt regula monachorum ex variis Hieronymi a Lupo quodam de Olivueto, monacho Hiſpano, excerpta *m*) legimus: *grandis prudentiae eſt, aurum in luto quaerere. Quid enim facit cum pſalterio Horatius? cum euangeliis Maro? cum apoſtolo Cicero? Quae ſecuritas lucis ad tenebras? Ne ergo legas philoſophos, oratores, poetas: ne in eorum lectione requieſcas: ne nobis blandiamur. -- At nunc etiam ſacerdotes Dei, omiſſis euangeliis et prophetis, videmus comoedias legere, amatoria bucolicorum verſuum verba cantare, tenere Virgilium, et id, quod in pueris neceſſitatis eſt, crimen in ſe facere voluntatis.* Sunt profecto ex ipſis antiquae ſuperſtitionis defenſoribus non pauci, qui fabulam rident, ac innocentem Hieronymum in ſomno, Ciceroniani falſo nomine, vapulaſſe mirantur. Ita BARTHOLOMAEVS SCALA: *n*) *conuenerant in coronae modum quidam docti videlicet et literati homines, ac cum de ſtudiis ſermo incidiſſet, de D. Hieronymo frequentior oratio fuit: vt ne verbera quidem ante aeterni Iudicis tribunal, quod Ciceronianus, non autem Chriſtianus eſſet, tacerent. Theodorus Gaza -- ridens facete admodum queſtus dicitur iniuriam viro ſanctiſſimo immeritiſſime illatam. Ita cum riſu ſoluta concio eſt. Sed quorſum fabella* etc. Ipſe item HIERONYMVS

m) Part. 3. epiſt. 41. c. 15. *n*) Apud ANG. POLITIANVM lib. 5. epiſt. 2. Confer. PETRVS CRINITVS de honeſta diſciplina l. 1. c. 10. et ERASMVS Hieronymi vita, qui eam iniuriam quouis modo vindicare ſtudet.

RONYMVS ad Euſtochium epiſtola narrat, quomodo in ſolitudine illa, quae ſolis ardoribus exuſta, putarit, Romanis ſe intereſſe deliciis. Membra ſacco horruiſſe deformia: inter lacrumas et gemitus ſi quando obrepuerit ſomnus, nuda humo abieciſſe oſſa vix cohaerentia. De cibo et potu facile iudicandum: cum etiam languentes monachi aqua vtantur frigida, et coctum aliquid accepiſſe luxuria habeatur. Attamen choris ſibi viſum intereſſe puellarum. Pallida fuiſſe ora ieiuniis: et tamen deſideriis mentem aeſtuare non deſiiſſe in corpore frigido: et cum ante homo quaſi fuerit extinctus carne ſua, ſola libidinum tamen ſuperaſſe incendia: donec ad Chriſti pedes ſemet coniecerit triſtem, et clamans cum nocte crebro iunxerit diem, nec prius a pectoris ceſſarit verberibus, quam rediret, Domino increpante, tranquillitas. Sic cellulam quoque ſuam, ac ſi cogitationum ſuarum esſet conſcia, pertimuiſſe, et ſibimetipſi iratum et rigidum, et ſolum deſerta petiiſſe. Nec ſatis ipſius hic tuta fides, quam dederat Chriſto. Per inſidias eum aggrediuntur Campenſes et Tarſenſes Ariani: vt aliquo iuuenem ad ſe pertraherent modo, qui iam tum maximae ſpei eſſe videbatur: vtpote qui doctrina et ſanctitate ſuperaret omnes. Et illi nominis Chriſtiani hoſtes eum vſque adeo vexarunt: vt niſi eum corporis imbecillitas aſperitasque hiemis retinuerit, cum aliis diſceſſiſſet; melius eſſe ratur, inter feras habitare, quam cum talibus Chriſtianis. Exacto quadriennio ex eremo egreditur, vel haereticorum perſecutionibus eiicitur, et Antiochiam ſe recipit. Neque hic licebat illi viuere ſine tentationibus tranquillo. Diſtrahebatur tunc temporis Antiochia partium ſtudiis litibusque triſtiſſimis. Tres erant in eccleſia factiones, Meletii, Paulini, et Vitales, qui eodem tempore ſinguli vbiuis volebant

volebant esse episcopi. Quaerit Hieronymus per literas Damasum, Romanum episcopum: quem ecclesia Romana legitime putaret Antiochenae esse praefectum. Accepto consilio, Paulinum amplectitur: qui nostrum Antiochiae ordinauit presbyterum: noluit tamen istud munus suscipere, nisi a functione illius publica liber vita solitaria, suoque pietatis exercitio priuato perfrui posset. Vocauit eum postea Epiphanius, Salaminae Cypri episcopus, ad curam animarum publicam et sacramentorum administrationem. Illud vero nullo modo obtinere potuit. Maluit enim Hieronymus in agris et solitudine, quam hominum turba viuere. Ordinatus a Paulino presbyter, iam tum circiter XXX. annorum, commentarios in Abdiam, quos puer ab studiis rhetorum exorsus fuerat, perfecit tandem, atque Pammachio, studiorum socio, dicauit. Neque semper Antiochiae mansit, sed tractum etiam salutauit Hierosolymitanum, in agris vtplurimum et solitudine degens. Saepius quoque Bethlehemum, vel propter Christi, seruatoris sui, natiuitatem, petiit. Neque diu commoratus Bethlehemi, Constantinopolin abiit: vbi Gregorium Nazianzenum audiuit, cuius quammaxime erat celebris doctrinae et sanctitatis fama: eumque praeceptorem habuisse, plurimis in locis diserte gloriatur. *o*) Inde aliquanto post Romam a Damaso pontifice, imo literis imperialibus, CCCLXXXII. cum Paulino et Epiphanio, aliisque orientis episcopis, propter Antiochenae ecclesiae dissensiones, aliasque soluendas quaestiones, vocatur inuitus. Agnita viri dignitate, et meritis perspectis,

o) De viris illustribus c. 117. Epistola ad Nepodanum. Comment. ad Esaiae VI. et Ephes. V.

ctis, Damasus eum retinuit secum: vt ab epistolis sibi esset, atque consultantibus vndique responderet. *p*) Romam ingressus loca coepit reuisere sacra, in quibus a pueritia nutritus, edoctus, et, vt aiunt, baptizatus fuerat. Reuisere apostolorum atque martyrum templa, ad quae dominicis diebus accedere, cum a grammaticae ludo vacaret, et quorum cryptas ingredi puer olim consueuerat. Inuenit hic Pammachium, condiscipulum suum, aliosque amicos, quibus ab ineunte aetate valde familiariter fuerat vsus. Ipsi Damaso pontifici Romano quam fuerit dilectus, incredibile dictu. Nouerat enim iuuenem illum, in eremo degentem, ex literis et libris, quos ad eum saepius miserat. Non latebat eum, quid ex eremo egressus Antiochiae primum, mox et Bethlehemi egerit. Nec poterat ex ingenti fama eius abstinentia ac vitae probitas esse obscura. Summi, infimi, omnium ordinum, omnium aetatum, sexus vtriusque homines Hieronymum admirantur. Qui quid in eremo fuerit perpessus, adeo sancti hominis vultum contemplantur et ora. Facundiam alii laudant et minime vulgarem linguae suauitatem: stupendam alii eruditionem et presbyterii dignitatem suspiciunt. In eum omnium oculi conuertuntur. Damasus autem, remissis ad sedes suas quibusque episcopis, et Paulino in episcopatu Antiocheno confirmato, Hieronymum, vt

p) Cardinalatum ecclesiae Romanae, quae vox tunc temporis plane inaudita, adscripserunt illi non pauci: a quibus decepti sunt etiam pictores, qui hominem cilicio indutum, et plerumque in desertis agentem, purpura induerunt. Quam fraudem ipse CAESAR BARONIVS annal. tom. 4. ann. 377. sect. 66. reiicit, vt confictam et Hieronymi vitae instituto et scriptis aduersantem. Confer. ANDR. RIVETVS critici sacri l. 4. c. 4. Oper. tom. 2. p. 1131. Et BALTASAR BEBELIVS antiquitatum ecclesiae sec. IV. tomo priori pag. 245.

vt dixi, retinet, vt sibi a literis et sanctioribus consiliis esset, atque adeo partem muneris grauissimi non minimam sustineret. Tot tantaque negotia Romae publica non solum egregie expediuit, sed etiam pristinam seruauit deuotionis priuatae consuetudinem, et quod interdiu non potuit, vigiliis crebrioribus libros conscripsit plurimos. Omnibus salutem anhelantibus exemplo et oratione profuit: et nobilium non paucarum Romae nactus est matronarum *q*) familiaritatem: quarum cura legitur illi demandata fuisse. Inde gloria quidem eius aucta, et magnus auctoritati accessit cumulus: sed inimici, quos, clericorum et populi mores pessimos accusando, in se concitarat multos, calumniandi et bonum virum in suspicionem criminis adducendi occasionem captarunt. Diuites nobilesque matronas lucri et amoris inhonesti caussa, decipere sanctioris vitae specie, nimium suae clanculum indulgere libidini: quam vt explere facilius posset, vota feminis persuadere monastica. Imo subornatus est, qui se, nescio quid turpitudinis cum Paula ab Hieronymo commissae, vel audiuisse, vel suis oculis vidisse assereret. Eoque rumor iste processit, vt calumniator ea de re veritatem assertam equuleo subiiciendus esset. Negauit autem, quod dixerat ante: ac eum insontem esse in tormentis clamauit, quem sceelerum non dubitauerat facere reum. *r*) Anno Domini CCCLXXXV. Damaso, pontifice Romano, vita defuncto, noster maleuolorum obtrectationibus fatigatus, in Syriam redire decreuit. Paula et Melania, nobi-

q) Quas inter Marcella, Melania, Asella, Albina, Marcellina, Felicitas erant, ceterisque praestantior Paula, Eustochii et Blesillae mater: quae vestem mutauit, ac Monasterium Hierosolymis cum Melania, discedente ab vrbe Hieronymo, ingressa est.

r) HIERONYMVS ad Asellam epist. 99.

nobilissimae matronae, qui diuitiis et voluptatibus relictis, Christi elegerunt crucem, velut pietatis quoddam vexillum, et solitudinem petierunt, ante discesserant. Et Hieronymus Romae triennio exacto, mense Augusto, magna comitatus sanctorum caterua, in portu Romano conscendit nauim, et per Siciliae et Italiae fauces ad Peloponesi promontoria contendit. In transitu ad Cyprum insulam appulit, et Epiphanium salutauit. Inde Antiochiam peruenit, vbi a Paulino perquam amice exceptus est. Antiochia Hierosolymam perrexit; inde in Aegyptum, vbi cum Didymo, Alexandrino doctore praestantissimo, aliquandiu commoratus est: et Nitriae monasteria inuisit, in quibus plurimos Origenis asseclas inuenit. Hinc Bethlehemum tandem reuertit, quam senectuti iam ingrauescenti suae fixam elegit sedem. Eo quoque venerat iam tum Paula cum Eustochio filia, et Melania, Marcellini consulis nepte, multis comitata virginibus. Mansit illa ibi per triennium satis angusto tuguriolo: donec ipsa latius sibi extruxerit monasterium, vbi cum virginibus suis permaneret; et aliud, vbi Hieronymus virique religiosi degerent, et diuersorium esset commodum hospitibus, ad ea loca, religionis caussa, venientibus. Erat enim Paula valde diues, adeo quidem, vt Nicopolis, in Actiaco littore, maximam partem ad eius possessiones pertineret. De Melania, quid egerit postea, nusquam legimus. Tantum constat, Ruffino et Euagrio Pontico adhaesisse, ac ipsam Hieronymi vitae tandem detrahere coepisse, Paulamque et Eustochium reliquisse. Cellula, in qua Hieronymus mansit, posita erat s) in diuerticulo, quo ibatur ad tumulum Archelai regis. Super ipsum autem

s) Vt ipse libro de nominibus Hebraicis testatur.

autem ſpecum, quo natus mundi ſeruator, extructum erat templum. Ibi poſtea fundauit Paulina quatuor monaſteria, et varia peregrinis iuxta viam diuerſoria. Monaſterium vnum incolebant viri; tria reliqua virgines. *t*) Vixit ergo Hieronymus cum Paula, in confinio Bethlehemitico, latens in cellula, corpusque ſuum, vt ab ineunte aetate conſueuit ieiuniis, auſtera viuendi ratione, vigiliis et laboribus macerans. Laetus ſic tandem deſideratum diu obtinuiſſe otium, ad ſcribendum ſe totum applicuit: diſſertationes et conſultationes ad amicos epiſtolicas exarauit bene multas, et quos in ſacrum codicem pridem auſpicatus fuerat, libros commentarios maximam partem abſoluit. Linguam vero Hebraicam vt ſibi redderet magis familiarem: magno labore et impendio Barrabanum, ſiue Barhanina Iudaeum audiuit noctu. Is enim ſuos timens, non audebat Chriſtianorum quemquam interdiu docere. *v*) Nec illi temporibus ſuſpitioſiſſimis negotii parum atque moleſtiae crearunt haeretici: ſed vindex veritatis acerrimus inſultus et inſidias id genus hominum forti animo ſcriptisque luculentis contudit. Tantaque facta vbique locorum doctoris noſtri auctoritas: vt antrum illud Hieronymi Bethlehemiticum quaſi publicum orbis Chriſtiani haberetur oraculum: vnde conſilia petiuerunt omnes, qui vel animo aegri, vel in ſacris haeſitabant, vel de quacunque re ſibimetipſis conſulere non poterant. Et viri aliquando eruditione illuſtres, vel pietate, vel doctrina, et conſignatis in eremo aeternaturis ſacrarum literarum monumentis, alliciebantur, vt vel in amplexus tanti viri properarent, vel eius ſaltem amici-

 tiam

t) Vid. HIERONYMVS epitaphio Paulae. *v*) Vid. VICTORIVS Hieronymi vita c. 32. CRINITVS de honeſta diſciplina l. 6. c. 6.

tiam abſentes promereri ſtuderent. Hos inter celeberrimi tunc temporis eccleſiae doctores S. Auguſtinus, Oroſius, et Sulpicius Seuerus fuerunt: quorum poſteriores duo leguntur Hieronymum ipſum in eremo conueniſſe; Auguſtinus vero literas et nuncios ad eum miſiſſe. Aduerſarios habuit, praeter Arianos aliosque haereticos, Rufinum et Iohannem Hieroſolymitanum, Origenis cauſſam defendentes, quos ideo acerrime exagitauit: neque Vigilantio Barcinonenſi pepercit, qui ſuperſtitionem ſeculi et ſanctorum reliquias non ſatis illi ſuſpicere videbatur. Quamuis corpore eſſet valde imbecillo, tenui, et laboribus obruto: *x*) ad extremam tamen vſque ſenectutem peruenit: vt ipſe ad Auguſtinum *y*) ſcribit: *me autem aetatis vltimae, et pene decrepitum, ac monaſterii et ruris ſecreta ſectantem, paruipendunt.* Ad vltimum vitae halitum, a literarum ſtudiis, et religionis ſeueriori exercitio non receſſit. Incredibile dictu quantum ſpiritus, quantumque vigoris eſſet reliqui in corpuſculo, vigiliis, aetate, plagis ieiuniisque conſumto. Quod homini deerat externo, animus ſupplere videbatur, et rerum ſacrarum meditatio, quae mentem quotidie paſcebat, ſuſtinebat, recreabat. Incidit tandem, vitae ſatur, in lenem febriculam, quam mortis laetam habebat nuncium. Animo ſecum reputabat omnes, quas fuerat expertus, huius mundi miſerias; quibus fuerit iactatus calumniis et maleuolorum inſidiis; quae rerum ſint viciſſitudines perpetuae; quam nihil omnino conſtans aut certum in hac vita, nihilque ante mortem beatum. Romam vidit, non ſine dolore, hoſtium furoribus concidiſſe, quae fuerit orbis domina, vrbes florentiſſimas in cineres redactas, omnia bar-

x) Quod ipſe fatetur comment. in Zachar. XII. *y*) Epiſt. 86.

barbarorum incurſionibus vaſtata. Nihil ergo ipſi magis videbatur eſſe in votis, quam vt ea tandem amplecteretur, quibus obtinendis a pueritia tantopere inſudarit. Tantoque lubentius vix vnquam praeguſtatas huius mundi delicias relinquebat. Aderant cum eo monachi, et Chriſto deuotae virgines, quotquot vndique ad beatum tanti viri exitum confluxerant. Omnes valere iubebat, eaque expetere, quae mortalia non ſunt: vt fugerent quaeuis irritamenta malorum. Verſus vltimo ad ſponſum, quem ſibi iam adeſſe videbat, ſuumque illi commendans ſpiritum placide obdormiuit, Honorio et Theodoſio iuniore imperantibus, ſi PROSPERO *z*) credimus, CCCCXXII. pride kalendas Octobris, aetatis anno XCI. quod ſupra tamen ex ipſius confeſſione falſum deprehendimus. Aliorum ſententias VICTORIVS *a*) et DVPINIVS *b*) collegerunt. Sufficit eum valde ſenem et decrepitum deceſſiſſe. Humatus autem fuit Bethlehemi, exequiis illi ante celebratis, vt Chriſtiana religio ſuadet. Translatus inde poſtea Romam, vna cum ſeruatoris praeſepio VII. Idus Maii. Reiectus deinde eſt dies in vigiliam aſcenſionis a Pio II. pontifice, vt feſtiuius ac frequentius ageretur feſtus, plenaria ſepulchrum eius illo die adeuntibus criminum indulgentia facta. Iacet ſuper Exquilias proprio ſibi iuxta praeſepe Domini erecto altari, vbi ſacra adhuc eius ſeruatur tunica, in eccleſia S. Mariae Maioris. *c*) Vita vulgo Hieronymi ſcriptis praefigitur, ab anonymo, vel, vt alii ſibi perſuadent, ab ipſius diſcipulo Euſebio quodam, conſcripta: quae, vt et Auguſtini epiſtola ad Cyrillum de laudibus B. Hieronymi, et Cyrilli ad Auguſtinum epiſtola

z) Chronico. *a*) Hieronymi vita c. 47. *b*) Eccleſiaſticorum auctorum bibliotheca noua tomo 3. pag. 251. ſeq. *c*) Vid. VICTORIVS Hieronymi vita c. 49.

ſtola de miraculis Hieronymi, hodie merito ab omnibus, tanquam inſulſae fabellae, quibus nihil abſurdius excogitari potuit, exſibilantur. Poſtea DES. ERASMVS ROTERODAMVS Hieronymi vitam ex ipſius potiſſimum literis contexuit ac nouae editioni Baſileenſi MDXVI. praefixit. Ex eius ſcriptis quoque MARIANVS VICTORIVS Reatinus Hieronymi vitam cocinnauit editioni ſuae additam. *d*) Reliqua Benedictini Monachi prolegominibus recentioris elegantiſſimae editionis ſuppleuerunt: quam Pariſiis ab anno 1693. ad annum vſque 1706. quinque tomis adornarunt. Alios, qui de Hieronymo quicquam literis mandarunt, in bibliotheca Latina IOH. ALB. FABRICIVS recenſet. *e*) Quibus addi poſſunt SIXTVS SENENSIS, *f*) CAVE, *g*) DV PIN, *h*) Eccleſiaſtici et literarii omnes ſcriptores, BVDDEI, vel ISELII lexicon vniuerſale hiſtoricum. *i*) Quisnam vero *Hieronymus* ille *Reatinus*, quem in vita Hieronymi VOSSIVS *k*) citat, et negare ait, Marium Victorinum rhetorem Hieronymi noſtri praeceptorem fuiſſe, quique apud Surium habeatur tomo quinto, die XXX. Sept.? Inde etiam hunc *Hieronymum Reatinum* laudat GEORGIVS MATTH. KOENIGIVS. *l*) Sed errorem alterius ſequitur alter: vt vulgo homines multa, ſine rerum vlteriori examine, aut veritatis ſcrutinio, ex charta in papyrum transſcribere ſolet. Celeberrimus ille *Marianus Victorius Reatinus* eſt, qui non modo Hieronymi, vt diximus, vitam deſcri-

d) Extat ea etiam apud SVRIVM de probatis ſanctorum hiſtoriis tom. 5. Septembri p. 495. ſeqq. *e*) Biblioth. Latin. volum. 3. p. 448. ſeq. *f*) Biblioth. ſacrae l. 4. p. 302. ſeqq. *g*) Hiſt. Lit. *h*) Noua bibliotheca eccleſ. auctor. tom. 3. p. 173. ſeqq. *i*) Artic. Hieronymus. *k*) De rhetorices natura et conſtitutione pag. 95. *l*) Bibliotheca vetere et noua p. 510. in v. *Marius Victorinus.*

descripsit, verum et opera illius elegantissime edidit. Et vita Hieronymi ab eo descripta apud SVRIVM *m*) legitur.

§. LXXIX.

Scripsit multa, maximam partem sacri argumenti, opuscula: vnde eius mira cum elucet eruditio, tum non vulgaris elegantia: quae vix in aliis huius aeui scriptoribus ecclesiasticis reperiunda. Quae ad ea vsque tempora vulgauerat, ipse *n*) enumerare non veritus est. Sed pleraque ante ERASMI Herculeos labores corrupta et deprauata fuisse adeo, vt vix genuina inter spuria cognosci potuerint, nos ille quoque docet, quam operum tomo primo praefixit, nuncupatoria ad Gulielmum Waramum, Cantuariensem archiepiscopum, epistola: vbi dubitat an quisquam omnium tractatus sit indignius. Bonam, ait, partem vigiliarum illius intercidisse: quod superest, non deprauatum, sed prorsus extinctum et obliteratum fuisse. Id partim quidem illiteratorum vitio scribarum, qui solent ex emendatis inemendata describere, ex mendosis mendosiora reddere, praetermittere, quod non legunt, corrumpere, quod non intelligunt, velut Hebraea Graecaque vocabula, quae frequenter intermiscet Hieronymus. Sed multo sceleratius a sacrilegis detruncata permulta, addita non nulla, mutata pleraque, deprauata, sordidata, confusa pene omnia: vt vix vlla sit periodus, quam eruditus inoffense possit legere. Imo, quod est pestilentissimum

m) De probatis Sanctorum historiis tom. 5. Septembr. p. 495. sqq.

n) Libro de viris illustribus c. 135. Confer. FABRICII obseruationes bibliotheca ecclesiastica pag. 221. GENNADIVS de viris illustr. apud Fabricium biblioth. eccles. pag. 5. HONORIVS Augustodunensis l. 1. c. 136. IOH. TRITHEMIVS de scriptor. eccles. cap. 100.

tissimum vitiandi genus, suas admiscuerunt passim naenias, ne quis repurgare posset. *o*) Scripta Hieronymi a spuriis genuina discernere et recensere instituerunt editionibus suis ERASMVS, VICTORIVS, et Benedictini monachi SIXTVS SENENSIS, *p*) ROBERTVS BELLARMINVS, *q*) IOH. GERHARDVS, *r*) ANDREAS RIVETVS, *s*) BALTASAR BEBELIVS, *t*) alii. De chronico Eusebiano aliisque historicis tractationibus G. I. VOSSIVS *v*) consulatur. Hieronymi opera quo ordine fuerint ab Erasmo edita, illustris Academiae Rinteliensis Bibliotheca describenda, recensere debui. *x*) Postea quam Romanensibus Erasmi facta est suspecta fides, MARIANVS VICTORIVS illa opera denuo reuidere et magis emendata vulgare instituit: *y*) quorum *tomo I.* epistolae sunt hortatoriae pleraeque ad Heliodorum, ad Rusticum, ad Laetam, ad Saluinam, ad Ageruchiam duae, ad Paulinum, ad Paulam et Eustochium Marcellae nomine, ad Marcellam tres, ad Paulum Concordiensem, ad Theophilum Alexandr. ad Castrutium, ad Exuperantium, ad Iulianum Diaconum, ad virgines Hermonenses, ad Ruffinum, ad Chromatium et alios, ad Antonium, de vitando suspecto contubernio, ad Sabinianum Diaconum, ad Nepotianum, ad Florentium duae, ad Demetriadem, ad Furiam, ad Gaudentium, ad Celantiam, ad Eustochium duae, ad Lucinium, ad Abigaum, ad Iulianum, ad Castorinam

o) Confer. ERASMI chiliad. 3. cent. 1. adag. 2. *p*) Bibliothecae sanctae l. 4. p. 303. seqq. *q*) De scriptoribus ecclesiasticis ad an. 390. pag. m. 104. seqq. *r*) Patrologia pag. 303. seqq. *s*) Critici sacri l. 4. c. 5. seqq. operum tomo 2. p. 1132. seqq. *t*) Antiq. ecclesiae sec. IV. part. prior. p. 245. seqq. *v*) De historicis Latinis l. 2. c. 11. p. 205. seqq. *x*) Vid. Rintel. biblioth. theologica p. 41. seq. *y*) Pl. videatur DV PIN bibliotheca noua ecclesiasticorum auctorum tom. 3. p. 175. seqq.

ſtorinam, ad Theodoſium monachum, ad Auguſtinum, ad Nicaeam Diacon. ad Chriſogonum, ad Ruſticum. Sequuntur laudatoriae et funebres duodecim, in Nepotianum, in Marcellam, in Bleſillam, in Aſellam, in Leam, in Paulam, in Lucinium, in S. Paulum, in Malchum, in Fabiolam, in S. Hilarionem, in mulierem ſepties ictam. Denique accedit liber de viris illuſtribus, ſiue de ſcriptoribus eccleſiaſticis. In hoc tomo nihil eſt, de quo Hieronymi eſſe merito dubitari poſſit. *Tomo II.* libri continentur et epiſtolae polemicae contra haereticos, vel calumniatores, aduerſus Heluidium liber vnus, aduerſus Iouinianum libri duo, apologia pro libris in Iouinianum, apologeticum ad Domnionem, ad Pammachium pro iisdem libris, aduerſus Vigilantium ad Riparium epiſtola, aduerſus Vigilantium liber vnus, ad Marcellam aduerſus Montanum epiſtola, aduerſus Luciferianos dialogus, ad Auitum contra Origenem, ad Iohannem Hieroſolymitanum Origeniſtam, ad Pammachium de erroribus Iohannis Hieroſolymitani, ad Theophilum contra eundem Iohannem, apologiae aduerſus Ruffinum libri tres, ad diuerſos diuerſorum argumentorum epiſtolae triginta, cum annexis octo Epiphanii, Theophili et Auguſtini ad Hieronymum epiſtolis. Et haec ſincera eſſe omnia putantur. *Tomo III.* leguntur praefationes et quaeſtionum explicationes. Ad Paulinum de libris diuinae ſcripturae, praefationes in pentateuchum, in Ioſue, in libros Regum, in librum paralipom. 2. in Eſdram, in Tobiam, in Iudith, in Eſther, in Iobum, in prouerbia, in eccleſiaſten, in cantica, in Eſaiam, in Ieremiam, in Ezechielem, in Danielem, in duodecim prophetas, in quatuor euangelia. Sequuntur explicationes quaeſtionum a diuerſis propoſitarum, a Damaſo, a Dardano, a Vitali, ab Amando, a Minerio et Alexan-

dro, a Cypriano, a Paula Vrbica, ab Euagrio, a Marcella, a Sophronio, ab Hedibia, a Principia virgine, a Fabiola, a Ruffino, a Sunia, et Fretella, ab Algasia, a Paulino, a Desiderio. Sunt in eodem tomo traditiones, siue quaestiones Hebraicae, in Genesin, in libros paralipomenon, in libros Regum, libri de locis Hebraicis, et de nominibus Hebraicis, quae in omnibus libris V. et N. T. occurrunt. *Tomo IV.* exhibentur commentaria in quatuor prophetas maiores, et threnos Ieremiae. *Tomus V.* continet in ecclesiasten et duodecim prophetas minores commentaria. *Tomus VI.* continet commentaria in Matthaeum, Marcum, Lucam, Iohannem, et epistolas Pauli ad Galatas, ad Ephesios, ad Titum, et Philemonem, librum item Didymi de spiritu sancto ab Hieronymo versum. *Tomus VII.* continet commentaria in psalmos Dauidis: quibus accessit psalterium ipsum ex Hebraico Latinitate ab Hieronymo donatum. *Tomus VIII.* exhibet Hieronymo perperam adscriptos in Iobum, in prouerbia Salomonis, in canticum canticorum, et in omnes Pauli Apostoli epistolas commentarios. Recte MARIANVS VICTORIVS commentaria in Iobum arbitratur non Hieronymo, sed Bedae tribuenda esse. Nam auctor extremo libro testatur, eum in gratiam Vecterii, qui in Anglia temporibus Bedae fuit episcopus, scripsisse. Et Bedae tribuendus in prouerbia commentarius: siquidem capite XXI. et XXXI. S. Gregorius papa, et capite XXX. ipse S. Hieronymus citantur. Origenis sunt in cantica canticorum homiliae quatuor. Et commentaria in omnes epistolas S. Pauli etiam Pelagii sunt haeresiarchae. z) *Tomus IX.* est tri-

z) Vid. VICTORII censura. BELLARMINVS de script. eccles. p. 112. GERHARDVS patrologia p. 316.

tripartitus, et Hieronymo sistit falso adscriptas epistolas. Eius parte priori doctae quidem sunt epistolae, quarum auctores ignorantur. 1. ad Demetriadem de virginitate. 2. Augustini et Alipii ad Iulianam. 3. ad Geruntii filias de contemnenda haereditate. 4. ad Marcellam, vt aduersa toleret. 5. ad virginem in exilium missam consolatio. 6. ad amicum aegrotum. 7. ad amicum aegrotum de viro perfecto. 8. amicum instituit in scientia diuinae legis. 9. de tribus virtutibus. 10. ad Paulam et Eustochium de assumtione B. Virginis Mariae. 11. de assumtione B. Mariae virginis sermo. 12. de honorandis parentibus. 13. de septem gradibus ecclesiae ad Rusticum Narbonensem episcopum. 14. virginitatis laus, ad Mauritii filiam. 15. de his, quae Deo in scripturis sanctis attribuuntur. 16. Damasi symbolum. 17. symboli explanatio ad Damasum. 18. explanatio fidei ad Cyrillum. 19. symbolum Ruffini ad Laurentium episcopum. 20. ad Praesidium Diaconum de cereo paschali. 20. de vera circumcisione ad Therasiam. 21. de celebratione paschae. 22. in Susannam lapsam obiurgatio. 23. in Euagrium obiurgatio, quod Leuitam lapsum non sit consolatus. 24. hortatio ad militem, vt Christo militet. 25. de decem tentationibus populi Israelitici. 26. explanatio in psalmum XL. 27. explanatio in psalmum CXVII. 28. ad Dardanum de diuersis generibus musicorum. 29. de resurrectione Domini sermo. 30. de natiuitate Domini sermo. 31. de epiphania Domini sermo. 32. sermo de quadragesima. 33. in vigilia de esu agni sermo. 34. de resurrectione Domini sermo. 35. ad Eustochium de vinculis B. Petri. 36. de obseruatione vigiliarum. 37. ad Pammachium et Oceanum exhortatoria. 38. ad quendam, qui in seculo poenitebat. 39. de diuersis generibus leprarum. 40. de duobus filiis frugi et

luxurioſo. Parte altera exhibentur ea, quae titulis auctores ſuos teſtantur. 41. Paulinus Sebaſtiano Eremitae. a. Mariani Victorii epiſtola de apologia pro Origene. b. in apologiam Euſebii prooemium. c. apologia Euſebii Caeſarienſis pro Origene, Ruffino interprete. d. Ruffini liber de adulteratione librorum Origenis ad Macharium. e. prologus Ruffini in periarchon Origenis ad Macarium. 42. Ruffini ad Anaſtaſium, Romanum epiſcopum, apologia pro fide ſua. 43. Anaſtaſii, Romani epiſcopi, ad Iohannem Hieroſolymitanum epiſcopum de Ruffino ſententia. a. Ruffini Aquileienſis in D. Hieronymum inuectiuarum libri duo. b. Theophili, Alexandrini epiſcopi, paſchales epiſtolae tres, D. Hieronymo interprete. 44. Auguſtinus Hieronymo, de eo quod ſcriptum eſt, qui totam legem ſeruauerit etc. 45. Auguſtinus Hieronymo, de ratione animae. 46. Auguſtinus ad Optatum Mileuitanum epiſcopum, de origine animarum. 47. D. Auguſtini homilia de paſtoribus. 48. Valerius Ruffino, ne ducat vxorem. a. Martini V. pontificis regulae monachorum approbatio. b. regula monachorum D. Hieronymi, ex ſcriptis eius per Lupum de Oliueto collecta. c. dialogus ſub nomine Hieronymi et Auguſtini ex vtriusque ſcriptis, ab incerto auctore, de origine animarum. d. de corpore et ſanguine Chriſti homilia, incerto auctore. e. homilia ſuper euangelium Matthaei, quis veſtrum habebit amicum etc. Tertia parte leguntur, quae ſuos etiam ipſa prae ſe ferunt auctores, ſed minus erudita ſunt. 49. ad Tyraſium ſuper morte filiae conſolatio. 50. ad Oceanum de ferendis opprobriis hortatoria. 51. ad Oceanum de vita clericorum. 52. Damaſus Hieronymo. 53. Hieronymus Damaſo. a. ſcriptorum eccleſiaſticorum catalogus ad Deſiderium. 54. ad Paulam et Euſtochium de virtute

tute pſalmorum. 55. ad Damaſum de oblatione altaris. a. regula monacharum. 56. Cromatius et Heliodorus epiſcopi Hieronymo. 57. Hieronymus Cromatio et Heliodoro. 58. de natiuitate S. Mariae. 59. Euſebius de morte Hieronymi ad Damaſum. a. Auguſtini Hipponenſis epiſcopi ad Cyrillum Hieroſolymitanum epiſcopum, de magnificentiis B. Hieronymi. b. Cyrilli epiſcopi Hieroſolymitani ad S. Auguſtinum de miraculis S. Hieronymi. c. vita D. Hieronymi, incerto auctore. Index locupletiſſimus in ſex poſteriores tomos D. Hieronymi maxima diligentia collectus.

§. LXXX.

Quanta eius fuerit apud veteres auctoritas, omnes vitae nos circumſtantiae ſatis ſuperque docent. AVGVSTINVS *a*) eum Iohanni Baptiſtae comparat, nec in ſe eſſe fatetur, nec eſſe vnquam poſſe tantum ſcientiae diuinarum ſcripturarum, quantum viderit in Hieronymo fuiſſe. Idem *b*) *ſanctus*, inquit, *Hieronymus presbyter, Graeco et Latino, inſuper et Hebraeo eruditus eloquio, ex occidentali ad orientalem tranſiens eccleſiam, in locis ſanctis, atque in literis ſacris vſque ad decrepitam vixit aetatem.* Rurſum: *c*) *non defuit temporibus noſtris presbyter Hieronymus, homo doctiſſimus, et trium linguarum peritus: qui non ex Graeco, ſed ex Hebraeo in Latinum eloquium ſcripturas conuertit.* Et cum plurium eſſet peritus linguarum, vt Hipponenſis epiſcopus ille dicere conſueuit, *d*) nullus hominum ſciuit, quod Hieronymus ignorauit. *e*)

IONAS

a) Apud Victorium Hieronymi vita c. 46. *b*) Contra Iulianum l. I. *c*) De ciuitate Dei l. 18. *d*) Confer. DREXELIVS aurifod. pag. 26. et PARAVICINVS ſingular. de viris eruditione claris cent. I. n. 58. *e*) Pl. vid. BEBELIVS antiquit. eccleſiae ſec. IV. parte priori pag. 250. ſeqq.

IONAS AVRELIANENSIS tertio libro contra Claudium Taurinensem *f*) *Hieronymum*, ob multa et egregia, quae nobis reliquit, monumenta, *bibliothecam ecclesiae* vocat. TRITHEMIVS *g*) virum laudat in fecularibus literis valde eruditum, et in diuinis scripturis inter omnes doctores eruditissimum, multarum linguarum peritia insignem, sacrae legis interpretem, haereticorum malleum et expugnatorem fortissimum. Verus illi est dispensator euangelicus, fidelis et prudens, qui proferens de thesauro suo noua et vetera - - Hebraeos superbos spoliauit, humilesque ditauit Latinos. - - Hic Iesu Christi sincerus amator, qui nullum tempus otiose transiens, die ac nocte in lege domini meditabatur, et vix corpori necessario somno indulto, semper diebus ac noctibus scripsit, legit, docuit, vel orauit. Hic veritatis defensor, cultor virtutis, vitiorum acerrimus hostis, cum esset ecclesiae Romanae presbyter, et scelera clericorum constanter argueret, eorum inuidia secessit ex vrbe, veniensque in Iudaeam gloriosum Domini visitauit sepulchrum, atque iuxta praesepe Bethlehemiticum locum sibi habitationis constituens, toti mundo clarus innotuit. Qui Hieronymum omnium optime nouit, ERASMVS *h*) arbitratur, eius tam multas tamque eximias dotes, in communi elegantiorum literarum naufragio, promeruisse, vt vel solus et totus, et incorruptus seruaretur. Nam ceterorum quidem alios alias commendare dotes: in hoc vno συλλήβδην vt aiunt, coniunctum fuisse, et eximium, quicquid in aliis per partes admiramur. *Cum in singulis*, inquit, *egregium esse, magnum sit ac rarum: hic sic excelluit in omnibus, vt longe prae-*

f) Orthodoxograph. pag. 1443. *g*) De scriptoribus eccles. cap. 100. *h*) Hieronymi operum tom. I. epistola nuncupatoria ad Gulielmum Watamum, Archiepiscopum Cantuariensem.

praecurrat in singulis, si illum cum ceteris conferas: sin ipsum secum componas, in nullo praemineat. Tanta est rerum omnium summarum temperatura. Etenim si naturae felicitatem expendas, quid illius ingenio, vel ardentius ad discendum, vel acrius ad iudicandum, vel foecundius ad inueniendum? Denique quid dexterius, aut festiuius, si forte res delectationem desideret? - - In praedicanda viri eloquentia nimius est et omnes benedicendi regulas in suspenso reliquisse videtur. *Sin*, pergit, *doctrinam exigas, quaeso te, quem habet vel eruditissima Graecia, sic absolutum in omni doctrinae genere, vt cum Hieronymo sit committendus? Quis vnquam pari felicitate omnes totius eruditionis partes coniunxit et absoluit? Quis vnquam in tot linguis antecelluit vnus? Cui tanta historiarum, tanta geographiae, tanta antiquitatis notitia contigit vnquam? Quis vnquam sacrarum et prophanarum omnium literarum et parem, et absolutam scientiam est assecutus? Sin memoriam examines, quis auctor seu vetus, seu nouus, quem ille non in promtu habuerit? Quis angelus diuinae scripturae, quid tam abditum, quid tam varium, quod ille non velut in numerato habuerit? Sin industriam, quis vnquam tantum aut euoluit, aut scripsit voluminum? Quis sic vniuersam diuinam scripturam edidicit, imbibit, concoxit, versauit, meditatus est? Quis aeque sudauit in omni doctrinae genere? Iam si morum sanctimoniam spectes, quis Christum spirat viuidius? Quis docuit ardentius? Denique quis eum vita magis expressit? Poterat hic vnus pro cunctis sufficere Latinis, vel ad vitae pietatem, vel ad theologicae rei cognitionem, si modo integer et incolumis extaret.* Pari modo alibi i) *ille*, inquit,

i) Hieronymi vita.

inquit, *tot linguis excelluit. Vt omittam tam multa disciplinarum adminicula, sine quibus in diuinis voluminibus necesse sit passim hallucinari, quis vnquam sacras literas sic ex ipsis hausit fontibus? Quis altius imbibit? Quis simili cura edidicit? Quis sic in promtu et in procinctu, quod aiunt, habuit? Quis citauit aut densius, aut appositius? Quis edisseruit doctius? Quis tractauit sanctius, aut felicius? Quis eruditissimos illos interpretes euoluit diligentius? Quis haereticorum dogmata refellit efficacius? Quis Christi philosophiam penitius cognitam habuit? Quis eam viuidius aut literis expressit, aut vita?* Scholasticos deinde ridet barbarosque theologos, quorum nugis omnia fuerint plena mox tristibus ecclesiae subsequentibus seculis. Et censuram exponit istorum, qui cuncta ad certum numerum redegerunt. Doctores ecclesiae quatuor esse statuunt: et quatuor item scripturae diuinae sensus: nimirum vt respondeant quatuor euangelistis. Gregorio tribuunt tropologiam, Ambrosio allegoriam, Augustino analogen, Hieronymo (ne nihil habeat) relinquunt literam et sensum grammaticum. Porro cum Philelphus Augustino tribuerit dialecticae palmam, eloquentiae Hieronymo: hunc demonstrat Augustino non minus antecelluisse dialectica, quam praecessit eloquentia: nec minus eruditione superiorem fuisse, quam dicendi laude. Rursum ERASMVS, k) *vt diuitem*, inquit, *quandam ex omni disciplinarum et auctorum genere constructam penum habuit in pectore: ita nemo doctrinae suae opes in scriptis ambitiosius, vt ita dicam, ostendat. Adeo sancta quadam gloria, quicquid in vetere, quicquid in nouo instrumento retrusum, quicquid in fabulis, in historiis, quicquid in* Grae-

k) Chiliad. 3. cent. 1. adag. 2.

Graecis, quicquid in Hebraicis literis exquisitum, id obiicit, infulcit, inculcat. Et VICTORIVS *l*) virum vocat, cui nec Graeci, nec Latini, quem comparent, habeant aliquem. In eum enim doctrinas omnes et virtutes ita se cumulate contulisse: vt post eum, quem in aliqua re gentibus inuideat ecclesia, neminem inueniat. Nam etsi multos in ecclesia praestantissimos ac doctissimos habuerimus viros, neminem tamen, qui tot ac tanta in omni doctrinarum genere sciuerit, et qui tot linguarum habuerit cognitionem, superesse.

§. LXXXI.

Vt nihil in hac rerum perpetua vanitate ex omni parte beatum, et homines quotquot sunt, vel eruditissimi, sentiunt, humani nihil ab se alienum esse: Hieronymus, probe omnigena doctrina imbutus, naeuis erroribusque suis non potuit omnino esse liber. *m*) Fuit acerbus nimis, et vehementius interdum, quam hominem decet Christianum, excanduit. Imo, aiunt, inuidiam eius fuisse tantam, vt omnes prope virtutis et doctrinae laudes obfuscarit. Lacessitus neminem nisi bene depexum dimisit. Aduersarios vt plurimum insolenti acumine impugnabat: neque illi sufficiebat, vindicare veritatem, et partes magno animo tueri suas: istos conuiciis quoque cumulabat: iocis dicteriisque asperius ludebat: et si quae fortassis erant, vitia, ad pudorem incutiendum,

l) Hieronymi vita c. 46. Recentiorum omnium ordinum iudicia de Hieronymo vide apud BEBELIVM antiq. eccles. sec. IV. parte priori pag. 252. seqq. *m*) Vid. OSIANDER hist. eccles. cent. 4. l. 4. c. 19. SCHOPFIVS academia I. C. pag. 78. seqq. CAVE hist. liter. p. 219. SPANHEMIVS introduct. mal. tom. 1. p. 427. seqq. DV PIN noua bibliotheca ecclesiasticorum auctorum tom. 3. p. 245. seq.

retegere ac vulgare non verebatur. In scriptis polemicis hortationibusque, vtut satis exercitatus ipse praestaret sapientia et vsu, plus saepe acuminis et vehementiae inest, quam solidae persuasionis atque doctrinae. Procul dubio eruditissimus fuit: sed quoniam certis destitutus principiis, haud raro secum ipse pugnat, eaque scribit, quae nullo modo consistere possunt. Nimio saepe abreptus animi feruore et impetu, res, quae in controuersiam veniunt, plus aequo exaggerare solet. Prout affectibus indulget, non vt ipsa rei postulat veritas, ait, negat, approbat, damnat. Etiam in expositionibus sacris, quibus moderatior paulo et accuratior esse videtur, sibi parum constat, eaque scribit, quae minime cohaerent. Vix enim praeuia meditatione, librariis scribenda dictitabat, quae in buccam ipsi primum veniebant, vel quae Iudaei suggerebant, vel quae ex aliis transferebat in libros suos. Neque foetidum fugiebat crimen plagii: qui aliorum explanationes et meditationes, auctorum nulla facta mentione, in medium proferre non verebatur. Hinc et sententias nonnunquam erroris producebat incautus, quas iam tum alibi minime probauerat. Ita, cum illi Ruffinus obiiceret, in expositione epistolae ad Ephesios ipsum Origenis quasdam opiniones docuisse de resurrectione, de animarum praeexistentia, de futura daemonum atque damnatorum liberatione, id genus alias; non quidem rogat illa in commentariis suis reperiri: sed Origenis non suam sententiam attulisse. Inuenies passim Iudaeorum errores. Alia insignem, quam cum rudi plebecula communem habuit, superstitionem, et credulitatem nimiam sapiunt. *n*)

STOL-

n) Quid omnium ordinum homines in Hieronymo desiderent BEBELIVS notat antiq. eccles. sec. IV. parte priori p. 252. seqq. Confer. GERHARDI patrologia p. 324. seqq.

STOLLIVS *o*) eum Stoicis annumerat philoſophis: qui quomodo dicendus, ego omnium minime videre poſſum: vtut Stoicos ipſe *p*) noſtro dogmati in plerisque concordare fateatur. Alioqui Chriſto deuoti omnes Stoicorum dicendi eſſent caſtra ſequi: quod in plerisque virtutibus exercendis conueniunt. Multa Hieronymum magis ῥητορικώτερα, quam theologica ſcripſiſſe LVTHERVS affirmat. BOECLERO *q*) autem videtur propterea eum nihili facere, quod tantopere coelibatum extulerit aduerſus coniugium: in quod alioquin iniurioſus fuit. Vocat enim mulierem, quae ad ſecunda vota tranſit, meretricem, et alium, qui quartam vxorem duxiſſet, *quartum nuptiatorem*, et multa acerba in eum dicit.

§. LXXXII.

Hieronymum patres inter eccleſiaſticos huius aeui merito dixeris doctiſſimum fuiſſe. Linguarum certe, quas hodie ſuſpiciunt inprimis ſacrarum literarum cultores, Latinae, Graecae, et Hebraicae, peritiſſimus, et illis artibus, quae ab humanitate vocantur, non minus, quam literis diuinis imbutus, profanam et eccleſiaſticam hiſtoriam ad amuſſim cognouit, ſaniori ſtuduit philoſophiae, et omnes cum oratores, tum poetas, in numerato habuit: quorum acute et eleganter dicta, in ſuccum, vt loquuntur, et ſanguinem conuertere didicit. Hinc ſcriptis quoque ſuis vim et vrbanitatem quandam conciliare ſtudet. Quaeſtiones intricatiſſimas, quaeque taedium facile videntur excitare lectoribus, tam venuſte et perſpicue diſputat, vt non ſine voluptate legantur. Nec ab re videtur ERASMVS *r*) iudicare, aureum flumen habere, imo

Uuuuuu 3 locu-

o) Introductione in hiſtor. literar. part. 2. c. 1. §. 65. *p*) Lib. 4. ſup. cap. 11. Eſaiae. *q*) Bibliographia critica p. 744. *r*) Hieronym. oper. tom. 1. epiſt. nuncupatoria extr.

locupletiſſimam bibliothecam habere, quisquis vnum Hieronymum habeat. Et alibi, *s*) velut aureum quoddam flumen ire, multasque ſimul ſecum deferre opes. Lumen certe fuit ſeculi ſingulare, et doctor eccleſiae incomparabilis: cuius eruditionem cum vehementi zelo ac induſtria legentibus profutura coniunctam vix quisquam inter veteres Latinos eccleſiae patres aequauit, antegreſſus certe nemo eſt. *t*) Hunc Damaſus pontifex Romanus, et S. Auguſtinus, et plures alii eruditiſſimi viri conſulere in difficilioribus cauſſis, eiusque conſilio et opera ſaepius vti voluerunt. Ex patribus enim Latinis primus philoſophiam et theologiam cum linguarum cognitione quam feliciſſime coniunxit: tantumque profecit, vt reliquos pene omnes poſt ſe longo interuallo relinqueret. Sunt enim in aliis huius aeui, maxime Africanis ſcriptoribus, quae tolerare, quam imitari malis.

§. LXXXIII.

Eloquentia, pro aetatis ratione, non omnino videtur eſſe contemnenda: ſed qui eam cum Tulliana, vel melioris aeui etiam mediocri dicendi charactere componere velit, intelligendo nae faciet, vt nihil intelligat. Altius, quam res requirunt, vtplurimum aſſurgit, ac minimis ſaepe cauſſis tam ardens et vehemens eſt, vt ſemper ad Iudices de cauſſa capitali dicere videatur. *v*) ERASMVM *x*) ſatis mirari nequeo ipſius ſui prope oblitum dicendi rationem eius ſupra omnia extuliſſe, adeo quidem, vt Tullianam ſuperet: quod ego nuſquam reperire potui, nec

s) Hieronymi vita. *t*) Confer. BOECLERVS bibliographia critica pag. 743. ſeq. *v*) Confer. MORHOFIVS polyhiſt. liter. lib. 1. c. 23. n. 24. *x*) Hieronymi operum tom. 1. epiſtola nuncupatoria ad Gulielmum Waramum, archiepiſcopum Cantuarienſem.

nec forsan reperiet alius, qui, quam distent aera lupinis, probe nouit. *Si eloquentiae*, inquit, *laudem requiras*, *in hac certe Christianos scriptores vniuersos tanto post se reliquit interuallo: vt nec hi cum Hieronymo conferri queant, qui vitam omnem in vno benedicendi studio contriuerunt: ac prorsum tantum abest, vt quisquam sit nostrae religionis scriptor, quem cum hoc possis componere: vt meo iudicio Ciceronem etiam ipsum, suffragiis omnium eloquentiae Romanae principem, nonnullis dicendi virtutibus superet. - - Mihi sane hoc ipsum solet vsu venire in Hieronymo, quod olim in M. Tullio: cum quo si quem contulero, per se quantumuis disertum, repente velut obmutescere videtur: et cuius linguam citra contentionem vehementer admiror, ad hunc compositus et admotus, elinguis videtur et balbus.* Si cui tumidum dicendi genus placet atque incertum: prae Ciceronis elaborata et succi plena oratione, Hieronymi centones quasi et inordinata florilegia placebunt: quae nec ipsum Erasmum alibi probare constat. Emendicata et minime vera elegantia, nedum eloquentia potest esse absoluta, quae hinc inde sine iunctura, sine numero, sine ordine, sine ambitu, sine dignitate colligitur. Atqui hoc ipsum agere Hieronymum, in sequentibus etiam ERASMVS laudat, et variam omnium rerum mixturam admiratur, quam affectauerit pia ambitione, et sancta quadam ostentatione iactitans opes suas: quo magis veternum excutiat, et oscitabundos ad arcanae scripturae studium expergefaciat. *Quid enim*, inquit, *est vsquam in vllo vel auctorum, vel literarum genere, quod ille passim non aspergat, inculcet, infulciat? Hebraica, Graeca, Latina, Chaldaica, sacra, prophana, vetera, noua, quid non? Sic ille velut apicula, per omnia circumuolitans, ex vnoquoque quod esset eximium, ad ope-*

operis sui mellificium congessit, ex variis flosculis, hinc illinc decerptis, serta concinnans; aut velut ex versicoloribus tessellis, musaicum opus contexens. Et in his (vnde orationis perspicuitas) *quod maxime retrusum est, id libentissime consuevit intertexere.* Alibi y) omnes eloquentiae partes in Hieronymo summis euehit laudibus, adeo quidem vt oratoris perfecti exemplum nobis sistere videatur. *Quis*, inquit, *exorditur dexterius? Quis proponit absolutius? Quis narrat euidentius? Quis exspatiatur vel amoenius, vel appositius? Quis colligit neruosius? Quis telum in aduersarium torquet acrius, aut exceptum retorquet mirabilius? Quis illigat tenacius? Quis in tractandis ἤθεσι iucundior? Quis in πάθεσι concitandis grauior? Quis in schematismis florulentior, aut picturatior? Quis sententias interserit aptius? Quis epiphonematibus pungit argutius? Quis hypotyposes effingit rectius? Quis aut attollit magnificentius, aut deiicit humilius?* Ad omnia paucis et recte possemus respondere, ne Ciceronis fiat mentio, quocum minime gentium est componendus, quilibet profecto melioris aeui mediocris orator. Sed audiamus etiam dictatoriae vel declamatoriae vocis reliqua. *Quanta ordinis ratio? Quod consilium? Quae transitionum deliciae, quas saepe numero per sententias contexit? Quam parata Latini sermonis copia? Quae vocum emphasis, qui delectus? Quanta rerum supellex? Quae auctorum agmina? Quam vbique densus et instans sibi? Quam felici mixtura contexit, concinnat, ac struit omnia? Praeterea qui nerui, qui lacerti, qui vigor, qui actus orationis, ac vita? Vt nusquam cessat, nusquam dormitat, nusquam iacet, nusquam resistit? Vt vbique properans*

y) Hieronymi vita.

perans auditorem secum rapit? Vt semper aliud ex alio pendet, et gemma gemmam trahit? Quam modulata, quam numerosa totius orationis compositio? Quam mire commatis et colis rotatur ac voluitur oratio. Ohe iam satis est. Et nos, quae adeo praedicat, nusquam reperire possumus. Obstupesces vero etiam ERASMVM pluris facere Hieronymum suum, quam Tullium ipsum. Credat Iudaeus Apella. Nec ipsa commendatio cohaeret. *Alias,* in sequentibus ait, *dicendi virtutes mireris in aliis: in vno Hieronymo tot pariter dotes cumulatae sunt: vt in eo reperire liceat, quod et in M. Tullio desideres. Loquitur Cicero: tonat ac fulminat Hieronymus: illius linguam miramur, huius etiam pectus.* Num, obsecro, is etiam eloquens est, vel eloquentissimos superat, qui vndecunque aliorum furtim studet congerere et suos facere flosculos? Ego vero valde vereor, ne fastum pennasque emendicatas auis eiusmodi Aesopica prodat, suamque tanto facilius furti poenam ignominiamque experiatur. Iam supra notauimus, non sine plagii obiecto crimine, Hieronymum colligere passim aliorum explanationes, sententias, sermones, nominibus auctorum suppressis: adeo quidem, vt etiam erroribus non pepercerit: quos non erubuit aliquando sermonibus miscere suis. Nec defuerunt, qui occasionem inde captarunt Hieronymum insectandi, quod haereticorum dogmatibus omnia pene commentaria sua respersferit. z) Inter ceteros, quorum scripta apis instar deflorauit, Origenem potissimum secutus est: ex cuius immensis voluminibus innumera prope in sua transtulit opera. Qua de re cum ab aliis accusaretur: ex Terentianis

z) Vid. ipse HIERONYMVS quarto super Ieremiam volumine.

tianis versibus, vt facile cuique patet, huiusmodi centonem pro defensione sua scripsit: *a*) *Semper inuidis respondemus: quia non cessat inuidia. Et librorum nostrorum exordia aemulorum maledicta confutant: qui vulgo iactant me sterilis ieiunique sermonis quasdam ineptias scribere: et cum loqui nesciam, tacere non posse. - - Moneo autem tauros pingues, qui circumdederunt me, vt quiescant et desinant maledicere, malefacta ne noscant sua: quae proferentur post si pergant laedere. Nam, quod dicunt, Origenis me volumina compilare: et contaminari non decere veterum scripta: quod illi maledictum vehemens esse existimant, eam laudem ego maximam duco: cum illum imitari volo, quem cunctis prudentibus et vobis placere non dubito. Si enim criminis est, Graecorum bene dicta transferre, accusetur Ennius, Maro, Plautus, Caecilius et Terentius. Tullius quoque et ceteri eloquentes viri: qui non solum versus, sed multa capita, et longissimos libros, ac fabulas integras transtulerunt. Sed et Hilarius noster furti reus sit: qui in psalmos quadraginta ferme millia versuum supradicti Origenis ad sensum verterit. Quorum omnium aemulari exopto negligentiam potius, quam istorum obscuram diligentiam. b*)

§. LXXXIV.

Stilum affectat vbique sublimem, rerum extra caussam pondera et verborum nobilitatem: de iunctura et numero parum solicitus, quibus alioqui magnifica oratio fieri solet. Sufficit illi sententias cumulare sententiis, suam-

a) In secundum super Micheam prophetam ad Paulam et Eustochium prologo. *b*) Metrum quoque notauit SIXTVS SENENSIS bibliothecae sanctae l. 4. pag. 302. Confer. IACOB. THOMASIVS de plagio literario §. 464.

ſuamque orationem lepida quadam rerum varietate diſtinguere: vt et nouitate admirationem moueret, et blanda feſtiuitate lectorem ſuauiter traheret. *c*) Nunc rhetorum flores ſpargit. Nunc dialecticorum ſtrophas argutiasque adhibet. Nunc poetas, ſi quae vel eleganter, vel acute cecinerunt, in medium profert. Nunc philoſophorum affert placita: et, ſtupendam vt vbique oſtenderet eruditionem, quae eximia, quae egregia paſſim in artibus et ſcientiis inuenit, in ſua ſcripta transfert: quam ad res accommodate et eleganter, aliis diiudicandum relinquo. DVPINIVS certe *d*) opinatur, alienis commode et opportune ſatis vſum fuiſſe pro ſuis, tanta quidem induſtria, vt ſua quaeque natiua ſede in eius ſcriptis eſſe videantur. Hinc ſimilem ait Hieronymi ſtilum eſſe operibus illis vermiculatis, quorum ſingulae partes, mira quadam ſeruata proportione, adeo inter ſe apte conueniunt, vt nata in ſuo loco, non arte diſpoſita omnia dixeris. *e*)

Xxxxxx 2 Atta-

c) ERASMVS hinc operum Hieronym. tom. 1. epiſt. nuncup. illi tribuit dicendi genus haudquaquam triuiale, ſed ſententiis variegatum, epiphonematis argutum, ſtrophis obliquum ac vafrum, argumentis denſum et inſtans, alluſionibus feſtiuum, nonnunquam variis rethorum ſchematibus veluti laſciuiens, vbique doctum, et artificem prae ſe ferens.

d) Noua bibliotheca eccleſiaſticorum auctorum tom. 3. p. 244.

e) SIXTVS SENENSIS bibliothecae ſanctae l. 4. pag. 301. Stilus Hieronymi diuerſus eſt. *Nam in exotericis opuſculis, quaecunque ea ſint, ſiue paraenetica, quae vitae inſtitutionem continent, ſiue apologetica, quae ad refellendos haereticorum errores, et maleuolorum calumnias ſpectant, habet dicendi genus, varia quadam et admirabili omnium rerum mixtura compoſitum, et ornamentis, et pigmentis ex omni ſcriptorum varietate vndequaque decerptis excultum, rhetorum coloribus, dialecti-*

Attamen fateri debet, iſtum ſcribendi modum aliquanto ſtudioſius ſectari, quam par eſt: atque nimium tot variorum cogitationibus orationem diſtinguere ſuam. Commentaria in ſacri codicis libros alio et ſaniori i. e. tenui et facili ſtilo exarauit. Nam ab iſtis rhetorum floribus, et ornamentis aliunde petitis, quae in aliis operibus adhibet, ſedulo abſtinuit, ratus ſcripturae textum ſimplici et perſpicua oratione explicandum eſſe. Ita ipſe in quaeſtionibus ad Damaſum, *ſcio*, inquit, *haec moleſta eſſe lectori, ſed de Hebraicis libris diſputantem non decet Ariſtotelis argumenta conquirere: nec ex flumine Tulliano eloquentiae ducendus eſt riuulus: nec aures Quintiliani floſculis et ſcholari declamatione mulcendae. Pedeſtris et quotidianae ſimilis, et nullam lucubrationem redolens oratio neceſſaria eſt: quae rem explicet, ſenſum ediſſerat, obſcura manifeſtet: non quae verborum compoſitione frondeſcat. Sint alii diſerti: laudentur, vt volunt: et inflatis buccis ſpumantia verba trutinent: mihi ſufficit ſic loqui, vt intelligar: vt de ſcripturis loquens et diſputans, ſcripturarum imiter ſimplicitatem.* Neque adeo mirum, auctorem

dialecticorum argutiis, poetarum floſculis, philoſophorum ſententiis, omnigenis omnium artium ac ſcientiarum alluſionibus pictum, et peregrinarum vocum diuerſitate, Graecis ſcilicet, Hebraeis, et Chaldaeis dictis variegatum, inſtar emblematis, vt Ennius ait, vermiculati, et Muſeui operis multicoloribus lapillis intertexti. Contra vero in exegematicis, ſeu enarrationibus diuinae ſcripturae, ſpreta vniuerſa literarum ſecularium pompa, ab omni eloquentiae fuco, et ab omni difficilium quaeſtionum ambitione abſtinet. - - Utitur autem vbique dictione ſuccincta, ſimplici et aperta, verbis, vt ipſe ait, e triuio deſumtis, dictum illud in omnibus commentariis ſuis, et in ſingulis pene librorum praefationibus repetens, videlicet, qui flumina eloquentiae et concinnas declamationes deſiderent, iſta non legant. etc.

ctorem noſtrum, cetero ſatis elegantem, ad amuſſim eruditionis monumenta non exarare ſua, et communibus ſeculi vitiis laborare: quo non ſolum maſcula omnis fuit perdita et abiecta quaſi eloquentia: verum etiam ipſa Latina lingua ſic in dies magis ſeneſcens noua ſubinde conſpurcata eſt barbarie: vt nihil iam minus eſſet, quam Latina. Etiam iureiurando noſter, ſi fabula vera eſt, aut tribuendum aliquid ſomniis, vt ſupra vidimus in eius vita, ſancto Numini promiſit, nunquam poſthac eſſe Ciceronianum futurum. Sed noui ERASMVM *f*) illis valde iraſci, qui Ciceronianam Hieronymo et facundiam et elegantiam abrogare conantur. Ecquid magis potuit e rei veritate ac PETRO CRINITO *g*) dici, quam eſſe quaedam in Hieronymo, quae non vſque quaque Romanam in dicendo puritatem atque elegantiam probant. Quod quidem vitium, ſi id vitium eſt, non homini, ſed tempori, et profeſſioni tribuendum exiſtimat: quod inter Chriſtianos homines non eloquentiae, ſed vitae accuſentur vitia. Enim vero quam aegre tulit ERASMVS *h*) alioqui ſatis emunctae naris criticus et Latinitatis optimus cenſor hoc tam iuſtum, tam apertum Criniti iudicium. *Quaenam*, inquit, *iſta Romana puritas? Num eodem modo dicere, quo dixit Caeſar, aut M. Tullius? At qui fieri potuit, vt Hieronymus de rebus longe diuerſis loquens, iisdem tamen verbis vteretur? Alia religio, alius cultus, diuerſi auctores, nouata omnia: et tu me negabis eloquentem, niſi perinde loquar, quaſi Ciceronis aetate viuam: cum praecipua dicendi laus ſit, apte dicere? Niſi forte parum Romanus videbor, ſi pro eo quod olim dicebant, faxit Iupiter optimus, maximus, dixero, faxit Chriſtus Ieſus: quod ad hunc modum non ſit locutus M. Varro, aut C. Caeſar, aut M. Tul-*

f) Hieronymi vita. *g*) De honeſta diſciplina l. 1. c. 10. *h*) L. c.

M. Tullius. Iam quid est hoc, quod ait, imputandum Hieronymi seculo? Num seculum hoc putat illo facundius? Aut quaenam est ista professio, cui condonari vult infantiam? - - An Christi confessio pugnat cum eloquentia? Quid autem vetat, si Cicero de suis daemonibus dixit eloquenter, quo minus Christianus item de pietate veraque religione dicat eloquenter? Quid sibi Erasmus, cetero elegans et politus, velit, non recte capio. Frustra certe quis Romanam puritatem, vt diximus, in Hieronymo quaeret: cui vix vmbra et vestigia quaedam obscura sunt reliqua. Possumus profecto etiam res sacras et doctrinam quamque salutarem stili exponere ea, qua decet, castitate et sermonis elegantia natiua, qua meliores, vtut prophani, scriptores omnia vel tenui forma delineare, vel mascula et composita oratione ad persuadendum exornare videmus. Si vel maxime quaedam verba desiderant alia: salua tamen Latinitas, saluus Romani sermonis nitor esse debet: quod in Ciceroniano suo ERASMVS ipse pluribus demonstrat. Lingua omnino nulla praeter extremam necessitatem ferenda peregrinitas et barbarorum licentia: quae dici non potest, quantum sibi in linguam Latinam diuersimode commaculandam tribuerit. Nec facile quisquam ierit inficias, varia illius fuisse fata: et hominum ex aetatibus earundemque genio diiudicandam dicendi consuetudinem. Ecquis hoc seculum dixerit cum illa Ciceronis et Octauiani temporibus vigente et absoluta eloquentia componendum esse? Non Christi confessio, sed hominum vecordia et oscitantia cum vero linguae ornatu pugnat. Et sine ratione audacter Erasmus Crinito irascitur: qui fore certo rogatus *i*) vt facun-

i) Ciceroniano, apud HALLBAVERVM collectione opusculorum de imitatione oratoria pag. 86.

facundiſſimum illum ſimul et doctiſſimum Hieronymum non repellat, ipſe reſpondit: *agnoſco virum doctrina facundiaque praecellentem: Tullianum non agnoſco, qui flagris ab imitatione Ciceronis depulſus eſt.*

§. LXXXV.

Tomus primus epiſtolarum, a Theodoro epiſcopo Taruiſino collectarum, lucem primum vidit *Romae* 1468. fol. cura Iohannis Andreae, epiſcopi Alerienſis, per Conradum Sweynheim et Arnoldum Pannartz. Quem ſecutus ex eadem officina tomus ſecundus 1470. fol. Vterque tomus recuſus *Moguntiae* 1470. fol. per Petrum Schoeffer. *Venetiis* 1476. fol. per Antonium Bartholomaeum. 1488. fol. apud Andream de Toreſanis de Aſula. 1496. fol. *Parmae* 1480. fol. *Baſileae* 1492. fol. 1497. fol. apud Nicolaum Kesler. Quid ea editione praeſtiterint, eius praefatione docemur: *quia celeberrimi eccleſiae doctoris, S. Hieronymi epiſtolas rerum ac materiarum varietate confuſas, et ſine vllo ordine impreſſas, ſeu ſcriptas agnouimus. Nam prout ſors tulerat, vel pro nutu, vnus quisque deſcripſerat: ita vt inter ſe intricatas, modo funebres, modo conſolatoriae, interdum de fide etc. inſererentur epiſtolae prioribus minime cohaerentes. Attendentes igitur, quid commoditatis legentibus bona conferret partitio: ſingulas ſingulis ordinauimus locis: trifariam obſeruantes partium ordinem. Deinde vnamquamque in tractatus ſubdiuidentes: quo melius potuimus, epiſtolas applicauimus. Atque ab illis exorſi ſumus, quibus fides catholica roboratur. - - Deinde quae de vtriusque teſtamenti quaeſtionibus, vel de ſcripturarum ſanctarum expoſitoribus tractant, adiecimus. Demum vero de moribus atque virtutibus - - diſtinctos ſubiecimus tractatus.* Tribus epiſtolarum ſiue tractatuum partibus ſingulis *inuentuarium*

tuarium praemittitur. Ab initio legenda ode, qua Hieronymus vitam enarrat, quam in eremo tenuit, et vita Hieronymi ab anonymo conſcripta, quae incipit, *pleros-que nimirum illuſtrium viros non ambigo noſſe* etc. Tertiae partis epiſtolae LXXXIII. ſubiicitur B. Euſebii Cremonenſis, qui Hieronymi presbyteri fuerat diſcipulus, ad B. Damaſum epiſtola de vita et tranſitu S. Hieronymi: alia B. Auguſtini Hipponenſis epiſcopi ad Cyrillum Hieroſolymitanum de magnificentiis B. Hieronymi: et B. Cyrilli Hieroſolymitani epiſcopi ad S. Auguſtinum de miraculis B. Hieronymi poſt mortem celebratis. In operis fine leguntur verſus:

Si delectet opes; nomen ſi forte rogaris
Artificis: legito. Carmina lecta dabunt.
Hieronymus Latii ſum gloria: me venerantur
Chriſticolae: ſum nam doctor et eccleſiae.
Conſcripſi varia: diſtinxi et ab ordine pſalmos:
Biblia quid referat meque dediſſe putes.
Quasque vides coram miſſiuas transfer: habebis
Lex ſacra dicar ego: Huic quoque Hieronymus
Nil lacheſi ſuperat: Nicolaus viuere Kesler
Nomen perpetuo me facit ingenio.
Cui merito celebris vrbs inclyta ſectaque ab vndis,
Rheni condignum dat Baſilea locum.
Non nummis nocuis (lector credas, ne labori
Atteſtatur opus) parcere doctus erat.
Menda operi nulla eſt: calamum fugias: pete chartas
Preſſas: arte noua quaere characteribus.

§. LXXXVI.

Seculo poſt Chriſtum natum XVI. Hieronymi epiſtolae et tractatus prodierunt *Lugduni* 1513. fol. per Nicolaum de Benedictis. 1530. fol. apud Gryphium, IX. voluminibus,

luminibus, accurante Desiderio Erasmo Roterodamo. Nam hic demum labore prorsus Herculeo *k*) Hieronymi opera vndique conquisiuit, recensuit, a spuriis genuina distinxit, et illustrauit, quae nouem voluminibus prodierunt *Basileae* 1516. apud Iohannem Frobenium. Quae editio saepius inde repetita 1524. 1526. 1553. et 1565. fol. *Parisiis* 1533. et 1546. fol. nouem voluminibus ex Erasmi recensione. 1579. fol. apud Sebastianum Niuellium, nouem tomis, editio nitidissima, a Mariano Victorio Reatino episcopo et sacrae theologiae professore ad fidem vetustissimorum exemplarium emendata. Is enim, qua fieri potuit, cura maxima Hieronymi opera recensuit ac edidit *Romae* 1565.- - 1576. fol. IX. volum. cum notis et ex recensione Mariani Victorii, apud Paulum Manutium.

k) Ipse ERASMVS chiliad. 3. cent. 1. adag. 2. *vniuersae D. Hieronymi lucubrationes, e quibus vt maximam, ita difficillimam quoque partem mihi proprie sumsi, nempe libros epistolares, haud leuem per Musas prouinciam, si cui tantum voluminum vel euoluendum modo sit. Nunc Deum immortalem! quam grauis cum mendarum portentis, quibus illic scatebant omnia, mihi fuit lucta. Quanto sudore reponenda Graeca, quae vir ille passim admiscet. Nam ea plerumque vel deerant, vel perperam erant addita. Neque vero mediocribus mihi vigiliis constiterunt qualiacunque illa scholia, quae cum suis argumentis adiecimus, non solum ob id, quod in re primum a nobis tentata non esset quem sequerer, cuius inuentis adiuuarer, - - Iam in ordine digerendo, qui varie a diuersis erat confusus, etsi nulla est ingenii laus, tamen haud parum fuit molestiae. Tanta rerum moles huic homuncioni sustinenda fuit, et quidem vni.* Confer. Hieron. oper. tom. 1. epistola nuncupatoria ad Gulielmum Waramum, archiepiscopum Cantuariensem p. 3. seq.

nutium. *Antuerpiae* 1579. folio ex officina Plantini. IX. tomis, ex Mariani Victorii recensione.

§. LXXXVII.

Seculo post Christum natum XVII. Hieronymi opera prodierunt *Parisiis* 1609. fol. praeter eruditas Henr. Grauii, Andrea Schotto curante, integre et emendatius editas obseruationes in epistolas, accesserunt insignes notae Frontonis Ducaei ad pauca Hieronymi loca. 1623. et 1643. fol. in quibus habentur praeterea difficilia loca per Franciscum a Messana digesta, aduertentiae Ferdinandi Fellosilli, episcopi Lucensis, Federici Morelli obseruationum et emendationum diatriba, et Laelii, episcopi Balneoregiani, emendatio insignis loci Hieronymiani. 1693. - - 1706. quinque tomis, Iohannes Marcianaeus, monachus Benedictinus, edidit ad MSS. castigata et variis obseruationibus illustrata: quae tamen, vtut nitida et satis luculenta, viris doctis haudquaquam placent. *l*) *Coloniae* 1618. fol. ad exemplum Parisiense, quod anno huius seculi nono prodiit. *Francofurti* 1684. fol. XII. tomis, curante D. Adamo Tribbechouio, qui Erasmi editionem exprimit, Victorii autem, et Grauii, Ducaeique et Latinii obseruationes tomo decimo, vndecimo Francisci a Messana et Ferdinandi Fellosilli episcopi Lucensis aduertentias, et duodecimo indices exhibet. *m*) D. Frid. Vlricus Calixtus prolegomena scripsit: quibus, quod de Iohanne Amerbachio dicendum, memoriae perperam de Erasmo prodidit, prioribus quatuor Hieronymi tomis immortuum, et priusquam perficerentur posteriores, e mortali hac vita in coelestem patriam migrasse. Erasmum enim

l) Vid. FABRICIVS biblioth. Lat. volum. 3. pag. 452. seqq.
m) Vid. acta Erudit. Lips. anno 1684. pag. 343.

enim conſtat abſolutae Hieronymi operum editioni XX. annos ſuperuixiſſe.

§. LXXXVIII.

Seculum, quo viuimus, recentiſſimum Ordinis Benedictini Monachis elegantiſſimam editionem *Pariſiis* 1706. fol. abſolutam ſupra iam vidimus referre acceptam. Et ſpes facta nouae melioris auctiorisque chronico et aliis, quam auide exſpectamus, hoc titulo *Veronae* 1735. fol. S. Euſebii Hieronymi Stridonenſis Presbyteri opera, poſt monachorum ord. S. Benedicti e congregatione S. Mauri recenſionem, denuo ad MStos codices Romanos, Mediolanenſes, Veronenſes, aliosque, nec non ad priores editiones caſtigata, quibusdam ineditis monumentis multisque S. Doctoris lucubrationibus ſeorſim tantum antea vulgatis aucta, et annotationibus, monitis variisque lectionibus continenter illuſtrata, opera et ſtudio Dominici Vallarſii, Veronenſis Presbyteri, opem ferentibus aliis in eadem ciuitate literatis viris, et praecipue Marchione Scipione Maffeio.

§. LXXXIX.

Theodoſii M. et filiorum Honorii et Arcadii Auguſtorum temporibus floruit quoque D. AVRELIVS AVGVSTINVS, in Africa Hipponenſis epiſcopus. Natus eſt Tagaſtae in Numidia, idibus Nouembris CCCLIV. Conſtantio imperante, Imperatore ipſo VII. et Caeſare Gallo III. COSS. Pater illi ciuis Tagaſtenſis, nomine Patricius, mater eximiae pietatis Monica: parentes honeſti, vtut tenuioris fortunae. Sanctae mulieris maxima cura fuit, vt puer a teneris ſaluberrima Chriſti doctrina imbueretur: qui catechumenos inter tantum profecit, vt morbo affectus periculoſo ipſe, ad veritatis iam tum agnitae ac ſolatii confirmationem, ſacro petierit tingi lauacro.

Sed tamen, cum melius habere coeperit, in aliud tempus, quod ipse postmodum vehementer improbauit, ille baptismus differtur. De religione parum sollicitus pater, qui nondum baptizatus fuerat, nec coniugis flagranti poterat satisfacere desiderio, filium, quod optimae spei esset, maluit ad honores quantocyus adspirare, et eruditionis sibi acquirere thesaurum. Vtut res esset ipsi angusta domi, nullis tamen sumtibus pepercit, vt optimis artibus institueretur: eumque, domi iactis in Manlii Theodori grammatici schola fundamentis, ad prosequenda humanitatis studia, Madaurum misit. Ignotae puero eruditionis nulla cupido: qui linguae Graecae omnium minime captus amore, Latine, quotidianis familiarium sermonibus magis, quam doctorum institutionibus, loqui didicit, et scientiarum officinas prope reliquisset. Poetarum lectione tamen delectabatur, qua Musarum dulcedine pellectus, literarum studia paulatim amplecti coepit. Sedecim annos natum pater CCCLXX. Madaura reuocat domum, Carthaginem missurus, vt rhetoricae operam daret. Antequam vero ad sumtus necessarios nummi potuerunt colligi, per annum integrum, otio minime liberali, Tagastae commoratus est, atque commodam solutioris vitae occasionem accepit. An. CCCLXXI. exeunte Carthaginem proficiscitur, a parentibus accepta, vltra facultatum tenuitatem pecunia. Romanianus quidam accessit Augustini patronus, qui summus literarum fautor, illius studia liberalitate sua et quouis modo promouere studebat. Carthagine, rhetorum ductu, bene dicendi quibusque exercitationibus detentus, summa industria eloquentiae fructus percepit, in foro saepius versatus est, neque solum concionibus oratorum, verum etiam fabulis in scenam productis interesse consueuit. Interea temporis

poris anno CCCLXXIII. pater Augustini, paulo post susceptum baptismum, in viuis esse desiit: eumque monuit, vt sibi consuleret ipse. Lectio repetita libri Ciceronis, qui *Hortensius* inscriptus, eum sapientiae inflammauit amore. Sapientia ad sui cognitionem ipsius, atque sacras literas perduxit. Oracula coepit legere diuina. Sed cum eloquentiae floribus, ordine, concinnitate illa ipsi videbantur esse destituta, simul vt delibauit, omnia fastidiens, saluberrimam reliquit cum veritatis simplicitate salutis viam, atque impios Manichaeorum errores amplexus est. Vndeuiginti annos natus, post obitum patris, Tagasten reuertitur: et ibi frequentare forum, et grammaticam docere instituit. Aristotelis categorias legit, illisque vnice delectatus est. Musicen et scientias mathematicas, nullo vsus magistro, didicit: ipsi astrologiae tantam nauauit operam, vt nemo prorsus, nedum Nibridius, qui id aegre ferebat, eum ab isto studiorum genere abstrahere potuerint. Annum aetatis agens vicesimum quintum, sub finem CCCLXXIX. Carthaginem se contulit, artemque ibi rhetoricam docuit cum applausu communi omnium. Iam tum ab anno aetatis vicesimo secutus fuerat Manichaeos, veritatis studio inprimis gloriantes, suumque venenum longe lateque disseminantes: quorum haeresi per nouem annos detentus et illaqueatus perdite, ad eosdem errores etiam multos alios imprudentes perduxit. Neque veritus ipse ex illegitimo toro genitum suscipere filium Adeodatum: et nefario furere lasciuiae aestu. Monica vero, pia Augustini mater, cum filium videret, omnibus commaculatum peccatis, ruere ad exitium, pro eius salute et saniori mente, interdiu noctuque supplicata Numini, inter lacrumas et suspiria semper tristis incedebat. Hinc aliquando Monicae,

filii errores et ſcelera deploranti, Simplicianus epiſcopus dixit, *impoſſibile eſſe, filium tot lacrumarum perire.* Bene, et ad rem ſatis accommodate. Non enim diuina gratia miſeris atque ex animo ſibi ſupplicantibus deeſſe poteſt. Et lacrumae precibus mixtae pro ſalute filii coeleſtem vicerunt miſericordiam, vt animum flecteret iſtius ad meliorem frugem. Anno CCCLXXXIII. aetatis viceſimo nono, Auguſtinus coepit impios Manichaeorum errores agnoſcere, et emergere paulatim. Fauſtum quendam Manichaeum, Carthagine docentem, familiari colloquio audit paulo accuratius, quem ante ſummis conſueuerat euehere laudibus. Reperit vero eum, liberalium diſciplinarum omnium expertem, prorſus nihil ſapere, et faſtu ſuperbire inano. Eum ergo faſtidire ſimul atque Manichaeorum doctrinam in dubium vocare coepit. Deinde Helpidium, virum doctum et pium, Carthagine cum Manichaeo quodam diſputantem audit, ea quidem perſuaſione animi, tantique ponderis diuinorum oraculorum ſuffragio, vt, obmuteſcente aduerſario, facillime potuerit reportare victoriam. Et vanum Auguſtinus deprehendit Manichaei effugium, corruptos a Iudaeis eſſe, noui foederis libros: quorum exemplum producere nullum potuit. Manichaeos tamen nondum plane deſerit: vtut ſententias eorum paulo remiſſius tractaret, et cum academicis philoſophis, de omnibus dubitandum eſſe, exiſtimaret. Carthaginienſium ſcholaſticorum petulantiae pertaeſus, atque ſuis prope deſtitutus auditoribus, Romam migrare decreuit, etſi matre inuita, quae filium impenſe optabat aut retinere, aut comitari. Aduerſa primum, in aedibus Manichaei, hoſpitis ſui, mox recuperata valetudine, coepit Romae liberaliores docere diſciplinas: perpaucos vero, et ſibi minime commodos, inuenit diſcipulos:

los: vt oleum ſibi et operam perdere videretur. Sed forte fortuna Mediolanenſis ciuitatis principes a Symmacho, Romae praefecto, exercitatum rhetoricae profeſſorem petunt: quam prouinciam, oportuno tempore ſibi oblatam, Auguſtinus accipit, et ornat maximo cum omnium applauſu. Cum Mediolani verſaretur, Ambroſius epiſcopus eum ſingulari humanitate et paterno prope affectu excipit: quem non ſine quadam animi voluptate audit. Audit eum vero, non vt veritates cognoſceret, verum ea potius curioſitate, vt eloquentiam viri, quae adeo vbique locorum praedicabatur, experiri poſſet. Epiſcopi vero oratione ita commouetur, vt, facundiae vix habita ratione, doctrinam magis admiraretur, et ſecum, eiurata Manichaeorum ſecta, ad catholicam religionis Chriſtianae confeſſionem redire ſtatueret: eamque ſuam mentem piae matri, quam Mediolani ſecum habebat, dici non poteſt, ad quantam exhilerationem, aperiret. Eum in conſilio Platonici confirmant libri. Conuerſionem promouent cum obteſtationes Monicae, cariſſimae matris, tum pia colloquia Simpliciani et Petiliani, quibus valde familiariter vtebatur. Magnum vero illud ſalutis opus, operante diuino ſpiritu, aſſidua epiſtolarum S. Pauli lectio, et perſcrutatio conficit. Annos triginta natus de matrimonio legitimo cogitat, ſuamque concubinam dimittit, quae in Africam reuertitur, et filium Auguſtino ex ſe natum relinquit Adeodatum. Puellam vero ducit Auguſtinus biennio minorem, quam nubilis fieret. Interea temporis, quo exſpectandae virginis nuptiae, aliam ſibi concubinam iungit, ſuoque teſtatur exemplo, teſtam, quo ſemel fuerit imbuta recens, eum odorem ſeruare diu, et quam difficili negotio, quibus a teneris aſſueſcimus, ſordito vitae genere, relinquantur peccata. Meliorem

rem

rem hauserat iam tum Christianae veritatis doctrinam. Serio cogitauerat de saluberrima emendatione vitae: quam perditam doluit, ac bona aetatis parte perperam transacta, mercari cautius, tandemque ad meliorem frugem redire decreuit. Tanto maiores ipsi tentationes oboriebantur: et ingens perpetuo erat carnem inter atque spiritum pugna; eoque certamine victoria anceps. Testatur ipse, *n*) quomodo huc et illuc misere iactatus fuerit. Stetit ab vna parte cum sanctis Deus, ab altera mundus, caro, diabolus, qui dubium ac vacillantem alliciebant, afferebant, trahebantque forti manu. Venit ad Simplicianum pium doctumque virum: venit ad Ambrosium episcopum: errores exponit suos: consilium expetit, et auxilium, vt rectam ineat rationem vitae, ac tandem ad veritatis pleniorem cognitionem peruenire possit. Suadent illi, vt sacram scripturam diligenter legat, examinet, meditetur: et supplex sancti spiritus illuminationem gratiamque diuinam obtinere studeat. Magis inde solicitus, tristis, atque dubius recedit. Nebridium Alipiumque sodales conuenit suos, vt consilium caperet, quod nusquam reperit: cum aegritudinem animi conflictumque ipse nemini communicare posset. Christianus centurio quidam Pontitianus Augustino et Alipio narrat Antonii aliorumque sanctorum historias, qui scelera iuuenes multa patrarint, serio tamen postea emendarint vitam, atque, vt ille loquitur, vitia ineuntis adolescentiae magnis compensarint virtutibus. His commotus sibimet ipsi Augustinus vehementer displicet, atque Alipium ita alloquitur: *quid hoc est? quid patimur? surgunt indocti* (de quibus enim Pontitianus narrauerat, indocti

n) Confessionum l. 8. c. 1. et 2.

docti fuerunt) *et coelum rapiunt: et nos cum doctrinis nostris, sine corde, ecce vbi volutamur in carne et sanguine.* Angebatur animo: quem non sine vi et doloribus cogebat, vt Deum sequatur. Renuit saepius: dum sibimet ipsi nimis placebat, excusabat sese, suasque actiones defendere quouis modo studebat. Bene quidem argumentis omnibus ipse respondet, ac spem inter atque timorem diu versatus aegerrime relinquit consuetudinem peccandi. Obuersantur oculis variae, quibus lactebatur, mundi voluptates. Tot illecebrae, carnis titillatio perpetua, omnes deliciae, querelas proferunt: *adeone dimittes nos, et a momento isto nunquam erimus tecum?* Solitudinem quaerens, cum Alipio suo in hortum abit, eamque spiritus sentit luctam acerrimam: quae in lacrumas tandem exit. Alipium mittit, atque solus considet sub ficu: sua procumbit facie tristis: suamque non sine taedio et doloribus considerat vitam ante actam, cum omnibus periculis, quae sibi imminere vidit. Supplex Deum veneratur, gratia sibi adesse, et mentem sibi meliorem largiri velit. *Et tu, Domine*, inquit, *vsque quo? quamdiu, quamdiu, cras et cras? quare non modo? quare non hac hora finis est turpitudinis meae?* Ea perturbatione animi sibi videbatur audire vocem, velut puerorum atque puellarum in domo vicina concentu, saepius repetitam, *tolle, lege: tolle, lege.* Eam quidem adhortationem, cum prorsus videret neminem, omnium vero sibi minime persuaderet, puerorum eiusmodi esse lusum, diuinitus factam credidit. Assurgit propere, et lacrumarum absterso flumine, sacrum codicem euoluit, quem secum habebat, alacri mente facturus, quae primo sibi obueniente loco praeciperentur. Ita enim de S. Antonio intellexerat, resipuisse, ac seruatori suo semet deuouisse totum, postquam forte

Christi audierit mandatum: *o) si omni officio, aut potius pietate cupis diuina praecepta exequi omnia: abi, possessiones vende quascunque tuas, et pauperibus illas distribue, vt coelestem tibi parares thesaurum. Sic tandem veni, & imitare meam rationem viuendi.* Augustinus vero, vt librum aperuit, S. Pauli statim legit adhortationem saluberrimam: *p) velut in luce, viuamus honeste, non in commessationibus et ebrietate, non in lasciuia et libidine, non in litibus et inuidia. Sed, vestis instar, amplectimini Dominum Iesum Christum, et carnis vestrae curam ita habete, vt prona ad lasciuiam retineatur.* His perlectis, omnes propelluntur dubitationis tenebrae: vt laetus ad Alipium accedens, rem cum illo communicaret. Is miratur et obstupescit: nunciat vero simul, eiusmodi lectionem subitaneam pari modo sibi olim profuisse. Codicem arripit eundem: vt verba legeret continuo sequentia: *q) eum vero, qui fide infirmus est, assumite: neque animo confundite miseros.* Haec Alipius sibi dicta putauit. Vterque Deum laudat. Vterque voluptatibus et peccatorum quibusque irritamentis valedicit, et quod reliquum esset vitae cultui sacro cupit esse deuotum. Monicam statim adeunt, et quicquid acciderit, illi narrant: quae omnibus statim incessit laetitiis: vt vno ore praedicarent misericordiam Domini, et manibus elatis gratias agerent Deo. Augustinus aliquot tantum exspectat dies, dum publicas artis rhetoricae absoluisset lectiones, quae ipsi ad ferias vsque restabant habendae. Semet deinde professioni rhetoricae abdicat: vt tanto liberius sacrarum posset vacare literarum studio. Epistola ad Ambrosium data, suos agnoscit errores, suumque exponit consilium, et rogat, qui hoc

o) Matth. XIX. 21. p) Roman. XIII. 13. seq. q) Roman. XIV. 1.

hoc tempore ſibi diuinorum oraculorum libri inprimis legendi. Hic Eſaiae prophetae lectionem ſuadet. In villam ergo Verecundi, ciuis cuiusdam Mediolanenſis, et amici ſui, Auguſtinus ſe recipit: vt procul ab hominum turba veritates indagaret diuinas, et animum ſacris propediem lauacro initiandum bene praepararet. Mediolanum reuerſus paſchatis feſto CCCLXXXVII. triceſimo tertio aetatis anno, vna cum filio, quem ex concubina habuit, Adeodato; quindecim annorum, et Alipio, amico ſuo, populi magno concurſu, ab Ambroſio epiſcopo baptizatur. Quo quidem ſacro actu completo, hymnus, vulgo notiſſimus, *Te Deum laudamus* etc. tota obſtupeſcente eccleſia, alternatim repente ab Ambroſio et Auguſtino decantatus fuit. *r*) Deinde in patriam cum pia matre redire decreuit. Romae aliquandiu moratus, vt vela daret ventis, Oſtiam petit: vbi Monica, Auguſtini mater, diem obiit ſupremum. Cui cum ſoluerit iuſta, iter proſequitur ſuum, et anno CCCLXXXVIII. exeunte in Africam venit. Carthagine hoſpitio eum excipit ex ſenatoribus quidam, Innocentius nomine, quem velut per miraculum ſanauit. *s*) Inde domum reuertitur, atque Tagaſtae in arctiſſima aliquot amicorum ſocietate vixit, triennium tranſigens precibus, ieiuniis, codicum ſacrorum lectione, meditatione, ac pietatis quocunque exercitio. Hinc tanta ſanctitatis fama, vt, qui vitam ac ſemet totos deuouerent Deo, illius conſiliis vterentur. Cum in rebus dubiis eum vndique conſulerent: miſit nobilis vir quidam Hipponenſis, qui vitae ſemet exoptabat ſolitariae

 con-

r) Teſte S. DACIO, epiſcopo Mediolanenſi, qui Iuſtino imperante floruit, chronici l. 1. c. 10. Confer. BELLARMINVS de ſcriptoribus eccleſiaſticis, Ambroſii vita ad annum 374. p. m. 99.

s) Vt ipſe teſtatur de ciuitate Dei l. 22. c. 8.

confecrare, ac precibus multis ipsum Hipponem accersiuit. Hominem conuenit quidem, sed animum eius flectere non potuit, qui nimis consueuerat indulgere sibi, suisque voluptatibus abdicare dubitauerat semper. Cuius antea perspecta fides, sanctitas, et eruditio, Hippone innotuit interius Valerio episcopo: cum Hipponensis eius ecclesiae presbytero indigeret: quem vt populus eligeret, assidue monuit. Eligitur Augustinus adeo commendatus omnibus: quem inuitum, a. CCCXCI. ineunte, Valerius episcopus Hipponensis presbyterum ordinauit. Postea in solitudinem Augustinus se recepit, posteaquam ab episcopo, ad festum vsque paschatis, ad tantum munus subeundum semet praeparandi veniam impetrauit. Interea temporis Augustinus hominum societatem, siue monasterium, congregauit, qui omnia haberent communia, nec sibi priuatim quicquam arrogare auderent. Statim atque prouinciam ingressus est suam, Valerius episcopus eum suo loco substituit vt legem diuinam pro concione interpretaretur: id quidem praeter omnium Africae ecclesiarum consuetudinem: quibus soli, cum essent praesentes, episcopi, nunquam presbyteri, pro concione dicebant. Id aegre ferentibus ceteris, Valerius ita se defendit, vt ecclesiarum in oriente perpetuum esse vsum doceret, et rem sibi ostenderet esse longe difficillimam, dicere pro suggestu Latine, qui Graecus esset. Pluribus deinde arrisit episcopis in Africa quoque, vt presbyteris coram se in ecclesiis publice docendi potestatem impertirentur. Imo etiam Augustino concesserunt, vt in ipso generali concilio Carthaginiensi anno CCCXCIII. publice verba faceret, et fidei Christianae coram episcopis exponeret symbolum, tanto quidem applausu, vt dignus haberetur ab omnibus, qui ad altiorem ecclesiasticae dignitatis gradum eueheretur.

tur. Timens autem Valerius, ne viro sibi tam iucundo, pene et necessario priuaretur; partem statuit tradere illi muneris sui. Atque etiam id consilii biennio post executus est: vt Augustinus anno CCCXCV. a Megalio, Calamensi episcopo, et Numidiae tunc temporis primate, Collega Valerii et Hipponensis coepiscopus ordinaretur. Hanc dignitatem Augustinus, vt videri voluit, aegre tandem, multumque reluctans, conferri passus est sibi: quamuis, vt ipse postea declarauit, nondum intellexerat, repugnare huic ordinationi ecclesiae leges, et concilii Nicaeni canonem, quo cautum est, ne duo in vna eademque ecclesia episcopi ordinarentur. Quae viri fuerit eruditio, quae morum lenitas, quae vitae sanctitas, quanta eius in vita et post fata fama et admiratio, difficile dictu. Donis a Deo fuit ornatus minime vulgaribus. Acumen ingenii, stupenda memoriae tenacitas, oris admiranda suauitas, facundia, disputandi et perorandi promtitudo, dexteritas summa, beneuolentiam illi facile potuerunt conciliare omnium. Nunquam nimis ab humanitatis studio alienus, veteres poetas, philosophos, oratores, historicos, in numerato habuit, quorum testimoniis passim atque ceimeliis, non sine maximo ornatu, probe didicerat vti. Haud raro in libris suis, quorum hodie magnus superest numerus, ad Cicerones, Sallustios, Platones, Aristoteles, Virgilios, Horatios, Lucanos, carmina Sibyllina, alia vetustatis monumenta prouocat. Inprimis theologorum scripta diligenter legit, ac ipse diuina oracula exposuit, ac multum profuit lucubrationibus suis. Episcopatum, qua potest fieri, fide, doctrina, sanctitate, omnibus modis ornare studuit. Haereses profligauit. Confessionem maxima virtute stabiliuit catholicam. Scholas vbique voluit esse Christo sanctas, et verae sapientiae

officinas. Publice non modo in ecclesia sua docuit semper; verum etiam aliis locis, nonnunquam rogatus, et necessitate postulante, verbum praedicauit Domini, et saluberrimam doctrinam longe lateque candide non minus, quam constanter, ac studio indefesso, disseminauit. Erroribus mature obicem ponere consueuit: atque ita multos, non sine admiratione bonorum, ob haeretica prauitate, vel a pagana superstitione retraxit. Cum presbyter adhuc esset Hippone, cum Fortunato Manichaeo, qui multos in ea vrbe et passim locorum, erroris incautos seduxerat, in arenam descendit: cumque in eas redegit angustias, vt omnes facile intelligerent, neque istum catholicae doctrinae veritatem infringere, neque opinionem suam defendere posse. Nec longe post ea tempora in Felicem, insignem Manichaeum, qui Hipponem venerat, vt virus suum latius spargeret, victricia conuertit arma: et post tertiam collationem illum ad saniorem mentem perduxit. Christianae religionis veritatem defendit etiam aduersus Maximum, Gothorum episcopum, Arianum: qui cum Hippone Carthaginem profectus esset, ac victoriam, quam ab Augustino reportarit, multaque alia ore impudico mentiretur: Augustinus librum de vtriusque obiectionibus et responsionibus edidit: quo constaret, istum nihil plane ad obiectiones respondere potuisse, quamuis garrulitate sua diem magna ex parte consumserit. Nec minori virtute Priscillianistas, Origenistas, Marcionistas, Apollinaristas, Sabellianos, Pelagianos, Donatistas, Circumcelliones, Judaeos, aliosque fregit: qui, ad vindicandam, vt sibi persuadebant, ignominiam, boni viri famam calumniis maculare non destiterunt. In primis Donatistae ac Circumcelliones eum occidendum putarunt, ac procul dubio occidissent, si, quem Deus prohibuit, successus

cessus

cessus istorum consiliis insidiisque respondisset. Nihil Augustinus quidem vehementia peccauit: sed insigni modestia et animi tranquillitate nunquam satis laudanda aduersariis respondit. Audiamus ipsum: *t) ego*, inquit, *quando cuiquam vel dicendo, vel scribendo, respondeo, etiam calumniosis criminationibus lacessitus, quantum mihi Dominus donat, frenatis atque coercitis vanae indignationis aculeis, auditori, lectoriue consulens, non ago, vt efficiar homini conuiciando superior, sed errorem conuincendo salubrior.* In quaestionibus difficilioribus explicandis saepe affirmauit, se aliorum malle audire, quam dicere suam sententiam. Scriptis suis nihil prorsus auctoritatis tribuit: ne dum aequari voluit ista diuinis. Aequo semper tulit animo, alios dissentire, et idem ius in se statuere, quo ipse vtatur. *Ego fateor*, inquit, *v) me ex eorum numero esse conari, qui proficiendo scribunt, et scribendo proficiunt. Vnde si aliquid incautius, vel indoctius a me positum est, qui non solum ab aliis, qui videre id possunt, merito reprehendatur, verum etiam a me ipso, quia et ego saltem postea videre debeo, si proficio: nec mirandum est, nec dolendum, sed potius ignoscendum atque gratulandum, non quia erratum est, sed quia improbatum. Nam nimis peruerse se ipsum amat, qui et alios vult errare, vt error suus lateat. Quanto enim melius et vtilius, vt vbi ipse errauit, alii non errent, quorum admonitu errore careat? Quod si noluerit, saltem comites erroris non habeat.* Alibi: *x) qualis ego sum in scriptis aliorum: tales volo esse intellectores meorum.* Hinc et retractationum libros scripsit, quibus retractauit atque correxit, quae superioribus annis minus commode et accurate tradita fuerunt. Et plura fortassis retracta fuissent, si longior illi vita contigisset.

t) Contra literas Petiliani lib. 3. c. 1. *v)* Epistola 7. *x)* Epist. 3.

gisset. Diligentia hominis et studium indefessum praedicari nunquam satis potest. Neque enim illi sufficiebat totos dies noctesque simul lucubrationibus suis consumsisse: etiam non in prandio, vel coena, et inter conuiuas, legere, meditari, et scribere destitit. Multis interfuit sacris episcoporum concionibus atque synodis. Multis in Africa ecclesiis opera et consilio subuenit: vtpote cuius arbitrio res saepius permittebantur. Multos ipse literis sacris, schola aperta theologica, instituit, quos ecclesiis deinde presbyteros atque episcopos praefecit. Disciplinae inter clericos diligens laudatur custos. Aegrotos ac morientes crebro visitauit, et consolatus est: quorum pias grauesque sententias aliis deinde inculcauit. Suspicionis autem vitandae caussa, cum mulieribus, si vel maxime eius fuerint cognatae, rarissime, et non nisi vrgente necessitate, conuersatus est. Erga pauperes et miseros valde liberalis, rerum quicquid fuit, quam lubentissime distribuit. Vestitu modico ac decenti vtebatur, non nitido, non etiam sordido. Vinum bibebat quotidie ad sitim pellendam quantum satis est. Mensae frugales erant; inter olera et legumina carnibus aliquando instructae, hospitum et infirmorum gratia. Ab auaritiae vitio alienissimus, vt dixi, egenis larga subueniebat manu, et hospites quam liberalissime amplectebatur: quorum ab se neminem solebat dimittere tristem. Cochlearia argentea, reliqua vasa vel testacea, vel lignea, vel marmorea erant. Ipse lectionem magis, et disputationem in mensa, quam epulas et circumpotationes amabat. Obtrectationis vero et calumniae acerrimus erat osor: quod alioqui commune vitium in episcopis et omnibus aequo animo ferre nunquam potuit, reprehendit vero quam maxime, et scriptum sequens iuxta mensam ostendit distichon:

Quis-

Quisquis amat dictis absentum rodere vitam:
Hanc mensam vetitam nouerit esse sibi.

Delatoribus, vt officii aliquando immemores sunt homines, in conuiuio statim respondit, nisi abstinerent, se aut versus illos deleturum, aut abiturum. Cum rebus ecclesiasticis XL. prope annos maxima cum laude praefuisset: vrbs et regio Hipponensis a Vandalis obsidione cingitur, et tristia trementes exspectant omnes fata. Augustinus precibus indefessis, manibusque continuo elatis, supplex veneratur Deum, vt ciues et ecclesiam a barbarorum obsidione et imminentibus periculis liberaret, aut seruos suos ad perferendam quamcunque calamitatem, siquidem eius ea sancta voluntas, sancto suo spiritu corroboraret, aut sibi felicem ex hac vita, cuius satur, exitum gratiose largiretur. Nec longe post febricula correptus coepit decumbere lecto, et ingrauescente morbo Dauidis de poenitentia psalmos legere, aut iubere, vt sibi praelegerentur. Sic animo forti et salutis flagranti, inter preces et suspiria totos transegit decem dies: et quemadmodum pie vixit, placide et beate mortuus est V. Kalendas Septembris CCCCXXX. *y*) aetatis anno LXXVI. Patriam vero a Vandalis occupatam, et Hipponem, cuius erat episcopus, tertio iam mense obsessam reliquit. Heraclius vero illi in episcopatu Hipponensi successit. Vitam suam S. AVGVSTINVS ipse magnam partem tradidit confessionum libris XIII. sicut scriptorum suorum historiam duobus retractationum libris comprehendit. Scripsit deinde POSSIDIVS, *z*) siue

y) Teste PROSPERO in chronico, Theodosio XIII. et Valentiniano III. COSS. *z*) Fuit Possidius ille Augustini per quadraginta fere annos familiaris, et Calamae in Africa episcopus.

fiue POSSIDONIVS, Calamenfis epifcopus, commentarium de vita S. Auguftini, qui eius operibus vulgo praemitti folet. Vitam S. Auguftini a IORDANO Quedlimburgenfi, eremita Auguftiniano, circa annum MCCCLXX. Parifiis confcriptam IACOB. HOMMEY in fupplementis patrum *a*) edidit. Vitam Auguftini etiam confignarunt LVCAS DACHERIVS, *b*) ANTONIVS GODELLVS, *c*) ERASMVS, *d*) Monachi ordinis S. Benedicti, *e*) TILLEMONTIVS, *f*) et plures alii, quorum FABRICIVS *g*) meminit. Neque filentio praetermittendi funt SVRIVS, *h*) BARONIVS et SPONDANVS, *i*) Magdeburgenfes, *k*) OSIANDER, *l*) SCHOPFFIVS, *m*) CAVE, *n*) DV PIN, *o*) SPANHEMIVS, *p*) ARNOLDVS, *q*) et alii.

§. XC.

Scripfit S. Auguftinus multa, in omni prope difciplinarum genere. Quae extant, ab Erafmo X. tomis digefta funt, fecundum ordinem, qui aptior faciliorque vifus eft. Ex editione Lugdunenfi 1586. librorum feriem in bibliotheca Rintelienfi exhibuiffe memini. *r*) Sequar iam eum ordinem, quem S. Benedictini monachi doctiffimi in editione recentiori fua feruarunt. *Tomo primo* extant 1) retractationum libri duo, quibus, velut praefatione

a) Parifiis 1684. 8. p. 569 - 638. *b*) Parifiis 1648. *c*) Parifiis 1652. 4. *d*) Praefat. oper. Auguftini. *e*) Operum S. Auguftini tomo 11. *f*) Tomo 13. memor. ecclef. qui prodiit Parifiis 1710. 4. *g*) Biblioth. Latin. vol. 3. pag. 519. feq. *h*) De probatis fanctorum hiftoriis tomo 4. Aug. 28. *i*) Annal. ann. 377. feqq. *k*) Hiftor. ecclef. cent. 5. c. 10. p. 1113. *l*) Hift. ecclef. cent. 4. l. 4. c. 23. *m*) Academia I. C. pag. 87. feqq. *n*) Hift. liter. ecclef. auct. pag. 244. *o*) Nova bibliotheca ecclef. auctor. tom. 3. p. 290. feqq. *p*) Introduct. mai. tom. 1. p. 428. *q*) Hift. ecclef. et haeretic. l. 5. c. 3. p. 226. *r*) Biblioth. Rintel. theolog. pag. 35. feqq.

fatione quadam, operum ſuorum titulos et prima verba refert, qua ſingula ſcripſerit occaſione notat, argumenta recenſet, obſcuriora dilucidat, errores emendat. Retractationum libros non ante annum CCCCXXVII. ſcripſit. 2) Confeſſionum libri tredecim, s) quibus miram exhibet vitae ſuae deſcriptionem, anno CCCC. exaratam, et ſaluberrimis adhortationibus refertiſſimam. Sequuntur, ſeruata temporis ratione, quos juuenis ad huc, et antequam factus eſt presbyter, ſcripſit, libri 3) aduerſus academicos III. anno CCCLXXXVI. in ſolitudine ſcripti, cum ad baptiſmum ſe praepararet. Hos, ad Ciceronis imitationem, dialogo ſcripſit: vt Romanianum ad philoſophiae ſtudium pertraheret. 4) de beata vita liber vnus, eodem fere tempore ſcriptus dialogo, vt demonſtraret, veram hominis beatitudinem eſſe in cognitione Dei. 5) de ordine libri duo, quibus de prouidentia agit, dialogiſtica methodo. 6) ſoliloquiorum libri duo, in ſolitudine, ſub initium anni CCCLXXXVII. ſcripti. 7) de immortalitate animae liber vnus. 8) de quantitate animae dialogus, quo ſuas Euodio loquendi partes tribuit. 9) de muſica libri ſex, quorum primo de muſica in genere agit, ſecundo de ſyllabis et pedibus, tribus ſequentibus de metro, numero et verſibus: extremo oſtendit, quomodo muſica cor animumque hominis ad harmoniam coeleſtem diuinamque attollere debeat. 10) de magiſtro dialogus inter Auguſtinum eiusque filium Adeodatum, nos non hominum verbis, ſed a veritate aeterna, Chriſto nimirum, Verbo Dei, doceri, a quo omnes veritates veniant. 11) de libero arbitrio libri tres. 12) de geneſi duo

 libri

s) Horum lectione Franciſcus Petrarcha a contemtu ſacrarum literarum reuocatus eſt. vid. FABRICII biblioth. Lat. vol. 5. pag. 508.

libri aduerſus Manichaeos. 13) de moribus eccleſiae. 14) de moribus Manichaeorum. 15) de vera religione liber vnus. 16) regula ab Auguſtino virginibus, non monachis, vt vulgo creditur, ſcripta. Ad calcem cuiusque tomi ſuppoſititia reiiciuntur. Hic ergo leguntur tractatus *a.* de grammatica. *b.* de dialectica. *c.* de categoriis. *t*) *d.* de rhetorica. *e.* regulae monaſticae. *Tomo ſecundo* continentur eius epiſtolae CCLXX. in quatuor claſſes diſtributae. Prima eſt epiſtolarum, quas ſcripſit antequam factus eſt epiſcopus, ab anno CCCLXXXVI. ad annum CCCXCV. Secunda eas exhibet, quas ſcripſit ab anno CCCXCVI. ad annum CCCCX. Tertia eas comprehendit, quas ab an. CCCCXI. ad annum mortis CCCCXXX. dedit. Quarta illarum eſt, quae quo tempore fuerint ſcriptae, non conſtat. Annectuntur ſuppoſititiae XIII. epiſtolae Auguſtini ad Bonifacium, et Bonifacii ad Auguſtinum. *b.* Pelagii epiſtola ad Demetriadem. *c.* Cyrilli epiſtola ad Auguſtinum de Hieronymi virtutibus. *d.* Auguſtini epiſtola ad Cyrillum de Hieronymi miraculis. *e.* diſputatio Auguſtini cum Paſcentio. *Tomo tertio* continentur libri in S. Scripturam 1) de doctrina Chriſtiana libri quatuor, qui praefationis inſtar commentariis in ſcripturam praemittuntur. 2) de geneſi ad literam imperfectus liber vnus. 3) de geneſi ad literam libri duodecim. 4) locutionum libri ſeptem. 5) in Iob annotationum opus imperfectum. 6) ſpeculum, ſiue multorum V. et N. T. locorum collectio, quae nonnulla de moribus praecepta con-

t) Miror STOLLIVM, V. C. introd. in hiſtor. liter. part. 2. c. 2. §. 14. poſt. tantas tot illuſtrium virorum demonſtrationes, haec ſcripta ſerio tribuere Auguſtino: cuius opera ea quidem in re nos iudicat carere facile potuiſſe: quandoquidem nihil egregii aut ſingulare iſtis tractationibus contineatur.

continet. 7) harmonia quatuor euangelistarum quadripartita. 8) in sermonem Christi super monte libri duo. 9) quaestionum in quaedam Matthaei et Lucae loca libri duo. 10) tractatus CXXIV. in euangelium Iohannis, siue homiliae ab Augustino pro concione habitae, quibus euangelii textum persequitur, vnde praecepta multa saluberrima eruit. 11) homiliae decem in epistolam Iohannis. 12) multorum locorum epistolae ad Romanos explicatio. 13) initium expositionis epistolae ad Romanos. 14) commentarius in epistolam ad Galatas. Sed Augustini non sunt *a.* de mirabilibus sacrae scripturae V. et N. T. *b.* de benedictionibus Iacob patriarchae. *c.* quaestiones in V. et N. testamentum. *d.* apocalypseos expositio. *Tomo quarto* continentur omnes lucubrationes in psalmos. *Tomo quinto* extant omnes Augustini sermones, quinque classibus distincti 1) sermones CLXXXIII. in plurima V. et N. T. loca. 2) sermones LXXXVIII. in maiora anni festa. 3) sermones LXIX. in festa sanctorum. 4) sermones XXIII. varii argumenti, de amore Dei, de timore, de poenitentia, de contemtu mundi, de moribus clericorum, de pace et concordia, de mortuorum resurrectione. 5) sermones, de quibus non constat Augustini esse, numero XXXI. Annectuntur sermonum aliquot fragmenta et CCCXVII. sermones supposititii. *Tomo sexto* scripta Augustini continentur dogmatica 1) collectio responsionum ad quaestiones LXXXIII. 2) quaestionum libri duo, ad Simplicianum episcopum Mediolanensem, qui Ambrosio suffectus est. 3) quaestionum liber ad Dulcitium, Africae tribunum. 4) de credendis rebus, quae non capiuntur. 5) liber de fide et symbolo. 6) liber de fide et bonis operibus. 7) enchiridion, siue tractatus de fide, spe et charitate. 8) Christiani pugna. 9)

liber de instructione eorum, qui religionem nesciunt. 10) liber de continentia. 11) de bono matrimonii aduersus Iouinianum. 12) de sancta virginitate aduersus Iouinianum. 13) de viduitatis vtilitatibus liber, quem Erasmus immerito crediderat Augustino suppositum fuisse. 14) de matrimoniis, quae adulterii excusari non possunt libri duo. 15) de mendacio libri duo. 16) de opere monachorum. 17) de vaticiniis daemonum. 18) de cura mortuorum. 19) sermo de patientia. 20) in symbolum sermones quatuor, quorum primus Augustini, reliqui tres suspecti sunt. 21) suspecti quoque sermones tres, vnus quartae feriae, seu de cultu vineae Domini, alter de diluuio, tertius in tempus persecutionis barbarorum. 22) in censum eundem veniunt sermones in nouum canticum, de disciplina, de vtilitate ieiunii, de expugnata vrbe Roma. Sequuntur tractatus, qui Augustini non sunt, *a.* collectio XXI. quaestionum, maximam partem philosophicarum. *b.* quaestiones LXV. cum responsionibus suis, magis ad theologiam spectantes. *c.* liber de fide ad Petrum. *d.* liber de spiritu et anima. *e.* liber de amicitia. *f.* de substantia amoris. *g.* de amore Dei. *h.* soliloquiorum liber. *i.* tractatus de cordis contritione. *k.* enchiridion. *l.* speculum. *m.* speculum peccatoris. *n.* liber de tribus habitaculis. *o.* scala paradisi. *p.* liber de vitae cognitione, seu de vera vita. *q.* de vita Christiana. *r.* de salutaribus documentis. *s.* de duodecim abusibus seculi. *t.* de septem mortalibus peccatis. *v.* de septem donis spiritus sancti. *x.* liber de virtutum cum vitiis pugna. *y.* de sobrietate et charitate. *z.* de vera et falsa poenitentia. *aa.* tractatus de antichristo. *bb.* precatio, seu dirae potius ac imprecatio, e multis psalmorum locis exscriptae. *cc.* in canticum *magnificat* fragmentum. *dd.* de assumtione B. Virginis. *ee.* sermo-

ſermones duo de viſendis aegris. *ff.* ſermones duo de mortuorum conſolatione. *gg.* de Chriſtiana viuendi ratione. *hh.* ſermo in ſymbolum. *ii.* ſermo in vigiliam paſchatis de agno paſchali. *kk.* ſermones tres ad Neophytas de vnctione, de baptiſmo, et de pedum lotione. *ll.* tractatus de creatione primi hominis. *mm.* ſermones de ſeculi vanitate, de contemtu mundi, de vtilitate diſciplinae, de obedientia et humilitate, de precatione et eleemoſyna, et de eleemoſynarum vniuerſitate. *nn.* tractatus de duodecim illis precibus, quarum Apocal. XXI. fit mentio. *oo.* ſermones ad Anachoretas. *Tomo ſeptimo* exhibetur magnum Auguſtini opus de ciuitate Dei, libris XXII. *v*) Ad calcem voluminis reiecta ſunt epiſtolae nonnullae, et tractatus variorum, qui pertinent ad ea, quae Auguſtinus libri vltimi capite octauo aſſeruit de miraculis, aetate ſua editis. *Tomo octauo* leguntur 1) liber de haereſibus ad Quoduuldeum. 2) tractatus contra Iudaeos. 3) ſcripta in Manichaeos, de fidei vtilitate, de duabus animabus, de mali natura et origine diſputatio cum Fortunato Manichaeo, aduerſus Adimantum, contra Fauſtum, collatio cum Felice, de natura boni contra Manichaeos, contra Secundinum 4) Contra aduerſarium legis et prophetarum libri duo. 5) Contra Priſcillianiſtas et Origeniſtas liber ad Oroſium. 6) ſcripta aduerſus Arianos, reſponſio ad ſermonem Ariani de filii et ſpiritus ſancti diuinitate, collatio cum Maximino, aduerſus eundem libri duo. 7) de trinitate libri quindecim. *x*) Annectuntur libri

v) Ex Naudaeanis pag. 37. STOLLIVS introd. in hiſtor. liter. part. 1. c. 2. §. 16. n. 2. obſeruat, Gregorium VII. pontificem Varronis opera igne conſumſiſſe, ne Auguſtinus, propter libros de ciuitate Dei, plagii poſtulari queat. *x*) GENNADIVS de viris

libri suppositicii *a.* de quinque haeresibus. *b.* sermo de symbolo contra ethnicos, Iudaeos, et Arianos. *c.* de altercatione ecclesiae et synagogae. *d.* de fide contra Manichaeos. *e.* quomodo ad ecclesiam catholicam admittendi sint, qui, abnegata Manetis haeresi, ad fidem catholicam reuertuntur. *f.* liber de vnitate trinitatis. *g.* de verbi incarnatione libri duo. *h.* de vnitate et trinitate Dei. *i.* de Dei essentia. *k.* dialogus de vnitate S. trinitatis. *l.* liber de dogmatibus ecclesiasticis *Tomo nono* continentur tractatus aduersus Donatistas 1) quaestio catholicos inter et Donatistas agitata. 2) liber aduersus epistolam Donati. 3) aduersus Parmeniani epistolam libri tres. 4) de baptismo libri septem. 5) libri tres aduersus Petiliani Donatistae episcopi epistolam. 6) epistola ad catholicos de Donatistarum secta. 7) aduersus Cresconium Donatistam libri quatuor. 8) de vno baptismo aduersus Petilianum. 9) de collatione Carthaginiensi. 10) liber ad Donatistas. 11) aduersus Gaudentium libri duo. 12) sermo de subdiacono quodam Rusticiano, a Donatistis rebaptizato, suspectus. Accedunt, liber Augustino affictus contra Donatistam Fulgentium, multa alia veterum monumenta, quae Donatistarum historiam illustrant. *Tomo decimo* opera continentur Augustini, quae aduersus Pelagianos scripsit. 1) libri tres ad Marcellinum, de meritis et remissione peccatorum. 2) liber de spiritu et litera, ad Marcellinum. 3) de natura et gratia. 4) de gestis Pelagii. 5) de gratia Iesu Christi. 6) de peccato originali. 7) de Iusti-

viris illustribus c. 38. *edidit senex, quos iuuenis coeperat, de trinitate libros XV. in quibus, vt scriptura ait, introductus in cubiculum regis, et decoratus veste multifaria sapientiae Dei, exhibuit ecclesiam non habentem maculam aut rugam, vel aliquid huiusmodi.*

Iustitiae perfectione, contra Coeleſtium. 8) de matrimonio et concupiſcentia libri duo. 9) aduerſus Iulianum libri ſex. 10) de gratia et libero arbitrio liber vnus. 11) de correptione et gratia. 12) ad Hilarii Proſperique epiſtolas reſponſio libris duobus. 13) de origine animae libri quatuor, ad Renatium, ad Petrum, presbyterum Hiſpanum, ad Victorem Vincentium. Adduntur ſcripta nonnulla, quibus Auguſtini doctrina de praedeſtinatione et gratia defenditur. *a*. Proſperi libri quatuor pro defenſione Auguſtini. *b*. epigramma in eius laudem. *c*. Caeleſtini epiſtola. *d*. capitula. *e*. epiſtola ab epiſcopis Africanis in Sardiniam relegatis. *f*. variorum tractatus. *g*. hypognoſticon libri ſex. *h*. liber de praedeſtinatione et gratia. *i*. de doctrina praedeſtinationis. De ſcriptis Auguſtini conſulendi ſunt ipſius retractationum libri, POSSIDII commentarii de vita Auguſtini, ERASMI praefationes, Monachorum Benedictinorum diſſertationes, DV PIN noua bibliotheca eccleſiaſticorum auctorum, *y*) CAVEVS parte altera hiſtoriae literariae ſcriptorum eccleſiaſticorum, ANDR. RIVETVS, *z*) GERARDVS IOANNIS VOSSIVS, a) SIXTVS SENENSIS, *b*) ROBERT. BELLARMINVS, *c*) IO. GERHARDVS, *d*) et alii. Opera ſua omnia Auguſtinus ipſe in calce retractationum teſtatur a ſe trifariam edita, dictando nimirum, dicendo, et ſcribendo. De genere dictorum ſunt tractatus ad populum habiti: ad quos audiendos, ut teſtis eſt POSSIDIVS, *e*) ipſi quoque haeretici, vna cum catholicis permoti ſanctitate et eruditione

y) Tomo 3. pag. 294. ſeqq. *z*) Critici ſacri *l*. 4. c. 10. ſeqq. Operum tomo altero pag. 1135. ſeqq. *a*) Hiſtoriae Pelagianae L. 1. c. 13. ſeqq. *b*) Bibliothecae ſanctae L. 4. pag. 253. ſeqq. *c*) De ſcriptorib. eccleſ. p. m. 122. ſeqq. *d*) Patrologia pag. 361. ſeqq. *e*) In Auguſtini vita.

tione viri, ex omni Africa, ingenti ardore concurrebant, adductis secum notariis, qui ab ore eius excepta describerent. De numero dictatorum sunt epistolae multae et tractatus ad plebem plurimi, ac nonnulli etiam libri. De ordine scriptorum sunt libri continuae expositionis, libri quaestionum, ac disputationum: quas cura maiori adhibita, et ea, qua decet, solertia conscripsit.

§. XCI.

Quanta fuerit Augustini, dum viueret, ac post fata, inter suos auctoritas, quae vitae illi tributa sanctitas, quae morum suauitas, quae laudes, neminem latere potest. Tanta ab vno Augustino dictata et edita esse, tantaque in ecclesia disputata, excepta, atque emendata, vel aduersus varios sui seculi haereticos conscripta, vel ex canonicis libris exposita, ad aedificationem sanctorum ecclesiae filiorum, POSSIDIVS *f*) testatur, ut ea vix quisquam studiosorum nosse et perlegere queat. Eumque sua opinione falli iudicat, qui omnia, quae Augustinus scripsit, se legisse arbitratur. Aiunt vero eum, si credere fas est, in omni disciplinarum genere mille et triginta volumina composuisse. *g*) Pseudo Hieronymus, sed vetus auctor: *h*) *Augustinus episcopus, volans per montium cacumina, quasi aquila, et ea, quae in radicibus montium fiunt, non considerans, multa coelorum spatia, terrarumque situs, et aquarum circulum, claro sermone pronunciat. Qui enim in lignum fructuosum ascendere vult, paulatim ad superiora et maiora carpere poma festinat, ramos autem proximos paruulis relinquit. Nos autem qui paruuli sumus infirmique,*

f) Augustini vita. *g*) Videatur etiam KOENIGII bibliotheca vetus et noua. v. *Augustinus* p. 72. *h*) Appendice altera ad Hieronymi lib. de viris illustribus apud FABRICIVM biblioth. ecclesiast. pag. 226.

mique, atque minores, si inferiora congregare voluerimus, nobiscum bene agetur. VINCENTIVS Burgundus *i)* cum fere simili ornat elogio: *volans per montium cacumina, quasi aquila, qui acer ingenio, suauis eloquio, secularis literaturae peritus, in ecclesiasticis laboribus operosus, in omni sua actione conspectus, in expositione fidei nostrae catholicus, in quaestionibus absoluendis acutus, in reuincendis haereticis circumspectus, in explanandis scripturis canonicis cautus, sapientiae lumen praefulgidum, propugnaculum veritatis, et fidei tutamentum, omnes ecclesiae doctores tam ingenio, quam scientia vicit, incomparabiliter florens tam exemplis virtutum, quam affluentia doctrinarum.* GENNADIO *k) vir* est *eruditione diuina et humana orbi clarus, fide integer, et vita purus,* qui *scripsit, quanta nec inueniri possunt. Quis enim glorietur se omnia illius habere? Aut quis tanto studio legat, quanto ille scripsit?* Carolus Magnus imperator admodum D. Augustini libris, maxime vero illis, quos de ciuitate Dei scripsit, delectatus est, et his verbis aliquando flagrans ostendit desiderium suum: *O si mihi fata duodecim Hieronymos Augustinosque concederent.* Respondit illi vero Alcuinus praeceptor non sine stomacho: *suauis homo, qui duodecim postulas, cum suprema illa atque aeterna maiestas tanto temporis spatio duos duntaxat habuerit. l)* SIXTVS SENENSIS *m)* virum praedicat super omnes, qui ante eum, et post eum huc vsque fuerunt, mortales, admirabili ingenii

i) In bibliotheca mundi, siue speculo maiori tom. 2. lib. 17. c. 51. p. 1583. *k)* De viris illustribus cap. 38. Gennadium totidem verbis exscripsit HONORIVS Augustodinensis l. 2. c. 38. de scriptoribus ecclesiasticis. *l)* Vid. AVENTINVS annal. Bos. l. 4. p. 375. et obseruationes miscellaneae Lipsienses part. 2. p. 95. *m)* Bibliotheca sancta l. 4. p. 252.

genii acumine praeditum, omnibus liberalibus disciplinis instructum, Platonica philosophia plenissime imbutum, Aristotelicae doctrinae non ignarum, in diuinis scripturis longe omnium eruditissimum, et in earum explanatione vltra, quam dici queat, incomparabili subtilitate sublimem, qui omnes Latinae ecclesiae scriptores scribendi labore et lucubrationum multitudine superauerit, editis plusquam mille et triginta ex omni disciplinarum genere voluminibus. *n*)

§. XCII.

Cum multas doctrinas a suis principiis deduxerit: omnibus primum visus est ex patribus Latinis theologiae systema composuisse, quod ab eo deinceps doctores, quotquot fuerunt, in ecclesia Latina retinuerunt. Imo haec eadem principia fecerunt sua, et nihil saepius egerunt aliud, quam Augustini sententias totidem verbis exscripserunt. Ipsa concilia in concipiendis efferendisque decisionibus suis atque decretis non dubitarunt Augustini voces adhibere. Duodecimo tandem post Christum natum seculo LOMBARDVS, vniuersae theologiae compendium scripturus, ex omnibus Augustini scriptis quosdam excerpsit locos velut communes, eosdemque in certum ordinem redegit. THOMAS vero et reliqui scholastici, quamquam sint aliam secuti methodum, plerique tamen Augustini principia retinuerunt, atque illis theologicas deductiones suas suffulcire studuerunt. Sic quoque ab Augustino, quem ex patribus Latinis omnibus vnum dilexerunt, vulgaris sententia de septem artibus liberalibus originem duxit; quae in scholis postea semper obtinuere. *o*) De ingenio DV

PINI-

n) Multorum elogia vide apud GERHARDVM patrologia p. 391. seqq. *o*) Vid. obseruat. select. tom. 1. obseru. 4. §. 17. STOLLII introductio in hist. liter. part. 1. c. 1. §. 31.

PINIVS *p*) recte monet, vastissimum, exquisitissimum et sagacissimum, fuisse, vim ratiocinandi summam. Docendi methodus illi haec est. Principia statim adstruit foecundissima: vnde plurimas deducit consequentias. Atque ita doctrinae partes magna inuicem connectuntur affinitate, et inter se necessitudine quadam cohaerent. Pleraque religionis Christianae capita ex veteribus nemo ante eum rimatus est penitius, aut differuit fusius. Res ille quidem, quas vulgo indifferentes vocant, suasque opiniones liberalius tractat, nec vlli voluit videri obtrudere inuito: sed summa coelestis veritatis, ab omnibus Christo devotis recepta dogmata fiducia semper proponit insigni, et aduersus quoscunque Christiani nominis hostes acerrime propugnat. Quaestionum, disputationum, argumentationum, ratiocinationum locupletissima copia abundat, et, vt SIXTVS SENENSIS loquitur, *q*) super omnes ecclesiasticos scriptores diuinae scripturae testimoniis et sententiis profluit, instar magni fluminis hyberna niue exundantis. BOECLERVS *r*) patrum vocat decus, virum ingenio, varia eruditione, eloquentia, pietate maximum; in ciuilibus, supra consuetum theologis modum, ad singularia etiam facundum. Graecae et Hebraicae linguae, quibus sacri codicis interpretes omnino debent esse instructi, notitiam valde mediocrem habuit. Attamen multas vix ante cogitatas agitat quaestiones, easque vt plurimum sola ingenii sagacitate soluit. Non raro a veterum sententia recessit, nouam ingressurus et calcaturus viam, cum in sacri codicis indagando sensu, tum in afferendis adstruendisque theologicis opinionibus: vt merito possis de

p) Noua bibliotheca ecclesiasticorum auctorum tomo 3. p. 495.
q) Bibliothecae sanctae l. 4. pag. 253. *r*) Bibliographia critica pag. 745.

eo dicere in rebus sacris, quod in philosophicis TVLLIVS de semetipso fatetur, magnum opinatorem fuisse: i. e. solere Augustinum opiniones plerasque duntaxat probabiles proferre. Multo illi maior vis inerat ingenii, quam doctrinae: quippe qui parum in eruditissimis veterum monumentis versatus, atque vt dixi linguarum prope ignarus. In rebus nullius momenti, in allusionibus, in verbis ipsis aliquando non sine affectatione ludit. Et quae ipsi adeo pulchre arrident, non semel recinit, sed ad nauseam vsque sine delectu adhibet. Rebus, quas frigide satis aliquando et inepte in omnes vertit facies, diutius, quam par est, immoratur, et in locos communes exspatiari solet. In libris, quam in tractatibus est magis eruditus, acutus, et sublimium rerum subtilitate vsque adeo reconditus, vt HIERONYMVS, in epistola quadam, eum obscurissimum scripturarum expositorem appellare non vereatur. *s*) Vtitur autem in cunctis explanationibus suis translatione quadam S. Scripturae, his temporibus acceptissima, quae Italica dicebatur. Hanc etiam ipse, in secundo de doctrina Christiana, tam verborum fidelitate, quam sententiarum perspicuitate ceteris Latinorum editionibus praefert. In philosophia sectam elegisse Platonis, STOLLIVS, Ienensis polyhistor, *t*) docuit. Augustini magna laus est, quod vbi se deprehendit errasse, maluit errorem agnoscere et confiteri, quam aliis imponere, erroris imprudentibus. Testantur ipsius retractationum libri: de quibus etiam epistola ad Quoduultdeum scribit: *retractabam opuscula mea, et si quid in eis me offenderet, vel alios offendere posset, partim reprehendo, quod legi deberet et posset, operabar.* Atque vtinam essent plures, qui ea

s) Confer. SIXTVS SENENSIS bibliothecae sanctae l. 4. p. 253.
t) Introd. in hist. liter. part. 2. c. 1. §. 65.

ea quidem in re Hipponensem episcopum imitari non erubescerent: cum hodie non raro liceat audacia pro sapientia vti, et plures videri, quam esse, malint docti: vt medicam vix, ac ne vix quidem, admittant alicuius manum, semet vero fastu et vanitate repleti, radiante veritatis ipsa luce, vel propter dedecus admissum, audire nequeant. Ea Augustinus semper vsus est modestia et prudentia in opinionibus suis, vt meditationibus curisque lubenter cedat secundis, veritatem sequatur ipse, nec aliis sua placita alto supercilio obtrudat: suum contra cuique liberum cupiat esse iudicium. Et ipse voluit in lectione opusculorum suorum quadruplicem obseruari ordinem et rationem temporum. Alia enim scripsit, cum esset catechumenus, secularium inflatus literarum consuetudine: alia cum esset primum baptizatus, et in sacris literis esset vel tiro, vel hospes. Alia factus presbyter exarauit, magis docta et erudita; alia denique, postquam Hipponensi ecclesiae praefectus esset episcopus, longe omnium eruditissima. Hanc temporum distinctionem ideo censet esse obseruandam, vt ex eius consideratione lectores intelligerent, quomodo ipse, discentium more, scribendo paulatim profecerit: tantoque facilius ignoscerent sibi, si quid erratum in scriptis prioribus: ad vltimas vero lucubrationes, tanquam ad firmiora auctoris decreta, confugerent.

§. XCIII.

Stilus Augustini, in tot voluminum operibus, non vnius generis est. Vbique tamen, vt genius ferebat seculi, varie inquinatus, vt omnia senectutis iam ingrauescentis vitia prae se ferre videatur. Illis quidem, qui ecclesiasticis scriptoribus magis, quam castae Latinitatis statoribus, delectantur, satis arridet, vtpote facilis et clarus, quique scribentem expedite multum potius, quam ele-

gantem

gantem atque tersum auctorem arguit. Licet enim ab ineunte aetate fuerat artem professus rhetoricam: nunquam certe tamen veterum oratorum affecutus est virtutes; neque masculam habuit eloquentiam, aut studio postmodum ipse neglexit. Dictio, quae haud raro sine dignitate ad sublimitatem adspirat, adeo non casta et pura est, quin vocibus passim, aut barbaris, aut non propriis, abundet. Saepius dum ad voces alludit, reuera ludit in verbis et frigus ostendit insigne: suasque allusiones ad nauseam vsque repetit. Si verborum proprietas eorundemque concinna structura ad sermonis perspicuitatem facit: minime vera est, quam praetendit, neglectae castitatis caussa: propter aures imperitae multitudinis semet saepius ad barbarismos vsque demisisse. Illud frequenter in ore habuit: *malo, vt me reprehendant grammatici, quam non intelligant populi:* satius esse ratus, in barbarismis facile intelligi, vtut Grammaticis displiceret, quam in elegantissima oratione lectores, vel auditores suos deserere. *v*) Omnium vero minime dictionibus a Romana consuetudine discedentibus facilis et perspicuus esse potest, qui et genus orationis foecundissimum et nimia redundans copia exprimere studet: rerum diversarum affluentia hinc inde fluctuans rapitur: periodis gaudet in longum productis, *x*) mixtim et indiscriminatim alia super

v) Confer. SIXTVS SENENSIS bibliothecae sanctae l. 4. p. 253.

x) Hinc ERASMVS Ciceroniano, apud HALLBAVERVM, collectione praestantissimorum opusculorum de imitatione oratoria pag. 86. *hoc habet Ciceronis, quod prae longo ambitu circumducit periodum, vt frequenter ergo reuocet a diuerticulo in viam. Verum non aeque ac Cicero prolixum orationis ductum membris et incisis distinguit, nec facilitatem in dicendo, nec felicitatem in tractando reddit.*

per alia secum voluens: ambagibus vtitur, digressionibus et excursionibus, quae certe memorem, ingeniosum, et attentum lectorem requirunt. Eum vero ne garrulitate sua prorsus ab se videatur abalienare: punicis quibusdam argutiis studet animos recreare, ludens saepissime in similiter progredientibus, aut eodem modo cadentibus, sententiis, id genus aliis, frigidis certe et Latinis auribus neutiquam iucundis rhetorum figuris: quibus longum et implicitum prolixae lectionis iter emollire conatur. Suo tempore quidem facile potuit sermonibus atque homiliis eloquentiae laudem promereri, ut prae reliquis omnibus auctoritate et nominis immortali fama valet: eius vero dicendi ratio, si cum veterum Romana consuetudine componatur, nimis longe quaesita, et minime veris ornamentis exornata, nedum pura, aut casta vocari, tantoque minus aliis ad imitandum proponi debet: vtut mihi non facile quisquam cum STOLLIO V. C. *y*) persuaserit, in concipiendis sermonibus nullas secutum esse artis rhetoricae regulas, qui ipse de rhetorica, de grammatica, de logica, de musica, aliisque liberalioribus disciplinis praecepta edidit. Alioqui perspicuitatis videri voluit esse studiosissimus: eumque aiunt ante conuersionem satyras Persii legentem, et non satis intelligentem, librum in ignem proiecisse, et dixisse: *quia non vis intelligi, non debes legi. z*)

§. XCIV.

Augustini scripta semper in tanto fuerunt pretio, vt eorum caussa, cum in Hispania deficerent exempla, circa annum Domini CCCCL. Tago, Caesaraugustanus episco-pus,

y) Introd. in hist. liter. part. 1. c. 4. §. 12. *z*) WAGENSEIL in Hederichi notit. auct. p. 444. BAILLETI iugem. p. 330. sqq. STOLLIVS l. c. part. 1. c. 5. §. 45. extr.

pus, Romam mitteretur. a) Monachorum certe calami, antequam ars typographica erat inuenta, describendis tanti viri operibus non sufficiebant: quibus nunquam non ambones et pulpita in templis et scholis personare consueuerunt. Post nobile artis typographicae inuentum, non modo seorsim Augustini libros edere, verum et in volumina colligere, et iuris simul facere publici instituerunt. Certe apud MICHAELEM MAITTAIRE, b) et IOH. ALBERT. FABRICIVM, c) memorantur S. Augustini meditationes, soliloquia, enchiridion etc. *Venetiis* impressa 1484. fol. per Andream de Bonetis de Papia. Et S. Augustini operum volumen primum *Lugduni* 1487. fol. per Iohannem Trechsel.

§. XCV.

At seculo post Christum natum decimo sexto Augustini opera multo locupletiora primum *Basileae* 1506. fol. XI. voluminibus distincta edidit Iohannes Amerbachius, Basiliensis typographus, quae ex omnibus Italiae, Galliae et Germaniae bibliothecis, per Augustinum Dodonem, Frisium, Basileae ad S. Leonardum canonicum, sufficienti pecunia instructum, conquisiuit, et ita disposuit, vt partibus octo prioribus, eos exhiberet Augustini libros, quos ipse in retractationibus suis recenset; reliquis vero coniungeret illos, quorum in retractationibus nulla mentio facta est. Sed plurimos sermones, epistolas, et enarrationes in psalmos omisit, quas iam tum 1489. 1494. et 1495 excudi curauerat. In eadem vrbe, ex officina Frobeniana 1528 et 1529. obstetricante Des. Erasmo Roterodamo, Augustini opera denuo prodierunt, in X. tomos

a) Vid. Acta erudit. Lips. 1683. p. 1. b) Annal. typogr. p. 175. et 201. c) Biblioth. Lat. volum. 3. p. 513.

mos distributa. 1541. 1542. et 1543. fol. X. voluminibus, accurante Martino Lipsio. 1556. fol. X. volum. studio Iohannis Costerii. 1569. fol. X. volum. Iohannis Vlimmerii cura. *Venetiis* 1571. 4. decem voluminibus, apud Valgrisium. Editores vero profitentur, se omnia remoueri iussisse, quae mentes fidelium haeretica prauitate inficere, aut a catholica et orthodoxa veritate abducere possent. Et haec editio repetita est 1584. *Antuerpiae* 1577. fol. ex officina Plantiniana, accurate recognita sunt Augustini opera, Thomae Gozaei, Iohannis Molani, et aliorum Louaniensium theologorum curis, et aucta Ioh. Lud. Viuis et Leonhardi Coquei commentariis in libros de ciuitate Dei. *Lugduni* 1563. 8. decem voluminibus, apud Sebastianum Honoratum. 1571. et 1586. fol. X. voluminibus. *Lutetiae Parisiorum* 1515. et 1531. ex officina Claudii Cheuallonii, cum Iacobi Hemeri Stutgardiensis ad Gallum Millerum, ecclesiae Tubingensis theologum, epistola nuncupatoria, quae totam huius editionis rationem exponit. 1541. et 1555. apud Claudium Guillardum. 1571. apud Morellium et Niuellium. 1586. fol. secundum exemplar Antuerpianum, ex recensione Louaniensium doctorum, cum Ioh. Lud. Viuis et Leonh. Coquei comment. in libros de ciuitate Dei. *Geneuae* 1596. 8. apud Iacobum Stoer.

§. XCVI.

Seculo post Christum natum decimo septimo Augustini opera prodierunt *Coloniae Agrippinae* 1616. fol. ad editionem Antuerpianam expressa. *Lugduni* 1664. fol. X. voluminibus, cum indice volumen vndecimum implente. *Lutetiae Parisiorum* 1609. 1614. 1626 1635. 1652. Sunt procul dubio editiones recentiores quidem nitidiores atque locupletiores : sed antiquiores magis sincerae

et emendatae habentur. Hinc Parisiis 1654. fol. duobus voluminibus, Hieronymus Vignier, qui Basileensem Erasmi editionem omnium praestantissimam esse iudicat, in gratiam eorum, qui antiquiores et castigatiores Augustini editiones possident, ne aut plurimis sermonibus, epistolis, aliisque tractatibus carere, aut recentiora exempla sibi comparare cogantur, omnium Augustini operum, ante annum 1614. Basileae, Lutetiae, Antuerpiae, Lugduni, et Venetiis editorum, supplementum vna cum aliis quibusdam ineditis monumentis edidit. Sed omnes editiones cum chartae ac typorum nitore, tum accuratiore critica, et scriptorum numero longe post se reliquit nouissima, quam Lutetiae Parisiorum sub auspiciis Christianissimi Galliarum Regis adornarunt, et quam emendatissime excudi curarunt monachi ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri. Tomus primus et secundus publici facti sunt iuris 1679. tertius 1680. quartus 1681. quintus 1683. sextus et septimus 1685. octauus et nonus 1688. decimus 1690. vndecimus vero, quo Augustini vita, indices et annales continentur 1701.

§. XCVII.

Seculo post Christum natum duodeuicesimo Augustini opera ex editione monachorum ordin. S. Benedicti prodierunt *Antuerpiae* (siue Amstelodami potius) 1700-1703. fol. minori typorum charactere. Vndecim voluminibus duodecimum, nomine appendicis Augustinianae, *d*) addidit Iohannes Phereponus, quo nomine Ioh. Clericus latet. Continentur ea appendice S. Prosperi carmen de ingratis cum Martini Steyarti, Louaniensis theologi notis; Ioh. Garnerii S. I. dissertationes ad historiam Pela-

d) Vid. Acta erudit. Lips. 1703. p. 289. seqq.

Pelagianam facientes; Pelagii commentarii in epiſtolas Pauli; Eraſmi et aliorum praefationes ac cenſurae in S. Auguſtini ſcripta; Iacobi Sirmondi notae in aliquot ſermones, et Ioh. Phereponi (Clerici) animaduerſiones in omnia Auguſtini opera. Tandem et diu deſiderata *e*) venerunt apud Iohannem Baptiſtam Albrizzi *Venetiis* 1729. fol. S. Aurelii Auguſtini, Hipponenſis epiſcopi, opera omnia, poſt Louanienſium theologorum recenſionem, caſtigata denuo ad manuſcriptos codices Gallicanos, Vaticanos, Anglicanos, Belgicos etc. nec non ad editiones praeſtantiores et caſtigatiores, opera et ſtudio monachorum ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri. *f*)

§. XCVIII.

Auguſtini aequalis et amicus fuit EVODIVS, Vzalenſis epiſcopus in Africa. Tagaſtae natus, ex agente in rebus, eccleſiae factus eſt praeſul. Scripſit in primis, teſte SIGEBERTO GEMBLACENSI, *g*) librum de miraculis in Africa oſtenſis per reliquias Stephani protomartyris nouiter inuentas, quas in Africam Oroſius, Auguſtini diſcipulus detulit anno poſt Chriſtum natum CCCCXVI. Hinc AVGVSTINVS: *h*) *apud Vzalim, vbi eſt epiſcopus frater meus Euodius, quanta miracula ibi fiant, quaerite et inuenietis.* Alibi: *i*) *Vzali etiam, quae colonia Vticae vicina eſt, multa praeclara per eundem martyrem, Stephanum, facta cognouimus, cuius ibi memoria longe prius, quam apud nos ab epiſcopo Euodio conſtituta eſt.* Sed, qui extant, libri duo de hoc argumento ad calcem librorum

e) Acta erudit. Lipſ. 1707. p. 95. *f*) Vid. Neue Zeitungen von gelehrten Sachen 1730. pag. 650. *g*) De ſcriptoribus eccleſiaſticis c. 15. *h*) Sermon. 323. operum tom. 5. edit. S. Bened. ordinis monachorum. *i*) De ciuitate Dei l. 22. c. 8.

rum Augustini de ciuitate Dei, *k*) Euodii non sunt: eius autem iussu videntur ab alio compositi fuisse. *l*) Librum de fide, seu de vnitate SS. Trinitatis, contra Manichaeos, qui inter Augustini opera saepe est editus, codices MSti Euodio vindicant. *m*) TRITHEMIVS *n*) illi tribuit plures epistolas ad diuersos. Est certe vnus ex illis Africae quinque episcopis, quorum literas ad Innocentium I. pontificem Romanum habemus. Extat epistola illa ad Innocentium in appendice tomi 8. operum Augustini; *o*) et quatuor ad Augustinum epistolae inter Augustinianas numero XCV. XCVIII. CCXLVI. CCXLVII. CCLVIII. *p*) Habentur et fragmenta epistolae ad monachos Adrumetinos, a SIRMONDO *q*) edita. Augistini extant ad Euodium tractatus de anima Christi apud inferos, et epistolae quatuor. Vocatur a TRITHEMIO *r*) discipulus B. Augustini, vir doctus in scripturis sanctis, et conuersatione vitae integerrimus, qui in catalogo sanctorum merito veniat locandus.

§. XCIX.

Sub Arcadio et Honorio imperatoribus Augustis floruit SVLPICIVS SEVERVS Aquitanus, presbyter Primuliacensis, *s*) cum eiusdem nominis episcopo Bituricensi non

k) Oper. tom. 7. edit. Benedict. monach. *l*) Confer. VOSSIVS de historicis Latinis l. 2. c. 14. p. 220. et AVBERTI MIRAEI auctarium de script. eccles. c. 73. *m*) Vid. FABRICIVS bibl. mediae et infimae Latinitatis l. 5. p. 386. DV PIN noua bibliotheca ecclesiasticorum auctorum tom. 3. p. 288. *n*) De scriptor. eccles. c. 132. *o*) Edit. Benedict. p. 26. *p*) In Benedictinorum editione 177. 163. 160. 161. et 143. *q*) Historiae praedestinatianae c. 1. A Benedictinis ad epist. 216. *r*) L. c. Pl. confer. TILLEMONTIVS memoriarum tom. 12. p. 581. sq. *s*) DV PINIO ecclesiasticorum auctorum bibliotheca noua t. 3. p. 264. Aginnensis presbyter.

non confundendus. Vir fuit ſtirpis nobilitate, et ingenii praeſtantia, et vitae ſanctitate clariſſimus. Artem primo docuit rhetoricam: poſtea ſe totum coeleſtis doctrinae ſtudio dedit, et, erepta ſibi lectiſſima coniuge, omnibus mundi voluptatibus vale dixit. De quo vitae nouo genere PAVLINVS in epiſtola quadam: *admiranda ſane eius conuerſio, et miraculo ſimillima. Excuſſum derepente iugum peccati: effracta, in ipſo aetatis flore, carnis et ſanguinis vincula: idque eo tempore, quo maxima eius eſſet in foro auctoritas et fama: calcatae animo forti diuitiae, ſpretae voluptates, quibus poſt coniugium legitime frui poterat: domita et ſuperata iuuentus. Nihil horum eum a virtutis aſpera ac horrida via auertere valuit; nullisque voluptatis illecebris ac blanditiis, quantaecunque tandem illae fuerint, ad calcandam mundanorum illam viam latam ac facilem, impulſus eſt. At contra fortiter, pro Chriſto ſequendo, diuitiasque gloriamque deſpexit: piſcatoresque, rudes oratores, Tullianae facundiae, omnique ſeculari eloquentiae antetulit. Ipſe tamen eloquentiſſimus ornate ac eleganter multa poſt conuerſionem ſcripſit.* GENNADIVS *t*) memoriae prodidit, Sulpicium, cum linguae quadam intemperie ac loquendi pruritu, Pelagianorum cauillis irretitus ac deceptus, in eorum errores iam ſenex perductus eſſet, culpam demum agnitam religioſiſſimo ſilentio per reliquum vitae tempus expiaſſe. HIERONYMVS *v*) eum chiliaſmi arguit. Obiit tandem circa annum domini CCCCXX. Praeter hiſtoriae ſacrae duo libros, de quibus ſuo loco dictum ſatis, ſcripſit S. Martini vitam, quo praeceptore ſuo valde familiariter vſus eſt. De morte ac virtutibus eiusdem epiſtolas tres. Dialogos item tres inter

t) De viris illuſtribus c. 19. confer. TRITHEMIVS de ſcriptoribus eccleſiaſticis c. 113. *v*) Comment. in Ezechielem c. 36.

inter Gallum et Postumianum, quorum primus est de monachorum orientalium miraculis; reliqui duo de B. Martini virtutibus, libro priori praetermissis. Et plures alias scripsit epistolas, quae temporum iniuria interiere: in quibus et illae fuerunt, quas ad sororem scripsit, vt Deum amplecteretur, et omnes mundi vanitates contemneret. Ex illis duas in lucem protraxit BALVZIVS miscellaneorum volumine primo. *x*) Et LVCAS DACHERIVS spicilegii volumine quinto illarum exhibet quinque. Sed plura de illis supra inter historicos actum. Hoc tantum addimus Sulpicii Seueri opera, ad MS. codices emendata, notisque, obseruationibus et dissertationibus illustrata, studio et labore HIERONYMI DE PRATO Veronensis, congregationis oratorii eiusdem ciuitatis presbyteri, prodiisse *Veronae* 1742. 4. *y*)

§. C.

Et longum fuerit nimis, theologos huius aeui Latinos atque scriptores ecclesiasticos omnes recensere, qui plures, imo vix numerandi extitere; minus vero Latinae linguae gloriam tuentur: vt inter proletarios sint potius numerandi, quorum fata scriptaque multis inquirere, nostra nihil refert. Istos omnes historiae ecclesiasticae et literariae scriptoribus perlustrandos relinquimus. Sufficit nobis indicasse, quos Latinae linguae, cuius fata et aetates iam studemus demonstrare, docti iudices atque censores, ad elegantiae et puritatis regulas examinare, et quorum

x) Pag. 329. *y*) Vid. Leipziger neue Zeitungen von gelehrten Sachen 1742. p. 915. seq. At operum prodiit tantum tomus primus, quo continentur Sulpicii Seueri ad Desiderium in lib. suum de vita B. Martini praefatio; de B. Martini vita liber; epistolae ad Eusebium presbyterum; ad Aurelium diaconum; ad Bassulam socrum suam; dialogi tres.

rum eloquentiam ſub incudem reuocare, aut dictiones ſermonis, hac vegeta ſenectute vſitati, exempla ſaepius citare ſolent.

CAPVT XI.

De vegetae ſenectutis in Latina lingua idiotiſmis.

§. I.

Sunt aetatis cuiusque, vt virtutes, ſic vitia peculiaria. 2. *Conſtantinus Imp. meritorum auxit ornamenta.* 3. *Sic quoque aucta fuerunt honoris vocabula.* 4. *Dignitatum ordines recenſentur.* 5. *Senectutis vitia dictionibus ſe multifariam prodiderunt.* 6. *Graeciſmis.* 7. *Poeticis.* 8. *Archaiſmis.* 9. *Vocibus hibridis.* 10. *Et inepte compoſitis.* 11. *In aliis analogiam ſequebantur.* 12. *Vocabulis non paucis nouam ſignificationem affingebant.* 13. *Nominum alias terminationes faciebant.* 14. *Noua nomina fingebant ſubſtantiua.* 15. *Atque ab illis abſtracta.* 16. *Nouaque genera.* 17. *Nomina adiectiua.* 18. *Quorum terminationes faciebant alias.* 19. *Neque gradibus comparationis.* 20. *Neque caſibus ſaluis.* 21. *Aut pronominibus.* 22. *Verbis nouas terminationes dabant.* 23. *Et noua non pauca fingebant.* 24. *Alia praeter conſuetudinem flectere conabantur.* 25. *Pro compoſitis vtebantur ſimplicibus.* 26. *Proferebant aduerbia ante non audita.* 27. *Et illis alias terminationes.* 28. *Et ſignificationes dabant.* 29. *Praepoſitionibus peccatum.* 30. *Et coniunctionibus.* 31. *Neque phraſes priſtinam caſtitatem prae ſe ferebant.* 32. *Et tota dicendi ratio inepta erat.*

§. I.

Vt ſua quaeque aetas, per vitam humanam, habet vitia, virtutesque peculiares: ita ſuis quaeque aetas,

per linguae Latinae fata, locutionibus notanda venit. Eſt procul dubio optima virilis, quam vocant auream, aetatis Latinitas, quae Ciceronis tempore ad obitum vſque Caeſaris Octauiani Auguſti, ſemet omnibus commendare viſa eſt. Minoris quidem pretii, ſed minime contemnenda aetatis proximae ſeneſcentis, quam vulgo argenteam vocant, Latinitas inde ad obitum vſque Traiani imperatoris. Quae inde ad Honorii principatum et Romam a barbaris occupatam ſequitur, eſt nobis vegeta linguae ſenectus, aliis aetas Latinitatis aenea: quae maioribus deformata maculis, vix cum illa Roboris virilis dignitate componenda. Quamuis autem, iudicante etiam CHRISTOPHORO CELLARIO, *a*) huius aeui Latinitas non optima, neque magnopere cultoribus linguae commendanda: non tamen eiusmodi iam eſſe videtur, quae cum ſordibus abiicienda plane, aut in barbarorum inſulam deportanda ſit: cum iſtud quoque tempus ingenia tulerit, quae inſignis doctrinae laude floruerint, atque etiamnum apud eruditos plurimum auctoritate valeant. Quamuis non aurea, neque cum optimis componenda, vt aenea tamen, ſi quando, linguae defectu, iſtis indigemus, tolerari poſſunt: quia ſcriptores iis vſi ſunt, licet poſterioris aetatis, non omnino contemnendi. Eſſe vero etiam vt ſingulis ſcriptoribus, ita vel maxime ſeculis quibusque ſuos idiotiſmos, et peculiares quasdam dicendi rationes, nemo facile negare poteſt, qui vetuſtatis monumenta non conniuenti oculo perluſtrauit: vt, in quo conueniunt plures, accuratius obſeruare, et quod quisque ſibi tribuerit proprium, diſtinctius intelligere ſtudeat. Quae ergo ab vſu Latinitatis ac meliori dicendi conſuetudine

a) Curis poſterioribus de barbariſmis et idiotiſmis ſermonis Latini c. 3. init.

tudine abhorrent: quaeque ab aliis optimae aetatis scriptoribus alio alioque obseruat dicta esse modo: ab illis probe sibi caueat inter est, vt non nisi optimos imitetur, et quoad fieri potest, linguae castitatem vbique seruare videatur. Nam illi satis aperte nouitatis affectationem, ne dicam ignorantiam stultitiamue produnt, qui singularia quaeque vel ἰδιωτικὰ sine Latinitatis scrutinio arripiunt, atque in iis delicias, nescio quas, suique luxuriantis stili elegantias quaerunt. Sunt medicis, sunt philosophis, sunt Iurisconsultis, sunt theologis, sunt aliis sua relinquenda vocabula, quae nimia dicendi libertate, et quodam quasi innouationis pruritu, in vegeta Latinae linguae senectute, velut aetatis morbos cumularunt. Sic multa leges in doctis huius aeui monumentis, quae ante in ipsius Latii flore et vigore nunquam audita fuerunt; alia, quae alio sensu et notione venerunt; multa, quae a Graecis aliisue gentibus acceperunt; alia ad vsum et consuetudinem aulae, fori, ecclesiae, et scholarum conformata. Quae quidem omnia, velut sordida, abiicere, vel ipsa pietate, prohibemur: quandoquidem ex istis multa longo vsu sanctitatis quid traxisse videntur: attamen Latinis, i. e. melioribus castisque veteris Latii dictionibus adscribi nequeunt: quarum cultoribus atque magistris ignorata semper et inusitata fuerunt.

§. II.

Quemadmodum Iulius Caesar suo tempore, quae Latinae linguae fuerat felicissima aetas, post ciuiles victorias, plures voluit esse participes gloriae, multisque dignitatibus ciuitatem curiamque Romanam auxit: ita Constantinus M. quoque, quasi noui conditor imperii, post Maxentium Liciniumque deuictos, praemia virtutis nouarum dignitatum commenta fecit: ac inanium excogi-

tauit titulorum aceruum: quo inter plures, victoriarum laetus, honores partiretur. *b)* Erant dignitates aliae vacantes et honorariae, aliae verae et cum ipsa munerum religione coniunctae. Tunc primum inuecta sunt honorum vocabula, *comitis* et *comitiuae*, *magistri* et *magisterii*, *patriciatus* et *patriciorum*, *nobilissimatus* et *nobilissimorum*: quae, si vel maxime iam innotuerint, eo tamen sensu nunquam audita fuerunt. *Comites* nominabantur praefecti, siue praepositi. Sed maior dignitas erat *magistrorum*. Ita MARCELLINVS *c)* de Equitio: *Illyriciano praeponitur exercitui, nondum Magister, sed Comes.* Paulo post: *Valentinianus eodem Equitio aucto Magisterii dignitate, repedare ad Illyricum destinabat.* Sic omnis quidem magister erat comes, non item comes omnis erat magister. Vbi ergo legitur, *comes et magister*, intelligendus est inter comites magister. Neque vnius generis erant comites, qui gradibus distincti, primum, secundum, tertium ordinem tenebant. Eorum in constitutionibus saepe fit mentio. De *patriciatus* honore ZOSIMVS: *d) eum honoris titulum Constantinus excogitauerat, lataque lege sanxerat, vt qui eum consecuti essent, supra ipsos praefectos praetorii sessitarent.* Dignitas *nobilissimatus* iis tantum fuit peculiaris et propria, qui agnatione, aut propinquitate, cum imperatoribus coniuncti, eum sibi honoris titulum seruabant.

§. III.

Tituli hac aetate, non personis, aut familiis, sed dignitatum quarundam gradibus tribuebantur: qui Romanae reip. temporibus in vsu nunquam fuerunt, atque etiam sub imperatoribus aliquandiu prorsus incogniti fuerunt.

b) Vid. EVSEBIVS de vita Constantini l. 4. init. *c)* Histor. l. 26. c. 5. *d)* Lib. 2.

runt. *Imperatores* appellabantur primum viri consulares, maioresue magistratus, qui insignem aliquam victoriam ab hostibus retulerunt. In C. Iulio Caesare et aliis principibus istud dignitatis nomen regiam potestatem significabat: et qui in eo Romanorum principatu succedebant, *imperatores* nominabantur; et *augusti* a Caesare Octauiano Augusto, qui supra humanam conditionem venerandus, ex sententia Munacii Planci, et senatus decreto, primum eo nomine ornatus fuerat. Vix alio titulo gaudebant. Postea temporis successu *pii*, *incluti*, *fortissimi*, *felicissimi*, aliisque nominibus insigniri coeperunt. M. Antoninus *prouidentissimus*, *inuictus*, *clementissimus* et *victoriosissimus* dicitur. Scaeuola *sanctissimum* et *nobilissimum* vocat imperatorem; Paulus et Papinianus *prouidentissimum* et *iuris religiosissimum*. Primus *serenitatis* titulo Gordianus vsus esse reperitur. Iulius Capitolinus Diocletianum quoque *serenissimum* appellat, quam appellationem postea alii seruarunt. Eoque titulo principes, se tranquillos ac beatos, et nullius calamitatis nubilo turbari posse, significare voluerunt: vt nummi Hadriani et Antonini pii *tranquillitatem augustam* prae se ferunt. Sic et praeter Caesares Romanos alii reges atque principes, qui superiorem agnoscere noluerunt, sua velut dignitate fulgentes *serenissimi* vocati sunt. Imperio Byzantium translato, nouos titulos inuenerunt. Constantinus M. se *magnificum* nominat. Seuerus et Antoninus a Papiniano *optimi* et *maximi* vocantur; Gratianus, Valentinianus et Theodosius ab Ambrosio *beatissimi* et *Christianissimi*. De se loquentes, ipsi dicere consueuerunt, *nostra serenitas*, *tranquillitas*, *lenitudo*, *lenitas*, *clementia*, *pietas*, *mansuetudo*, *magnificentia*, *maiestas*, *celsitudo*, *sublimitas*, et *excellentia imperialis*. *Aeternitatis*

nomen primum Conſtantium ſibi vindicaſſe, Marcellinus ſignificat, cum Veteranionem et Magnentium tyrannos viciſſet, et Gallum Caeſarem occidiſſet. Conſtantinus PANCIROLO *e*) primus fuiſſe videtur, qui *plurali* ſermone de ſe locutus eſt. *Nobiliſſimi* dignitas quodammodo imperii participem faciebat, et quaſi Caeſarem. *f*) Ante Conſtantini M. tempora raro vel nunquam legimus, epiſcopos aut pontifices titulo quodam peculiari honoratos fuiſſe: neque videntur illi ſacris praefecti et eccleſiae doctores, inter perpetuas principum et populi inſidias delitescentes ſpecioſa honoris nomina deſiderauiſſe. Sic D. Cyprianus literis ad Cornelium, Romanum Pontificem, ſcribit: *Cyprianus Cornelio fratri ſalutem.* Poſtquam vero Conſtantinus imperator Chriſtianam religionem palam profeſſus eſt, eccleſiae praefecti cum pace et otio ſummos honores obtinuerunt: vt nominibus coeperint inſigniri ſatis honorificis, *Dominorum Beatiſſimorum*, *ſanctiſſimorum*, *religioſiſſimorum*, *Deo dilectiſſimorum*, vel *amabilium*, *reuerendiſſimorum*, *et venerabilium.* Et honoris gratia, oratione, vel literis, eos ſolebant appellare abſtractis, *reuerentiae*, *ſanctitatis*, *venerationis*, *prudentiae*, *pietatis*, et *dignitatis* vocibus. *g*) Honoris ſignificatio, vt pleraque alia, pro temporum ratione ac rerum perpetua viciſſitudine, vt mutationem prae ſe ferat inſignem, nunc alia deprehenditur fuiſſe, quam feliciori Latinitatis aetate obtinuit. E. gr. clariſſimi olim non niſi ordinis ſenatorii viri conſulares appellati fuerunt. Sic apud HORATIVM *h*) ſunt *virginum primae puerique claris Patribus*

e) Theſauro variar. lect. l. 1. c. 2. Confer. REIMMANNVS hiſt. vocabul. pag. 80. ſeq. *f*) Pl. conf. GVIDO PANCIROLVS theſaur. variar. lect. l. 1. c. 2. *g*) Vid. GVIDO PANCIROLVS theſaur. variar. lect. l. 1. c. 1. *h*) Carmin. l. 4. od. 6.

bus orti. PLINIVS *i) vereor*, inquit, *clarissimi consules, ne mihi Massa silentio suo praeuaricationem obiecerit.* De Alexandro Seuero AELIVS LAMPRIDIVS: *k) praefectis praetorio suis senatoriam addidit dignitatem, vt viri clarissimi et essent, et dicerentur: quod antea vel raro fuerat, vel omnino non fuerat - - idcirco senatores esse voluit praefectos praetorii, ne quis non senator de Romano senatore iudicaret.* VOPISCVS: *l) libros* Sibyllinos *inspici clarissimorum* i. e. Senatorum *iussit auctoritas.* Etiam clarissima senatoris vxor appellata. AEL. LAMPRIDIVS de Antonino Heliogabalo: *m) matrem suam in senatum rogari iussit. Quae cum venisset vocata ad consulum subsellia, scribendo affuit - - mulier quasi clarissima, loco viri, senatum ingressa est.* At circa tempora imperatoris Constantini, quae fuerant ante nomina communia, illustris et spectabilis illi praeferebantur: vt dignitatum tituli essent distinctarum. *n)* Hinc ISIDORVS: *o) primi ordinis senatores dicuntur illustres; secundi spectabiles; tertii clarissimi: nam inferius quartum aliquod genus non erat.* Et SIDONIVS APOLLINARIS, *p)* ab inferiore ad summum gradum procedens, *Nicetius*, inquit, *vir ortu clarissimus, priuilegio spectabilis, merito illustris.* Et hoc probe notandum, si quis olim illustris, aut clarissimus vocatus, significationem, non honoris aut dignitatis, sed virtutis et scientiae fuisse. Sic, vbi M. Tullius aut alii senatores consulesue *amplissimos* nominant, peculiaris non existimandus est ordinis senatorii titulus, quo splendoris potius indica-

i) Lib. 7. epist. 33. n. 8. *k)* Alex. Seu. c. 21. *l)* Diuo Aureliano c. 18. extr. *m)* Eius vita c. 4. init. Confer. L. 5. D. de curatoribus furioso etc. dandis. *n)* Confer. Summe Reuerendus D. REIMMANNVS introduct. in histor. vocabulorum linguae Latinae p. 69. *o)* Orig. l. 9. c. 4. *p)* Lib. 8. epist. 6.

indicatur magnitudo, et ordinis grauitas. *q*) Praeter illustrium, ſpectabilium, et clariſſimorum titulos, a Conſtantino inuentus eſt alius *perfectiſſimorum*, qui erant equitibus digniores, ſenatoribus inferiores. *r*) Poſt perfectiſſimos erant *egregii*, qui nec ſenatores, nec equites, aliquo tamen viſi honore digni. *s*) Et alia PANCIROLVS, *t*) quibus diuerſae profeſſionis viri nuncupantur, epitheta recenſet.

§. IV.

Attendenda ſunt, vt hoc tempore valuerunt, dignitatum nomina: de quibus CHIFFLETIVS *v*) et PANCIROLVS *x*) diſerte agunt. Fuerunt aliae ciuiles et ordinariae, aliae militares, aliae palatinae, aliae municipales. Ciuiles et ordinarii magiſtratus, ſiue iudices, erant 1. Praefectus praetorio poſt imperatorem magiſtratus eſt ſecundus. Magiſtratum hunc, cum ante eſſent duo, Conſtantinus M. in quatuor imperia diuiſit: vt vnus eſſet praefectus praetorio orientis, alter Illyrici, tertius Italiae, quartus Galliarum: ex quibus ſemper vnus in Caeſaris comitatu fuiſſe videtur, pro ratione loci, in quo princeps verſabatur. 2. Praefectus vrbi, tam Romae, quam Conſtantinopoli, eorumque vicarii. 3. Comes orientis adminiſtrantibus orientis prouincias omnibus praeeſt, eosque, ſi quid offendunt, vt par eſt, emendat. Comes proprie is dicitur, qui iter cum aliquo facit, aut ſimul cum aliquo proficiſcitur: atque hinc quisquis rerum cum aliis ſit par-

q) Vid. GVIDONIS PANCIROLI theſaur. variar. lect. l. 1. c. 1. init. c. 3. toto. c. 4. de aliis epithetis, quibus illuſtres appellantur. *r*) PANCIROLVS theſaur. variar. lect. l. 1. c. 6. *s*) Ibid. c. 7. *t*) Loc. cit. c. 8. *v*) De ſtatu reip. Rom. ſub Conſtantino M. et eius filiis. *x*) Commentario ad notitiam vtriusque imperii.

fit particeps. Communi ergo nomine comites vocantur omnes, qui proconſules aut praetores, conſilii, vel operae et officii cuiusque praeſtandi gratia in prouincias ſequuntur. Tandem et comitum nomine veniebant, qui apud imperatorem *y*) dignitate aliqua, vel militari, vel togata, erant conſpicui, quique prouinciis dabantur rectores. Sic comes palatii, comes conſiſtorii, comes ſtabuli, comes ſacrarum largitionum, comes Africae, comes Illyrici paſſim in vtroque codice, notitia vtriusque imperii, apud Symmachum, et alios huius aeui ſcriptores memorantur. Titulos atque honores Conſtantinus M. imperator cumulauit, qui, teſte EVSEBIO, *z*) aliis ſtipem, aliis poſſeſſionem, aliis faſces conſulares, patriciumque honorem erogabat. Hi tribuni, alii primo comites, ſecundo nonnunquam, vel etiam tertio ordine; plerique gradibus honorificentiſſimis. Quo enim plures ornaret, genera permulta inuenit. Tunc factus eſt honoris titulus comitiua, quae dignitas eſt comitis. Hinc titulus codicis Iuſtinianei *a*) *de profeſſoribus, qui in vrbe Conſtantinopolitana docentes, ex lege meruerunt comitiuam.* Hos enim Theod. et Valent. imperatores, qui de literis optime ſunt meriti, honorari, et his, qui ſunt ex vicaria dignitate, connumerari iuſſerunt. Alibi *b*) iidem imperatores, *per ſingulas prouincias, vel ciuitates, honoratis vsque ad comitiuam conſiſtorianam -- mandari diſcuſſionis iugerum ſolicitudinem* decreuerunt. Arcad. et Honor. imperatores: *c*) *curiales, qui honorariam adepti ſunt comitiuam dignitatem,*

y) Οἱ περὶ τὸν βασιλέα. ZOSIMUS 5. 25. *z*) De vita Conſtantini lib. 4. init. *a*) Lib. 12. tit. 15. Vid. etiam L. 6. C. de principibus agentium in rebus. *b*) L. 3. C. de diſcuſſoribus. *c*) L. 47. C. de decurionibus.

tem, formidare debent eos, quorum moderationi sunt commissi. 4. Prouinciarum rectores, siue consulares, siue Correctores Magistratuum ordinariorum ministri et officiales tum apparitores dicebantur: qui et scholam, et principem habebant, quem apparitionis principem appellatum fuisse legimus. Magistratus militares, qui et castrenses appellantur, alii peditum, alii equitum erant Magistri. Vtrique et armorum, et militum magistri audiunt. Officium erat illorum, quod veterum praetorio praefectorum olim fuerat. Copias vel peditum, vel equitum tuebantur, sibique concreditam militaris disciplinae custodiam habebant, et ius gladii in milites, quos etiam ordinabant. His potissimum committebantur exercitus. Hi magnarum expeditionum duces eligebantur. Suos etiam pari modo, vt ciuiles magistratus, apparitores habebant, suosque, si desiderabant, domesticos protectores. Milites alii in exercitu erant: in praesidiis alii limitibusque excubabant: alii in principum comitatu versabantur. Ex his alii domestici protectores, *d)* corporisue custodes erant: alii legiones comitatenses constituebant. Hi numeros, illi scholam habebant, comitem, tribunum, ac primicerium, siue primum. Maxima domesticorum comitiua potestas, quae magistrorum dignitati proxima. Et domesticorum quidem protectorum pars equites, pars pedites erant: *domestici protectores* nominati, quod principalem domum sequerentur. HIERONYMVS: *e) Caius* Caligula *a protectoribus suis occiditur.* In Antonino Caracallo AELIVS SPARTIANVS: *f) per Thracias cum praefecto praetorii iter fecit: inde cum in Asiam traiiceret, naufragii periculum adiit, antemna fracta, ita vt in scapham cum protectori-*

d) Graecis σωματοφύλακες nominantur. *e)* Chron. Euseb. Confer, OROSIVS. l. 7. c. 5. *f)* Cap. 5.

tectoribus descenderet. Paulo post: *g) cum leuandae vesicae gratia ex equo descendisset, atque inter protectores suos, coniuratos caedis, ageret.* AMMIANVS *h)* meminit scholae protectorum. Palatini vocantur omnes, qui in principis palatio versantur, praeter milites. Praecipuae vero dignitatis palatinae sunt magister officiorum, comes sacrarum largitionum, quaestor, comes rei priuatae, siue patrimonii principis, comes sacri palatii, comes consistorii, praepositus cubiculi. Magister officiorum omnibus palatii ordinibus praeerat, suamque habebat scholam, in qua qui militabant, agentes in rebus dicuntur: quorum alii comites, siue praefecti scholae; alii principes, seu inter agentes primi. Quaestor, qui sanctiones condebat ex voluntate Principum, scholam non habebat, verum de scriniis *i)* sibi adiutores sumebat. Suae vero comitibus sacrarum largitionum, et rei priuatae erant scholae, in quibus qui militabant, specialiori nomine palatini vocabantur, largitionales, vel priuatiani, ut sacrarum largitionum, vel rei priuatae comitibus apparebant. Et rationales, *k)* qui in singulis prouinciis erant, comiti rei priuatae parebant. Et appellari a rationali ad comitem rei priuatae solebat. Erant quoque sub magistro officiorum notarii, qui notis acta consistoriana excipiebant: vnde haud raro etiam exceptores dicuntur. Alia Imperatorum

g) Ibid. c. 7. *h)* Lib. 14. c. 22. *i) Scrinia* fuerunt quatuor, vnum epistolarum, alterum memoriae, tertium libellorum, quartum dispositionum: et praeter magistros singulorum scriniorum, omnia scrinia simul vnum habebant magistrum, qui *magister scriniorum* dicebatur: quem hodie vulgo *cancellarium* vocamus. vid. EVTROPIVS l. 8. c. 14. SPARTIANVS Aelio Vero c. 4. LAMPRIDIVS Alexandr. Seuer. c. 31. *k) Rationales* vocantur procuratores principum, qui praefecti sunt rationibus fisci. EVTROPIVS l. 9. c. 9.

constitutiones et legum libri suppeditant abunde. Municipalium dignitatum et ordinum haec distinctio obtinebat, vt alii curiales, alii sacerdotales, alii principales, alii defensores essent. Curiales etiam Decuriones appellantur, et in munia diuiduntur varia, quae gradatim subire solebant. Erant quidam praepositi horreorum, praepositi pacis, susceptores diuersarum specierum, exactores annonarum etc. Ex his cum essent alii inferiores, alii superiores, ordinibus decursis inferioribus, fiebant vel sacerdotales, vel principales. Principales sunt primarii, ex reuerendi ordinis duces ab AMMIANO vocantur. *l*) Ex his erant, qui patronorum dignitatem adipisci solebant. Erant etiam aediles, qui non vnius loci, sed omnium municipiorum et ciuitatum principalem gradum sustinebant. Aediles appellantur, quod aedium publicarum et priuatarum curam habebant; vt sacerdotales, qui sacrarum. Erant porro a numero dicti Duumuiri, qui magistratus, ex ordine Decurionum lectus, inter principales numerabatur. Defensores comperta referebant, quae relata Duumuiri iudicabant: vtrique syndicorum poterant subire munera, et iniungere procuratoribus negotium. *m*)

§. V.

Temporis longa aberratione, et hominum vel inscitia, vel innouandi pruritu, in Latinam linguam inuecta sunt multa, quae cum eius vero genio et pristina castitate nullo modo conuenire possunt. Theologi, Iurisconsulti, Medici, Philosophi, sua quique disciplina, pro rerum, quas sibi finxerunt, nouitate, ac dicendi licentia, nominum

l) Hist. l. 14. *m*) Pl. confer. CHIFFLETIVS de statu reip. Rom. sub Constantino M. et eius filiis. PANCIROLVS comment. ad notitiam dignitatum vtriusque imperii. GVTHERIVS de officiis domus Augustae. BVLENGERVS de imperatore et imperio.

num et dictionum non veriti sunt, velut quaedam necessaria senectutis vitia, proponere aliisque obtrudere monstra: quae sensim sine sensu passim in linguam irrepserunt, eiusque insignem deformitatem prodiderunt. Quae Hebraeis Graecisue propria in linguam Latinam torquere, phrasin reddere absonam, dictionibus ante nunquam auditis imponere necessitatem, rerum Latio ignotarum stabilire insolentiam, et pleraque obfuscare non dubitarunt. Testis est vetus codicis sacri versio Latina, quam circa haec tempora fabricatam opinantur. Ea certe barbariem videntur prae se ferre insignem, et cum vocibus, a quibus aures Latinae abhorrent, soloecismos continet bene multos. Vt singulari dissertatione Marburgensis olim eloquentiae Professor, MAXIMILIANVS PERCELLI, barbariem vulgatae versionis ostendit. *n*) Et suo tempore D. AVGVSTINVS, *o*) illud, scripsit, auferre non possumus de ore cantantium populorum, *super ipsum autem floriet sanctificatio mea.* Quod quidem sententiae nihil detrahit: auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, vt non *floriet*, sed *florebit*, diceretur. Nec quicquam impedit correctionem, nisi consuetudo cantantium. D. HIERONYMVS *p*) in Ruffino reprehendit, quod *comparatum codicem* pro *emto* posuerit, cum comparatio aequalium sit, emtio pretii annumeratio; et *refestinare* dixerit pro *remeare*; aliasque vsurparit sordidissimae elocutionis περισσολογίας. Ipse tamen omnibus operum, sane amplissimorum, paginis dictionibus videtur luxuriare, quae non multo meliores sunt istis Ruffinianis, et quas frustra in melioribus veteris Latii monumentis quaeras: vtut, quod ipse arroganter referre non erubuit, a Ruffino eloquentissimus habe-

 retur.

n) Quae prodiit Marburgi 1679. 12. *o*) De doctrina Christiana l. 2. c. 13. *p*) Apolog. l. 3. aduersus Ruffinum.

retur. Nam, quod ſupra in eius vita narrauimus, q) Hieronymus ad ſummi iudicis tribunal in ſomniis raptus, et, quod Ciceronianus eſſet, virgis miſerandum in modum caeſus, quarum et vigilans deprehendit vibices; ne vehementius poſthac caſtigetur, rudiori Minerua, et ſtilo minime Ciceroniano, diuinorum eloquiorum veritatem deſcribere coepit. Et reliqui omnes eccleſiae patres ſermonis vbique ſcatent omnibus vitiis. De Latinitate Iurisconſultorum veterum opuſcula varia r) iunctim edidit, et animaduerſionibus ornauit Clariſſimus Vir, atque de Vltraiectina Academia egregie meritus, D. CAROLVS ANDREAS DVKERVS, qui omnino conſulendus eſt. s) Vocabula, quae in arte ſalutari notanda veniunt, lexicon dabit Coelianum, quod THEODOR. IANS. AB ALMELOVEEN nitidiſſimae editioni Coelii Aureliani t) cum indicibus locupletiſſimis adiunxit. Philoſophica Apuleius, Firmicus Maternus, Gellius, Macrobius, alii oſtendunt. Et notatu maxime digna, praeter Voſſium, Borrichios, Guntherum ceterosque, CHRISTOPHORVS CELLARIVS de Latinitate mediae et infimae aetatis libello, ſiue antibarbaro, et curis poſterioribus de barbariſmis et idiotiſmis ſermonis Latini, proſecutus eſt. Ex infinitis nos quaedam, ſaltem ad vegetam hanc Latinae linguae ſenectutem demonſtrandam, examinabimus.

§. VI.

Graeca ſubſtituebant Latinis. Angariare, ἀγγαρεύειν, cogere,

q) Ex HIERON. epiſt. 22. r) LAVR. VALLAE ex elegantiarum libro ſexto c. 36. - - 64. Eum accuſantis ANDR. ALCIATI, et defendentis FRANCISCI FRORIDI SABINI, anonymi defenſoris veterum ICtorum adu. Laur. Vallae reprehenſiones, et aliorum. s) Libellus prodiit Lugduni Batauorum 1711. 8. t) Quae prodiit Amſtelodami 1709. 4.

cogere, aut adigere, vel ad onus ferendum, vel ad iter faciundum, vel ad quoduis aliud ministerium obeundum. Nam *angaris* id iuris erat, vt cuiusuis equos, naues, hominesue ipsos, ad cursum rapere possent. VLPIANVS: *v*) *et naues eorum angariari posse -- rescriptum est.* PAVLINVS: *x*) *iumentum angariauit in vias duras.* HIERONYMVS *y*) ex Matthaei vicesimo septimo capite vertit: *exeuntes inuenerunt hominem Cyreneum, nomine Simonem: hunc angariauerunt, vt tolleret crucem eius.* ἀγγαρεία seruitus aut coactio est, cuius etiam Tullii aetate NIGIDIVS meminit. *z*) Inde ARCADIVS: *a*) *cursus vehicularis sollicitudo, item angariarum praebitio, personale munus est.* Agon ἀγών, vox Graeca est, studium contentionis significans, quemadmodum CICERO *b*) vertit. *Nunc agon est* prouerbium Graecum de necessitate ingruente valet. *c*) Sed ex Latinis nemo hoc verbum de morientium angore vsurparunt, nisi ecclesiastici scriptores, ex quibus IVVENCVS *d*) Lazarum moriturum dixit *sub agone iacere.* Inde verbum ἀγωνίζειν *certare*, terminatione Latina non dubitarunt proferre agonizare pro id, quod optimi L. L. auctores dixerunt, *animum agere.* *e*) ἀνατομή, vnde formandum potius anatome, quam anatomia, CELSO Latine *incisio* dicitur, qui et in hoc negotio saepe verbo *incidere* vtitur. MACROBIVS: *f*) *libris anatomicorum postea consultis, verum reperi &c.* Rursus: *g*) *vt Plato vester,*

v) L. 4. D. de veteranis. *x*) Epist. 37. n. ad Victricium. *y*) Oper. tom. 9. p. 67. *z*) Apud A. GELLIVM. l. 19. c. vlt. *a*) L. 18. §. 4. D. de muneribus et honoribus. Pl. confer. comment. de lectione auctorum classic. c. 6. §. 6 p. 72. seq. *b*) Ad Attic. L. 1. epist. 12. *c*) SVETONIVS Neron. c. 45. *d*) Ioh. 11. *e*) CICERO ad diuers. l. 8. epist. 13. *f*) Saturn. l. 7. c. 13. *g*) Lib. 7. c. 15.

ster, dum nec anatomica, quae medicinae propria est, abstinet, risum se posteris tradidit. AMMIANVS: *b) discissarum pecudum extanimari cum anatomicis.* Iam tum superiori aetate apud Asconium *neoterice* aduerbium legimus. *i)* Hac vegeta Latinae linguae senectute neotericum, νεωτερικὸν, recentiorem dixerunt. AVREL. VICTOR: *k) vt quisquam neotericorum asseuerauit.* Graeca vocabula sunt δεκάπρωτοι, decem primi, apud VLPIANVM, *l)* qui tributa exigunt. Hinc decaprotia decemprimatus. Σιτωνία et σιτοκομία rei frumentariae cura vocatur; et σιτώνης sitona, qui coemendis frugibus praeest. ARCADIVS: *m) mixta munera decaprotiae et icosaprotiae -- nam decaproti et icosaproti tributa exigentes, et corporale ministerium gerunt, et pro omnibus defunctorum fiscalia detrimenta resarciunt.* Idem: *n) cura emendi frumenti, olei (nam harum specierum curatores, quos sitonas et elaeonas appellant, creari moris est) inter personalia munera -- numerantur.* VLPIANVS: *o) sextum decimum aetatis annum agentem ad munus sitoniae vocari non oportet.* Annona Graecis est σιταρχία. Hinc viaticum, siue commeatum nauticum, sitarciam vocant. HIERONYMVS: *p) satisque miror, Eusebi dilectissime, cur Romam subito nauigaturus hanc tibi a me quasi sitarciam q) dari volueris.* Alibi: *r) quibus ascensis, noua sitarcia i. e. annona refocillati decima tandem die ad Romana per desertum castra*

b) Lib. 28. c. 26. *i)* Vid. Comment. de imminendi L. L. senectute c. 11. §. 19. pag. 732. *k)* De origine gentis Romanae princip. *l)* L. 3. §. 10. D. de muneribus et honoribus. *m)* L. 18. §. 26. D. de muneribus et honoribus. *n)* L. c. §. 5. *o)* L. 2. init. D. de vacatione et excusatione munerum. *p)* Prolog. in nouum testamentum. *q)* Perperam vulgo *sistarciam* legunt. *r)* In vita Malchi extr.

castra venimus. Quod Diis deuotum atque dicatum, Graeci ἀνάθημα vocant. Hinc et sacris scriptoribus huius aetatis ipsa est exsecratio, et maledictio, et hominis ab ecclesia exclusio. Nota apud AVGVSTINVM *s*) formula *anathematis sententia ferire*. Et Graecorum ἀναθεματίζειν non solum vertunt, *anathematum vinculis innodare*; verum etiam ad eorum imitationem anathematizare dicunt. HIERONYMVS: *t*) *Iouinianum anathematizatum dolent*. Idem: *v*) *si haec quotidie non anathematizarem*. i. e. detestarer. AVGVSTINVS: *x*) *tota domus anathematizata est*. Atque hic etiam anathemare et deuotare dixit. *y*) A Graecorum βάπτω, *mergo* vel *tingo*, βαπτίζειν fecerunt baptizare, quo verbo PRISCIANVS *z*) vtitur, pro lauare. *Vulnus ex aceto baptizare*. Christianis eo nihil frequentius, qui hoc lauationis ritu solemni et sacro nomen seruatori dare solent. TERTVLLIANVS: *a*) *quid facient, qui pro mortuis baptizantur?* CYPRIANVS: *b*) *statuentes vnum baptisma esse, quod sit in ecclesia catholica constitutum: ac per hoc non rebaptizari, sed baptizari a nobis*. Hinc etiam, vt vidimus, baptisma, *c*) baptizatio, *d*) baptizator, qui baptizandi munere fungitur, *e*) id genus alia vocabula deriuantur. βλασφημία Graecis conuicium est, aut vituperatio. Hinc satis vulgatum verbum blasphemare. TERTVLLIANVS: *f*) *nomen domini blasphe-*

s) Epist. 75. post princ. *t*) Epist. 50. quae est apologia ad Pammachium, c. 4. *v*) Epist. 75. *x*) Epist. 75. *y*) Apud LINDENBROGIVM glossar. p. 1353. *z*) Lib. 1. c. 21. *a*) Aduers. Marc. l. 5. c. 10. *b*) Epist. 73. n. 1. *c*) Loc. cit. *d*) AMBROSIVS serm. 17. de tempore. *e*) AVGVSTINVS epist. 23. et 165. TERTVLLIANVS adu. Iudaeos c. 8. de baptismo c. 12. de anima c. 50. *f*) Contra Iudaeos c. 13.

phemant. Idem: g) *carnis est et os ad proferendum optimum quemque sermonem, et lingua ad non blasphemandum*. HIERONYMVS: h) *diabolus nunquam plus, quam per os tuum, deprehenditur blasphemasse*. Sic quoque blasphemans, i) blasphemus, k) blasphematio, l) et blasphemabilis. m) Quae olim dicebatur alienae personae simulatio, et concinna cum vocis moderatio, tum rebus accommodata gestium repraesentatio, quam Demosthenes profitebatur, vtramque in oratoria facere paginam, hypocrisis, ὑπόκρισις, iam vocata est fucata pietas; et hypocrita, qui pietatem simulat. Vnde HIERONYMVS: n) *hypocriseos maculam non habere, aut paucorum est, aut nullorum*. Idololatria, et idololatra, vocabula apud sacros huius aeui scriptores vbique sunt obuia, vt ipsum idolum, quod adorare dicuntur. Camelasia καμηλάσια dicitur camelorum curatio et praefectura, vel etiam pecunia, quae pro camelis alendis datur; Camelarius autem, qui camelis praeest, eosque pascit. HERMOGENIANVS o) καμηλασιαν, camelorum agitationem exhibitionemque inter personalia ciuilia numerat munera. Et ARCADIVS: p) *camelasia quoque similiter personale munus est: nam ratione habita et alimentorum et camelorum, certa pecunia camelariis dari debet: vt solo corporis ministerio obligentur*. AMMIANVS q) camelasium vocat: vbi, factum,

g) De resurrect. carnis c. 45. h) Epist. 75. ad Vigilantium, extr. i) OROSIVS l. 7. c. 5. HIERONYMVS in Esai. c. 37. k) HIERON. epist. 9. TERTVLLIANVS de resurrect. c. 26. PRVDENTIVS peristeph. hymno 1. v. 75. l) TERTVL. de cultu fem. c. 12. pr. m) TERTVL. ibid. n) Aduers. Pelag. l. 2. c. 5. o) L. 1. §. 2. D. de muneribus et honoribus. p) L. 18. §. 11. d. t. Multa alia ex Graeco sermone in Latinum a ICtis translata vide apud DVKERVM de Latinit. ICtor. veter. p. 404. q) Lib. 17. c. 3.

factum, memoriae prodidit, *vt praeter solita nemo Gallis quidquam exprimere conaretur camelasii nomine inique.* Ab ἔλεος, misericordia, vel miseratio, est ἐλεημοσύνη, quam vocem scriptores sacri fecerunt suam, vt munus, quod inopi datur, significarent. TERTVLLIANVS: *r*) *nescio, an facile vel ex animo ipse rei suae manum inferre posset in caussa eleemosynae.* HIERONYMVS: *s*) *sunt, qui pauperibus paulum tribuunt, vt amplius accipiant, et sub praetextu eleemosynae quaerunt diuitias, quae magis venatio appellanda est, quam eleemosynae genus.* Idem: *t*) *post annos plures, eleemosynam facturus, veni Hierosolymam. - - - Apostolus faciendam quidem docet ad omnes eleemosynam, sed maxime ad domesticos fidei. - - - in vulgi pauperibus sustentandis nequaquam intellectu, sed eleemosyna opus est.* Sic passim alibi. Eremus, ἔρημος, magis placuit, quam solitudo, aut desertum. HIERONYMVS de laudibus et vtilitate eremi: *v*) *infinita eremi vastitas terret. - - - o eremus familiarius Deo gaudens - - - nudos amat eremus - - - pergis ad eremum.* Alibi: *x*) *quanto amore et studio contenderim, vt pariter in eremo moraremur, conscium mutuae charitatis pectus agnoscit.* Hinc eremita, qui vitam solitariam eligit: de cuius origine HIERONYMVS epistola quinquagesima *y*) agit simul atque vitam Pauli eremitae describit. Idem, *z*) *quam quidem*, inquit, *speciem conuersationis boni eremitae et monachi, qui voto monasticae disciplinae obligati sunt, imitari*

Ffffffff 2

r) De patientia c. 7. *s*) Epist. 2. ad Nepotianum, oper. tom. 1. p. 10. E. *t*) Epist. 60. aduersus Vigilantium, oper. tom. 2. p. 86. F. seq. *v*) Regula monachorum oper. tom. 4. p. 186. C. *x*) Epist. 1. ad Heliodorum de laude vitae solitariae init. oper. tom. 1. p. 1. Vid. etiam TERTVLLIANVS de idolol c. 5. adu. Iudaeos c. 2. *y*) Oper. tom. 1. p. 154. *z*) Comment. in Ieremiae lament. c. 3. oper. tom. 5. p. 305. B.

tari contendunt. Ethnicus, ἐθνικὸς, dicebatur, qui vanum deorum sequebatur cultum; *a*) atque hinc ethnicismus ipsa vetus superstitiosa religio, *b*) ethnicalis, *c*) et ethnice. *d*) Locus damnatorum vocatur gehenna, γέεννα, vallis praedationis, cui nomen a valle hinnon factum est, vbi Manasses filios cremauit. Tristis hinc impiorum locus, poenis et cruciatibus post mortem sustinendis destinatus. De Christo PRVDENTIVS: *e*) *Insignis ille et praeminens Meritis rependet congrua; His lucis vsum perpetis, Illis gehennam et tartarum.* SEDVLIVS: *f*)

In chaos infernae lapsus penetrale gehennae.

Idem: *g*)

Ille profunda petens penetrauit claustra gehennae.

Martyr, μάρτυρ, Graecis proprie testis est: at nostris scriptoribus sacris dicitur is esse, qui veritatis confessionem sanguine suo confirmauit. In honorem martyrum PRVDENTIVS hymnos scripsit, quorum librum *peristephanon* inscripsit. Et horum pleni sunt omnes TERTVLLIANI, ARNOBII, HIERONYMI, AVGVSTINI, ecclesiae patrum aliorum libri. Sic quoque martyrium, μαρτύριον, quod testimonium proprie, sanctorum significat supplicium, quod pro confessione veritatis susceperunt. HIERONYMVS: *h*) *mater tua longo martyrio coronata est. Non solum enim effusio sanguinis in confessione reputatur: sed deuotae quoque mentis seruitus immaculata quotidianum martyrium est.* Commartyr, vox hybrida, apud TERTVLLIANVM, *i*) is dicitur, qui cum alio eiusdem confessionis

nis

a) Vid. HIERONYMVS epist. 33. et commentar. in Ephes. 5. 20. *b*) PRVDENTIVS Laurentii passione v. 498. *c*) TERTVLLIANVS de spectac. c. 5. pr. *d*) Idem de pudicit. c. 9. *e*) De natali Domini v. 109. *f*) Carm. l. 4. Luc. 8. *g*) Lib. 5. Matth. 27. *h*) Epist. 27. c. 13. siue Paulae epitaph. *i*) De anima c. 55.

nis poenam sustinet, aut eiusdem cum aliis gloriae fit particeps. Πρωτομάρτυς Stephanus vulgo dicitur, qui primus omnium noui foederis, propter Christianam veritatem, capitis periculum subiit. Orthodoxus, ὀρθόδοξος, is dicitur, qui rectam de religione sententiam fouet. HIERONYMVS: k) *commentaria cum legerem, a nostris, id est, orthodoxis viris olim ac nuper scripta.* Vates, et qui aliquid praedicit, a προφημι, dictus est propheta, προφήτης, vnde vocem detortam vsurparunt prophetare. l) Et frequentissima deriuata sunt alia, prophetia, m) diuinatio, prophetissa, n) prophetialis, o) prophetalis, p) propheticus, q) prophetice, r) pseudopropheta, s) et huius furfuris alia. Scandalum, σκάνδαλον, vox etiam Graecae originis huius aeui scriptoribus saepe vsu valet. TERTVLLIANVS: t) *scandalum non bonae rei, sed malae exemplum.* PRVDENTIVS: v) *non cauenti scandalum.* Hinc σκανδαλίζειν, scandalizare. TERTVLLIANVS: x) *bonae res neminem scandalizant, nisi malam mentem.* Idem: y) *Israel pro sua incredulitate diffidens scandalizabatur.* HIERONYMVS: z) *nonne scandalizatur frater, si te viderit in idolio recumbentem?* Abyssus, ἄβυσσος, aquae vorago

Ffffff 3 est

k) Epist. 144. ad Damasum. l) TERTVLLIANVS de resurrect. carnis c. 28. HIERONYMVS epist. 103. c. 7. PRVDENTIVS peristeph. 13. 101. m) TERTVLL. de anima c. 35. adu. Marc. 1. 10. n) Idem de praescript. c. 51. o) Idem adu. Valent. c. 28. p) HIERON. epist. 7. ad Laetam. q) TERTVLL. exhort. castit. c. 10. de coron. milit. c. 7. r) Idem de monach. c. 4. AVGVSTINVS de ciuit. Dei l. 18. extr. et c. 44. s) TERTVLL. de resurrect. carn. c. 24. de anima c. 2. t) De virgin. veland. c. 3. Vid. etiam adu. Iudaeos c. 14. aduers. Marc. 3. 1. ad martyr. c. 2. v) Apotheos. praefat. x) De virgin. veland. c. 3. y) De resurrect. carn. c. 30. Vid. etiam de idololatr. c. 7. de corona milit. c. 14. z) Epist. 22.

eſt immenſae profunditatis, ſiue, vt ISIDORVS *a*) habet, profunditas aquarum impenetrabilis. Vox eſt ſcriptoribus huius aeui ſacris fere propria, quae ad ſedem inferorum etiam ab illis transfertur. PRVDENTIVS, *b*) de anima vitiis polluta, *merſandam*, inquit, *penitus puteo feruentis abyſſi.* Idem: *c*) *abde caput triſti iam frigida peſtis abyſſo.* Anaſtaſis, ἀνάϛασις, eſt reſurrectio. LACTANTIVS: *d*) *de anaſtaſi philoſophi quoque dicere aliquid conati ſunt.* Et mox: *non modo prophetae, ſed etiam vates et poetae, et philoſophi anaſtaſin mortuorum futuram eſſe conſentiunt.* Apoſtaſia, ἀποϛασία, eſt verae religionis deſertio. SALVIANVS: *e*) *in ſpectaculis quaedam apoſtaſia fidei eſt.* Hinc apoſtata, ἀποϛάτης, religionis deſertor, qualis Iulianus imperator, et apud TERTVLLIANVM *f*) apoſtata Marcion. SEDVLIVS de Iuda proditore: *g*) *Tunc vir apoſtolicus, nunc vilis apoſtata factus.* Apoſtaticus, qui eius perfidiae reus, aut facile ad ſcelus iſtud prolabitur. SEDVLIVS: *h*) *Formidine rurſus Plebis apoſtaticae, dominum quae caeca negaſſet.* CYPRIANVS *i*) quoque hinc verbum apoſtatare formauit. Protoplaſtus, πρωτόπλαϛος, primo creatus. TERTVLLIANVS: *k*) *tunc iſtos protoplaſtos ad voluntatem delicti ſubegit.* Hybrida voce PRVDENTIVS *l*) primoplaſtos vocat, ſi codicum vera eſt lectio. Maſticare, ex Graeco μαϛάζειν, eſt dentibus terere, manducare. MACER: *m*) *Maſticet hoc patiens teneat-*

a) Orig. l. 13. c. 20. *b*) Hamartig. v. 833. *c*) Pſychomach. v. 91. *d*) Diuin. inſtit. l. 7. c. 23. *e*) De gubernat. Dei l. 6. *f*) Adu. Marc. 5. 11. *g*) Lib. 5. *h*) Ioh. c. 20. 1. Vid. etiam TERTVLL. adu. Marc. 4. 5. AVGVSTINVS enchirid. c. 99. *i*) Epiſt. 54. c. 3. *k*) Exhortat. caſtit. c. 2. *l*) Cathem. 9. v. 17. Confer. CELLARIVS cur. poſt. de barbariſmis et idiotiſmis ſermonis Latini p. 291. *m*) De virib. herbar. carm. 5.

neatque diutius ore. Idem: *n*) *Illud si patiens ieiuno masticet ore.* Et commasticare apud eundem: *o*) *Aegilopas curat, si quis commasticet illam.* Plasma, a πλάττω, fingo, formo, est figmentum, quo nomine inprimis delectantur scriptores Christiani, pro corpore creato, seu creatura vsurpantes. PRVDENTIVS: *p*) *Quid tibi, profane serpens, profuit rebus nouis Plasma primum perculisse?* Idem: *q*) *emancipator seruientis plasmatis.* Hinc plasmare pro fingere, aut creare. HIERONYMVS: *r*) *antequam Adam plasmaretur de terra.* TERTVLLIANVS: *s*) *illi oculos Deus plasmauit.* Idem: *t*) *terra, ex qua homo primum plasmatus est.* Qui et Deum hominis plasmatorem vocat. *v*) Ἀπὸ τῦ ἐλλογίυ, veteribus Latinis vsitato *elogio*, pro eloqui, pronunciare, dicere, etiam hac aetate elogiare valet. Apud CAELIVM AVRELIANVM *x*) *signa elogiauimus.* Alibi *y*) *nomina specialiter elogiata.* Eremitarum supra memini. Eiusdem generis sunt monachi, μοναχοὶ, solitarii: de quibus RVTILIVS NVMATIANVS: *z*)

Ipsi se monachos Graio cognomine dicunt:
Quod soli nullo viuere teste volunt.

S. HIERONYMVS: *a*) *sin autem cupis esse, quod diceris, monachus, i. e. solus: quid facis in vrbibus, quae vtique non sunt solorum habitacula, sed multorum.* Principio enim monachi, vt eremitae, non in vrbibus habitarunt; sed in locis desertis: vt nulla prorsus hominum consuetudine vterentur. Tandem vero temporis progressu in vrbes commigrarunt. Generaliori nomine omnes clerici, κλη-

n) Carm. 71. *o*) Carm. 2. 15. *p*) Hymno omnis horae v. 91. *q*) Cathemer. 7. v. 184. *r*) Epist. 61. ad Pammachium c 5. *s*) De spectac. c. 23. *t*) Adu. Iudaeos c. 13. *v*) Ibid. c. 2. pr. *x*) Lib. 5. c. 4. *y*) Lib. 2. c. 1. *z*) Itinerarii l. 1. v. 441. *a*) De institut. monachi ad Paulin.

κληρικοὶ, vocantur, qui vulgo τοῖς λαικοῖς opponi ſolent; et ad ſacrum ordinem pertinent. Rationem vocabuli HIERONYMVS tradidit: *b) Clericus, qui Chriſti ſeruit eccleſiae, interpretatur primo vocabulum ſuum etc. Si enim* κλῆρος *Graece, ſors Latine appellatur, propterea vocantur clerici, vel quia de ſorte domini ſunt, vel quia ipſe Dominus ſors, i. e. pars clericorum eſt.* Atqui κλῆρος etiam vermiculus eſt, araneo ſimilis, qui parit in apum alueis, et fauis plurimum nocet. *c)* ἀπὸ τοῦ λαοῦ laicus, λαικὸς dicitur, qui profanus et ſacris initiatus non eſt. TERTVLLIANVS: *d) nonne et laici ſacerdotes ſumus?* κλίνη *lectus* eſt: hinc clinici dicebantur, qui ob morbum lecto decumbentes aqua ſacra aſpergebantur, non tingebantur: voce a medicis mutuata, ludibrii cauſſa. Sacri muneris et eccleſiaſticae dignitatis nomina pleraque ſunt Graeca. Patriarchae, qui Graecis πατριάρχης, et princeps eſt patrum, nomen ad praeſides eccleſiae translatum diu poſt Hadriani tempora obtinuit: ac certis tandem epiſcopis, Conſtantinopolitano videlicet, Alexandrino, Antiocheno, Hieroſolymitano, et in occidente Aquileienſi, datum fuit. Archiepiſcopi, ἀρχιεπισκόπου, nomen iam inde a quarto ſeculo receptum apud orientales; licet quinto ſeculo tandem ad occidentales prouincias tranſierit: pauciſſimi tamen, ſi MABILLONIO *e)* credimus, ante ſeculum nonum iſtud ſibi dignitatis nomen tribuerunt. Epiſcopi vero etiam a primis eccleſiae ſeculis appellati ſunt, qui rebus ſacris praepoſiti, et hodie plerisque in locis nomine Latino vocantur *ſuperintendentes.* Et ita ſane Graecum AVGVSTINVS *f)* conuertit. HIERONYMVS, *g)* *non,*

b) Epiſt. 2. ad Nepotianum. *c)* Vid. PLINIVS hiſtor. natur. l. 11. c. 19. *d)* Exhortat. caſtit. c. 7. *e)* De re diplomatica l. 2. c. 2. §. 13. p. 65. *f)* De ciuitate Dei l. 19. c. 19. *g)* Epiſt. 1.

non, inquit, *omnes episcopi episcopi sunt. Attendis Petrum, sedet Iudam considera.* Abbas, Syriaca lingua patrem significat, et est, secundum ecclesiasticos scriptores, praefectus et rector monachorum: vt abbatissa, quae sacratis virginibus praeest. *h*) Decanus, ex militia, *i*) in coenobia transiit: vbi nouem semper hominibus praeerat decimus, qui decanus inde appellabatur. *k*) Presbyter, πρεσβύτερος, senior, qui diuina populum docebat mysteria, et sacra administrabat, eandem vero cum episcopis non habebat potestatem. *l*) TERTVLLIANVS: *m*) *hodie presbyter, qui cras laicus.* Inde vox Germanorum Priester etiam orta videtur. Et hi gradu vel ordine erant distincti: HIERONYMVS *n*) enim archipresbyteri quoque mentionem fecit. Diaconus, Διάκονος, ecclesiae minister, qui pauperum et aegrotorum maxime habebat curam: atque etiam verbum diuinum interpretabatur. Et mulierculae, si quando ad ministeria admissae, diaconissae appellabantur. *o*) Archidiaconus, qui princeps inter reliquos, *p*) qui gradu inferior, hypodiaconus, *q*) et pseudodiaconus, qui ministerium perperam simulabat. *r*) Cum sapienter maiores adhuc Graecam linguam, velut omnibus

h) Vid. regula monachorum, quae est apud HIERONYMVM oper. tom. 9. *i*) Erant enim decani denis militibus praepositi, hodie Die Corporalen. vid. VEGETIVS de re militari l. 2. c. 8. *k*) Vid. AVGVSTINVS de morib. cathol. eccles. c. 31. HIERONYMVS comment. in Esaiam l. 2. c. 3. oper. tom. 5. p. m. 16. C. *l*) Vid. HIERON. l. c. PRVDENTIVS peristeph. 4. 20. *m*) De praescript. haeret. c. 4. vid. etiam AMMIANVS l. 31. c. 33. *n*) Epist. 4. ad Rusticum. *o*) Vid. Acta Apostol. c. 6. v. 1. *p*) HIERONYMVS epist. 85. ad Euagr. et epist. 61. ad Pammach. *q*) HIER. epist. 1. *r*) Idem epist. 79. ad Alipium et August.

omnibus doctis communem et quasi vernaculam ad eruditionis Romanae perfectionem et ornamenta adhibuissent: eam magis miscere coepit, neglecta sermonis sui castitate, et plures admittere Graecismos, ingrauescens iam illa ac sibimet ipsi molesta senectus: vt seculum videretur esse Graecissans, quod laudi ac elegantiae sibi duxit, promiscue Graecis literis vti. Docent id, quotquot supersunt, ICtorum libri, vel eorum fragmenta potius, Heluii Pertinacis, et Diuorum Fratrum rescripta, aliorum monumenta, quae in oculos cuique passim facile incurrunt. Alexander Seuerus, etiam AELIO LAMPRIDIO teste, *s)* Graecae magis, quam Latinae facundiae fuit: atque post actus publicos lectioni sed Graecae operam maiorem dedit. M. Aurelius Antoninus suos ad semetipsum libros, Caesares aliaque Iulianus scripserunt Graece. Quod quidem ferendum magis, quam quod vacillans aetas Latio Graeca omnia permiscere non dubitauit.

§. VII.

Quae rara, aut poetis tantum propria, prae illis, quae optimis scriptoribus probata, etiam in oratione soluta eligebant. Ex. gr. a *fulgeo fulgens*, non fulgidus, erat, ac venerandae sufficiebat antiquitati. Vnus, quantum memini, LVCRETIVS, *t) fulgida*, scripsit, *cum cernere saepe nequimus*. Post hunc vix alius vsurpauit. Sed, hac aetate Latinitatis cadente, SOLINVS, *v) ad speciem*, dixit, *fulgidi sideris*. LAMPRIDIVS, *x) sol fulgido ambitu coronatus*. ARNOBIVS, *y) fulgida claritas*. CICERO *z)* scripsit, *se vix audere dicere* medietates. Leges vero apud eum, *a) in singulis esse bina media* etc. Iam vero

s) Alexandro Seuero c. 27. & 30. *t)* Lib. 3. v. 364. *v)* Cap. 37. *x)* Alexand. c. 13. *y)* Aduers. gent. l. 2. *z)* De vniuersit. c. 7. *a)* L. c.

vero id vocis quam lubentiſſime acceperunt. Apud APVLEIVM *b*) ſunt *medietates inter virtutes et vitia.* Apud EVTROPIVM *c*) *pax conceſſa, agro tamen ex medietate ſublato.* AMMIANVS: *d*) *lunae decreſcentis oſtendunt medietatem recta et rotunda regula diuidente.* Alibi: *e*) *petit hereditatis medietatem.* Rurſus: *f*) *medietate noctis emenſa.* MACROBIVS: *g*) *habet medietatem, et tertiam partem, et ſextam partem: et eſt medietas tria* etc. HIERONYMVS: *h*) *Zacchaeus diuiſit pauperibus medietatem ſubſtantiae ſuae.* Moleſtare pro moleſtia aliquem afficere, moleſtiam alicui creare, aut moleſtum eſſe, etiam ſuperiori aetate, quam imminentem ſenectutem nominamus, ſed raro, et plebeio forſan tantum ſermone, valuit. *i*) Sed vſitatius hoc aeuo eſſe coepit. MODESTINVS: *k*) *neminem moleſtari volo nomine debiti.* Quod fieri poteſt, poſſibile, adiectiuum FABIVS *l*) dixit eſſe durius, atque adeo veteres eo rarius vtebantur. Sed, hoc aeuo, iſta voce nihil frequentius. SEDVLIVS: *m*) *poſſibile eſt ius omne Deo.* LACTANTIVS: *n*) *nec verbo enarrare poſſibile eſt.* TERTVLLIANVS: *o*) *quae impoſſibilia apud homines, poſſibilia apud Deum ſunt.* MODESTINVS: *p*) *faciam autem, quoad poſſibile erit.* De phraſi, ex fratre nepos, ſententiam noſtram diximus in parte priori commentationis de virili aetate Latinae linguae. *q*) Nus-

 quam

b) De dogmate Platonis. Sic paſſim de mundo, et de Deo Socratis. *c*) Lib. 2. c. 16. extr. *d*) Lib. 22. c. 8. *e*) Lib. 28. c. 1. *f*) Lib. 22. c. 13. *g*) In ſomnium Scipionis l. 1. c. 6. *h*) Epiſt. 26. c. 5. *i*) Vid. comment. de imminenti Latinae linguae ſenectute c. 11. §. 18. p. 727. *k*) L. 20. init. D. de liberatione legata. *l*) Inſtit. orator. l. 3. c. 8. *m*) Lib. 4. in Matth. c. 19. *n*) De opificio Dei c. 1. *o*) De reſurrect. carnis. c. 57. *p*) L. 1. §. 1. D. de excuſationibus. *q*) Cap. 3. §. 40. pag. 261. ſeqq.

quam certe nisi apud Ouidium obuenit. Sed hac aetate HIERONYMVS: r) *Crispus et Constantinus, filius Constantini, et Licinius adolescens, Licinii Augusti filius, Constantini ex sorore nepos, Caesares appellantur.* Eundemque OROSIVS s) Constantini ex sorore nepotem vocat. Solus forsan MANILIVS t) aetate sua, i. e. Latinae linguae optima, scripsit: *angusta dies vernales fertur in horas:* reliquis omnibus non vernale, sed *vernum* tempus erat. SEDVLIVS: v) *si currere mustum vernali sub sole velis.* AVGVSTINVS: x) *propter vernalem quippe faciem terrae, quae ceteris temporibus pulchrior.* Vtplurimum huius aeui scriptores ad poetarum stilum inclinant, et modo voces illis proprias, modo locutiones translatas et metaphoricas praeter communem loquendi consuetudinem, immoderata illorum licentia vsurpare non verentur: quae facile cognosci et iudicari possunt, num ad melioris Latinae linguae vsum sint transferendae, an vitiis adscribendae iam ingrauescentis senectutis.

§. VIII.

Et verba obsoleta in vsum quotidianum reuocarunt. Sic repedare, i. e. redire, aut reuerti, constat verbum antiquissimum esse, quod Lucilio NONIVS MARCELLVS, y) et Pacuuio FESTVS z) tribuit. Postea in obsoletis diu positum huius aeui scriptores in sermonem quotidianum reduxerunt. IVVENCVS, poeta Christianus, de Maria post visitationem domum reuertente: a)

Ad propriamque domum repedat iam certa futuri.

Idem: b) *Ad*

r) Chron. Euseb. anno Christi 319. s) Lib. 7. c. 28. t) Astron. L. 3. v. 258. v) 1. 74. x) De ciuitate Dei l. 7. c. 25. y) Cap. 2. n. 738. z) V. *repedare.* Confer. comment. de adolescentia L. L. c. 7. §. 15. pag. 285. a) De euang. hist. l. 1. Lucae c. 1. b) Ibid. Lucae c. 2.

Ad patriam laeti repedant, puerumque reportant.

Rurſus: *c*)

Tunc ad diſcipulos repedat etc.

AMMIANVS: *d*) *repedauit ad ſua.* Alibi: *e*) *ad ſigna repedauit ocyus miles.* Sublimare, in ſublime ferre, in altum euehere, verbum eſt antiquiſſimum, quod Ennio NONIVS, *f*) Catoni FESTVS *g*) tribuit. In obſoletis fuiſſe, vel inde patet, quod toto ſeculo Auguſteo, et poſt illud tempore longo verbum hoc nemo vſurpare voluit. Sed ex orco quaſi reuocarunt vegeta Latinae linguae ſenectute. APVLEIVS: *h*) *aquila enimuero quum ſe nubium tenus altiſſime ſublimauit.* MAMERTINVS: *i*) *quem ſublimat et illuſtrat conſulatus.* Poenitentia, quam optimi L. L. ſcriptores vocarunt, antiquiſſimis Poenitudo fuit. Qua voce PACVVIVS *k*) vtitur, poſtea in vſu eſſe deſiit. Sed hac vegeta Latinitatis ſenectute AVSONIVS *l*) *praedes vadesque poenitudinis reos* vocat. Idem PACVVIVS *m*) rhetoricare dixit, pro rhetorum more ornatius loqui, quod verbum poſtea, velut ineptum, nemo facile vſurpare voluit: ſed reuocarunt hoc tempore, et formam illi quidem, ex agente, quam vocant, deponentis dederunt. TERTVLLIANVS: *n*) *ita nos rhetoricari prouocant haeretici.* HIERONYMVS: *o*) *rhetoricaris, et dum mihi obiicis philoſophiam, ad oratorum caſtra tranſcendis.* Ex obſo-

c) Lib. 4. Matth. c. 26. *d*) Lib. 17. c. 4. *e*) Lib. 24. c. 17. *f*) ENNIVS Medea: *ſol qua candentem in coelo ſublimat facem.* *g*) V. *ſublimauit.* *h*) In Floridis princip. *i*) Paneg. Iuliani c. 29. Pl. vid. SOLINVS c. 45. de Aegypto. LACTANTIVS epitom. c. 6. AMMIANVS l. 18. c. 1. MACROBIVS Saturn. l. 1. c. 24. PRVDENTIVS apoth. v. 913. *k*) Apud NONIVM c. 2. n. 769. *l*) In Sapient. Thal. v. 22. *m*) Apud NONIVM c. 7. n. 69. *n*) De reſurrect. carn. c. 5. *o*) Aduerſus Pelagianos l. 1. oper. tom. 2. p. m. 179. E.

obsoleto obaudire, vel euphoniae habita ratione, meliori aeuo dixerunt *obedire.* TERTVLLIANVS: *p*) *Adam non obaudiit.* Rursus: *q*) *obaudiant parentibus filii.* APVLEIVS: *r*) *secreta, quibus obaudiunt manes.* Et hinc obaudientia pro *obedientia* apud TERTVLL. *s*) *voluntas Dei in obaudientiam venerat.* Idem: *t*) *exaudi eum, ne* inobaudieris *eum.* Rursus: *v*) *qui et* inobaudientiam *illis exprobrare potest.* Elegans et probum est a *sufficere* participium *sufficiens;* non item placet insufficiens. At TERTVLLIANVS: *x*) *nisi si insufficiens fuit diuina virtus omnibus producendis.* Et apud eundem non modo vox recens facta est sufficientia, *y*) verum etiam insufficientia. *z*) *Secularis,* inquit, *concupiscentia caussas habet, gloriam, cupiditatem, ambitionem, insufficientiam.* Festiuiter Naeuii poetae valuit temporibus, *a*) aetas linguae magis polita sequens *festiue* dixit. *b*) Obsoletum hoc aeuo reuocarunt. *c*) Ab antiquato *ranceo*, apud ARNOBIVM *d*) et aequales rancescere legitur, quod est putrescere, aut situ obduci. Locutiones, apud Plautum quoque, rarissimae sunt postibi pro *postea*, interibi pro *interea.* A. GELLIVS: *e*) *consul interibi, dum ea pugna fit, se in locos tutos atque editos subducit.* Alibi: *f*) *interibi cum aliquot ex his, qui cum Herode erant, erraticum hominem esse dicerent* etc. Vox rara et obsoleta prolubium apud Terentium est effusa cupiditas: quam velut ex orco reuocarunt.

p) Adu. Marc. 2. 2. extr. *q*) Ibid. 5. 18. *r*) Asin. aur. l. 3. *s*) Exhortat. cast. c. 2. *t*) Adu. Marc. 3. 16. *v*) Ibid. 4. 17. *x*) Adu. Hermog. c. 15. *y*) Ad vxor. 1, 4. *z*) Loc. cit. *a*) Apud NONIVM c. 11. n. 10. *domus*, inquit, *parata festiuiter.* *b*) Vt apud CICERONEM de orat. l. 3. c. 24. est *belle et festiue dicere.* *c*) Vid. A GELLIVS l. 1. c. 2. et 22. l. 18. c. 8. l. 9. c. 9. *d*) Aduersus gentes l. 1. *e*) Noct. Attic. l. 3. c. 7. *f*) Lib. 9. c. 2.

runt. Ita GELLIVS: *g*) *prolubium audiendi ſubit.* ACCIVS, vetuſtiſſimus poeta, *h*) pigrare dixit, pro *morari*, aut *tardius agere*; et forma deponentis, vt loquuntur, verbi, pigrari LVCRETIVS, *i*) et ſemel, ſi recte memini, CICERO: *k*) vt merito inter antiquata referatur. At repigrare, pro *retardare*, poſtliminio quaſi reuocauit APVLEIVS, *l*) qui, *ipſo*, inquit, *lumine dirarum beſtiarum repigratur impetus.* Rurſus: *m*) *obſepto vtero et repigrato foetu.* Et huius furfuris eſt vſio, pro vſu, qua voce ALFENVS vtitur. *n*)

§. IX.

Voces durae et hibridae ſunt, quae ex diuerſis linguis compoſitae. Sic v. gr. vſurparunt non modo vocem probatam *vnoculus*, verum etiam monoculus, ex Graeca et Latina conflatam. IVL. FIRM. MATERNVS: *o*) *tertia pars arietis ſi in horoſcopo fuerit inuenta, erunt ſurdi, monoculi, ac ſtolido fatuitatis ſtupore confecti.* Idem: *p*) *inter cancri oculos quicunque horoſcopum habuerit, monoculus erit, aut omni oculorum lumine priuatus.* Compresbyter eiusdem collegii ſenior atque ſacerdos vocatur. *q*) Et huius furfuris eſt Commartyr, *r*) qui veritatis confeſſione eandem calamitatem expertus eſt.

§. X.

Nouas producebant vocum compoſitiones. Quem veteres *hiſtoricum*, huius aetatis ſcriptores hiſtoriographum nominare malebant. HIERONYMVS: *s*) *Hellanicus*

g) Lib. 16. c. 19. *h*) Apud NONIVM c. 2. n. 655. *i*) Lib. 1. v. 409. *k*) Ad Attic. l. 14. epiſt. 1. *l*) Aſino aur. l. 8. *m*) Ibid. l. 1. *n*) Vid. DVKERVS de Latinit. ICtor. veter. p. 360. *o*) Aſtron. l. 8. c. 19. p. m. 223. *p*) Lib. 8. c. 22. init. *q*) AVGVSTINVS epiſt. 228. DAMASVS Papa epiſt. 7. *r*) Apud TERTVLLIANVM de anima c. 55. *s*) Chron. Euſeb. olymp. 69.

cus historiographus, *et Democritus philosophus*, *clari habentur.* OROSIVS: *t*) *qui ab omnibus historiographis vel omissi*, *vel ignorati sunt:* AMBROSIVS *v*) *Iosephi historiographi* meminit. Et CAPITOLINVS: *x*) *ea*, inquit, *debent in historia poni ab historiographis*, *quae aut fugienda sint*, *aut sequenda.* Ita quoque Psalmographus Dauid a TERTVLLIANO *y*) et aliis vocatur. Antecantamentum APVLEIVS *z*) cantionem vocat, solemnioribus praemissam. Scabellum, quod pedibus substernitur, suppedaneum vocant. Sic IVLIVS FIRMICVS *a*) et LACTANTIVS *b*) ex centesimo nono psalmo oraculum diuinum reddunt: *sede a dexteris meis*, *quoadusque ponam inimicos tuos suppedaneum pedum tuorum.* TERTVLLIANVS *c*) mundipotentes *principatus* vocat. Et alibi *d*) *diabolum* munditenentem. Idem *e*) semiieiunium, non totum ieiunio peragendum diem. Huc referenda sunt verba multa cum *facio* composita: iustificare, de quo supra, mortificare, saluificare, sanctificare, viuificare, glorificare, et huius generis alia. *f*) Sic et vnum aduerbium *multus* composita vocabula prope infinita dedit: multibarbus, *g*) multiforabilis, *h*) multilaudus, qui multae laudis, *i*) multinodus et multinodis, multos habens nodos, *k*) multinominis, qui multa nomina habet, *l*) multinubentia, multis nubendi ratio, *m*) multiscius, qui rerum multarum

t) Lib. 1. c. 1. *v*) Epist. 42. init. *x*) Gordiano iuniori cap. vlt. *y*) Carm. 3. aduers. Marc. v. 120. *z*) Asino aureo l. 11. *a*) De error. profan. relig. *b*) Diuin. instit. l. 4. c. 12. n. 17. *c*) De anima c. 23. *d*) Aduers. Valent. c. 22. *e*) Contra Psych. c. 13. De ieiun. c. 13. *f*) Vid. CELLARIVS cur. poster. de barbarismis et idiotismis sermonis Latini p. 287. seqq. *g*) APVLEI. in Florid. *h*) Idem asin. aur. l. 10. sub fin. *i*) AMMIAN. l. 21. c. 18. *k*) APVL. asin. aur. l. 5. 8. et 10. *l*) Idem asin. aur. l. 11. *m*) TERTVLL. contra Psych. c. 1. de pudicitia c. 1.

rum gnarus, *n*) multimammia, multas mammas habens, dicitur Diana, apud Ephesios culta. *o*) Multiuira, multorum virorum mulier, *p*) multiuorantia, auiditas, *q*) alia. De primicerio, qui notariorum princeps, siue primus est, in eo libro quaedam notauimus, qui de scriptura veterum nuper in vulgus prodiit. Verba minus commoda cum particulis compositione, ad summum orationis dedecus, aliquando proferre non verebantur. Ita v. gr. *unire* diximus hoc tempore natum, quod veteribus copulare, aut coniungere. ARNOBIVS *r*) vero etiam *disunire* pro soluere, aut rumpere coniuncta, dixit. *Disuniuntur tenacium matrimoniorum nexus.* Huius furfuris est abbreuiare apud VEGETIVM, *s*) *quae per diuersos auctores librosque dispersa, imperator inuicte, mediocritatem meam abbreuiare iussisti.* Verbum veteribus incognitum. CICERONI *t*) est *διὰ σημείων scribere.* QVINTILIANO *v*) *notando consequi.* SVETONIO *x*) *notis velocissime excipere.* Linguae tandem senectus *abbreuiare* finxit. Vnde *abbreuiator*, qui opus aliquod contrahit, aut in breuem summam colligit. OROSIVS *y*) Iustinum Pompeii *breuiatorem* vocat. Sunt qui vocabulum istud a *breue* deriuare velint, quod epistolam pontificiam denotat, quia breuiori stilo formatur. Hinc forsan etiam Germanorum Brief. Sed notissima a ficto vocabulo *abbreuiatio*

n) APVL. asin. aur. l. 9. *o*) HIERONYM prooem epist. Pauli ad Ephes. confer. MINVCIVS FELIX Octau. c. 21. *p*) MINVCIVS FELIX in Octauio p. 226. edit. Ouzel. *q*) TERTVL. contra Psych. c. 1. *r*) Aduers. gentes l. 5. *s*) Lib. 3. prolog. *t*) Ad Attic. l. 13. ep. 32. *v*) O.a.or. instit. prooem. *x*) Tito c. 3. *y*) Lib. 1. c. 8.

uiatio ſcripturae compendium; *abbreuiate* verbis breuibus; *abbreuiatura* notae, vel ſcripturae compendium. Exambire eſt per ambitum conſequi. SYMMACHVS: z) *absque aduentus veſtri petitione, quem frequenter exambio.* Alibi: a) *ſuffragium tui fauoris exambiam.* Rurſum: b) *exambirem ſuper his nimio precatu gratiam tuam.* Quae vocabula ſimplicia et affirmantia placebant, priuante particula *in* appoſita in ſenſum contrarium detorquebant. Ex. gr. *verecundia* inter elegantiſſima dicebatur, *inuerecundus* quoque: hinc analogia facili inuerecundia veniebat pro impudentia. TERTVLLIANVS: c) *libidinum impiarum inuerecundia procurent.* Idem: d) *praeſumtio inuerecundiae portio eſt.* ARNOBIVS: e) *cuius eſt pudoris, quin imo inuerecundiae cuius, quod agere te videas, in eo alterum reprehendere?* Rurſum, *obduratus*, inquit, *inuerecundia.* f) *Capax* nomen Ciceronianum eſt; incapax recens factum. PRVDENTIVS: g) *Scio incapacem te ſacramenti, impie.* Rurſus: h) *aedes incapax ſolui.* HIERONYMVS: i) *diabolum non incapacem eſſe virtutis.* PAVLINVS: k) *tugurium noſtrum ſanctis non incapaces anguſtias praebuit.* Sed incapabilis apud AVGVSTINVM l) vox plane barbara. A *ſenſu* VITRVVIO m) et SENECAE n) *ſenſibilis* eſt, qui vel ſentit, vel ſentitur. Inde iam inſenſibilis, ſignificatione

z) Lib. 6. epiſt. 53. a) Lib. 7. epiſt 49. extr. b) Lib. 9. epiſt. 25. Vid. etiam AMMIANVS l. 26. c. 19. CYPRIANVS l. 3. epiſt. 5 l. 4. epiſt. 2. c) Apologetico c. 7. d) De poenit. c. 6. e) Lib. 2. f) Lib. 4. g) In Romano v. 587. h) Ibid. v. 348. i) Epiſt. 59. c. 1. ad Auidum. k) Epiſt. 29. ad Seuer. l) Epiſt. 174. m) Archit. l. 5. c. 3. n) Epiſt. 124.

ficatione contraria. Apud GELLIVM *o*) *inenarrabile, et propemodum insensibile.* Saepius pro eo, quod expers sensus est, LACTANTIVS dixit, *omissis insensibilibus et vanis, oculos eo tendere, ubi sedes, ubi habitatio est Dei veri. p*) *Deorum cultores simulacra insensibilia excolunt. q*) *Iam insensibilis ab his constituitur Deus, quoniam membra sensu carent. r*) *Insensibilia digitorum suorum figmenta venerari. s*) Sic quoque FIRMICO *t*) est *insensibile saxum.* Latinis auribus foret quod sensu caret, ut *sensibile* est, quod sensum habet. *Sapidum*, quod bene conditum et grati saporis est APICIO, superioris aeui gulosо scriptori, debemus. *v*) Hinc insipidus sensu contrario vsurpari coepit. FIRMICVS: *x*) *sapor salsus et insipidus.* PAVLINVS Nolanus: *y*) *vltra betam incoctam insipidi. Protectus* melioris notae omnes habent scriptores: improtectus fortassis ante hanc vegetam Latinae linguae aetatem nemo. GELLIVS *z*) inductionem infirmam *improtectam epagogen vocat.* AMMIANVS: *a*) *ne partes petiturus Arctoas, improtectum Mesopotamiae relinqueret latus.* Alibi: *b*) *ciuitas hostili impetu patuit improtecta.* Apud TERTVLLIANVM *c*) forsan hac aetate primum obuenit non solum interpretabilis, verum etiam ininterpretabilis. Cum apud veteres *cunctari* valeret, variaque inde formarent deriuata, etiam hac senili dicendi libertate incunctans or-

Hhhhhhh 2 tum,

o) Noct. Attic. l. 17. c. 10. *p*) Diuin. Instit. L. 2. c. 5. init. *q*) Lib. 6. c. 13. n. 13. *r*) Lib. 7. c. 3. n. 7. *s*) Lib. 4. c. 1. n. 2. *t*) De error. profan. relig. *v*) Vid. comment. de imminenti L. L. senectute c. 11. §. 15. p. 722. *x*) Lib. 2. c. 12. *y*) Epist. 39. n. 4. *z*) Noct. Attic. l. 7. c. 3. *a*) Lib. 21. c. 25. *b*) Lib. 26. c. 8. *c*) Contra Valent. c. 14.

tum, *d*) incunctanter, *e*) incunctabilis, *f*) similia. Deuotioni opposuerunt indeuotionem. VLPIANVS: *g*) *vt tota summa illico, postquam cessauerat heres dare penum vxori, praestetur, heredis indeuotione coercenda.* Antiquis probata vox *poenitendus*; impoenitendus non item. Apud APVLEIVM *h*) est, *impoenitendae se pauperiei committere.* Apud AVGVSTINVM, *i*) *qui non valuit omnia impoenitenda dicere.* Vt *foederatus* recte dicitur, qui foedus cum aliis iniit: sic infoederatus existimabant dici posse, qui sine foedere agit pro lubitu. TERTVLLIANVS: *k*) *quis miles ab infoederatis, ne dicam ab hostibus regibus, donatiuum et stipendium captat, nisi plane desertor et transfuga?* Apud eundem *l*) sunt *vestimenta* indetrita *et* inobsoleta; apud PAVLINVM *m*) indetribilis *soliditas*, quae deteri non potest. Vox Ciceroniana est *consideratio*, sed, quam inde fecerunt, inconsideratio ante hoc aeuum fortassis nunquam audita fuit. SALVIANVS: *n*) *qui sola mentis inconsideratione peccassent.* Sic quoque probata *curiositas*; incuriositas non item. SALVIANVS: *o*) *probamus igitur ne illos quidem de incuriositate ac negligentia ista sensisse, qui verae religionis expertes.* Vocabula Ciceroniana sunt, *obedire*, *obediens*, *obedienter*, *obedientia.* Sed inobedire, inobediens, inobedienter, et inobedientia, tandem hac Latinae

d) Apud PAVLINVM Petrocorium l. 5. v. 132. et 297. de visitat. nepot. v. 40. *e*) Apud LACTANTIVM diuin. instit. l. 6. c. 12. APVLEIVM asin. aur. l. 11. post init. *f*) L. 21. §. 1. D. de testibus. *g*) L. 1. extr. D. de penu legata. *h*) Asin. aur. l. 11. *i*) Retractationum prolog. *k*) Praescript. adu. haeret. c. 12. *l*) De resurrect. c. 58. *m*) Epist. 16. *n*) De gubernat. Dei l. 1. sub fin. *o*) Loc. cit. l. 1. init.

Latinae linguae vegeta senectute facta. AMBROSIVS: *p*) *a paradiso recessistis superbiendo, inobediendo, et cibum prohibitum comedendo.* AVGVSTINVS: *q*) *aduersus damnatam culpam inobedientiae, voluntatem libido inobedienter mouebat.* HIERONYMVS *r*) Saulum dicit *per inobedientiam suam periisse.* Et SALVIANVS: *s*) *Pharaonis inobedientia verberatur.* LACTANTIO ineloquens est infans, aut balbus: *t*) ineloquibilis ineffabilis: *v*) ineluibile quod elui nequit. *x*) Vt artis vocabula, penultimus et antepenultimus, grammaticis relinquenda. Ita PRISCIANVS, *y*) diminutiua *alia*, inquit, *e habent in penultima primitiui naturaliter longa.* Apud GELLIVM *z*) leges *penultimam circumflectere.* Apud MACROBIVM, *a*) *penultimus orbis artatur.* Apud HIERONYMVM, *b*) *in penultimis prophetae partibus.* Et proxima sequenti aetate CASSIODORVS, *c*) *si*, inquit, *in antepenultima sede longa inciderit syllaba.* Qui sine puluere, inpuluereus dicebatur. A. GELLIVS: *d*) *deditione repente facta, inpuluerea, vt dici solet, incruentaque victoria obuenit.* Sic quoque praeter dicendi consuetudinem impeccabilis vocatur, qui non peccat. *e*) Incommobilitas est, si quis destitutus facultate commoueri nequit. *f*) Et nouas, contra dicendi vsum, cum

Hhhhhhh 3 prae-

p) Epiphaniae serm. 1. *q*) De ciuit. Dei l. 14. c. 17. *r*) Quaest. Ebr. in 2 Reg. 1. *s*) De gubernat. Dei l. 1. *t*) De opificio Dei cap. vlt. *v*) Diuin. instit. l. 7. c. 5. n. 9. et l. 7. c. 11. n. 2. *x*) Lib. 7. c. 20. n. 9. *y*) Lib. 3. *z*) Noct. Attic. l. 4. c. 7. *a*) Somn. Scip. l. 2. c. 4. *b*) Epist. 82. *c*) De orthogr. c. 6. *d*) Noct. Attic. l. 5. c. 6. *e*) A. GELLIVS noct. Attic. l. 18. c. 19. *f*) APVLEIVS de philosophia: *iracundiae comitatum sequuntur indignatio et incommobilitas.*

praepositione *cum* significationes fingebant. Compatior illis non modo est una et simul pati, verum etiam alicuius miseria moueri, casu alicuius affici, alterius calamitatem existimare suam. TERTVLLIANVS: *g*) *non compassus est pater filio.* Et mox: *quid est compati, quam cum alio pati?* Ad Hieronymum AVGVSTINVS scribit: *h*) *vt misericorditer eis ita subueniendum esse sentiret, ac si ipse in eodem errore laboraret: non scilicet mentientis astu, sed compatientis affectu.* Hinc etiam compassio. Eadem ad Hieronymum epistola AVGVSTINVS: *i*) *dicuntur compassione misericordiae, non simulatione fallaciae.* Compassibilis, qui eiusdem passionis potest fieri particeps. TERTVLLIANVS: *k*) *pater si compassibilis, vtique passibilis* etc. Et incompassibilis sensu contrario valet. Idem TERTVLLIANVS: *l*) *si impassibilis pater, vtique et incompassibilis.* Doctores ecclesiae principes et praefectos, Graeco nomine *episcopos* vocabant, et qui eiusdem erant dignitatis coepiscopos. HIERONYMVS: *m*) *tu, ut episcopus, in toto orbe notissimus, debes hanc promulgare sententiam, et in assensum tuum omnes coepiscopos trahere.* Idem *n*) compeccatores vocat, qui iisdem vitiis maculati. *Ego*, inquit, *in paruo tuguriolo cum monachis, id est, cum compeccatoribus meis, de magnis statuere non audeo.* Eosdem complices quoque vocant: vt ISIDORVS *o*) hanc vocem inter-

g) Adu. Praxean. c. 19. vid. etiam de resurrect. carn. c. 14. *h*) Epist. 87. Hieronym. oper. tom. 2. p. m. 224. Ita etiam HIERON. ipse comment. in Esa. 15. et epist. 89. p. m. 229. *i*) Loc. cit. pag. 223. *k*) Adu. Praxean. c. 29. *l*) Loc. cit. *m*) Epist. 89 oper. tom. 2. p. m. 226. G. *n*) Loc. cit. Confer. comment. de imminenti L. L. senectute c. 9. §. 46. pag. 551. *o*) Orig. lib. 10. h. v.

interpretatur, *complex, qui vno peccato vel crimine alteri eſt applicatus ad malum.* Apud PRVDENTIVM *p*) ſunt *complices ſectae impiae.* Alibi *q*) *de ſemine complicis hydri.* Ab optimis ſcriptoribus *foederati* ſunt dicti, qui foedere icto ſocietatem inter ſe inierunt: et hos maluerunt iam confoederatos appellare: quaſi vetus illud vocabulum non ſignificantius eſſet. HIERONYMVS: *r*) *naſcentem amicitiam vt Dominus confoederare dignetur, precor.* OROSIVS: *s*) *Sabinae impiis nuptiis confoederatae.*

§. XI.

In aliis analogiam ſequebantur. Vt veteres ab increſcere *incrementa*, ſic noſtrae aetatis homines a decreſcere decrementa fecerunt, cuius loco ad haec vſque tempora, diminutiones, damna, decreſcentia, vſurpare conſueuerant. *t*) AVL. GELLIVS: *v*) *quaſi iam mundo ſeneſcente, rerum atque hominum decrementa ſunt.* APVLEIVS: *x*) *menſtruis curſibus lunae decrementa deprehenduntur.* CELLARIVS autem *y*) vocabuli huius in omni antiquitate exemplum aliud nondum inueniſſe fatetur. Cum *ignobilis* vſu valuerit aeque ac *nobilis*: quidni, vt veteres *nobiliter* ita etiam ignobiliter dixerint? Vt SOLINVS, *z*) *aedes ignobiliter ad culmen faſtigiatae.* Et EVTROPIVS, *a*) *ignobiliter ſepultum.* Quidni commutaretur, vt *vſquam* in *vſpiam*, ita *nuſquam* in

p) In Romano v. 822. *q*) Hamartig. v. 614. *r*) Epiſt. 5. ad Florentium. *s*) Lib. 2. c. 4. *t*) Vid. VITRVVIVS l. 9. c. 4. LACTANTIVS l. 2. c. 5. CENSORINVS c. 17. *v*) Noct. Attic. l. 3. c. 10. *x*) De mundo. *y*) Curis poſterioribus de barbariſmis et idiotiſmis ſermonis Latini p. 176. *z*) Polyhiſt. c. vlt. *a*) Lib. 7. c. 15. Confer. CELLARIVS l. c. pag. 178.

in nuſpiam? *b*) Ab *inuadere* haud difficulter inuaſio venit, pro impetu, aut irruptione. SYMMACHVS: *c*) *vt in examen clementiae veſtrae, et inuaſionis indignitas, et modus iudicii perueniret.* Et inuaſor, qui quid vi occupat. Idem: *d*) *curae ſint reliquiae rerum tuarum, quas facinoroſus inuaſor exhauſtas et laceras reliquit.* AVR. VICTOR: *e*) Aurelianus *Romanum orbem triennio ab inuaſoribus receptauit.* Vt PLAVTVS *f*) a *repudio* fecit *repudioſas nuptias*: ita a *propudio*, quod res pudendas et ipſam obſcoenitatem ſignificat, facile propudioſum fingere poterant. APVLEIVS: *g*) *ipſe propudioſus, vxor lupa* etc. Apud ARNOBIVM *h*) *propudioſi facinoris obſcoenitas.* Apud TERTVLLIANVM *i*) *propudioſi Caeſares.* Apud MINVCIVM FELICEM *k*) *meretrices propudioſae.* Quidni reſurrectio valeret, vox trita non minus ex ſignificationis veritate, quam neceſſaria? Nam apud CICERONEM *l*) eſt *conſurrectio.* TERTVLLIANVS: *m*) *fiducia Chriſtianorum, reſurrectio mortuorum.* Cum valeret *improprius* a *proprio*, ſenſu contrario: *n*) poteſt etiam improprie dici, vt *proprie*; *o*) et improprietas, vt *proprietas.* *p*) Scripſit M. TVLLIVS: *q*) *illuceſcit aliquando ille dies.* Quidni, vt *elucere* valet apud eundem, *r*) liceret mihi dicere eluceſcit?

b) Idem p. 184. *c*) Lib. 10. epiſt. 48. princ. *d*) Lib. 9. epiſt. 123. *e*) Epit. c. 32. *f*) Perſa A. 3. S. 1. v. 56. *g*) Apolog. *h*) Aduerſ. gent. l. 5. *i*) De pallio c. 4. *k*) Octau. p. 234. *l*) Orat. de Aruſp. reſponſ. c. 1. *m*) De reſurrect. carnis init. *n*) Vid PLINIVS l. 37. c. 8. QVINTILIANVS inſtit. orator. l. 8. c. 2. *o*) GELLIVS l. 6. c. 6. et l. 17. c. 10. *p*) Idem l. 1. c. 22. extr. *q*) Orat. pro Milon. c. 26. *r*) De amicitia c. 6. et orat. pro Caelio c. 19.

ſcit? Quam vocem, quod valde miror, CELLARIVS, *s*) in foro Romano, Hieronymi exemplo probatam, integris aliquot eius tomis perluſtratis, fruſtra quaeſiuit, neque in Lactantii operibus reperire potuit. Vt a *paruo paruitas* valet, ita a *puſillo* puſillitas fecerunt. *t*) Dicimus *affirmare*, *confirmare*, *infirmare*, *obfirmare*, quidni etiam refirmare, quod eſt denuo, vel iterum firmare. At vitio vertunt SEXTO RVFO, *v*) quod ſcripſerit: *ſupra ripam Tigridis limes eſt refirmatus.*

§. XII.

Vocibus multis, quas ante non habuerunt, ſignificationes affingere non dubitarunt. *x*) *Gens* natio ſemper et familia fuit: vnde *gentilis*, qui ex eadem gente aut familia ortus: at rerum ſacrarum ſcriptores eos, qui Chriſto non deuoti, ſimulacra cultu ſuperſtitioſo proſequebantur, gentiles nominabant. HIERONYMVS: *y*) *ſi gentilium literarum libros aliquando legiſſem.* Alibi: *z*) *hoc et gentilis facit, et Iudaeus, et publicanus* etc. Sic

s) Cur. poſt. de barbariſmis et idiotiſm. ſermon. Lat. p. 302. *t*) LACTANTIVS de ira Dei c. 5. pr. HIERONYMVS epiſt. 152. ad Miner. et Alexandr. ſub fin. TERTVLLIANVS adu. Hermog. c. 14. de reſurr. Chriſti c. 6. *v*) Breu. rerum Rom. c. 14. Confer. CELLARIVS cur. poſter. p. 319. *x*) Teſtatur ipſe A. GELLIVS noct. Attic. l. 13. c. 28. *animaduertere eſt pleraque verborum Latinorum ex ea ſignificatione, in qua nata ſunt, deceſſiſſe vel in aliam longe, vel in proximam; eamque deceſſionem factam eſſe conſuetudine et inſcitia temere dicentium, quae cuiusmodi ſint, non didicerint. Sicuti quidam* faciem *eſſe hominis putant os tantum, et oculos et genas* etc. *y*) Epiſt. 22. *z*) In Epheſ. 5. 20.

Sic quoque gentilitas passim, quae nihil aliud quam agnatio, *a*) superstitiosus idolorum cultus vocatur, aut hominum profanorum copia. TERTVLLIANO *b*) *gentilitas graecanica aut barbarica.* PRVDENTIVS *c*) *has*, inquit *ferre poenas cogitur gentilitas.* A verbo *sternere* vulgo notum est adiectiuum *stratus*, quod de rebus variis dicitur: strata poma, stratum aequor, stratus equus, stratus lectus, strati pontes, strati hostes. Sic quoque stratum de viis et de pauimento valet. Sed hac aetate strata absolute viam significat, praesertim regiam, et lapidibus probe munitam. EVTROPIVS: *d*) Aurelianus *interfectus est in itineris medio, quod inter Constantinopolim et Heracleam est stratae veteris.* IVVENCVS: *e*)

Tum populi stratas praetexunt vestibus omnes.

Post pauca:

- - - *Rediensque in margine cernit*
Stratae tendentem diffusa vmbracula ficum.

Alibi: *f*) - - - *Amplas*
Sternite iam stratas.

Principes, voce adulationis plena, dixerunt numina. *g*) Antiquis vice idem est, quod *vicissitudine.* Sed eam vocem hac aetate non solum cum numeralibus composuerunt, *h*) ex. gr. *prima vice*, *secunda* vel *altera vice*, *tertia vice*, *tribus vicibus*, *diuersis vicibus* etc. verum etiam vice versa, aut versa vice contra elegantissimorum

a) CICERO de oratore I. 38. *b*) De virgin. veland. c. 2. pr. *c*) In Romano v. 1086. *d*) Lib. 9. c. 9 num. 13. *e*) De euangel. hist. l. 3. Matth. c. 21. *f*) Lib. 1. Matth. 3. *g*) Vid. SYMMACHI epistolae ad Theodosium pleraeque. *h*) Quod solus forsan HORATIVS l. 4. oda 14. dixit, *plus vice simplici.* Conf. CELLARIVS curis poster. p. 253.

rum scriptorum consuetudinem dixerunt. *i*) Vnio pro coniunctione, foedere, et concordia, non modo significationem mutauit, quia veteribus semper *gemmam* notauerat; verum etiam aliud genus accepit, vox enim ex virili feminea facta est. Ita HIERONYMVS ad Damasum scribit: *k*) *hac duplici forcipe, quae vnionis retinetur virtute, carbo comprehensus mittitur ad prophetam.* Alibi de Maria: *l*) *ad similitudinem Dei, vnione foecunda.* Sic vnio duarum in Christo naturarum, pro copulatione, seu coniunctione, theologis prope necessaria dictio. Ab *infringere* infractus melioris notae scriptoribus est vere et valde fractus, vt *in* praepositio hic significationem non infringat, sed augeat. Et veteres hoc verbo quidem lubentius vtebantur, quam simplici *fractus.* Ita CICERO: *m*) *esse non modo non infracto animo, sed confirmato.* Alibi: *n*) *infractus furor tuus inanes faciebat impetus.* Rursus: *o*) *tu autem te negas infracto remo commoueri.* Sed huius aetatis scriptoribus infractus, sensu contrario, est non fractus, inuictus, confirmatus. SYMMACHVS: *p*) *fractae opes infractos animos repererunt. Pro se quisque operam boni ciuis affectat.* HIERONYMVS: *q*) *infractus et hoc Antonius speculo, scutum fidei et loricam spei, vt bonus proeliator, arripuit.* Ita SERVIVS *r*) quoque apud Virgilium, *infractos Latinos* exposuit integros et inuictos. Sed propius ad sententiae veritatem accedit DONATVS, qui eos valde fractos significari ostendit. Sic

Iiiiii 2 quoque

i) Vid. CELLARIVS l. c. pag. 137. *k*) Epist. 142. *l*) Epist. 22. *m*) Orat. post reditum ad Quirites c. 8. *n*) Pro domo sua c. 24. *o*) Acad. quaest. l. 4. c. 25. *p*) Lib. 1. epist. 3. *q*) Vita Pauli eremitae. *r*) Aeneid. l. 12. v. 1.

quoque infucatus apud CICERONEM s) eſt valde fucatus. At ſenſu contrario ARNOBIVS: t) *ſi infucata vultis audire, nec ab aliqua vocis oſtentatione deducta.* SYMMACHVS: v) *redeamus quin ergo ad infucatos nominum titulos* etc. De verbo benedicere quaedam monuimus in eo libro, qui de lectione claſſicorum auctorum agit. x) Eius vera ſignificatio eſt bona facere verba, ornate dicere, hinc laudare, et fauſta precari. Hac aetate nouam maxime ab eccleſiaſticis ſcriptoribus accepit ſignificationem, conſecrare, certisque fuſis precibus facere ſacrum: vt Graeci vulgo εὐλογεῖν pro ἁγιάζειν vti ſolent. SVLP. SEVERVS: y) *cum iam altarium, ſicut eſt ſolemne, benediceret, globum ignis de capite eius vidimus emicare.* Hinc frequens in ſacris vocabulum benedictus. Apud TERTVLLIANVM z) *benedicti martyres*; apud HIERONYMVM a) *benedictum oleum; benedictus panis.* PAVLINVS Nolanus b) particulam ſanctae crucis *benedictionem de cruce* appellat. Eiusdem generis ſunt maledicere, maledictus, et maledictio, quae verba ſenſu contrario vſurparunt. Veram belli ſignificationem diſcimus ex NONIO MARCELLO. c) *Bellum,* inquit, *et proelium hoc differunt: quod proelia partes ſunt belli, hoc eſt, in bello congreſſiones. Lucil. l. 26. Vt populus Romanus victus vi, et ſuperatus proeliis ſaepe eſt multis; bello vero nunquam in quo ſunt omnia. Vir. l. 11. infantem fugiens media inter proelia belli.* Superiori ſeculo pauci, quos inter Florus

et

s) De orator. l. 3. c. 25. t) Aduerſ. gentes l. 2. v) Lib. 4 epiſt. 10. x) Cap. 8. §. 6. p. 106. y) De virtut. Martini 2. 2. z) Ad Martyr. c. 1. de bapt. c. 8. de anima c. 27. a) Hilarionis vita. b) Epiſt. 32. n. 8. al. epiſt. 12. c) Cap. 5. n. 61.

et Frontinus, eam ſermonis caſtitatem non vbique ſeruarunt. Sed, vſu frequentiori, promiſcue *bellum* pro *pugna*, aut *proelio*, hac vegeta L. L. ſenectute vſurparunt. *d*) Deputare, quo compoſito veteres ita vt ſimplex putare vtebantur, pro aeſtimare, cenſere; huius aetatis ſcriptoribus eſt *deſtinare*, aut *delegare*. MACROBIVS: *e*) *ad deputatam ſibi a natura ſedem proprii ſenſus recurrunt*. Apud SVLPICIVM SEVERVM *f*) *turba exercendis colendisque agris deputata*. Alibi *g*) *deputari leonibus* eſt ad beſtias damnari. Humilitas, quae apud veteres in vitio ſemper fuit, huius aeui ſcriptoribus, Chriſtianis praeſertim, virtus facta eſt, ſuperbiae contraria: qua homo, ſui ver ſſima cognitione, ſibimet ipſi vileſcit. *h*) Lineam, praeter dicendi conſuetudinem, libri verſum, aut certam aliquam partem ſignificare voluerunt. APVLEIVS: *i*) *ſunt igitur in ſuperiore linea, vt infra ſcriptum eſt, vniuerſalis dedicatiua et abdicatiua*. Parentes, quo velut communi nomine pater et mater ſignificabantur, hac linguae ſenectute, erant omnes cognati, patroni, et amici. IVLIVS CAPITOLINVS de Marco Philoſopho: *k*) *adoptatus in aulicam domum, omnibus parentibus ſuis tantam reuerentiam, quantam priuatus, exhibuit*. Parentes vero eius pridem fatis conceſſerant. FLAV. VOPISCVS: *l*) *Achilleo cuidam parenti Zenobiae parantes imperium*. Prolixus nomen adiectiuum, quod ſine dubio a *laxus* deducitur, veteres ad res, varias appoſuerunt,

Iii iii i 2

d) Vid. CELLARIVS curis poſter. p. 239. *e*) Saturn. l. 7. c. 14. *f*) Hiſt. ſacr. l. 1. c. 53. *g*) Lib. 2. c. 7. *h*) Vid. CELLARIVS cur. poſt. p 243. ſqq. *i*) De ſy'logiſmo categorico p. m. 417. *k*) In Marco Antonino philoſopho c. 5. *l*) Aureliano c. 31.

runt, vt capillus prolixus, barba prolixa, prolixiores pollices, animus prolixus, natura prolixa et benefica: ſed ad verba et orationem non applicant, vt longitudo et copia deſcriberetur. At dicere maluerunt, multum in re aliqua eſſe, pluribus verbis, aut verboſius ſcribere, vberius latiusue explicare. Apud PAVLINVM *m*) *prolixiores* ſunt *literae*. Apud HIERONYMVM *n*) *prolixus liber*. Apud SYMMACHVM *o*) *literarum prolixitas*. ARNOBIVS, *p*) *ne forte*, inquit, *prolixitas faſtidium audientiae pariat*. Quodcunque homini pudori eſt, aut dedecus affert, *pudendum* dicitur. Sic vita pudenda, luxus pudendus, dicta pudenda. At ſubſtantiue vſu vulgari et plurali numero pudenda ſunt membra, quibus viri et feminae diſcernuntur. AVGVSTINVS: *q*) *qui nudi exercebantur in campo, pudenda operiebant*. Et paulo poſt: *omnes gentes vſque adeo tenent inſitum pudenda velare*. Rethorica *facundia* apud SEDVLIVM *r*) eſt oratio ſoluta. Vulgo ſatis nota ſignificatio vocabuli ſecularis ex ſeculi tempore. Hinc *ludi ſeculares, carmen ſeculare* et ſimilia. Sed huius aeui ſcriptoribus *ſeculare* dicitur, quod mundanum, profanum atque caducum. Sic apud SEDVLIVM *s*) *ſecularia ſtudia*. Apud HIERONYMVM *t*) *codices ſeculares* profani Ciceronis, Plauti, et aliorum libri vocantur. Apud TERTVLLIANVM *v*) *literae ſeculares*, quae ſunt profanae: et *viri ſeculares* curis negotiisque mundanis dediti: *feminae* autem *ſeculares*, *x*) quae vulgo paga-

m) Epiſt 12. n. 1. *n*) Epiſt. 6. ad Florentium. *o*) Lib. 2. epiſt. 8. *p*) Lib. 4. *q*) De ciuitate Dei l. 14. c. 17. *r*) Epiſt. ad Maced. carm. praefixa. *s*) Loc. cit. *t*) Epiſt. 22. n. 13. *v*) De corona c. 7. *x*) Exhortat. ad caſtitat. c. 13.

paganae aut gentiles nominantur. Bona opera longe alia significatione, quam natiua, nominabant virtutis exercitium, morum sanctitatem, et studium pietatis. HIERONYMVS: *y*) *bona opera tua nardus sunt.* AVGVSTINVS: *z*) *nam et ipsa bona opera nostra, quando ipsius potius intelliguntur esse, quam nostra, tunc nobis ad hoc sabbathum adipiscendum imputantur.* Vt *deuouere* nihil aliud est, quam conseorare, aut totum tradere: deuotio antiquitus fuit ipse deuouendi actus. Sed huius aeui scriptoribus *deuotio* est ardens atque intenta pietas; quam qui exercent, etiam deuoti nominantur. Sic HIERONYMVS: *a*) *non tacenda Constantiae, sanctissimae illius feminae, deuotio.* LACTANTIVS: *b*) *Deo patri summa deuotione seruire.* Fides quae sit, M. TVLLIVS *c*) tradidit: *fundamentum Iustitiae est fides, i. e. dictorum conuentorumque constantia et veritas, credamusque appellatam fidem, quia fiat, quod dictum est.* Sacris vero huius aeui scriptoribus *fides* est confessionis sanctitas, et veritatis comprehensio. HILARIVS: *d*) *periculosum nobis admodum, atque miserabile est, tot nunc fides existere, quot voluntates - - - dum aut ita fides scribuntur, vt volumus, aut ita, vt volumus intelliguntur.* Paulo post: *conscii nobis inuicem sumus, post Nicaeni conuentus synodum nihil aliud, quam fidem* (i. e. confessionis formulam) *scribi.* Eodem sensu fidelis non modo, qui fidem seruat, verum etiam is dicitur, qui Christianus factus est. PRVDENTIVS: *e*) *Am-*

y) Homil. Orig. in Cantica 2. oper. tom. 3. p. m. 120. B. *z*) De ciuitate Dei l. 22. c. 30. p. m. 1113. *a*) Hilarionis vita sub fin. *b*) Diuin. institr. l. 2. c. 12. *c*) Offic ior. l. 1. c. 7. *d*) Lib. ad Constantium imperat. *e*) In Romano v. 97.

Amplector, o praefecte, nec me subtraho;
Vt pro fideli plebe solus immoler.

Idem: *f*) *senex fidelis prima credendi via est.* Et sensu contrario infidelis dicitur, qui extra communionem ecclesiae, aut Christum vera fide non amplectitur. Vt modo laudatus PRVDENTIVS *g*) hymnum in infideles scripsit. Idem de infidelitate statuendum, quae antiquis proprie fracta fides atque periurium. Credulitas in vitiis ponitur, et est ipsa credendi facilitas, die Leichtgläubigkeit, de qua PLANCVS ad Ciceronem scribit: *h*) *confiterer imprudentia me lapsum, si vnquam lepido ex animo credidissem. Credulitas enim error est magis, quam culpa* etc. Sed meliori sensu scriptores sacri sumunt, quibus fides et credulitas eadem est virtus: vt apud PRVDENTIVM, *i*) *vis tanta nouellae credulitatis inest.* SALVIANVS: *k*) *qui enim tam magnam credulitatis et fidei mercedem in hoc seculo esse volumus, qualis credulitas aut fides ipsa esse debeat, considerare debemus. Quid est igitur credulitas, vel fides; opinor, fideliter hominem Christo credere, i. e. fidelem Deo esse, hoc est, fideliter Dei mandata seruare.* Contra incredulitas magnum illis vitium est hominum, qui salutarem nolunt agnoscere veritatem. HIERONYMVS: *l*) *Christus Iudaeorum incredulitate compulsus proficiscitur in Galilaeam.* Hinc credulos Christo vocabant deuotos, incredulos, qui a Christianorum sacris abhorrebant. OROSIVS: *m*) *certe nunc cum incredulis actio est, promtius ea profe-*

f) Psichomachia init. *g*) Apotheos. init. *h*) Ad diuers. l. 10. epist. 23. n. 2. *i*) Apotheos. v. 547. *k*) De gubernatione Dei l. 3. n. 62. p. m. 57. seq. *l*) Epist. 125. ad Damasum. *m*) Lib. 7. c. 1.

proferam, quae ipsi etsi probare noluerint, improbare non possint. A *pago* pagani proprie sunt rustici, et omnes dicuntur, qui non sunt milites; sed apud scriptores sacros, qui extra communionem ecclesiae, quisque gentiles etiam, vel ethnici vocantur. Significationis rationem alii tradunt esse, quod Christi milites non essent; alii, quod in pagis, extra vrbes, sub Christianis imperatoribus, idola colere consueuerint. OROSIVS, qui, ab Augustino iussus, aduersus paganos, septem scripsit historiarum libros, *praeceperas*, inquit, *n) mihi, vti aduersus vaniloquam prauitatem eorum, qui alieni a ciuitate Dei, ex locorum agrestium compitis et pagis pagani vocantur, siue gentiles.* AVGVSTINVS: *o) Deorum falsorum multorumque cultores pagani.* Hinc quoque paganitas dicta id genus hominum falsa religio. SALVIANVS: *p) professa iugiter plurimorum paganitas fuit.* Persecutio, supra natiuam significationem, scriptoribus sacris est dira vexatio et funesta clades, quam tyranni veritatis confessoribus inferunt. Decem Christiani magnas persecutiones ante Constantini imperatoris tempora numerant: quas SVLPICIVS SEVERVS historia sacra describit. Hinc persecutor tyrannus, qui dira insontes poena afficit. Sic apud HIERONYMVM *q) Paulus persecutor ecclesiae.* PRVDENTIVS: *r) pulchra res ictum sub ense persecutoris pati.* LACTANTIVS: *s) iniustissimi persecutores, quibus Dei nomen contumeliae ac ludibrio fuit, non se putent impune laturos.*

n) Lib. 1. praefat p. m. 2. *o*) Retract. l. 2. c. 43. *p*) De gubernat. Dei l. 8. *q*) Epist. 3. ad Heliodorum. *r*) Peristeph. 1. 28. *s*) Diuin. instit. l. 5. c. 23. init.

laturos. Qui et librum ſingularem ad Donatum Confeſſorem *de mortibus perſecutorum* ſcripſit. Seducere, verbum notiſſimae ſignificationis, nihil aliud eſt, quam ſeorſum ducere; at huius aeui ſcriptoribus ſacris eſt corrumpere, aut aſtute in vitia et errores pertrahere. TERTVLLIANVS: *t*) *angelus, qui ſeduxit: ſed liber et ſuae poteſtatis, qui ſeductus eſt.* Ita quoque ſeductio illis eſt corruptio. TERTVLLIANVS: *v*) *Adam confeſſus eſt ſeductionem.* Ibidem: *Adam non occultauit* ſeductricem. AVGVSTINVS: *x*) *ſeducebat me, quia ego* ſeductilis eram. Condolere veteribus nihil aliud eſt, quam ſimplex verbum dolere: ſed huius aeui ſcriptores dolorem voluerunt innuere, quem quis cum alio habet communem: quod veteres dixerunt, malis alicuius commoueri, dolore vel miſeria alicuius affici, vicem aut caſum alicuius dolere. HIERONYMVS: *y*) *ſit tanquam aeger, qui miniſtrat aegroto, non cum febres ſe habere mentitur, ſed cum animo condolentis cogitat, quemadmodum ſibi ſeruiri vellet, ſi ipſe aegrotaret.* Groſſus ſubſtantiue apud Celſum atque Plinium ſignificat ficum, quae nondum maturuit, iam vero, vt *craſſus*, valet, ex quo ſatis corrupte nomen iſtud adiectiuum videtur eſſe factum. SVLPICIVS SEVERVS: *z*) *veſtem reſpuit groſſiorem, indumentum molle deſiderat.* Hinc et apud SOLINVM *a*) groſſitudo. Veteribus innaſci dicitur, et innatum, quod quis a natura poſſidet, vt nequaquam ab illo auelli poſſit. Sic *vitium omnibus innatum. b*) CICERO: *c*) *inſitam quandam, vel potius innatam ſcientiae cupiditatem habemus.* At ſenſu plane

t) Adu. Marc. 2. 8. *v*) Adu. Marc. 2. 2. *x*) Confeſſ. 2. 3. *y*) Epiſt. 89. oper. tom. 2. p. m. 218. *z*) Dialog. 1. c. 20. de virtut. monach. orient. *a*) Polyh. c. 43. *b*) TERENT. Hec. 4. 1. 28. *c*) De finib. 4. 2.

plane contrario huius aeui ſcriptores pro non naſci, vel minime natum vſurparunt. * TERTVLLIANVS: *d*) *quod eſt aeternum atque innatum.* Idem: *e*) *materia, quam innatam volunt.* PRVDENTIVS: *f*) *natum ſcimus ab innato.* Hinc et innaſcibile pro eo, quod naſci non poteſt. Modo laudatus TERTVLLIANVS: *g*) *ſecutus eſt Saturnius, dicens, innaſcibilem virtutem, i. e. Deum in ſummis et illis infinitis partibus, et in ſuperioribus manere.* De magno et excelſo animo praedicatur magnanimitas, *h*) quam hac aetate μακροθυμίαν vocarunt, lenitatem, ad iram tarditatem, vel in vlciſcendo remiſſionem, quam poſthac etiam *longanimitatem* dicere conſueuerunt. CYPRIANVS: *i*) *haec indefinentium operum magnanimitate redimantur.* Idem: *k*) *charitas magnanima eſt, charitas benigna eſt, charitas non zelat.* Sic aliis quoque pluribus locis, quam vt referat citare ſingulos. A σχολάζειν, otiari, ſchola eſt ludus literarius, ita dicta, quod cum otio honeſto maximam docendi ac diſcendi voluptatem coniungat. Sed hac aetate *ſcholae* etiam vocantur ordines, aut conſortia et claſſes hominum, qui in aula militabant, ſub magiſtri officiorum imperio. AMMIANVS: *l*) *miſſos a Iouino milites aduentare, quos capita ſcholarum ordo caſtrenſis appellat.* Et paulo poſt: *Valentiniano regenda ſcutariorum ſecunda committitur ſchola.* Diſcurrere veteribus nihil aliud eſt, quam hinc inde, vel in partes diuerſas currere; ſed hac aetate valet etiam pro

Kkk kkkk 2 diſſe-

d) Adu. Hermogenem c. 7. *e*) Adu Valentinianos c. 15. *f*) Apotheoſ. v. 246. *g*) De praeſc. adu. haeret. c. 46. *h*) Vid CICERO officior. l. 1. c. 43. *i*) Serm. 1. de eleemoſyna oper. p. m. 131. *k*) Serm. 2. de zelo et liuore oper. p. m. 134. *l*) Lib. 25. ſub fin. Confer. CELLARIVS cur. poſter. p 319.

differere et loqui. AMMIANVS: *m*) *ſuper quo nunc pauca diſcurram.* Sic quoque diſcurſus, ſine veterum auctoritate, pro diſſertatione, vel ſermone ſumitur. Feſtiuitas lepor atque venuſtas eſt: quam ſolemnitatem feſti cuiuscunque diei eſſe voluerunt. LAMPRIDIVS: *n*) *addita feſtiuitas matris nomine, atque ipſius, quae hodieque Romae religioſiſſime celebratur natali eius die.* Veteribus *fornicare* eſt fornicem facere: hinc deponens fornicari, ſine probati ſcriptoris auctoritate, eſt ſcortari; *o*) fornicatio, quae eſſet fornicis ſtructura, ſcortatio; *p*) fornicator, moechus; *q*) fornicarius, leno; *r*) et fornicaria, proſtibulum. *s*) Rancor proprie eſt foetor ex corruptione: et male transfertur ad animum, vt eius acerbitatem atque odium exprimat. HIERONYMVS: *t*) *veteri rancore depoſito.* Idem: *v*) *poſt reconciliatas amicitias nullum interceſſiſſe rancorem.* Tribulare proprie eſt tribulis tundere et comminuere, his temporibus ſumitur pro affligere, aut dolore afficere. TERTVLLIANVS: *x*) *qui in omnibus tribulemur, ſed non coanguſtemur.* Sic quoque tribulatio et contribulatio eſt afflictio, aut vita aerumnis plena. *y*) *Simplicare* apud PALLADIVM *z*) eſt ſim-

m) Lib. 17. c. 6. *n*) In Alexandro c. 63. *o*) TERTVLLIANVS adu. Gnoſt. c. 13. de pudicit. c. 22. *p*) Idem de pudicit. c. 1. extr. contra Marc. 5. 7. HIERON. apolog. ad Pamach. c. 3. *q*) TERTVLL. de pudicit. c. 1. SALVIANVS de gubernat. Dei l. 7. *r*) SALVIAN. l. c. TERTVLL. de anima c. 35. *s*) TERTVLL. de pudicit. c. 16. *t*) Epiſt. 36. ad Caſtorinam. *v*) Epiſt. 66. ad Ruffinum. Conferat. AVGVSTINI ad Hieronym. epiſt. 93. inter Hieronymi epiſtolas. *x*) Aduerſ. Gnoſt. c. 13. *y*) Vid. TERTVLL. adu. Iud. c. 5. 11. et 13. LACTANTIVS diu. inſtit. l. 4. c. 19. SALVIANVS de gubernat. Dei l. 3. *z*) Lib. 2. tit. 16.

ſimplum facere. At reſimplicare apud CAELIVM AVRELIANVM *a*) eſt duplicare. *Linteolum*, inquit, *aqua tingentes partibus reſimplicatum apponunt*. Poſitiones pro partibus, ſeu membris, VLPIANVS dixit. *b*) Imminutum PAVLVS habet, pro non minutum: cum veteribus *imminutum* ſit valde minutum, vt particula *in* non neget, verum augeat potius verbi ſignificationem. *c*) Commendare, cum in bonam partem ſemper vſurpari ſoleat, et idem ſit, quod laudare, VLPIANVS ſenſu dixit contrario: *d*) *tutorem non facultates, ſed fraudulenta in rebus pupillaribus, vel callida conuerſatio ſuſpectum commendat*. IMMINEO, quod non, vt VOSSIVS *e*) putat, a *maneo*, neque, vt alii, a *minis*, verum ab antiquo *mineo*, ich hange, als wolte ich fallen, deriuatur, *f*) optimis Latinae linguae auctoribus nihil aliud, quam inſtare, aut impendere, vorhanden seyn, herannahen, oder wornach streben. Ita CICERO: *g*) *mors propter incertos caſus quotidie imminet*. Sic imminet nobis periculum. PLINIVS: *h*) *princeps, qui ſibi imminere putat, quod in hoſtes paratur* etc. Pari modo, *imminere imperio*. *i*) *Rebus imminere*. *k*) *Imminere alieno*. *l*) Iam vero ſeneſcente magis Latina lingua, *imminere* ſeruorum eſt, et obedientiam praeſtare ſignificat, aut apparitoris officio fungi. AMBROSIVS: *m*) *legebatur reſcripti forma: di-*

 rectio

a) Lib. 5. c. 1. *b*) Vid. DVKERVS de Lat. ICtor. veter. p. 326. *c*) Ibid. p. 371. *d*) L. 31. §. 1. D. de rebus auctorit. Iud. poſſidend. Confer. DVKER. de Latinit. ICtor. veter. p. 379. *e*) Etymol. *f*) Vt eſt apud LVCRETIVM l. 6. v. 562. *Inclinata minent in eandem prodita partem*. *g*) Tuſcul. quaeſt. l. 1. c. 38. Confer. pro domo c. 6. Verr. 2. c. 54. *h*) Paneg. c. 18. *i*) CICERO pro Balbo c. 15. *k*) TACITVS annal. l. 16, c. 14. n. 3. *l*) SENECA epiſt. 2. *m*) Offic. l. 2. c. 29.

rectio magistri officiorum statuta: agens in rebus imminebat. ARCADIVS et HONORIVS Augusti, lege, vt nihil palatini, sed iudices exigant a prouincialibus: *n) palatinum possessor non horreat: qui non sibi, sed iudicibus atque officiis praeceptus est imminere.* Eoque CHIFFLETIVS *o)* frustra illud Horatianum trahit: *Iam Cytherea choros ducit Venus imminente Luna*: quasi quae apparitoris vice tunc fungeretur. Nemo enim non videt, Lunam, quae prima et noua, imminere dici, et Venerem ad nouas voluptates excitare. Verbum indigitare, aut potius indigetare ab *indiges*, qui homo est consecratus, aut in deorum numerum relatus, pontificale, a FESTO *imprecari* exponitur, et nihil aliud est, quam *inuocare. p)* CATO: *q) quam deam solent indigetare etiam pontifices.* Et MACROBIVS: *r) virgines vestales ita indigetant, Apollo medice, Apollo pean.* Sed hac aetate verbum istud, quasi a digitis deductum, significare putarunt nihil aliud, quam indicare, nominare, ac digito quasi commonstrare. Hinc TERTVLLIANVS: *s) cum stupet coelum, et aret annus, nudipedalia nunciantur, magistratus purpuras ponunt, fasces retro auertunt, precem indigitant* (i. e. indicant) *hostiam instaurant.* Praesumo antiquis est ante sumo, prius capio. Sed quia vanam huiusmodi opinionem insolentia vel audacia sequitur: factum est tandem, vt *praesumere* pro *audere* ponerent. Sic apud SVLPICIVM SEVERVM *t) elatus secundis rebus, illicita praesumens*

n) L. 10. C. de officio rectoris prouinciae, quae est Codicis lib. 1. tit. 40. *o)* De statu reip. Rom. sub Constantino M. et eius filiis. *p)* Vid. FESTVS v. *indiges, indigitamenta, indigitando.* *q)* Apud NONIVM c. 4. n. 319. *r)* Saturn. l. 1. c. 17. *s)* De Ieiun. c. 16. *t)* Hist. sacr. l. 1. c. 47.

ſumens. Alibi de Saule, *v*) *illicita*, inquit, *praeſumtione rex ad vicem ſacerdotis holocauſtum obtulit.* SEXTVS RVFVS: *x*) *Epirotae aliquando cum rege Pyrrho etiam ad Italiam tranſire praeſumſerant.* Promouere, quod eſt producere, protrahere, in alium locum transferre, veteres nunquam de honoribus abſolute dicebant, ſed ipſum dignitatis addebant gradum. CAPITOLINVS: *y*) *tantumque* M. Antoninus Philoſophus *apud Pium valuit, vt nunquam quemquam ſine eo facile promouerit.* LAMPRIDIVS: *z*) *eos eſſe promouendos, qui per ſe remp. gerere poſſent.* Inuidere, verbum notiſſimae ſignificationis, proprie eſt inſpicere, atque hinc dolere ob res aliorum ſecundas. Sed APVLEIVS *a*) eo etiam vſus eſt pro *non videre.* Reficere dixit VLPIANVS, pro iterum facere, *reficere teſtamentum*, pro denuo condere. *b*)

§. XIII.

Nominum alias terminationes facere non verebantur. Veteres *nigror*, *nigritudo*, *nigritia*, et *nigrities* dicebant. At huius aetatis homines nigredinem ſubſtituebant. Sic APVLEIVS: *c*) *coruina nigredine caerulos columbarum colli floſculos aemulantur.* *Peccans* aut *peccatus* dicebatur peccator, *d*) aut ſexu ſequiori peccatrix. *e*) Quod antiquis *peccatum*, peccamen fecerunt. PRVDENTIVS: *f*) *tincta malo peccamine principis Adae.* Alibi

v) Lib. 1. c. 33. *x*) Breu. c. 7. *y*) In Marco c. 6. *z*) Alexandro Seuero c. 46. init. *a*) In apologia. confer. REIMMANNVS introd. in hiſtor. vocabul. linguae Latinae p. 63. *b*) Vid. DVKERVS de Latinitate ICtor. veter. p. 352. *c*) Aſini aurei l. 2. *d*) LACTANTIVS inſt. diu. l. 3. c. 25. *e*) TERTVLLIANVS de ſpectac. c. 3. contra Marc. 4. 18. *f*) Apotheoſ. v. 915.

bi *g*) *fomes peccaminum*; Et *h*) *dissolutis pristinorum vinculis peccaminum.* Leges vbique *profundum* apud veteres, cuius loco iam profunditas nata est: quae vocis noua terminatio MACROBIO *i*) inprimis arrisit. TERTVLLIANVS: *k*) *in ipsis visceribus terrae abstrusa profunditas.* Quam superior aetas *vnitatem* vocabat, *l*) iam vnio dicebatur. HIERONYMVS: *m*) *decas decima vnione completur.* TERTVLLIANVS: *n*) *denique perseuerauit vnio coniugii.* Inquisitionem, vel explorationem etiam *scrutationem* vocabant: hinc scrutinium APVLEIVS *o*) *magistratibus placuit, obstinate denegantem, scrutinio detegere.* Et AMMIANVS *p*) *inter scrutinia supellectilis.* Placuit veteribus *Albitudo, albor,* vel etiam *color albus. q*) Iam vero obtinuit albedo. SVLP. SEVERVS *r*) de manna, *in modum*, inquit, *coriandri seminis glaciali albedine erat.* Apud APVLEIVM *s*) est *perniciosa albedo.* Sed ea lectio aliis suspecta est, qui legere malunt *perniciosa dulcedo.* Atqui apud eundem etiam albities vel albitio reperitur. *t*) Notissima vox, etiam superiori aeuo a MARTIALE *v*) vsurpata, est *calculator*: iam

g) Perist. 10. 517. *h*) Cathem. 9. 95. *i*) Somn. Scip. l. 1. c. 6. Saturnal. l. 1. c. 20. l. 2. c. 2. l. 3. c. 7. l. 7. c. 14. *k*) De anima c. 55. *l*) Vid. SENECA de vita beata c. 8. extr. COLVMELLA l. 7. c. 3. PLINIVS l. 7. c. 12. l. 16. c. 22. l. 35. c. 1. CELSVS l. 4. 19. l. 7. c. 4. *m*) Comment. in Amos c. 5. *n*) De monogam. c. 4. *o*) Asino aureo l. 9. extr. *p*) Lib. 29. c. 2. *q*) Vid. PLAVTVS trinum. A. 4. S. 2. v. 32. SCRIBON. LARGVS composit. 24. PALLADIVS l. 11. c. 14. VAVASSOR de vi et vsu verbor. Latin. p. m. 3. *r*) Hist. sacrae l. 1. c. 16. *s*) Apolog. *t*) Confer. BARTHIVS aduers. l. 37. c. vlt. *v*) Lib. 10. epigr. 62.

iam vero calculo fubftitutus. FESTVS RVFVS: *x*) *morem fecutus calculorum, qui ingentes fummas aeris breuioribus exprimunt.* Optimis fcriptoribus accepta eft *cautio*; cautela non item. Sed POMPONIVS: *y*) *prius idonea cautela a debitore pro indemnitate ei praeftanda.* VLPIANVS: z) *qui ad communi diuidundo iudicium datus eft ad agendum, item et ad defendendum videbitur datus, duplici cautela interponenda.* Optimae notae eft *dubitatio.* Apud huius aeui fcriptores eft dubietas. EVTROPIVS: *a*) *cum fine dubietate aliqui deferrent.* AMMIANVS: *b*) *abfentia magiftri equitum faciente dubietatem.* Alibi: *c*) *futurum fine dubietate victorem.* Ex *gratia* gratiofitas orta eft. TERTVLLIANVS: *d*) *naturalem nouitatis gratiofitatem volui repercutere.* Ex *honore* honorificentia. VOPISCVS: *e*) *templum Soli pofuit, maiore honorificentia confecratum.* SYMMACHVS: *f*) *nulla ratione te poffe euocationis honorificentiam deprecari.* Rurfus: *g*) *quibus te honorificentia imperialis acciuit.* Alibi: *h*) *hanc honorificentiam dignemini gratanter amplecti.* Veteribus *fignum* placuit; huius aeui fcriptoribus fignaculum. Sic leges apud TERTVLLIANVM *i*) *fignaculum corporis, fignaculum fidei, fignaculum orationis* etc. Vfu receptiffima vox *fenfus*: fed barbara fenfualitas. TERTVLLIANVS: *k*) *Plato irrationalem pronunci-*

x) Breuiar. rerum Rom. praefat. ad Valentem Aug. *y*) L. 6. D. de pigneratitia actione. *z*) L. 15. extr. D. de procuratoribus et defenfor. *a*) Lib. 6. c. 16. n. 2. *b*) Lib. 20. c. 6. *c*) Lib. 22. c. 14. *d*) Aduerf. Marc. l. 1. c. 9. *e*) Aureliano c. 25. extr. *f*) Lib. 6. epift. 35. *g*) Lib. 6. epift. 36. *h*) Lib. 7. epift. 76. *i*) Apolog. c. 21. de fpectacul. c. 24. de orat. c. 14. *k*) De anima c. 17. pr. vid. etiam c. 38. extr.

nuncians sensualitatem. Veteres *profundum* eleganter, profunditas nunquam dixerunt. Sed hoc aeuo MACROBIVS: *l*) *corporum tres sunt dimensiones, longitudo, latitudo, profunditas.* Idem: *m*) *oculus videt coeli profunditatem.* TERTVLLIANVS: *n*) *in ipsis visceribus terrae abstrusa profunditas.* Vox Ciceroniana *refrigeratio*, quam in refrigerium permutarunt. TERTVLLIANVS: *o*) *aliter anima non capiat passionem tormenti seu refrigerii.* OROSIVS: *p*) *pluuia sitientibus refrigerium potumque praebuit.* HIERONYMVS: *q*) *Lazarus videtur in sinu Abrahae locoque refrigerii.* Non illis veterum sufficiebat *interpres*, quem interpretatorem dicere maluerunt. TERTVLLIANVS: *r*) *ipse interpretator est, quomodo coelum solus extenterit.* Et interpretamentum ex *interpretatione* factum: qua voce A. GELLIVS *s*) aliquoties vsus est. Atqui eam etiam superiori aetate PETRONIVS *t*) vsurpauit. Quod veteribus erat *regimen*, fecerunt regimentum. Ita AMMIANVS: *v*) *ad vsque sublimia regimenta* sc. venturus. Idem: *x*) *excussa regimenta perito rei gerendae ductori, consummando iuueni porrexisti.* AVR. ARCADIVS: *y*) *regimentis reip. ad imperatores perpetuos translatis.* A *speculari*, quod proprie est e specula prospicere, atque hinc transfertur ad alia, v. gr. longe in posterum prospicere, vel ad omnia momenta temporum, rerumque euentus intentum esse; *z*) substan-

l) In somn. Scipion. l. 1. c. 6. *m*) Saturnal. l. 7. c. 14. *n*) De anima c. 55. *o*) De resur. carn. c 17. *p*) Lib. 5. c. 15. *q*) Epist. 3. siue Nepotiani epitaphio. *r*) Aduers Prax. c. 19. *s*) Noct. Attic. l. 5. c. 18. l. 6. c. 2. et l. 13. c. 9. *t*) Satyr. c. 10. *somniorum interpretamenta* dixit. *v*) Lib. 28. c. 1. *x*) Lib. 25. c. 9. *y*) Leg. vnica pr. D. de officio praefecti praetorio. *z*) Vid. TACITVS annal. l. 1. c. 31. histor. l. 3. c. 79.

ſubſtantiuum *ſpeculatus*, *a*) AMMIANVS *b*) ſpeculationem, PRVDENTIVS *c*) ſpeculamen fecerunt. Veteribus *creatio* placuit, huius aeui ſcriptoribus creamen. PRVDENTIVS: *d*)

- - - - - - ex elementis

Cuncta ſolubilibus, fluxoque creamine, conſtant.

Deuotionem etiam deuotamentum fecerunt. TERTVLLIANVS: *e*) *vt deuotamenta fierent vniuerſa eius.* Vox Ciceroniana *adoptio.* Hac aetate non tam linguae vſu et obſeruatione, quam grammaticorum regulis freti, adoptationem dicere maluerunt. A. GELLIVS: *f*) *cum in alienam familiam, inque liberorum locum extranei ſumuntur, aut per praetorem fit, aut per populum. Quod per praetorem fit, adoptatio dicitur; quod per populum, arrogatio.* Noui, huius vocis patronum iuniorem quoque PLINIVM *g*) citari. Cum aliis vero CELLARIVS *h*) de genuina Plinii lectione, nec immerito, dubitat. Suſpectum VOSSIVS *i*) quoque facit Gellii locum, quem ſcripta et impreſſa optima quaeque exempla probant. Pro *foedere* perperam hac aetate confoederationem dixerunt. HIERONYMVS: *k*) *prima apud eos confoederatio eſt, obedire maioribus.* Neque illis *humilitas* tantum, vox veteribus probata Latinis, verum etiam humiliatio dicta. TERTVLLIANVS: *l*) *non capit vllam diminutionem et humiliationem, quod eſt aeternum atque innatum.* Apud veteres et optimos L. L. auctores *notitia* legitur; apud

a) Apud PLINIVM l. 10. c. 73. *b*) Lib. 26. c. 10. et lib. 27. c. 2. *c*) Apotheoſi v. 20. *d*) Hamartig. v. 505. *e*) Aduerſ. gnoſtic. c. 2. *f*) Noct. Attic. l. 5. c. 19. init. *g*) Panegyr. c. 5. *h*) Antibarbaro pag. 3. ſeq. *i*) De vitiis ſermonis Latini l. 3. c. 1. *k*) Epiſt. 22. de cuſtod. virg. c. 15. *l*) Adu. Hermogenem c. 7.

apud SYMMACHVM *m*) et alios noſcentia. Quod veteres *infortunium*, hac aetate non verebantur infortunitatem dicere. A. GELLIVS: *n*) *ſunt bona et mala, felicitas et infortunitas, dolor et voluptas.* Latiſſimae ſignificationis *res* eſt: de diminutiuo reſcula ſiue recula veteres ne cogitare quidem potuerunt. DONATVS *o*) de Virgilii patre, *apibus*, inquit, *curandis reculam auxit.* Apud APVLEIVM *p*) ſunt *pannoſae reſculae*, alte Lumpen. Vt *bonitas* a *bono*, ſic apud VLPIANVM a *malo* eſt malitas: *q*) qui et ducatorem, pro duce, dixit, *r*) et dulcitudinem, pro dulcedine. *s*) Miſſa valet pro *miſſione*, quum populo fit abeundi poteſtas. PAPINIANVS: *t*) *ad domum mulieris miſſa non praeceſſit.* Vet. form. *ite, miſſa eſt.* Remiſſa pro *remiſſione.* TERTVLLIANVS: *v*) *diximus de remiſſa peccatorum.* CYPRIANVS: *x*) *qui blaſphemauerit in ſpiritum ſanctum non habet remiſſam, ſed reus eſt aeterni peccati.* Taceo, in aliis atque aliis Romanorum coloniis linguam aliter pronunciatam fuiſſe: vt Africani oſſum dicebant pro *os*, floriet pro *florebit*, dolus pro *dolor.* Hinc AVGVSTINVS *) fatetur, ſaepius ſe coactum, vt intelligi poſſet, vocabulis minus Latinis vti.

§. XIV.

Noua nomina fingebant ſubſtantiua. CONSISTORIVM,

m) Lib. 6. epiſt. 11. *n*) Noct. Attic. l. 6. c. 1. *o*) Virgilii vita init. *p*) Aſino aur. l. 4. Confer. SALVIANVS de gubernat. Dei l. 5. cum annot. BALVZ. et RITTERSHVSII. *q*) Vid. DVKERVS de Latinitate ICtor. veter. p. 325. *r*) Ibid. p. 335. *s*) Ibid. p. 370. *t*) L. 39. §. 3. D. ad legem Iul de adult. *v*) Aduerſ. Marc. 4. 18. *x*) Lib. 3. epiſt. 14. *) In enarrat. pſalm. 123. et 138. l. 2. de doctr. Chriſt. c. 13. Confer. EDOARDI BREREWODI ſcrutinium linguarum c. 4. extr.

RIVM, ingrauescente Latinitatis senectute, vocarunt *senatum*, *consessum*, *consilium*. TERTVLLIANO *y*) theatrum est *priuatum consistorium impudicitiae*. AVSONIVS: *z*) *in illa sede, vt ex more loquimur, consistorii*. Ita quoque apud AMMIANVM MARCELLINVM *admissus in consistorium*, *a*) et *consistorium solus ingressus intimum*. *b*) Figmenti nomine veterum ac idoneorum scriptorum nemo vsus est: quod hac senectutis imbecillitate oppido multi variis significationibus assumserunt. De insomnio APVLEIVS: *c*) *bono animo esto, nec vanis somniorum figmentis terreare*. Et AMMIANVS MARCELLINVS: *d*) *per quietem deducentia se habitus tragici figmenta viderat multa*. De simulacro, statua, aut idolo CYPRIANVS dixit: *e*) *et honoris instituta ab hominibus profana templa, et terrena figmenta, et sacra sacrilega patientissime sustinet*. ARNOBIVS: *f*) *neque vllum est reperire figmentum alicuius numinis*. AMMIANVS: *g*) *figmenta aerea, sensu carentia*. Et A. GELLIVS: *h*) *eius animalis caprae figmentum iuxta simulacrum* dei veiouis *stat*. De commento MACROBIVS *i*) saepe vtitur. MINVTIVS FELIX: *omnia ista figmenta male sanae opinionis*. TERTVLLIANVS: *k*) *figmentum veritatis in imagine est*. LACTANTIVS: *l*) *figmenta haec esse poetarum quidam putant*. Ita plures passim alii. Incentor non modo qui incinit, siue cantor, *m*) verum etiam auctor et

LIl IIII 3 insti-

y) De spectaculis c. 17. *z*) Ad Gratianum. *a*) Lib. 14. c. 22. *b*) Lib. 15. c. 8. *c*) Asini aurei lib. 4. *d*) Lib. 19. c. 27. *e*) De patientia c. 2. *f*) Lib. 6. *g*) Lib. 14. c. 15. *h*) Noct. Attic. l. 5. c. 12. *i*) Somnio Scipionis l. 1. c. 3. *k*) Resurrect. carn. c. 30. *l*) Diuin. institt l. 7. c. 22. *m*) ISIDORVS orig. l. 6. c. 19. *tres gradus sunt in cantando, primus succentoris, secundus incentoris, tertius accentoris*.

inſtigator dictus eſt. AMMIANVS: n) *quoad vixerat igneus turbarum incentor.* SYMMACHVS: o) *qua in re tibi opportunus incentor frater noſter Pontianus accedet.* AMBROSIVS: p) *ſi me incentorem putarent.* PAVLINVS Nolanus: q) *carminis incentor Chriſtus mihi.* Item: r) *incentor potius, quam conſolator lacrumarum.* Eiusdem valoris incenſor eſt, vt *meſſium incenſores*, s) et metaphorice, *turbarum incenſor.* t) Quod veteres *ſtimulum* appellarunt, ſequioris huius aeui ſcriptoribus incentiuum eſt. AMMIANVS: v) *cuius acerbitati vxor graue acceſſerat incentiuum.* Incertus auctor panegyrici Conſtantino Augusto dicti: x) *Spartanae tibiae incentiuum aliquod feruntur habuiſſe.* Sic *incentiuum peccaminis*, y) et *incentiua vitiorum.* z) Quae *confuſio* dicta veteribus, APVLEIO a) eſt inordinatio. *Senectus*, inquit, *mundo veniet, irreligio, inordinatio, irrationabilitas bonorum omnium.* Pro ſtellarum poſitu, huius aeui ſcriptoribus eſt conſtellatio. b) At eleganter CICERO: c) *affectio aſtrorum ad quasdam res valet.* Alibi: d) *ſi ad rem pertinet, quo modo coelo affecto, compoſitisque ſideribus quodque animal oriatur.* Et mox: *fac in puero referre, ex qua affectione coeli primum ſpiritum duxerit.* Ex *aere Cyprio*

n) Lib. 15. c. 1. Sic quoque l. 16. c. 27. o) Lib. 5. epiſt. 32. p) Lib. 5. epiſt. 35. q) Natali Felicis 4. r) Epiſt. 29. n. 8. s) L. 16. §. penult. D. de poenis. t) Apud AMMIANVM l. 31. c. 25. v) Lib. 14. c. 1. x) Qui octauus eſt eorum, quos Cellarius edidit, c. 1. n. 4. y) Apud PRVDENTIVM apotheoſ. v. 929. z) Apud HIERONYMVM epiſt. 2. ad Nepotian. a) Hermete Triſmegiſto de natura Deorum ad Aſclepium. b) Vid. FIRMICVS aſtrolog. l. 1. c. 1. AMMIANVS l. 29. c. 17. CAPITOLINVS Gord. c. 20. c) De fato c. 4. d) Diuinat. l. 2. c. 47.

prio e) Cuprum fecerunt. SPARTIANVS *f) ex aere,* inquit, *vel cupro, cancelli superpositi.* Qui exhibet, exhibitorem nominarunt: vt apud ARNOBIVM *g)* est *exhibitor ludorum.* Et exhibitio vix ante audita. Apud GELLIVM *h)* est *chirographi exhibitio.* VLPIANVS: *i) superiora interdicta exhibitoria sunt, h. e. pertinent ad exhibitionem liberorum.* Pro aedibus, ab *habitare* habitaculum finxerunt. Apud GELLIVM *k) habitaculum leonis,* pro habitationis loco. Apud TERTVLLIANVM *l) mortuorum habitaculum.* SOLINVS: *m) pars infima Capitolini montis habitaculum Carmentis fuit.* CYPRIANVS: *n) melioris habitaculi hospitia* Christus *demonstrat.* LACTANTIVS: *o) cur sibi Dii habitaculum non aedificarint.* ARNOBIVS: *p) Deos habitacula inire terrena.* Qui elegantioris aeui scriptoribus *olitores* iam hortulani vocantur. APVLEIVS: *q) dilapsae domus fortunam hortulanus ille miseratus. - - - Hortulanus supplicue respondit, sermonis ignorantia se, quid ille diceret, scire non posse.* Sic passim saepius. *Die sequenti meus quidem dominus hortulanus quid egerit nescio. r)* MACROBIVS: *s) Tharsius Amphias cum ex hortulano potens esset.* Hac etiam aetate tandem ab *incola* ortus videtur incolatus, ad indicandam habitationem sine ciuitatis iure. Apud TERTVLLIANVM *t) euocare ab inferum incolatu.* MO-

DESTI-

e) Vid. PLINIVS hist. nat. l. 33. c. 5. et l. 36. c. 26. HIERONYMVS vita Hilarionis. *f)* Caracalla c. 9. *g)* Aduers. gentes l. 7. *h)* Lib. 14. c. 2. *i)* L. 3. §. 1. D. de liberis exhibendis. *k)* Noct. Attic. l. 5. c. 14. *l)* De resurrect. carn. c. 19. *m)* Polyhist. c. 2. *n)* De disciplina et habitu virg. c. 18. *o)* De ira Dei c. 10. *p)* Aduers. gent. l. 6. *q)* Asin. aur. l. 9. *r)* Ibid. l. 10. init. *s)* Saturn. l. 7. c. 3. *t)* De anima c. 57. pr.

DESTINVS: *v) incola iam muneribus publicis destinatus, nisi perfecto munere, incolatui renuntiare non potest.* A probato veteribus verbo *desinere* desitudinem fecerunt. SVLP. SEVERVS: *x) etsi quid ex his studiis olim fortasse libassem, totum id desitudine tanti temporis perdidissem.* A *iurare* iurisiurandi actum iurationem nominarunt. MACROBIVS: *y) verba iurationis concipit.* TERTVLLIANVS: *z) cum te alius per deos suos obligat iuratione.* Apud AVGVSTINVM *a) iuratione Dei firmata promissio.* Et pulcherrimum *iurisiurandi* nomen in iuramentum conuerterunt. AMMIANVS: *b) iuramento, quaeso, concordiam spondete mansuram.* Alibi: *c) iuramentis illecti.* SVLPICIVS SEVERVS *d)* Bersceba, loci nomen, interpretatur *puteum iuramenti.* HIERONYMVS: *e) iuramentum, quod iurauit* Deus *ad Abraham.* VLPIANVS: *f) si de qualitate iuramenti fuerit inter partes dubitatum* etc. Quod *album* fuerat a veteribus dictum, matriculam nominare maluerunt. VEGETIVS: *g) producendi tyrones sunt semper ad campum, et secundum matriculae ordinem in aciem dirigendi.* Huius aetatis etiam est protectio. TERTVLLIANVS: *h) apud Deum et concussio fidei, et protectio.* Apud AMBROSIVM *i) armorum protectione munitus.* Apud CYPRIANVM *k) diuina protectio.* Ex triumphante, qui triumphum agit, triumphatorem fecerunt. APVLEIVS: *l) ille vir de Sabinis, deque*

v) L. 34. D. ad municipalem et de incolis. *x)* Praefat, de vita Martini. *y)* Saturn. l. 1. c. 6. extr. *z)* De idololatr. c. 21. pr. *a)* De ciuit. Dei l. 16. c. 32. extr. *b)* Lib. 21. c. 9. *c)* Lib. 24. c. 2. *d)* Lib. 1. c. 8. *e)* Quaest. in 1. paralip. 4. *f)* L. 34. §. 5. D. de iureiurando. *g)* De re milit. l. 1. c. 26. vid. etiam l. 2. c. 2. *h)* De fuga persecut. c. 2. *i)* Sermon. 88. extr. *k)* Epist. 10. n. 3. *l)* Apolog.

deque Samnitibus, deque Pyrrho triumphator. Alibi: *m*) *militaris et triumphator, et propagator, tropaeophorus* etc. Apud CYPRIANVM *n*) Celerinus martyr eſt *longae colluctationis miraculo triumphator.* Conſortium et communionem, a *participare*, participationem fecerunt, *o*) et participatum. *p*) Quam veteres doctrinam, hac vegeta L. L. ſenectute non veriti ſunt magiſtrationem vocare, qua voce et ſcholas ſignificari voluerunt. APVLEIVS: *q*) *quae beneficio ſolo naturae proueniunt, vel quae ſolis diſciplinis traduntur, et magiſtratione diſcuntur.* Theodoſius et Valentin. imperatores: *r*) *vniuerſos, qui vſurpantes ſibi nomina magiſtrorum, in publicis magiſtrationibus cellulisque collectos vndecunque diſcipulos circumferre conſueuerunt, ab oſtentatione vulgari praecipimus amoueri.* Tributi genus, quod in capita perſonarum, aut pecudum indicitur, et quod CICERONI *s*) eſt *capitum atque oſtiorum exactio*, hac vegeta L. L. ſenectute capitationem vocarunt. *t*) Quae veteribus cupido et cupiditas, concupiſcentiam fecerunt. TERTVLLIANVS: *v*) *corrumpi ſecundum concupiſcentiam ſeductionis.* HIERONYMVS: *x*) *concupiſcentia, libidinis ſeminarium.* PAVLINVS: *y*) *crimen illicitae concupiſcentiae.* Atque hinc etiam,

m) De mundo ſub finem. *n*) Epiſt. 34. n. 2. *o*) SPARTIANVS Iuliano c. 6. AVGVSTINVS Octingentar. quaeſt. 24. *p*) SPARTIANVS Seuero c. 8. CAPITOLINVS Vero c. 3. et Opilio Macr. c. 5. *q*) De dogmat. Platon. *r*) Leg. 1. init. C. de ſtudiis liberalibus vrbis Romae et Conſtantinopolitanae. *s*) Ad diuerſ. l. 3. epiſt. 8. *t*) Vid. LIPSIVS ad Tacit. annal. l. 1. pag. 49. BALDVINVS Conſtantino Magno p. 45. et 102. *v*) De reſurrect. carnis c. 45. *x*) Epiſt. 128. *y*) Epiſt. 30. n. 3.

iam, qui aliquid cupit, concupitor dictus: vt apud IVL. FIRMICVM MATERNVM *z*) sunt *rerum alienarum concupitores.* Res creata scriptoribus sacris est creatura. TERTVLLIANVS: *a*) *illius est enim ipse, cuius est coelum et omnis creatura.* HIERONYMVS: *b*) *cumque venisset ad rationales creaturas* etc. Qui intermedius est, et ab optimis scriptoribus conciliator vocatur, nunc audit mediator. AVGVSTINVS: *c*) *quoniam ipse fructus est* mediationis *eius, vt nec ipsi propter quos liberandos mediator effectus est, in perpetua, vel carnis morte remanerent. Proinde mediatorem inter nos et Deum, et mortalitatem habere oportuit transeuntem, et beatitudinem permanentem. - - - vno mediatore opus erat - - - nec tamen ob hoc mediator est* etc. Res abominanda abominatio dicta est, qua voce patres ecclesiae saepius, et versio sacri codicis vulgata passim, vtuntur. OROSIVS *d*) vero etiam abominamentum vocat. Sed verbum *abominor*, vnde haec deriuantur, immerito a multis, tanquam nouum ac deterioris notae, reiicitur. Sunt videlicet, qui, quod in Ciceronis operibus non superest, inter non optima referre solent. At LIVIVS eo verbo haud raro vtitur. *Quod abominaris, e*) *Quod igitur nos maxime abominaremur. f*) *Abominati semimares. g*) *Abominatus mentionem facinoris. h*) OVIDIVS: *i*) *quod abominor,* i. e. quod Deus auertat. Plinios, Curtium, aliosque deterioris aetatis, quam vulgo argenteam vocant, iam

z) Astronom. l. 8. c. 22. *a*) Apologet. c. 30. *b*) Epist. 59. ad Auitum oper. tom. 2. p. 103. B. *c*) De ciuitate Dei l. 9. c. 15. *d*) Lib. 2. c. 5. et 16. *e*) Lib. 6. c. 40. *f*) Lib. 30. c. 30. *g*) Lib. 31. c. 12. *h*) Lib. 40. c. 4. *i*) Ex Ponto l. 3. eleg. 1. v. 105.

iam nihil moramur. *k*) Burgus caſtrum eſt, ſeu paruum caſtellum. VEGETIVS: *l*) *Quod vltra iactum teli, in cliuo tamen ciuitatis ſubiecta ſit vena, caſtellum paruulum, quem burgum vocant, inter ciuitatem et fontem conuenit fabricari.* Sunt, qui a Graeco πύργος, turris, deriuare velint. Et iam tum LIVIVS: *m*) *ad caſtellum, Pyrgum vocant, copias omnes eduxit.* Eſt vero Germanorum vox notiſſima Burg, vnde ciues die Bürger vocantur: ex burgis enim, ſiue arcibus limitaneis tractu temporis vrbes ſunt conſtitutae. Et Arcadius imperator reſcripſit: *n*) *eum, qui collegio, vel curiae, vel burgis, ceterisque corporibus, per XXX. annos, ſine interpellatione ſeruierit; res dominica, vel intentio priuata non inquietabit.* Hinc burgarii, qui ex eiusmodi aliquo ſunt caſtro, et Codice Theodoſiano, ſingulari titulo *o*) notantur. Hos quondam, ſubacta Germania, Romani per caſtra diſpoſuerunt. Et Burgundiones ex locis munitis nomen ſortiti ſunt, poſtquam praeſidiarii in magnam multitudinem creuerunt. *p*) Computus a *computare* verbo, veteribus probato, ſubſtitutus *rationi*: quo quidem vocabulo, ante hanc vegetam linguae ſenectutem, quantum conſtat, nemo vſus eſt. IVL. FIRMICVS MATERNVS: *q*) *alii enim computos exercent, alii difficilium literarum aut inuentores, aut magiſtri oriuntur.* Idem: *r*) *qui duplicibus lite-*

 ris

k) Confer. CELLARIVS curis poſter. de barbariſmis et idiot. ſermonis Lat. p. 54. et GIFANIVS obſeruat. in Lat. ling. hac voce. *l*) De re militari l. 4. c. 10. *m*) Lib. 27 c. 32. *n*) L. 6. C. de fundis rei priuatae, et ſaltibus diuinae domus. *o*) Lib. 7. tit. 14. *p*) Vid. ISIDORVS orig. l. 9. c. 2. inter auctores Lat. linguae a Gothofredo collectos p. 1042. et cap. 4. p. 1051. ſeq. *q*) Aſtronom. l. 3. c. 11. p. m. 74. *r*) Lib. 5. c. 15. p. m. 147.

ris imbuantur, *ac computos omnes*, *et omnes ſolertia diſciplinas conſequantur*. Vox perrara *ſolare*, *deſolare*, et *adſolare*, pro deuaſtare, ſolum ac deſertum facere: hinc deſolatio. SALVIANVS *s*) *facta eſt terra veſtra in deſolationem*. Et mox: *per haec factum eſt*, *vt maior pars Romani orbis in deſolationem eſſet*. Notoria eſt epiſtola notificans, nunciatoria. Gallienus apud TREBELL. POLLIONEM: *t*) *nihil me grauius accepit*, *quam quod notoria tua intimaſti*. APVLEIVS: *v*) *ille*, *qui commodum falſam de me notoriam pertulerat*. Vulgare nomen deteſtabilis vitii ingratitudo, vt et ſimplex illud virtutis contrariae gratitudo, quod Ciceroni et aequalibus eſt *ingratus* vel *gratus animus*, apud VAL. MAX. *x*) quidem in lemmatibus legitur, ſed ab aliena manu, et in probato Latinitatis monumento nuſquam obuenit. Vnde SCALIGER: *y*) *gratitudo barbarum*, *et non neceſſarium*. *Non enim reperitur ipſa res in animis mortalium*. *At ingratitudo*, *vt aeque barbara*, *ita maxime neceſſaria vox ad ſignificandum id*, *quod frequentius*, *quam ſol ipſe inuenitur*. At IVL. FIRMICVS MATERNVS: *z*) *ſi in aquarii horoſcopo fuerit inuentus - - - erunt circa ipſum ingratitudinis vitio inquinati*. A verbo Ciceroniano *protegere* facta ſunt nomina, protectio, *a*) et protector; *b*) a *recto* rectitudo; *c*) a *ſufficere* ſufficientia et inſufficientia. *d*) Membrum muliebre puden-

s) De gubernat. Dei l. 6. *t*) In Claudio c. 17. *v*) Aſin. aur. l. 7. *x*) Lib. 5. c. 2. et 3. praemiſſo argumento. *y*) De ſubtilit. exercit. 317. ſect. 2. *z*) Aſtronom. l. 5. c. 1. p. m. 120. init. *a*) TERTVLL. de fuga perſecut. c. 2. AMBROSIVS ſerm. 88. ſub. fin. *b*) CYPRIAN. epiſt. 9. c. 2. *c*) AVGVSTINVS epiſt. ad Hieronymum, quae eſt in huius epiſtolis 87. extr. *d*) TERTVLL. ad vxor. 1, 4.

pudendum eſt interfeminium. Apud APVLEIVM *e*) *interfeminium tegere.* Idemque feminal dictum, *f*) et virginal. *g*) Praeſtantiam, qua quid plus valet, PAVLVS IC. praeualentiam dixit; *h*) hoſticolum VLPIANVS hoſtilem locum. *i*) Idem *k*) latrunculatorem vocat apparitorum praefectum, qui latrones conquirit, et perſequitur. Leguli ſunt, a legendo, qui fructus legunt. *l*) Cloacarium pecunia purgandis cloacis attributa. *m*) *Dominicum* vulgo dicitur, quod domini eſt, nec inepte vſu ſacro valet pro diuino, quod Dei eſt vel quod ad Deum pertinet: ſic *dies dominicus*, *coena dominica.* Apud TERTVLLIANVM *n*) *dominicae gratiae viſceratio* eſt diuinorum bonorum diſpenſatio. At ſubſtantiue dominicum vocarunt locum ſacris deſtinatum, templum: vnde procul dubio hodie etiam ein Dom, oder Thum-Kirche. HILARIVS: *o*) *verentes igitur illi populi iudicium e dominico ad palatium tranſeunt.* Apud CYPRIANVM, annotante ERASMO, *p*) *dominicum* eſt coena dominica, vel euchariſtiae communio.

§. XV.

Abſtracta multa finxerunt nomina, praeter eam antiquis probatam dicendi conſuetudinem. Apud TERTVLLIANVM *q*) eſt viſibilitas *per carnem*; alibi: *r*) *filio competit in ſua* inuiſibilitate. Apud eundem *s*) ſen-

Mmm mmm m 3 ſua-

e) Apolog. priore. Confer. LIPSIVS electorum l. 2. c 21. p. m. 90. *f*) Ibid. *g*) Vid. LIPSIVS l. c. *h*) Vid. DVKERVS de Latinitate ICtor. veter. p. 335. *i*) Ibid. p. 372. *k*) L. 6. §. 1. D. de iudic. confer. DVKER. l. c. p. 392. *l*) L. 13. §. 6. D. de vſufruct. *m*) L. 27. §. 3. D. de vſufr. et L. 39. §. 5. D. de legat. 1. *n*) Aduerſ. Marc. 3. 7. *o*) Ad Conſtantinum extremo libro. *p*) Cyprian. oper. pag. vlt. *q*) De carne Chriſti c. 12. *r*) Aduerſ. Praxean. c. 14. *s*) De anima c. 17. pr. et c. 38. extr.

ſualitas. Copia et multitudo populi populoſitas dicta. ARNOBIVS: t) *an ſine vlla populoſitatis ſumma ſit.* Vulgus in vulgaritas tranſiit. Idem ARNOBIVS: v) *quibus eos cenſeri popularis vulgaritas ducit.* Pro eo, quod veteres *faſtigium* dixerunt, a *ſummo* nata eſt ſummitas. x) Apud CENSORINVM y) *ad terrae ſummitatem.* Apud MACROBIVM z) *duae ſummitates.* Apud AMMIANVM a) *ad perfectam non venerat ſummitatem.* Apud ARNOBIVM: b) *eandem hanc alii aetherium verticem, et ſummitatis ipſius eſſe ſummam dixerunt.* A *poſſum* ſuperiori quidem aetate, quod fieri poteſt, *poſſibile*, quod non fieri poteſt, *impoſſibile* dixerunt, ſed, ipſo FABIO QVINTILIANO auctore c) duriora adiectiua, quae propterea rarius occurrunt; ſed hac aetate crebro. Atque etiam hinc ſubſtantiua formarunt, poſſibilitatem et impoſſibilitatem. ARNOBIVS: d) *omnia numinis ſui poſſibilitate facere.* AMMIANVS: e) *medebatur quisque vulneribus pro poſſibilitate, vel curantium copia.* SYMMACHVS: f) *honeſtate et poſſibilitate congruitis.* APVLEIVS: g) *impoſſibilitate ipſa mutata in lapidem Pſyche.* TERTVLLIANVS: h) *in ſtultitia et impoſſibilitate materias operationis ſuae inſtituit.* Ex *paſſione*, quae ipſa vox eccleſiaſticis, quam veteribus Latinis, eo ſignificatu frequentior, quibus laborum et malorum perpeſſio, paſſibilitatem fecerunt. ARNOBIVS: i) *paſſibilitate interueniente corruptibilem eſſe.* Quod vnius formae eſt, etiam ab auctore dialo-

t) Aduerſus gentes l. 3. pag. 61. v) L. c. p. 60. x) Vid. comment de imminenti L. L. ſeneſct. c. 11. pag. 718. y) Cap. 13. z) Somn. Scipion. 1. 6. a) Lib. 14. c. 6. b) Aduerſus gentes l. 3. p. m. 69 extr. c) Inſtit. orat. l. 3. c. 8. d) Aduerſ. gent. l 1. e) Lib. 19. c. 2. f) Lib. 9. epiſt. 49. g) Aſin. aur. l. 6. h) De bapt. c. 2. i) Aduerſ. gentes l. 2.

dialogi de oratoribus, qui Taciro vulgo tribuitur, *vniforme* vocatur. *k*) Quod adiectiuum, cum aduerbio *vniformiter* saepius hac Latinae linguae vegeta senectute obuenit. Sed vix ferenda vniformitas. Apud TERTVLLIANVM: *l*) est *vniformitas porticus.* Apud MACROBIVM *m*) *squalor vniformitatis.* Niemietas, ex superiori aetate senescente, vox paucissimis vsitata, MACROBIO, *n*) AMMIANO, *o*) EVTROPIO, *p*) aliis valde familiaris facta est. A *carne* carnalitatem fecerunt. AVGVSTINVS: *q*) *carnalitas vetustas est: gratia nouitas est.* Veterum non sufficiebat *diuinitas*, ipsam quoque finxerunt deitatem. AVGVSTINVS: *r*) *hanc diuinitatem, vel, vt sic dixerim, deitatem; nam et hoc verbo vti iam nostros non piget.* HIERONYMVS: *s*) *in tribus personis deitas vna subsistit.* Accessus, vel accessionis loco facta accessibilitas. TERTVLLIANVS: *t*) *vt contraria immortalitatis ipsi filio adscriberemus, mortalitatem, accessibilitatem.* Ab infimo facta infimitas vox ante hanc aetatem nunquam audita. Apud AMMIANVM *v*) *ad infimitatem obsequiorum venire seruilium.* Et *x*) *ipsa sortis infimitate ad omnia praeceps.* Quam veteres summam dignitatem, hac vegeta linguae senectute hoimnes supremitatem dixerunt. AMMIANVS: *y*) *nec Valenti sepulturam, qui supremitatis honor est, contigisse.*

k) Cap. 32. init. *l*) De anima c. 17. *m*) Saturn. l. 7. c. 5. *n*) Saturn. l. 7. c. 6. *o*) Lib. 19. c. 4. *p*) Lib. 10. c. 9. *q*) Serm. 186. de tempore c. 2. *r*) De ciuit. Dei. l. 7. c. 1. Nec immerito hinc celeberr. D. REIMMANNVS historia vocabul. L. L. p. 76. opinatur, vocabulum istud Augustini aeuo formatum et in ecclesiam introductum fuisse. *s*) Epist. 57. ad Damasum. *t*) Adu. Praxean. c. 15. *v*) Lib. 17. c. 13. *x*) Lib. 29. c. 2. *y*) Lib. 31. c. 39.

giſſe. Negotioſitas ab A. GELLIO z) Latine redditur Graecorum πολυπραγμοσύνη. Et huius aetatis eſt vox ſacroſancta Trinitas, qua, propter haereſes, Chriſtiani carere non potuerunt. a) Nihil vero ineptius, quam honoris, vel adulationis gratia, quemquam verbis ſalutare, e rebus abſtractis. Vnde neſcio quae nominum monſtra oriuntur, v. gr. Eximietas. Apud SYMMACHVM b) *tuam eximietatem reperire poſſe.* AMBROSIVS: c) *Antiochus, vir conſularis, reddidit mihi eximietatis tuae literas.* AVGVSTINVS: d) *qui hanc epiſtolam eximietati tuae apportat.* Etiamſi non barbara ſint vocabula, minus tamen decore, et contra Latine dicendi conſuetudinem, in appellationibus abſtracta vſurpantur. Apud SEDVLIVM, e) *veſtra* peritia *cognouit.* SYMMACHVS ad Theodoſium imperatorem ſcribit: f) *Anthemius Baſſus* Perennitati *veſtrae rationem dicitur intimaſſe.* Idem: *quum* clementia *veſtra meminiſſet.* g) Diuinae clementiae tuae. h) Reſcriptum Numinis veſtri. i) Aeternitas veſtra. k) Idem SYMMACHVS ad alios illuſtres viros ſcribit praeſtantia tua, l) excellentia, et magnificentia tua. m) EVTROPIVS n) principem ſuum alloquitur, manſuetudo tua; item o) tranquillitas veſtra. Qui ſummus fuit his temporibus principum titulus: quos abſtractis

z) Noct. Attic. l. 11. c. 16. Confer. Celeberr. D. REIMMANNI introd. in hiſtoriam vocabul. linguae Lat. p. 58. ſeq. a) Vid. TERTVLLIANVS, AVGVSTINVS, patres eccleſiae alii, paſſim. b) Lib. 3. epiſt 3. c) Epiſt. 69. d) Epiſt. 32. e) Epiſt. ad Maced. carmin. praefixa. f) Lib. 10. epiſt. 40. g) Lib. 10. epiſt. 40. init. h) Lib. 10. epiſt. 33. Init. i) Lib. 10. epiſt. 45. init. l. 10. epiſt. 49. et paſſim. k) Lib. 10. epiſt. 23. l) Lib. 3. epiſt. 40. m) Lib. 4. epiſt. 9. n) Praefat. o) Lib. 1. c. 11.

ſtractis eiusmodi locutionibus, neſcio qua venerationis ſignificatione, alloqui inſtituerunt.

§. XVI.

Noua nominum cum terminatione fingebant genera. Ex *Aethiope* Aethiopiſſa. HIERONYMVS: *p*) *non eſt ſponſus tuus arrogans, non ſuperbus, Aethiopiſſam duxit vxorem.* Idem: *q*) *Maria derogauit Moſi, cum Aethiopiſſam nigram accepiſſet vxorem. - - - Ego ſum illa Aethiopiſſa, ego ſum nigra quidem - - - Primo ergo in Numerorum libro de Aethiopiſſa ita ſcriptum eſt: et locuta eſt Maria ad Aaron, et derogauerunt Moſi, propter mulierem Aethiopiſſam, quam accepit vxorem* etc. Ab eodem HIERONYMO in chronico Euſebiano, CELLARIVS *r*) notat, Arabiſſam vocari Herodis matrem. Ego vero ita lego: *s*) *Herodes Antipatri Aſcalonitae et matris Cyprides Arabicae filius* etc. Diaconiſſa vero iam vſu venire ſolebat frequentius. HIERONYMVS: *t*) *nunquam autem ordinaui diaconiſſas.* Eſt illa quidem epiſtola Epiphanii, ſed ex Graeca ab Hieronymo Latina facta. Huius generis quoque eſt abbatiſſa, dux et rectrix virginum Deo ſacrarum: quae vox ex lingua Syriaca videtur eſſe deriuanda. Hac enim *abba* dicitur pater: *v*) vt Apoſtolus ipſe *x*) interpretatur. Hinc abbas nominatur monachus ſenio ac vitae venerandus ſanctitate, *y*) atque is maxime, qui monaſterio praefectus eſt. *z*) Imo et monaſte-

p) Epiſt. 21. init. *q*) In cantica canticorum homil. 2. oper. tom. 7. p. m. 93. *r*) Curis poſt. de barbariſmis et idiotiſmis ſerm. Lat. pag. 294. *s*) Chron. Euſeb. olymp. 186. *t*) Epiſt. 60. oper. tom. 2. p. m. 108. A. *v*) Vid. ISIDORVS orig. l. 7. c. 13. *x*) Rom. 8. 15. *y*) HIERONYMVS l. 2. comment. in epiſt. ad Galatas c. 4. *z*) Confer. SCHMIDII lex. eccleſiaſt. h. v.

nasterium, et praefecti regimen totum *abbatia*; et minor ecclesia, aut munus quod tanti momenti non est, *abbatiola* vocatur. *Abbatissa* vero, vt dixi, mater quasi virginum est, quae monasterio eodem sunt congregatae. At nihil prorsus Latinitatis sapiunt, eiusmodi voces, neque Romana ciuitate fuerunt vnquam donatae, licet passim apud Hieronymum aliosque huius aeui scriptores inueniantur. Ecquis sibi persuaserit, ipsam quoque *lunam*, genere mutato, fieri posse lunum. SPARTIANVS: *a*) *Carras Luni Dei gratia venisset* etc. *Quoniam Dei Luni fecimus mentionem* etc.

§. XVII.

A substantiuis alia, quam veteribus fuerant audita, nomina effinxerunt adiuncta. Veteribus *ferum* et *agreste* sufficiebat: iam vero etiam a *bestia* bestiale formarunt. Ita PRVDENTIVS: *b*) *Impexa villis virgo bestialibus*. Quod facile labitur, labile dixerunt. ARNOBIVS: *c*) animas *in vitia labiles, in peccatorum genera vniuersa decliues*. Rursum: *d*) *apertissime animas esse indicant labiles, et infirmitate ad vitia procliues*. Post alia: *e*) *natura res labilis, et ad fluorem semper decursionemque tam prona*. AMMIANVS MARCELLINVS: *f*) *per infidum et labile solum*. Alibi: *g*) *per labilem limum incitato iumento digressus*. Quod a multis occupatur, et magnam populi ostendit turbam, populosum vocarunt. APVLEIVS *h*) *plateas* dixit *populosas*, et *ciuitatem populosam*. AMMIANVS *i*) *ciuitatem amplam et populosam*. Apud SOLINVM: *k*) *In Gange insula est, populosissimam et amplis-*

a) Caracallo c. 6. et 7. *b*) Ieiunantium hymno v. 153. *c*) Aduersus gentes l. 2. p. 44. *d*) Ibid. p. 46. *e*) Ibid. p. 50. *f*) Lib. 22. c. 20. *g*) Lib. 27. c. 23. *h*) Asino aur. l. 8. *i*) Lib. 24. c. 6. et 17. *k*) Polyhist. c. 65.

plissimam continens gentem. A *sensu* sensatus dicitur sensu pollens. FIRMICVS: *l*) *Mars homines faciet sensatos, callidos, astutos.* Eoque sensu dicitur sensualis. TERTVLLIANVS: *m*) *Stoici somnum resolutionem sensualis vigoris affirmant.* PRVDENTIVS: *n*) *Aedem sibi ipse* Deus *mente in hominis condidit viuam, serenam, sensualem, stabilem.* Contra insensatus est amens, stultus, ratione carens. AVGVSTINVS: *o*) *homo post peccatum comparatus est pecoribus insensatis.* Insensualis apud CASSIODORVM, *p*) sequioris aetatis scriptorem, obuenit. Ex *passione*, quae vox itidem ea significatione nuper inuenta, passionalis, *q*) passiuus, *r*) passibilis, *s*) compassibilis, *t*) incompassibilis, *v*) impassibilis, *x*) id genus alias compositiones fecerunt. Nihil ineptius, quam abecedarius, puer, qui ordinem literarum discit, vel etiam praeceptor, qui eos docet. Neque *abecedarios* solum HIERONYMVS vocat pueros, verum etiam syllabarios, qui syllabas colligere, et nominarios, qui nomina flectere discunt. *y*) Et AVGVSTINVS *z*) *abecedarios* tradit appellari psalmos, quorum versus alphabeti literis notantur. COAEVVS multis quidem videtur apud CICERONEM reperiri, *a*) vbi satis mendose legunt, *inter coae-*

Nnn nnn n 2 *uos:*

l) Lib. 5. c. 12. *m*) De anima c. 43. pr. *n*) In S. Romani passione v. 346. *o*) De genesi ad literam 3. 12. *p*) Lib. 2. epist. 40. *q*) TERTVLLIANVS contra gentes c. 2. et 4. *r*) ARNOBIVS l. 2. APVLEIVS de Deo Socratis. *s*) ARNOB. l. 7. TERTVLL. adu. Praxean. c. 29. de anima. c. 45. *t*) TERTVLL. l c. *v*) Ibid. *x*) Idem apolog. c. 50. de anima c. 12. adu. Praxean. c. 29. PRVDENTIVS apotheos. v. 84. LACTANTIVS diuin. instit. l. 1. c. 3. extr. *y*) Pl. confer. PETR. CRINITVS de honesta disciplina l. 16. c. 8. *z*) Retractat. l. 1. c. 2. *a*) Orat. in Vatin. c. 13.

uos: cum meliores libri *inter coquos* habeant. *b*) Sed HIERONYMVS: *c*) *qui ei* Oziae *in ceteris gentibus sint coaeui.* Et PRVDENTIVS: *d*) *inter coaeui sanguinis fluenta.* Aequanimus et Aequanimis promiscue AVSONIVS scripsit. Ita: *e*)

- - - - Sed nulla fuit res
Parua vnquam aequanimis, adde etiam vnanimis.

Alibi: *f*) *aequanimus fiam te iudice.* Quod ad magistrum pertinet, VOPISCVS *g*) magistrale, APVLEIVS *h*) vero etiam magistriuum dixerunt. A *carne* scriptoribus sacris carnalis est, qui suis voluptatibus indulget, qui vitiis deditus, atque adeo a virtutis studio abhorret. TERTVLLIANVS: *i*) *delictorum quaedam esse carnalia, i. e. corporalia, quaedam vero spiritualia.* MINVCIVS FELIX: *k*) *Deum oculis carnalibus vis videre.* PRVDENTIVS: *l*)

Qui notat omne genus carnalis stirpis ad vsque
Corporeum Christum. - - -

A *spiritu* adiectiua spiritualis aut spiritalis sacris huius aeui scriptoribus sunt frequentissima, antiquioribus vix audita. TERTVLLIANVS: *m*) *dicimus esse substantias quadam spiritales.* PRVDENTIVS: *n*) *Et spiritali lacte pectus irriges.* Et hinc aduerbium spiritualiter apud TERTVLLIANVM, *o*) CYPRIANVM, *p*) ceteros omnes. Quod

b) Vid. LAMBINVS in notis, et TVRNEBVS aduersar. l. 21. c. 11. extr. *c*) Epist. 142. init. *d*) Cathemer. 12. v. 137. de Herodis laniena. *e*) Edyil. 3. v. 9. *f*) Lud. sapient. v. 3. *g*) Saturnino c. 10. et Tacito c. 6. *h*) Flor. 4. *i*) De poenit. c. 3. *k*) Octau. c. 32. sect. 6. *l*) Apotheos. v. 987. *m*) Apol. c. 22. pr. *n*) In Romano v. 14. *o*) Exhort. castit. c. 10. adu. Iud. c. 7. et 10 de baptism. c. 4. adu. Marc. 4. 10. *p*) De eleemos. c. 16.

Quod veteribus amoris plenum, et gratiosum, fecerunt affectiosum et affectuosum. TERTVLLIANVS: *q) infantia naturaliter affectiosa.* Idem: *r) amore fraternitatis inuicem affectuosi.* MACROBIVS: *s) piam affectuosamque rem fecisse.* A *notitia* noscibile est, quod cognosci potest. AVGVSTINVS: *t) mens noscens, vel nota, vel noscibilis.* Idem: *v) amor sibi noscibilis.* COAETANEVS apud TERTVLLIANVM: *x) cum officio atque comitatu coaetaneorum angelorum.* Apud HIERONYMVM: *y) quod cuique coaetaneum fuit, curioso ordine coaptaui.* Sic quoque APVLEIVS: *z) illum amicum coaetaneum, contubernalem, fratrem denique, addito nomine lugubri, ciere.* Sic quoque a *momento*, quod punctum temporis est, momentaneum fecerunt, quicquid vel breue, vel singulis momentis mutationi obnoxium. Apud TERTVLLIANVM *a) momentaneus ardor.* Alibi: *b) in momentaneo motu oculi.* Sed longe ineptius eadem significatione momentarius venit. Apud APVLEIVM *momentarius maritus; c) momentaria salus: d)* et *momentarium venenum. e)* Apud AMBROSIVM *f) interitus momentarius*, quo fuerint Iobi filii ruina aedium oppressi. Qui noscendi cupidus, noscitabundus vocatur. GELLIVS: *g) leo tanquam noscitabundus ad hominem accedit.* Non cessans, vel non desinens, incessabilis dicebatur. CYPRIANVS: *h) linguae incessabili scelere peccare.* OROSIVS: *i) in-*

q) De anima c. 19. *r)* Adu. Marc. 5. 14. *s)* Saturn. l. 2. c. 11. *t)* De trinit. 9. 5. *v)* Ibid. c. vlt. *x)* Aduersus Valentinianos c. 16. *y)* Chron. Euseb. post praefationem. *z)* Asino aureo. l. 8. *a)* Aduers. Marc. 3. 17. *b)* De resurrect. carn. c. 42. *c)* Asin. aur. l. 5. *d)* Ibid. l. 9. init. *e)* Ibid. l. 10. *f)* Offic. 2. 5. *g)* Noct. Attic. l. 5. c. 14. *h)* Epist. 73. n. 17. *i)* Lib. 7. c. 1.

inceſſabilibus cladibus nullus finis, nulla requies fuit. Hinc aduerbium inceſſabiliter. Idem OROSIVS *k*) de perſecutione Diocletiani, *caedibus*, inquit, *martyrum inceſſabiliter acta eſt.* HIERONYMVS: *l*) *philoſophi ſuſpicantur, currere mundum ſuo ordine, et inceſſabiliter velut rotam in ſuo axe torqueri.* Hominem politum, eruditum, aut diſciplinae beneficio ad meliorem frugem traductum, diſciplinatum vocarunt. TERTVLLIANVS: *m*) *tunc et fides in expeditione ſolicitior, et diſciplinatior in ieiuniis.* Apud AVGVSTINVM *n*) eſt indiſciplinatus *filius.* Vox Ciceroniana *primordium*, quod eſt principium, ſiue a quo primum ordimur: hinc primordialis, vt apud TERTVLLIANVM *lex primordialis*, *o*) et *verbum primordiale: p*) apud AMMIANVM *q*) *primordialis cauſſa.* Hinc quoque aduerbium primordialiter. *r*) Qui puſillo animo puſillanimis dicebatur; *s*) imperterritus, qui extra laeſionem exiſtit, extrilidus, vt apud GELLIVM *t*) eſt *homo impauidus et extrilidus.* Deuirginatam ancillam, pro corrupta, vitiata, aut ſtuprata, non modo PAVLVS IC. verum etiam ipſe PETRONIVS dixit. *v*) Pro aqua redundante, VLPIANVS *x*) ſuperficientem dixit. Luxuriabant eiuſmodi vocum adiunctis, quae ſenſum videbantur exprimere contrarium: vt animi proderent non vulgare acumen. Sic HIERONYMVS: *y*) *cunctorum*

k) Lib. 7. c. 25. *l*) Epiſt. 128. ad Fabiolam. *m*) De fuga c. 1. *n*) Epiſt. 50. ad Bonifac. vid. etiam CYPRIANVS epiſt. 62. n. 3. et 4. ac de idolorum vanitate c. 6. *o*) Adu. Iudaeos c. 2. *p*) Apol. c. 21. *q*) Lib. 30. init. *r*) Apud AVGVSTIN. de trinitate l. 3. c. 9. *s*) TERTVLLIANVS de fuga in perſecut. c. 9. *t*) Noct. Attic. l. 19. c. 1. *v*) Vid. DVKERVS de Latinit. ICtor. veter. p. 324. *x*) L. 1. §. 11. D. de aqua pluu. arc. Confer. DVKER l. c. p. 379. *y*) Aduerſus Pelagianos lib. 1. oper. tom. 2. p. m. 179. extr.

ctorum in carne iustorum imperfecta perfectio est. Et paulo post, insigni tautologia, *quia*, inquit, *necdum perfecti sumus, et forsitan aliter sapimus, quam possit vera et perfecta perfectio.*

§. XVIII.

In multis vocum terminationes mutarunt. Quod *additum* veteribus addititium fecerunt: vt TERTVLLIANVS z) *addititium corpus.* CELSVS: a) *Cato putat, mensem intercalarem addititium esse.* Optimi quique Latinitatis auctores *somniculosos* vocabant somno plenos, qui iam somnolenti audiunt. APVLEIVS: b) *me sentit in verba media somnolentum desinere.* SOLINVS c) de elephanto, *somnolentum arbor sustinet.* Quod conueniens, conforme, et aptum, veteres *congruens* dixerunt: sed huius aeui scriptores congruum. APVLEIVS: d) *iam faxo nuptias, non impares, sed legitimas, et iuri ciuili congruas.* Rursum: e) *congruo cunctae multitudinis consensu.* Incertus et anceps dictus semper est *dubius*, nunc etiam dubiosus. A. GELLIVS: f) *tum iudices dubiosum hoc inexplicabileque esse rati.* Imo et dubitatiuus. TERTVLLIANVS: g) *dubitatiuum exprimere sensum.* Eius etiam simili vtitur aduerbio, h) *pronunciare dubitatiue.* A *mundo* Ciceronis aetate *mundanus* erat, cuius loco iam mundialis valuit. Apud TERTVLLIANVM i) *haec erit vita mundialis.* Alibi: k) *mundialium elementorum derogatio.* Apud PRVDENTIVM l) *mundialis gloria.* Apud AMBRO-

z) De resurrectione carnis c. 52. a) L. 98. §. 1. D. de verb. signif. b) Asin. aur. l. 1. extr. c) Polyhist. c. 33. d) Asin. aur. l. 6. e) Lib. 7. princ. f) Lib. 5. c. 10. g) Aduers. Marc. 2. 25. h) De carne Christi c. 23. i) De resurrect. carn. c. 47. pr. k) Adu. Marc. l. 5. c. 4. l) Cathem. 1. 90.

AMBROSIVM *m*) *in ornatum mundialis fabricae.* Apud SALVIANVM *n*) *literarum ſcriptores mundialium.* Hinc etiam leges apud TERTVLLIANVM *o*) *viuere mundialiter.* Vbique vſu receptum *Sapiens*, et is dicitur eſſe, qui ſapientia eſt praeditus: neque opus fuit, vt ex ea voce abſtracta aliud adiungendum nomen fingatur ſapientialis. TERTVLLIANVS: *p*) *ſummus in anima gradus vitalis et ſapientialis.* Et mox: *eſſe principale in anima, vim ſapientialem atque vitalem.* Qui partem capit, olim dictus eſt *particeps*; hac autem vegeta L. L. ſenectute participalis. Ita CHARISIVS: *q*) *magiſtros equitum ſibi eligerent, qui aſſociati participales curae.* Quod *concupiſcendum*, concupiſcentiuum, *r*) et concupiſcibile *s*) dixerunt. Quod *creandum*, creabile fuit. APVLEIVS: *t*) *materia creabilis eſt.* AVGVSTINVS: *v*) *quicquid creabile atque formabile eſt.* Apud eundem paulo poſt *x*) legitur *creabilis materies.* Quod veteribus *abominandum*, *y*) abominabile fecerunt. HIERONYMVS, *z*) *abominabilem*, inquit, *et abdicatum interpretati ſunt.* Veteribus *aeternum* placuit, huius aeui ſcriptoribus aeternale: vt apud TERTVLLIANVM *a*) eſt *lex aeternalis*: imo aeternabile, quod in codice Theodoſiano ſaepius legitur. *b*) Hinc

m) De myſterio paſchae c. 2. *n*) De gubernat. Dei praef. *o*) De reſurrect. carn. c. 46. extr. *p*) De anima c. 15. *q*) Lege vnica pr. D. de officio praefecti praetorio. *r*) TERTVLLIANVS de anima c. 16. *s*) HIERONYMVS quaeſt. Hebr. in paralip. 1. 1. AMBROSIVS epiſt. 11. ad Irenaeum. *t*) Triſmeg. *v*) Confeſſ. 12. 19. *x*) Ibid. c. 28. *y*) LIVIVS l. 9. c. 38. *abominandam curiam facit.* *z*) Comment. in Ierem. 22. 30. *a*) Adu. Iudaeos c. 6. *b*) Confer. CELLARIVS curis poſter. de barbariſmis et idiotiſmis ſerm. Latin. p. 293.

Hinc etiam aduerbium, quod erat *aeternum*, perpetuo, in omne aeuum, male formarunt aeternaliter. *c*) Quod *notum*, notorium fecerunt. PAVLVS: *d*) *nunciatores, qui per notoria indicia produnt, notoriis suis adsistere iubentur.* Ad quem quis accedere, vel non accedere poteſt, *acceſſus*, vel *inacceſſus* dicebatur; hoc aeuo acceſſibilis, vel inacceſſibilis. TERTVLLIANVS *e*) *per acceſſibilem lucem.* Idem: *f*) *lucem* Deus *habitat inacceſſibilem.* Veterum *infernus* eſt infernalis. PRVDENTIVS: *g*)

- - - Piceasque bitumine foſſas
Infernalis aquae furuo ſubfodit auerno.

Alibi de ludis gladiatoriis: *h*) *Hae ſunt deliciae Iouis infernalis.* A meridie caſtitatis Latinae cuſtodes *meridianum* fecerunt; noſtra aetate, quae ſenectutis pluribus laborat vitiis, meridiale, vel, quod deterius, meridionale. TERTVLLIANVS: *i*) *populi frequentiores apud orientalem et meridialem aeris temperaturam, et ingenia expeditiora.* AMMIANVS: *k*) *a meridiali latere.* GELLIVS: *l*) *meridies, quoniam certo atque fixo limite eſt, vnum meridionalem* (al. *meridialem*) *ventum habet.* Apud IVL. FIRMICVM MATERNVM *m*) eſt *ſignum meridionale:* et apud LACTANTIVM *n*) *meridionalis plaga.* Apud veteres et optimos eſt *infirmus*, apud AMMIANVM *o*) infirmis. *Coagmenta*, lego, *lapidum recens ſtructorum, madoreque*

c) Idem antibarbaro p. 4. *d*) L. 6. §. 3. ad S. C. Turpillianum. *e*) Adu. Praxean. c. 15. *f*) Loc. citat. *g*) Hamartig. v. 826. *h*) Adu. Symmach. l. 1. v. 388. *i*) De anima c. 25. *k*) Lib. 22. c. 34. *l*) Noct. Attic. l. 2. c. 22. *m*) Aſtron. l. 2. c. 12. *n*) Diuin. inſtit. l. 2. c. 9. *o*) Lib. 20. c. 6.

doreque etiamtum infirmium. Atque hinc aduerbia, apud Ciceronem et aequales *infirme*, apud ARNOBIVM *p*) infirmiter. Qui antiquis probisque *scholasticus*, hac aetate scholaris dictus; et minus quidem commoda significatione, qui artes liberales in schola discit. Atque etiam vocabulum istud ab HIERONYMO *q*) de liberalibus disciplinis vsurpatur. *Nec aures*, inquit, *Quintiliani flosculis et scholari declamatione mulcendae.* Vrbanicianos milites, pro vrbicis, aut vrbanis, PAVLVS IC. dixit; *r*) et VLPIANVS peculiarias res, pro *peculiares. s*)

§. XIX.

Praeter dicendi consuetudinem gradus comparationis fingebant. Sic illis non sufficiebat Latinus, Latinior inde et Latinissimus formabant. HIERONYMVS: *t*) *nihil dulcius, nihil latinius tuis haberemus voluminibus.* Alibi *v*) *homo latinissimus et facundissimus* scripsit. Et AVGVSTINVS *x*) *viris latinissimis.* Vox Ciceroniana *opinatus:* hinc opinatissimos fecerunt. *y*) *Absens* sufficit linguae castitatem seruantibus. Sed hac aetate absentissimus fingebatur. AVGVSTINVS: *z*) *baptismum acceperat, mente atque sensu absentissimus:* moriturus scilicet, cum sine sensu esset. Huius generis sunt idoneor, pro magis idoneo: exiguior, pro magis exiguo. *a*) In aliis gradus comparationis, qui obtinent, perperam pronunciabant. Ex. gr. a *segnis* et *segnior:* sed VLPIANVS segnitior

p) Adu. gentes l. 7. *q*) Epist. 125. ad Damasum, quaest. 2. *r*) Vid. DVKERVS de Latinit. ICtor. veter. p. 316. *s*) Ibid. p. 372. *t*) Epist. 13. ad Paullinum de institut. monachi. *v*) Epist. 51. ad Domnionem. *x*) Lib. de grammatico, vbi de aduerbio agit. *y*) GELLIVS noct. Attic. l. 11. c. 4. RVFFINVS apud Hieronymum oper. tom. 4. pag. 135. A. *z*) Confess. 4. 4. *a*) Vid. DVKER de Latin. ICtor. veter. p. 387.

gnitior dixit. *b*) Vel pueris a *paruo* notiſſima eſt ſuperlatiui, quae Latinis certe familiaris erat, forma *minimus.* Atqui ex eo etiam hac aetate minimiſſimus obtinuit. ARNOBIVS: *c*) *digitorum vt minimiſſimus viuat, perpetuo ſolus agitetur et motu.* Poſt pauca: *d*) *minimiſſimus digitorum ſolus vt in corpore viueret.* Vt *maior* valet, ita enormior. SPARTIANVS: *e*) *nec debet prologus enormior eſſe, quam fabula.*

§. XX.

Caſus fingebant praeter conſuetudinem loquendi. Nomen nouimus numeri indefiniti, plurale, et caſibus non mutandum *aliquot:* quod apud elegantiſſimos quosque ſcriptores vbique obuenit. Iam vero aliquanti ſubſtituerunt. EVTROPIVS *f*) *aliquanta oppida*, pro aliquot oppida. OROSIVS *g*) *per aliquantas ciuitates*, per aliquot ciuitates. SPARTIANVS: *h*) *non ſolum amicis, ſed etiam paſſim aliquantis, multa largitus eſt. i*) Vni ab VLPIANO poſitum, pro vnius; alii, pro alius; domus ſui pro ſuae. *k*)

§. XXI.

Neque ſatis caſte pronomina tractare ſolebant. Ita paſſim leges perperam ſibi pro *illi* dici. *l*) Pro eo, quod apud elegantiſſimos ſcriptores eſt *qualiscunque*, hac Latinae linguae vegeta ſenectute, neſcio qua elegantiae affecta-

Ooo ooo o 2

b) Vid. DVKER de Latinit. ICtor. veter. p. 380. *c*) Aduerſus gentes lib. 5. p. m. 94. extr. *d*) Ibid. p. m. 98. *e*) Aelio Vero c. 1. extr. *f*) Lib. 4. c. 11. n. 6. *g*) Lib. 3. c. 13. pr. *h*) Hadrian. c. 7. extr. *i*) Pl. confer. CELLARIVS cur. poſt. de barbariſmis et idiotiſmis ſermonis Latini. p. 201. *k*) Vid. DVKERVS de Latinitat. ICtor. veter. p. 369. *l*) L. 10. C. de officio rectoris prouinciae. Sed pluribus conferatur FABRI theſaurus eruditionis ſcholaſticae, v. ſui.

fectatione, qualis qualis increbuit. VLPIANVS: *m*) *qualis qualis conditio sit.* Idem: *n*) *ministerium quale quale accommodauerunt.* Atque hinc etiam aduerbium *qualiter qualiter* pro *qualitercunque* valet. *o*) Sic saepe relatiuum pro reciproco ponunt, vt *creditori eius*, pro *suo*; rursus pro relatiuo reciprocum, *laudes suas* pro *eius*. *p*) Et ERASMO annotante, *q*) Cyprianus pronominibus se et sui durius vtitur, pro *ipsum* et *ipsius*.

§. XXII.

Verbis nouas terminationes dabant. E. gr. *fingere* veteres dicebant, atque etiam *effingere*. Iam, nulla vrgente necessitate, effigiare fingebant. PRVDENTIVS: *r*) *Viuum simul et moribundum Hominem pater effigiasti.* Alibi: *s*) *Effigians tracti membra cruenta viri.* MINVCIVS FELIX: *t*) *lapides effigiati.* AMMIANVS: *v*) *nummi effigiati in vultum principis.* APVLEIVS: *x*) *truncus dolamine effigiatus.* Rursus: *y*) *imagines variis artibus effigiatae.* TERTVLLIANVS: *z*) *anima indissolubilis, qua immortalis; et ineffigiata, qua indissolubilis.* Et, aliis interiectis, animam cum Platone praedicat *a*) *inuisibilem, ineffigiabilem* etc. Pro *honorare*, vel ad honorem euehere, honorificare dixerunt. LACTANTIVS: *b*) *suspiciat et honorificet communem parentem.* Rursus: *c*) *ado-*

m) L. 2. § 1. D. de bonorum possessione secundum tabulas. *n*) L. 3. D. de proxeneticis. *o*) Vid. L. 12. §. 3. D. de ratihabit. et l. 7. pr. D de minoribus. *p*) Confer. DVKERVS de Latin. ICtor. veter. p. 323. *q*) Cyprian. oper. pag. vlt. *r*) Hymno in exequias defunctorum, princip. *s*) Peristeph. Hippoliti v. 126. *t*) In Octauio p. 15. *v*) Lib. 26. c. 7. *x*) Florid. init. *y*) Apol. *z*) De anima c. 9. *a*) Ibid. c. 24. init. *b*) Instit. diuin. l. 2. c. 5. *c*) Lib. 7. c. 24.

adorent et honorificent regem magnum. Alibi: *d) debemus hunc omnes honorificare, quod beneficus.* AVGVSTINVS, *e) saluatorem honorificantes.* Ex *obuiam ire* obuiare fecerunt. Et falluntur, qui sibi persuadent, apud SALLVSTIVM *f)* legi: *tum primum superbiae nobilitatis obuiatum:* meliores enim libri omnes habent, *obuiam itum est.* At MACROBIVS: *g) quae et superioris rapidis motibus obuiarent, et inferiora omnia gubernarent.* Item: *h) in vtraque obuiante solstitio.* OROSIVS: *i) quanquam obuiantem asperitatem nequaquam expauescerem.* Verbum Ciceronianum *k) exheredare* in exhereditare transformarunt. SALVIANVS: *l) si illi tunc ob Deum donantes omnia sua, etiam se ipsos exhereditauere viuentes: discite vos, quaesumus, bona vestra vel ipsi hereditare morientes.* MARTIANVS, pro significare, significere dixit; et VLPIANVS, pro magnifacere, magnificere. *m)*

§. XXIII.

Ex nominibus verba formabant, quae veteribus nunquam audita fuerunt. Nerone imperante philosophi scholastica velut quadam auctoritate ex numerorum voce cardinali *vnus* fecerunt *vnitus.* Vnde SENECA, *n) expedire,* inquit, *me poteram, si philosophorum lingua vti voluissem, vt dicerem vnita corpora.* Postea quoque verbum vnire ortum, quod coniungere est, aut facere ex pluribus vnum. TERTVLLIANVS: *o) coelum mari vnitur,*

Ooo oooo 3

d) De ira Dei c. vlt. *e)* Epist. 119. c. 3. *f)* Iugurth. c. 5. *g)* In somnium Scipionis l. 1. c. 6. *h)* Ibid. c. 12. *i)* Lib. 4. c. 23. extr. *k)* Orat. pro Cluentio c. 48. *l)* Contra auarit. l. 3. *m)* Vid. DVKERVS de Latinit. ICtor. veter. p. 354. *n)* Quaest. natur. l. 2. c. 2. Confer. comment. de imminenti L. L. senectute c. 10. §. 2. p. 617. *o)* De anima c. 17.

tur, vbi visio absumitur. SVLPIC. SEVERVS: *p) legatos Ariminensis concilii compellit imperator vniri haereticorum communioni.* Verbi monstrum est repatriare pro in patriam redire, aut reuerti. SOLINVS: *q) cum multi captiuorum aliquot leonibus obuiis intacti repatriauerint.* Rursum: *r) hinc ad Pelusium repatriemus.* Pro rationibus quidem *calculi* accipiuntur, vt *subducere calculos; s) ponere calculos. t)* Sed inde calculare tandem fecerunt. PRVDENTIVS: *v) nam calculanda est primitus, tum subnotanda est summula.* Veteribus familiare *certiorem facere.* Nunc dicere maluerunt certiorare. VLPIANVS: *x) portionis, pro qua quisque heres extiterit, ex interrogatione certioretur.* Alibi: *y) nisi forte is, cui denuntiatum est, eum certiorauerit: sed non, si certiorare potuit, nec fecit.* Rursum: z) *neque certiorari debuit, qui non ignorauit.* Probatae Latinitatis est *deuius*, qui longe a via abest. Hinc deuiare fecerunt, pro aberrare, aut a via deflectere. MACROBIVS: *a) si a medio deuiauerit.* SYMMACHVS: *b) hoc inclutus Valentinianus, omni aetate memorabilis princeps, et diuus Gratianus sacris literis censuere, a quorum definitione nondecet deuiare.* AMMIANVS *c) ab aequitatis recto tramite deuiasse.* HIERONYMVS *d) a recta linea deuiare.* Et AVSONIVS, *e)*

Erro-

p) Hist. sacrae l. 2. c. 43. *q)* Polyhist. c. 40. *r)* Cap. 46. extr. *s)* CICERO de finib. l. 2. c. 19. Confer. de amicit. c. 16. ad Attic. l. 8. ep. 12. *t)* PLINIVS l. 2. epist. 19. extr. panegyr. c. 20. COLVM. 3. 3. *v)* Hymno Laurentii v. 131. *x)* L. 4. D. de interrogationibus. *y)* L. 20. §. 11. D. de hereditatis petitione. z) L. 1. extr. D. de actionibus emti et venditi. *a)* Somn. Scip. l. 1. c. 22. *b)* Lib. 9. epist. 131. *c)* Lib. 21. c. 25. *d)* Epist. 89. c. 4. *e)* Burdigal. Professl. carm. 6. extr.

Errore, inquit, *quod non deuiantis filiae*
Poenaque laesus coniugis.

Ab antiquissimis temporibus *decimae*, vel *decumae* satis erat notae, quas qui dabant, et accipiebant, *decimare* dicebantur; vt et *decimari milites*, cum poenae soluendae caussa, quam omnes debebant, decimus quisque per sortem interficiebatur. *f*) Huius ergo vegetae senectutis scriptores edecumare pro deligere, aut excerpere, dicebant. SYMMACHVS: *g*) *negotium dedimus, vt equos ex Hispania electissimae nobilitatis edecument.* Alibi: *h*) *vt ex diuersis prouinciis edecument lectiores.* Hinc et frequens participium edecumatus pro selectus. Idem SYMMACHVS: *i*) *in graui dono habeo, quod amicitiae meae viros edecumatae honestatis adiungis.* Rursus: *k*) *si raritas virtutum admiserit, vt vnum aut alterum aeque edecumatae honestatis inuenias.* MACROBIVS: *l*) *vt iocos veterum ac nobilium virorum edecumatos ex multiiugis libris relatione mutua proferamus.* Ex orbita discedere exorbitare dixerunt. TERTVLLIANVS: *m*) *elementorum munia exorbitant.* Alibi: *n*) *suspectum habebitur omne, quod exorbitarit a regula.* FIRMICVS: *o*) *a salutaribus tuis legibus exorbitat.* LACTANTIVS: *p*) *exorbitare stellae a praestitutis itineribus non licet.* AVGVSTINVS: *q*) *quod exorbitet ab itinere sapientiae et lege iustitiae.* Hinc quoque deriuata occurrunt apud TERTVLLIANVM et alios, *exorbitans*

f) Vid. SVETONIVS Aug. c. 24. Galba c. 12. Calig. c. 48. Confer. PLVTARCHVS Antonio. APPIANVS in Parthicis. Et LIVIVS l. 2. c. 49. extr. *g*) Lib. 5. epist. 83. *h*) Lib. 7. epist. 48. *i*) Lib. 5. epist. 49. *k*) Lib. 3. epist. 51. *l*) Saturn. l. 2. c. 1. *m*) Apolog. c. 20. *n*) Adu. Marc. 3. 2. *o*) De errore prof. relig. *p*) Diuin. instit. l. 2. c. 5. *q*) De ciuit. Dei l. 9. c. 3.

orbitans, r) *exorbitatio*, s) *exorbitator*. t) Quod viderent vbique *intimum* valere: verbum inde fecerunt intimare, ac duplici quidem ſenſu. Primo enim voluerunt eſſe pro intimum reddere, coniungere, aut miſcere. Ita SOLINVS: v) *Nilus cum mari intimatur*. De Rheno AMMIANVS: x) *oceani gurgitibus intimatur*. TERTVLLIANVS: y) *interiorem habitare Chriſtum, ſenſibus vtique intimandum omnium ſignificat*. Deinde hoc verbo vtebantur, pro indicare, publice proponere, inculcare, defigere ſenſibus. SYMMACHVS: z) *quid varia ingenia ſenſerint, res intimauit*. Alibi: a) *inter reliqua autem, quae idem intimauit* etc. SEXTVS RVFVS: b) *ſub his quantum Roma profecerit, breuiter intimabo*. Veterum dictionem, *meliorem facere*, in meliorare conuerterunt. VLPIANVS: c) *ſiquidem ei permittitur meliorare proprietatem*. Vnde et deterioris aeui meliorationes. d) Ex eo, quod veteres dixerunt, *minus facere*, formarunt minorare. TERTVLLIANVS: e) *perit anima, ſi minoratur*. SCAEVOLA: f) *quos minorato pretio vendidit*. Ex *tenebris* varia minus adhuc vſitata fecerunt verba. Pro tenebras alicui rei offundere, vel obducere, dixerunt tenebra-

r) Ad nationes 2, 2. s) De anima c. 24. et de Idololatria c. 14. t) Adu. Marc. l. 2. c. 13. et l. 3. c. 6. v) Polyhiſt. c. 4. x) Lib. 15. c. 6. y) De reſurrect. carn. c. 3. z) Lib. 1. epiſt 89. a) Lib. 9. epiſt. 11. vid. etiam l. 10. epiſt. 40. 46. 49. et 54. b) Cap. 3. Confer. CYPRIANVS epiſt. 42. n. 2. VOPISCVS in Tacito c. 12. SPARTIANVS in Iuliano c. 2. AMMIANVS l. 21. c. 11. CAPITOLINVS in Vero c. 7. paſſim. c) L. 13. §. 5. extr. D. de vſufructu, et quemadmodum quis vtatur fruatur. d) Vid L. 2. et 3. C. de iure emphyt. e) De anima c. 43. Confer. idem aduerſ. Iudaeos c. 14. et de corona c. 14. f) L. 10. D. de ſeruis exportandis.

nebrare. LACTANTIVS: *g*) *occidet ſol meridie, et tenebrabitur dies lucis.* APVLEIVS: *h*) *iam veſpera ſemitam tenebrante.* AMMIANVS: *i*) *veſpera tenebrante.* Imo tenebricare. TERTVLLIANVS: *k*) *ſol media die tenebricauit.* Subiugare dixerunt, pro *ſub iugum mittere.* *l*) Iugum iſtud fiebat haſtis duabus humi defixis, et ſuper eas vna deligata, ſub qua tranſire cogebantur victi. *m*) Ab adiectiuo *ſaluus* fecerunt ſaluare frequens ſatis eccleſiaſticis ſcriptoribus verbum. NIZOLIVS id quidem ſibi apud CICERONEM *n*) legiſſe videtur. Sed meliores libri, quos et Lambinus, et Gruterus, et alii ſequuntur, non habent *remp. ſaluare*, ſed *ſeruare.* Hinc Saluator, vox recens facta, apud HIERONYMVM, *o*) PRVDENTIVM, *p*) ARNOBIVM, LACTANTIVM, pleroſque alios Chriſto deuotos ſcriptores vbique. At ſuo tempore M. TVLLIVS *q*) negauit Latinum extare nomen, quod Graeco vocabulo σωτὴρ reſpondeat: eſt autem, vt ipſe interpretatur is *ſoter*, *qui ſalutem dedit.* Ita ſummus orator ille, in lingua Latina inſolentiam vitans, ſaluatorem dicere noluit, et ſoterem retinere maluit ſignificatione a Graecis accepta. Et ipſe AVGVSTINVS *r*) inuentionem huius vocabuli Chriſtianis aſſignat. *Qui eſt*, inquit, *Hebraice Ieſus, Graece σωτὴρ, noſtra autem locutione ſaluator. Quod verbum Latina lingua antea non habebat; ſed*

g) Diuin. inſtit. l. 4. c. 19. n. 3. *h*) Aſin. aur. l. 8. *i*) Lib. 19. c. 17. *k*) Aduerſ. Iudaeos c. 13. *l*) LACTANTIVS diuin. inſtit. l. 4. c. 10. CLAVDIANVS 6. conſul. Honorii v. 249. *m*) Confer. LIVIVS l. 3. c. 28. *n*) Orat. in Piſon. c. 31. *o*) Epiſt. 4. ad Ruſticum oper. tom. 1. p. 29. *p*) Periſtephanon hymno 1. verſ. 115. *q*) Verrina orat. 2. c. 63. *r*) De trinitate 3. 10.

sed habere poterat, sicut potuit, quando voluit. Et saluificare dixerunt eadem significatione. SEDVLIVS: *s*)

> *Exclamansque palam, pater ista memet in hora*
> *Saluifica.* - - - -

Vnde saluificator, et salutificator, apud TERTVLLIANVM *t*) et alios saepe legitur. Excommunicare, sacris interdicere, voluerunt significare: *v*) vnde scriptoribus sacris excommunicatione nihil frequentius. Quod veteres dixerunt, *cibo se abstinere*, *x*) vno maluerunt significare verbo ieiunare. TERTVLLIANVS: *y*) *indifferenter ieiunandum ex arbitrio, non ex imperio nouae disciplinae.* HIERONYMVS: *z*) *lecturus Tullium ieiunabam.* PRVDENTIVS: *a*) *Iesus dicato corde ieiunauerit.* Hinc ieiunator, *b*) et ieiunatio. *c*) A *iusto* fecerunt iustificare. *d*) Vnde iustificatus, *e*) iustificatio, *f*) et iustificator, vulgo notissima significatione. Imo et TERTVLLIANVS *g*) disciplinam humilitatis iustificatricem dixit. Pluta vno loco HIERONYMVS *h*) dedit verba, veteribus inaudita. *Nisi*, inquit, *forte ἐξουδένωσας non putatis transferendum despexisti, sed secundum disertissimum istius temporis interpretem*, nullificasti, *seu* annihilasti, *vel* annulla-

s) Lib. 5. v. 7. *t*) De pudic. c. 2. pr. de carne Christi c. 14. de resurrect. carnis c. 47. adu. Marc. 5. 15. *v*) HIERONYMVS adu. Rufinum L. 2. c. 5. *x*) Vid. CORN. NEPOS Attico c. 22. n. 3. *y*) De ieiun. c. 2. *z*) Epist. 22. ad Eustach. c. 13. *a*) Hymno ieiunantium v. 178. *b*) AVGVSTINVS epist. 86. *c*) TERTVLLIANVS de ieiun. c. 13. extr. Ad Scapulam c. 5. Aduers. Psych. c. 10. *d*) Idem adu. Marc. 4. 17. *e*) Idem de orat. c. 13. PRVDENTIVS apotheos. v. 885. *f*) SALVIANVS de gubernat. Dei l. 2. *ambulantes in omnibus mandatis et iustificationibus.* *g*) Adu. Marc. 4. 36. *h*) Epist. 135. ad Suniam et Fretelam.

nullasti. Ab *augere* nomen vulgo notissimum formarunt *augmentum*. Neque veriti sunt huius aeui scriptores ab isto deriuato verbum aliud fingere augmentare. IVLIVS FIRMICVS: *i*) *in tauro sol si fuerit, quicunque sic eum habuerint, homines erunt tales, qui vt thesauros suos augmentent, semper in proeliis versabuntur.* A *capere captiuus* est: atque etiam hinc nouum dederunt verbum captiuare, quod idem est ac capere, aut captiuum ducere. AVGVSTINVS: *k*) *captiuandi cupiditas frangebatur.* Apud eundem *l*) quoque sunt captiuatores, quos cum depraedatoribus coniungit; aliaque deriuata, a quibus Latinae linguae castitas abhorret. Non tam placuit iam *inire foedus*, aut *amicitiae vinculo coniungi*, quam foederare, imo confoederare. AMMIANVS: *m*) *cum foederaretur concordia.* Alibi, *n*) *foederata pace.* HIERONYMVS: *o*) *iurgantes inter se sermone lenissimo foederabat.* Idem: *p*) *nascentem amicitiam vt Dominus confoederare dignetur.* PRVDENTIVS: *q*) *confoederantur omnia* sc. membra. Quod veteribus est, fortem facere, aut roborare, dixerunt confortare. LACTANTIVS, *r*) et HIERONYMVS: *s*) *confortamini manus resolutae.* CYPRIANVS: *t*) *religio instigare nos debet et confortare ad fratrum membra redimenda.* Deterius facere deteriorare. AMBROSIVS: *v*) *Vase foetido vel oleum, vel vinum, facile corrumpitur ac deterioratur.* SYMMACHVS: *x*) *habita deterioratae rei aestimatione.* Graeca, at Ciceroniana

i) Astron. l. 5. c. 6. n. 2. *k*) De ciuitate Dei l. 1. c. 1. *l*) Epist. 199. *m*) Lib. 31. c. 12. *n*) Lib. 25. c. 24. *o*) Epist. 27. epitaphio Paullae c. 10. *p*) Epist 5. ad Florentium. *q*) In Laurentio v. 437. *r*) Diuin. Instit. l. 4. c. 15. *s*) Esaiae c. 35. *t*) Epist. 60. al. 62. c. 1. *v*) Epist. 3. ad Simplicianum. *x*) Lib. 4. epist. 68.

niana vox *epitome*, verbum inde fecerunt epitomare. TREB. POLLIO: *y) historiae Alexandrinae atque orientalis ita perita, vt eam epitomasse dicatur*, i. e. in compendium redegisse. Iustinus epitomator vulgo dicitur Trogi Pompeii. VEGETIVS: *z) quae dispersa sunt, velut epitomata conscribo.* In legum libris *a*) notantur epitomata Alfeni digesta. Fructus ferre vel edere fructificare dixerunt. TERTVLLIANVS: *b*) *eandem credens fructificaturam, quae sit seminata.* Idem: *c*) *ita haereses de nostro fructificauerunt.* Alibi: *d*) *fructificationes arbuscularum signum aestiuo tempori praestant.* Et mox: *fructificationes signa sunt aestatis.* Heredem esse, vel hereditatem adire, dixerunt hereditare. SALVIANVS: *e*) *discite, vos quaesumus bona vestra vel ipsi hereditare morientes.* Sic quoque verbum ecclesiasticorum fere proprium est humiliare. CYPRIANVS: *f*) *is exaltabitur, qui se humiliauerit.* TERTVLLIANVS: *g*) *resurget corpus hoc nostrum, quod humiliatur in passionibus.* Apud eundem *h*) humilificare est. Verbo sublimare contrarium statuerunt infimare. Apud APVLEIVM *i*) *manes sublimare, Deos infimare.* Apud eundem *k*) *ingenia ad miserias infimata.* A *metiri*, verbo Ciceroniano, *mensura* est, vnde nouum hac aetate finxerunt mensurare. VEGETIVS: *l*) *a centurionibus fossa inspicitur ac mensuratur.* Hinc aestimanda, quae

y) De Zenobia c. 30. *z*) De re militari l. 1. c. 8. extr. *a*) Inscriptio legis 14. D. de peric. et commod. rei vend. *Paulus lib. 3. epitomatorum Alfeni digestorum.* *b*) De resurrect. carn. c. 52. *c*) De praescript. c. 36. *d*) Adu. Marc. 4. 39. *e*) Contra auarit. l. 3. *f*) Epist. 6. n. 4 *g*) Adu. Marc. 5. 20. *h*) De poenit. c. 9. *i*) Asino aureo l. 1. *k*) De Deo Socratis. *l*) De re milit. l. 1. c. 25.

quae ex eo deriuantur, nomina adiectiua mesurabile, immensurabile. PRVDENTIVS: *m*)

Incomprehensa manet virtus, cui linea desit
Vltima, quam spatium non mensurabile tendit.

Apud SALVIANVM *n*) *multum plane, et paene immensurabile.* CLAVDIAN. MAMERTVS: *o*) *finito mensurabili, immensurabilis mensura non deficit.* A veterum probato nomine *pompa* finxerunt pompare. SEDVLIVS: *p*)

Grandisonis pompare modis, tragicoque boatu.

Vnde pari licentia deriuarunt nomina alia, pompalitas, *q*) pompaticus, *r*) pompatus, *s*) pompabilis, *t*) pompalis. *v*) Sic quoque composita valuerunt, depompare, vnde depompatio, deprauatio pompae; *x*) et expompare, quod est ignominia afficere. *y*) Ab aduerbio *palam*, vel *propalam*, verbum fecerunt propalare, quod est diuulgare: vnde propalatus. Apud OROSIVM: *z*) *contra edictum propalatae et publicae veritatis.* Apud AVGVSTINVM *a*) *diuinitus propalatum.* Latine interpretari, aut vertere, et verbis reddere Latinis, etiam hac aetate dictum latinare et latinizare. CAELIVS AVRELIANVS: *b*) *huius nominis vim saepius latinauimus.* Idem: *c*) *Sorani haec sunt, quae latinizanda suscepimus.* Sunt *papulae* quaedam pustulae, aut feruidae cutis eru-

Ppp ppp p 3 ptiones,

m) Apotheos. v. 883. *n*) De auarit. l. 2. *o*) Lib. 2. c. 4. *p*) Carm. exord. *q*) PRISCIANVS de versib. comic. post princip. *r*) APVL. asin. aur. l. 10. TERTVLL. de cultu femin. 2. 9. HIERON. prooem. in epist. ad Ephes. *s*) Compar. pompatior apud TERTVLL de spectac. c. 7. *t*) TREB. POLLIO in Zenobia. *v*) CAPITOL in Gordian. c. 6 *x*) Apud HIERON. adu. Rufin 1. 7. *y*) Apud AVGVSTIN. serm. 12. *z*) Lib. 6. c. 5. *a*) Epist. 137. *b*) Lib. 5. c. 6. *c*) Lib. 2. c. 1.

ptiones, Hitzblätterlein. Hinc apud CAELIVM AVRELIANVM *d)* papulare, eiusmodi papulis implere. Vbi et pustulare, concipere pustulas, siue tubercula in summa cute. TERTVLLIANVS: *e) si concha aliquid intrinsecus pustulat, vitium eius magis debet esse, quam gloria.*

§. XXIV.

Verba praeter veterum consuetudinem flectere conabantur. *Feriatus* tantum veteribus *f)* in vsu fuit: FERIARI, et, quae inde formarunt, tempora alia huius sunt aeui. MACROBIVS: *g) ab armis feriabatur.* Rursum: *h) scio, te non ludo; sed serio feriari.* Et paulo post: *i) vitaremus torporem feriandi.* Ecquis veterum dixerit nequiens? AMMIANVS *k) Hannibalem assequi nequiens.* Sic plures huius aetatis alii. ARNOBIVS *l)* vero etiam: *haec omnia nequeuntes scire, neque ratione aliqua peruidere* etc. Agnoscit corruptionem sui seculi AVREL. VICTOR *m)* vbi lusum exponit nauiandi. *Hodie*, inquit, *aleatores, posito nummo opertoque, optionem cullusoribus ponunt enunciandi, quid putent subesse, caput, aut nauem: quod nunc vulgo corrumpentes nauiandi dicunt.* Vetus verbum est *quadruplari* apud PLAVTVM. *n) Neque*, inquit, *quadruplari me volo: neque enim decet sine meo periculo ire aliena ereptum bona.* Nam quarta pars multae in crimine maiestatis, ambitus, repetundarum, et aliis vulgare prae-

d) Lib. 2. c. 1. et lib. 3. c. 4. *e)* De habitu muliebr. siue de cultu femin. 1. 6. *f)* Vid. CICERO de nat. Deorum l. 1. c. 37. Ad famil. l. 12. epist. 16. HORAT. l. 4. od. 6. *g)* Somn. Scipion. l. 1. c. 7. *h)* Saturn. l. 1. c. 2. *i)* L. c. cap. 7. *k)* Lib. 15. c. 26. *l)* Aduersus gentes l. 7. p. m. 142. *m)* De origine gentis Romanae c. 3. extr. *n)* Persa A. 1. S. 2. v. 10.

praemium accusatorum fuit. Vnde *quadruplatores o)* ASCONIO *p)* sunt accusatores siue delatores criminum publicorum sub poena quadrupli: siue, quod ipsi ex damnatorum bonis, quos accusauerant, quartam partem consequebantur. Deletae tandem sub Aureliani imperio fiscales et quadruplatorum, quae vrbem miserabiliter affecerant, calumniae. *q)* Eleganter PLAVTVS: *r)*

Sed leg:rupam qui damnet, det in publicum
Dimidium: atque etiam mea lege adscribitor;
Vbi quadruplator quempiam iniexit manum,
Tantidem ille illi rursus iniiciat manum,
Vt aequa parti prodeant ad tresuiros.

Sed hac aetate, in quadruplum damnare, aut poenae quartam aucupari delatione partem, forma dictionis mutata, non fuit *quadruplari*, sed quadruplare: quod etiam confundunt cum *quadruplicare*. PAVLVS: *s) quadruplatur is* numerus, *qui geminatus erat*. Paulo post: *ab nepote numerus quadruplatus in se efficit triginta duo.* VLPIANVS: *t) si quis non restituat: in quadruplum in eum iudicium pollicetur. Quadruplabitur autem omne, quodcunque restitui oportuit*. Veteribus interpretari verbum semper fuisse deponens, vulgo constat. Sed hac aetate cum aliis isto velut passiuo vtitur AMMIANVS. *Zaitam*, inquit, *v) venimus locum, qui olea arbor interpretatur.* Rursus: *x) fossile flumen Naarmalcha nomine, quod*

o) Apud CICERONEM Verrin. orat. 1. c. 7. LIVIVM hist. Rom. l. 3. c. 72. *p)* Ad cit. Cicer. loc. *q)* AVR. VICTOR de Caesaribus c. 35. n. 7. *r)* Loco supra citato v. 16. *s)* L. 10. §. 17. D. de gradibus et affinibus. *t)* L. 14. §. 1. D. quod metus caussa gestum erit. *v)* Lib. 23. c. 12. *x)* Lib. 24. c. 21. vid. etiam PAVLVS L. 12. D. de regulis iuris.

quod amnis regum interpretatur. Apud MINVTIVM FELICEM *y*) meditantur leges dici passiue. Sic moderare pro moderari, insidiare pro insidiari, demolire pro demoliri, arbitrare, pollicere, similia saepius veteres ICti dixerunt. *z*) PAVLVS etiam praestauerit dixit, non praestiterit. *a*) Accederat, pro accesserat, POMPONIVS et PAVLVS dixerunt; *b*) et hic liciturum, pro concessum fore. *c*)

§. XXV.

Compositorum loco verba simplicia assumebant. Ita v. gr. *repraesentare* veteres eleganter dicebant, praesentare non item: quod iam frequenti vsu venire nouimus. AVR. VICTOR: *d*) *caput ab Achilla, Ptolemaei satellite, Aegyptio velamine inuolutum, cum annulo Caesari praesentatum est*. Huius aeui panegyrista: *e*) *fortitudo, iustitia, prudentia sese votis gentium praesentant*. APVLEIVS: *f*) *sese Iuno cum totius sui numinis augusta dignitate praesentat*. HIERONYMVS: *g*) *in typo praedictum, in ipso Christo postea praesentatum*. Quod *refrigerare* est apud veteres Latinos, etiam hac aetate frigorare dixerunt. Apud CAELIVM AVRELIANVM *h*) *frigorare corpus*. Alibi: *i*) *frigorandos ait cholericos*. Tollisse, vel, vt quidam legunt, tulisse VLPIANVS dixit, pro *sustulisse*. *k*)

§. XXVI.

y) Octauio c. 25. n. 12. *z*) Vid. DVKERVS de Latinit. ICtor. veterum p. 328. 333. seq. *a*) Ibid. p. 337. Sic quoque *praestaturus*, *obstaturus*, *extaturus*. p. 387. *b*) Ibid. p. 367. *c*) Ibid. p. 375. *d*) De viris illustr. c. 81. n. 14. *e*) De laud. Maximiani et Constantini c. 3. extr. *f*) Asin. aur. l. 6. *g*) Epist. 62. princ. *h*) Lib. 4. c. 4. *i*) Lib. 3. c. 21. *k*) L. 13. §. 4. D de acceptilat. confer. DVKER de Latinit. ICtor. veter. p. 387.

§. XXVI.

Aduerbia passim leges, ante hanc senectutis imbecillitatem vix audita. Apud TERTVLLIANVM *l*) inuisibiliter *operatum*. Apud PAVLLINVM Nolanum *m*) *et* visibiliter, *et* inuisibiliter *operaris salutem nostram vere pater bonus et salutaris patronus. Inuisibiliter nos aedificas in orationibus tuis, rogans, intra nosmet ipsos fieri regnum Dei: visibiliter autem nobis operaris in fabricis ecclesiarum.* Vtrumque etiam apud AVGVSTINVM *n*) leges. Pro *aequo animo* aequanimiter dixerunt. MACROBIVS: *o*) Augustus *aequanimiter aliqua etiam iocis mordaciora pertulit.* AMMIANVS: *p*) *aequanimiter venturam operiens sortem.* Sic et apud VOPISCVM *q*) CYPRIANVM, *r*) OROSIVM, *s*) ARNOBIVM, *t*) alios, pro *vno animo* leges vnanimiter vsitatum. Cum veteres dixissent, perpetuo, continuo, nullo temporis puncto intermisso, vox noua indefinenter orta est. CYPRIANVS: *v*) *puro et immaculato ore sacrificia et in persecutione pariter, et in pace indefinenter offero.* HIERONYMVS: *x*) *obtrectatione me indefinenter aemuli laniant.* OROSIVS: *y*) *quatuor annis ciuile bellum indefinenter toto orbe tonuit.* Atqui etiam VARRO, Latinitatis tempore felicissimo, ille Romanorum doctissimus: *z*) *si alter indefinenter aeger est.*

l) Aduers. Valentin. c. 14. *m*) Epist. 20. ad Delphinum. *n*) De genesi ad liter. 6. 6. *o*) Saturn. l. 2. c. 4. *p*) Lib. 19. c. 21. vid. etiam TERTVLLIANVS de patientia c. 8 et 9. SVLP. SEVERVS dialog. 1. c. 14. SYMMACHVS l. 4. epist. 10. *q*) Tacito c. 4. *r*) De vnit. eccles. c. 9 extr. *s*) Lib. 4. c. 6. *t*) Aduers. gentes lib. 1. *v*) Epist 69. n. 8. *x*) Epist. 117. extr. *y*) Lib. 6. c. 16. *z*) De re rustica l. 2. c. 9 extr.

est. Sic sane lego in scriptoribus rei rusticae Basiliensi editione 1535. 4. Sed locus ille pridem P. Victorio, Scioppio, Borrichio, Cellario, aliis, mendosus visus est. Et meliores libri habent, *si alter itidem vter aeger est:* vt nullum plane in illo asylum esse videatur. Ex iudicum sententia factum sententialiter. Sic apud TERTVLLIANVM *a)* *sententialiter et definitiue pronunciare.* Apud MACROBIVM *b)* *sententialiter proferri.* Aduerbium vane TERTVLLIANO *c)* et aliis huius aeui scriptoribus frequens, sed vix, ante hanc vegetam Latinae linguae senectutem, cum adiectiuum *vanus* vbique obueniat, vsitatum. COACTE, aduerbium veteribus incognitum, TERTVLLIANVS *d)* habet: atque hinc comparationis gradu GELLIVS *e)* *coactius et festinatius facere:* rursum *f)* *coactius interpretari.* Optima quidem aetate *ignominiosum* valuit, ignominiose non item, quod huius aeui scriptores *g)* tandem vsurpare coeperunt. Quod bonis et honestis rationibus, licite dixerunt. *h)* Atque hinc sensu contrario illicite. *i)* Quamuis hoc etiam apud VARRONEM *k)* legamus. Incense pro *vehementer* A. GELLIVS *l)* scripsit. Quod a Deo est veteres *diuinitus* dixerunt. Hinc posterioris aeui scriptores, non item castae Latinitatis custodes, coelitus fecerunt, quod est de coelo,

a) De carne Christi c. 18. *b)* Saturn. l. 5. c. 6. *c)* Apolog. c. 49. de pudicitia sub initium: aduers. Marc. l. 1. c 5. extr. l. 4. c. 24. de resurrect. carn. c. 52. *d)* De baptismo c. 12. *e)* Noct. Attic. l. 10. c. 11. *f)* Lib. 19. c. 2. *g)* EVTROPIVS l. 4. c. 10. et 11. *Ignominiosius* ARNOBIVS l. 4. Et *ignominiosissime* OROSIVS l. 7. c. 7. extr. et c. 10. *h)* OROSIVS l. 6. c. 20. *i)* TERTVLLIANVS adu. Marc. 4. 34. Et L. 11. §. 14. D. de legatis et fideic. 3. *k)* De Lat. lingua l. 5. c. 9. extr. *l)* Noct. Attic. l. 10. c. 3.

lo, οὐρανόθεν. LACTANTIVS: *m) statuerat* Deus, *appropinquante vltimo tempore, ducem magnum coelitus mittere.* Apud HIERONYMVM *n)* est *coelitus inspiratus;* apud AMMIANVM *o) ignis coelitus lapsus;* apud CYPRIANVM *p) coelitus spiritu hausto;* apud OROSIVM *q) coelitus iudicatum est.* Huius furfuris etiam dignanter est aduerbium, quod hac aetate pro ipso verbo *dignari* vsurparunt. VOPISCVS: *r) loquentem dignanter audite:* pro audire dignamini: HIERONYMVS: *s) inopum cellulas dignanter introeas*: pro intrare digneris. SYMMACHVS: *t) quaeso, vt humanitatem, quae inter virtutes tuas prima est, nostri ordinis auditoribus dignanter impertias*: pro impertire digneris. Ita quoque pro clementer, ex gratia, grataanter fecerunt. CAPITOLINVS: *v) mortem Antonini senatus gratanter accepit.* Rursus: *x) ad senatum misit literas, quae, occiso Valeriano, in odium Maximini, gratanter acceptae sunt.* TREB. POLLIO: *y) senatus et vrbs, et omnis aetas, gratanter accepit.* AMMIANVS: *z) obsides gratanter amplexi sunt.* AVR. VICTOR: *a) cum in curiam a senatu gratanter exceptus esset.* SYMMACHVS: *b) impendio precor, vt hanc honorificentiam dignemini gratanter amplecti.* Quod perperam fit, secundum carnis voluptates, carnaliter fieri dixerunt. PRVDENTIVS: *c) posteritas carnis, carnaliter omnia cernens.* HIERONYMVS: *d) grandis virtutis est, in car-*

Qqq qqq q 2 ne

m) Diuin. instit. l. 4 c. 2. *n*) Vita Pauli Eremitae. *o*) Lib. 23. c. 22. *p*) Epist. 2. c. 2. *q*) Lib. 7. c. 35. *r*) Tacito c. 8. *s*) Epist. 26. c. 6. ad Pammach. *t*) Lib. 5. epist. 65. *v*) Macrino c. 7. pr. *x*) Maximinis c. 14. extr. *y*) Gallien. c. 12. *z*) Lib. 17. c. 26. *a*) Epit. c. 1. 2. n. 7. *b*) Lib. 7. epist. 76. extr. *c*) Apotheos. v. 368. *d*) Epist. 10. ad Furiam.

ne non carnaliter viuere. Quod quis imprudens, vel ignorans facit, ignoranter facere dicitur; *e)* quod in rebus occultis, aut valde obſcuris, ignorabiliter. *f)* Quod cum pompa fieri ſolet, pompaliter fieri dixerunt. TREB. POLLIO: *g) gladiatores pompaliter ornati;* vbi veteres *magnifice* ſubſtituerint. Ex *quanto* et *ocyus* fecerunt quantocius. Ita SVLPIC. SEVERVS: *h) diſcede quantocius, ne me ob iniuriam tuam coeleſtis ira conſuma.* Quod veteres *aliquantum*, aut *pauliſper*, iam diutule et diuſcule dixerunt. APVLEIVS: *i) Socrates, cum decorum adoleſcentem, et diutule tacentem conſpicatus foret, vt te videam*, inquit, *aliquid eloquere.* AVGVSTINVS: *k) cum diuſcule attenderimus.* Incolorate pro ſine vllo colore, aut ſine ratione veri et boni VLPIANVS ſaepe dixit, et qualiter qualiter pro quocunque modo. *l)*

§. XXVII.

Aduerbiis quoque alias terminationes dederunt. v. gr. *mediocriter* antiqui dixerunt omnes: hinc medie fecerunt. APVLEIVS: *m) nec plane optimi, nec oppido deterrimi ſunt, ſed quaſi medie morati.* EVTROPIVS de Claudio imperatore: *n) hic medie imperauit, multa gerens tranquille atque moderate, quaedam crudeliter atque inſulſe.* IVL. FIRMICVS: *o) Saturnus igitur ſi dator vitae fuerit, et integrum decreuerit annorum numerum LVII. decernit, ſi medie,*

e) Vid. CYPRIANVS epiſt. 63. n. 1. et 13. *f)* APVLEIVS aſin. aur. l. 3. *laminis ignorabiliter literatis*, ignotos magiae characteres intelligit. *g)* In Gallien. c. 8. *h)* 3 dialog. c. 5. *i)* Forid. init. vid. etiam GELLIVS l. 5. c. 10. et MACROBIVS ſaturn. l. 7. c. 11. *k)* De trinit. 11. 2. *l)* DVKERVS de Latinit. ICtor. veter. p. 322. *m)* De dogmate Platonis. *n)* Lib. 7. c. 8. *o)* Aſtronom. l. 2. c. 28.

die, *XLII. mensesque VI.* Quamdiucunque forsan ante nunquam legeris. Sed HIERONYMVS: *p*) *quamdiucunque se voluerit abstinere*. Pro eo, quod veteres contrarie, contra, ex contraria parte, aut e contrario, dicebant e contra. HIERONYMVS: *q*) *aliis vero e contra videtur*. AVR. VICTOR: *r*) *honestiorumque prouectu, et e contra, suppliciis flagitiosi cuiusque, virtutum studia augebantur*. Sic quoque contra versum dicebant. SOLINVS: *s*) *recentem natum fletu parens excipit: contrauersum laeta sunt funera*. Quod veteribus et optimis *significanter*, aut *significantius* dictum, Graecis ἐμφατικῶς, hac aetate malebant signanter, vel etiam signate proferre. HIERONYMVS: *t*) *signanter et proprie supra dixerat: qui ducit vxorem, non peccat*. Alibi: *v*) *signanter in Ebraeo habetur, non vocabis nomen eius Sarai*. AVSONIVS: *x*) *signanter et breuiter omnia indicare*. A. GELLIVS: *y*) *a veteribus, qui proprie atque signate locuti sunt, ita vt decuit, conseruata est*. Quae totidem verbis, vt multa alia, MACROBIVS *z*) exscripsit.

§. XXVIII.

Et significationes aduerbiorum permutarunt: vt MODESTINVS IC. contra rectam dicendi consuetudinem, interdum posuit, pro interea; *a*) PAVLVS: *b*) pro particulatim, siue per partes, paulatim dixit. Vbique

 pro

p) Aduersus Pelagianos l. 1. oper. tom. 2. pag. m. 177. *q*) Epist. 12. ad Gaudentium. *r*) De Caesaribus c. 39. n. 45. *s*) Polyhist. c. 15. de Thracibus. *t*) Adu. Iouinian. l. 1. c. 7. extr. *v*) Quaest. in Genes. 17. *x*) In gratiar. actione. *y*) Noct. Attic. l. 2. c. 6. *z*) Saturn. l. 6. c. 7. *a*) Vid. DVKER de Latinitate ICtorum veterum p. 375. *b*) L. 47. fin. D. de iure fisci. Confer. DVKER l. c. p. 383.

pro vbicunque: quandoque pro quandocunque. *c*) CYPRIANVS, annotante ERASMO, *d*) frequenter abutitur isthic pro *hic*, et illic pro *isthic*, quamdiu pro *donec*, imo nonnunquam pro *potius*. Nihil frequentius, quam septies et quinquies etc. poni pro *septimum*, et *quintum*. *e*) Retro pro ante. *f*)

§. XXIX.

Praepositiones inepte componebant, et quos requirunt nominum casus, vulgo negligere videbantur. Ex. gr. pro *coram* incoram quasi elegantius dictum ponebant. Apud APVLEIVM *g*) *incoram omnium*, pro coram omnibus: et *incoram sui*, *h*) pro coram se. SYMMACHVS: *i*) *tuam eximietatem incoram reperire posse multa, quae tacui*. Idem: *k*) *quod incoram positus improbasti*. Eo pertinent quoque praepositiones cum aliis particulis coniunctae, a modo, *l*) ex nunc, *m*) ab inuicem, *n*) e contra, *o*) et huius furfuris aliae. Aliarum praepositionum significationes confundebant. Absque non tantum pro *sine*, verum etiam pro *praeter* hoc seculo valebat. SYMMACHVS: *p*) *hic dulce otium, si quid absque te dulce est, paulisper exegimus*. Idem: *q*) *absque paucis, qui me secuti sunt*. OROSIVS: *r*) *LXXX. naues captae, absque his, quae in conflictu incensae demersaeque perierunt*. SOLINVS, *s*) Phoenicem describens, *postera,*

---

c) Ibid. p. 415. seq. *d*) Cyprian. oper. pag. vlt. *e*) Vid. SPARTIANVS Adrian. c. 1. *f*) CAPITOLINVS Pertinac. c. 9. *g*) Asin. aur. l. 7. *h*) Ibid. l. 9. *i*) Lib. 3. epist. 5. *k*) Lib. 10. epist. 7. *l*) Apud HIERON. vita Hilarionis. *m*) Apud AMMIANVM l. 28. c. 17. *n*) Apud CYPRIAN. epist. 63. et HIERON. epist. 18. *o*) Apud HIERON. epist. 12. *p*) Lib. 2. epist. 59. *q*) Lib. 2. epist. 36. *r*) Lib. 2. c. 16. *s*) Polyhist. c. 46.

postera, inquit, *parte purpureus, absque cauda, in qua roseis pennis caeruleus inscribitur nitor.* Vbi recte CAMERSIVS annotat: *non vult Solinus, hanc alitem esse absque cauda, sed eam esse vbique coloris purpurei, praeterquam in cauda.* Apud hac vegeta Latinae linguae senectute ita vrbium et regiouum nominibus addi consueuit, vt praepositionem *in*, vel genitinum exprimat. EVTROPIVS: *t) Sulla Archelaum apud Piraeeum obsedit*: pro in Piraeeo, cuius muris Archelaus inclusus erat. Idem: *v) Pharnaces Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuerat:* at Pharsalici campi in ipsa Thessalia erant. Rursus: *x) Vespasianus factus apud Palaestinam imperator:* qui in ipsa Palaestina eam dignitatem obtinuit. Sic OROSIVS: *y) apud Britannias Gratianus municeps eiusdem insulae tyrannus creatur et occiditur.* SEXTVS RVFVS: *z) legatis Romanorum apud Corinthum violatis*: quod in ipsa vrbe factum esse constat. Apud quoque pro *ad* vsurpare solebant. AVR. VICTOR: *a) quare apud Duumuiros condemnatus, apud populum prouocauit.* Iuxta pro *secundum* ex antiquioribus dixit nemo. Sed hac aetate NAZARIVS: *b) iuxta magnitudinem exantlandi operis.* HIERONYMVS: *c) iuxta prophetam Zachariam.* Rursus: *d) iuxta illud poeticum.* Idem: *e) iuxta inclytum oratorem, silent inter arma leges.* Alibi: *f) iuxta fabulas poetarum.* Et *g) iuxta LXX. interpretes.* SOLINVS: *h) iuxta responsum datum a Deo.*

§. XXX.

t) Lib. 5. c. 4. n. 1. v) Lib. 6. c. 17. x) Lib. 7. c. 13. pr. y) Lib. 7. c. 40. z) Breuiar. c. 7. a) De viris illustr. c. 5. n. 5. b) Panegyr. Constantini c. 23. c) Epist. 2. d) Epist. 4. e) Epist. 82. f) Prooem. l. 2. comment. in Oseam, oper. tom. 6. p. 17. g) Comment. in Nahum c. 3. oper. tom. 6. p. 141. h) Polyh. c. 14.

§. XXX.

Neque coniunctiones vbique, ad pristinum linguae seruandum nitorem, recte positas obseruare licebit. Sic v. gr. enim scriptum voce non alia antecedente. *i*) Apud CYPRIANVM, ERASMO annotante, *k*) *quando* pro quum toties occurrit, vt casu factum esse valde dubitet.

§. XXXI.

Vt in verbis, sic in dictionibus quoque multa reperimus mutata fuisse. Veteres cum verbo benedicere tertium casum coniungebant. CICERO: *l*) *cui benedixit vnquam bono.* Sed hac aetate eius loco substituebant quartum. Apud APVLEIVM *m*) sunt *benedicentes Deum.* TERTVLLIANVS: *n*) *plane benedici Deum omni loco ac tempore condecet.* LACTANTIVS: *o*) *perfectis operibus requieuit die septimo, eumque benedixit.* SVLP. SEVERVS: *p*) *cum iam altarium, sicut est solemne, benediceret.* Verbum incumbere Cicero cum accusandi casu et praepositione *in* vel *ad* posuit, vbi studium curamue indicare voluit. Sic ad Plancum scribit: *q*) *incumbe, per Deos immortales, in eam curam et cogitationem.* Rursum: *r*) *vt tota mente omnique animi impetu in remp. incumbas.* Alibi: *s*) *in id studium, in quo estis, incumbite, vt et vobis honori, et amicis vtilitati, et reip. emolumento esse possitis.* Sed hac aetate construere maluerunt cum dandi casu. VOPISCVS: *t*) *populus iste militantium, qui nunc bellis ciuilibus remp. vexat, araret, studiis*

i) Vid. DVKERVS de Latinit. ICtor. veter. p. 330. *k*) Cyprian. oper. pag. vlt. *l*) Orat. pro Sextio c. 52. *m*) Ad Asclepium. *n*) De orat. c. 3. *o*) Diuin. instit. l. 7. c. 14. n. 11. *p*) De virtut. Martini. 2. 2. *q*) CICER ad diuers. l. 10. epist. 3. n. 8. *r*) Lib. 10. epist. 5. n. 6. *s*) De oratore l. 1. c. 8. extr. *t*) Probo c. 23.

diis incumberet, *erudiretur artibus.* Apud LACTANTIVM *v*) est *incumbere voluptatibus.* Bellum gerere cum aliquo apud TREBELLIVM POLLIONEM *x*) est *odio aliquem prosequi.* Latrocinari, quod ex optima dicendi ratione nihil aliud esse nouimus, quam ex militum more agere praedas, EVTROPIVS *y*) cum quarto casu construxit, latrocinari naues, vt rapere et latrocinari confunderet. Et hae sunt apud EVTROPIVM dictiones minus vsitatae: pacem alicui tribuere, pro pacem cum aliquo facere. *z*) Pacem ordinare inter quosdam. *a*) Ex infima plebe, ordinis esse plebeii, dixit, vilissime natum esse. *b*) Victus vltima pernicie, pro ad internecionem. *c*) Vnicae moderationis vir, qui peculiarem vel eximiam moderationem ostendit. *d*) Queri alicui de iniuria. *e*) Pati naufragium, pro naufragium facere. *f*) Vulnere aduerso, pro vulnere in pectore accepto. *g*) Nam *aduersum* vulgo dicebatur, quod in pectore; sicut *auersum*, quod in tergo. Hinc *auersis vulneribus* cadunt, qui in fuga sunt: *aduersis* autem concidunt, qui fortiter hostibus instant. *h*) Apud TERTVLLIANVM, *i*) et ecclesiasticos scriptores plurimos, est renunciare peccato, et pompae, et angelis eius. Vbi subaudienda est amicitia, obsequium, aut seruitus. Bona opera facere dicunt, pro virtutem exercere, virtutibus

v) Diuin. instit. l. 2. c. 1. n. 3. *x*) Gallienis duobus c. 2. init. *y*) Lib. 3. c. 2. extr. *z*) Lib. 2. c. 16. *a*) Lib. 4. c. 4. *b*) Lib. 9. c. 13. *c*) Lib. 2. c. 11. *d*) Lib. 9. c. 8. *e*) Lib. 1. c. 7. *f*) Lib. 2. c. 12. *g*) Lib. 2. c. 6. *h*) Confer. SALLVSTIVS Iug. c. 85. TACITVS hist. l. 3. c. 84. CVRTIVS l. 9. c. 5. IVSTINVS l. 9. c. 3. GELLIVS l. 2. c. 11. *i*) De corona milit. c. 3.

bus elucere, aut virtutum praeſtare officia. *k*) Poenitentiam agere noua ſignificatione dicunt, pro Chriſtum, vitiis relictis, amplecti, ad meliorem frugem redire, reſipiſcere, et vitia emendare virtutibus: cum ante latiſſimo diceretur ſenſu, addito caſu ſecundo, *poenitentiam agere alicuius rei*, einer Sachen Reue empfinden. Auctor dialogi de oratoribus: *l*) *neque ſermonis mei poenitentiam ago*. Ex illa vero noua ſignificatione etiam poenitentiarius dicitur, qui ex animo peccata ſua confitentes reatu abſoluit. Peccata remittere dicitur, qui facit delicti gratiam. *m*) Nihil familiarius CYPRIANO, quam literas facere, pro *ſcribere*. Ita ad Maximum et alios: *n*) *lectis literis veſtris - - - quas ad me de veſtra regreſſione, et de eccleſiaſtica pace, ac fraterna redintegratione feciſtis*. Epiſtola ſequenti: *o*) *quales literas ad clerum Romae agentem fecerim* etc. Rurſus ſequenti: *p*) *quoniam comperi fratres - - - neceſſarium duxi has ad vos literas facere*. Vulgo notiſſimae dictiones, parere *alicui*, obſequi *alicui*, quae verba caſum requirunt ſemper tertium; A. GELLIVS *q*) vero quartum ſubſtituit. *Omnia eſſe, quae pater iuſſerit, parendum - - - quaedam eſſe parendum, quaedam non obſequendum: ſed ea tamen, quae obſequi non oportet* etc. Ab eodem *r*) Caecellius Vindex homo vocatur pleraque haud indiligens, pro *in pleriſque haud indiligens*: et victoriis affectus dicitur, qui occupatus; *s*) vita interficere, pro *vita priuare*; *t*) re aquaria defectos pro *deſtitutos*; *v*) partos eſſe pro *editos*.

k) Sacri ſcriptores vbique. *l*) Cap. 15. *m*) Vid. CELLARIVS cur. poſter. de barbariſmis et idiotiſmis ſermonis Latini pag. 281. ſeq. *n*) Epiſt. 27. ſiue lib. 3. epiſt. 3 init. *o*) Initio. *p*) Init. *q*) Noct. Attic. l. 2. c. 7. *r*) Lib. 7. c. 2. *s*) Lib. 9. c. 3. *t*) Lib. 11. c. 7. *v*) Lib. 16. c. 11.

tos. x) Quod Latine dicimus, *habita alicuius ratione*, vt in gratiam alicuius, aut eius nomine aliquid fiat, vtplurimum apud VLPIANVM eſt contemplatione alicuius. *y*) Pro eo, quod eſt *in animo habere*, vel inſtituere aliquid, PAVLVS dixit affectionem, vel affectum habere. *z*) Pro intentantur, vel inſtituuntur, VLPIANVS, aguntur actiones, dixit; et MODESTINVS, pro contrahitur, obligatio obligatur. *a*) Rurſus apud VLPIANVM leges protelari admonitionem, pro differri vatimonium, aut iudicium. *b*) Eiusdem eſt, contrahere alicui, pro cum aliquo: omnes caſus continentur huic ſtipulationi, pro hac ſtipulatione. *c*) Pacere totum, eſt plurimum valere. *d*) Profugere villam ſuam, pro a villa ſua, CALLISTRATVS dixit; *e*) et PAVLVS imperſonaliter, vulgo fatebatur, pro omnes fatebantur, aut vulgo conſtat. *f*) Latitare patronum, pro occultare ſe a patrono. *g*) In pendenti eſſe, pro pendere, vel incertum eſſe; et caſum in difficili eſſe, pro difficilem, aut obſcurum eſſe, dixerunt. *h*) Inſuper habere, negligere, aut parui facere. *i*) Deo gratias, ſalutationis formula, veteribus Chriſtianis vſitata, a Donatiſtis olim deriſa, ab Auguſtino defenſa fuit. *k*) Hinc in Africa etiam multi Chriſtiani *Deo gratias* vocari maluerunt. Peccatum originale ab Auguſtino primum fuiſſe vſurpatum, poſt CVRCELLAEVM, REIMMANNVS *l*) obſeruat. Apud Cypria-

 num,

x) Lib. 16. c. 17. *y*) DVKERVS de Latinit. ICt. veter. p. 318. *z*) Ibid. p. 321. *a*) Ibid. p. 331. *b*) Ibid. p. 331. *c*) Ibid. p. 336. ſeq. *d*) Ibid. p. 353. *e*) DVKERVS de Latinit. ICtor. veter. p. 356. *f*) Ibid. p. 358. *g*) Ibid p. 365. *h*) Ibid. p. 389 ſeq. *i*) Ibid. p. 413. *k*) Vid. AVGVSTINVS in pſalm. 132. et epiſt. 77. SCHMIDII lexicon eccleſiaſticum pag. 209. *l*) Hiſtor. vocabulor. pag. 76.

num, ERASMO annotante, *m*) dare pacem eſt in conſortium eccleſiae admittere. De ſoloeciſmis ERASMVS conſulatur. *n*) Operam pingendo dare. *o*) Erat in ſermone, pro *rumor erat*. *p*) Vrinam facere. *q*) Laetitiam frequentare, pro augere, vel excitare. *r*) Participauit venationem, pro communicauit. *s*) Sciſcitatus eſt Marcum, pro e Marco. *t*) Trahere ſanguinem, pro ducere genus. *v*)

§. XXXII.

Alibi ſatis quidem luculenter demonſtratum iuimus, *x*) longe aliam fuiſſe aeuo Ciceroniano forenſis eloquentiae faciem, quam ſub imperatoribus comparuit. Diffuſior illa verbis, ſed et enthymematibus plenior, et omnibus dicendi figuris ornatior fuit. Tota poſtea mutata eſt ratio in rhetorum ſcholis, ac frequentatis declamationibus: vt ſucciplenum orationis corpus in neſcio quam maciem, aut deformitatem fuerit temporis ſucceſſu transmutatum. Vel enim inepta breuitas apparet, phraſibus abruptis, argutiiſque ſubitaneis. Vel orationem laxiorem turpiterque diſcinctam efficiunt, quae veterum Aſiatiſmo loquacior, et omnium minime argumento ſatisfacere poteſt. Maxime luxuriantem hoc Latinitatis aeuo garrulitatem, ſenili impotentia, affectabant: vt virtutis antiquae nulla prorſus ſupereſſent veſtigia. Hinc SYMMACHVS accuratior concinnitatis Atticae cuſtos: *y*) *trahit nos vſus temporis in argutias plauſibilis ſermonis*.

m) Cyprian. oper. pag. vlt. *n*) Loc. citat. *o*) CAPITOLINVS Antonino philoſ. c. 4. *p*) SPARTIAN. Seuero c. 15. Init. *q*) Idem Caracallo c. 5. *r*) Idem Aelio Vero c. 3. *s*) Idem Adrian. c. 26. *t*) CAPITOLIN. Anton. Philoſ. c. 6. *v*) Ibid. c. 1. *x*) De imminente L. L. ſenectute c. 7. §. 1. ſeqq. et c. 11. §. 21. *y*) Lib. 3. epiſt. 11.

monis. Quare aequius admitte linguam seculi nostri, et deesse huic epistolae Atticam sanitatem boni consule. Inprimis tumore et vanitate pleni sunt Africani, qui vtplurimum affectant sublimitatem, vsque adeo, vt semet ipsos tandem in meteoris haerere sentiant, neque verborum complexum ad rationes vllo modo redigere videantur. In promtu multorum non loca, sed libri sunt, quos, quantum quidem satis est, suis locis recensere potuimus. Vnum hic sufficit, exempli gratia, legisse ARNOBII z) locum: *Numquid machinae huius et molis, qua vniuersi tegimur et continemur inclusi, parte est in aliqua relaxata, aut dissoluta constructio? Numquid vertigo haec mundi, primigenii motus moderamen excedens, aut tardius repere, aut praecipiti coepit volubilitate raptari? Numquid ab occiduis partibus attollere se astra, atque in ortus ferri signorum coepta est inclinatio? Numquid ipse siderum sol princeps, cuius omnia luce vestiuntur atque animantur, calore exarsit, intepuit, atque in contrarios habitus moderaminis soliti temperamenta corrupit? Numquid luna desiuit redintegrare se ipsam, atque in veteres formas nouellarum semper restitutione traducere? Numquid frigora, numquid calores, numquid tepores medii inaequalium temporum confusionibus occiderunt? Numquid longos habere dies bruma, et reuocare tardissimas luces nox coepit aestatis? Numquid suas animas expirauerunt venti? Emortuisque flaminibus neque coelum coarctatur in nubila, nec madidari ex imbribus arua succedunt* etc. Hoccine vacillantibus vbique est superbire cothurnis, suasque iactare ineptias? Sic et in aliis, late enim patet hoc vitium, et est in multis, tota oratio immani verborum et circum-

z) Disputat. aduersus gentes l. 1. p. m. 1. et 2.

ſtantiarum diluuio ſuffocatur, et in vanam loquacitatem abit. In ea quidem ventoſa et luxuriante copia neque periodorum, neque numeri habetur ratio: ſed ſine ordine et iunctura ſenſus quam longiſſime ducitur: vt lector, ſiue auditor, in ea immodica expolitionum, pleonaſmorum, et plagiaſmorum ſilua tantum ſibi peregrinari perſuadeat. Sine ſenſu ac delectu ſynonymorum, epithetorum, περιστάσεων, vbique cumulum deprehendes. Sunt verba, dictiones, figurae, non domi natae, vel ex rebus ipſis ortae, ſed foris plurimum coactae, metaphoris, allegoriis, longinquis frigidisque ſententiis protractae: vt Fabium loquacem ipſum fatigare queant: ac tota oratio hominis ebrii, inuoluta erransque tota, et laſciuiae plena videatur. Tanta ſenectutis imbecillitate, vera et maſcula eloquentia exulare iubetur: cui, vt ſenes bis pueri, puerilis ſucceſſit elegantiae affectatio, quae omnia precariis frigidisque argutiis, locutionibus alienis, et praeter neceſſitatem frequentatis, atque figuris quibusdam ſonoris, velut cymbalis crepitaculisque appenſis, abſoluere ſtudet.

FINIS.

RERVM ATQVE VERBORVM INDEX.

Ageri

Aquila

Cen-

INDEX.

Feriari

Idio-

Maxi-

Valens